

1

Σοσιαλιστικά Μελέται

ἐκδιδόμεναι ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν

Ξενοφῶντος Ε. Ζολῶτα

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

1

το

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΣ

ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

ἰς

ΥΠΟ

ΞΕΝΟΦ. Ε. ΖΟΛΩΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΑΝΔΡ. Κ. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΘΥΡΙΣ..... ΑΡΙΘ.....

Ἀθῆναι 1944

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΣ
ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ.....

Ση

ΑΝΔΡ. Κ. ΔΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΘΥΡΙΣ.....

Ba

ΑΡΙΘ.....

95

1

Σοσιαλιστικαὶ Μελέται

ἐκδιδόμεναι ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν

Ξενοφῶντος Ε. Ζολῶτα

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

1

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

ΥΠΟ

ΞΕΝΟΦ. Ε. ΖΟΛΩΤΑ

Ἀθῆναι 1944

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ κεφαλαιοκρατία, τὸ οἰκονομικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐμεσουράνησε κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, εὐρίσκεται σήμερον εἰς τὸ τελευταῖον στάδιον τοῦ γήρατος. Παρουσιάζει συμπτώματα, τὰ ὅποια οὐδεμία ἐπέμβασις δύναται νὰ θεραπεύσῃ. Τὰ δεινὰ της ὁσημέραι ὀξύνονται καὶ πολλαπλασιάζονται. Ἡ παραγωγικότης βαίνει ἐλαττουμένη, ἡ ἀνεργία καὶ ἡ ὑποαπασχόλησις ἀπέβησαν μόνιμον φαινόμενον, αἱ κοινωνικαὶ διαμάχαι καθίστανται διαρκῶς ὀξύτεραι, αἱ ἐπεμβάσεις τοῦ Κράτους γίνονται ριζικώτεραι καὶ πολυαριθμότεραι, ὁ μηχανισμὸς τῆς οἰκονομίας ὑφίσταται συνεχεῖς ἐμπλοκάς, τὸ δὲ αἶσθημα τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας ὁσημέραι ἐπαυξάνει τὴν ἀγανάκτησιν τῶν μαζῶν.

Εἰς τὴν μακρὰν ἱστορίαν τῶν πολιτισμένων λαῶν ἀνέκαθεν συναντῶμεν συστήματα ἀτομιστικῆς μορφῆς, τὰ ὅποια ἐβασίζοντο περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας. Ἡ τελευταία ὁμως μορφή ἐξελίξεως τοῦ ἀτομιστικοῦ συστήματος, ἡ κεφαλαιοκρατία, ὠδήγησεν εἰς τὴν μεγαλυτέραν μέχρι τοῦδε οἰκονομικὴν ἀνισότητα. Αὕτη δὲ ἀκριβῶς ἡ ἔντονος οἰκονομικὴ ἀνισότης ὑπῆρξεν ἡ κυρία αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν τόσαι κατηγορίαι ἐξετοξεύθησαν καὶ τόσοι σκλήροὶ ἀγῶνες ἐξαπελύθησαν κατὰ τῆς κεφαλαιοκρατίας.

Διὰ τοῦτο ἡ κατάρρευσις τῆς κεφαλαιοκρατίας καὶ ἡ ἀντικατάστασις της διὰ νέου οἰκονομικοῦ καθεστώτος δὲν ἀποτελεῖ μόνον ἱστορικὸν γεγονὸς ἀδιαμφισβήτητον, ἀλλὰ καὶ ἠθικὸν αἶτημα ἀπολύτου ἀξίας.

Τὴν κατάρρευσιν τῆς κεφαλαιοκρατίας θὰ ἐπιταχύνη καὶ

ὁ σημερινὸς τρομακτικὸς πόλεμος, ὁ ὁποῖος συνεκλόνησεν ἐκ βάθρων ὁλόκληρον τὸ ἱστορικὸν παρελθόν. Ἦδη εἰς τὸν παγκόσμιον ὁρίζοντα ὑποφώσκει ἡ νέα οἰκονομικὴ ὁργάνωσις τῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία θὰ ὑψώσῃ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ παλαιοῦ κόσμου ἓνα νέον κόσμον δικαιοτέρον καὶ ἡθικώτερον.

Οἱ καιροὶ ἔχουν πλέον ὠριμάσει. Ὁ πόλεμος μέσα εἰς τὸ αἶμα καὶ εἰς τὸ πῦρ σφυρηλατεῖ τὴν κάθαρσιν τῶν συνειδήσεων. Ἡ ἀπαίτησις διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, συννυφασμένη μὲ τὰς βαθυτέρας ἀρχὰς τῆς ψυχῆς μας, μὴ σβεσθεῖσα ποτέ, οὔτε εἰς τὸ σκότος τῶν σκληροτέρων ἀκόμη ἐποχῶν, σήμερον πλέον, ὅποτε ἔχει καταστήσῃ κοινὴ συνείδησις εἰς ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα, δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ ἱκανοποιηθῇ. Ἀναπόφευκτον ἱστορικὴν ἀνάγκην ἀποτελεῖ πλέον ἡ μετάβασις εἰς μίαν δικαιοτέραν καὶ ἡθικωτέραν κοινωνίαν, τῆς ὁποίας ἡ μορφή, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν μᾶς ἀποκαλύπτεται εἰσέτι σαφῆς καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ περίγραμμα, ἀσφαλῶς ὅμως δὲν θὰ εἶναι ἀτομιστικὴ καὶ ὁπωσδήποτε θὰ φέρῃ σοσιαλιστικὴν σφραγίδα.

Ἀλλ' ὁ ἔχων τὴν πεῖραν τῆς οἰκονομικῆς σκέψεως γνωρίζει ὅτι τὸ σοσιαλιστικὸν τοῦτο σύστημα δὲν ἀποτελεῖ ἐκ τῶν προτέρων δεδομένον σχῆμα, τὸ ὁποῖον θὰ τεθῇ εἰς κίνησιν ὡς νέα μηχανή, ἐξερχομένη ἐκ τοῦ ἐργοστασίου. Ὅπως διὰ κάθε ἔργον τῆς ἱστορίας, ὅλοι δυνάμεθα καὶ ὅλοι πρέπει νὰ συμβάλωμεν εἰς τὴν διαμόρφωσίν του. Ἀλλὰ θὰ τὸ κατορθώσωμεν μόνον ὅταν ἀποκτήσωμεν σαφῇ συνείδησιν τῶν συγκεκριμένων σκοπῶν τοὺς ὁποίους μὲ τὴν ἀρμόζουσαν τάξιν θὰ ἐπιδιώξωμεν καὶ τῶν συγκεκριμένων κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν προϋποθέσεων, ὑπὸ τὰς ὁποίας οὔτοι δύνανται ἐκάστοτε νὰ ἐπιτευχθῶν.

Πολλὰ ἐγράφησαν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας περὶ σοσιαλισμοῦ. Κυρίως ὅμως ἀπησχόλησε τοὺς μελετητὰς ἡ κριτικὴ τῆς δυούσης κεφαλαιοκρατίας καὶ ἡ ἰδεολογικὴ θεμελίωσις τοῦ σοσιαλιστικοῦ συστήματος. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον περισσότερον ἐνδιαφέρει σήμερον,

ὁπότε πλησιάζει ἡ ἡμέρα τῶν πραγματοποιήσεων, εἶναι ἡ συστηματικὴ ἀνάλυσις τῆς σοσιαλιστικῆς ὁργανώσεως, ὡς κοινωνικοοικονομικοῦ συστήματος καὶ ἡ μελέτη τῶν μεθόδων διὰ τὴν ἐντελεστέραν καὶ ὁμαλωτέραν λειτουργίαν της.

Ἡ παροῦσα ἐργασία εἰς τοῦτο ἀκριβῶς ἀποβλέπει : πέραν πάσης στενῆς πολιτικῆς σκοπιμότητος, νὰ προσδιορίσῃ, βάσει τῶν διδαγμάτων τῆς πείρας καὶ τῆς ἐπιστήμης, τοὺς ἀπαραιτήτους ἐκείνους ὄρους μιᾶς σοσιαλιστικῆς ὁργανώσεως, ἡ ὁποία βασιζομένη εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, θὰ ἐγγυᾶται τὴν δικαίαν διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος, ταῦτο χροῶνως δὲ θὰ πραγματοποιῇ τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν αὕξησιν τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος καὶ οὕτω θὰ ἐπιτυγχάνῃ τὴν πραγματικὴν εὐημερίαν τοῦ συνόλου.

Διὰ νὰ ἀνταποκριθῇ ὁμως ἡ ἐργασία αὕτη εἰς τὸν τεθέντα σκοπὸν ἔπρεπε νὰ ἀποφύγῃ τὰ σφάλματα τῶν ἀκάμπτων σχημάτων καὶ τῶν θεωρητικῶν κατασκευῶν, ἔπρεπε νὰ χειραφετηθῇ ἀπὸ καθιερωμένα δόγματα καὶ νὰ ἀναζητήσῃ μὲ ρεαλισμὸν λύσεις ὑπαγορευομένας ἀπὸ τὰς σημερινὰς συγκεκριμένας κοινωνικὰς συνθήκας. Μακρὰν παντὸς οὐτοπικοῦ προφητισμοῦ, ἡ παροῦσα ἐργασία ὑποκινεῖται ἀπὸ τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας καὶ ἐμπνέεται ἀπὸ τοὺς πόθους τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος μετὰ τόσας τραγικὰς δοκιμασίας ζητεῖ τώρα περισσότερον ἢ ποτὲ ἄλλοτε, δύο κυρίως ἀγαθὰ : κοινωνικὴν δικαιοσύνην καὶ ἐλευθερίαν.

Δεκέμβριος 1943.

ΞΕΝΟΦΩΝ Ε. ΖΟΛΩΤΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι πρόβλημα στενότητος, ἀνεπαρκείας δηλαδή μέσων πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν. Τῶν μέσων τούτων (τῶν ἀγαθῶν) ὑπάρχει εἰς δεδομένην στιγμὴν ἀπόλυτος στενότης, ἐφ' ὅσον ἡ ποσότης των εἶναι δεδομένη. Συνεπῶς, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἡ δυνατότης παραγωγῆς νέων ἀγαθῶν, ἡ περαιτέρω ἱκανοποίησις τῶν ἀναγκῶν θὰ καθίστατο ἀδύνατος λόγῳ ἐλλείψεως μέσων. Ἡ ἀπόλυτος ὁμῶς αὕτη στενότης καθίσταται σχετικὴ διὰ τῆς ἱκανότητος παραγωγῆς νέων ὁμοίων ἢ ἄλλων ἀγαθῶν.

Ἡ στενότης αὕτη τῶν ἀγαθῶν θὰ ἡδύνατο βεβαίως νὰ ἐκλείψῃ, ἐὰν αἱ ἱκανότητές μας πρὸς παραγωγὴν αὐτῶν δὲν ἦσαν περιορισμέναι. Αἱ παραγωγικαί μας ὁμῶς ἱκανότητες καὶ ἰδίως ἡ ἐργασία εἶναι περιορισμέναι, ἄρα ἀνεπαρκῆ εἶναι καὶ θὰ εἶναι πάντοτε καὶ τὰ παραγόμενα ἀγαθὰ ἔναντι τῶν ἀνεξαντλήτων ἀναγκῶν.

Ἐκ τούτων προκύπτει ὅτι ἡ στενότης τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν ἀνάγεται εἰς τὴν στενότητα τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ δὴ τῆς ἐργασίας καὶ ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς στενότητος εἶναι τελικῶς πρόβλημα σπάνιος τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ φράσις τοῦ σοσιαλιστοῦ οἰκονομολόγου H. D. Dickinson (Economics of socialism, 1939). «Καὶ ὁλόκληρον ἀκόμη τὸ εἰκοσιτετράωρον τῆς ἡμέρας ἂν διέθετε κανεὶς δι' ἐργασίαν δὲν θὰ ἡδύνατο ἐν τούτοις νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ καὶ τοῦ γείτονός του».

Ἡ διαπίστωσις αὕτη γεννᾷ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ πρόβλημα : πῶς διὰ τῶν διατιθεμένων ὑπ' αὐτοῦ] περιορισμέ-

νων δυνάμεων θὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν πληρεστέραν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν του, πῶς διὰ τῶν μικροτέρων θυσιῶν θὰ ἐπιτύχῃ τὸ μεγαλύτερον οἰκονομικὸν ἀποτέλεσμα.

Εἰς τὴν προσπάθειάν του αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος διεπίστωσεν ὅτι τὸ μεγαλύτερον παραγωγικὸν ἀποτέλεσμα δὲν ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς οἰκονομικῆς ἀπομονώσεως, διὰ τῆς παραγωγῆς δηλαδή ὑπὸ ἐκάστης ἰδιωτικῆς οἰκονομίας ὅλων τῶν ἀναγκαίων πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀγαθῶν ὑπὸ μόνῃς τῆς ἰδίας καὶ δι' ἰδίων μέσων, ἀλλὰ διὰ τῆς κοινῆς συνεργασίας ὅλων τῶν οἰκονομικῶν μονάδων καὶ προσώπων εἰς τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς. Τοῦτο ὡδήγησεν εἰς τὸν καταμερισμὸν τῶν ἔργων καὶ τὴν ὅλον ἐπέκτασίν του. Σήμερον σχεδὸν πᾶν ὅ,τι παράγεται δὲν προορίζεται δι' ἰδίαν ἀλλὰ διὰ ξένην κατανάλωσιν καὶ σχεδὸν πᾶν ὅ,τι καταναλίσκεται δὲν προέρχεται ἀπὸ ἰδίαν ἀλλ' ἀπὸ ξένην παραγωγήν. Ἐκ παραλλήλου οὐδεὶς παράγει αὐτοτελῶς, καθόσον πᾶν τὸ παραγόμενον παράγεται μὲ τὴν συνεργασίαν ὅλων.

Ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων συνετέλεσε κατὰ μέγιστον βαθμὸν εἰς τὸν πολλαπλασιασμὸν τοῦ ποσοῦ καὶ τῆς ποικιλίας καὶ τὴν βελτίωσιν τῆς ποιότητος τῶν μέσων πρὸς κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν, ἐδημιούργησεν ὅμως δύο σπουδαῖα προβλήματα, τὰ ὁποῖα ὀφείλει νὰ λύσῃ κάθε οἰκονομικὴ ὀργάνωσις, ἀνεξαρτήτως τόπου καὶ χρόνου. Ταῦτα εἶναι πρῶτον τὸ πρόβλημα τῆς μεγαλυτέρας παραγωγικότητος, τῆς λελογισμένης δηλαδή κατανομῆς τῶν παραγωγικῶν μέσων εἰς τοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς παραγωγῆς καὶ τοῦ οἰκονομικωτέρου συνδυασμοῦ αὐτῶν πρὸς ἀποφυγὴν σπατάλης, καὶ δεύτερον τὸ πρόβλημα τῆς διανομῆς τοῦ διὰ τῆς κοινῆς συνεργασίας παραγομένου προϊόντος, τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον πρόβλημα παρατηροῦμεν ὅτι τοῦτο εἶναι βασικῆς σημασίας, διότι ἀπὸ τὴν ὀρθὴν λύσιν του ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιτυχία τῆς πληρεστέρας ἱκανοποιήσεως

τῶν ἀναγκῶν διὰ τῶν ἀνεπαρκῶν παραγωγικῶν μέσων. Τὸ πρόβλημα τοῦτο συνίσταται, ὡς εἶδομεν, οὐσιαστικῶς εἰς δύο τινά: Ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν λελογισμένην κατανομήν τῶν ἀνεπαρκῶν παραγωγικῶν μέσων εἰς τοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς παραγωγῆς, ἀναλόγως τῆς ἐπιλογῆς τῶν ἀναγκῶν ἀπὸ ἀπόψεως προτιμήσεως καὶ βαθμοῦ ἱκανοποιήσεως, διότι, λόγῳ τοῦ πρακτικῶς ἀπεριορίστου τῶν ἀναγκῶν, δὲν δυνάμεθα νὰ τὰς θεραπεύσωμεν ὅλας, ἀλλὰ ὠρισμένον μόνον ἀριθμὸν αὐτῶν καὶ εἰς ὠρισμένον βαθμόν. Ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸν οἰκονομικώτερον συνδυασμὸν τῶν παραγωγικῶν μέσων, οὕτως ὥστε διὰ τῶν μικροτέρων θυσιῶν νὰ ἐπιτυχάνεται τὸ μεγαλύτερον οἰκονομικὸν ἀποτέλεσμα. Μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποφεύγεται ἡ κατασπατάλησις τῶν ἀνεπαρκῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Τὸ δεύτερον πρόβλημα ἀναφέρεται, ὡς εἶπομεν, εἰς τὴν διανομήν τοῦ παραγομένου κοινωνικοῦ προϊόντος. Οὐσιαστικῶς πάντα τὰ ὑποκείμενα τῆς οἰκονομίας συμμετέχουν εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως εἰς τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς, καταβάλλοντα κοινὰς ἀλληλεξαρτήτους προσπάθειας πρὸς δημιουργίαν τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος. Ἐρωτᾶται: πῶς γίνεται ἢ πῶς πρέπει νὰ γίνεται ἡ διανομή τοῦ οὕτω παραγομένου προϊόντος; Ἐπὶ τῇ βάσει δηλαδὴ ποίων κανόνων καὶ ποίων κριτηρίων συντελεῖται ἢ πρέπει νὰ συντελεῖται ἡ διανομή τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος;

Δέον νὰ τονισθῇ ὅτι τὰ δύο ταῦτα προβλήματα δὲν εἶναι αὐτοτελῆ ἀλλ' ἀλληλένδετα, διότι ἡ μεγαλυτέρα παραγωγικότης δὲν λαμβάνεται ἀπὸ τεχνικῆς ἀλλ' ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως, δηλαδὴ ἀπὸ ἀπόψεως πληρεστέρας ἱκανοποιήσεως ἀναγκῶν.

Τὸ πρόβλημα τῆς μεγαλυτέρας παραγωγικότητος δὲν εἶναι αὐτοτελές, καθόσον αὕτη ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν διανομήν τοῦ εἰσοδήματος, ἡ ὁποία τελικῶς δίδει τὴν κατεύθυνσιν εἰς τὴν κατανομήν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, αἱ δὲ

ποῖαι ἐξασφαλίζουν τὴν μεγαλυτέραν παραγωγικότητα. Διὰ τοῦτο ἡ παρατηρουμένη εἰς τοὺς διαφόρους κυρίως μὴ σοσιαλιστὰς οἰκονομολόγους τάσις διαχωρισμοῦ τῶν προβλημάτων τούτων καὶ αὐτοτελοῦς ἐξετάσεώς των εἶναι ἐσφαλμένη καὶ κατὰ συνέπειαν ἐσφαλμένα καὶ τὰ συμπεράσματα εἰς τὰ ὁποῖα οὗτοι κατέληξαν.

Οὐσιαστικῶς πρόκειται περὶ ἐνιαίου προβλήματος, δηλαδή τοῦ προβλήματος τῆς πληρεστέρας ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν, ἀναλυομένου εἰς δύο: εἰς τὸ πρόβλημα τῆς μεγαλυτέρας παραγωγικότητος καὶ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος. Ἡ μεγαλυτέρα παραγωγικότης ἐπιτυγχάνεται πάντοτε ὁσάκις, βάσει τῆς διὰ τῆς ὑφισταμένης διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος ἐκδηλώσεως τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν καταναλωτῶν (καθορισμοῦ δηλαδή τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ βαθμοῦ ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν), συντελεῖται ἡ λελογισμένη κατανομή καὶ ὁ οἰκονομικώτερος συνδυασμὸς τῶν παραγωγικῶν μέσων (ἡ μεγαλυτέρα δηλαδή δυνατὴ ἐξοικονόμησις παραγωγικῶν δυνάμεων). Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει πάντοτε καὶ πληρεστέραν ἀντιστοιχίαν ἱκανοποίησιν ἀναγκῶν, ἡ ὁποία εἶναι δυνατὴ μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἡ διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος θὰ ᾔτο δι' ὅλα τὰ ἄτομα ἴση ἢ περίπου ἴση, ὥστε αἱ βάσει τοῦ εἰσοδήματός των ἐκδηλούμεναι ἐπιθυμίαι των νὰ ἀναφέρονται εἰς τὰς σπουδαιότερας καὶ ἐπιτακτικώτερας ἀνάγκας. Ἐὰν ἡ διανομὴ εἶναι αἰσθητῶς ἄνιστος, τότε τὸ σύνολον τῶν ἐκδηλουμένων ἐπιθυμιῶν τῶν ἀτόμων δὲν θὰ ἀναφέρεται εἰς ἐξ ἴσου ἐπιτακτικὰς ἀνάγκας, καθ' ὅσον οἱ μὲν μεγαλοεισοδηματῖαι θὰ ζητοῦν καὶ θὰ ἐπιτυγχάνουν τὴν ἱκανοποίησιν καὶ δευτερευουσῶν ἀναγκῶν, ἐνῶ οἱ μικροεισοδηματῖαι δὲν θὰ κατορθώνουν νὰ θεραπεύουν οὔτε στοιχειώδεις ἀνάγκας. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς, καὶ ὅταν ἐπιτυγχάνεται μεγαλυτέρα παραγωγικότης, εἶναι φανερόν ὅτι δὲν ἐξασφαλίζεται ἡ πληρεστέρα ἱκανοποίησις τῶν ἀναγκῶν τῆς ὁλότητος.

Δυνατὴ ἐξ ἄλλου εἶναι καὶ ἡ ἄλλη ὀντίθετος περίπτωσις, τῆς ἰσοτέρας μὲν δηλονότι διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος, τῆς μὴ ἐξασφαλίσεως ὅμως τῆς μεγαλυτέρας παραγωγικότητος, εἴτε διότι δὲν κατανέμονται τὰ παραγωγικὰ μέσα ἀναλόγως τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν καταναλωτῶν, εἴτε διότι δὲν ἐπιτυγχάνεται ὁ οἰκονομικώτερος συνδυασμός των.

Κάθε ἄρα οἰκονομικὴ ὀργάνωσις, βασιζομένη ἐπὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, θὰ εὐρίσκεται πάντοτε ἀντιμέτωπος πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς πληρεστέρας ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν ὑπὸ τὴν διττὴν του ὁψιν, τῆς μεγαλυτέρας παραγωγικότητος καὶ τῆς διανομῆς τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος.

Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ ἀστικοῦ καθεστώτος φρονοῦν ὅτι μόνον ἡ ἀτομιστικὴ ὀργάνωσις ἐξασφαλίζει πραγματικῶς τὴν πληρεστέραν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν, διότι εἰς αὐτὴν, πᾶρά τὴν ἄνισον διανομὴν, ἐπιτυγχάνεται ἡ μεγαλυτέρα παραγωγικότης.

Ὡρισμένοι ἐξ ἄλλου ὁπαδοὶ τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος θὰ προετίμων δικαιοτέραν διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος, ἔστω καὶ μὲ ἡλαττωμένην παραγωγικότητα.

Τοιοιτοτρόπως εἰς τοὺς συγγραφεῖς τῶν δύο τούτων παρατάξεων κατέληξε νὰ παρουσιάζεται τὸ ζήτημα ὑπὸ τὴν ἐξῆς μορφήν, κατὰ μίαν χαρακτηριστικὴν φράσιν τοῦ καθηγητοῦ Mises : «τί εἶναι προτιμότερον, ἴση διανομὴ εἰσοδήματος μὲ χαμηλότερον μέσον εἰσόδημα (σοσιαλισμός) ἢ ἄνισος διανομὴ εἰσοδήματος μὲ ὑψηλότερον μέσον εἰσόδημα» (ἀτομισμός);

Φρονοῦμεν ὅτι ἡ διάζευξις αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη καὶ ὅτι δίδει ἀφορμὴν εἰς πλείστας παρανοήσεις. Ἐὰν τεθῇ ὡς ἀξίωμα ἡ πληρεστέρα ἱκανοποίησις τῶν ἀναγκῶν, ἐπιδιωχθῇ δὲ ἡ ἀλληλένδετος ἔρευνα τῶν δύο βασικῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων, τῆς παραγωγικότητος δηλαδὴ καὶ τῆς διανομῆς, εἴμεθα πεπεισμένοι ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ

καταλήξωμεν εἰς θετικά συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα νὰ ἐπιδέχονται τὴν ταυτόχρονον πραγματοποίησιν τῆς μεγαλυτέρας παραγωγικότητος καὶ τῆς δικαιότερας διανομῆς, δηλαδὴ τὴν πληρεστέραν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΙ ΜΟΡΦΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ
ΚΑΙ Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

I. ΑΙ ΜΟΡΦΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ

1. Γ Ε Ν Ι Κ Α

Ἡ συμβίωσις τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν κοινωνίαν, λόγῳ τῆς ὑπάρξεως τοῦ νόμου τῆς στενότητος, καθιστᾷ ἀπαραίτητον τὴν οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν. Διὰ τοῦ ὅρου τούτου ἐννοοῦμεν τὸ σύνολον τῶν κανόνων οἱ ὅποιοι ρυθμίζουν τὴν οἰκονομικὴν σύμπραξιν τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν διανομὴν τῶν ἀγαθῶν.

Ἐὰν τὰ ἀγαθὰ ὑπῆρχον εἰς ποσότητος μεγαλυτέρας τῶν ἀναγκῶν ἢ οἰκονομικὴ ὀργάνωσις θὰ καθίστατο περιττή, καθόσον πᾶν μέλος τῆς κοινωνίας θὰ εὑρίσκεν ἐλευθέρως, ἄνευ καταβολῆς θυσιῶν, πᾶν ἀγαθὸν κατάλληλον διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν του, χωρὶς νὰ ἔρχεται εἰς προστριβὰς μὲ τὰ ὑπόλοιπα μέλη τῆς κοινωνίας. Τοῦτο συμβαίνει σήμερον μὲ τὰ ἐλεύθερα ἀγαθὰ, ὡς εἶναι ὁ ἀήρ, τὸ ἡλιακὸν φῶς κλπ., τὰ ὅποια δὲν ἀποτελοῦν ἀντικείμενον τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑφίσταται ἀπόλυτος στενότης ἐτοιμῶν ἀγαθῶν, ἢ ὅποια θὰ ἠδύνατο νὰ καταλυθῇ, ἐάν αἱ ἱκανότητες ἡμῶν πρὸς ἀναπαραγωγὴν των ἦσαν ἀπεριόριστοι. Ὡς εἶδομεν ὅμως εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν, τὰ παραγωγικὰ μέσα τὰ ὅποια διαθέτομεν εἶναι περιορισμένα καὶ συνεπῶς δυνάμεθα μὲν νὰ ἀναπαράγωμεν ἔτοιμα ἀγαθὰ, εἰς περιορισμένας ὅμως ποσότητας. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ἀπόλυτος στενότης τῶν ἐτοιμῶν ἀγαθῶν μεταβάλλεται ἀπλῶς εἰς σχετικὴν.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ ἀπόκτησις ἐτοιμῶν ἀγαθῶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν διάθεσιν παραγωγικῶν μέσων, τὰ

ὁποῖα ὡς γνωστὸν εἶναι τρία: ἡ ἐργασία, τὸ κεφάλαιον καὶ τὸ ἔδαφος. Μόνον διὰ τῆς συμπράξεως αὐτῶν εἶναι ἐφικτὴ ἡ παραγωγή. Ἡ κατοχὴ ἐνὸς μόνον τούτων ἄνευ τῶν ὑπολοίπων καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν λειτουργίαν τῆς παραγωγῆς.

Ὡς γνωστὸν ἕκαστον ὑποκείμενον τῆς οἰκονομίας διαθέτει τοῦλάχιστον ἓνα συντελεστὴν τῆς παραγωγῆς, οὗτος δὲ εἶναι ἡ ἐργασία. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἐρωτᾶται: πῶς συντελεῖται ἡ σύμπραξις αὐτῆς μὲ τοὺς ὑπολοίπους συντελεστὰς τῆς παραγωγῆς; Πῶς γίνεται ἡ διανομὴ τῶν παραγομένων προϊόντων;

Ἐδῶ πρόκειται περὶ βασικῶν οἰκονομικῶν ἐνεργειῶν καὶ συμφερόντων, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ δημιουργήσουν ὀξείας προστριβὰς μεταξὺ τῶν εἰς τὴν κοινωνίαν δρώντων ἀτόμων, ἐὰν δὲν ὑπάρχει οἰκονομικὴ ὁργάνωσις ἡ ὁποία νὰ καθορίζῃ τοὺς κανόνας τῆς παραγωγῆς καὶ διανομῆς τῶν ἀγαθῶν. Ἡ ὁργάνωσις αὕτη δεόν νὰ εἶναι σεβαστὴ εἰς ὅλους, πᾶς δὲ ὁ θέλων νὰ τὴν διαταράξῃ πρέπει νὰ τιμωρῇται.

Οἱ ἀνωτέρω ἐκτεθέντες λόγοι κατέστησαν ἀναγκαίαν τὴν κατάρτισιν οἰκονομικῆς ὁργανώσεως ὅχι μόνον εἰς τὰ προηγμένα στάδια τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ πρωτόγονα, ἀφ' ἧς στιγμῆς ὑπῆρξε ὁργανωμένη κοινωνικὴ συμβίωσις ἀνθρώπων. Οὕτως εἰς τὴν οἰκονομίαν ἡ οἰκονομικὴ ὁργάνωσις ἔχει ὡς βάσιν τὴν οἰκογένειαν, τὴν δὲ διεύθυνσιν αὐτῆς ἔχει ὁ πατὴρ τῆς οἰκογενείας. Εἰς τὴν ἀστικὴν οἰκονομίαν ἡ πόλις διαμορφώνει τὴν οἰκονομικὴν ὁργάνωσιν καὶ ἐπιβλέπει τὴν κανονικὴν λειτουργίαν αὐτῆς. Εἰς δὲ τὴν νεωτέραν λαϊκὴν οἰκονομίαν τὸ Κράτος ρυθμίζει τὴν οἰκονομικὴν ὁργάνωσιν καὶ φροντίζει διὰ τὴν διατήρησιν τῆς.

Δύο εἶναι αἱ κύριαι μορφαὶ τῆς οἰκονομικῆς ὁργανώσεως: ὁ ἀτομισμὸς ἢ ἡ ἀτομιστικὴ οἰκονομικὴ ὁργάνωσις καὶ ὁ κοινωνισμὸς ἢ

ἡ κοινωνιστικὴ οἰκονομικὴ ὀργάνωσις. Αὗται δὲν ἀπαντῶνται καθαραὶ εἰς τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ παρουσιάζονται συνήθως ὑπὸ διαφόρους παραλλαγάς. Ἐν τούτοις διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν καλύτερον τὴν λειτουργίαν των θὰ προβῶμεν εἰς τὴν μελέτην τῶν καθαρῶν τύπων αὐτῶν, εἰς τὸ τέλος δὲ θὰ ἐξετάσωμεν τὴν διαμόρφωσιν τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ ἰσχύουσα οἰκονομικὴ ὀργάνωσις κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον.

2. Η ΑΤΟΜΙΣΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ

Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως εἶναι ὅτι ἡ ἐπίλυσις τῶν δύο προβλημάτων, τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς διανομῆς, γίνεται αὐτομάτως ὑπὸ τῆς οἰκονομίας καὶ ὄχι ὑπὸ τοῦ Κράτους, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἀτομιστικὴ ὀργάνωσις ἐχαρακτηρίσθη ὡς μηχανισμὸς αὐτοπηδαλιουχούμενος. Τὸ Κράτος κατὰ βάσιν παραμένει ἀμέτοχον εἰς τὴν οἰκονομικὴν λειτουργίαν, ἀφήνει δὲ τὰ ἄτομα ἐλεύθερα νὰ παράγουν καὶ νὰ καταναλίσκουν ὅπως αὐτὰ θέλουν. Οὐδεμία ὑποχρέωσις πρὸς παραγωγὴν καὶ ἐργασίαν ὑφίσταται, ἀλλ' ἐξ ἄλλου καὶ οὐδεμία ἀξίωσις πρὸς παροχὴν ἐργασίας καὶ εἰσοδήματος δύναται νὰ ἐγερθῇ, ἡ δὲ διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος συντελεῖται ἀντικειμενικῶς καὶ ἀνίσως βάσει τῆς ἀτομιστικῆς ἀρχῆς «ἕκαστος ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς τοῦ ἰσχύος». Οἰκονομικὸς ἡγέτης εἶναι τὸ ἄτομον, ἡ οἰκονομικὴ εὐθύνη εὐρίσκεται ἐπίσης εἰς τὸ ἄτομον, πρόκειται δηλαδή περὶ συστήματος οἰκονομικῆς αὐτοευθύνης τοῦ ἀτόμου, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἀτομιστικὴ οἰκονομικὴ ὀργάνωσις.

Ἀμφότερα τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς διανομῆς λύονται αὐτομάτως ὑπὸ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν. Δὲν ὑφίσταται πρόγραμμα οὔτε γενικὴ διεύθυνσις τῆς οἰκονομίας. Ἐκ πρώτης ὥσεως ἀποκομίζει τις τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρόκειται περὶ ἀναρχίας, ἐγγυτέρα

ὁμῶς ἐξέτασις πείθει ὅτι ὑπάρχει τάξις καὶ κατεύθυνσις εἰς τὴν οἰκονομίαν, συντελουμένη αὐτομάτως ὑπὸ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν. Οὐσιαστικῶς λοιπὸν ὑφίσταται δικτάτωρ εἰς τὴν οἰκονομίαν, ὁ ὁποῖος ὁμῶς δὲν εἶναι οὔτε τὸ Κράτος οὔτε ἄτομόν τι, ἀλλ' αἱ τιμαί. Αἱ τιμαὶ ἔχουν ἀναλάβει τὴν οἰκονομικὴν ἀποστολὴν νὰ κατανεύμουν τὰ παραγωγικὰ μέσα εἰς τοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς παραγωγῆς, ἀναλόγως τῶν ἀπαιτήσεων τῆς οἰκονομίας, καὶ νὰ διανεύμουν τὰ παραγόμενα ἀγαθὰ εἰς τὰ ὑποκείμενα τῆς οἰκονομίας, περιορίζουσαι τὰς ἀνάγκας λελογισμένως μέχρι τοῦ σημείου ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἱκανοποίησις αὐτῶν διὰ τῶν ἐκ τῆς παραγωγῆς ἐξερχομένων περιορισμένων ἀγαθῶν.

Ἐν πρώτοις, ὡς πρὸς τὴν παραγωγὴν παρατηροῦμεν ὅτι διὰ τῶν τιμῶν ἐπέρχεται ἡ οἰκονομικωτέρα καὶ πλέον λελογισμένη κατανομή τῶν παραγωγικῶν μέσων εἰς τοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς παραγωγῆς. Τοῦτο δὲ διότι οἱ ἐπιχειρηματῆται ἡγούμενοι ἐλευθέρως τῆς παραγωγῆς συγκεντρώνουν, αὐξάνουν καὶ ἐλαττώνουν τὰ παραγωγικὰ μέσα εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς παραγωγῆς ἀναλόγως τῆς ὑφισταμένης ἐκάστοτε διαφορᾶς μεταξὺ τῶν τιμῶν τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν τιμῶν τῶν ἐτοιμῶν ἀγαθῶν, δηλαδή μεταξὺ ἐξόδων καὶ τιμῶν, τὸ ὁποῖον σημαίνει: ἀναλόγως τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους. Τὸ μέγεθος δὲ τῆς διαφορᾶς ταύτης ἀποτελεῖ τὸν γνώμονα τῶν ἀλλοιουμένων ἐπιθυμιῶν τῆς οἰκονομίας, πρὸς τὰς ὁποίας ἡ παραγωγή δέον νὰ προσαρμόζεται. Ὑψωσις τῆς τιμῆς ἐνὸς ἀγαθοῦ ὑποδηλοῖ αὖξιν τῆς ζητήσεως αὐτοῦ ἔναντι τῆς ὑφισταμένης προσφορᾶς, ἀντιθέτως πτώσις τῆς τιμῆς ἐτέρου ἀγαθοῦ σημαίνει περιορισμὸν τῆς ζητήσεως αὐτοῦ. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις παρίσταται ἀνάγκη ἀναπροσαρμογῆς τῆς παραγωγῆς δι' ἀνακατανομῆς τῶν παραγωγικῶν μέσων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον συντελεῖται διὰ μέσου τῶν τιμῶν αὐτομάτως.

Ἐκ παραλλήλου διὰ τῶν τιμῶν συντελεῖται καὶ ὁ οἰκονομικώτερος συνδυασμὸς τῶν παραγωγικῶν μέσων. Δὲν ἄρκεῖ μόνον ἡ κατανομή τούτων ἀναλόγως τῶν ἀπαιτήσεων τῆς οἰκονομίας, ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα εἶναι ἀνεπαρκῆ, δέον νὰ γίνῃ ὁ πλεόν λελογισμένος συνδυασμὸς αὐτῶν, ὥστε νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ μεγαλυτέρα δυνατὴ παραγωγικότης. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται ἐπίσης διὰ τῶν τιμῶν, καθόσον οἱ ἐπιχειρηματῖαι, ὠθούμενοι διαρκῶς ἀπὸ τὸ κίνητρον τῆς αὐξήσεως τῆς διαφορᾶς μεταξὺ ἐξόδων καὶ τιμῶν, καταβάλλουν κάθε προσπάθειαν πρὸς περιορισμὸν τῶν ἐξόδων παραγωγῆς. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἐφικτὸν μόνον διὰ τοῦ εὐθηνότερου συνδυασμοῦ τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς, ὁ ὁποῖος εἶναι ταυτοχρόνως καὶ ὁ οἰκονομικῶς ἀποδοτικώτερος.

Τέλος διὰ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν καθίσταται δυνατὴ ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ἀρχῆς τῶν ἐξόδων, καθ' ἣν αἱ τιμαὶ ρέπουν πάντοτε πρὸς τὰ ἔξοδα παραγωγῆς. Τοῦτο ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸν ἀνταγωνισμὸν μεταξὺ τῶν παραγωγῶν, κατὰ τὸν ὁποῖον ὅταν μία τιμὴ εἶναι ὑψηλοτέρα τῶν ἐξόδων αὐξάνεται αὐτομάτως ἡ παραγωγή, παρὰ τὸ συμφέρον ἴσως τῶν ἐπιχειρηματιῶν νὰ συγκρατήσουν ταύτην ὑψηλά, δεδομένου ὅτι μὴ ὑπάρχοντος οὐδενὸς συνδέσμου μεταξὺ τῶν πᾶς τις θὰ θελήσῃ νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς ὑψηλοτέρας τιμῆς διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς παραγωγῆς. Τοῦτο ὅμως συντελούμενον ἀπὸ ὅλους προκαλεῖ αὖξιν τῆς παραγωγῆς καὶ συνεπῶς προσέγγισιν τῆς τιμῆς πρὸς τὰ ἔξοδα παραγωγῆς. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐξασφαλίζεται ὁ ἐφοδιασμὸς τῶν καταναλωτῶν εἰς τιμὰς ἀνταποκρινόμενας πάντοτε περίπου πρὸς τὰ ἔξοδα παραγωγῆς. Εἶναι εὐνόητον ὅτι πᾶσα ἀντίθετος συμφωνία μεταξὺ τῶν παραγωγῶν ματαιώνει τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀρχῆς τῶν ἐξόδων καὶ καταργεῖ τὸ αὐτόματον αὐτὸ πλεονέκτημα τοῦ ἀτομιστικοῦ συστήματος.

Δεύτερον ὡς πρὸς τὴν διανομὴν τοῦ προϊόντος

παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη συντελεῖται ἐπίσης διὰ τῶν τιμῶν. Τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς διανομῆς ταύτης εἶναι ὅτι δὲν εἶναι ὑποκειμενικὴ ἀλλ' ἀντικειμενικὴ. Μὲ ἄλλους λόγους δὲν ἀναφέρεται εἰς τὰ ὑποκείμενα τῆς οἰκονομίας, τῶν ὁποίων τὰς ἀνάγκας ἀποβλέπει νὰ ἱκανοποιήσῃ τελικῶς ἡ παραγωγικὴ λειτουργία διὰ τοῦ προϊόντος της, ἀλλὰ εἰς τὰ παραγωγικὰ μέσα. Οἱ διάφοροι συντελεσταὶ τῆς παραγωγῆς ἀναλόγως τῆς στενότητός των φέρουν μίαν τιμὴν. Διὰ μέσου τῶν τιμῶν τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς διενεργεῖται ἡ διανομὴ τοῦ προϊόντος ἀντικειμενικῶς καὶ ὅχι ὑποκειμενικῶς. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ ὑποκείμενον τῆς οἰκονομίας δὲν ἀποκτᾷ εἰσόδημα ὡς τοιοῦτον, ἀλλ' ὡς κατέχον ἓνα ἢ πλείονας συντελεστὰς τῆς παραγωγῆς. Τὸ δὲ εἰσόδημα εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὴν στενότητα καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν διατιθεμένων παραγωγικῶν μέσων. Πράγματι ἕκαστον ὑποκείμενον εἰσπράττει τὰς τιμὰς τῶν ὑπ' αὐτοῦ προσφερομένων εἰς τὴν παραγωγικὴν λειτουργίαν παραγωγικῶν μέσων, διὰ τῶν ὁποίων κατόπιν δύναται νὰ ἀποκτήσῃ τὰ ἀντιστοιχοῦντα εἰς αὐτὰς ἔτοιμα ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα λόγῳ τῆς στενότητός των, φέρουν ἐπίσης τιμὰς. Διὰ τῶν τιμῶν ἡ διανομὴ τοῦ προϊόντος γίνεται ἐμμέσως, καταβάλλονται δηλαδὴ αἱ τιμαὶ τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς καὶ δι' αὐτῶν πληρώνονται περαιτέρω αἱ τιμαὶ τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν. Ἡ ὑπαρξίς τιμῶν τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν εἶναι ἡ ἐπιφέρουσα, μαζὶ μὲ τὰς τιμὰς τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς, τὸν τελικὸν περιορισμὸν τῶν ἀναγκῶν καὶ τὴν προσαρμογὴν τῆς καταναλώσεως πρὸς τὰς ὑφισταμένας παραγωγικὰς δυνατότητας. Ὁ περιορισμὸς τῆς καταναλώσεως ἐπέρχεται οὕτω διὰ τῆς πίεσεως τῶν τιμῶν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει σαφῶς ὁ ἀντικειμενικὸς χαρακτήρ τῆς διανομῆς τοῦ προϊόντος εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν. Κατ' αὐτὴν δὲν παίζουσι ρόλον τὸ ὑποκείμενον τῆς οἰκονομίας καὶ αἱ ἀνάγκαι του οὔτε μόνον ἡ στενό-

τῆς τοῦ προσωπικοῦ συντελεστοῦ τῆς παραγωγῆς, τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ ἡ στενότης πάντων τῶν παραγωγικῶν μέσων, τὰ ὅποια ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς ἰσχύος τῶν διαφόρων ἀτόμων εὐρίσκονται εἰς τὴν κατοχὴν τῶν. Αἱ εἰς τὴν γενικὴν λειτουργίαν σχηματιζόμεναι τιμαὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων λόγῳ καὶ ἀναλόγως τῆς στενότητος αὐτῶν ἀποτελοῦν ταυτοχρόνως καὶ τὴν διανομὴν τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος. Κατὰ ταῦτα εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν ἕκαστος συμμετέχει εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς παραγωγῆς ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς τοῦ ἰσχύος. Ἄλλ' οὕτω δημιουργεῖται εἰσόδημα μὴ προερχόμενον ἐκ προσωπικῆς συμβολῆς εἰς τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς, δηλαδή ἐξ ἐργασίας, προκαλοῦν σοβαρὰς οἰκονομικὰς ἀνισότητας. Ἡ διανομὴ αὕτη τοῦ προϊόντος ἐθεωρήθη ὡς ἓν τῶν ἀσθενεστέρων σημείων τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως, μὲ τὸ ὅποῖον θὰ ἀσχοληθῶμεν εἰς προσεχὲς κεφάλαιον.

Ὡς διεπιστώσαμεν ἀνωτέρω, ἡ ἀτομιστικὴ ὀργάνωσις κινεῖται ὑπὸ τῶν τιμῶν διὰ μέσου τῶν ἀτόμων (ἐπιχειρηματιῶν) καὶ οὐχὶ τοῦ Κράτους. Τοιοῦτο σύστημα διὰ νὰ λειτουργήσῃ ἱκανοποιητικῶς δεόν νὰ βασίζεται ἐπὶ δύο θεμελιωδῶν θεσμῶν, τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς οἰκονομικῆς κινήσεως.

Ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν εἶναι ἀπαραίτητος χάριν τῆς ἱκανοποιητικῆς λειτουργίας τοῦ συστήματος. Πράγματι, ἐφ' ὅσον ἡ παραγωγή στηρίζεται ἐπὶ τῆς πρωτοβουλίας τῶν ἀτόμων, τὰ ὅποια ὡς γνώμονα ἔχουν τὸ κέρδος καὶ τὴν οἰκονομικὴν ἰσχύον, ἔπεται ὅτι ἄνευ ἐξασφαλίσεως εἰς αὐτὰ τῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ τοῦ κέρδους, θὰ παύσῃ νὰ ὑφίσταται τὸ κύριον κίνητρον τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος. Δὲν πρόκειται δὲ μόνον περὶ ἀπλῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ἀλλὰ καὶ περὶ ἐξασφαλίσεως αὐτῆς, δεδομένου ὅτι καὶ ἡ ἀπλῆ ἔλλειψις ἀσφαλείας ὁδηγεῖ εἰς νέκρωσιν τῆς παραγωγῆς. Πῶς εἶναι

δυνατὸν νὰ σπείρῃ καὶ νὰ καλλιεργήσῃ ὁ γεωργὸς ὅταν δὲν εἶναι ἐκ τῶν προτέρων βέβαιος ὅτι θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ συγκομίσῃ; Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ παραγάγῃ ὁ βιομήχανος ὅταν φοβῆται καταστροφὴν, ἀρπαγὴν ἢ κατάσχεσιν τοῦ προϊόντος; Διὰ τοῦτο ὑπεστηρίχθη ὅτι ὁ θεσμὸς τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας εἰς τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς εἶναι ἀναγκαῖος ὄχι χάριν τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ χάριν τῆς κοινωνίας.

Ἐδῶ δὲν κρίνομεν τὸν θεσμὸν τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως, ἀλλ' ἀπλῶς ἐξετάζομεν τὸν ρόλον αὐτοῦ εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν. Τὸ σύστημα τοῦτο ἄνευ ἐξασφαλίσεως τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας δὲν δύναται νὰ νοηθῇ, κατάργησις δὲ αὐτῆς σημαίνει καὶ κατὰ λυσιν τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως, τῆς ὁποίας ἡ λειτουργία εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴν ἀτομικὴν ιδιοκτησίαν.

Ἡ ἀναγνώρισις τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς οἰκονομικῆς κινήσεως συνεπάγεται κατὰ βάσιν ἐλευθερίαν συμβάσεων μεταξὺ τῶν ἀτόμων, ταυτοχρόνως δὲ ὑποχρέωσιν τοῦ Κράτους ὅπως φροντίζῃ διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑπὸ τῶν συμβαλλομένων ἀναλαμβανομένων ἐκάστοτε ὑποχρεώσεων.

Ἡ ἐλευθερία τῆς οἰκονομικῆς κινήσεως εἶναι ὁ ἕτερος παράγων ἐπὶ τοῦ ὁποίου βασιζέται ἡ ἀτομιστικὴ ὀργάνωσις. Ἐφ' ὅσον τὸ αὐτὸν εἶναι οἰκονομικὸς ἡγέτης καὶ αὐτὸ εἶναι ὑπεύθυνον διὰ τὴν οἰκονομικὴν του ὑπαρξιν, ἔπεται ὅτι πρέπει τοῦτο νὰ ἔχῃ ἐλευθερίαν οἰκονομικῆς κινήσεως. Διὰ τοῦτο πᾶς σοβαρὸς περιορισμὸς ταύτης παρεμποδίζει τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ πρόοδος τῆς παραγωγῆς, καὶ καθιστᾷ τὴν λειτουργίαν τοῦ συστήματος ἐλαττωματικὴν.

Ἐν τούτοις ἡ ἐλευθερία τῆς οἰκονομικῆς κινήσεως δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ὡς ἀπόλυτος, ἐφ' ὅσον πρόκειται νὰ διατηρηθῇ ἡσυχία καὶ τάξις εἰς τὴν κοινωνίαν. Πραγματι-

κὴ ἐλευθερία ἐξασφαλίζεται διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀσυδοσίας. Πάντοτε ὑπῆρξαν κρατικαὶ ἐπεμβάσεις καὶ περιορισμοὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν, ἐφ' ὅσον ὅμως οὗτοι εἶναι δευτερευούσης σημασίας ἢ ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἰσορροπίας εἰς τὴν οἰκονομίαν δὲν θίγεται ἡ ὑπόστασις τῆς ἀτομιστικῆς ὁργανώσεως.

Δύο εἶναι οἱ ἐνδιαφέροντες ἐνταῦθα τομεῖς τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας, ἡ ἐλευθερία τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἐργασίας καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς καταναλώσεως.

Ἡ ἐλευθερία τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἐργασίας συνίσταται εἰς τὸ ὅτι κατ' ἀρχὴν πᾶς τις εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἐργασθῇ ἢ νὰ μὴ ἐργασθῇ, νὰ ἐκλέξῃ τὸ ἐπάγγελμα τῆς ἀρεσκείας του, νὰ ἰδρύσῃ οἶανδήποτε ἐπιχείρησιν θέλει, νὰ παραγάγῃ ὅ,τι καὶ ὅσον θέλει, νὰ ἀναλάβῃ ἐργασίαν εἰς οἶανδήποτε ἐπιχείρησιν ἐπιθυμεῖ καὶ νὰ ἀποχωρήσῃ τῆς ἐργασίας του ὅποτεδῆποτε ἀποφασισεῖ. Ἐκ παραλλήλου ὁ ἐπιχειρηματίας ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ προσλαμβάνῃ ἐργάτας ὅποτεδῆποτε καὶ ὁποιοῦσδήποτε θέλει καὶ συγχρόνως δύναται νὰ τοὺς ἀπολύῃ ἐλευθέρως τῆς ὑπηρεσίας. Ὑφίσταται ἐλευθερία διαλύσεως τῆς ἐργατικῆς συμβάσεως ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν. Τὸ Κράτος κατὰ βάσιν δὲν θέτει περιορισμοὺς παρὰ μόνον εἰς τὰς περιπτώσεις ἔνθα ἐπιβάλλεται τοῦτο κυρίως ἐκ λόγων ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας.

Ἡ ἐλευθερία τῆς καταναλώσεως ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐλευθέραν διάθεσιν τοῦ εἰσοδήματος ὑπὸ τῶν ἀτόμων. Πᾶς τις εἶναι ἐλεύθερος νὰ καταναλώσῃ ὅτιδῆποτε καὶ ὅσονδῆποτε θέλει ἄνευ κρατικοῦ τινος περιορισμοῦ. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἐλευθερία αὕτη εἶναι ἀπεριόριστος. Τὸ τοιοῦτον θὰ ἦτο ἀντίθετον πρὸς τὴν στενότητα τῶν μέσων πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν. Γίνεται βεβαίως περιορισμὸς τῶν ἀναγκῶν, οὗτος ὅμως ἐπιτυχάνεται ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν τιμῶν. Ἡ ἐλευθερία τῆς καταναλώσεως συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἐντὸς τοῦ

πλαίσιου τοῦ εἰσοδήματος καὶ τῶν τιμῶν τὸ ἄτομον εἶναι ἐλεύθερον νὰ ἀποφασίσῃ ποίας ἀνάγκας θὰ ἀφήσῃ ἀνικανοποιήτους, ποίας θὰ θεραπεύσῃ ὡς καὶ εἰς ποῖον βαθμὸν θὰ ἱκανοποιήσῃ αὐτάς. Αἱ τιμαὶ εἶναι αἱ ἐπιφέρουσαι τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ περιορισμένων μέσων καὶ ἀναγκῶν. Τὸ Κράτος ἀποφεύγει πᾶσαν ρύθμισιν τῆς καταναλώσεως, μόνον δὲ εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις ἐπεμβαίνει, ὅταν τοῦτο καταστῇ ἀναπόφευκτον. Ὁ ἄνθρωπος ρέπει ἐκ φύσεως πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς καταναλώσεως, κάθε δὲ περιοριστικὸν μέτρον αὐτῆς τὸ δέχεται μὲ δυσφορίαν. Ἄμεσα περιοριστικὰ μέτρα τῆς καταναλώσεως λαμβάνονται συνήθως εἰς περιόδους πολέμου κυρίως εἰς εἶδη πρώτης ἀνάγκης, εἰς τὰ ὁποῖα παρουσιάζεται μεγάλη ἔντασις τῆς στενότητος, λόγω ἀνεπαρκείας παραγωγῆς ἢ ἀδυναμίας εἰσαγωγῆς. Ἡ μὴ ἀνάμιξις τοῦ Κράτους εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν θὰ συνεπήγετο μεγάλην ὕψωσιν τῶν τιμῶν, ἐπιτρέπουσαν πλήρη μὲν ἐφοδιασμὸν τῶν μεγαλυτέρων εἰσοδηματιῶν, ἀποκλεισμὸν δὲ τῶν μικρῶν. Τὸ Κράτος εἰς τοιαύτας περιπτώσεις εἰσάγει τὸ μέτρον τῆς «ποσοστώσεως», τοῦ καθορισμοῦ, δηλαδή, κατὰ κεφαλὴν τοῦ πληθυσμοῦ ὠρισμένου ποσοστοῦ καταναλώσεως δι' ἕκαστον εἶδος βάσει εἰδικῶν δελτίων καὶ ἐπιβάλλει διατιμήσεις (ὑποχρεωτικὰς χαμηλὰς τιμὰς).

Λόγω τῆς ἐλευθερίας τῆς παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως ὡς καὶ τῆς κατευθύνσεως αὐτῶν ἀβιάστως ὑπὸ τῶν τιμῶν ἡ ἀτομιστικὴ ὀργάνωσις ἐχαρακτηρίσθη ὡς σύστημα τοῦ ἐλεύθερου ἀνταγωνισμοῦ. Οὗτος εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ μόνον ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας, ἐφ' ὅσον οὐδεὶς σύνδεσμος ὑφίσταται μεταξὺ παραγωγῶν (πωλητῶν) ἀφ' ἑνὸς καὶ καταναλωτῶν (ἀγοραστῶν) ἀφ' ἑτέρου, ἕκαστος δὲ τούτων ἐνεργεῖ ἀποκλειστικῶς πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ συμφέρον. Ἀφ' ἧς στιγμῆς συγκεντρωθῇ ἡ παραγωγή ἢ ἡ ζήτησις εἰς τὰς χεῖρας ἑνὸς παύει ὑφιστάμενος ὁ ἐλεύθερος ἀνταγωνισμός,

ταυτοχρόνως δὲ ἐκλείπει καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς οἰκονομικῆς κινήσεως, δεδομένου ὅτι αὐτὸς ὁ εἷς δύναται νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς θελήσεις του εἰς τὴν ἀγοράν, ὁπότε αἱ τιμαὶ χάνουν τὸν αὐτόματον ρυθμιστικὸν τῶν ρόλων. Τοιαύτη εἶναι ἡ περίπτωσις τῶν μονοπωλίων, τὰ ὅποια ἐφ' ὅσον θὰ ἐξυπλοῦντο ἐπὶ τῶν κυριωτέρων τομέων τοῦ οἰκονομικοῦ βίου θὰ ἐξήλειπον τὴν ἐλευθερίαν τῆς οἰκονομικῆς κινήσεως, μαζὶ δὲ μὲ αὐτὴν καὶ τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν.

Τὸ ἀτομιστικὸν σύστημα, ὡς τὸ περιεγράψαμεν ἀνωτέρω, ἀποτελεῖ καθαρὰν ἰδεατὴν ὀργάνωσιν, ἡ ὁποία οὐδέποτε ἴσχυσε πανομοιότυπως εἰς τὴν πραγματικότητα. Ἐν τούτοις ὅμως, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ πληροφορηθῶμεν ἀπὸ τὰς ἱστορικὰς ἐρεῦνας, φαίνεται ὅτι πάντοτε ἴσχυσεν εἰς τὸν οἰκονομικὸν βίον μὲ διαφόρους παραλλαγὰς, πλησιάζσαν περισσότερον πρὸς τὸν ἰδεατὸν τύπον κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, ἐξακολουθεῖ δὲ νὰ ἰσχύῃ μέχρι σήμερον παρὰ τὰς σοβαρωτάτας ἀλλοιώσεις τὰς ὁποίας ὑπέστη κατὰ τὰς τελευταίας τρεῖς δεκαετηρίδας.

Τινὲς ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ ἀτομιστικὸν σύστημα εἶναι δημιούργημα τῆς νεωτέρας οἰκονομικῆς ἐξελίξεως καὶ ὅτι κυρίως ἀνεπτύχθη κατόπιν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ ὁποία τὸ πρῶτον ἔθραυσε τὰ δεσμὰ τοῦ περιορισμοῦ καὶ τῆς βίας. Τὴν ἄποψιν ὅμως αὐτὴν ἀπορρίπτουν οἱ εἰδικῶς μὲ τὸ θέμα ἀσχοληθέντες συγγραφεῖς, ὑποστηρίζοντες ὅτι ἐλευθερία τῆς οἰκονομικῆς κινήσεως ὑφίστατο πάντοτε, ἀκόμη καὶ εἰς τὸν οἰκονομικὸν βίον τοῦ Μεσαίωνος, ἂν καὶ περιορισμένη εἰς πολὺ στενώτερα ὅρια. Ἀπλῶς μόνον ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος ἐσημειώθη σοβαρὰ πρόοδος εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐλευθερίαν, προκαλέσασα τὴν ἐντύπωσιν περὶ δημιουργίας ἐντελῶς νέας οἰκονομικῆς ὀργανώσεως. Ἡ προέλευσις τοῦ ἀτομιστικοῦ συστήματος χάνεται εἰς τοὺς πανάρχαιους χρόνους καὶ τοῦτο διότι δὲν πρόκειται περὶ συστήματος θεσπισθέντος ὑπὸ τοῦ νομοθέτου, ἀλλὰ περὶ κανόνων ἀναπτυχθέντων βαθ-

μηδὸν ὀργανικῶς (Pohle - Halm, Kapitalismus und Sozialismus, 4η ἔκδ. 1931).

Ἀτομισμὸς καὶ κεφαλαιοκρατία δὲν εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτό. Ἡ ἀτομιστικὴ ὀργάνωσις ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν τῆς κεφαλαιοκρατίας, δὲν συμπίπτει ὅμως μὲ αὐτήν. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς νεωτέρας ἐξελίξεως τοῦ ἀτομιστικοῦ συστήματος ὑπῆρξεν ἡ κεφαλαιοκρατία, ἐρωτᾶται ποῖοι εἶναι οἱ παράγοντες οἱ δημιουργοῦντες ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ ἀτομισμοῦ τὴν κεφαλαιοκρατίαν. Οὗτοι εἶναι δύο: Πρῶτον ἡ ἐμπορικὴ ἢ ἐπιχειρηματικὴ παραγωγή καὶ δεύτερον ἡ συγκέντρωσις τοῦ στερεοῦ πραγματικοῦ κεφαλαίου.

Ἡ ἐμπορικὴ παραγωγή χαρακτηρίζεται καὶ ὡς ἐπιχειρηματικὴ παραγωγή, καθόσον διενεργεῖται κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ μεγάλων αὐτοτελῶν ἐπιχειρήσεων, τῶν ὁποίων προΐσταται συνήθως ἓν ἄτομον καλούμενον ἐπιχειρηματίας.

Ὁ ἐπιχειρηματίας παράγει ὑπὸ ἰδίαν του εὐθύνην καὶ δι' ἴδιον λογαριασμόν, ἀπολαύων τοῦ πλεονάσματος τῆς παραγωγῆς ὑπὲρ τὰ ἔξοδα, ὑποχρεούμενος ὅμως νὰ ὑποστῇ καὶ τὰς τυχόν ζημίας. Πᾶσα παραγωγή εἶναι συνδεδεμένη μὲ πιθανότητα ζημίας εἴτε ἐκ τεχνικῶν εἴτε ἐξ οἰκονομικῶν λόγων, ὁ δὲ ἐπιχειρηματίας ἀναλαμβάνει τὸν κίνδυνον τοῦτον κινούμενος κυρίως ἀπὸ τὸ ἐλατήριον τοῦ κέρδους.

Διὰ τοῦ ἐπιχειρηματίου πραγματοποιεῖται εἰς τὴν παραγωγήν ἡ ἀρχὴ τοῦ μικροτέρου μέσου, τουτέστι τῶν μικροτέρων ἐξόδων πρὸς ἐπιτυχίαν κέρδους ὑπὸ τὰς ὑφισταμένας ἐκάστοτε τιμὰς. Ἡ ἀποδοτικότης ἀποτελεῖ τὸ κριτήριον κατὰ πόσον μία ἐπιχείρησις εἶναι ἀπαραίτητος ἢ ὄχι εἰς τὴν οἰκονομίαν. Εἰς μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν ἐφ' ὅσον αὕτη εἶναι κερδοφόρος, ἐξακολουθεῖ αὐτομάτως νὰ ἐργάζεται, εἰς δὲ τὴν δευτέραν διὰ τῆς ἀπωλείας τῆς ἀποδοτικότητος καὶ τῆς δημιουργίας ζημιῶν αὐτομάτως ἐξα-

φανίζεται. Πρὸς τοῦτο ὁμως πρέπει ἡ εὐθύνη καὶ ὁ κίνδυνος νὰ εὐρίσκωνται εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, τὸν ἐπιχειρηματίαν. Διὰ τοῦ ἰδίου τρόπου τίθενται ἐπὶ κεφαλῆς τῆς παραγωγῆς τὰ ἱκανώτερα πρόσωπα. Οὕτως οἱ καλοὶ ἐπιχειρηματῖαι κατορθώνουν ἐπιτυχάνοντες κέρδη νὰ ἐπεκτείνουν τὰς ἐπιχειρήσεις των καὶ νὰ αὐξάνουν τὴν δύναμιν των εἰς τὴν ἡγεσίαν τῆς παραγωγῆς. Ἀντιθέτως οἱ κακοὶ ἐπιχειρηματῖαι πραγματοποιοῦν ζημίας καὶ ἀναγκαστικῶς ἀποχωροῦν τῆς ἡγεσίας τῆς παραγωγῆς. Πρόκειται δηλαδή περὶ αὐτομάτου ἐπιλογῆς τῶν καλυτέρων ἡγετῶν τῆς παραγωγῆς εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν.

Ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος ἐπεκράτησεν ἀνὰ τὸν πεπολιτισμένον κόσμον περίοδος ἐμφανίζουσα τὰ ἀνωτέρω γνωρίσματα, δηλαδή τὰ γνωρίσματα τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως καὶ τῆς ἐμπορικῆς ἢ ἐπιχειρηματικῆς παραγωγῆς, χωρὶς ὁμως νὰ φέρῃ τὴν σφραγίδα τῆς κεφαλαιοκρατίας. Ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὀνομάζομεν τὴν περίοδον ταύτην **π ρ ο κ ε φ α λ α ι ο κ ρ α τ ι κ ῆ ν ἐμπορικὴν παραγωγὴν.**

Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος ἐπέρχεται ἀνατροπὴ εἰς τὸν οἰκονομικὸν βίον διὰ τῆς ἐμφάνισεως τῶν μηχανῶν καὶ τῆς χρησιμοποιήσεως αὐτῶν εἰς τὴν παραγωγὴν. Αἱ μηχαναὶ ἀκριβῶς καὶ τὰ λοιπὰ διαρκῆ ἀγαθὰ εἶναι τὰ ἀποτελοῦντα στερεὸν πραγματικὸν κεφάλαιον. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ ἐπιχειρηματίας καὶ ἐν γένει ἡ βιομηχανικὴ ἐπιχείρησις εἰργάζοντο μὲ ἀ π λ ᾱ ἐ ρ γ α λ ε ῖ α, τὰ ὁποῖα παριστοῦν ἐλάχιστην ποσότητα στερεοῦ κεφαλαίου ἔναντι τῶν ὀ γ κ ω δ ῶ ν μ η χ α ν ῶ ν. Πρὸς τούτοις τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, τὰ ὁποῖα λόγῳ τῆς συμμετοχῆς των εἰς τὴν παραγωγὴν θεωροῦνται ἐξ ἴσου παραγωγικά, κατὰ μὲν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦσαν πρωτόγονα καὶ ἀπετέλουν ἐλάχιστον στερεὸν κεφάλαιον, ἐνῶ ἔκτοτε κατέστησαν κολοσσιαῖα. Ἀρκεῖ νὰ ὑπολογισθοῦν τὸ παγκόσμιον σιδηροδρομικὸν δι-

κτυον καὶ τὸ τροχαῖον ὑλικόν, τὰ ἀτμόπλοια, οἱ λιμένες κλπ. Πάντα ταῦτα παριστοῦν τεραστίας ποσότητας στερεοῦ κεφαλαίου, τὰς ὁποίας οὐδέποτε ἄλλοτε ἐγνώρισεν ἡ ἀνθρωπότης.

Ἡ μεγάλη ἐξάπλωσις τοῦ στερεοῦ κεφαλαίου εἰς τὴν ἐμπορικὴν παραγωγὴν καὶ ἡ συγκέντρωσις αὐτοῦ εἰς χεῖρας τῶν ἐπιχειρηματιῶν εἶναι τὸ γνῶρισμα τῆς σημερινῆς κεφαλαιοκρατίας.

Κατὰ ταῦτα κεφαλαιοκρατία εἶναι ἡ ἀτομιστικὴ ἐκείνη ὀργάνωσις ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ἡ ἐμπορικὴ παραγωγή ὑπὸ τὴν μορφήν ἐπιχειρήσεων συγκεντροῦσων κολοσσιαῖον στερεὸν κεφάλαιον.

3. Η ΚΟΙΝΩΝΙΣΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ

Τὸ ἀντίθετον τοῦ ἀτομισμού εἶναι ὁ κοινωνισμός. Εἰς τὸν ἀτομισμόν τὸ ἄτομον εἶναι ὑπεύθυνον διὰ τὴν οἰκονομικὴν του ὑπαρξιν, χωρὶς νὰ δύναται νὰ ἐγείρῃ ἀξίωσιν δι' ἐργασίαν, ἡ δὲ διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος συντελεῖται ἀνίσως (ἕκαστος ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς του ἰσχύος). Εἰς τὸν κοινωνισμόν τὸ Κράτος ἐγγυᾶται τὴν οἰκονομικὴν ὑπαρξιν τῶν ἀτόμων, καταργεῖται δὲ τὸ μὴ ἐξ ἐργασίας προερχόμενον εἰσόδημα. Τὸ ἰδεώδες τοῦ κοινωνισμού εἶναι ἡ οἰκονομικὴ ἰσότης, διὰ τοῦτο καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ ἀτομισμού ἀπὸ μέρους τῶν σοσιαλιστῶν ἐστράφη κυρίως ἐναντίον τῆς κυριαρχούσης εἰς αὐτὸν οἰκονομικῆς ἀνισότητος. Κάθε κοινωνισμός οὐδὲν ἄλλο εἶναι πρωτίστως ἢ κραυγὴ διὰ μίαν δικαίαν διανομὴν (Mises, Die Gemeinwirtschaft, 2α ἔκδ. 1932).

Πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ἀνωτέρω ὁ κοινωνισμός ζητεῖ τὴν κατάργησιν τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, τοῦλάχιστον ἐπὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ τὴν κοινωνικοποίησιν αὐτῶν. Τὸ Κράτος δέον νὰ εἶναι ἰδιοκτῆτης τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ ἡγέτης τῆς παραγωγῆς. Ἐπὶ τοῦ

ζητήματος ποῖος θὰ εἶναι ἰδιοκτῆτης τῶν παραγωγικῶν μέσων εἰς τὸ κοινωνιστικὸν καθεστῶς δὲν ὑφίσταται ὁμοφωνία μεταξὺ τῶν σοσιαλιστῶν, καθόσον μία μερὶς τούτων, ἡ μεγαλυτέρα, ζητεῖ τὴν κοινωνικοποίησιν αὐτῶν καὶ τὴν κεντρικὴν διεύθυνσιν τῆς παραγωγῆς ὑπὸ τοῦ Κράτους (σ υ γ κ ε ν τ ρ ω τ ι κ ὸ ς κ ο ι ν ω ν ι σ μ ὸ ς), ἑτέρα δὲ τὴν ὑπαγωγήν αὐτῶν εἰς εἰδικὰς ὀργανώσεις, τὰ σ υ ν δ ι κ ᾶ τ α, εὐρισκόμενα εἰς σχετικὴν ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τοῦ Κράτους (ἀ π ο κ ε ν τ ρ ω τ ι κ ὸ ς κ ο ι ν ω ν ι σ μ ὸ ς).

Τοῦ συγκεντρωτικοῦ κοινωνισμοῦ διακρίνονται δύο μορφαί, ὁ κ ο μ μ ο υ ν ι σ μ ὸ ς καὶ ὁ σ ο σ ι α λ ι σ μ ὸ ς, τοὺς ὁποίους ἐξετάζομεν κατωτέρω. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ διάκρισις μεταξὺ κομμουνισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τὴν ὁποίαν ἔχομεν ἐδῶ ὑπ' ὄψιν, εἶναι ἡ ἰσχύουσα εἰς τὴν οἰκονομικὴν βιβλιογραφίαν, ὅχι ὁμως καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν, εἰς τὴν ὁποίαν εἰς τοὺς ὅρους τούτους ἔχει δοθῇ εἰδικὸν πολιτικὸν περιεχόμενον.

Ἄξιον ἰδιαίτερας μνείας εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι πάντες σχεδὸν οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν σοσιαλισμὸν ἀπέφυγαν νὰ περιγράψουν τὴν μορφήν τῆς μελλούσης κοινωνιστικῆς ὀργανώσεως. Περί αὐτῆς μόνον ἐμμέσως ὁμιλοῦν εἰς τὰ ἔργα των. Κατὰ τὰ τελευταῖα ὁμως ἔτη, τόσον ἐκ μέρους σοσιαλιστῶν ὅσον καὶ ἐκ μέρους ἀστῶν οἰκονομολόγων, ἤρχισε νὰ μελετᾶται συστηματικῶς ἡ μορφή καὶ ἡ λειτουργία τῆς κοινωνιστικῆς ὀργανώσεως.

Α. Ο ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ

Ὁ κ ο μ μ ο υ ν ι σ μ ὸ ς ἐπιδιώκει τὸ αὐτὸ ἰδεῶδες μὲ τὸν σοσιαλισμὸν, τὴν ἐξασφάλισιν δηλαδὴ τῆς οἰκονομικῆς ὑπάρξεως τῶν ἀτόμων καὶ τὴν οἰκονομικὴν ἰσότητα, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τὰ μέσα τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου εἶναι ριζικώτερα.

Κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ συστήματος τούτου εἶναι

ἡ πλήρης κατάργησις τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας. Τὸ Κράτος γίνεται ἰδιοκτῆτης πάντων τῶν παραγωγικῶν μέσων, ἐκ παραλλήλου ὅμως καὶ ἰδιοκτῆτης τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν. Ἡ ἐλευθερία παραγωγῆς αἴρεται, καθόσον τὸ Κράτος διευθύνει τὴν παραγωγήν, αὐτὸ καθορίζει τὶ καὶ πόσον θὰ παραχθῇ. Ἐπίσης καταργεῖται ἡ ἐλευθερία τῆς ἐργασίας καὶ ἐπιβάλλεται γενικὴ ὑποχρέωσις πρὸς ἐργασίαν ἄνευ ἐλευθέρας ἐπιλογῆς τοῦ εἵδους καὶ τοῦ τόπου τῆς ἐργασίας. Τὸ Κράτος διαθέτει τὰ ἄτομα ὅπως αὐτὸ θέλει. Ἐκ παραλλήλου αἴρεται ἡ ἐλευθερία καταναλώσεως, δὲν εἶναι δὲ πλέον πᾶς τις ἐλεύθερος εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ εἰσοδήματός του, νὰ καταναλίσκη δηλαδή ὅ,τι θέλει καὶ ὅσον θέλει, ἀλλ' ὑποχρεοῦται νὰ δέχεται τὰ ὑπὸ τοῦ Κράτους ἀπ' εὐθείας εἰς αὐτὸν παρεχόμενα καταναλωτικὰ ἀγαθὰ.

Ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ συστήματος τούτου, ὡς πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἰδεώδους τῆς οἰκονομικῆς ἰσότητος, εἶναι ἡ κομμουνιστικὴ ἀρχὴ εἰς τὴν διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος, «ἐκαστος ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν του». Κατὰ ταῦτα ἡ παροχὴ εἰσοδήματος δὲν τίθεται εἰς ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν καταβαλλομένην ὑφ' ἐκάστου ποσότητα καὶ ποιότητα ἐργασίας, ὡς συμβαίνει εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀνάγκας του.

Δύο τινὰ εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα καθιστοῦν τὸ κομμουνιστικὸν σύστημα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ σοσιαλιστικόν, ἀνελαστικὸν καὶ δυσεφάρμοστον. Ἡ κατάργησις τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐργασίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς καταναλώσεως ἀφ' ἑτέρου. Ἡ πλήρης ἄρσις τοῦ δικαιώματος τοῦ ἀτόμου νὰ ἐκλέγῃ ἐλευθέρως τὸ εἶδος καὶ τὸν τόπον τῆς ἐργασίας του εἶναι ἀνυπόφορος δι' αὐτό. Διὰ τοῦτο ἐπιφανεῖς σοσιαλισταί, ὡς ὁ Kautsky, ἐτάχθησαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐργασίας εἰς τὸ κοινωνιστικὸν καθεστῶς. Εἰς τὴν Σοβιετικὴν Ρωσίαν, ἔνθα ἐφηρμόσθη τὸ σύστημα τῆς αὐταρχικῆς διαθέσεως τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἰ-

σότητος τῶν μισθῶν, τὰ διδάγματα ὑπῆρξαν ἀποθαρρυντικά, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐγκατελείφθη τοῦτο.

Ἀναλόγους παρατηρήσεις ἔχομεν νὰ κάμωμεν καὶ διὰ τὴν κατάργησιν τῆς ἐλευθερίας τῆς καταναλώσεως. Ἡ ἐλευθερία τῆς καταναλώσεως ἀποτελεῖ μίαν τῶν βασικωτέρων ἀπαιτήσεων τοῦ ἀνθρώπου. Κάθε περιορισμὸν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ταύτης τὸν αἰσθάνεται τὸ ἄτομον ὡς ἀφόρητον. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν μετὰ πόσης δυσφορίας δέχεται ὁ πληθυσμὸς τὴν ποσόστωσιν τῶν διαφόρων εἰδῶν καὶ τὴν εἰσαγωγὴν δελτίων κατὰ τὰς πολεμικὰς περιόδους, μολονότι γνωρίζει ὅτι τοῦτο ἐπιβάλλεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἀγαθῶν. Διὰ τοῦτο ἐφ' ὅσον ἐν καθεστῶς ἀποβλέπει εἰς τὴν αὔξησιν τῆς εὐημερίας ὁλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ δὲν δύναται νὰ υἱοθετήσῃ τὴν αὐταρχικὴν ρύθμισιν τῆς καταναλώσεως, δεδομένου μάλιστα ὅτι αὕτη ὄχι μόνον κατ' οὐδὲν συμβάλλει εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἰδεώδους τῆς οἰκονομικῆς ἰσότητος, ἀλλὰ τὸναντίον συντελεῖ καὶ εἰς τὴν ματαίωσιν αὐτῆς. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι δὲν ὑφίσταται ὁμοιομορφία ἀναγκῶν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ μεγάλη ἀνομοιογένεια, ἰδίως εἰς τὰς ἀνάγκας πολιτισμοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ὑποχρεωτικὴ ὁμοιόμορφος κάλυψις τῶν ἀναγκῶν συντελεῖ εἰς τὴν καλυτέραν ἱκανοποίησιν τῶν προσώπων τῶν ἐπιθυμούντων τυχαίως τὰ ἀγαθὰ τὰ ὅποια χορηγεῖ τὸ Κράτος καὶ τὴν χειρότεραν ἱκανοποίησιν τῶν ὑπολοίπων, τὰ ὅποια θὰ προετίμων ἄλλα ἀγαθὰ. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ ἀνωτέρω σύστημα ἀντὶ τῆς ἐπιδιωκομένης ἰσότητος ἐπιτυγχάνει τὸ ἀντίθετον, οἰκονομικὴν δηλαδὴ ἀνισότητα. Ὡς μάλιστα παρατηρήθη προσφυῶς, ἐὰν ὠρισμένη ποσότης ἀγαθῶν κατανεμηθῇ αὐταρχικῶς μεταξὺ ὠρισμένων προσώπων, αἱ ἀνάγκαι τούτων θὰ ἱκανοποιηθοῦν χειρότερον ἀπὸ ὅ,τι ἐὰν ἐπετρέπετο εἰς τὰ ἴδια πρόσωπα νὰ διανεμηθοῦν τὰ αὐτὰ ἀγαθὰ ἀναλόγως τῶν διαφερουσῶν ἀναγκῶν των (Brutzkus, *Economic planning in Soviet Russia*, 1935). Ὡς μὴ λησμονῶμεν

ὅτι τὸ κυριώτερον κίνητρον τῆς οἰκονομικῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ὑπῆρξεν ἡ αὔξησις τῆς ποικιλίας τῶν μέσων πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν. Ἡ ποικιλία δὲ αὕτη εἶναι τεραστία, ὀφειλομένη εἰς τὴν εὐρυτάτην ἀνομοιογένειαν τὴν ὑφισταμένην εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν μεταξὺ τῶν διαφόρων προσώπων.

Ἡ κατάργησις τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐργασίας καὶ τῆς καταναλώσεως καθιστοῦν τὸ κομμουνιστικὸν σύστημα δυσεφάρμοστον καὶ ἀνίκανον νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιδιωκομένην οἰκονομικὴν εὐημερίαν ὁλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης εὐρίσκεται τοῦτο εἰς κατὰ πολὺ μειονεκτικωτέραν θέσιν ἔναντι τῆς σοσιαλιστικῆς ὁργανώσεως. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου σπάνιοι κατέστησαν σήμερον οἱ ὁπαδοὶ τοῦ συστήματος. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ὅλων εἶναι ἡ κτηθεῖσα πείρα εἰς τὴν Σοβιετικὴν Ῥωσίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀρχικῶς ἐπεχειρήθη ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστῶτος μὲ κατάργησιν τῆς ἐλευθερίας τῆς καταναλώσεως καὶ τῆς ἐργασίας. Τὸ σύστημα τοῦτο δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιζήσῃ καὶ παρετηρήθη διαδοχικὴ ἐπάνοδος εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς καταναλώσεως καὶ τῆς ἐργασίας. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1931 εἰσῆχθη γενικῶς εἰς τὴν Σοβιετικὴν Ῥωσίαν τὸ σύστημα τοῦ διαφορισμοῦ τῶν μισθῶν καὶ κατὰ βάσιν τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐργασίας. Ἡ κατανομὴ τῶν ἐργατῶν εἰς τοὺς διαφόρους παραγωγικοὺς κλάδους γίνεται βάσει αὐξομειώσεων τῶν μισθῶν, λόγῳ δὲ τῆς σπάνιος εἰδικευμένων ἐργατῶν οἱ μισθοὶ αὐτῶν εἶναι γενικῶς ὑψηλότεροι τῶν λοιπῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Ἐπίσης ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1935 εἰσῆχθη τὸ σύστημα τῆς ἐλευθερίας τῆς καταναλώσεως διὰ τῆς διαθέσεως τῶν ἀγαθῶν βάσει τιμῶν ἀναλόγως τῆς στενότητος αὐτῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διὰ τῶν τιμῶν ἰσορροπήσεως τῆς ζητήσεως πρὸς τὰ ὑφιστάμενα ἐκάστοτε ἀποθέματα.

Β. Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

Ὡς καὶ ἄνωτέρω ἐσημειώσαμεν, ὁ σοσιαλισμὸς ἀποβλέπει εἰς τὸ αὐτὸ ἰδεῶδες μὲ τὸν κομμουνισμόν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων ἐπιδιώκει τὴν ἐπιτυχίαν του εἶναι ἐλευθεριώτερα καὶ προσφορώτερα πρὸς τοῦτο.

Τὸ κυριώτερον γνῶρισμα τοῦ σοσιαλισμοῦ ἔναντι τοῦ κομμουνισμοῦ εἶναι ἡ ἐλευθερία τῆς καταναλώσεως καὶ τῆς ἐργασίας. Καὶ εἰς τὸν σοσιαλισμόν ἡγέτης τῆς παραγωγῆς καὶ ἰδιοκτῆτης τῶν παραγωγικῶν μέσων εἶναι τὸ Κράτος, ἡ κατανάλωσις ὅμως καὶ ἡ ἐργασία εἶναι ἐλεύθεραι. Τὸ γεγονός τοῦτο συνεπάγεται ἀναγκαίως καὶ μίαν ἄλλην σημαντικὴν διαφορὰν ὡς πρὸς τὸ κομμουνιστικὸν καθεστῶς καὶ σχετικὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τοῦ ἰδεῶδες τῆς ἀπολύτου οἰκονομικῆς ἰσότητος, τὸν διαφορισμὸν τῶν μισθῶν ἀναλόγως τῆς στενότητος τῆς ἐργασίας κατὰ τρόπους καὶ κατηγορίας. Πράγματι τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ὑφίσταται ἐλευθερία εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ τόπου καὶ τοῦ εἵδους τῆς ἐργασίας, ἐκ παραλλήλου δὲ ἰσότης μισθῶν, εἶναι εὐνόητον ὅτι οἱ ἐργάται θὰ σπεύσουν νὰ ζητήσουν ἐργασίαν εἰς τοὺς ὀλιγώτερον ἐπιπόνους κλάδους ἢ εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι διὰ διαφόρους λόγους τοὺς εἶναι προτιμότεροι. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας θὰ εὗρεθοῦν ὠρισμένα τμήματα τῆς παραγωγῆς μὲ πληθώραν ἐργατῶν, ἄλλα δὲ μὲ πλήρη ἢ σχετικὴν ἔλλειψιν. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἀπολύτως ἀντιοικονομικόν, δυνάμενον νὰ προκαλέσῃ σοβαρὰν μείωσιν τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος. Τὸ Κράτος ἐνώπιον τῆς καταστάσεως ταύτης θὰ ἀναγκασθῇ νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ δύο λύσεων, ἢ νὰ ἐπιβάλλῃ δηλαδὴ αὐταρχικὴν κατανομήν τῆς ἐργασίας ἢ νὰ εἰσαγάγῃ τὸν διαφορισμὸν τῶν μισθῶν ἀναλόγως τῆς στενότητος τῆς ἐργασίας.

Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν μείωσιν τῆς ἀποδοτικότητος τῆς ἐργασίας ἐπὶ ἰσότητος μισθῶν, τὰ διδάγματα τῆς πείρας

εἰς Ρωσίαν καὶ τὰς γνῶμας τῶν νεωτέρων σοσιαλιστῶν, φρονοῦμεν ὅτι ἐν σοσιαλιστικὸν Κράτος ἀναγκαίως θὰ προτιμήσῃ τὸν βάσει τῆς στενότητος διαφορισμὸν τῶν τιμῶν. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ μέτρον τοῦτο συντελεῖ εἰς ἀπομάκρυνσίν τινα ἀπὸ τὸ ἰδεώδες τῆς ἀπολύτου ἰσότητος, καθιστᾷ ὅμως τὸ σύστημα εὐχάριστον εἰς τοὺς ἐργάτας, ἐλαστικὸν καί, σπουδαιότερον ὅλων, ἀποδοτικόν. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀπόκλισις ἐκ τοῦ ἰδεώδους τῆς ἰσότητος δὲν εἶναι σοβαρά. Πρὸς τοῦτο δέον νὰ ληθῇ ὑπ' ὅψιν ὅτι: Πρῶτον, λόγῳ τῆς φύσεως καὶ τοῦ διαφορισμοῦ τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀτόμων πραγματικὴ ἀπόλυτος οἰκονομικὴ ἰσότης εἶναι ἀδύνατος ὑπὸ οἷονδήποτε σύστημα. Δεύτερον, ἐφ' ὅσον καταργεῖται τὸ μὴ ἐξ ἐργασίας προερχόμενον εἰσόδημα, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ βασικὸν μειονέκτημα τῆς ἀτομιστικῆς ὁργανώσεως, ὁ διαφορισμὸς τῶν ἀμοιβῶν τῆς ἐργασίας εἶναι ἀσήμαντος ἔναντι τοῦ πλεονεκτήματος τῆς αὐξήσεως τῆς παραγωγικότητος τὴν ὁποῖαν συνεπάγεται οὗτος.

Διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ ἀρχὴ ἡ ὁποία δέον νὰ ἐπικρατῇ εἰς τὴν διανομὴν τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς εἶναι «ἐκάστος ἀναλόγως τῆς προσωπικῆς του συμβολῆς εἰς τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς». Τὸ μέγεθος ὅμως τῆς συμβολῆς ταύτης οἰκονομικῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπολογισθῇ μόνον βάσει τῆς στενότητος αὐτῆς, ὡς ἐκ τούτου ὁ διαφορισμὸς τῶν μισθῶν ἀναλόγως τῆς στενότητος τῆς ἐργασίας δίδει τὴν πλεον λελογισμένην κατανομὴν τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων, ταυτοχρόνως δὲ καὶ τὸ οἰκονομικὸν μέτρον τῆς συμβολῆς ἐκάστου εἰς τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς.

Ἐνδιαφέρον εἶναι τώρα νὰ ἐξετάσωμεν πῶς συντελοῦνται ἡ παραγωγὴ καὶ ἡ διανομὴ τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν. Ὡς περιεγράψαμεν ἀνωτέρω τὴν ὁργάνωσιν αὐτήν, ἀναγνωρίζουσιν ἐλευθερίαν καταναλώσεως καὶ ἐργασίας, αὕτη δύναται νὰ λειτουργήσῃ ἱκανοποιητικῶς μόνον ἐφ' ὅσον βασίζεται ἐπὶ

τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν. Οὕτω παρίσταται ἀνάγκη ὑπάρξεως χρήματος ἀφ' ἑνὸς πρὸς μέτρησιν τῶν τιμῶν τῶν ἐτοιμῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς ἐργασίας καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς διενέργειαν ἐμμέσου διανομῆς τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος, ἡ ὁποία εἶναι ἡ μόνη ἱκανὴ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς καταναλώσεως.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ἐξωτερικῶς ἡ σοσιαλιστικὴ ὀργάνωσις, ἂν ἐξαιρέσῃ τις τὴν κατάργησιν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων, δὲν φαίνεται διαφέρουσα οὐσιωδῶς ἀπὸ ἀπόψεως μηχανισμοῦ ἀπὸ τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν παραγωγὴν, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ κυρίᾳ διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἡ παραγωγὴ εἶναι συγκεντρωμένη εἰς τὰς χεῖρας ἑνός, τοῦ Κράτους. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐκ λόγων τεχνικῶν αὕτη εἶναι κατανεμημένη εἰς διαφόρους ἐπιχειρήσεις (κρατικὰς ἢ ἡμικρατικὰς), τὴν ἀνωτάτην ὁμῶς διεύθυνσιν, κατεύθυνσιν καὶ ἐποπτεῖαν ἀσκεῖ τὸ Κράτος. Αὐτὸ διὰ τῶν ὀργάνων τοῦ καταρτίζει τὸ πρόγραμμα τῆς παραγωγῆς καὶ συντονίζει τοὺς διαφόρους κλάδους αὐτῆς, τὸ ἴδιον δὲ προσφέρει εἰς τὴν κατανάλωσιν τὰ ἔτοιμα ἀγαθὰ. Διὰ τοῦτο ἡ σοσιαλιστικὴ ὀργάνωσις ἀπεκλήθη καὶ γνησίᾳ διευθυνομένη ἢ προγραμματικὴ οἰκονομία. Οὕτω δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ μονοπωλήσεως τῆς παραγωγῆς, ὁπότε ἰσχύει εἰς αὐτὴν ὅ,τι ἰσχύει καὶ διὰ τὰ κατὰ μέρος μονοπώλια παραγωγῆς ὑπὸ τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς. Ἡ μεταξύ των διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸ ὅ,τι, ἐνῶ τὰ τελευταῖα ἀποβλέπουν εἰς κέρδος, τὸ μονοπώλιον τοῦ σοσιαλιστικοῦ Κράτους ἐπιδιώκει τὸν καλύτερον καὶ εὐθηνότερον ἐφοδιασμὸν τῆς καταναλώσεως δι' ἀγαθῶν. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἐρωτᾶται: ἐπὶ τῇ βάσει ποίων κριτηρίων θὰ λειτουργήσῃ ἡ παραγωγὴ, κατὰ τίνα τρόπον θὰ καθορισθῇ τί, πόσον καὶ πῶς θὰ παραχθῇ. Τινὲς θεωροῦν ὡς δυνατὴν τὴν αὐταρχικὴν κατεύ-

θουνσιν τῆς παραγωγῆς ὑπὸ τοῦ Κράτους. Αὕτη ὁμως εἶναι ἀντιοικονομικὴ καὶ ἀσύμφορος, διὰ τοῦτο ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν τιμῶν ἀναγκαίως ἡ παραγωγή θὰ προσανατολισθῇ πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῶν καταναλωτῶν, ἐκδηλουμένης διὰ τῆς ζητήσεως καὶ τῶν τιμῶν, καθόσον ἄλλως θὰ σημειωθῇ συσσώρευσις μεγάλων ποσοτήτων ἀδιαθέτων ἀγαθῶν ἢ πώλησις ἀγαθῶν συνεχῶς εἰς τιμὰς χαμηλοτέρας τῶν ἐξόδων παραγωγῆς.

Βάσει τῶν ἀνωτέρω δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ ὁργάνωσις ἀναλόγως τῆς ζητήσεως καὶ τῆς αὐξομειώσεως τῶν τιμῶν τῶν ἀγαθῶν ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἔξοδα παραγωγῆς αὐτῶν θὰ αὐξάνη, θὰ ἐλαττώνη ἢ θὰ σταματᾷ τὴν παραγωγὴν αὐτῶν, ὡς συμβαίνει καὶ εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὁργάνωσιν. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται μόνον εἰς τὸ ὅτι, ἐνῶ εἰς τὴν τελευταίαν τοῦτο συντελεῖται συγχρόνως ὑπὸ περισσοτέρων ἐπιχειρηματιῶν ἄνευ κοινῆς συνεννοήσεως, εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος τοῦτο γίνεται κατόπιν ἐνιαίου σχεδίου καὶ κατευθύνσεως. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος ἐκτὸς τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ θὰ ὑπολογίζη εἰς τὰ ἔξοδα παραγωγῆς, τόκον καὶ ἔγγειον πρόσδοδον διὰ τὸ ἀντιστοίχως χρησιμοποιούμενον κεφάλαιον καὶ ἔδαφος. Περὶ τούτου ὁμως θὰ ὁμιλήσωμεν σχετικῶς εἰς τὰ εἰδικὰ τμήματα. Εἶναι εὐνόητον ὅτι ἐφ' ὅσον ὑφίστανται ἔξοδα παραγωγῆς, ἡ ἀρμοδία κρατικὴ ὑπηρεσία θὰ φροντίζη πάντοτε διὰ τὸν καλύτερον καὶ εὐθηνότερον συνδυασμὸν τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς.

Ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐτονίσαμεν, τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος ἔχον τὸ μονοπώλιον παραγωγῆς θὰ ὑπολογίζη τιμὰς ἀντιστοιχοῦσας πρὸς τὰ ἔξοδα παραγωγῆς τῶν διαφόρων ἀγαθῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων θὰ γίνεται ἡ διανομὴ εἰς τοὺς καταναλωτάς. Ὅπως ὁμως καὶ εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὁργάνωσιν οὕτω καὶ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν αἱ τιμαὶ αὗται ἀποτελοῦν τὰς κανονικὰς τιμὰς, περίξ τῶν ὁποίων θὰ περιστρέφονται αἱ πραγματικαί. Τοῦτο δὲ διότι, ἐφ' ὅσον ἡ

ζήτησις θά υπερβαίνει τὰ διαθέσιμα ἀγαθὰ εἰς τὴν κανονικὴν τιμὴν, πρέπει, κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς στενότητος, διὰ νὰ ἐπέλθῃ ἰσορροπία προσφορᾶς καὶ ζητήσεως, νὰ ὑψωθοῦν αἱ τιμαὶ μέχρι τοιούτου σημείου ὥστε νὰ περιορισθοῦν αἱ ζητούμεναι ποσότητες καὶ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἱκανοποίησις αὐτῶν διὰ τῶν ὑφισταμένων μέσων. Τὸ ἀντίθετον συμβαίνει εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς μικροτέρας ζητήσεως. Αἱ μεταβολαὶ αὗται τῆς ζητήσεως ἀποτελοῦν τὸν γνῶμονα διὰ τὴν ἐκάστοτε ἀναπροσαρμογὴν τῆς παραγωγῆς.

Γ. Ο ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ

Ὁ συνδικαλισμὸς εἶναι ἡ κυριώτερα μορφή τοῦ ἀποκεντρωτικοῦ σοσιαλισμοῦ. Οὗτος δὲν ἐπιδιώκει νὰ καταστήσῃ ἰδιοκτῆτην τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ ἡγέτην τῆς παραγωγῆς τὸ Κράτος, ἀλλὰ τὰς κατὰ μέρος ομάδας ἐργατῶν εἰς τὰς ἀντιστοίχους ἐπιχειρήσεις, ἔνθα ἀπασχολοῦνται. Κατὰ ταῦτα «τὰ ἐργοστάσια δέον νὰ ἀνήκουν εἰς τοὺς βιομηχανεργάτας, τὰ ὄρυχεῖα εἰς τοὺς ὀρύχους καὶ οἱ σιδηρόδρομοι εἰς τοὺς σιδηροδρομικοὺς». Εἶναι ἄνευ σημασίας τὸ ἐὰν τὰ ἐργατικά ταῦτα σωματεῖα περιλαμβάνουν ἕκαστον ὀλοκλήρους κλάδους ἢ μεμονωμένας ἐπιχειρήσεις. Τὸ οὐσιώδες χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἕκαστον μέλος σωματείου δὲν συμμετέχει εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν πάντων τῶν παραγωγικῶν μέσων, ἀλλὰ μόνον τῶν παραγωγικῶν μέσων τοῦ σωματείου εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει.

Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ συνδικαλισμοῦ ἐπιδιώκουν τὴν ἐκ τῶν κάτω ὀργάνωσιν καὶ ἔλεγχον τῆς παραγωγῆς καὶ τὴν αὐτονομίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῶν ἐπιχειρήσεων. Στηρίζουν τὴν κοινωνικὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὴν βιομηχανικὴν ὀργάνωσιν καὶ ἐξαρτοῦν τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἐπιδιώξεων τῶν ἀπὸ μόνην τὴν «ἄμεσον δρᾶσιν των», δηλαδή ἀπὸ τὴν ὀργάνωσιν καὶ διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος διὰ τὴν μεταρρύθμισιν ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῆς ἐργατικῆς τάξεως.

Είναι φανερόν ὅτι λόγω τῆς φύσεως τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ τῆς συνεργασίας των εἶναι ἀνέφικτος ἡ ἰσότημος κατανομή αὐτῶν μεταξὺ τῶν διαφόρων συνδικάτων καὶ τῶν μελῶν των. Ἐκτὸς τούτου ὅμως ἡ κατανομή αὕτη θὰ καταστῇ βαθμηδὸν περισσότερον ἄνισος, ἐὰν λόγω μεγαλυτέρας δραστηριότητος τῶν μελῶν ὠρισμένων συνδικάτων ἢ παραγωγικότης αὐτῶν αὐξηθῇ ἔναντι τῶν ἐτέρων. Οὕτω θὰ σημειωθῇ προϊοῦσα ἄνισος διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος.

Ὁ συνδικαλισμὸς εἰς τὴν ἐφαρμογὴν του θὰ παρουσιάσῃ τόσα μειονεκτήματα ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ γίνῃ σοβαρὸς λόγος περὶ τοῦ ἐφικτοῦ τῆς πραγματοποιήσεώς του. Ἐν πρώτοις τὰ ἐργατικά συνδικάτα εὐκόλως δύνανται νὰ ἐκτραποῦν τοῦ σκοποῦ των καὶ νὰ ἀποβλέψουν εἰς τὴν ἐπιδίωξιν κερδῶν, ὁπότε θὰ μεταβληθοῦν εἰς ἐπιχειρήσεις μονοπωλιακοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον χαρακτηῖρος. Πρὸς τούτοις εἶναι δυσχερὴς ἡ μετακίνησις ἐργατῶν ἐξ ἑνὸς συνδικάτου εἰς ἕτερον, λόγω τῶν μεριδίων τῆς ἰδιοκτησίας των, τὴν στιγμὴν καθ' ἣν χρειάζονται περισσότεροι ἐργάται εἰς ὠρισμένους κλάδους. Τέλος ὑπάρχει ὁ κίνδυνος δημιουργίας ἀναρχίας εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ σπατάλης δυνάμεων, ὁπότε θὰ ἀναγκασθῇ τὸ Κράτος εἰς ἐπέμβασιν. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως ταύτην καὶ ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀναμίξεως τοῦ Κράτους ὁ συνδικαλισμὸς χάνει τὸν χαρακτηῖρα του καὶ πλησιάζει πρὸς τὸν συγκεντρωτικὸν σοσιαλισμόν, χωρὶς παρὰ ταῦτα νὰ ἐμφανίζῃ καὶ τὰ πλεονεκτήματά του.

4. Η ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΗ ἢ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Μεταξὺ τῶν δύο ἀντιθέτων μορφῶν τῆς οἰκονομικῆς ὁργανώσεως ὑφίστανται καὶ ἄλλαι ἐνδιάμεσοι ἀποχρώσεις αἱ ὁποῖαι ἀποβλέπουν μὲν εἰς τὴν διατήρησιν κατὰ βάσιν τῆς ἀτομιστικῆς ὁργανώσεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν

πραγματοποιήσιν ἐν μέρει τῆς ἰδεολογίας τοῦ κοινωνισμοῦ, δηλαδή τὴν ἐξασφάλισιν μέχρι τινὸς τῆς οἰκονομικῆς ὑπάρξεως τῶν ἀτόμων καὶ τὴν προγραμματικὴν κατεύθυνσιν τῆς παραγωγῆς. Εἶναι εὐνόητον ὅτι πᾶσα τοιοῦτου εἵδους ἀπόπειρα καταλήγει ἀναγκαίως εἰς αὐστηρότερον ἢ ἡπιώτερον περιορισμὸν τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη ἐγένετο πολὺς λόγος περὶ τῆς διευθυνομένης ἢ προγραμματικῆς οἰκονομίας, κατεβλήθησαν δὲ προσπάθειαι πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτῆς εἰς διαφόρους χώρας. Ἐν τούτοις οὔτε εἰς τὴν θεωρίαν οὔτε εἰς τὴν πρᾶξιν κατέστη δυνατὴ ἡ διαμόρφωσις ἐνιαίου συστήματος διευθυνομένης ἢ προγραμματικῆς οἰκονομίας.

Οὕτω διὰ τοῦ ὅρου τούτου χαρακτηρίζονται ἡ καθαρὰ κοινωνιστικὴ ὀργάνωσις (πλήρης προγραμματικὴ οἰκονομία), ὁ συνδικαλιστικὸς σοσιαλισμὸς, ἡ μονοπωλιακὴ κεφαλαιοκρατία (κεφαλαιοκρατικὴ προγραμματικὴ οἰκονομία), ἡ σωματειακὴ ὀργάνωσις (σωματειακὴ οἰκονομία), τέλος δὲ καὶ πᾶσα οἰκονομία εἰς τὴν ὁποῖαν ὁ κρατικὸς παρεμβατισμὸς παρουσιάζει δραστηριότητα (ἀπλῇ διευθυνομένη οἰκονομία).

Σημειωτέον ὅτι καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον ἐκάστης τῶν προαναφερομένων μορφῶν τῆς προγραμματικῆς οἰκονομίας δὲν ὑφίσταται ὁμοφωνία μεταξὺ τῶν συγγραφέων, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἀπαντᾶται ἀμιγῆς καὶ καθαρὰ ἐμφάνισις τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἀποχρώσεως προγραμματικῆς οἰκονομίας εἰς τὴν πραγματικότητα. Εἰς τὴν καθημερινήν, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν γλῶσσαν ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ θεωρῶμεν πᾶν ριζικώτερον παρεμβατικὸν μέτρον ὡς δημιουργοῦν διευθυνομένην ἢ προγραμματικὴν οἰκονομίαν, ἔστω καὶ ἂν ἐλλείπη κάθε πρόγραμμα.

Διὰ νὰ δυνηθῇ τις νὰ μορφώσῃ σαφῆ ἀντίληψιν προγραμματικῆς οἰκονομίας δέον νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὑπάρ-

χουν δύο τύποι οίκονομιών, ἡ αὐτόματος οἰκονομία καὶ ἡ ἀληθῆς προγραμματικὴ οἰκονομία.

Ἡ αὐτόματος οἰκονομία εἶναι ἡ λύουσα τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα, δηλαδὴ ἀφ' ἑνὸς τὸ τί ποσὸν καὶ πῶς θὰ παραχθῇ καὶ ἀφ' ἑτέρου ποῖαι ἀνάγκαι καὶ μέχρι ποίου βαθμοῦ θὰ ἱκανοποιηθοῦν, ὅχι βάσει συγκεκριμένου προγράμματος, ἀλλὰ βάσει τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν αὐτομάτως (αὐτοπηδαλιουχουμένη οἰκονομία).

Ἡ ἀληθὴς προγραμματικὴ οἰκονομία εἶναι ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποῖαν ἔχει καταλυθῇ κάθε αὐτοματισμὸς καὶ κάθε ἐλευθερία, μία δὲ κεντρικὴ ἀρχὴ ἔχει ἀναλάβει τὸν καθορισμὸν ἀφ' ἑνὸς τοῦ εἴδους, τῆς ποσότητος καὶ τοῦ τρόπου τῆς παραγωγῆς τῶν ἀγαθῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν διαφόρων ἀναγκῶν. Αὕτὴ εἶναι ἡ μορφή τῆς ἀληθοῦς προγραμματικῆς οἰκονομίας, ὅπου τὰ πάντα καθορίζονται ἀλληλεξαρτήτως, βάσει προγράμματος (κομμουνιστικὴ οἰκονομία).

Ἡ αὐτόματος οἰκονομία, ὡς εἶδομεν, εἶναι ἡ οἰκονομία τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ ἀτομιστικοῦ καθεστῶτος. Ἄνευ αὐτῆς τὸ καθεστῶς αὐτὸ δὲν δύναται νὰ νοηθῇ. Ὡς διεπιστώσαμεν ὅμως, ἐπὶ τῆς αὐτομάτου οἰκονομίας δύναται νὰ στηριχθῇ καὶ τὸ κοινωνιστικὸν σύστημα, ὁ φιλελεύθερος κοινωνισμός.

Αὐτόματος οἰκονομία δὲν σημαίνει ἀπουσίαν κάθε ἐπεμβάσεως τοῦ Κράτους εἰς τὸν οἰκονομικὸν βίον, ὡς ἐπίσης καὶ κάθε ἐπέμβασις τοῦ Κράτους δὲν σημαίνει προγραμματικὴν οἰκονομίαν. Τὰ κρατικὰ οἰκονομικὰ μέτρα εἶναι ἀναπόφευκτα ὑπὸ οἷονδήποτε καθεστῶς, διαφέρει μόνον ὁ βαθμὸς τῆς ἐπεμβάσεως. Πρὸς καλυτέραν παρακολοῦθσιν τοῦ ζητήματος θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ δύο κατηγοριῶν μέτρων, συμφώνως πρὸς τὴν διάκρισιν τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γενεύης

W. Röpke (Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart, 1942), τῶν συμμόρφων καὶ τῶν ἀσυμμόρφων.

Σύμμορφα εἶναι τὰ μέτρα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἀντίθετα πρὸς τὸ σύστημα τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, ἀλλ' ἐντάσσονται εἰς αὐτόν, μὴ παρακωλύοντα, ἀλλ' ἀντιθέτως διευκολύνοντα τὴν λειτουργίαν του (π. χ. ἀπαγόρευσις μονοπωλιακῶν ὁργανώσεων τῶν ἐπιχειρηματιῶν).

Ἀσύμμορφα εἶναι τὰ μέτρα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶναι ἀσυμβίβαστα πρὸς τὸν μηχανισμόν τῶν τιμῶν, ἐνεργοῦντα ἀντιθέτως πρὸς αὐτόν καὶ παρακωλύοντα ἢ παραλύνοντα τὴν λειτουργίαν του, π.χ. διατιμήσεις.

Κύριον χαρακτηριστικὸν τῶν ἀσυμμόρφων μέτρων εἶναι ὅτι, ἐνῶ ἀποβλέπουν εἰς τὴν ρύθμισιν ὠρισμένων ἀνωμαλιῶν καὶ διαταραχῶν τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας, διὰ τῆς παραλύσεως τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν τὴν ὁποῖαν ἐπιφέρουν, δημιουργοῦν νέας ἀνωμαλίας καὶ διαταραχάς, ἀπαιτούσας τὴν λήψιν νέων ἀσυμμόρφων μέτρων καὶ προκαλοῦν οὕτω τὴν διαιώνισιν τῶν ἐπεμβάσεων μὲ διαρκῶς ἐντεινόμενον ρυθμόν, δίκην χιονοστιβάδος, μὲ τελικὸν ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν χαώδους καταστάσεως εἰς τὴν οἰκονομίαν. Εἶναι εὐνόητον ὅτι τὰ μέτρα ταῦτα μόνον εἰρωνικῶς θὰ ἠδύναντο νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς προγραμματικά. Δέον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ μηχανισμὸς τῶν τιμῶν ἐπὶ τῆς κεφαλαιοκρατικῆς βάσεως δὲν ἐπιδέχεται ἐκ τῶν ἔξω προγραμματικὰς κατευθύνσεις μὴ ἐντασσομένης εἰς αὐτόν.

Αὐτὸ λοιπὸν τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζεται κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὡς προγραμματικὴ οἰκονομία κάθε ἄλλο παρὰ τοιαύτη εἶναι.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἀσύμμορφα μέτρα, τὰ σύμμορφα ὅχι μόνον δὲν δημιουργοῦν ἀνωμαλίας, ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλονται πρὸς ἄρσιν των. Ταῦτα δύνανται νὰ εἶναι ποικίλα, νὰ ἀναφέρονται δὲ εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς κρατικῆς πολιτικῆς, κοινωνικῆς, βιομηχανικῆς, γεωργικῆς.

ύγιεινῆς, ἀρκεῖ νὰ ἐναρμονίζωνται πρὸς τὸν μηχανισμόν τῶν τιμῶν καὶ νὰ μὴ παρακωλύουν τὴν λειτουργίαν του. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἐπιβολὴ π.χ. ὑψηλοῦ δασμοῦ πρὸς προστασίαν μιᾶς ἐγχωρίου βιομηχανίας δύναται μὲν νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν μείωσιν τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος, οὐδὲν ὅμως νὰ παραβλάψῃ τὴν λειτουργίαν τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, καθόσον δι' αὐτοῦ ἀκριβῶς ἐπενεργεῖ. Τὰ μέτρα ταῦτα, ὅσαδῆποτε καὶ ἂν εἶναι, δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς καταργοῦντα τὸν αὐτοματισμὸν τῆς οἰκονομίας καὶ ὡς δημιουργοῦντα προγραμματικὴν οἰκονομίαν, καθόσον ἐνεργοῦν διὰ μέσου τοῦ αὐτομάτου μηχανισμοῦ τῆς οἰκονομίας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ἡ οἰκονομία ἡ βασιζομένη ἐπὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν καὶ δεχομένη συνεχεῖς ἐπεμβάσεις διὰ κρατικῶν μέτρων ἀντιρρόπων πρὸς τὸν μηχανισμόν τῶν τιμῶν, ὅσονδῆποτε προγραμματικὴ καὶ ἂν εἶναι, δὲν δύναται νὰ λογισθῇ ὡς λελογισμένη προγραμματικὴ οἰκονομία, ἐφ' ὅσον κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς εἶναι ἡ σύγκρουσις μεταξὺ δύο διαφόρων συστημάτων, δύο διαφόρων μηχανισμῶν, ἐπιδιωκόντων τὸν αὐτὸν σκοπὸν, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐπαύξησιν καὶ διαιώνισιν τῶν ἀνωμαλιῶν καὶ διαταραχῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δύο λύσεις παρουσιάζονται: ἢ ἡ ἐπιστροφή εἰς τὸν μηχανισμόν τῶν τιμῶν καὶ ὁ ἐπηρεασμὸς τῆς οἰκονομίας διὰ συμμόρφων μέτρων, ὅποτε βεβαίως δὲν δύναται πλέον νὰ γίνῃ λόγος περὶ προγραμματικῆς οἰκονομίας, ἢ ἡ πλήρης κατάργησις αὐτοῦ καὶ ἡ ἀντικατάστασίς του διὰ προγραμματικῶν αὐθαιρέτων μέτρων, ὅποτε πραγματοποιεῖται ἀληθὴς προγραμματικὴ οἰκονομία.

Συνειδητὴ προσπάθεια πρὸς δημιουργίαν ἰδιοτύπου προγραμματικῆς οἰκονομίας κατεβλήθη κυρίως εἰς τὴν φασιστικὴν Ἰταλίαν. Ἐν τούτοις παρὰ τὸν ἰσχυρισμὸν τῶν ἀρμοδίων ὅτι ἐπρόκειτο περὶ «νέας συνθέσεως» καὶ νέας

οικονομικής ὀργανώσεως εἰς ἀντικατάστασιν τῆς ἀτομικῆς, εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν ἐπρόκειτο περὶ νέου οἰκονομικοῦ ἢ κοινωνικοῦ συστήματος. Ἐνῶ ἀφ' ἑνὸς ἡ «ἀτομικὴ πρωτοβουλία εἰς τὸ πεδίον τῆς παραγωγῆς ἀνεκηρύχθη ὡς τὸ πολυτιμότερον καὶ σπουδαιότερον μέσον πρὸς περιφρούρησιν τῶν συμφερόντων τοῦ "Ἐθνους», ἀφ' ἑτέρου ὅχι μόνον δὲν ἐξηλείφθη ἡ διάκρισις τῶν τάξεων, ἀλλὰ ἀντιθέτως ἐργοδοτοὶ καὶ ἐργάται ἐκλήθησαν νὰ σχηματίσουν χωριστὰ συνδικάτα ἐργοδοτῶν καὶ ἐργατῶν. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ ἰδιοτύπου σωματειακῆς ὀργανώσεως, τῆς ὁποίας τὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι εἰς γενικὰς γραμμὰς τὰ ἑξῆς :

Οἱ ἐργάται τοῦ πνεύματος καὶ τῶν χειρῶν καὶ οἱ ἐργοδοτοὶ καθὼς καὶ οἱ ἐλεύθεροι ἐπαγγελματίαι δύνανται «κατ' ἐλευθέραν βούλησιν» νὰ συμμετέχουν εἰς ἐπαγγελματικὰς ἐνώσεις ἐργατῶν ἢ ἐργοδοτῶν, τὰ συνδικάτα. Ἐμμέσως ὁμως ἡ συμμετοχὴ τῶν εἰς αὐτὰ καθίσταται ὑποχρεωτική.

Ὡς πλεονεκτήματα ἐξασφαλιζόμενα διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὰς ἐπαγγελματικὰς ἐνώσεις ἀναφέρονται «ἡ νομικὴ ἰσότης μεταξὺ ἐργοδοτῶν καὶ ἐργατῶν» καὶ «ἡ πειθαρχία εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν ἐργασίαν».

Τὸ καθεστῶς αὐτὸ στηρίζεται εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν σωματείων. Ταῦτα χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ νόμου ὡς «συνδετικὰ ὄργανα» τῶν ἐπαγγελματικῶν ὀργανώσεων τῶν ἐργοδοτῶν καὶ τῶν ἐργατῶν, διότι ἕκαστον ἀποτελεῖται ἐν μέρει ἀπὸ ἀντιπροσώπους τῶν ὀργανώσεων τῶν ἐργοδοτῶν καὶ τῶν ἐργατῶν οἱ ὅποιοι ἀνήκουν εἰς τὸν κλάδον αὐτόν. Ἐξ ἄλλου ὁμως τὰ σωματεῖα ἔχουν τὴν ἰδιότητα «κρατικῶν διοικητικῶν ὀργάνων», τὰ ὁποῖα συνίστανται διὰ διατάγματος τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Σωματείων καὶ προεδρεύονται ἀπὸ μίαν πολιτικὴν ἀρχήν (Ὑπουργόν, Ὑφυπουργόν, Γεν. Γραμματέα). Τὸ κέντρον τῆς δράσεώς των εὐρίσκεται εἰς τὴν Κυβέρνησιν (Ὑπουργεῖον τῶν Σω-

ματείων). Συνεπώς χαρακτηριστικά τῶν σωματείων εἶναι πρῶτον ὅτι εἰς τὴν σύνθεσίν των συναντῶνται τὸ κεφάλαιον καὶ ἡ ἐργασία ἀφ' ἐνὸς καὶ τὸ κρατικὸν καὶ τὸ ἐπαγγελματικὸν στοιχεῖον ἀφ' ἑτέρου καὶ δεύτερον ὅτι ἔχουν πολὺ περισσότερον πολιτικὸν παρὰ οἰκονομικὸν χαρακτήρα. Πράγματι ἡ κυριωτέρα δρᾶσις των δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως συντονισμόν των δραστηριοτήτων καὶ εἰς τὴν συνδιαλλαγὴν καὶ προσέγγισιν των συμφερόντων των ἐργατῶν καὶ ἐργοδοτῶν, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὴν δημιουργίαν μιᾶς στενῆς σχέσεως μεταξὺ πολιτικῶν ἐπιδιώξεων τοῦ Κράτους καὶ τῆς δραστηριότητος παντὸς παράγοντος τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας. Ὡς παρετηρήθη «ἡ συνένωσις των ἐργατῶν καὶ ἐργοδοτῶν διὰ συνδέσμων (των σωματείων) ἔχει πρὸ παντὸς ὡς σκοπὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Κράτους μέχρι καὶ των ἀπωτέρων διακλαδώσεων των νεύρων τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ σώματος».

Ὁ πολιτικὸς σκοπὸς εἶναι καταφανὴς καὶ εἰς τὴν κατανομὴν των ἀρμοδιοτήτων μεταξὺ ἐπαγγελματικῶν ὀργανώσεων καὶ σωματείων καὶ εἰς τὴν προϊοῦσαν οὐσιαστικὴν συγκέντρωσιν αὐτῶν εἰς χεῖρας των σωματείων, ὀργάνων, ὡς εἶδομεν, ἐξαρτωμένων ἐκ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Ὁργάνωσις ὡς ἡ ἀναλυθεῖσα, ἡ ὁποία τείνει νὰ «πολιτικοποιήσῃ» ὅλον ἐν περισσότερον τὴν οἰκονομίαν, δὲν λύει τὰ οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα, ἀλλὰ τὰ συγκαλύπτει διὰ μέτρων τὰ ὁποῖα ἀνάγει εἰς ὀργανωτικὰς βάσεις τοῦ καθεστώτος.

Ἡ πειθαρχία, ἡ ἐνότης κατευθύνσεως τῆς παραγωγῆς καὶ ἡ κινητοποιήσις ὅλων των ἐθνικῶν δυνάμεων γίνεται πρωτίστως χάριν των ἐπιδιωκομένων πολιτικῶν σκοπῶν. Ἐπομένως αἱ μὲν ἐκάστοτε οἰκονομικαὶ καὶ κοινωνικαὶ συνθῆκαι ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ τυχαῖον γεγονὸς τῆς συμπτώσεως ἢ μὴ τοῦ ἐπιδιωκομένου πολιτικοῦ σκο-

ποῦ πρὸς εὐνοϊκὰς δι' αὐτὰς προϋποθέσεις, ἡ δὲ ἐπιτυχία τοῦ οὕτως ὀργανωμένου κοθεστώτος (τῆς ἐφαρμοζομένης προγραμματικῆς πολιτικῆς) ἀπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους.

Ἡ αὐταρχικὴ σωματειακὴ ὀργάνωσις τῆς Ἰταλίας δὲν κατάρθωσε νὰ δημιουργήσῃ ἰδιαίτερον ἐπὶ νέων ἀρχῶν βασιζόμενον τύπον οἰκονομικῆς ὀργανώσεως. Πρόκειται περισσότερον περὶ πολιτικῆς ὀργανώσεως τῶν οἰκονομικῶν συνδέσμων πρὸς ἐξυπηρέτησιν καθαρῶς πολιτικῶν σκοπῶν.

Προσπάθεια πρὸς ὀργάνωσιν τῆς οἰκονομίας ὑπὸ τοῦ Κράτους κατεβλήθη εἰς Γερμανίαν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἐθνικοσοσιαλισμοῦ. Ἡ προσπάθεια αὕτη ἀπέβλεψε μεταξὺ τῶν ἄλλων κυρίως εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἀνεργίας, ἡ ὁποία εἶχε λάβει μεγάλας διαστάσεις τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπέτυχε πλήρως διὰ τῆς ἐκτελέσεως διαφόρων ἔργων οἰκονομικῆς καὶ πολεμικῆς φύσεως. Ἐν τούτοις δὲν φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ ὀριστικῆς διαμορφώσεως νέου οἰκονομικοῦ συστήματος, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ μεταβατικῆς περιόδου ἡ ὁποία θὰ ὀδηγήσῃ «εἰς μίαν πραγματικῶς σοσιαλιστικὴν κοινωνίαν». Ὡς ἐπανελημμένως ἐτονίσθη ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ γερμανικοῦ Κράτους, ὁ ἐθνικοσοσιαλισμὸς ἀποβλέπει τελικῶς εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν τῆς οἰκονομίας. Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ λόγος τοῦ τῆς 21ης Μαρτίου 1943, εἰς τὸν ὁποῖον ἐδήλωσεν ὅτι «τὸ γερμανικὸν ἐθνικοσοσιαλιστικὸν Κράτος... μετὰ τὸν παρόντα πόλεμον θὰ ἐπεξεργασθῇ ἀμέσως σχέδιον διὰ τὴν πραγματοποίησιν ἐνὸς προγράμματος, τὸ ὁποῖον ὡς τελευταίαν αὐτοῦ συνέπειαν θὰ ἔχῃ τὴν πλήρη ἐξοστράκισιν τῆς ἀντιθέσεως τῶν τάξεων καὶ τὴν ἀποκατάστασιν μιᾶς πραγματικῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας».

5. Ο ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ

Ὡς νεοφιλελευθερισμός χαρακτηρίζεται ἡ μεταρρυθμιστικὴ κίνησις ἡ δημιουργηθεῖσα ὑπὸ νεωτέρων συγγραφέων, οἱ ὅποιοι χωρὶς νὰ ἀκολουθοῦν ἐνιαίαν κατεύθυνσιν ἔχουν τοῦτο τὸ κοινόν, ὅτι ἀποδίδουν τὰ προσαπτόμενα εἰς τὸ ἀτομιστικὸν σύστημα ἄτοπα ὅχι εἰς ὀργανικὰς ἀλλ' ἐπικτήτους ἐκ τῆς ἐξελιξεώς του ἀτελείας. Διὰ τοῦτο καὶ προσπαθοῦν νὰ διατυπώσουν ἀρχὰς ἐξυγιάνσεως ἢ ἀναδημιουργίας του, ὀντιτιθέμενοι ριζικῶς πρὸς πᾶσαν σοσιαλιστικὴν ἢ προγραμματικὴν μεταρρύθμισιν τῆς οἰκονομίας.

Ἡ θέσις τὴν ὁποῖαν λαμβάνει ὁ νεοφιλελευθερισμός ἐναντι τῆς σημερινῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως ἐκδηλοῦται ὡς ἀντίδρασις κατὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ μονοπωλιακοῦ παράγοντος εἰς τὴν οἰκονομικὴν δραστηριότητα καὶ κατὰ τῆς ὑπερκεφαλαιοκρατικῆς μορφῆς τῆς οἰκονομίας. Ταῦτοχρόνως οἱ νεοφιλελεύθεροι προβάλλουν κατὰ τοῦ σοσιαλισμοῦ τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ὁπαδῶν τῆς ἰσχυούσης οἰκονομικῆς ὀργανώσεως. Ἰδιαιτέρως τονίζουν τὸ ἀνέφικτον τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ὁμαλότητος καὶ εὐρυθμίας ὑπὸ καθεστῶς μὴ ἀναγνωρίζον οἰκονομικὴν ἐλευθερίαν καὶ λειτουργοῦν ὅχι ἐπὶ φυσικῶν ἀλλ' ἐπὶ αὐθαιρέτων οἰκονομικῶν βάσεων. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον οἱ νεοφιλελεύθεροι ἀποκρούουν καὶ τὴν διευθυνομένην οἰκονομίαν. Συγχρόνως ὅμως ὅλοι ἐκδηλοῦνται κατὰ τοῦ laissez-faire, φρονοῦντες ὅτι ἡ παρεξήγησις τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ἔφερε κατὰ μέγα μέρος τὴν νόθευσιν καὶ τὴν παρακμὴν τοῦ ἀτομιστικοῦ συστήματος. Τοιοῦτοτρόπως οἱ νεοφιλελεύθεροι, διατηροῦντες πάντοτε ὡς ἐρείσματα τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος τὴν οἰκονομικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰδιωτικὴν ἰδιοκτησίαν καὶ ἐπιχείρησιν, ἀναγνωρίζουν ὡς ἀναγκαίους ὠρισμένους περιορισμοὺς εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς πρώτης καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τῆς δευτέρας. Ἐπίσης ὅλοι οἱ νεοφιλε-

λεύθεροι λαμβάνουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον θέσιν εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ταξικῆς ἀντιθέσεως, προσπαθοῦντες νὰ εὗρουν λύσιν εἰς τὸ πλαίσιον τῶν νεοφιλελευθέρων ἀρχῶν.

Αἱ μεταβολαὶ τὰς ὁποίας προτείνουν οἱ νεοφιλελεύθεροι συγγραφεῖς ἀνταποκρίνονται πρὸς τρεῖς βασικὰς ἐπιδιώξεις: τὴν ἐξισορρόπησιν τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων πρὸς καταπολέμησιν τῶν φαινομένων τῆς ὑπερπαραγωγῆς καὶ τῆς ὑποκαταναλώσεως καὶ συνεπῶς ἀποσόβησιν τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων, τὴν μεγαλυτέραν παραγωγικότητα διὰ τῆς περιστολῆς τῶν δυνατοτήτων κατασπαιαλήσεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, τὴν πρόληψιν τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν οἰκονομικῶς ἀδυνάτων καὶ τὴν ἀπάμβλυσιν τῆς ταξικῆς ἀντιθέσεως.

Αἱ προτεινόμεναι λύσεις συμπίπτουν εἰς δύο σημεῖα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἡ ἀναβίωσις τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει οὐσιαστικῶς καταλυθῇ ὑπὸ τὸ ἰσχύον καθεστῶς, καὶ ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ *laissez-faire*. Διαφέρουν δὲ ἀναλόγως τῶν αἰτίων εἰς τὰ ὁποῖα ἀποδίδονται τὰ ἄτοπα τοῦ ἰσχύοντος καθεστῶτος καὶ τῆς προκρινομένης μορφῆς τοῦ νεοφιλελευθέρου συστήματος. Οὕτω διακρίνομεν δύο κατευθύνσεις: Οἱ μὲν προκρίνοντες μίαν «οἰκονομίαν τοῦ μέτρου καὶ τῆς ἀναλογίας», ἥτοι ἀπλοποίησιν τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ ὀπλισμοῦ τοῦ ἰσχύοντος καθεστῶτος φρονοῦν ὅτι ὑπάρχει ἀπλῶς ἀνάγκη ἀποκαταστάσεως τῆς φυσικῆς λειτουργίας τοῦ ἀτομιστικοῦ ἀνταγωνιστικοῦ συστήματος. Ἐπομένως μόνον χάριν αὐτῆς δέχονται ὠρισμένας ἐπεμβάσεις τοῦ Κράτους ἢ καὶ τῶν ὀργανωμένων ὁμάδων (τῶν σωματείων) κυρίως ἐναντίον τῶν μονοπωλίων καὶ τῶν ἐξωγκωμένων μορφῶν τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος (Rörke, Böhler). Ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι ἐμμένουν εἰς τὴν πραγματοποιηθεῖσαν ὑπὸ τῆς κεφαλαιοκρατίας οἰκονομικὴν καὶ τεχνικὴν πρόοδον, ἀποκλίνουν ὑπὲρ ἐνὸς εὐρυτέρου καὶ συστηματικωτέρου περιορισμοῦ τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας διὰ κρατικῶν παρεμβάσεων εἰς ὁ-

σους τομείς αὕτη θεωρεῖται συντελοῦσα εἰς τὰς παρεκτροπὰς τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ ἀτομιστικοῦ συστήματος (Lippmann, Rougier, Marlio, Lavergne).

Ὁ καθηγητὴς Rörke (Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart, 1942) ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπικρίνει τὴν προσήλωσιν εἰς τὸ ἰσχυρὸν καθεστῶς, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἀποκρούει τὴν μετὰβασιν εἰς τὸν σοσιαλισμόν. Διαγράφει τὸ γενικὸν πρόγραμμα πρὸς ἕνα «τρίτον δρόμον», δηλαδή «μίαν οἰκονομίαν τοῦ μέτρου καὶ τῆς ἀναλογίας», εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἔχουν ἐξαλειφθῇ «τὰ προβλήματα τοῦ βιομηχανικοῦ φεουδαρχισμοῦ, τοῦ μεγαλοβιομηχανισμοῦ τῶν μονοπωλίων» καὶ τῆς «ἐκμεταλλεύσεως καὶ μηχανοποιήσεως» ὡς συνεπειῶν «τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ πολιτισμοῦ τῆς μάζης».

Τὰ κυριώτερα σημεῖα τοῦ προγράμματος τούτου (ἀποκέντρωσις, διαμόρφωσις νέων μὴ προλεταριακῶν βιομηχανικῶν μορφῶν, ἐπαναφορὰ ὅλων τῶν διαστάσεων καὶ σχέσεων εἰς «ἀνθρώπινον μέτρον», προαγωγή τῆς κατὰ τὸ δυνατόν εὐρυτέρας διανομῆς τοῦ εἰσυδήματος, προαγωγή τῶν μικροτέρων παραγωγικῶν καὶ ἐποικιστικῶν μονάδων) ἀποκαλύπτουν τὴν ζωηρὰν ἀντιμεγαλοκεφαλαιοκρατικὴν τάσιν τοῦ Rörke. Θεωρεῖ ὡς ἰδεώδη μορφήν ζωῆς κοινωνίαν βασιζομένην κυρίως ἐπὶ τῶν μικροαγορῶν, τῶν βιοτεχνῶν, τῶν μικροεπαγγελματιῶν καὶ τῶν μέσων ἐπιχειρήσεων εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν.

Ἀποδίδων μεγίστην σημασίαν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ ὁ Rörke δὲν δέχεται τοῦτον καὶ γενικῶς τὴν οἰκονομικὴν ἐλευθερίαν ὡς ἄνευ ὁρίων. Ἀναγνωρίζει δὲ μόνον τὰς «συμμόρφους» κρατικὰς ἐπεμβάσεις, δηλαδή τὰς συμφώνους πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς οἰκονομίας τῆς ἀγορᾶς. Δέχεται τὸν «προσαρμοστικόν» καὶ ὄχι τὸν «διατηρητικόν» παρεμβατισμόν. Ἡ μεταρρύθμισις διὰ τὸν Rörke συνίσταται εἰς τὴν «μεταβολὴν, διεύρυνσιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ πλαισίου τοῦ δικαίου καὶ τῶν θεσμῶν ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀναπτύσσεται ὁ οἰκονομικὸς

βίος συμφώνως πρὸς τὴν χαραχθεῖσαν κατεύθυνσιν ὑπὸ τοῦ προγράμματος τοῦ «τρίτου δρόμου». Τὰ μέσα τὰ ὁποῖα δέχεται εἶναι ἡ φορολογικὴ πολιτικὴ καὶ ἡ αὐστηρὰ ρύθμισις τῆς ποσότητος καὶ τῆς ταχύτητος τοῦ χρήματος πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ πληθωρισμοῦ καὶ ἀντιπληθωρισμοῦ.

Ὁ φιλελευθερισμὸς τοῦ Lippmann (Good Society, 1937), κυριωτέρου ἐκπροσώπου τῆς δευτέρας κατευθύνσεως, δὲν ἀποτελεῖ «ἀντίδρασιν κατὰ τῆς βιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως». Ἡ φιλελευθέρα μεταρρύθμισις προορίζεται «νὰ προσαρμόσῃ τὴν κοινωνικὴν τάξιν πρὸς τὴν νέαν οἰκονομίαν».

Χάριν τῆς προσαρμογῆς τῶν ἀναγκῶν μιᾶς πολιτισμένης ζωῆς πρὸς τὴν νέαν οἰκονομίαν «πρέπει τὸ κεφάλαιον νὰ γίνῃ περισσότερο εὐκίνητον ἀπὸ τὴν ἐργασίαν καὶ εἰς βαθμὸν ἐπαρκῆ νὰ ἀντισταθμίζῃ τὴν ἀναπόφευκτον καὶ ἐπιθυμητὴν ἀντίστασιν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν μεταναστευτικὴν ζωὴν». «Αἱ μηχαναὶ πρέπει νὰ ἔλθουν πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ ὄχι ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὰς μηχανάς». Χάρις εἰς τὰς συγχρόνους ἐφευρέσεις «εἶναι τεχνικῶς δυνατὴ ἡ μετάθεσις τοῦ κεφαλαίου πρὸς τὰς κοινότητας καὶ ἡ κατάργησις τῆς μάστιγος τοῦ ὑπερπληθυσμοῦ τῶν πόλεων καὶ τῆς ἀναγκαστικῆς μετανάστεύσεως, πράγματα ἀκατόρθωτα πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν».

Πρὸς ἐπιτυχίαν ὅμως τούτου πρέπει καὶ ὁ νόμος καὶ ἡ πολιτικὴ νὰ διευκολύνουν τὴν εὐκίνησιν τοῦ κεφαλαίου διὰ τῆς λήψεως ὠρισμένων μέτρων ἐν σχέσει πρὸς τὴν λειτουργίαν καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἐπιχειρήσεων ὡς διαχειριστῶν τοῦ κεφαλαίου. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ παρέχει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἡ ἀντίθεσις τοῦ πρὸς τὴν ἀνώνυμον ἐταιρείαν, τὴν ὁποῖαν κατηγορεῖ ὡς παρεμποδίζουσιν τὴν εὐκίνησιν τῶν κεφαλαίων, διότι ἐπιτρέπει τὴν αὐτοχρηματοδότησιν εἰς εὐρείαν κλίμακα. Τοῦτο ἀντιβαίνει κατ' αὐτὸν πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ρυθμίσεως τῆς οἰκονομίας διὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἀγορᾶς.

Ὁ Lippmann ἀντιτίθεται ἐπίσης πρὸς τὸν τύπον τῆς ἐταιρείας «holding», δηλαδή τῆς ἐταιρείας ἡ ὁποία συγκεντρώνει ὑπὸ τὸν ἔλεγχόν της ἄλλας, θεωρῶν τοῦτον ὡς ἀποκύημα τῆς νομοθεσίας καὶ ὄχι προϊόν τῆς ἐπιτυχοῦς ἀναπτύξεως μιᾶς ἐπιχειρήσεως ἐπιβληθείσης διὰ τῆς ἀγορᾶς.

Ἐτερον σπουδαῖον σημεῖον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ Lippmann θεωρεῖ ἀπαραίτητον τὴν κρατικὴν ἐπέμβασιν εἶναι τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως ἐπενδύσεων καὶ ἀποταμιεύσεως, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν αἰτίαν τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων.

Ὁ Lippmann, χωρὶς νὰ ἀναπτύσῃ σύστημά τι, τονίζει τὴν ἀνάγκην τῆς δημιουργίας ἐνὸς διευθυνομένου χρήματος, διότι «καθ' ὃ μέτρον τὸ χρήμα δὲν εἶναι οὐδέτερον αἱ τιμαὶ εἶναι ἄδικοι καὶ ὁ οἰκονομικὸς ὑπολογισμὸς δυσχερής».

Ὁ Lippmann ἐξαίρει ἀκόμη τὴν ἀνάγκην τοῦ ἐλέγχου τῆς ἀγορᾶς πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς προγραμματικῆς ἐλευθερίας τῶν συναλλαγῶν, διότι οἱ ὅροι δὲν εἶναι ἴσοι δι' ὅλους τοὺς συναλλασσομένους.

Τὸ φιλελεύθερον Κράτος, κατὰ τὸν Lippmann, δεόν νὰ ἀσκήσῃ τὴν προσήκουσαν φορολογικὴν πολιτικὴν διὰ τὴν ὀργάνωσιν ἐνὸς ἀρτίου συστήματος κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων πρὸς ἐξασφάλισιν «τοῦ ἀνθρώπου ἐναντίον τῶν κινδύνων τῆς ἰδίας του προόδου». Τὰ τεράστια ἔξοδα τοῦ Κράτους πρὸς διεξαγωγὴν παρομοίας πολιτικῆς, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἐμμέσως ἀναδιανομὴν τῶν μεγάλων εἰσοδημάτων, ὁ Lippmann προβλέπει νὰ καλύψῃ διὰ μέσου «ὕψηλης προοδευτικῆς φορολογίας τῶν κληρονομιῶν καὶ τῶν εἰσοδημάτων».

Παρόμοιον περιεχόμενον ἔχει καὶ ὁ νεοφιλελευθερισμὸς τοῦ Rougier (*Les mystiques économiques*, 1938), ὁ ὁποῖος ἀναμένει ἀπὸ τὴν κρατικὴν ἐπέμβασιν «νὰ δημιουργήσῃ ὄχι τεχνητὰς ἰσορροπίας, ἀλλὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰς φυσικὰς ἰσορροπίας», νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν προσαρμο-

γὴν τῆς παραγωγῆς πρὸς τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ πρὸς τὰς ἀνάγκας ἐπενδύσεως τῶν ἐπιχειρήσεων, τῆς ἀπασχολήσεως τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως πρὸς τὰς πραγματικὰς δυνατότητας τῆς παραγωγικῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ἀγορᾶς.

Κατὰ τὴν γνώμην μας ὁ νεοφιλελευθερισμὸς ἀποτελεῖ ματαίαν προσπάθειαν, διότι περιορίζεται εἰς ἡμίμετρα καὶ δὲν προβαίνει εἰς ριζικωτέραν ὀργανικὴν μεταρρύθμισιν τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος. Ὡς θὰ διαπιστώσωμεν εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον ἡ κρίσις τῆς κεφαλαιοκρατικῆς οἰκονομίας ἔχει βαθείας ρίζας καὶ δὲν δύναται νὰ ἀντιμετωπισθῇ διὰ μέτρων ἀναφερομένων εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Πρέπει νὰ πληγοῦν αὐταὶ αἱ ρίζαι τῆς κρίσεως. Τοῦτο ὅμως σημαίνει οὐσιαστικῶς πλήγμα κατὰ τῆς ἰδίας τῆς κεφαλαιοκρατίας καὶ συνεπῶς ἀναγκαστικὴν υἱοθέτησιν νέου οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ καθεστῶτος.

II. Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἡ κεφαλαιοκρατία διατρέχει δίμορφον κρίσιν, ἠθικὴν καὶ οἰκονομικὴν. Οἱ ἀσχοληθέντες κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μὲ τὴν κρίσιν τῆς κεφαλαιοκρατίας περιωρίσθησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἔξαρσιν τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως, παραμερίζοντες τὴν ἠθικὴν κρίσιν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι αἱ δύο αὐταὶ κρίσεις ἀποτελοῦν οὐσιαστικῶς μίαν κρίσιν μὲ δύο ὅψεις, αἱ ὁποῖαι ἀλληλεξαρτῶνται καὶ ἀλληλοπροσδιορίζονται, τοῦτο ὅμως δὲν δικαιολογεῖ ἔξαρσιν τῆς μιᾶς μόνον μορφῆς τῆς κρίσεως καὶ παρσμέλησιν τῆς ἄλλης. Κατὰ τὴν γνώμην μας καὶ ἡ ἠθικὴ κρίσις εἶναι ἐξ ἴσου σοβαρά, ἂν ὅχι σοβαρώτερα, ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν.

1. Η ΗΘΙΚΗ ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἡ ἠθικὴ κρίσις ἔχει τὰς ρίζας τῆς ἤδη εἰς αὐτὴν τὴν γένεσιν τῆς κεφαλαιοκρατίας, ἡ ὁποία κατὰ τὴν γνώμην μας δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν μεταβολὴν δῆθεν τῆς ψυχολογίας τοῦ κόσμου (εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κερδοσκοπικοῦ πνεύματος κατὰ τὸν Sombart), ἀλλὰ εἰς τὴν τεχνικὴν ἐπανάστασιν τὴν σημειωθεῖσαν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 18ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος.

Ἡ ἐπανάστασις αὕτῃ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῆς χειροτεχνικῆς ἐργασίας ὑπὸ τῆς μηχανικῆς. Τοῦτο ἐκ πρώτης ὄψεως δὲν φαίνεται νὰ γεννᾷ ἰδιαίτερα προβλήματα, ἐγγυτέρα ὅμως παρατήρησις ἀποκαλύπτει ὅτι ἡ μηχανὴ δὲν εἶναι εἰς χεῖρας τοῦ ἐργάτου ὅ,τι ἦτο τὸ ἐργαλεῖον εἰς χεῖρας τοῦ χειροτέχνου. Ἡ μηχανὴ εἶναι σύμπλεγμα ἐργαλείων καὶ ἀποτελεῖ συγκέντρωσιν πρα-

γματικοῦ κεφαλαίου. Ἐπὶ πλέον ἢ μηχανὴ κατεργασίας διὰ νὰ ἀποδώσῃ πρέπει νὰ κινῆται ὑπὸ ἐτέρας μηχανῆς, τῆς κινητηρίου μηχανῆς. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, διὰ νὰ εἶναι μᾶλλον ἀποδοτικὴ ἢ παραγωγὴ πρέπει ἡ δευτέρα αὕτη μηχανὴ νὰ παρέχῃ τὴν κινητήριόν της δύναμιν εἰς πολλὰς ταῦτοχρόνως μηχανὰς κατεργασίας. Τοιοῦτοτρόπως γεννᾶται ἡ ἀνάγκη τῆς μεγάλης συγκεντρώσεως μηχανῶν εἰς εἰδικὰ ἐργαστήρια, ἀποκαλούμενα ἐργοστάσια, εἰς τὰ ὅποια οἱ παλαιοὶ αὐτοτελεῖς χειροτέχναι ἀπασχολοῦνται ὡς ἡμερομίσθιοι ἐργάται. Οὗτοι εἰς τὴν νέαν ταύτην ἀπασχόλησιν παύουν νὰ ἔχουν οἰανδὴποτε πρωτοβουλίαν. Τὴν πρωτοβουλίαν ταύτην ἔχει πλέον ἢ μηχανή, τῆς ὁποίας οὗτοι ἀκολουθοῦν δουλικῶς τὸν ρυθμόν.

Ἡ τεχνικὴ ἐπανάστασις ἐξεδηλώθη κατ' ἀρχὰς ἡπίως, βαθμηδὸν ὅμως ἐπεξετάθη τεραστίως. Εἰς τὴν τεραστίαν τῆς ταύτης ἐξάπλωσιν ἡ τεχνικὴ ἐπανάστασις θὰ προσέκοπτε κατ' ἀνάγκην εἰς ἀνυπερέβλητον ἐμπόδιον, εἰς τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν ἐργατικῶν χειρῶν τῶν παλαιῶν χειροτεχνῶν. Τὸ πρόβλημα ὅμως τοῦτο ἐλύθη διὰ τῆς ἐπελθούσης τεραστίας αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς ἀντλήσεως ἐργατικῶν χειρῶν ἐκ τῆς γεωργικῆς ὑπαίθρου. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ προΐοῦσα δημιουργία εἰς τὰς βιομηχανικὰς χώρας κολοσσιαίας ἐργατικῆς μάζης, ἔναντι τῆς ὁποίας οἱ ὑπολειφθέντες ἀνεξάρτητοι χειροτέχναι ἀπετέλουν πλέον μηδαμινήν, μικρὰν δὲ σχετικῶς μειονότητα οἱ ἀγρόται.

Τοιοῦτοτρόπως τὸ κυρίαρχον χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τῆς νέας κοινωνικῆς συνθέσεως τῶν νεωτέρων βιομηχανικῶν χωρῶν εἶναι ἡ ἐργατικὴ μάζα, ἡ μάζα τῶν προλεταρίων, δηλαδή τῶν ἀκτημόνων ἐργατῶν, οἱ ὅποιοι ἔχουν ὡς μοναδικὸν πόρον ζωῆς τὴν προσωπικὴν τῶν ἐργασίαν.

Ἄλλ' ἡ τεχνικὴ ἐπανάστασις ὠδήγησε συγχρόνως καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀνατροπὴν. Διέλυσε δηλαδή τὴν πα-

λαιάν κοινωνικήν διάρθρωσιν καὶ ἀνέτρεψεν ἄρδην τὰς θεμελιώδεις βάσεις της : τοὺς φεουδαρχικοὺς δεσμούς, τὴν συντεχνιακὴν ὀργάνωσιν καὶ τὸν προσωπικὸν χαρακτήρα τῆς παραγωγῆς.

Ἀνέτρεψεν ἀκόμη καὶ τὸ γιγαντιαῖον οἰκοδόμημα τῶν ἠθικῶν ἀξιών καὶ τῆς πίστεως τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐγείρει μὲ παραδόσεις αἰώνων ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος κόσμος μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τῆς κοινωνικῆς του διαρθρώσεως. Ἀπέσπασε τὸ ἄτομον ἀπὸ τοὺς δεσμούς του καὶ τὸ ἔρριψε γυμνὸν καὶ ἀνερμάτιστον μέσα εἰς τὴν μᾶζαν τῶν προλεταρίων. Ἀλλ' ἡ μᾶζα αὕτη ἀπὸ κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς ἀπόψεως εὐρέθη κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ κενόν. Καὶ ἂν καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναμένη τις ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ θὰ κατῴρθωνε νὰ εὕρῃ ἔδαφος ριζώσεως καὶ σταθεροποιήσεως, ἐν τούτοις παρ' ὅλον ὅτι παρήλθεν ἔκτοτε εἰς καὶ πλέον αἰὼν ἐξηκολούθησε νὰ παραμένη εἰς τὸ ἴδιον κενόν, τὸ ὁποῖον μάλιστα καὶ ἐμεγεθύνθη.

Οὕτω διαπιστοῦται κατὰ τὸν πλέον ἔκδηλον τρόπον ὅτι ἡ τεχνικὴ ἐπανάστασις ἐκτὸς τῆς κοινωνικῆς ἐπροκάλεσε καὶ ἠθικὴν ἀνατροπὴν, ἡ ὁποία ὠδήγησε βαθμηδὸν εἰς προϋούσαν ἠθικὴν κρίσιν.

Αἱ μεγάλαι ἐργατικαὶ μᾶζαι δὲν ἀποτελοῦν, ὥς εἵπομεν, φυσιολογικὴν ἐξέλιξιν τῆς παλαιότερας κοινωνικῆς συνθέσεως, ὥστε νὰ ἔχουν κληρονομήσει ἀπὸ αὐτὴν τὰς ἠθικάς της ἀξίας, τὴν κοσμοθεωρίαν της καὶ τὰς παραδόσεις της. Εἶναι ἀπέραντον πλῆθος ἀνθρώπων, τὸ ὁποῖον ἐρρίφθη εἰς τὴν δίνην τῆς ζωῆς, ἀφοῦ τοῦ ἀπεκόπη κάθε δεσμὸς μὲ τὸ παρελθόν, κάθε ἐπαφὴ μὲ τὸν παλαιὸν κοινωνικὸν καὶ ἠθικὸν κόσμον. Ὁ προλετάριος ἀποτελεῖ νέον τύπον κοινωνικοῦ ἀνθρώπου, ἀγνώστου εἰς τὸ παρελθόν καὶ μὴ δυναμένου, ὥς ἐκ τούτου, νὰ ἔχῃ καμμίαν ἐπαφὴν μὲ αὐτό.

Αἱ μᾶζαι αὗται συνωθούμεναι μέσα εἰς τοὺς νεωτέρους πύργους τῆς Βαβέλ, οἱ ὁποῖοι καλοῦνται πόλεις, ἀ-

πασχολούμεναι εἰς τὰ γιγαντιαῖα μηχανοκίνητα ἐργοστάσια, ὅπου ἔχουν μεταβληθῇ εἰς δούλους τῆς μηχανῆς, γυμναί, ἄνευ τινὸς ἰδιοκτησίας ἢ ἄλλης ἐξασφαλίσεως, μὲ μόνον εἰσόδημα τὸ ἐκ τῆς ἐργασίας των προερχόμενον, κινουῦνται μέσα εἰς ἓνα τεράστιον ἠθικὸν κενόν. Εἶναι κατ' οὐσίαν εἶδος αὐτομάτων, μηχανικῶν ὄντων. Οἱ πνευματικοὶ καὶ ἠθικοὶ ὀρίζοντες εἶναι τελείως ἄγνωστοι εἰς αὐτάς. Βλέπουν μόνον τὴν ὑλικὴν ὄψιν τῆς ζωῆς. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὃν πνευματικόν, δὲν δύναται ποτὲ νὰ καταστῇ εὐτυχὴς ἱκανοποιῶν μόνον τὰς ὑλικὰς του ἀνάγκας. Δὲν ἄρκοῦν ὁ κινηματογράφος, τὸ ραδιόφωνον ἢ τὸ γραμμόφωνον διὰ νὰ τὸν κάμουν εὐτυχῇ. Ἐφ' ὅσον οὗτος δὲν ἱκανοποιεῖ ἀντιστοίχως καὶ τὰς λανθανούσας πνευματικὰς του ἀνάγκας θὰ εἶναι κατ' οὐσίαν δυστυχής.

Αὐτὸ ὅμως ἀκριβῶς συνέβη μὲ τὴν τεχνικὴν ἐπανάστασιν καὶ τὴν κεφαλαιοκρατίαν. Ἐδημιούργησαν τὰς μάζας, τὰς ὁποίας εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἔρριψαν εἰς τὴν οἰκονομικὴν καὶ ἠθικὴν ἀθλιότητα. Καὶ τὴν μὲν οἰκονομικὴν ἀθλιότητα περιώρισαν κατὰ τι βαθμὴδὸν διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν οἰκονομικῶν ὄρων τῆς ζωῆς των, ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ ὅμως πεδίου τὸ δημιουργηθὲν κενόν, ὅχι μόνον δὲν περιωρίσθη ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ηὐρύνθη, διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ὀξυνσιν τῆς ἠθικῆς κρίσεως τῆς κεφαλαιοκρατίας κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας. Ἡ κεφαλαιοκρατία, μολονότι ἀριθμεῖ βίον ἑνὸς καὶ ἡμίσεος περίπου αἰῶνος, ἀπεδείχθη ἀνίκανος νὰ δώσῃ τὴν ἠθικὴν βάσιν εἰς τὰς μάζας τὰς ὁποίας αὕτῃ ἐδημιούργησε. Ἀκριβῶς δὲ ἡ ἀνικανότης τῆς αὐτῇ εἶναι μία τῶν οὐσιωδεστέρων αἰτίων τῆς προϊούσης καταρρεύσεώς της.

Ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν παρουσιάσαμεν ἀνωτέρω ἀποτελεῖ τὴν μίαν πλευρὰν τῆς ἠθικῆς κρίσεως τῆς κεφαλαιοκρατίας. Παρ' αὐτὴν ὅμως ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη ἐξ ἴσου σπουδαία, ἡ ἄνισος καὶ ἄδικος διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ τελευταία αὕτη δὲν ἀποτελεῖ εἰδικὸν

φαινόμενον τῆς κεφαλαιοκρατίας, διότι ὑπῆρξε πάντοτε χαρακτηριστικὸν ὅλων τῶν οἰκονομικῶν συστημάτων τῶν συγγενῶν πρὸς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν. Οὕτως ἀπαντῶμεν εἰς τὴν Ἀρχαιότητα καὶ τὸν Μεσαίωνα, ἃν καὶ τὰ συστήματά των δὲν ἦσαν κεφαλαιοκρατικά, τὴν ἄνισον διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ ἀνισότης ἐκείνη δὲν ἦτο τόσον μεγάλη ὡς ἡ σημερινή, ἐπὶ πλέον ὅμως, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ σπουδαιότερον, αἱ κατώτεραι τάξεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχον ἐξασφαλισμένην τὴν οἰκονομικὴν των ὑπαρξιν καὶ δὲν ἦσαν ἔρμαιο τοῦ καθημερινοῦ ἀνέμου τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας.

Ἡ κεφαλαιοκρατία διὰ τῶν βιομηχανικῶν κολοσσῶν καὶ τῶν ἐργατικῶν μαζῶν, τὰς ὁποίας ἐδημιούργησεν, ὥθησεν εἰς τὸ ἀνώτατον ὄριον τὴν συγκέντρωσιν τοῦ πλούτου, τὸν ἐκπρολεταρισμὸν καὶ τὴν ἄνισον διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ὅλων εἶναι ὅτι κατήργησε πᾶσαν ἐξασφάλισιν τῆς οἰκονομικῆς ὑπάρξεως τῶν ἀτόμων.

Αὕτη ἡ ἀνισοτάτη διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος μαζὶ μὲ τὴν ἔλλειψιν κάθε ἐξασφαλίσεως τῆς οἰκονομικῆς ὑπάρξεως ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὴν ἐτέραν πλευρὰν τῆς ἠθικῆς κρίσεως τῆς κεφαλαιοκρατίας. Ὅταν ἡ διανομὴ εἶναι ἄνισος, κυμαίνεται ὅμως μεταξὺ περιωρισμένων σχετικῶς ὀρίων, καὶ τὸ κυριώτερον ὅλων ἡ κατωτέρα τάξις δὲν λιμοκτονῇ, ἀλλ' ἔχῃ σταθερὰν καὶ ἱκανοποιητικὴν οἰκονομικὴν βάσιν, τότε δὲν ἀποτελεῖ ἀφορμὴν εὐρυτέρας ἠθικῆς κρίσεως. Ὅταν ὅμως ἡ ἄνισος διανομὴ λάβῃ εὐρείας διαστάσεις, καὶ ἡ κατωτέρα τάξις πολλαπλασιασθῇ ὑπερβαλλόντως, ἔχει δὲ ἀφαιρεθῇ ἀπ' αὐτὴν κάθε βάσις οἰκονομικῆς ἐξασφαλίσεως καὶ σταθερότητος, τότε ἡ ἠθικὴ κρίσις γίνεται ὀξεῖα. Τοιαύτη εἶναι ἡ περίπτωσις τῆς σημερινῆς κεφαλαιοκρατίας.

Ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον ἡ ἄνισος διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος καὶ ἰδίως ἡ ἀπόληψις εἰσοδήμα-

τος μὴ προερχομένου ἐξ ἐργασίας ἐθεωρήθη πάντοτε ὡς ἄδικος, ἐὰν ρίψωμεν δὲ ἐν βλέμμα εἰς τὴν ἱστορίαν θὰ διαπιστώσωμεν ὅτι κατὰ διαφόρους ἐποχάς, εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, τὴν Ρώμην, τὸν Μεσαίωνα, τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν, ἠγέρθησαν κηρύγματα καὶ κινήματα ἐναντίον τῆς ἀνίσου διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος. Τὸ περὶ δικαίου αἴσθημα τοῦ ἀνθρώπου, ὡς διεμορφώθη διὰ μέσου τῶν αἰώνων, δὲν ἀνέχεται τὴν ἄνισον διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος τὴν ὀφειλομένην εἰς τὴν κατοχὴν ὑλικῶν παραγωγικῶν μέσων. Τούναντιον ἢ ἀνισότης τῶν εἰσοδημάτων ἢ προερχομένη ἐκ διαφορῶν εἰς τὴν ποσότητα καὶ τὴν ποιότητα τῆς ἐργασίας εἶναι συνήθως ἀνεκτὴ. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον δὲν γίνεται ποτὲ ἀνεκτὸν εἶναι τὸ μὴ ἐξ ἐργασίας προκύπτειν εἰσόδημα.

Κατὰ τὴν νεωτέραν περίοδον ἡ κίνησις πρὸς κατάργησιν τοῦ μὴ ἐξ ἐργασίας προερχομένου εἰσοδήματος καὶ ἡ ἐπιδίωξις τῆς ἐφαρμογῆς εἰς τὴν διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος τῆς ἀρχῆς «ἕκαστος ἀναλόγως τῆς συμβολῆς τοῦ εἰς τὴν παραγωγὴν» ἔλαβε τεραστίας διαστάσεις. Ὁ σοσιαλισμὸς καὶ ὁ κομμουνισμὸς ὑπῆρξαν οἱ συντελέσαντες κυρίως εἰς τὴν συστηματικὴν προπαγάνδισιν τῆς ἀρχῆς ταύτης καὶ εἰς τὴν ἀφύπνισιν τῶν μαζῶν. Διότι οὐσιαστικῶς σοσιαλισμὸς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ θεωρία τῆς δικαίας διανομῆς καὶ σοσιαλιστικὴ κίνησις οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐπιδίωξις τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ ἰδεώδους τούτου (Mises, Die Gemeinwirtschaft, 2α ἔκδ. 1932). Τὸ σοσιαλιστικὸν τοῦτο κήρυγμα εὗρεν ἀπήχησιν εἰς τὰς μάζας, καθόσον ἀνταπεκρίνετο πλήρως εἰς τὸ ὑπολανθάνον αἴσθημά των περὶ δικαίας διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος. Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἰδεολογίας τῆς καταργήσεως τοῦ ἐξ ἰδιοκτησίας εἰσοδήματος καὶ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς δικαίας διανομῆς ἐπληθύνθησαν καταπληκτικῶς, τὸ χαρακτηριστικώτερον δὲ ὅλων εἶναι ὅτι τὸ ἄδικον τῆς ἀνίσου διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος ἀναγνωρίζεται καὶ κατα-

κρίνεται δριμέως καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ὁπαδῶν τῆς ἀστικῆς παρατάξεως, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχουν πολλοὶ ἐξέχοντες οἰκονομολόγοι. Οὕτως ὁ σουηδὸς οἰκονομολόγος Cassel (Theory of social economy, 1932) τονίζει ὅτι μίᾱ κοινωνία δρᾷ οἰκονομικῶς κατ' ἀλόγιστον τρόπον ὅταν ἱκανοποιῇ πρωτίστως τὴν εἰς ἄρτον ἀνάγκην τοῦ πλουσίου διὰ τὴν διατροφήν τῶν σκύλων του, δευτερευόντως δὲ τὴν ἰδίαν ἀνάγκην τοῦ λιμοκτονοῦντος ἀνθρώπου διὰ τὴν συντήρησίν του εἰς τὴν ζωήν. Διὰ τοῦτο, λέγει, τὴν εὐθύνην φέρει ἡ κρατοῦσα διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος. Ὅμοίως ὁ ἄγγλος οἰκονομολόγος J. M. Keynes (The general theory of employment interest and money, 1936) παρατηρεῖ ὅτι τὰ σοβαρώτερα μειονεκτήματα τῆς οἰκονομικῆς κοινωνίας εἰς τὴν ὁποίαν ζῶμεν εἶναι ἡ ἀποτυχία τῆς πρὸς ἐξασφάλισιν πλήρους ἀπασχολήσεως καὶ ἡ αὐθαίρετος ἢ ἄνιστος διανομὴ τοῦ πλούτου καὶ τῶν εἰσοδημάτων.

Σήμερον εἶναι ζήτημα ἐὰν δύναται τις νὰ ἀνεύρῃ πρόσωπα μὴ ἀναγνωρίζοντα τὸ ἄδικον τῆς κρατοῦσης ἀνίσου διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος.

Διὰ νὰ λάβωμεν ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς ἀνίσου διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος εἰς τὴν σύγχρονον κοινωνίαν παραθέτομεν τὸν πίνακα τῆς ἐπομένης σελίδος ἐμφαίνοντα τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ εἰσόδημα τῶν διαφόρων εἰσοδηματιῶν κατὰ κατηγορίας εἰς Μεγάλῃν Βρεττανίαν, χώραν διαθέτουσαν τὰς καλυτέρας στατιστικὰς τοῦ εἰσοδήματος. Οὕτω κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Colin Clark (National income and outlay, 1937) κατὰ τὸ ἔτος 1929 τὸ κοινωνικὸν εἰσόδημα κατενέμετο μεταξὺ 19.652.000 προσώπων ὡς ἀκολούθως :

Ἀριθμὸς εἰσοδηματιῶν	οἷο ἐπὶ τοῦ συνόλου	Εἰσόδημα εἰς λίρας στερλίνας
11.800.000	60,00	κάτω τῶν 125
5.827.000	29,65	125— 250
1.249.000	6,35	250— 500
481.000	2,45	500— 1.000
195.000	1,00	1000— 2 000
100.000	0,50	2000—10 000
10 000	0,05	ἄνω τῶν 10.000

Ὡς μεγαλοεἰσοδηματῖαι χαρακτηρίζονται οἱ ἔχοντες εἰσόδημα ἄνω τῶν 250 ἀγγλικῶν λιρῶν, τοιουτοτρόπως τὰ 10 οἷο τῶν εἰσοδηματιῶν ἦσαν μεγαλοεἰσοδηματῖαι. Οὗτοι ἐλάμβανον τὰ 42 οἷο τοῦ συνολικοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος τῆς Μεγάλης Βρεταννίας. Οἱ μικροεἰσοδηματῖαι ἀντιστοιχοῦντες πρὸς τὰ 90 οἷο περίπου τῶν εἰσοδηματιῶν ἐλάμβανον τὰ ὑπόλοιπα 58 οἷο.

Στατιστικαὶ ὡς αἱ ἀνωτέρω δὲν εἶναι βεβαίως, λόγῳ τῆς φύσεώς των, ἀπολύτως ἀκριβεῖς, πάντως ὅμως δύνανται νὰ χρησιμεύσουν ὡς ἔνδειξις. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης φρονοῦμεν ὅτι αὕτη εἶναι ἱκανὴ νὰ δώσῃ γενικὴν ἰδέαν περὶ τῆς ὑφισταμένης μεγάλης ἀνισότητος εἰς τὴν διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος εἰς τὴν σύγχρονον κοινωνίαν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ βαθμὸς τῆς ἀνισότητος ποικίλλει κατὰ χώρας ἀναλόγως τοῦ οἰκονομικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐκβιομηχανίσεως, τῆς κρατικῆς ἐπεμβάσεως κλπ. Πάντως ὅπουδῆποτε καὶ ἂν στραφῶμεν ἀπαντῶμεν σημαντικῶς ἄνισον διανομὴν, συνδεδεμένην ἀναγκαίως μὲ τὴν ἰσχύουσαν οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν.

Ἡ μεγάλη ἀνισότης τῶν εἰσοδημάτων μετριάζεται βεβαίως κάπως ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι ταῦτα δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς ἀντίστοιχον ἀκριβῶς ἀνισότητα καταναλώσεως. Τοῦτο δὲ διότι σημαντικὸν τμήμα τῶν μεγάλων εἰσοδημάτων δὲν καταναλίσκεται ἀλλὰ διατίθεται διὰ πα-

ραγωγικούς σκοπούς, συντελοῦν οὕτως εἰς τὴν οἰκονομικὴν πρόοδον τῶν μαζῶν. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἐστηρίχθησαν μερικοὶ ἀπολογηταὶ τῆς ἀτομιστικῆς ὁργανώσεως διὰ νὰ ἰσχυρισθοῦν ὅτι ἡ ὑφισταμένη ἀδικία εἶναι κατὰ μέγιστον μέρος φαινομενική. Ἐάν, λέγουν, ἡ ἀνισότης τῶν εἰσοδημάτων ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ὠδήγει εἰς ἀνισότητα τῆς καταναλώσεως, τότε θὰ ἔπρεπε νὰ ἀμφιβάλλῃ τις κατὰ πόσον ἡ ἀτομιστικὴ οἰκονομία θὰ ἦτο δικαιολογημένη. Εἰς τὴν οἰκονομίαν ὅμως ταύτην δὲν καταναλίσκεται ὅ,τι εἰσπράττεται ὡς εἰσόδημα (Halm, Die Konkurrenz, 1929).

Ἡ ἀποψις αὕτη δὲν νομιζομεν ὅτι εὐσταθεῖ, καθόσον καὶ παρὰ τὴν ἀποταμίευσιν ἐξακολουθεῖ ἡ κατανάλωσις νὰ εἶναι σοβαρῶς ἀνισος, οὕτω δὲ μόνον ἐξηγοῦνται καὶ αἱ τόσαι διαμαρτυρίαι τῶν μικροεισοδηματιῶν ἐναντίον τῆς εὐμαρείας τῶν πλουσίων. Συνήθως ὑπολογίζεται ὅτι τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ εἰσοδήματος καταναλίσκεται, μόνον δὲ τὸ ἕτερον ἥμισυ ἀποταμιεύεται. Ἐπὶ πλεον ὅμως ὁ ὑπὸ τῶν μεγαλοεισοδηματιῶν διενεργούμενος σχηματισμὸς κεφαλαίου δὲν ἀφορᾷ ἐξ ὀλοκλήρου κεφάλαιον παραγωγῆς (ἐργοστάσια, ἐργαλεῖα, πρώτας ὕλας) οὔτε ἀπαραιτήτου χρήσεως (ἀπλαῖ κατοικίαι καὶ ἐπιπλα) ἀλλὰ καὶ πολυτελοῦς χρήσεως (ἐπαύλεις, πολυτελεῖς ἐπιπλώσεις, θαλάμηγοι). Ἡ ἀποταμίευσις ὅμως πρὸς δημιουργίαν κεφαλαίου πολυτελοῦς χρήσεως οὐδόλως εἶναι συντελεστική εἰς τὴν οἰκονομικὴν πρόοδον τῶν μαζῶν.

Εἰς τὴν διαμόρφωσιν ὀρθῆς ἀντιλήψεως ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνίσου διανομῆς δὲν πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν μόνον ἡ δυνατότης τοῦ μεγαλοεισοδηματίου πρὸς μεγαλυτέραν κατανάλωσιν, ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ συνέπειαι αἱ προκύπτουσαι ἐκ τῆς διαθέσεως μεγάλου πλούτου καὶ εἰσοδήματος, αἱ ὁποῖαι εἶναι σοβαρώταται διὰ τὴν κοινωνίαν. Ὁ μεγαλοεισοδηματίας ἀποκτᾷ ἱκανότητα εὐρυτέρας μορφώσεως, μεγάλην ἰσχύν, τόσον κοινωνικὴν ὅσον καὶ πολιτικὴν, καί, τὸ σπουδαιότερον ὅλων, δύναμιν δια-

θέσεως ὄχι μόνον πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ προσώπων. Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν κατανάλωσιν, ἀλλ' εἶναι καὶ ζήτημα κοινωνικῆς ὑπεροχῆς καὶ ἰσχύος. Διὰ τοῦτο παρατηροῦμεν ποίαν ἀγανάκτησιν προκαλεῖ εἰς τὰς μάζας, τὸ ὅτι πρόσωπα κατώτερα πνευματικῶς διαθέτουν ἰσχὺν καὶ ἱκανότητα ἐπιρροῆς εἰς τὴν κοινωνίαν ἐκ μόνου τοῦ λόγου ὅτι ἐκληρονόμησαν μεγάλην πατρικὴν περιουσίαν καὶ ἀπολαμβάνουν ὑψηλὸν εἰσόδημα. Ἡ πολιτικὴ δημοκρατία ἄνευ τῆς οἰκονομικῆς δημοκρατίας εἶναι καθαρὰ φενάκη.

Τ' ἀνωτέρω εἶναι, νομίζομεν, ἄρκετὰ διὰ νὰ καταδείξουν τὰς συνεπείας τῆς ἀνίσου διανομῆς καὶ τὴν ἀντίθεσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται αὕτη πρὸς τὸ γενικὸν περὶ δικαίου αἴσθημα.

Κατόπιν τούτων ἐννοεῖ πᾶς τις πόσον μεγάλη εἶναι ἡ ἠθικὴ κρίσις, ἀπὸ τὴν ὁποίαν διέρχεται σήμερον ἡ κεφαλαιοκρατία καὶ ἡ ὁποία θὰ ὀδηγήσῃ ἀναποφεύκτως εἰς τὸ μοιραῖον τέλος τῆς.

2. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

Καὶ τώρα ἄς ἔλθωμεν εἰς τὴν οἰκονομικὴν κρίσιν τῆς κεφαλαιοκρατίας. Αὕτη ὀφείλεται κυρίως εἰς ἀλλοιώσεις τοῦ οἰκονομικοῦ της καθεστῶτος, δυναμένας νὰ διακριθοῦν εἰς δύο κατηγορίας: εἰς τὰς ἀλλοιώσεις τὰς ἀναπτυχθεσας ὀργανικῶς ὑπὸ τῆς οἰκονομίας καὶ τὰς ἀλλοιώσεις τὰς συντελεσθείσας κατόπιν ἐπεμβάσεως τοῦ Κράτους.

Ὡς πρὸς τὰς πρώτας ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς:

Ὡς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, ἡ ἀτομιστικὴ ὁργάνωσις βασίζεται ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς οἰκονομικῆς κινήσεως, ἡ ὁποία εἶναι ταυτόσημος πρὸς τὸν ἐλεύθερον ἀνταγωνισμόν.

Διὰ νὰ ὑφίσταται ὁμοῦς τοιοῦτος ἀνταγωνισμὸς πρέπει τόσον οἱ πωληταὶ ὅσον καὶ οἱ ἀγορασταὶ νὰ εἶναι πολλοί, οὐδεὶς δὲ σύνδεσμος ἢ συνεννόησις νὰ ὑφίσταται ἐπὶ ἑκατέρας τῶν παρατάξεων, ἀλλ' ἕκαστος τούτων δεόν νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ ἰδίου τοῦ συμφέροντος, δηλαδὴ τὴν μεγαλυτέραν τοῦ ὠφέλειαν. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὁμοῦς παρετηρήθη βαθμηδὸν εἰς ὅλους τοὺς οἰκονομικοὺς κλάδους, πλὴν τῆς γεωργίας, ἡ τάσις πρὸς συγκεντρώσιν καὶ μονοπωλιακὴν ὀργάνωσιν. Κατ' ἀρχὰς μὲν ἐσημειώθη αὔξησις τοῦ μεγέθους τῶν διαφορῶν ἐπιχειρήσεων ὡς πλεονεκτικωτέρου λόγῳ τῆς ἐπιτυχανομένης οἰκονομίας ὠρισμένων ἐξόδων καὶ τῆς καλυτέρας ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἀγορᾶς, πείσμων ὁμοῦς ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν ὀλίγων μεγάλων ἐπιχειρήσεων προεκάλεσε ζημίας εἰς αὐτάς, λόγῳ τοῦ ὑποβιβασμοῦ τῶν τιμῶν εἰς ἐπίπεδα μὴ καλύπτοντα τὰ ἔξοδα τῆς παραγωγῆς. Ἡ κατάστασις αὕτη ὠδήγησεν εἰς συμφωνίαν μεταξὺ τῶν διαφορῶν ὁμοειδῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἱδρυσιν ὀργανώσεων πρὸς καθορισμὸν τῆς παραγωγῆς ἢ τῆς τιμῆς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιτυχίας μεγαλυτέρου κέρδους. Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ μονοπωλήσεως τῆς παραγωγῆς ἢ τῆς διαθέσεως ἑνὸς προϊόντος. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι μονοπωλιακαὶ ὀργανώσεις τοῦ εἴδους τούτου εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένα.

Ἐκ παραλλήλου καὶ διὰ μέγαν ἀριθμὸν τῶν μὴ μονοπωλιακῶς ὀργανωμένων ἐπιχειρήσεων ὁ ἀνταγωνισμὸς κατέστη ἀτελής, λόγῳ τοῦ ὅτι τὰ προσφερόμενα ὑπ' αὐτῶν προϊόντα εἶναι μὲν τῆς ἰδίας κατηγορίας, ἀλλ' ὅχι ὁμοιογενῆ. Αἱ διαφοραὶ δύνανται νὰ εἶναι πραγματικαὶ ἢ φανταστικαὶ, ὀφειλόμεναι εἰς τὴν ποιότητα, τὸν τύπον, τὴν συσκευασίαν καὶ τὰς προτιμήσεις τῶν ἀγοραστῶν.

Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, εἰς τὴν πρώτην περισσότερο, εἰς τὴν δευτέραν ὀλιγώτερον, παύει πλεόν ἡ τιμὴ νὰ ἀποτελῇ τὸν αὐτόματον ρυθμιστὴν τῆς παραγωγῆς καὶ νὰ προσαρμόζεται πρὸς τὰ ἔξοδα τῆς παραγω-

γῆς τοῦ προϊόντος. Ἡ τιμὴ καθορίζεται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἀποφέρῃ τὸ μεγαλύτερον κέρδος εἰς τοὺς ἐπιχειρηματίας. Συνεπῶς ἡ κατανομή τῶν παραγωγικῶν μέσων, ὁ καλῦτερος συνδυασμὸς αὐτῶν καὶ ὁ πληρέστερος ἐφοδιασμὸς τῶν καταναλωτῶν, τὸν ὁποῖον ἐξασφαλίζει ἡ καθαρὰ ἀτομιστικὴ ὀργάνωσις διὰ τῶν τιμῶν, δὲν ἐπιτυγχάνεται πλέον.

Ἀνάλογοι τάσεις ἐσημειώθησαν καὶ μεταξὺ τῶν ἐργατῶν. Ἰδρύθησαν ἐργατικαὶ ὀργανώσεις ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς ἰσχύος τῶν ἐργοδοτῶν. Καὶ ἀρχικῶς μὲν αὗται περιορίσθησαν εἰς τὸν ρόλον τῆς ἀμύνης ἔναντι ἐνδεχομένης ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἐργατῶν ὑπὸ τῶν ἐπιχειρηματιῶν, μὴ θίγουσαι τὸν θεσμόν τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐργασίας ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἤρχισαν, διὰ τῆς δυνάμεως τὴν ὁποίαν ἀπέκτησαν, περιορίζουσαι τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐργασίας, φθάσασαι καὶ μέχρι μονοπωλήσεως αὐτῆς. Μόνον ἐργάται ἀνήκοντες εἰς τὰς ἐργατικὰς ὀργανώσεις δύνανται νὰ ἀπασχολοῦνται εἰς ἐργοστάσια ἐπὶ τῇ βάσει ἡμερομισθίων καὶ ὥρων ἐργασίας καθοριζομένων ὑπὸ τῶν ἐργατικῶν ὀργανώσεων. Ἡ μὴ ἀποδοχὴ ὑπὸ τοῦ ἐπιχειρηματίου τῶν ὥρων τῆς ἐργατικῆς ὀργανώσεως ὁδηγεῖ εἰς ἀπεργίαν, ἀπαγορευομένου εἰς πάντα ἐργάτην κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς νὰ ἀναλάβῃ ἐργασίαν, τῶν ἀντιδρώντων τιμωρουμένων αὐστηρῶς. Ἐπὶ πλέον ἀπεδείχθη ἐκ τῶν πραγμάτων, ἀδιαφόρως ἐὰν ὑπάρχῃ ἢ μὴ σχετικὴ νομοθεσία, ὅτι οἱ ἐπιχειρηματῆαι δὲν δύνανται οὐσιαστικῶς νὰ ἀπολύουν ἐλευθέρως τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἀπασχολουμένους ἐργάτας λόγῳ τῆς ἐπιβολῆς τῶν ἐργατικῶν ὀργανώσεων.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔπαυσε καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν ἐργασίας ὁ ἐργατικὸς μισθὸς (ἢ τιμὴ) νὰ ἀποτελῇ τὸ μέσον τῆς ἰσορροπίας καὶ τῆς λελογισμένης κατανομῆς τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς οἰ-

κονομίας. Ὁ ἐργατικὸς μισθὸς δὲν κατέρχεται ἐλευθέρως μέχρι τοῦ σημείου ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ χρησιμοποίησις ὁλοκλήρου τῆς διαθεσίμου ἐργατικῆς δυνάμεως, ἀλλὰ συγκρατεῖται τεχνητῶς εἰς ὑψηλότερα ὅρια.

Ἀποτέλεσμα τόσον τῶν μονοπωλιακῶν ὀργανώσεων τῶν ἐπιχειρήσεων ὅσον καὶ τῶν μονοπωλιακῶν ὀργανώσεων τῶν ἐργατῶν ὑπῆρξε τὸ φαινόμενον τῆς χρονίας ὑποαπασχολήσεως τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως. Ἡ τιμὴ κατόπιν τοῦ περιορισμοῦ, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ τῆς πλήρους ἄρσεως, τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ, παρεμποδίζεται εἰς τὸν ρόλον τῆς ἀπορροφήσεως πάντων τῶν διαθεσίμων παραγωγικῶν μέσων καὶ τῆς λελογισμένης κατανομῆς αὐτῶν εἰς τοὺς διαφόρους παραγωγικοὺς κλάδους. Ἐφ' ὅσον αἱ τιμαί, εἴτε τῶν παραγωγικῶν μέσων εἴτε τῶν ἐτοιμῶν ἀγαθῶν, κρατοῦνται εἰς ὅρια ὑψηλότερα τῆς ἰσορροπίας, εἶναι εὐνόητον ὅτι ἀναλόγως τῆς ἀποκλίσεως αὐτῶν θὰ ἐπιφέρουν μεγαλύτερον ἢ μικρότερον περιορισμὸν τῆς ζητήσεώς των καὶ θὰ ὁδηγήσουν εἰς ὑποαπασχόλησιν. Ἡ ὑποαπασχόλησις ὑπῆρξε μόνιμον οἰκονομικὸν φαινόμενον των τελευταίων δεκαετηρίδων, μὲ συνεπείας λίαν σοβαράς διὰ τὴν νεωτέραν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν.

Ἐτερον στοιχεῖον τὸ ὁποῖον ἐνόθευσεν ἄρκετὰ τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν εἶναι ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἐπέκτασις τῆς ἀ ν ω ν ὑ μ ο υ ἑ τ α ι ρ ε ί α ς. Εἶδομεν ὅτι ἡ ἱκανοποιητικὴ λειτουργία τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως βασίζεται εἰς τὸν ἐξαναγκασμὸν τῶν ἐπιχειρηματιῶν ἡγετῶν τῆς παραγωγῆς εἰς τὴν καλυτέραν κατεύθυνσιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ κέρδους ἢ τῆς ζημίας τὴν ὁποίαν δύνανται νὰ ὑποστοῦν. Ἡ ἐπιχείρησις, διοικουμένη καλῶς, ἀποφέρει κέρδη, κακῶς δὲ ἐπιφέρει ζημίας. Ὄταν ὁ ἐπιχειρηματίας εἶναι ἰδιοκτήτης τῆς ἐπιχειρήσεως φέρει ὁλόκληρον τὴν οἰκονομικὴν εὐθύνην ὁ ἴδιος, καθοδηγούμενος ὑπὸ ταύτης εἰς τὴν κατεύθυνσιν τῆς παραγωγῆς. Ὁ μέτοχος ὁμῶς εἶναι μερι-

κῶς ἰδιοκτῆτης τῆς ἐπιχειρήσεως, ὅχι δὲ καὶ ἐπιχειρηματίας καὶ διαχειριστῆς αὐτῆς. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὑφίσταται διαχωρισμὸς μεταξὺ ἰδιοκτησίας καὶ διοικήσεως τῆς ἐπιχειρήσεως. Οἱ ἰδιοκτῆται αὐτῆς κατὰ κανόνα εἶναι ἀποξενωμένοι τῆς διοικήσεως τῆς ἐπιχειρήσεως, διευθυνομένης παρὰ προσώπων τὰ ὅποια πολλάκις δὲν εἶναι οὔτε κἂν μέτοχοι. Τοιοῦτοτρόπως ὅμως οἱ διευθύνται τῶν ἀνωνύμων ἐταιρειῶν δὲν εἶναι οἱ φέροντες τὸν κίνδυνον τῆς ἐπιχειρήσεως ὡς οἱ ἰδιοκτῆται ἐπιχειρηματίαι. Οὗτοι συνήθως λαμβάνουν ἀποζημίωσιν, ἢ δὲ δημιουργία ζημιῶν δὲν θίγει αὐτοὺς ἀλλὰ μόνον τοὺς μετόχους. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ὠμίλησάν τινες περὶ «κοινωνικοποιήσεως τῶν ζημιῶν» εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἀνωνύμων ἐταιρειῶν. Εἶναι εὐνόητον ὅτι οἱ διευθύνται τῶν ἀνωνύμων ἐταιρειῶν, ὡς μὴ φέροντες τὴν οἰκονομικὴν εὐθύνην τοῦ ἰδιοκτήτου, δὲν ἀναπτύσσουν τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὴν δραστηριότητα τοῦ ἀτομικοῦ ἐπιχειρηματίου. Μόνον εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν προσωπικῶν λεγομένων ἀνωνύμων ἐταιρειῶν, ἔνθα ὁ διευθύνων τὴν ἐπιχείρησιν κατέχει καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν μετοχῶν, ὑφίσταται πλήρης οἰκονομικὴ εὐθύνη καὶ πρωτοβουλία ἰδιοκτήτου ἐπιχειρηματίου. Αἱ προσωπικαὶ ὅμως ἀνώνυμοι ἐταιρεῖαι εἶναι σχετικῶς ὀλίγαι, ὑπερέχουν δὲ κατὰ πολὺ αἱ ἄλλαι. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης δύναται νὰ ὁμιλήσῃ τις περὶ δημιουργίας τοῦ τύπου τοῦ ὑπαλλήλου ἐπιχειρηματίου, ὁ ὁποῖος εἶναι ἄγνωστος εἰς τὴν καθαρὰν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἀνώνυμος ἐταιρεία καὶ αἱ παρόμοιαι πρὸς αὐτὴν ἐταιρικαὶ μορφαὶ συνεχῶς ἐπεκτείνονται, τοιοῦτοτρόπως δὲ ἐξασθενίζει ἀντιστοιχῶς καὶ ἡ οἰκονομικὴ εὐθύνη τοῦ ἐπιχειρηματίου ὡς ἡγέτου τῆς παραγωγῆς.

Ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ οἰκονομικὸς βίος ὅλων τῶν πεπολιτισμένων χωρῶν παρου-

σίασεν ἀνὰ ἐκάστην ἐπταετίαν ἕως δεκαετίαν ταυτόχρονον κυκλικήν διακύμανσιν, ἡ ὁποία διακρίνεται ὑπὸ μιᾶς περιόδου οἰκονομικῆς ἀνόδου καὶ ἀναπτύξεως καὶ ἐτέρας περιόδου οἰκονομικῆς ὑφέσεως καὶ συμπτώξεως. Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τὰ παραγωγικὰ μέσα πολλαπλασιάζονται, πραγματοποιεῖται πλήρης ἀπασχόλησις αὐτῶν καὶ ἡ παραγωγή αὐξάνεται, ἐνῶ κατὰ τὴν δευτέραν σημειοῦται γενικὴ ὑποαπασχόλησις τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ σοβαρωτάτη σύμπτυξις τῆς παραγωγῆς. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ἀτομιστικὴ ὀργάνωσις ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς κεφαλαιοκρατίας δὲν ἐξασφαλίζει πάντοτε τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν παραγωγικότητα, ὥς κακῶς διατείνονται οἱ ἀπολογηταὶ τῆς, ἀλλὰ παρουσιάζει κατὰ ὠρισμένα διαστήματα περιόδους ἀρκετὰ μακρὰς ἡλαττωμένης παραγωγικότητος, ὑποαπασχολήσεως καὶ ἀνεργίας με ὀξύτατα κοινωνικά προβλήματα.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ αὐτὸ συνολικὸν κοινωνικὸν προϊόν εἶναι μικρότερον εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὁλότητα, ἀπὸ ὅ,τι θὰ ἦτο εἰς τὴν κοινωνιστικὴν ὀργάνωσιν. Τοῦτο δὲ διότι ἡ ἄνισος διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος συντελεῖ εἰς τὴν αὕξησιν τῆς ζητήσεως ὠρισμένων εἰδῶν πολυτελείας, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν ἐνδιαφέρον διὰ τὰς μεγάλας μάζας, καὶ τὴν ὕψωσιν τῶν τιμῶν αὐτῶν με ἀποτέλεσμα τὴν συγκέντρωσιν παραγωγικῶν μέσων εἰς τὰ εἶδη ταῦτα καὶ τὴν ἀπόσπασιν αὐτῶν ἀπὸ ἄλλους τομεῖς ἐξυπηρετοῦντας τὰς λαϊκὰς τάξεις. Τοιοῦτοτρόπως τὰ εἶδη τὰ παραγόμενα διὰ τὰς τελευταίας ταύτας καθίστανται ὀλιγώτερα καὶ ἀκριβώτερα. Τὸ κοινωνικὸν τοῦτο προϊόν κρινόμενον ἀπὸ ἀπόψεως τῆς ὁλότητος εἶναι μικρότερον ἀπὸ ὅ,τι θὰ ἦτο ἐὰν ἡ διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος ἦτο ἰσοτέρα.

Τοῦτο δεικνύει ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη ἡ ἀτομιστικὴ ὀργάνωσις ἐλειτουργεῖ κανονικῶς με πλήρη ἀπασχόλησιν ἡ κατανομὴ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων λόγω τῆς ἀνίσου δια-

νομῆς τοῦ εἰσοδήματος δὲν θὰ ᾔτο λελογισμένη καὶ συνεπῶς τὸ κοινωνικὸν προϊόν ὡς τοιοῦτο δὲν θὰ ᾔτο τὸ μέγιστον δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ ἀπὸ ἀπόψεως τῆς ὁλότητος.

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω ἀντιλαμβάνεται τις εὐχερῶς ὅτι ἡ συνεχὴς ἔντονος παραγωγικότης τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως ἢ τόσον ὑμνηθεῖσα ὑπὸ τῶν ἀπολογητῶν αὐτῆς εἶναι μᾶλλον φανταστική.

Πολλοὶ τῶν σοσιαλιστῶν εἰς τὴν πολεμικὴν των ἐναντίον τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως χρησιμοποιοῦν καὶ ἄλλα ἐπιχειρήματα, ὡς εἶναι τὸ τῆς ἀναρχίας εἰς τὴν παραγωγὴν, τῆς ὑπάρξεως πολλῶν μικρῶν καὶ συνεπῶς ὀλιγώτερον παραγωγικῶν ἐπιχειρήσεων, τῆς κατασπαταλήσεως ἐργατικῶν δυνάμεων κ. ἄ. Ἐν τούτοις τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα ἐν πολλοῖς δὲν εὐσταθοῦν, καθόσον μία ἰδεωδῶς λειτουργοῦσα ἀτομιστικὴ ὀργάνωσις ρυθμιζομένη ὑπὸ τῶν τιμῶν δὲν εἶναι ἀναρχομένη οὔτε κατασπαταλᾷ τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις, τὸν ἀντίον μάλιστα, λόγῳ τῆς πρωτοβουλίας τοῦ ἐπιχειρηματίου καὶ τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ, ἀναπτύσσει μεγίστην παραγωγικότητα. Ἐὰν δὲν συμβαίνει τοῦτο, ὀφείλεται, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν πραγματικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως, γεγονὸς τὸ ὁποῖον δὲν δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν.

Σχετικῶς καὶ ὁ οἰκονομολόγος Keynes (The general theory of employment, interest and money, 1936) ἀπὸ ἄλλης πλευρᾶς παρετήρησεν ὅτι τὸ σημερινὸν σύστημα εἶναι ἐλαττωματικόν, εἰς αὐτὸ δὲ ὀφείλεται τὸ χάσμα μεταξὺ πραγματικῆς καὶ δυνητικῆς παραγωγῆς καὶ τὸ παράδοξον τῆς ἐνδείας ἐν μέσῳ τῆς ἀφθονίας.

Τέλος ἃς ἴδωμεν πῶς ἀντέδρασε τὸ Κράτος ἐναντί τῆς ἐξελίξεως ταύτης. Τὸ Κράτος, ἔχον πρὸ ὀφθαλμῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν γενικὴν προσχώρησιν τῶν μαζῶν πρὸς τὴν ἰδεολογίαν τῆς δικαιότερας διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ φαινόμενον τῆς ἀνεργίας καὶ διαταραχῆς τῆς ἰσορροπίας τῆς παραγωγῆς, προέβη εἰς τὴν λήψιν διαφό-

ρων μέτρων, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς τέσσαρας κατηγορίας: Πρώτον, εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κράτους ἀνάληψιν μέχρις ἑνὸς βαθμοῦ τῆς ἀτομικῆς οἰκονομικῆς εὐθύνης. Δεύτερον, εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς οἰκονομικῆς κινήσεως. Τρίτον, εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς δράσεως τοῦ Κράτους ὡς ἐπιχειρηματίου. Τέταρτον, εἰς τὴν προσπάθειαν μετριασμοῦ τῆς ἀνισότητος τῶν εἰσοδημάτων.

Ἐν πρώτοις ἡ ἀνάληψις τῆς ἀτομικῆς οἰκονομικῆς εὐθύνης μέχρις ἑνὸς βαθμοῦ ὑπὸ τοῦ Κράτους συνετελέσθη κατὰ τὰς δύο τελευταίας δεκαετηρίδας λόγῳ τοῦ φαινομένου τῆς χρονίας ἀνεργίας καὶ τῆς ἐντόνου οἰκονομικῆς ὑφέσεως. Εἶδομεν ὅτι εἰς τὴν καθαρὰν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν τὸ ἄτομον εἶναι ὑπεύθυνον διὰ τὴν οἰκονομικὴν του ὕπαρξιν, τοῦ Κράτους ἀδιαφοροῦντος δι' αὐτήν. Βεβαίως ἀρωγὴ καὶ ὑποστήριξις τῶν πτωχῶν καὶ ἀπόρων ὑφίσταται, αὕτη ὅμως δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Κράτους, ἀλλ' ἰδιωτικῶν ἀγαθοεργῶν σωματείων καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀντίληψις τῆς οἰκονομικῆς αὐτοευθύνης ἐκυριάρχει εἰς τὰς ἀγγλοσαξονικὰς χώρας μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. Ὄταν ὅμως τὸ φαινόμενον τῆς μονίμου ἀνεργίας, ἐπηυξημένον περιοδικῶς ὑπὸ τῆς κυκλικῆς ἀνεργίας, ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις καὶ ἐρρίφθησαν εἰς τοὺς δρόμους ἑκατομμύρια ἀπόρων καὶ ἀβοηθήτων ἐργατῶν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των, ἐὰν δὲν ἐλαμβάνοντο ἐγκαίρως μέτρα πρὸς ἐνίσχυσίν των, μέρος αὐτῶν θὰ ἀπέθνησκε τῆς πείνης. Τοιουτοτρόπως τὸ Κράτος ἠναγκάσθη νὰ ἐπέμβῃ, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς τακτικῆς χορηγήσεως ἐπιδομάτων ἀνεργίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς πολιτικῆς τῆς κατασκευῆς μεγάλων δημοσίων ἔργων πρὸς παροχὴν ἐργασίας εἰς τοὺς ἀνέργους. Ἐνταῦθα διαπιστώνομεν σοβαρὰν ἀλλαγὴν εἰς τὰς ἀντιλήψεις ἐν σχέσει πρὸς τὴν κοινωνικὴν πρόνοιαν. Ἐπαυσε πλέον νὰ θεωρῇται ὡς ἐνοχὴ τοῦ ἀτόμου ἡ ἰδιότης τοῦ ἀνέργου, ἀνεγνώρισθη δὲ ὅτι αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν ἐλατ-

τωματικότητα τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως, δεδομένου ὅτι οἱ ἐργάται ζητοῦν ἐργασίαν ἀλλὰ δὲν εὐρίσκουν. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ὀλότης, τὸ Κράτος, δεόν νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν οἰκονομικὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν ἀπασχόλησιν τῶν στερουμένων εἰσοδήματος προσώπων. Ἐκ τούτων προκύπτει ὅτι ἐνῶ ἡ καθαρὰ ἀτομιστικὴ ὀργάνωσις δὲν ἀναγνωρίζει δικαίωμα πρὸς ἐργασίαν, διὰ τῆς νεωτέρας ἐξελίξεως ἐγένετο τοῦτο σιωπηρῶς δεκτόν.

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Κράτους διὰ τὴν οἰκονομικὴν ὕπαρξιν τῶν ἀτόμων δὲν περιορίσθη μόνον μεταξὺ τῶν οἰκονομικῶς ἀδυνάτων, ἀλλ' ἐπεξετάθη καὶ εἰς τοὺς οἰκονομικῶς ἰσχυροὺς, εἰς τοὺς ἐπιχειρηματίας. Τοῦτο ἐξεδηλώθη κυρίως κατὰ τὰς περιόδους τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων, ἰδίως δὲ κατὰ τὴν μεγάλην οἰκονομικὴν ὕφεσιν τοῦ 1929 καὶ ἐντεῦθεν. Κατ' αὐτὴν πολλαὶ μεγάλαι ἐπιχειρήσεις, ἰδίως βιομηχανικαὶ καὶ τραπεζικαί, περιῆλθον εἰς οἰκονομικὸν ἀδιέξοδον καὶ ἐπρόκειτο νὰ κλείσουν τὰς πύλας των. Τὸ γεγονός ὅμως τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ἀφήσῃ ἀδιάφορον τὸ Κράτος λόγῳ τῶν σοβαρῶν συνεπειῶν τὰς ὁποίας θὰ εἶχεν ἐπὶ εὐρυτέρου κύκλου τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας. Οὕτω τὸ Κράτος εἰς τὰς περισσοτέρας χώρας ἐπενέβη καὶ ἐστήριξεν οἰκονομικῶς μεγάλας βιομηχανικὰς καὶ τραπεζικὰς ἐπιχειρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἄνευ τῆς ἀρωγῆς τοῦ θὰ κατέρρεον.

Ἐκ παραλλήλου τὸ Κράτος πρὸς ἐνίσχυσιν πληγέντων οἰκονομικῶν κλάδων ἢ κοινωνικῶν τάξεων προέβη εἰς τὴν ἐξαγορὰν προϊόντων εἰς ὑψηλὰς τιμὰς, ὥς εἶναι τὰ σιτηρά, ὁ βάμβαξ, ὁ καφές, ὁ καπνός, ἢ εἰς τὴν στήριξιν τῶν τιμῶν αὐτῶν. Ἐπίσης ἐπέβαλεν ἀναγκαστικὴν μείωσιν ἰδιωτικῶν χρεῶν πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ὀφειλετῶν. Αἱ κρατικαὶ ἐπεμβάσεις τοῦ εἴδους τούτου κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὑπῆρξαν πολλαὶ καὶ ποικιλόμορφοι, ἡ λεπτομερεστέρα ὅμως ἀνάλυσις των θὰ ἐξήρχετο τοῦ πλαισίου τῆς παρούσης μελέτης.

Ἐδῶ ἀρκούμεθα νὰ τονίσωμεν ὅτι διὰ τῆς οἰκο-

νομικῆς ἀρωγῆς τοῦ Κράτους πρὸς τὰς διαφόρους ἐπιχειρήσεις εἰς περιόδους μεγάλων ζημιῶν περιωρίσθη οὐσιωδῶς ὁ ὑπὸ τοῦ ἐπιχειρηματίου βασταζόμενος κίνδυνος τῆς παραγωγῆς, ὁ ὁποῖος ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἀτομιστικῆς ὀργάνωσεως συντελεῖ, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν ἐπιλογὴν τῶν ἐπιχειρηματιῶν καὶ τὴν ὀρθὴν κατεύθυνσιν αὐτῶν εἰς τὴν παραγωγικὴν λειτουργίαν. Ἐπὶ πλέον φαίνεται παράδοξον τὰ μὲν κέρδη νὰ εἰσπράττουν οἱ ἐπιχειρηματίαι, τὰς ζημίας ὅμως νὰ φέρῃ ἡ ὀλότης. Διὰ τοῦτο ὑπεστηρίχθη ὅτι εἶναι ἐξόχως δυσχερὴς ἡ δικαιολογία ἐνὸς συστήματος τὸ ὁποῖον «ἀτομικεύει τὸ κέρδος καὶ κοινωνικοποιεῖ τὰς ζημίας» (Pirou, *Néo libéralisme, νέο corporatisme, νέο-socialisme*, 1939). Σχετικῶς καὶ ὁ Werner Sombart (*Kapital und Kapitalismus*, ἔκδ. B. Harms, 1931) παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς: «Ἐφ' ὅσον ἐρευνῶμεν τὴν βιωσιμότητα τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος ἀποτελεῖ σοβαρὸν σύμπτωμα ἡ κ ρ α υ γ ῆ διὰ κ ρ α τ ι κ ῆ ν β ο ῆ θ ε ι α ν καὶ ἡ ροπή τῆς ἀπεριορίστου ἐκτιμήσεως τῆς ἱκανότητος τοῦ Κράτους πρὸς παροχὴν αὐτῆς. Μαρτυρεῖ αἶσθημα ἀδυναμίας καὶ ἀμηχανίας τῶν ἐπιχειρηματιῶν, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς ἀπόλυτον ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ιδιότητας αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὴν οὐσίαν τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ ἐπιχειρηματίου».

Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ὁ κύκλος τῆς ἐνεργείας τοῦ Κράτους ἐπεξετάθη σημαντικῶς. Ἡ οἰκονομικὴ δὲ ἐξέλιξις ἐδικαίωσε τὸν γερμανὸν οἰκονομολόγον Adolf Wagner, ὁμιλήσαντα ἤδη εἰς τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος «περὶ νόμου τῆς αὐξοῦσης κρατικῆς δραστηριότητος», κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ Κράτος διὰ τῆς ἐξελιξεως εἶναι ἡναγκασμένον νὰ ἐπεμβαίῃ ὅλον ἐν περισσότερον εἰς τὰς κοινωνικὰς σχέσεις.

Δεῦτερον ὁ θεσμὸς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας ὑπέστη σοβαρὰς ἀλλοιώσεις λόγῳ τῆς κρατικῆς ἐπεμβάσεως.

Οὕτως ὡς πρὸς τὸν θεσμόν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας παρατηροῦμεν σοβαροὺς περιορισμούς. Ἡ ἀπόλυτος ἐλευθερία τῆς ἰδιοκτησίας, ἡ ὁποία ἐπρεσβεύετο κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, περιεστάλη οὐσιωδῶς εἰς ὅλας τὰ χώρας. Οὕτως εἰς τὴν ἀστικὴν ἰδιοκτησίαν περιωρίσθη τὸ δικαίωμα τῆς διαθέσεως αὐτῆς διὰ τῶν διαφόρων ἐνοικιοστασιῶν καὶ ἄλλων διατάξεων. Εἰς τὴν ἀγροτικὴν ἰδιοκτησίαν αἱ νεώτεραι νομοθεσίαι τῶν περισσοτέρων χωρῶν ἐπέβαλον ἐπίσης σοβαροὺς περιορισμούς. Ἐν πρώτοις εἰσῆχθησαν μέτρα ἀπαγορευτικὰ ἀφορῶντα τὴν ἐκποίησην, τὸν τεμαχισμόν καὶ τὴν χρέωσιν τῶν μικρῶν ἰδιοκτησιῶν, ὠρισμέναι μάλιστα χῶραι ἀπηγόρευσαν καὶ τὴν ἐκμίσθωσιν αὐτῶν. Ἐκ παραλλήλου ἐθεσπίσθη ἡ δυνατότης τῆς ἀφαιρέσεως τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας ὑπὸ τοῦ Κράτους εἰς τὴν περὶπτωσιν ἀνικάνων καλλιεργητῶν. Καὶ παρ' ἡμῖν ὁ ἀγροτικὸς νόμος περιέχει παρομοίας διατάξεις διὰ τοὺς ἀποκαθισταμένους γεωργοὺς. Γενικῶς ἡ νεωτέρα ἐξέλιξις δεικνύει ὅτι ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἔπαυσε πλέον νὰ εἶναι ἀπαραβίαστος, σήμερον δὲ δὲν θὰ ᾔτο ἄστοχος ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς ἰδιοκτησίας ὡς ἐλεγχομένης καὶ διευθυνομένης. Τὸ σπουδαιότερον ὅλων εἶναι ὅτι μέχρι τοιοῦτου σημείου ἔχομεν συνηθίσει εἰς τὰς ἐπεμβάσεις τοῦ Κράτους ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν, ὥστε καὶ ἡ ἐπιβολὴ ριζικωτέρων μέτρων ὑπ' αὐτοῦ οὐδένα θὰ ξενίσῃ.

Ἀντίστοιχος πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ὑπῆρξεν ὁ περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας τῶν συμβάσεων. Οὕτως ἡ σύμβασις ἐργασίας, ἡ σύμβασις μισθώσεως, ἐκ παραλλήλου δὲ καὶ διάφοροι ἄλλαι συμβάσεις, ἀγοραπωλησίαι κλπ., ἔχουν ὑποστῇ περιορισμούς.

Ἐκεῖ ὅμως ὅπου παρατηροῦνται αἱ μεγαλύτεραι καὶ οὐσιωδέστεραι κρατικαὶ ἐπεμβάσεις εἶναι ἡ ἐλευθερία τῆς οἰκονομικῆς κινήσεως.

Ἐν πρώτοις ὡς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς καταναλώσεως εἶχον σημειωθῇ περιορισμοὶ εἰς τινὰς χώρας ἤδη

κατά την περίοδον τῆς εἰρήνης, οἱ ὅποιοι ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἐπεξετάθησαν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου. Οὗτοι συνίστανται, ὡς εἶδομεν καὶ ἄνωτέρω, εἰς τὴν ποσώστωσιν τῶν διαφόρων εἰδῶν, κυρίως πρώτης ἀνάγκης, δηλαδή τὴν προμήθειαν αὐτῶν διὰ δελτίων εἰς περιορισμένους ποσότητας. Ἦδη κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ προηγουμένου παγκοσμίου πολέμου εἶχεν ἐγκαινισθῇ τὸ σύστημα τοῦτο, εἶχε δὲ τότε προσφυῶς ἀποκληθῇ «σοσιαλισμὸς τοῦ πολέμου». Εἶναι ἀληθές ὅτι τὰ μέτρα ταῦτα τοῦ περιορισμοῦ τῆς καναναλώσεως δὲν ἀποτελοῦν ὀριστικὰς μεταβολὰς τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως, καθόσον ὑπῆρξαν ἀπόρροια ἀνωτέρας βίας, δηλαδή τῆς μεγάλης σπάνιος εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης, καὶ συνεπῶς ἔχουν χαρακτηρῆρα προσωρινότητος, διὰ νὰ ἄρθοῦν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μόλις κατορθωθῇ ὁ μεγαλύτερος ἐφοδισμὸς διὰ τῶν εἰδῶν αὐτῶν. Ἐν τούτοις παραμένει γεγονὸς ὅτι διὰ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἐσυνηθίσαμεν εἰς τὰς ἐπεμβάσεις τοῦ Κράτους ἐπὶ βασικῶν θεσμῶν τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως.

Ἐκτὸς τῆς ἐπεμβάσεως ταύτης ἔχει ἐκδηλωθῇ εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας μίᾳ ἄλλῃ ἐπέμβασις ἀναφερομένη εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ εἰσοδήματος διὰ τῆς ἐπιβολῆς τῶν κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων. Ὁ μισθωτὸς δὲν ἔχει ἀπόλυτον ἐλευθερίαν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ εἰσοδήματός του, ἀλλ' ὑποχρεοῦται ἐκὼν ἄκων νὰ καταβάλλῃ ποσοστὸν τι ὡς ἀσφάλιστρον. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἀναγκαστικὴν ἀποταμίευσιν, ἄρα περιορισμὸν τῆς παρούσης καταναλώσεως.

Ὡς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς παραγωγῆς δέον νὰ τοινοσθῇ ὅτι καὶ αὐτὴ ἰδίως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς παγκοσμίου οἰκονομικῆς κρίσεως τοῦ 1929 ὑπέστη σοβαροὺς περιορισμούς. Οὕτως εἰς τὴν γεωργίαν ἐπεβλήθησαν περιορισμοὶ παρὰ διαφόρων Κρατῶν ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς καλλιέργειας σιτηρῶν, ζαχαροτεύτλων, βάμβακος, καπνοῦ, καουτσούκ κλπ. Παρ' ἡμῖν εἶναι γνωστὰ αἱ ἀπαγορεύσεις περὶ

αύξησεως τῆς κολλιεργείας σταφιδαμπέλων ἢ ὑποχρεωτική ἐκρίζωσις ὠρισμένων ἐκτάσεων αὐτῶν, οἱ περιορισμοὶ τῆς καλλιεργείας καπνοῦ κλπ. Παρόμοιά μέτρα ἐλήφθησαν καὶ εἰς τὴν βιομηχανίαν, ἀπηγορεύθη δηλαδὴ ἡ ἱδρυσις ὠρισμένων βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, ἄλλων δὲ ἐξηρτήθη ἡ ἱδρυσις ἐκ χορηγήσεως ἀδείας ὑπὸ τοῦ Κράτους, τέλος δὲ πολλῶν βιομηχανικῶν κλάδων ἐρρυθμίσθη ἡ παραγωγή.

Ἐκ παραλλήλου εἰσήχθησαν περιορισμοὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον. Κατηργήθη ἡ ἐλευθερία τῶν εἰσαγωγῶν, τὸ ποσοστὸν δὲ αὐτῶν καθορίζεται ἐκάστοτε ὑπὸ τοῦ Κράτους, κατανεμόμενον μετὰ τῶν εἰσαγωγέων βάσει ὠρισμένων αὐθαιρέτων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κριτηρίων.

Τὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐργασίας. Ἐν πρώτοις ἔπαυσε πλέον ὑφιστάμενον τὸ δικαίωμα τῆς ἀπολύτου ἐκλογῆς τοῦ ἐπαγγέλματος, καθόσον ὠρισμένα τούτων χαρακτηρίζονται ἐκάστοτε ὡς κεκορεσμένα καὶ ἀπαγορεύεται ἡ αὔξησις τῶν εἰς αὐτὰ ἀπασχολουμένων. Τὸ σπουδαιότερον ὁμῶς ὅλων εἶναι αἱ δημιουργηθεῖσαι νομοθετικαὶ καὶ πραγματικαὶ δυσχέρειαι εἰς τὴν ἐλευθέραν διάλυσιν τῆς ἐργατικῆς συμβάσεως. Ὁ ἐπιχειρηματίας συμφώνως πρὸς ὠρισμένας νομοθεσίας δὲν δύναται νὰ ἀπολύῃ ἐλευθέρως τοὺς εἰς τὸ ἐργαστήριόν του ἀπασχολομένους ἐργάτας. Ἐκεῖ δὲ ἔνθα δὲν ὑφίσταται νομοθετικὴ πρόβλεψις ἀπεδείχθη ἐκ τῆς πείρας ὅτι τὸ δικαίωμα τοῦτο εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν ὑφίσταται λόγῳ τῆς ἐπιβολῆς τῶν ἐργατικῶν ὁργανώσεων. Ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῇ τις τὰς ἀπεργίας τῶν τελευταίων ἐτῶν εἰς ὠρισμένας χώρας καὶ τὴν κατάληψιν τῶν ἐργοστασίων ὑπὸ τῶν ἐργατῶν με ἀφορμὴν τὴν ἀπόλυσιν ὑπὸ τοῦ ἐργοδότη ἐνὸς τεχνίτου ἄνευ τῆς ἐγκρίσεώς των.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς οἰκονομικῆς κινήσεως, ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν δρᾶσιν τῶν μονοπωλιακῶν ὁργανώσεων, ἔχει περιορισθῇ οὐσιω-

δέστατα, ὥστε νὰ ἀλλοιώνῃ σημαντικῶς τὴν μορφήν τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως.

Τ ρ ί τ ο ν, ἡ ἐπέκτασις τῆς δράσεως τοῦ Κράτους ὡς ἐπιχειρηματίου. Περὶ τὸ τελευταῖον τρίτον τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἤρχισεν ἡ ἀνάληψις ὑπὸ τοῦ Κράτους ἐπιχειρήσεων καὶ ἡ ἐπέκτασις τῆς δράσεως αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου. Ἐδημιουργήθη δὲ ἡ ἐντύπωσις ὅτι βαθμηδὸν διὰ τῆς κρατικοποιήσεως διαφόρων ἐπιχειρήσεων ἡμέραν τινὰ θὰ εὕρισκετο εἰς χεῖρας τοῦ Κράτους τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἐπιχειρήσεων, ὁπότε δὲν θὰ ἐχρειάζετο παρὰ ἓν μόνον βῆμα πρὸς πλήρη σοσιαλισμόν. Ἡ μέχρι σήμερον πείρα ἐδίδαξεν ὅτι ἡ δημοσία ἐπιχειρήσεις δὲν ἀπεδείχθη εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς οἰκονομίας ἰσαξία τῆς ἰδιωτικῆς. τοῦλάχιστον ὑπὸ τὸ ὑφιστάμενον οἰκονομικὸν καθεστῶς. Τοῦτο ἀπεδόθη ἐν πολλοῖς εἰς τὴν γραφειοκρατικὴν δυσκινησίαν καὶ τὴν ἔλλειψιν πρωτοβουλίας καὶ ἐνδιαφέροντος τῶν διευθυνόντων. Πάντως ἡ δημοσία ἐπιχειρήσεις ἐπεξετάθη σημαντικῶς, κυρίως ὅμως εἰς τοὺς τομεῖς ἐκείνους ἐνθα ἀποκλείεται ἢ ὑφίσταται περιορισμένος ἀνταγωνισμός. Τοῦτο συνέβη μὲ τὰ Ταχυδρομεῖα, τὸν Τηλέγραφον, τὰ Τηλέφωνα, ὠρισμένας τραπέζας, τὰ συγκοινωνιακὰ μέσα, τὸν ἐφοδίασμόν δι' ἠλεκτρικοῦ ρεύματος, φωταερίου, ὕδατος κλπ. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι αἱ ἐπιχειρήσεις αὗται δὲν ἀναλαμβάνονται πάντοτε ὑπὸ τῆς κρατικῆς διοικήσεως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ διαφόρων ὀργανισμῶν δημοσίου δικαίου, δήμων, κοινοτήτων κλπ. Λόγῳ δὲ τῆς εὐρυτέρας ἀναμίξεως τῶν κοινοτήτων εἰς αὐτὰς ὠμίλησάν τινες περὶ «κοινοτικοῦ σοσιαλισμοῦ».

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἶναι ὅτι κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ηὐξήθη σημαντικῶς ἡ δρᾶσις τοῦ Κράτους ὡς ἐπιχειρηματίου, ἀναμφιβόλως δὲ ὅπου αὕτη δὲν ἐξετόπισε τὴν ἰδιωτικὴν ἐπιχείρησιν δὲν ἐπέτρεψε τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν αὐτῆς. Ἀπὸ τῆς ἀπό-

ψέως ταύτης ἐσημειώθη μία ἐπὶ πλέον ἀλλοίωσις τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως.

Τέταρτον, ἡ προσπάθεια μετριάσμοῦ τῆς ἀνισότητος τῶν εἰσοδημάτων διὰ τῆς φορολογίας. Ἦδη περὶ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ οἰκονομολόγος Adolf Wagner (Finanzwissenschaft, 2α ἔκδ. 1890) ἐπρότεινε τὴν ἐφαρμογὴν εἰς τὴν φορολογίαν μιᾶς νέας ἀρχῆς, γνωστῆς ἔκτοτε εἰς τὴν ἐπιστήμην ὡς κοινωνικοπολιτικῆς ἀρχῆς. Κατ' αὐτὴν ἡ φορολογία δὲν πρέπει νὰ προσαρμόζεται ἀπλῶς πρὸς τὴν φοροδοτικὴν ἰκανότητα ἐκάστου, ἀλλὰ δι' αὐτῆς δέον νὰ ἐπιδιώκεται ἡ ἄρσις τῆς ἀνισότητος, ἡ ἐξίσωσις τῶν εἰσοδημάτων. Ἡ φορολογικὴ πολιτικὴ δέον νὰ εἶναι κοινωνικὴ φορολογικὴ πολιτικὴ.

Ἡ ὀλοσχερὴς πραγματοποιήσις τῆς ἀρχῆς ταύτης θὰ ἐσήμαινε κατάργησιν τῆς ἰδιωτικῆς ἀποταμιεύσεως, ἐνῶ παραλλήλως ὁ ἐπιχειρηματίας θὰ ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ἡγέτης τῆς παραγωγῆς. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὸ Κράτος, ἐὰν προέβαινεν εἰς τὴν αὔξησιν τῶν καταναλωτικῶν του δαπανῶν, θὰ ἀνέκοπτε πᾶσαν οἰκονομικὴν πρόδον, πρᾶγμα ὅπερ θὰ ἐσήμαινεν ὑπὸ αὐξανόμενον πληθυσμὸν οἰκονομικὴν ὀπισθοδρόμησιν καὶ ἀθλιότητα. Ἐὰν πάλιν ἀπεφάσιζε τὸ ἴδιον τὴν δημιουργίαν πραγματικοῦ κεφαλαίου, θὰ κατέληγεν εἰς τὴν κατασκευὴν ἔργων μικρᾶς ἢ ἀρνητικῆς παραγωγικότητος, δεδομένου ὅτι ἡ οἰκονομία θὰ ἐξηκολούθει λειτουργοῦσα εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως, οἱ κυριώτεροι δὲ τομεῖς τῆς παραγωγῆς θὰ εὕρισκοντο εἰς χεῖρας τῶν ἰδιωτῶν. Εἶναι ἀδύνατον νὰ λειτουργήσῃ ἱκανοποιητικῶς μία οἰκονομία, ἡ ὁποία χάριν τῆς προόδου βασιζέται μὲν εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τῶν ἐπιχειρηματιῶν, ἀφαιρεῖ ὅμως ἀπὸ αὐτοὺς διὰ τοῦ Κράτους τὰ μέσα πρὸς ἐπιτέλεισιν τῆς προόδου ταύτης.

Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἑτερογένειαν τῶν σκοπῶν. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἡ κοινωνικὴ ἀρχὴ τῆς φορολογίας, μολονότι τόσο ἐλκυστικὴ, οὐδέποτε υἰοθετήθη πλήρως

ὕπὸ τῆς κρατικῆς φορολογικῆς πολιτικῆς, πάντως ὅμως εὗρε σοβαρὰν ἀπήχησιν εἰς αὐτήν. Τοιοῦτοτρόπως δὲν ἐπεδιώχθη μὲν ἡ διὰ τῆς φορολογίας πλήρης ἐξίσωσις τῶν εἰσοδημάτων, ἐπεζητήθη ὅμως ὁ μετριάσμός τῆς διαφορᾶς αὐτῶν. Ἡ προοδευτικὴ φορολογία τοῦ εἰσοδήματος μὲ τὰ ἐξαιρετικῶς μεγάλα ποσοστὰ εἰς τὰς ὑψηλὰς βαθμίδας, ἡ βαρεῖα φορολογία τῶν ἐκτάκτων κερδῶν, φθάνουσα καὶ μέχρι δημεύσεως αὐτῶν, δὲν ἐμφοροῦνται μόνον ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς φορολογικῆς ἱκανότητος καὶ δικαιοσύνης, ἀλλ' ἀποτελοῦν καὶ μερικὴν πραγματοποίησιν τῆς κοινωνικοπολιτικῆς ἀρχῆς.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀνασκοπήσεως προκύπτει ὅτι ἡ κεφαλαιοκρατικὴ ἀτομιστικὴ ὀργάνωσις, ὡς διεμορφώθη διὰ τῆς ὀργανικῆς τῆς ἐξελιξεως ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Κράτους ἀφ' ἑτέρου, ἀπεμακρύνθη οὐσιωδῶς τοῦ καθαροῦ τύπου τῆς. Τὰ δύο κύρια χαρακτηριστικά τῆς, ἡ οἰκονομικὴ αὐτοευθύνη καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς οἰκονομικῆς κινήσεως, ὡς διεπιστώσαμεν, ὑπέστησαν σοβαρωτάτους περιορισμούς. Αἱ ἐπελθοῦσαι ὅμως ἀλλοιώσεις συνετέλεσαν καὶ εἰς σημαντικὴν μείωσιν τῆς παραγωγικότητος. Οὕτως εἰς τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὅποιον ἔχει φθάσει ἡ ἀτομιστικὴ ὀργάνωσις δὲν παρουσιάζει μόνον τὸ μειονέκτημα τῆς ἀνίσου καὶ ἀδίκου διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος, ἀλλὰ καὶ τῆς ἡλαττωμένης παραγωγικότητος.

Τὰ ἀνωτέρω δεικνύουν σαφῶς ὅτι ἡ κεφαλαιοκρατία διατρέχει κρίσιν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καὶ τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς ἐξελιξεως τῆς. Ἡ κρίσις αὕτη εἶναι, ὡς εἶδομεν, ἠθικὴ καὶ οἰκονομικὴ, ὡς ἔχει δὲ διαμορφωθῇ ὁδηγεῖ ἀναγκαίως εἰς τὸ μοιραῖον τέλος τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος. Δὲν πρόκειται πλέον περὶ τῶν πρώτων ἐκδηλώσεων τοῦ γήρατος, περὶ τῆς πτώσεως τοῦ πρώτου ὁδόντος ἢ τῆς ἐμφάνισεως τῆς πρώτης λευκῆς τριχός, περὶ τῶν ὁποίων ἔγραφεν ὁ Sombart (*Das Wirtschaftsleben im zeitalter des Hochkapitalismus*, 1928) διὰ τὴν κεφαλαιοκρα-

τίαν τὸ 1914, ἀλλὰ περὶ συνολικῆς λευκάνσεως καὶ πτώσεως ὁλοκλήρου τῆς ὀδοντοστοιχίας, φαινομένων τὰ ὅποια προσπαθεῖ νὰ συγκαλύψῃ ἡ κεφαλαιοκρατία διὰ τεχνητῶν μέσων. Ταῦτα ὅμως δὲν δύνανται νὰ μεταβάλλουν οὐσιαστικῶς τὴν κατάστασιν.

Ἡ ἰδέα τινῶν περὶ ἐπαναστροφῆς εἰς τὸν καθαρὸν τύπον τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως ἀποτελεῖ οὕτοπιαν, πρῶτον διότι ἡ ὀργανικὴ ἐξέλιξις τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας ἀποτελεῖ γεγονὸς μὴ ἐπιτρέπον τὴν ἐπάνοδον εἰς τὸ παλαιὸν καθεστῶς, δεύτερον διότι οἱ ἐργάται ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ εἶναι διατεθειμένοι νὰ παραιτηθοῦν τῶν κατακτήσεων των, τὰς ὁποίας μετὰ ἀγῶνας πολλῶν δεκαετηρίδων ἐπέτυχον, καὶ τρίτον διότι ἡ ἀρχὴ τῆς δικαιότερας διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος ἔχει γίνῃ ἤδη κοινὴ συνείδησις. Ἡ κεφαλαιοκρατία ἐγήρασεν, εἶναι ὑπερῆλιξ καὶ ἐγγίζει εἰς τὸ τέλος της. Σχετικῶς φρονοῦμεν ὅτι εἶναι προφητικοὶ οἱ λόγοι τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ τῆς οἰκονομίας Karl Bücher (*Sozialisierung*, 1919) τοὺς ὁποίους ἔγραψεν ἤδη τὸ 1919: «Εἶμαι πεπεισμένος περὶ τῆς ἀναποφεύκτου τελικῆς νίκης τοῦ σοσιαλισμοῦ, οὐδέποτε ὅμως ἐπίστευσα ὅτι θὰ πραγματοποιηθῇ οὗτος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μου (ἀπέθανε τὸ 1930). Πολλὰ ἔτη τῆς ζωῆς μου ἀφιέρωσα εἰς τὴν ἔρευναν παρελθόντων σταδίων τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως, προσεπάθησα νὰ τὴν κατατάξω, σιωπηρῶς δὲ διὰ τὸν ἑαυτὸν μου ἐπεζήτησα νὰ τὴν συνεχίσω καὶ διὰ τὸ μέλλον. Καὶ ἠναγκάσθην νὰ ἀναγνωρίσω ὅτι ὁ οἰκονομικὸς κόσμος μίαν ἡμέραν θὰ εὐρεθῇ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν, ὡς τὴν ἐφαντάσθησαν οἱ καλῦτεροι τῶν σοσιαλιστῶν».

Κατόπιν τούτων ἐπιβάλλεται νὰ σκεφθῶμεν σοβαρῶς περὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς νέας οἰκονομικῆς ὀργανώσεως. Δὲν πρέπει νὰ ἀφήσωμεν τὰ πράγματα εἰς τὴν τύχην των μὲ κίνδυνον νὰ δημιουργηθῇ κοινωνικὸν καὶ οἰκονομικὸν χάος, ἀλλὰ ὀφείλομεν νὰ ἐπηρεάσωμεν τὴν ἐξέλιξιν καὶ νὰ συντελέσωμεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν μιᾶς νέας βιωσίμου

οικονομικῆς ὀργανώσεως, συνδυαζούσης τὰς ἀπαιτήσεις τῆς δικαίας διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος πρὸς τὴν κοινωνικὴν καὶ ἀτομικὴν εὐημερίαν. Πρὸς τοῦτο χρειάζεται ἐμπεριστατωμένη καὶ ἀντικειμενικὴ μελέτη ὅλων τῶν παραγόντων καὶ προϋποθέσεων, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ληφθοῦν σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ διδάγματα τῆς πείρας.

Ἀπαραίτητος πάντως εἰς μίαν μεταρρύθμισιν ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς μεγαλυτέρας παραγωγικότητος καὶ τῆς εὐημερίας τῶν ὑποκειμένων τῆς οἰκονομίας εἶναι ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἐλευθερίας τῆς καταναλώσεως καὶ τῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία εἶναι δυνατὴ μόνον διὰ διαφορισμοῦ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν ἀναλόγως τῆς στενότητος τῆς ἐργασίας. Πρὸς τούτοις δεόν νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἀναγνώρισις μικρᾶς ἰδιοκτησίας οὔτε εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν σοσιαλιστικὴν ἰδεολογίαν, οὔτε ἀποτελεῖ πρόσκομμα εἰς τὴν ὁμαλὴν λειτουργίαν τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας, τούναντι μάλιστα αὕτη συντελεῖ εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας εἰς εὐρυτέραν κλίμακα εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ εἰς τὴν ἀποσόβησιν τοῦ ἐκπρολεταρισμοῦ τῶν ἀτόμων. Μίαν τοιαύτην προσπάθειαν θὰ ἴδῃ τις εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς παρούσης μελέτης.

Οἱ ἀπολογηταὶ τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ υἱεθέτησις τῆς κοινωνιστικῆς ὀργανώσεως θὰ ἐπιφέρῃ μὲν κατάργησιν τοῦ μὴ ἐξ ἐργασίας προερχομένου εἰσοδήματος καὶ δικαιοτέραν διανομὴν, ἐν τῷ συνόλῳ ὅμως αἱ λαῖκαὶ μᾶζαι οὐδὲν ἔχουν νὰ ὠφεληθοῦν, ἴσως μάλιστα καὶ νὰ ζημιωθοῦν ἐκ τούτου. Τοῦτο δὲ διότι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ κοινωνιστικοῦ συστήματος, λόγῳ τῆς καταργήσεως τοῦ κινήτρου τοῦ κέρδους καὶ τῆς πρωτοβουλίας τοῦ ἐπιχειρηματίου, θὰ σημειώσῃ σοβαρὰν ἐλάττωσιν τῆς παραγωγικότητος, ὥστε ἡ διανομὴ τῶν μὴ ἐξ ἐργασίας προερχομένων εἰσοδημάτων εἰς τὰς πολυαρίθμους λαϊκὰς τάξεις οὔτε κἂν νὰ ἰσοφαρίζῃ τὴν ἐκ ταύτης δυναμένην νὰ προκύψῃ μείωσιν τοῦ εἰσοδήματος αὐτῶν. Τοῦτο δὲ λέγουν

θὰ συμβῇ διότι καὶ τὸ κοινωνιστικὸν Κράτος δὲν πρόκειται νὰ διανείμῃ ὁλόκληρον τὸ μὴ ἐξ ἐργασίας προερχόμενον τμήμα τῶν εἰσοδημάτων, καθόσον μέγα μέρος αὐτῶν θὰ χρησιμποιηθῇ διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κεφαλαίου πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς οἰκονομικῆς προόδου, ἡ ὁποία εἰς τὸ ἀστικὸν καθεστῶς ἐπραγματοποιεῖτο διὰ τῆς κεφαλαιοποιήσεως ὑπὸ τῶν μεγαλυτέρων εἰσοδηματιῶν τμήματος τῶν εἰσοδημάτων τῶν.

Τὸ ἐπιχείρημα ὅμως τῆς μικροτέρας παραγωγικότητος τῆς κοινωνιστικῆς ὁργανώσεως δὲν νομίζομεν ὅτι εὐσταθεῖ. Τοῦτο δὲ διότι οἱ ἀπολογηταὶ τοῦ ἀτομιστικοῦ συστήματος ὅταν ὁμιλοῦν περὶ τῆς προβλεπομένης παραγωγικότητος τῆς κοινωνιστικῆς ὁργανώσεως συνηθίζουν νὰ συγκρίνουν ταύτην μὲ τὴν ὑποτιθεμένην παραγωγικότητα τῆς καθαρᾶς καὶ ἀμιγροῦς ἀτομιστικῆς ὁργανώσεως. Εἰς τὴν σύγκρισιν ταύτην εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ μειονεκτῇ, τοῦλάχιστον εἰς τὴν πρώτην ἐφαρμογὴν τῆς, ἡ κοινωνιστικὴ ὁργάνωσις. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως δὲν πρόκειται νὰ παραβάλωμεν τὴν ὁργάνωσιν ταύτην μὲ τὸν ἰδεατὸν τύπον τοῦ ἀτομιστικοῦ συστήματος, ἀλλὰ μὲ τὴν διαμόρφωσιν τὴν ὁποίαν ἔχει λάβει τοῦτο σήμερον. Κατὰ τὴν γνώμην μας ἡ σύγκρισις ὡς πρὸς τὴν παραγωγικότητα ἀποκλίνει ὑπὲρ τῆς κοινωνιστικῆς ὁργανώσεως.

Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο μᾶς ὁδηγεῖ ἀφ' ἑνὸς ἡ μειωμένη παραγωγικότης τῆς νεωτέρας διαμορφώσεως τῆς οἰκονομικῆς ὁργανώσεως καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις καὶ διάδοσις τῆς ἀνωνύμου ἐταιρείας καὶ ἡ δημιουργία τῆς μορφῆς τοῦ ὑπαλλήλου - ἐπιχειρηματίου ὑπὸ τὸ καθεστῶς τοῦ ἀτομισμού. Εἰς αὐτὸ ἡ ἀνώνυμος ἐταιρεία ἔπαιξε σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν πρωτοπόρων ἐπιχειρήσεων καὶ τὴν ἐπιτέλεσιν τῆς οἰκονομικῆς προόδου. Αἱ δημόσιαι ἐπιχειρήσεις θὰ ἔχουν ἐπὶ κεφαλῆς πρόσωπα οἷα αἱ σημεριναὶ ἀνώνυμοι ἐταιρεῖαι, θὰ διευθύνωνται δὲ ὑπ' αὐτῶν ὅπως αἱ τελευταῖαι. Εἰς ἀπὸ τοὺς καλυτέρους

έρευνητάς τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως καὶ ὀργανώσεως, ὁ Karl Bücher, ὁ ὁποῖος δὲν ὑπῆρξε σοσιαλιστής, παρατήρησε σχετικῶς ὅτι «δὲν εἶναι δύσκολον εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἱσταμένου εἰς τὴν κορυφὴν ἰδιωτικοῦ ὑπάλληλου, εἴτε γενικὸς διευθυντὴς εἴτε ἄλλως πῶς ἀποκαλεῖται οὗτος, νὰ τεθῇ ὁ δημόσιος ὑπάλληλος. Δυνάμεθα μόνον νὰ εἴπωμεν ὅτι εἰς τὴν βιομηχανίαν ἡ κοινωνικοποίησις δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ καθ' ὃ μέτρον ὑφίστανται αἱ ἐταιρικαὶ αὐταὶ μορφαί, ἰδίως δὲ τῶν ἀνωνύμων ἐταιρειῶν».

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. (Σελ. 3) Τὸ πρόβλημα τῆς στενότητος.

Ἡ στενότης τῶν μέσων, ὡς ἀρχὴ διέπουσα τὴν παραγωγὴν τῶν ἀγαθῶν καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν, ἀμφοιβητεῖται ἀπὸ πολλοὺς παλαιότερους σοσιαλιστάς καὶ ἀπὸ τὸν κύκλον τῶν νεωτέρων τεχνοκρατῶν. Οὕτω πολλοὶ τῶν σοσιαλιστῶν τοῦ 19ου αἰῶνος, εἰδικῶς δὲ οἱ ὁπαδοὶ τοῦ προλεταριακοῦ σοσιαλισμοῦ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, δὲν παραδέχονται τὴν ἀρχὴν τῆς στενότητος καὶ συνδέουν τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν μέσων πρὸς τὸ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς. Ὑποστηρίζουν δὲ ὅτι μὲ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σοσιαλισμοῦ ἢ ἀποδόσεις τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων θὰ αὐξήσῃ εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε νὰ ἐξασφάλισθῇ ἢ ἄνευ περιορισμοῦ ἱκανοποίησις τῶν ἀναγκῶν. «Ἡ ἱκανότης τῆς ἀποδόσεως τοῦ ἐδάφους θὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸ ἄπειρον», κατὰ τὸν Engels «διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ κεφαλαίου, τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἐπιστήμης». Παρόμοια ὑποστηρίζουν οἱ Liebknecht, Bebel, Pannekoek. Ἐπίσης ὁ J. Guesde «οὐδένα περιορισμόν» βλέπει «ἐπιβαλλόμενον εἰς τὴν ὅλον ἐν πληρεστέραν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου», ὅταν οὗτος θὰ ἔχῃ τὴν δυνατότητα νὰ κατευθύνῃ τὴν παραγωγὴν σύμφωνα πρὸς τὰς ἀνάγκας του.

Τελευταίως ἡ θέσις αὕτη ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ J. Duboin (En route vers l'abondance, 1935, καὶ Égalité économique, 1939), ὁ ὁποῖος ὁμιλεῖ περὶ μεταβάσεως ἀπὸ τῆς «ἐποχῆς τῆς ἐνδείας» εἰς τὴν «ἐποχὴν τῆς ἀφθονίας». Τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς ἀποτελεῖ καθεστῶς ἐνδείας, διότι στηρίζεται εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν, ἡ ὁποία καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀδυνάτων παρὰ τῶν ἰσχυρῶν, δεδομένου ὅτι αὕτη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συντελεῖται ὑπὸ ἴσους ὁρους δι' ἀμφοτέρα τὰ μέρη. Ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις τῆς παραγωγῆς καὶ ἡ κοινωνικὴ διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος ἀντιθέτως θὰ θεμελιώσουν τὸ καθεστῶς τῆς ἀφθονίας.

Ἐπίσης ὠρισμένοι σοσιαλισταὶ καὶ «τεχνοκράται» ὡς οἱ L. Hogben (Retreat from reason, 1936), L. Mumford (Technics and civilization, 1934) ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ παρατηρουμένη στενότης τῶν

ἀγαθὸν δύναται νὰ ὑπερνικηθῇ καὶ πάντα τὰ ἀγαθὰ ἀπὸ οἰκονομικὰ νὰ μεταβληθοῦν εἰς ἐλεύθερά. Τὰ ἐπιχειρήματά των εἶναι :

Π ρ ὠ τ ο ν, ὅτι τὸ πολλαπλασιαστὸν τῶν ἀναγκῶν εἶναι προῖόν τῆς ἀνταγωνιστικῆς κεφαλαιοκρατίας, δυνάμενον νὰ ἐκλείψῃ διὰ τῆς μεταβολῆς τῆς οἰκονομικῆς ὁργανώσεως. Ἰσχυρίζονται δηλαδή οἱ ὑποστηρικταὶ τῆς ἀπόψεως ταύτης, ὅτι ἐὰν κατελύετο ἡ κεφαλαιοκρατία καὶ ὁ ἐλεύθερος ἀνταγωνισμός, θὰ συνεξέλειπε καὶ τὸ ἀνεξάντλητον τῶν ἀναγκῶν. Μὲ τὴν νέαν κοινωνιστικὴν ὁργάνωσιν θὰ ἐξηφανίζοντο αἱ φανταστικαὶ ἀνάγκαι μὲ τὰς ἀπείρους ἀποχρώσεις των, ὡς δημιουργούμεναι ἐκάστοτε ἀπὸ τὰ νέα προϊόντα, τὰ ὁποῖα ὁ ἀνταγωνισμός καὶ ἡ ἀχαλίνωτος κερδοσκοπία τῶν κεφαλαιοκρατικῶν ἐπιχειρήσεων εἰσάγει διαρκῶς εἰς τὸ ἐμπόριον, καὶ θὰ ἀπέμενον μόνον αἱ πραγματικαί, τῶν ὁποίων ὁ περιορισμένος ἀριθμὸς θὰ κατήργει αὐτομάτως τὸ πολλαπλασιαστὸν τῶν ἀναγκῶν.

Ἡ ἀνωτέρω ἄποψις εἶναι μέχρις ἐνδὸς σημείου ὀρθή. Πράγματι ἡ κεφαλαιοκρατικὴ παραγωγή διὰ τῶν ἐκάστοτε εἰσαγομένων νέων τύπων εἰδῶν, φαινομενικῶς μόνον διαφερόντων ἀπὸ τῶν παλαιότερων, συνετέλεσεν εἰς τὴν δημιουργίαν σειρᾶς ὅλης φανταστικῶν ἀναγκῶν, προκαλοῦσα οὕτω σπατάλην σπανιζουσῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Ἀπὸ τοῦ σημείου ὁμῶς τούτου μέχρι τοῦ νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι πᾶσαι αἱ μὴ φυσικαὶ ἀνάγκαι εἶναι φανταστικαὶ καὶ ὅτι θὰ ἐκλείψουν αὗται αὐτομάτως ἅμα τῇ καταλύσει τῆς ἀτομιστικῆς ὁργανώσεως ὑπάρχει μεγάλη ἀπόστασις. Βεβαίως, εἰς μίαν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν, ὅπου τὸ Κράτος ὑποκαθιστᾷ τὸν ἐπιχειρηματίαν, κίνητρον δὲ αὐτοῦ εἶναι ὄχι τὸ κέρδος, ἀλλ' ἡ πληρεστέρα ἱκανοποίησις τῶν ἀναγκῶν τῶν καταναλωτῶν, θὰ ἐκλείψουν οἱ φανταστικοὶ ἢ ἐπιβλαβεῖς εἰς τὴν υἰεῖαν νέοι τύποι τῶν διαφόρων εἰδῶν, δὲν θὰ μεταβληθῇ ὁμῶς ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου. Οὗτος ρέπει πάντοτε πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ ὑπὲρ τὸ ὄριον τῆς ἀπλῆς συντηρήσεως. Ἀποβλέπει σταθερῶς εἰς τὴν αὔξησιν τῆς ποσότητος καὶ τῆς ποικιλίας τῶν πρὸς κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ μέσων ὡς καὶ εἰς τὴν συνεχῇ βελτίωσιν τῆς ποιότητός των. Τοῦτο ἐξ ἄλλου ὑπῆρξε τὸ κίνητρον ὁλοκλήρου τῆς οἰκονομικῆς προόδου ἀφ' ἧς ἐποχῆς δυνάμεθα ἱστορικῶς νὰ τὴν παρακολουθήσωμεν. Τὴν φύσιν ταύτην τοῦ ἀνθρώπου οὐδεμία δύναμις καὶ οὐδεμία ὁργάνωσις ἠδυνήθη ἢ θὰ δυνηθῇ ποτε νὰ μεταβάλλῃ. Ἐπομένως καὶ τὸ πολλαπλασιαστὸν τῶν ἀναγκῶν ἢ τὸ ἀκόρεστον αὐτῶν, λαμβανομένων ὡς συνόλου, ὕφιστατο καὶ θὰ ἐξακολουθῇ νὰ ὑφίσταται εἰς πᾶσαν ἐποχὴν καὶ εἰς πᾶσαν μορφήν.

οικονομικῆς ὀργανώσεως. Θὰ χρειασθῇ δὲ πάντοτε περιορισμὸς τῶν ἀναγκῶν, ἐπιλογή μεταξὺ αὐτῶν ἀπὸ ἀπόψεως προτιμήσεως καὶ βαθμοῦ ἱκανοποιήσεως, ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ θεραπεία τῶν ὑπὸ τῶν διαθεσίμων ἐκάστοτε ἀνεπαρκῶν μέσων.

Δεῦτερον, ὑποστηρίζουν ἀκόμη οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ὅτι, διὰ τῆς τυποποιήσεως καὶ τῆς πληθοπαραγωγῆς ὅλων τῶν ἀγαθῶν, θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ θεραπεία τῶν ἀναγκῶν μέχρι πλήρους κορεσμοῦ. Ἡ ἄποψις ὅμως αὕτη καταπίπτει ἤδη κατόπιν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω ἐν σχέσει πρὸς τὸ πολλαπλασιαστὸν καὶ ἀνεξάντλητον τῶν ἀναγκῶν. Ἐπὶ πλέον ὅμως δεόν νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι, καὶ ἂν ἀκόμη αἱ ἀνάγκαι δὲν ἦσαν ἀπεριόριστοι καὶ ἐπρόκειτο μόνον περὶ τῆς καλύψεως τῶν ὑφισταμένων ἀναγκῶν, πάλιν θὰ ἀνέκυπτε ζωνηρὸν τὸ φαινόμενον τῆς στενότητος. Εἰς ὅλας ἀνεξαιρέτως τὰς χώρας, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς μῶλλον πλουσίας, ὑφίσταται ἡ ἀνάγκη τῆς βελτιώσεως τῆς κατοικίας καὶ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἐπιπέδου τῆς ζωῆς τῶν λαϊκῶν τάξεων, τῆς συμπληρώσεως τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων καὶ τοῦ ἐπαρκοῦς ἐφοδιασμοῦ ὀλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ δι' ἀγαθῶν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ (ραδιόφωνα, γραμμόφωνα, αὐτοκίνητα, κινηματογράφοι, τηλέφωνα κλπ.). Ὅλαι αἱ ἀνάγκαι αὗται εἶναι ἀδύνατον νὰ καλυφθοῦν μέχρι κορεσμοῦ διὰ τῶν διαθεσίμων παραγωγικῶν μέσων, οἷαδῆποτε τυποποιήσις τῶν προϊόντων καὶ ἂν γίνῃ καὶ ὅσονδῆποτε εὐρεῖα καὶ ἂν καταστῇ ἡ πληθοπαραγωγή. Τοῦτο δὲ διότι τὸ ἐμπόδιον δὲν εὐρίσκεται εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς παραγωγῆς, ἡ ὁποία δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν καλυτέραν ἢ χειροτέραν θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν παραγωγικῶν μέσων, ἰδίως δὲ τῆς ἐργασίας. Τὴν στενότητα ταύτης οὐδεμία οἰκονομικὴ ὀργάνωσις καὶ οὐδὲν σύστημα παραγωγῆς δύναται νὰ ἐξαφανίσῃ καὶ ὥς ἐκ τούτου πάντοτε θὰ ὑφίσταται ἀνεπάρκεις καὶ σπάνις ἀγαθῶν. Τὰ περισσότερα ἀγαθὰ θὰ εἶναι πάντοτε οἰκονομικὰ ἀγαθὰ.

Τὴν ἄποψιν ταύτην δέχονται πάντες οἱ νεοσοσιαλισταί. οἱ ὁποῖοι προτοῦ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν ὀργάνωσιν τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας ἐμελέτησαν καὶ κατενόησαν τὸ βασικὸν οἰκονομικὸν πρόβλημα τῆς ἀνθρωπότητος, δηλαδὴ τὸ πρόβλημα τῆς στενότητος. Ἐμμέσως τὴν ὑπαρξιν τοῦ προβλήματος τῆς στενότητος ἀναγνωρίζει καὶ ὁ Marx. Βλ. O. Lange, *On the economic theory of socialism*, ἔκδοσις Β', B. Lippincott, 1938. H. Dickenson, *Economics of socialism*, 1939. M. Dobb, *Economic theory and the problems of a socialist economy*, εἰς *Economie Journal*,

1933. G. P i r o u, La crise du capitalisme, 2α έκδοσις 1936. G. C a s s e l, Theory of social economy, 1932. L. R o b b i n s, Δοκίμιον περί της φύσεως καὶ τῆς σημασίας τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, μετάφρασις Ν. Κωνσταντινίδου 1942, Ξ. Ζ ο λ ώ τ α, Θεωρητικὴ Οἰκονομική, 1942, Σ. Π ο υ λ ο π ο ύ λ ο υ, Ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη εἰς τὴν Ἑλλάδα, 1943.

2. (Σελ 17) Ἡ προέλευσις τοῦ θεσμοῦ τῆς ιδιοκτησίας

Περὶ τῆς προελεύσεως τῆς ιδιοκτησίας ἔχουν ἀναπτυχθῆ, ὡς γνωστόν, διάφοροι θεωρίαι, ἀνάγουσαι αὐτὴν ἄλλαι εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου (Fichte), ἄλλαι εἰς τὸ πραγματικὸν γεγονὸς τῆς καταλήψεως (Grotius), ἄλλαι εἰς τὴν καταβληθεῖσαν ἐργασίαν (Locke, McCulloch), ἄλλαι εἰς τὸ δίκαιον (Bentham, A. Wagner) καὶ ἄλλαι εἰς τὴν κοινωνικὴν σκοπιμότητα (Schmoller).

Κατὰ τὴν γνώμην μας πιθανωτέρα φαίνεται ἡ ἄποψις κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ κυριώτερος παράγων τῆς γενέσεως τῆς ιδιωτικῆς ιδιοκτησίας εἶναι ἡ ἱκανοποίησις τῶν ἀναγκῶν, καθ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀπέκτησε συναίσθησιν τοῦ χρόνου ἠθέλησε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν του καὶ διὰ τὸ μέλλον. Πρὸς ἐπιτυχίαν ὅμως τούτου ἦτο ἀπαραίτητος ἡ κατοχὴ ὠρισμένων πραγμάτων. Οὕτω διὰ τῆς κατοχῆς ἀνεπτύχθη σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ιδιοκτησία ἐπὶ τῶν κινητῶν. Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὅμως ἡ πρώτη μορφή τῆς ιδιοκτησίας ἦτο ἡ οἰκογενειακή. Βλ. L. T. H o b - h o u s e, G. C. W h e r l e r a n d M. G i u s b e r g, The material culture and social institutions of the simpler peoples, 1915. E. B e a y l e h o l e, Property, 1931. J. A. H o b s o n, Wealth and life, 1929. J. R. C o m m i o n s, The legal foundations of capitalism, 1924. L. S t e i n, Die soziale Frage im Lichte der Philosophie, 4η ἑκδ. 1923. E. d e L a v e l e y e, De la propriété et de ses formes primitives, 1874. V i o l l e t, Le caractère collectif des premières propriétés immobilières, 1872, W. W u n d t Völkerversychologie, 1917. A. G o l d e n w e i s e r, Early civilization, 1922.

3. (Σελ. 17) Ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν ἀτομικὴν ιδιοκτησίαν

Δύο εἶναι τὰ ἐρωτήματα τὰ ὁποῖα ἐτέθησαν ἀνέκαθεν σχετικῶς μὲ τὴν ἀτομικὴν ιδιοκτησίαν. ἀναφερόμενα τὸ ἓν εἰς τὴν προέλευσιν τῆς καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὴν δικαιολόγησιν τῆς. Πάντοτε δηλαδὴ ἡ ἐρευνα τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας ἐνεῖχε καὶ

κάποιον κριτικὸν χαρακτήρα. Ἡ παλαιότερα ἔρευνα δὲν ἔκαμνε διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύο ἀνωτέρω ζητημάτων. Ἡ ἀτομικὴ ιδιοκτησία εὑρίσκει τὴν δικαιολογίαν της εἰς τὰ αἷτια τὰ ὁποῖα τὴν ἐδημιούργησαν. Ἐν τούτοις ὁ Πλάτων εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ὠρισμένοι θρησκευτικοὶ συγγραφεῖς τὸν Μεσαίωνα, ὁ Th. Morus τὸν 16ον αἰῶνα, ὁ Campanella τὸν 17ον αἰῶνα, ὑποστηρίζουν τὴν κατάργησιν τῆς ἀτόμικης ιδιοκτησίας. Κυρίως ὁμῶς ἡ κριτικὴ τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας ἀναφαίνεται ἀφ' ἧς ἡ ιδιοκτησία ἀρχίζει νὰ ἐξετάζεται συστηματικῶς ὡς κοινωνικὸν φαινόμενον, ἀφ' ἧς δηλαδὴ εἰσέρχεται ἡ τελεολογικὴ καὶ ἠθικὴ ἄποψις εἰς τὴν ἔρευνάν της.

Οἱ σοσιαλισταὶ δὲν ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ἐπικριταὶ τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων ἐξαιρέσεων, φιλόσοφοι καὶ συγγραφεῖς τοῦ 18ου αἰῶνος ἐκφράζονται μὲ δριμύτητα ἐναντίον τῆς ιδιοκτησίας. Οὕτω ὁ J. J. Rousseau, ὁ ὁποῖος τελικῶς δὲν θέλει κατάργησιν ἀλλὰ ἔλεγχον καὶ ἴσην διανομὴν τῆς ιδιοκτησίας, γράφει εἰς τὸ ἔργον του «Discours sur l'origine de l'inégalité parmi les hommes» (1755): «ὁ πρῶτος ὁ ὁποῖος ἀφοῦ περιετείχισεν ἐν τεμάχιον γῆς, εἶπε: αὐτὸ εἶναι ἰδικόν μου, καὶ εὗρε ἀρκετὰ ἀπλοῖκους ἀνθρώπους διὰ νὰ τὸν πιστεύσουν, αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ ἀληθὴς θεμελιωτὴς τῆς ἀστικῆς κοινωνίας. Ἀπὸ πόσα ἐγκλήματα, ἀπὸ πόσους πολέμους καὶ δολοφονίας, ἀπὸ πόσας δυστυχίας καὶ ἀπὸ πόσας φρικαλεότητας θὰ εἶχεν ἀπαλλάξει τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἀφαιρῶν τὰ ὀρόσημα ἢ γεμίζων τὸν χάνδακα θὰ ἐφώναζε πρὸς τοὺς ὁμοίους του: Προσοχή, μὴ πιστεύετε αὐτὸν τὸν ἀπατεῶνα· εἰσθε χαμένοι ἐὰν λησμονήσετε ὅτι οἱ καρποὶ ἀνήκουν εἰς ὅλους, ἀλλ' ἡ γῆ εἰς κανένα».

Ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπίθεσις κατὰ τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας δὲν στρέφεται κατ' αὐτῆς γενικῶς, ἀλλὰ κατὰ τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας ἐπὶ τῶν μέσων παραγωγῆς, δηλαδὴ τῆς ιδιοκτησίας ἐκείνης ἡ ὁποία παρέχει τὴν δύναμιν ἐκμεταλλεύσεως ξένης ἀνθρωπίνης ἐργασίας. Ἐπίσης οἱ ζητοῦντες κατάργησιν τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας καὶ ἐπὶ τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν (κομμουνισταί, μερὶς τῶν ἀναρχικῶν) στηρίζονται εἰς τὸ ἐπιχείρημα ὅτι καὶ τὰ τελευταῖα ἀποτελοῦν παραγωγικὰ μέσα. Σχετικῶς ὁ Kropotkin παρατηρεῖ ὅτι «τὰ γεύματα τῶν ἐργατῶν ἀνήκουν εἰς τὰ διὰ τὴν παραγωγὴν ἀναγκαῖα ἀντικείμενα, ἴστανται εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν μὲ τὸν ἀπαιτούμενον διὰ τὴν ἀτμομηχανὴν ἄνθρακα». Μία δὲ ὁμὰς σοσιαλιστῶν στρέφεται ἀποκλειστικῶς κατὰ τῆς ιδιοκτησίας τοῦ ἐδάφους. Οὗτοι ἀντιπροσωπεύουν τὸν καλούμενον «ἐδαφοσοσιαλισμόν» (Henry George, A. Russel, Wallace, Damaschke, Oppenheimer).

4. (Σελ. 25) *Τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ κομμουνισμοῦ, τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ συνδικαλισμοῦ.*

Ὁ κομμουνισμὸς ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως ἐπιδιώκει τὰ ἑξῆς : Τὴν ὀξυνεῖ τῆς πάλης τῶν τάξεων, τὴν βιαιάν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας, τὴν ἐγκαθίδρυσιν δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου, τὴν κατάργησιν πάσης μορφῆς ἰδιωτικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τὸν διεθνισμὸν. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὰ κομμουνιστικὰ κόμματα τῶν διαφόρων χωρῶν φαίνεται ὅτι προέβησαν εἰς ὠρισμένας ὑποχωρήσεις ἐπὶ τοῦ προγράμματός των.

Ὁ σοσιαλισμὸς ἐπιδιώκει τὴν διὰ δημοκρατικῆς ὁδοῦ ἄνοδον εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς σοσιαλιστικῆς μεταρρυθμίσεως ἐπὶ δημοκρατικῆς βάσεως.

Ὁ συνδικαλισμὸς θέλει νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν πολιτικὴν ὀργάνωσιν μὲ τὴν λειτουργικὴν οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν, στηριζομένην εἰς τὴν τάξιν τοῦ ἐργαστηρίου. Δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν κατάληψιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀλλ' εἰς τὴν ἀντικατάστασιν αὐτῆς μὲ ἐλευθέραν ὁμοσπονδίαν τῶν συνδικάτων.

5. (Σελ. 25) *Ἡ νεωτέρα κριτικὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ κομμουνισμοῦ.*

Ἡ τελευταία λέξις τῆς κριτικῆς τοῦ νεωτέρου σοσιαλισμοῦ ὑπὸ τὴν μορφήν τὴν ὁποίαν παρουσίασαν τοῦτον οἱ νεοσοσιαλισταὶ εὐρίσκεται εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ F. H a y e k, Socialist calculation, the competitive solution, εἰς Economica 1940. Εἰς αὐτὴν ὁ Hayek προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ μηχανισμὸς τῶν τιμῶν ἐπὶ τοῦ ὁποίου προτείνουν νὰ βασισθῇ τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστὼς κυρίως οἱ νεοσοσιαλισταὶ Dickinson καὶ Lange δὲν θὰ λειτουργήσῃ ἱκανοποιητικῶς. Τὰ ἐπιχειρήματα ὅμως τὰ ὁποῖα προβάλλει, ὥς θὰ διαπιστωθῇ καὶ ἐκ τῆς ἐπομένης ἀναλύσεως, δὲν εὐσταθοῦν. Τοῦτο δὲ κυρίως διότι ὁ Hayek διαπράττει συνεχῶς τὸ σφάλμα νὰ συγκρίνῃ τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν πρὸς τὸν ἰδεατὸν τύπον τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως, ὁ ὁποῖος, ὥς εἶδομεν, οὐδέποτε σχεδὸν ἴσχυσεν εἰς τὴν πραγματικότητα. Βλ. F. H a y e k, Freedom and the economic system, 1939. Τ ο ὕ ἰ δ ῖ ο υ κ. ἄ. Collectivist economic planning, 1935. G. H a l m, Ist der Sozialismus wirtschaftlich möglich? 1929. L. M i s e s, Die Gemeinwirtschaft, 2α ἔκδ. 1932, γαλλικὴ μετάφρασις : Socialisme, 1938. A. A f t a l i o n, Les fondements du socialisme, 1923. G. C a s s e l, Sozialismus oder Fortschritt, 1929. P o h l e - H a l m, Kapitalismus und Sozialismus, 4η ἔκδ. 1931. H. J o s e p h, Labour theory of value in Karl Marx,

1923. B. B r u t z k u s, Economic planning in Soviet Russia, 1935. L. R o b b i n s, Economic planning and international order, 1939. T o ũ l δ ί ο υ, Economic basis of class conflicts, 1939. W. R ὀ p k e, Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart, 1942. F. H a l é v y, L'ère des tyrannies, 1938. Δ. Κ ο ũ σ η, Ἡ κρίσις τοῦ καπιταλισμοῦ, 1935. Ι. Γ ι α ν ν ο π ο ũ λ ο υ, Ἡ ἀστική οἰκονομία καὶ ὁ σοσιαλισμός, 1939. Κ. D i e h l, Περὶ σοσιαλισμοῦ, κομμουνισμοῦ καὶ ἀναρχισμοῦ, μετάφρασις Ι. Γιαννοπούλου, 1931. Π. Κ α ν ε λ λ ο π ο ũ λ ο υ, Ἡ κρίσις τῆς ἐποχῆς μας καὶ ὁ σοσιαλισμός, 1929. Σ. Σ τ ε φ α ν ο π ο ũ λ ο υ, Φιλοσοφικαὶ βάσεις τοῦ φιλελευθέρου ἀτομισμοῦ καὶ τοῦ μαρξικοῦ σοσιαλισμοῦ, 1940.

6. (Σελ 27) Σοσιαλισμός καὶ νεοσοσιαλισμός.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἔχει γραφῇ σειρὰ μελετῶν ἀπὸ ἀγγλοσάξονας ἰδίως οἰκονομολόγους ἐπὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τῶν σοσιαλιστικῶν συστημάτων. Μεταξὺ αὐτῶν δέον ἰδιαίτερώς νὰ μνημονευθοῦν οἱ νεοσοσιαλισταί, οἱ ὅποιοι κατέβαλον ἐπιτυχῇ προσπάθειαν νὰ παρουσιάσουν σύστημα σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας δυνάμενον νὰ λειτουργήσῃ λελογισμένως καὶ τοιουτοτρόπως ἔδωσαν ὀριστικὴν ἀπάντησιν εἰς τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ αὐστριακοῦ οἰκονομολόγου Mises, ὁ ὅποιος ὑποστηρίζει, ὡς θὰ ἴδωμεν καὶ εἰς προσεχὲς κεφάλαιον, ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία εἶναι ἀδύνατον νὰ καταστῇ λελογισμένη οἰκονομία. Κυριώτεροι μεταξὺ τῶν συγγραφέων αὐτῶν εἶναι οἱ ἑξῆς: H. D. D i c k i n s o n, Economics of socialism, 1939. F. T a y l o r, The guidance of production in a socialist state, ἔκδ. B. Lippincott, On the theory of socialism, 1938. O. L a n g e, On the economic theory of socialism, ἔκδ. B. Lippincott, On the theory of socialism, 1938. B. L i p p i n c o t t, On the economic theory of socialism, 1938. R. M o s s é, L'économie collectiviste, 1939.

Κυριώτεραι μελέται περὶ σοσιαλισμοῦ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἶναι αἱ ἀκόλουθοι: R. H a l l, Economic system in a socialist state, 1937. G. C o l e, Simple case for socialism, 1935. T o ũ l δ ί ο υ, Principles of economic planning, 1938. H. D a l t o n, Practical socialism for Britain, 1935. W. B e v e r i d g e, Planning under socialism, 1936. G. B u k h a r i n, Economic theory of the leisure class, 1927. B. and S. W e b b, Soviet communism: a new civilisation, 1935. C. L a n d a u e r, Planwirtschaft und Verkehrswirtschaft, 1931. E. H e i m a n n, Sozialistische Wirtschaftsrechnung und Arbeitsordnung, 1932. E. L e d e r e r, Planwirtschaft, 1931.

H. de M a n, L'idée socialiste, 1935. T o ũ ἰ δ ῖ ο υ, Au delà du Marxisme, 1929 H. Z a s s e n h a u s, Über die ökonomische Theorie der Planwirtschaft, εἰς Zeitschrift für Nationalökonomie, 1934. M. D o b b, Economic theory and the problems of socialist economy, εἰς Economic Journal, 1933.

Ἐν σχέσει μὲ τὸν νεοσοσιαλισμὸν οὐδὲν ἔχει δημοσιευθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα πλὴν ἐκείνων τὰ ὁποῖα περιλαμβάνομεν εἰς τὸ ἔργον μας : Θεωρητικὴ Οἰκονομική, 1942. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν ἀπαντῶμεν μελέτας καὶ μεταφράσεις ἀναφερομένας εἰς τὸν σοσιαλισμὸν γενικῶς. Ἐκ τούτων κυριώτεραι εἶναι αἱ ἑξῆς :

Γ. Γ ε ω ρ γ ι ᾶ δ η, Ἡ πάλη τῶν τάξεων ἐν Ἑλλάδι, 1921. T o ũ ἰ δ ῖ ο υ, Ἡ ἐπίδρασις τοῦ πολέμου ἐπὶ τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν, 1919. Β. Π α π α β α σ ι λ ε ῖ ο υ, Ἡ πάλη τῶν τάξεων καὶ αἱ σύγχρονοι διεθνεῖς οἰκονομικαὶ καὶ κοινωνικαὶ τάσεις, 1922. Ξ. Ζ ο λ ῶ τ α, Ἡ κρίσις τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως, 1943. Η. Η e r k n e r, Ὁ μαρξισμός, μετάφρασις Δ. Καλιτσουνάκι. Ν. Κ α ζ α ν τ ζ ᾶ κ η, Τὶ εἶδα στὴ Ρουσία. Γ. Κ α κ ο μ α ν ῶ λ η, Λενινισμός εἰς Ἀρχεῖον Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, 1927. Κ. Κ α ρ α β ῖ δ α, Σοσιαλισμός καὶ κοιν. τισμός. 1931. Ν. Λ ε ν ῖ ν, Κράτος καὶ ἐπανάσταση, μετάφρασις Α. Δούμα, 1924. Η. d e M a n, Τὰ προβλήματα τοῦ ἀντιφασισμού, μετάφρασις Σ. Σωμερίτη 1933. R. L u x e m b u r g, Ἐπανάσταση ἢ μεταρρύθμιση, μετάφρασις Κ. Σκλάβου 1934. M a r x - E n g e l s, Τὸ κομμουνιστικὸ μανιφέστο, μετάφρασις καὶ σχόλια Γ. Κορδάτου. Π. Μ π ρ α τ σ ι ῶ τ η, Ὁ χριστιανικὸς κοινωνισμός καὶ ἡ παγκόσμιος χριστιανικὴ κίνησις, 1933. Σ. Σ ω μ ε ρ ῖ τ η, Σοσιαλιστικὴ προοπτικὴ, 1932. T o ũ ἰ δ ῖ ο υ, Σύγχρονα προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ, 1934. Ἀρ. Σ ῖ δ ε ρ η, Ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός, 1925. T o ũ ἰ δ ῖ ο υ, Ἡ ἀναθεώρησις τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν τοῦ Marx, εἰς Ἀρχεῖον Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, 1926. S t a l i n e, Ὁ Λενινισμός, 1927. Δ. Π ο υ ρ ν ᾶ ρ α, Μαρξισμός καὶ σοσιαλισμός, 1933. T o ũ ἰ δ ῖ ο υ, Σοσιαλισμός, κομμουνισμός καὶ ἀγροτισμός, 1933. Π. Π ο υ λ ι ο π ο ὗ λ ο υ, Δημοκρατικὴ ἢ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση στὴν Ἑλλάδα, 1934. Γ. Π α π α μ ι χ α ῆ λ, Σοσιαλισμός καὶ χριστιανισμός, 1910.

7. (Σελ. 29) Σοσιαλισμός καὶ μηχανοκρατία.

Ἡ σοσιαλιστικὴ μεταρρύθμισις δὲν στρέφεται ἐναντίον τῆς μηχανοκρατίας ἀλλ' ἐναντίον τῆς κεφαλαιοκρατίας, δὲν στρέφεται

έναντίον τῆς χρησιμοποίησεως κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν (π. χ. μηχανήματα, νεώτερα συγκοινωνιακὰ μέσα) εἰς τὴν παραγωγὴν, ἀλλ' ἐναντίον τῆς ἰδιωτικῆς ἰδιοκτησίας αὐτῶν. Ὁ σοσιαλισμὸς ὄχι μόνον θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ χρησιμοποιῇ εἰς εὐρεῖαν κλίμακα μηχανὰς καὶ κεφαλαιουχικὰ ἀγαθὰ, ἀλλ' ἐπὶ πλέον συμφώνως πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῶν κυριωτέρων ἐκπροσώπων του θὰ ἐπεκτείνῃ τὴν μηχανοκρατίαν εἰς τὸν μεγαλύτερον δυνατὸν βαθμὸν χάριν τῆς αὐξήσεως τῆς παραγωγικότητος.

8. (Σελ. 33) Συντεχνιακὸς σοσιαλισμὸς.

Ἑτέρα μορφή τοῦ ἀποκεντρωτικοῦ σοσιαλισμοῦ εἶναι ὁ συντεχνιακὸς σοσιαλισμὸς (Guild Socialism), ὁ ὁποῖος πλησιάζει πρὸς τὸν συνδικαλισμὸν, διότι καὶ αὐτὸς μετατοπίζει τὴν σοσιαλιστικὴν μεταρρυθμιστικὴν δρᾶσιν εἰς τὸ βιομηχανικὸν πεδίον. Διαφέρει ὅμως ἀπὸ τὸν συνδικαλισμὸν, διότι τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν τοῦ ἐπιδιώκει μὲ ὀλιγώτερον βίαια μέσα καὶ διότι λαμβάνει διάφορον θέσιν ἀπέναντι τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον ἀναγνωρίζει ὡς ἰδιοκτῆτην τῶν παραγωγικῶν μέσων.

Ὁ συντεχνιακὸς σοσιαλισμὸς θεμελιώνει ἐν νέον οἰκονομικὸν σύστημα βασιζόμενον εἰς τὴν ὀργάνωσιν ὅλων τῶν παραγωγικῶν κλάδων εἰς συντεχνίας (guilds). Ἐκάστη τῶν συντεχνιῶν τούτων συγκεντρώνει ὅλας τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἰδίου παραγωγικοῦ κλάδου καὶ τὰς ὑποβάλλει εἰς τὴν αὐτὴν κοινὴν κεντρικὴν διεύθυνσιν. Μὲ ἄλλας λέξεις ὁ συντεχνιακὸς σοσιαλισμὸς στηρίζεται εἰς τὴν αὐτονομίαν τῶν συντεχνιῶν καὶ ὄχι τῶν κατὰ μέρος ἐπιχειρήσεων, ὅπως ὁ συνδικαλισμὸς.

«Ἐκάστη συντεχνία εἶναι εἰς τὸν ἰδιαίτερον παραγωγικὸν κλάδον τῆς ἡ συγκεκροτημένη ἀντιπρόσωπος τῆς ὁλότητος» πρὸς τὴν ὁποίαν εἶναι ὑπεύθυνος. Τὸ Κράτος δὲν ἀναμιγνύεται εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς βιομηχανίας. Ἀπὸ αὐτὸ ὅμως ἡ συντεχνία ἀντλεῖ τὴν ἐξουσίαν τῆς ρυθμίσεως τῶν ὄρων ἐργασίας καὶ παραγωγῆς καὶ καθορισμοῦ τιμῶν εἰς τὸν παραγωγικὸν κλάδον τὸν ὁποῖον ἀντιπροσωπεύει.

Τὰ ἰδεώδη τῶν ὁποίων τὴν πραγματοποίησιν ἀναμένει ὁ συντεχνιακὸς σοσιαλισμὸς ἀπὸ τὴν ὀργάνωσιν τῆς βιομηχανίας εἰς συντεχνίας εἶναι ἡ κατάργησις «τῆς δουλείας τοῦ ἡμερομισθίου» καὶ ἡ «βιομηχανικὴ ἐλευθερία» διὰ τῆς «ἀμέσου διευθύνσεως» τῶν ἐπιχειρήσεων ὑπὸ τῶν οἰκείων ἐργατῶν. Οἱ ἐργάται καταλλήλως προπαιδευόμενοι εἰς τὸ ἔργον τῆς διευθύνσεως θὰ εἶναι οἱ ρυθμίζοντες τὴν ἐκλογὴν τοῦ προσωπικοῦ τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ οἱ

κατευθύνοντες τὰς τεχνικὰς καὶ οἰκονομικὰς λειτουργίας τῆς παραγωγῆς, τῆς διανομῆς καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς.

Περὶ τοῦ συντεχνιακοῦ σοσιαλισμοῦ ἰσχύουν κατ' ἀναλογίαν ὅσα ἐλέχθησαν περὶ τοῦ συνδικαλισμοῦ. Εἰδικῶς ὁμῶς πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ὑπὸ τὸ σύστημα τοῦτο δυσχερῶς θὰ ἀπεφεύγοντο αἱ προστριβαὶ μεταξὺ τῶν ἐντελῶς ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων συντεχνιῶν καθὼς καὶ αἱ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν καταναλωτῶν. Θὰ ὑπῆρχε δὲ οὕτω ἐξακολουθητικῶς ἀνάγκη ἐπεμβάσεων τοῦ Κράτους ὑπὲρ τῶν τελευταίων. ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἡ αὐτονομία τῶν συντεχνιῶν θὰ δυσχεραίνη ἀντιστοίχως πᾶσαν ἐπέμβασιν τοῦ Κράτους. Βλ. S. G. H o b s o n, National Guilds, 1919. G. C o l e, Guild Socialism restated, 1920, Self government in industry, 1920. M. B. R e c k i t t, and C. E. B e c h h o f e r, The meaning of national guilds 1920. A. J. P e n t y, The realisation of the Guild System, 1906. N. C a r p e n t e r, Guild socialism, a historical and critical analysis, 1922. W. Y. E l l i o t t, The pragmatic revolt in politics, 1928.

9. (Σελ. 34) *Ἡ οἰκονομικὴ δημοκρατία.*

Ἡ οἰκονομικὴ δημοκρατία ἀπετέλεσε τὸ νεώτερον πρόγραμμα τοῦ γερμανικοῦ σοσιαλισμοῦ (1928) ὡς προπαρασκευαστικὸν στάδιον τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος.

Ἡ τάσις πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς οἰκονομικῆς δημοκρατίας ἀφήνει νὰ ὑπονοῇται ὅτι ἀντὶ τῆς ἀποτόμου ἐπιβολῆς τοῦ σοσιαλισμοῦ προεκρίθη ἡ βαθμιαία ἐξελικτικὴ πραγματοποίησίς του.

Ἡ τροχιά τῆς «οἰκονομικῆς δημοκρατίας» διαγράφεται ἐπὶ τῆς ἀντιλήψεως ὅτι ἀντὶ τῆς «διαρρήξεως» εἶναι δυνατὴ ἡ «κάμψις» τῆς κεφαλαιοκρατίας. Βασιζεται δηλαδὴ ἐπὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως ἐκείνων τῶν στοιχείων τῆς ἰσχυοῦσης κεφαλαιοκρατικῆς μορφῆς τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ ἀποτελέσουν παράγοντας ἐξελίξεως πρὸς τὸν σοσιαλισμόν. Ταῦτα εἶναι ἀφ' ἑνὸς αἱ μεταβολαὶ «αἱ ἐπελθοῦσαι εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν καὶ τὴν σύνθεσιν τῆς κεφαλαιοκρατίας», ἥτοι ἡ μετάβασις ἀπὸ «τὴν φιλελευθέραν εἰς τὴν ὀργανωμένην δημοκρατίαν» καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ πείρα τῶν κατακτήσεων τῆς ὀργανωμένης ἐργασίας ἔναντι τοῦ κεφαλαίου.

Ἡ οἰκονομικὴ δημοκρατία εἶναι προωρισμένη νὰ ἀνοίξῃ τὸν δρόμον πρὸς ἓνα συγκεντρωτικὸν σοσιαλισμόν, βασιζόμενον εἰς τὴν συλλογικὴν ἰδιοκτησίαν τῶν παραγωγικῶν μέσων διὰ τῆς «δημοκρατοποιήσεως» τῆς οἰκονομίας, δηλαδὴ διὰ τῆς δημιουργίας ὀργάνων ἀντιπροσωπευόντων τὰ συμφέροντα τῆς ὁλότητος εἰς τὴν

θέσιν τῶν ὀργάνων τοῦ κεφαλαίου. «Τότε μόνον ἡ οὐσία τῆς οἰκονομικῆς δημοκρατίας εὐρίσκει τὴν ἀπόλυτον δικαίωσιν τῆς εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ὅταν τὰ παραγωγικὰ μέσα δὲν διατίθενται ὑπὸ ἰδιωτῶν ὡς ἀτομικὴ ἰδιοκτησίᾳ δι' ἰδιωτικοὺς σκοποὺς, ἀλλὰ ὑπὸ ἑνὸς κοινωνικοῦ ὀργάνου τὸ ὁποῖον ἐνσωματώνει μίαν κοινὴν οἰκονομικὴν θέλησιν, εἰς τὴν ὁποῖαν καθοριστικὸς παράγων δὲν εἶναι τὸ ἰδιωτικὸν συμφέρον ἀλλ' ἡ κοινωνικὴ ὠφέλεια». Χαρακτηριστικὸν τῆς οἰκονομικῆς δημοκρατίας εἶναι «ἡ διατήρησις τῆς δραστηριότητος τοῦ ἐπιχειρηματίου παραλλήλως πρὸς κατάργησιν τῆς κυριαρχικῆς βάσεως τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων» (Naphthali).

Ὡς μέσα πρὸς πραγματοποίησιν τῆς οἰκονομικῆς δημοκρατίας φέρονται ἡ ἄσκησις εὐρυτέρας κοινωνικῆς πολιτικῆς, ἡ προσέγγις τῶν ἀντιθέτων συμφερόντων, ἡ ἐνάσκησις ἐλέγχου καὶ ἡ ἔντονος ἐπέμβασις τοῦ Κράτους εἰς τὴν οἰκονομίαν, ἡ ἰσότημος ἐκπροσώπησις πάντων εἰς τὰ διοικητικὰ οἰκονομικὰ ὄργανα. Βλ. F. N a p h t a l i, Wirtschaftdemokratie, 1928. B r a u e r, Der moderne deutsche Sozialismus, 1929. G. H a l m, Das Gewerkschaftliche Programm der Wirtschaftdemokratie εἰς Das Problem der Wirtschaftsdemokratie, 1929. J. G e r h a r d t, Unternehmertum und Wirtschaftsführung, 1930.

10. (Σελ. 34) Συνεταιριστικὸς σοσιαλισμός.

Αἱ διάφοροι μορφαὶ τῶν συνεταιρισμῶν λειτουργοῦν καὶ ὑπὸ ἀτομιστικὸν καθεσίῳς, διὰ τοῦτο δὲ ὁ συνεταιριστικὸς σοσιαλισμός ἐχαρακτηρίσθη ὡς ψευδοσοσιαλισμός ἢ ἡμισοσιαλισμός. Ἡ συνεταιριστικὴ ὁμῶς κίνησις αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν συνιστᾷ μέσον μεταβολῆς τῆς τάξεως τῆς ἰδιοκτησίας, διότι τείνει οὐσιαστικῶς νὰ κοινωνικοποιήσῃ τὰ μέσα παραγωγῆς (Gide). Κατὰ τὸν L. Blanc (Organisation du travail, 1841), ἓνα τῶν θεμελιωτῶν τῆς ἰδέας τοῦ συνεταιριστικοῦ σοσιαλισμοῦ, ὁ συνεταιριστικὸς σοσιαλισμός διὰ «τῶν κοινωνικῶν ἐργαστηρίων» σκοπεῖ «νὰ ἀναμορφώσῃ τὴν κοινωνίαν χωρὶς νὰ τὴν ἀνατρέψῃ», «νὰ ἐτοιμάσῃ τὸ μέλλον χωρὶς ἀπότομον χωρισμὸν μετὰ τὸ παρελθόν».

Πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν τούτων ἐπιδιώκεται εἰς ἀντικατάστασιν τῶν κεφαλαιοκρατικῶν ἐπιχειρήσεων ἢ ἱδρυσις συνεταιρισμῶν τῶν ἐργατῶν ἢ τῶν καταναλωτῶν, δηλαδὴ ἐπιχειρήσεων εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἐκτελοῦσα καὶ ἡ διευθύνουσα ἐργασία παρέχονται ἀμφότεραι ὑπὸ τῶν ἀμέσως ἐνδιαφερομένων ἐργατῶν ἢ καταναλωτῶν.

‘Ο συνεταιριστικός σοσιαλισμός ἐμφανίζεται ὡς συνεταιριστικός σοσιαλισμός παραγωγῆς, ὡς συνεταιριστικός σοσιαλισμός καταναλώσεως, ἢ καὶ ὑπὸ μικτῇ μορφῇ.

‘Ο παραγωγικός συνεταιρισμός ἐργατῶν ἀποτελεῖ ἔνωσιν ἐργατῶν εἰς μεγάλην ἐπιχείρησιν, τῆς ὁποίας αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἀναλαμβάνουν τὸν κίνδυνον καὶ τὴν διεύθυνσιν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὰ κέρδη καὶ αἱ ζημίαι τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτῶν ρυθμίζονται πρὸς ὄφελος ἢ εἰς βάρος τῶν ἐργατῶν. ‘Ο συνεταιριστικός σοσιαλισμός ἐπιδιώκει ὅπως διὰ τῆς βαθμιαίας προαγωγῆς τῶν αἱ ἐπιχειρήσεις αὗται σχηματίσουν ἴδια κεφάλαια, διὰ τῆς ὁποταμιεύσεως μέρους τῶν κερδῶν τῶν καὶ ἐπικρατήσουν τελικῶς ὡς ἐπιχειρηματικὴ μορφή εἰς βάρος τῆς κεφαλαιοκρατικῆς παραγωγῆς. Δι’ αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἡ οἰκονομικὴ ὀργάνωσις θὰ μεταβληθῇ ἄνευ ἐξωτερικῆς τινος ἐπεμβάσεως.

‘Η ἡμισοσιαλιστικὴ αὕτη μορφή κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ὑποστηρίζεται ὡς ὀριστικὸν σοσιαλιστικὸν σύστημα. Παλαιότερον ἐθεωρεῖτο ὡς μεταβατικὸν στάδιον πρὸς συγκεντρωτικὴν ὀργάνωσιν τῆς παραγωγῆς. Εἰς τοῦτο ἔτεινον οἱ δύο κυριώτεροι ἐκπρόσωποι τοῦ συνεταιριστικοῦ σοσιαλισμοῦ L. Blanc καὶ Las-sale (*Reden und Schriften* ἔκδ. 1892). Πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐπὶ χρονικὸν διάστημα καὶ ὁ Marx ἀπέδωσε μεγάλην σημασίαν εἰς τοὺς παραγωγικοὺς συνεταιρισμοὺς ὡς μέσον προπαιδεύσεως τῶν ἐργατῶν εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ἰδέαν.

‘Η λειτουργία τῶν παραγωγικῶν συνεταιρισμῶν ἐργατῶν παρουσιάζει ὠρισμένα μειονεκτήματα, ἔνεκα τῶν ὁποίων δυσχερῶς οὗτοι ὡς θεσμοὶ θὰ λάβουν τὴν ἑκτασιν ἢ ὁποία ἐπιδιώκεται ἀπὸ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ συνεταιριστικοῦ σοσιαλισμοῦ. Πράγματι τὰ μειονεκτήματα αὐτὰ εἶναι : Πρῶτον ἡ ἔλλειψις διευθύνσεως μὲ ἱκανότητα καὶ κύρος. Δεύτερον ἡ δυσχέρεια ἐξευρέσεως κεφαλαίων. Τρίτον ἡ εὐεξήγητος ἀπροθυμία τῶν ἐργατῶν νὰ ἀναλάβουν τὸν κίνδυνον τῆς παραγωγῆς. Τέταρτον ἡ ἐξεύρεσις πελατείας. Διὰ τοὺς λόγους τούτους οἱ παραγωγικοὶ συνεταιρισμοὶ ἐργατῶν, παρὰ τὰς καταβληθείσας κατὰ καιροὺς προσπάθειας, δὲν παρουσίασαν ἀξιόλογον διάδοσιν.

‘Η νεωτέρα τάσις εἶναι ὑπὲρ τοῦ συνεταιριστικοῦ σοσιαλισμοῦ τῶν καταναλωτῶν C h. G i d e, *La coopération* 4η ἔκδ. 1922. B. L a v e r g n e, *Les coopératives de consommation en France*, 1923. E. P o i s s o n, *La république coopérative*, 1920.

‘Ο παραγωγικός συνεταιρισμός καταναλωτῶν ἀποτελεῖ σύνδεσμον καταναλωτῶν παράγοντα προϊόντα εἰς ἰδιόκτητα ἔργο-

στάσια διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν μελῶν του. Εἶναι αὐτονόητον ὅτι ὁ παραγωγικὸς συνεταιρισμὸς καταναλωτῶν δὲν ἀποβλέπει εἰς κέρδος, ἀλλὰ ἀντιθέτως εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους διὰ τοῦ ἐφοδιασμοῦ τῶν μελῶν του μὲ προϊόντα εἰς τιμὰς κόστους, ἥ, ὡς λέγει ὁ Gide, εἰς τὴν «δικαίαν τιμὴν».

Ἡ κεντρικὴ ἰδέα ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ὁ «συνεταιριστικὸς σοσιαλισμὸς τῶν καταναλωτῶν» εἶναι ὅτι διὰ τῆς ὁργανώσεως τῆς καταναλώσεως προάγονται ἐξ ἴσου τὰ συμφέροντα τῆς καταναλώσεως καὶ τῆς παραγωγῆς. Ἀφ' ἑνὸς ἀποσοβεῖται ἡ ἐκμετάλλευσις τῆς καταναλώσεως καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκλείπει πλεόν ἢ ἀβεβαιότης τῆς παραγωγῆς ἢ προερχομένη ἀπὸ τὴν μὴ ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς ζητήσεως, διότι παραγωγικὸς συνεταιρισμὸς καταναλωτῶν σημαίνει «ὁργανωμένη κατανάλωσις καὶ παραγωγή κατὰ παραγγελίαν τῆς καταναλώσεως». Ἐν τούτοις ἡ πείρα τῶν παραγωγικῶν συνεταιρισμῶν καταναλωτῶν εἰς τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς γεννᾷ πολλὰς ἀμφιβολίας περὶ τοῦ ἀποτελέσματος μιᾶς προσπάθειας εὐρυτέρας ἐφαρμογῆς των. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς δύο λόγους. Πρῶτον εἰς τὴν δυσχέρειαν προσαρμογῆς τοῦ παραγωγικοῦ συνεταιρισμοῦ πρὸς τὰς συνεχῶς μεταβαλλομένας ἀνάγκας τῶν μελῶν του καὶ δεύτερον εἰς τὴν γραφειοκρατικὴν καὶ συνήθως ἄνευ ἰδιωτικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ πρωτοβουλίας διεύθυνσιν, ἡ ὁποία πολλάκις εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὰ ὑπὸ τῶν συνεταιρισμῶν διατιθέμενα προϊόντα νὰ διατεθοῦν εἰς τιμὰς ἀνωτέρας τῶν εἰς τὴν ἀγορὰν προσφερομένων. Ἐκ τῆς βιβλιογραφίας περὶ συνεταιριστικοῦ σοσιαλισμοῦ ἀναφέρομεν: B. W e b b, *The cooperative movement in Great Britain*, 1899. L. W o o l f, *Socialism and cooperation*, 1921. Δ. Κ α λ ι τ σ ο υ ν ά κ ι. Περὶ συνεταιρισμῶν καὶ ἰδίως ἐν Ἑλλάδι, 1924. Κ. Τ σ ά κ α, *Οἱ συνεταιρισμοί*, 1933. Θ. Τ ζ ω ρ τ ζ ά κ η - E. G r ü n f e l d, *Οἱ συνεταιρισμοί εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ συνεταιρισμοὶ ἀπὸ οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀπόψεως*, 1932.

11. (Σελ 34) Κρατικὸς Σοσιαλισμός.

Παλαιότερον ὁ ὅρος κρατικὸς σοσιαλισμὸς ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν μέτρων κοινωνικῆς πολιτικῆς, ὡς εἶναι αἱ κοινωνικαὶ ἀσφαλίσεις καὶ γενικῶς ἡ νεωτέρα νομοθεσία προστασίας τῶν ἐργατῶν. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὅμως ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ ἐγενικεύθη καὶ ἔγινε μία τῶν κυριωτέρων ἐπιδιώξεων τῶν νεωτέρων κρατῶν, ὁ ὅρος οὗτος ἔπαυσε χρησιμοποιούμενος ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔννοιαν. Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἐπεκράτησεν

ἡ συνήθεια νὰ χρησιμοποιηται ὁ ὅρος κρατικός σοσιαλισμός πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς μερικῆς κρατικοποιήσεως, δηλαδή ὅχι τῆς πλήρους κοινωνικοποιήσεως, ὅποτε θὰ εἴχομεν πραγματικὸν σοσιαλισμόν, ἀλλὰ τῆς κρατικοποιήσεως ὠρισμένων οἰκονομικῶν κλάδων ἢ ἐπιχειρήσεων.

12. (Σελ. 34) **Η κοινωνικοποίησις.*

Τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικοποιήσεως (Sozialisierung) εἶναι οὐσιαστικῶς πρόβλημα τῆς πρακτικῆς ἐφαρμογῆς τοῦ σοσιαλισμοῦ εἰς τὴν οἰκονομίαν. Ἡ κοινωνικοποίησις δὲν ἀποτελεῖ ἐπομένως ἰδιαιτέραν μορφήν σοσιαλισμοῦ, ἀλλὰ πρόγραμμα πραγματοποίησης τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ὡς ἐπεξηγεῖ ὁ Αἰμωνα, αὕτη συνιστᾷ ἔννοιαν τελεολογικὴν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν θεωρητικοεξελεγκτικὴν αἰτιολογικὴν ἔννοιαν τῆς «κοινωνικοποιήσεως» (Vergesellschaftung), ἡ ὁποία συνέχεται μὲ τὸν ἐπιστημονικὸν σοσιαλισμόν, δηλοῦσα μίαν νομοτελειακὴν μεταβολὴν ἐπερχομένην διὰ τῆς ἐξελίξεως (Marx, Engels), ἐνῶ ἡ κοινωνικοποίησις ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐνσυνείδητον προγραμματικὴν μεταβολὴν τῆς ὑφισταμένης τάξεως δικαίου. Βλ. O. Neuraath, *Wesen und Weg der Sozialisierung*, 1919. O. Bauer, *Der Weg zum Sozialismus*, 1919. A. Ammann, *Hauptprobleme der Sozialisierung*, 1920. K. Bücher, *Sozialisierung*, 1919. G. Cole, *Socialization*, εἰς *Encyclopaedia of the Social Sciences*, 1934. R. Wissel, *Kritik und Aufbau*, 1921. S. and B. Webb, *A constitution for the socialist commonwealth of Great Britain*, 1920. St. Cripps, κ.ἄ., *Problems of a socialist government*, 1933.

13. (Σελ. 41) *Διευθυνομένη οἰκονομία.*

Περὶ τῆς διευθυνομένης ἢ προγραμματικῆς οἰκονομίας ἔχουν γραφῇ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πολυάριθμοι μελέται. Ἐκ τούτων ἀναφέρομεν κατωτέρω τὰς κυριωτέρας: L. Robbins, *Economic planning and international order*, 1937. G. Cole, *Principles of economic planning*, 1935. T. E. Gregory, *An economist looks at planning*, 1933. Τοῦ ἰδίου, *The planned state and the equalitarian state*, 1934. E. Lederer, *Planwirtschaft*, 1932. A. Salter, *Framework of an ordered society*, 1933. B. Wootton, *Plan or no plan*, 1934. A. Philip, *La crise et l'économie dirigée*, 1935. I. Lorwin, *Social aspects of the planning state*, εἰς *Political Science Review*, 1934. J. Lescure, *Le nouveau régime corporatif en Italie*, 1935. L. Dechesne, *Le capitalisme*,

la concurrence et l'économie dirigée, 1934. Τοῦ ἰδίου, L'expérience historique de l'économie dirigée, 1938. A. Enstrom, Économie dirigée, 1934. C. h. B o d i n, Économie dirigée, économie scientifique, 1933. F. M a c k e n z i e, ἔκδ. Planned society. A symposium, 1937. V a n d e r v e l d e, L'alternative: capitalisme d'État ou socialisme démocratique, 1933. H. von B e c k e r a t h, Politique industrielle du socialisme national, 1934. J. S m i t h, Economic nationalism and international trade, εἰς Economic Journal, 1935. S. A g a p i t i d è s, Le corporatisme en Italie, 1934. G. P i r o u, Néo-libéralisme, néo-corporatisme, néo-socialisme, 1939. R. B r i n k m a n n, Wirtschaftspolitik aus nationalsozialistischen Kraftquell, 1939. K. D i e h l, Der Einzelne und die Gemeinschaft, 1940. Δ. Β ε ζ α ν ῆ, 'Ο ἐθνικοσοσιαλισμός ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἔργου τοῦ A. Hitler «Mein Kampf», εἰς 'Επιθεώρησιν Κοινωνικῆς καὶ Δημοσίας Οἰκονομικῆς, 1935. Ι. Γ ι α ν ν ο π ο ὕ λ ο υ, 'Η ἀστική οἰκονομία καὶ ὁ σοσιαλισμός, 1939. Γ. Π α μ π ο ὕ κ α, 'Ο φασισμός καὶ αἱ ἰδεολογικαὶ του βάσεις, 1940. Α. Σ ἰ δ ε ρ ι, 'Η θεωρία τοῦ παρεμβατισμοῦ, εἰς 'Επιθεώρησιν Κοινωνικῆς καὶ Δημοσίας Οἰκονομικῆς, 1942. Χ. Κ α ν ε λ λ ο π ο ὕ λ ο υ, 'Ελευθέρα ἡ διευθυνομένη οἰκονομία, 1937. Κ. Κ α ρ α ν ῖ κ α, Διευθυνομένη οἰκονομία, εἰς 'Επιθεώρησιν Κοινωνικῆς καὶ Δημοσίας Οἰκονομικῆς, 1933. Σ. Ζ α β ι τ σ ι ἄ ν ο υ, 'Η διευθυνομένη οἰκονομία ἡ οἰκονομία ὑπὸ ἔλεγχον, 1937. Σ. Π ο υ λ ο π ο ὕ λ ο υ, Τὸ πρόβλημα τῆς συντεχνιακῆς ὀργανώσεως τῆς οἰκονομίας, εἰς 'Επιθεώρησιν Κοινωνικῆς καὶ Δημοσίας Οἰκονομικῆς, 1939. Τοῦ ἰδίου, Αἱ ἰδεολογικαὶ βάσεις τοῦ παρεμβατισμοῦ 1937. H. de M a n, Τὰ προβλήματα τοῦ ἀντιφασισμού μετ'εἰσαγωγικὸν σημείωμα Σ. Σωμερίτη, 1933.

14. (Σελ. 41) *Ἡ σωματειακὴ ὀργάνωσις εἰς τὸ δημοκρατικὸν πλαίσιον.*

Ἡ τάσις πρὸς σωματειακὴν ὀργάνωσιν, ἡ ὁποία εἰς τὰ φιλελεύθερα κράτη ἤρχισεν ἐκδηλουμένη κυρίως ἀπὸ τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως τοῦ 1929, ἀποτελεῖ ἀντίδρασιν τόσον κατὰ τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ ὅσον καὶ κατὰ τοῦ κρατικοῦ παρεμβατισμοῦ («τῆς πολιτικοποιήσεως τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς οἰκονομικοποιήσεως τῆς πολιτικῆς») καὶ προσπάθειαν μετριασμοῦ τῆς ταξικῆς ἀντιθέσεως.

Τὸ σωματεῖον δημιουργεῖ ἓν ὀργανικὸν ὅλον ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν ἀπασχολουμένων εἰς τὸν αὐτὸν παραγωγικὸν κλάδον (ἐργοδοτῶν, ἐργατῶν, τεχνικοῦ καὶ ὑπαλληλικοῦ προσώπικοῦ).

Σκοπὸς τῆς συνενώσεως ὅλων αὐτῶν τῶν παραγόντων εἶναι, ἐν σχέσει μὲν πρὸς τὸν συγκεκριμένον παραγωγικὸν κλάδον ἢ βελτίωσις τῶν ὄρων παραγωγῆς καὶ ἡ προσέγγις καὶ καλυτέρα ἐξυπηρέτησις τῶν συμφερόντων τῶν ἐργατῶν καὶ ἐργοδοτῶν. Τοῦτο ἐπιδιώκεται διὰ τῆς αὐτοδιοικήσεως καὶ τῆς αὐτοπειθαρχίας. Μὲ ἄλλους λόγους ὑπὸ σωματειακὴν ὀργάνωσιν ἢ ρύθμισις τῶν τεχνικῶν καὶ οἰκονομικῶν ὄρων τῆς ὀργανώσεως καὶ λειτουργίας ἐκάστου παραγωγικοῦ κλάδου καὶ τῶν συναφῶν μὲ αὐτὰς κοινωνικῶν καὶ ἐνδεχομένως πολιτικῶν προβλημάτων γίνε-ται ἀμέσως ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων ἄνευ ἐπεμβάσεως τοῦ Κράτους, ὅλοι δὲ ὑπάγονται εἰς τὰς ἀπὸ κοινοῦ λαμβανομένας ἀποφάσεις.

Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὸ σύνολον τῆς οἰκονομίας ἡ σωματειακὴ ὀργάνωσις θεωρεῖται ὡς κατάλληλος διὰ τὴν ἐξισορρόπησιν τῶν δυνάμεων εἰς τὴν οἰκονομίαν καὶ διὰ τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν ἐκλογί-κευσιν τῶν ἀρρύθμων δυναμικῶν τάσεων αἱ ὁποῖαι ἐκδηλοῦνται ἐντὸς αὐτῆς. Τὸ ἐλπιζόμενον ὁποτέλεσμα εἶναι τάξις, πειθαρχία καὶ ἐνότης κατευθύνσεως τῆς παραγωγῆς πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον καὶ ἐπομένως εὐρυθμία εἰς τὰς σχέσεις τῆς ἀγορᾶς, δηλαδὴ συμφωνία προσφορᾶς καὶ ζητήσεως, παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως.

Οὕτω τὰ σωματεῖα ὑποκαθιστοῦν τὴν ὀργανωμένην ὁμάδα εἰς τὰ ἄτομα ἀφ' ἑνὸς καὶ εἰς τὸ Κράτος ἀφ' ἑτέρου, ἔχοντά ὡς προορισμὸν νὰ περιορίσουν τὸσον τὴν πρωτοβουλίαν τῶν πρώτων ὅσον καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ δευτέρου εἰς τὸ οἰκονομικὸν πεδίον. Κατὰ τοῦτο δὲ ἡ δημοκρατικὴ σωματειακὴ ὀργάνωσις διαφέρει τῆς αὐταρχικῆς, ἡ ὁποία, ὡς εἶδομεν, ἔχει σκοπὸν τὴν ὑπαγωγὴν τῆς οἰκονομίας εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Ὁ περιορισμὸς τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας συνίσταται εἰς τὰ ὅρια τὰ ὁποῖα τίθενται εἰς τὸν ἐλεύθερον ἀνταγωνισμόν, καὶ τὰ ὁποῖα συνίστανται : Πρῶτον εἰς τὴν ὑποχρεωτικὴν δι' ὅλους εἴσοδον εἰς τὰ Σωματεῖα. Δεύτερον εἰς τὴν ὑποχρεωτικὴν δι' ὅλους ἰσχὺν τῶν ὄρων ἐργασίας. Τρίτον εἰς τὰ ρυθμιστικὰ μέτρα τῆς παραγωγῆς διὰ τῶν ὁποίων τὰ σωματεῖα δύνανται νὰ ἐπηρεάζουν τὴν ἀγοράν.

Ὁ περιορισμὸς τῆς κρατικῆς ἐξουσίας συνίσταται εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἀρμοδιοτήτων τῶν σωματείων εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων εἰς βάρος τῆς ἰδίας ἐξουσίας εἰς τὸ πεδίον αὐτό. Οἱ ὁπαδοὶ τῆς σωματειακῆς ὀργανώσεως ὁμιλοῦν περὶ ἰδρύσεως ἀντιπροσωπευτικοῦ σώματος τῶν σωματείων, τοῦ σωματειακοῦ κοινοβουλίου.

Ἡ σωματειακὴ ὀργάνωσις ὡς διαγράφεται ἄνωτέρω παρου-

σιάζει σοβαρά μειονεκτήματα, τὰ ὁποῖα τὴν καθιστοῦν σύστημα μὴ προσαρμοζόμενον πρὸς τὰς συγχρόνους οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς συνθήκας λόγῳ κυρίως τοῦ δυσκάμπτου χαρακτήρος της.

Πρὸς τούτοις εἶναι ἀμφίβολον ἐὰν τὰ σωματεῖα θὰ πραγματοποιήσουν τὴν κοινωνικὴν τῶν ἀποστολὴν, δηλαδὴ τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας, διότι ἡ ὑπερίσχυσις τῶν ἀπόψεων τῶν ἐργοδοτῶν εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων θὰ εἶναι εὐχερὴς, ἰδίως ἐάν, ὡς παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς Ρίρου, δὲν ἀναγνωρισθῇ τὸ δικαίωμα ἀπεργίας εἰς τοὺς ἐργάτας. Τοιοῦτοτρόπως ὁ ταξικὸς ἀγὼν θὰ ὀξύνεται ἀντὶ νὰ ἀμβλύνεται. Τέλος ἡ σωματειακὴ ὀργάνωσις ἐκθέτει τοὺς καταναλωτὰς εἰς τὸν κίνδυνον τῆς ἐκμεταλλεύσεως ἐκ μέρους τῆς ὀργανωμένης παραγωγῆς.

Ἡ κυριωτέρα βιβλιογραφία σχετικῶς μὲ τὸ θέμα τοῦτο εἶναι ἡ ἀκόλουθος : G. P i r o u, *Néo-liberalisme, néo-corporatisme, néo-socialisme*, 1939. Τοῦ ἰδίου, *Essais sur le corporatisme*, 1938. F. P e r r o u x, *Capitalisme et communauté de travail*, 1938. M. B o u v i e r - A j a m, *La doctrine corporative* G. C o q u e l l e - V i a n c e, *Libertés corporatives et unité nationale*, 1938. G. V i a n c e, *Démocratie, dictature et corporatisme*, 1939. P. C h a n s o n, *Communisme, corporatisme*, 1938. M. L e n o r m a n *Manuel pratique du corporatisme*, 1938. L. S a l l e r o n, *Un régime corporatif pour l'agriculture*, 1938. A. K o r p p, *Le rôle des groupements professionnels dans l'organisation de la profession*, 1937. E. B ö h l e r, *Korporative Wirtschaft*, 1934. H. G o a d, *Making of the corporate state*, 1932. Δ. Χέλμη, *Τὰ οἰκονομικὰ συμβούλια καὶ ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐκπροσώπησις*, 1930.

15. (Σελ. 41) Τὸ «New Deal».

Ἡ «νέα ὀργάνωσις» (New Deal, 1933) διὰ τῆς ὁποίας ὁ πρόεδρος Roosevelt προσεπάθησε νὰ δώσῃ λύσιν εἰς τὰ δημιουργηθέντα ἐκ τῆς κρίσεως τοῦ 1929 οἰκονομικὰ προβλήματα, φέρεται ἐπίσης ὡς ἀπόπειρα ἐφαρμογῆς προγραμματικῆς οἰκονομίας.

Τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα ἀντεμετώπιζον αἱ Ἑνωμένοι Πολιτεῖαι κατὰ τὸ 1933, ὅτε ὁ Roosevelt ἐξελέγη πρόεδρος, ἦσαν : ἡ ἀδυναμία τῶν τραπεζῶν νὰ ἀντεπεξέλθουν εἰς τὰς ὑποχρεώσεις των πρὸς τοὺς δανειστὰς των, ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ νομίμου χρυσοῦ καλύμματος, ὅπως καλύψῃ τὸν ἀπαιτούμενον ὄγκον τῆς νομισματικῆς κυκλοφορίας, ἡ ἀνησυχαστικὴ ἐπέκτασις τοῦ φαινομένου τῆς χρονίας ἀνεργίας καὶ ἡ μεγάλῃ πτώσις τῶν τιμῶν.

Τὰ ἐφαρμοσθέντα μέτρα διὰ τοῦ New Deal συνίσταντο: Πρῶτον, εἰς τὴν ὑποτίμησιν τοῦ νομίσματος κατὰ 40 ο/ο, σκοποῦσαν τὴν ὕψωσιν τῶν τιμῶν πρὸς ἐνίσχυσιν τόσον τῆς βιομηχανίας (δυνατότης ἐξαγωγῶν) ὅσον καὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας (πληρωμὴ ἀγροτικῶν χρεῶν). Δεύτερον, εἰς μίαν βιομηχανικὴν πολιτικὴν δημιουργίας εὐνοϊκῶν ὄρων ἀπασχολήσεως διὰ τοὺς ἐργάτας (σύστασις ὀργανώσεων, βιομηχανικοὶ κώδικες). Τρίτον, εἰς τὴν ἐφαρμογὴν ὠρισμένης ἀγροτικῆς πολιτικῆς (μέτρα πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς πρόπολεμικῆς ἀγοραστικῆς δυνάμεως τῶν ἀγροτῶν, χάριν τῆς ἐξισώσεως τῶν ὄρων ἀγροτικῆς οἰκονομίας καὶ βιομηχανίας). Τέταρτον, εἰς τὴν ἐκτέλεσιν μεγάλων δημοσίων ἔργων.

Ἡ κατάργησις τῶν κυριωτέρων τμημάτων τοῦ σχεδίου ὑπὸ τοῦ Ἀνωτάτου Ὁμοσπονδιακοῦ Δικαστηρίου, ὡς ἀντισυνταγματικῶν, ἐματαίωσε κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν προσπάθειαν τοῦ Roosevelt.

Ἡ πολιτικὴ τοῦ New Deal εἶχε μεταρρυθμιστικὸν χαρακτήρα καὶ προωρίζετο νὰ ἀποδώσῃ ἀποτελέσματα ἐντὸς μακροῦ χρονικοῦ διαστήματος. Ἀπέβλεπεν εἰς τὴν χάραξιν κατευθύνσεως πρὸς φυσικὴν ἐξέλιξιν τῆς οἰκονομίας, κυρίως διὰ συμμόρφων μέτρων, ὡς τοιαύτη δὲ δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀποτέλεσμα προγραμματικῆς οἰκονομίας. Βλ. E. E. Lindley, *The Roosevelt revolution, First Phase*, 1933. O. Veit, *Franklin Roosevelt's experiment*, 1934. N. Molodowsky, *Grandeur et décadence du New Deal*, L. Frank, *L'expérience Roosevelt et le milieu social américain*, B. Stasse, *Politique ouvrière du président Roosevelt*, 1935.

16. (Χελ. 48) Ἡ κριτικὴ τῆς κεφαλαιοκρατίας.

Περὶ τῆς κρίσεως τῆς κεφαλαιοκρατίας ἔχουν γραφῇ πολλὰ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Ἡ θέσις τὴν ὁποίαν λαμβάνουν οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὸ θέμα συγγραφεῖς ἐν σχέσει πρὸς τὴν οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν δὲν εἶναι ἐνιαία, οὔτε δὲ πάντοτε καὶ σαφής. Παραλλήλως πρὸς τὸν κύκλον τῶν συγγραφέων τοὺς ὁποίους ἐχαρακτηρίσαμεν ὡς νεοφιλελευθέρους ὑπάρχει ἱκανὸς ἀριθμὸς ἄλλων συγγραφέων, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι πεπεισμένοι ἀκόμη περὶ τῆς ἀναποτρέπτου ἀνάγκης τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς κεφαλαιοκρατίας καὶ διὰ τοῦτο δέχονται τὴν διατήρησιν τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως μὲ ὠρισμένας σοσιαλιζούσας μεταρρυθμίσεις. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομεν τὰς ἀναπτυσσομένας ὑπὸ τῶν J. M. Keynes, A. Pigou καὶ G. Pigou ἀπόψεις.

Ὁ Keynes (The general theory of employment interest and money, 1936) ἀναγνωρίζει «τὴν ζωτικὴν σπουδαιότητα τῆς ἀσκήσεως ὠρισμένων κεντρικῶν ἐλέγχων» ὑπὸ τοῦ Κράτους πρὸς ἐπιτυχίαν δύο σκοπῶν: τῆς ἀπαλείψεως τῆς μεγάλης ἀνισότητος τῶν εἰσοδημάτων διὰ τῆς «εὐθανασίας τοῦ προσώπου τοῦ εἰσοδηματίου» καὶ τῆς «προσεγγίσεως πρὸς τὴν πλήρη ἀπασχόλησιν». Θεωρεῖ δὲ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κρατικῆς ταύτης ἐπεμβάσεως ὡς τὸ «μόνον μέσον πρὸς ἀποφυγὴν τῆς καταστροφῆς τῶν ὑφισταμένων οἰκονομικῶν μορφῶν εἰς τὸ σύνολόν των καὶ ὡς τὸν ὅρον τῆς ἐπιτυχοῦς λειτουργίας τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας».

Οἱ τομεῖς εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Keynes δέχεται τὴν ἄσκησιν «τῶν κρατικῶν ἐλέγχων» εἶναι δύο: Πρῶτον ἡ ροπὴ πρὸς κατανάλωσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας τὸ Κράτος θὰ πρέπει νὰ ἀσκήσῃ «κατευθύνουσιν ἐπίδρασιν, ἐν μέρει διὰ τοῦ φορολογικοῦ τοῦ προγράμματος, ἐν μέρει διὰ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ ποσοστοῦ τοῦ τόκου καί, ἴσως, καὶ δι' ἄλλων μέσων». Δεύτερον, ὁ ρυθμὸς τῶν ἐπενδύσεων. Ἐδῶ ὁ Keynes θεωρεῖ ἀναγκαίαν τὴν κοινωνικοποίησιν τῆς ἐπενδύσεως χάριν τῆς προσεγγίσεως πρὸς τὴν πλήρη ἀπασχόλησιν, ὅχι ὅμως καὶ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἰδιοκτησίας τῶν παραγωγικῶν μέσων ὑπὸ τοῦ Κράτους. Πέραν τούτων δὲν ὑπάρχει κατὰ τὸν Keynes «περισσότερον ἀπὸ πρὶν λόγος πρὸς κοινωνικοποίησιν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου».

Ὁ Pigou (Socialism versus capitalism, 1938) ἀναπτύσσων κατὰ τρόπον ἀντικειμενικὸν τοὺς κυρίους παράγοντας τῆς κρίσεως τῆς κεφαλαιοκρατίας καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὡς πρῶτον βῆμα πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ μία βαθμιαία μεταβολὴ εἰς τὴν γενικὴν σύνθεσιν τῆς κεφαλαιοκρατίας: Πρῶτον διὰ τῆς προοδευτικῆς φορολογίας τῶν κληρονομιῶν καὶ τοῦ εἰσοδήματος ὅχι μόνον πρὸς ἀπόκτησιν ἐσόδων ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν σκυπὸν τῆς ἀπαμβλύνσεως τῶν ἐξεχουσῶν ἀνισοτήτων περιουσίας καὶ ἐκκινήσεως. Δεύτερον διὰ τῆς εὐρείας προνοίας ὑπὲρ τῆς υγείας, τῆς διανοητικῆς καὶ ψυχικῆς μορφώσεως τοῦ λαοῦ κατὰ τὸ πρότυπον τῆς λειτουργίας τῶν θεσμῶν τούτων εἰς τὴν σοβιετικὴν Ρωσίαν. Τρίτον διὰ τῆς ἀναθέσεως εἰς τὸ Κράτος τοῦλάχιστον τῆς ἐποπτείας καὶ τοῦ ἐλέγχου πάσης βιομηχανίας ἀφορώσης τὸ κοινὸν συμφέρον ἢ εὐνοοῦσης τὸ μονοπώλιον. Ἐφ' ὅσον τὰ ἀνωτέρω ἤθελον ἐπιτύχει δέον νὰ ἐξακολουθήσῃ βαθμηδὸν ἡ ἐθνικοποίησις ὁλονέν μεγαλειτέρου ἀριθμοῦ τῶν κυριωτέρων βιομηχανιῶν, γινομένη συμφῶνως πρὸς ἓν πρόγραμμα τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως.

Τὸ συμπέρασμα τοῦ γάλλου καθηγητοῦ G. P i g o u (Néo-libe-

ralisme, néo - corporatisme, néo - socialisme, 1939) είναι : «Τελικῶς ἔάν ἡ κεφαλαιοκρατία καὶ ὁ φιλελευθερισμὸς ἀντλοῦν ἀπὸ τὸ ὑφιστάμενον περιβάλλον κάποιαν ἐνίσχυσιν ὀφείλουν ἀπὸ μέρους των νὰ κάμουν θέσιν εἰς τὸν διευθυνισμόν, τὴν σωματείωσιν καὶ τὸν συνδικαλισμόν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἡ οἰκονομικοκοινωνικὴ πραγματικότης δέν θὰ ἡδύνατο νὰ ταυτισθῇ μὲ οὐδέν τῶν μεγάλων συστημάτων τὰ ὁποῖα προτείνουν οἱ δογματικοί. Ἐπιβάλλει ἀναγκαστικῶς ἓν σύνθετον μίγμα (μεταβλητῶν δόσεων) μεταξὺ τῶν τριῶν διαμαχομένων τάσεων».

Βλ. πρὸς τούτοις : G. P i r o u, La crise du capitalisme, 2α ἔκδ. 1936. L. D e c h e s n e, Le capitalisme, la libre concurrence et l'économie dirigée, 1934. B. L a v e r g n e, Essor et décadence du capitalisme, 1935. L. M a r l i o, Le sort du capitalisme, 1938. A. D e t o e u f, La fin du libéralisme, 1936. J. R n e f f, La crise du capitalisme, 1935. W. R ö p k e, Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart, 1942. Π. Ζήση, Ἡ συγκέντρωσις τοῦ κεφαλαίου καὶ ὁ μαρξισμός, 1927. Π. Κανελλόπουλου, Ἡ κρίσις τῆς ἐποχῆς μας καὶ ὁ σοσιαλισμός, 1929. Τοῦ Ἰδίου, Ὁ ἄνθρωπος καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἀντιθέσεις, 1934. Γ. Κασιμάτη, Τὰ σύγχρονα προβλήματα τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς, εἰς Ἐπιθεώρησιν Κοινωνικῆς καὶ Δημοσίας Οἰκονομικῆς, 1937. Γ. Κορδάτου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς κεφαλαιοκρατίας, 1930. W. S o m b a r t, Τὸ μέλλον τοῦ κεφαλαιοκρατισμοῦ, μετάφρασις Κ. Κωνσταντινίδου, εἰς Ἀρχεῖον Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, 1933. Γ. Χαρिताκη, Ἀτομισμός ἢ κοινωνισμός, εἰς Ἐπιθεώρησιν Κοινωνικῆς καὶ Δημοσίας Οἰκονομικῆς, 1933. Τοῦ Ἰδίου, Ἱστορία κεφαλαιοκρατισμοῦ, περίληψις ἔργου Sombart, 1941. Ε. Λεμπέση, Τὸ πρόβλημα τῆς καπιταλιστικῆς συγκεντρώσεως εἰς τὴν ἀγροτικὴν οἰκονομίαν, 1931. Σ. Στεφανοπούλου, Φιλοσοφικαὶ βάσεις τοῦ φιλελευθέρου ἀτομισμού καὶ τοῦ μαρξικοῦ σοσιαλισμοῦ, 1940. Ξ. Ζολώτα, Ἡ κρίσις τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως, 1943. Η. Η e r k n e r, Τὸ ἐργατικὸν ζήτημα, μετάφρασις μετὰ προσθηκῶν ὑπὸ Δ. Καλιτσουνάκι, 1920. Α. Ἐλευθεροπούλου, Ὁ κοινωνικὸς βίος τῶν ἀνθρώπων, 1930.

17. (Σελ. 48) Ἡ μαζοποίησης.

Σχετικῶς μὲ τὸ φαινόμενον τῆς μαζοποιήσεως, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γενεύης W. Rörke εἰς τὸ ἐσχάτως κυκλο-

φορήσαν βιβλίον του «Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart», 1942 παρατηρεῖ τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά : «Ἡ ἀσθένεια ἀπὸ τὴν ὁποίαν πάσχει ἡ κοινωνία τῶν δυτικῶν χωρῶν ἤδη ἀπὸ πλεόν τῶν ἑκατὸν ἐτῶν, εἰς προοδευτικὸν δὲ βαθμόν, χαρακτηρίζεται ἀπὸ μίαν διαταράσσουσάν τὴν σύνθεσιν τῆς κοινωνίας λειτουργίαν συνθλίψεως καὶ κατατεμαχισμοῦ, ἡ ὁποία ἔχει ἀποτυπωθῇ εἰς τὸν ὅρον «μαζοποίησις». Εἰς τὴν θέσιν τῆς γνησίας ὁλοκληρώσεως διὰ τῆς πραγματικῆς ἐνότητος, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ τὸν σύνδεσμον πρὸς τὸν πλησίον, τὸ αὐθόρμητον καὶ τὴν θερμότητα τῶν ἐγκαρδίων ἀνθρωπίνων σχέσεων, ἦλθεν ἡ ψευδοολοκλήρωσις διὰ τῆς ἀγορᾶς, τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, τῆς κεντρικῆς ὀργανώσεως, τῆς ἀκροτάτης συγκεντρώσεως, τοῦ ψηφοδελτίου, τῆς ἀστυνομίας, τοῦ νόμου, τοῦ μαζικοῦ ἐφοδιασμοῦ, τῆς μαζικῆς ἱκανοποιήσεως, τῶν μαζικῶν συγκινήσεων, τῆς μαζικῆς μορφώσεως, μία ψευδοολοκλήρωσις ἡ ὁποία φθάνει εἰς τὸν κολοφῶνα της εἰς τὸ κοινωνιστικὸν Κράτος. Εἰς τὸν ὁσφυκτικὸν συνωστισμόν καὶ τὴν ἀλληλεξάρτησιν τῶν ἀτόμων ἀντιστοιχεῖ ἡ ἐσωτερικὴ τῶν ἀπομόνωσις καὶ μοναξιά, εἰς τὸν κατακερματισμόν τῆς κοινωνίας εἰς τὸν ἀμώδη σωρὸν τῶν ἀτόμων, ἡ σύμφυρσις τῶν καὶ ἡ συσσώρευσις τῶν εἰς ἀδιαιρέτα, ἄμορφα ἀσχημάτιστα μαζικὰ διαμορφώματα, τὰ ὁποῖα παρέχουν πρόσφορον ἔδαφος ἀναπτύξεως εἰς τὰ μαζικὰ ἔνστικτα καὶ εἰς τὰς μαζικὰς συγκινήσεις καὶ δίδουν εἰς τὴν κοινωνίαν τὴν σημερινὴν ἐκστατικοῦστερικὴν ἀστάθειάν της».

Μὲ τὸ θέμα τῆς μαζοποιήσεως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡσχολήθησαν οἱ ἐξῆς συγγραφεῖς : W. L i p m m a n n, Good Society, 1937. F r i e d, Die soziale Revolution, 1942. K. B a s c h w i t z, Du und die Masse, 1937. C. R a m u z, Questions 1936, O r t e g a y G a s s e t, Der Aufstand der Massen. H. d e M a n, L'idée socialiste, 1935. H. B e l l o c, An essay on the restoration of property, 1936. G. B r i e f s, The proletariat. 1937. L. R o m i e r, Explication de notre temps, 1925.

18. (Σελ. 48) Οἱ ἀπολογηταὶ τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ καθεστώτος.

Ἡ ἄποψις τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς καθαρᾶς μορφῆς τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος περιέχεται χαρακτηριστικῶς εἰς τὴν ἀκόλουθον φράσιν τοῦ γάλλου οἰκονομολόγου P. Gaxotte : «Ἡ κεφαλαιοκρατία δὲν ὑπάρχει σχεδὸν πλεόν ἢ διὰ νὰ κατηγορηται δι' ὅλα τὰ ἐγκλήματα. Τῆς ἐξώρυξαν τὸν ἕνα ὀφθαλμόν, τῆς ἔδεσαν τὰς χεῖρας, τῆς ἔκοψαν τοὺς πόδας, τῆς ἐξερρίζωσαν τὴν μύτην,

τοὺς ὀδόντας καὶ τὰ ὦτα καὶ κατόπιν τὴν κατηγοροῦν ὅτι μένει ἀδρανής».

Κυριώτεροι ἐκ τῶν ὁπαδῶν τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος εἶναι οἱ: L. R o b b i n s, *Economic basis of class conflict*, 1939. T o Ὑ λ δ ί ο υ, *Economic planning and international order*, 1937. F. A. H a y e k κ. ἄ. *Collectivist economic planning*, 1935. G. H a l m, *Die Konkurrenz*, 1929. P o h l e - H a l m, *Kapitalismus und Sozialismus*, 4η ἔκδ. 1931. A. A f t a l i o n, *Les fondements du socialisme*, 1923. L. M i s e s, *Gemeinwirtschaft*, 2α ἔκδ. 1932. G. C a s s e l, *Sozialismus oder Fortschritt*, 1929.

Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ἐκδηλοῦνται ὑπὲρ τῆς κεφαλαιοκρατίας, ἰδίως διὰ τῆς κριτικῆς τῆς σοσιαλιστικῆς ὀργανώσεως. Ἄλλοι ἀναλαμβάνουν θετικῶς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς κεφαλαιοκρατίας, ὡς ὁ G i s c a r d d' E t a i n g, *Capitalisme*, 1931. L. B a u d i n, *La révolte de l'homme*, εἰς *Revue Hebdomadaire*, 1932. G. d e L e e n e r, *L'économie libérale et l'économie dirigée*, εἰς *Revue d'Économie Politique*, 1933. M. K e l l e r s o h n, *Contre un cataclysme économique*, 1932. F. M a c h l u p, *Führer durch die Krisenpolitik*, 1934.

Παρ' ἡμῖν ὁ καθηγητὴς Βαρβαρέσος (Τὸ πρόβλημα τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως, εἰς Ἑφημερίδα Ἑλλήνων Νομικῶν, 1937) ὑποστηρίζει ὅτι «θεμέλιον τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως δέον νὰ χρησιμεύσῃ ἐφεξῆς ἡ ἀτομικὴ ἢ συλλογικὴ ἐπιχείρησις, σπανίως δὲ καὶ κατ' ἐξαίρεσιν ἡ δημοσία».

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

○ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

I. ΟΙ ΣΚΟΠΟΙ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ

Ἐκ τῆς προηγηθείσης ἀναλύσεως προκύπτει ὅτι ἡ ἀτομιστικὴ ὀργάνωσις ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς κεφαλαιοκρατίας ἔχει ὑπερωριμάσει καὶ παρουσιάζει ἤδη ἀπὸ τῶν τριῶν τελευταίων δεκαετηρίδων φαινόμενα προΐουσης σήψεως. Μὲ τὴν ἀπότομον μάλιστα ἔντασιν ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν ἐκδήλωσιν τῶν φαινομένων τούτων τελευταίως δὲν φαίνεται μακρὰν ἢ ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ κεφαλαιοκρατία θὰ παραχωρήσῃ ἀναγκαστικῶς τὴν θέσιν τῆς εἰς οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν νέας μορφῆς, διεπομένην ὑπὸ νέων ἀξιωμάτων καὶ νέων κατευθύνσεων.

Περὶ τούτου οὐδεμία πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία, ὥς ἐτονίσθη ἀνωτέρω, ἀφ' ἑνὸς λόγῳ τῆς ὀργανικῆς ἐξελίξεως τῆς οἰκονομίας (μονοπώλια, μονοπωλιακὸς ἀνταγωνισμός, κυκλικαὶ διακυμάνσεις) καὶ τῶν διαφόρων κατακτήσεων τῶν ἐργατῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας οὗτοι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θὰ ἐδέχοντο νὰ παραιτηθοῦν, καὶ ἀφ' ἑτέρου λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς δικαιοτέρας διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος ἔχει γίνῃ πλέον κοινὴ συνείδησις.

Τοῦτο διὰ τὸν ἀμερόληπτον παρατηρητὴν σημαίνει δύο τινά :

Πρῶτον, ὅτι εἶναι ἀδύνατος ἡ ἐπαναστροφή εἰς τὸ παλαιὸν ἀτομιστικὸν καθεστῶς, δηλαδὴ εἰς τὸ καθεστῶς τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ καὶ τοῦ πλήρους αὐτοματισμοῦ τῆς οἰκονομίας.

Δεύτερον, ὅτι βαίνομεν ἀναγκαίως πρὸς εὐρυτέραν μεταρρύθμισιν, ἡ ὁποία θὰ εἶναι πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ σοσιαλισμοῦ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο προκύπτει ἐκ τῆς γενικῆς πλέον ἀπαιτήσεως πρὸς δικαιοτέραν

διανομήν τοῦ εἰσοδήματος, ἐν συνδυασμῷ ὅμως καὶ μὲ ἀντιστοιχόν αὐξήσιν τῆς παραγωγικότητος.

Εἶναι προφανές ὅτι ἡ μεταρρύθμισις ἀποτελεῖ πλέον ἀναπόφευκτον ὀργανικὴν ἀνάγκην καὶ εὐρίσκεται εἰς τὰ πρόθυρα τῆς πραγματοποιήσεως, διὰ τοῦτο δὲν ὑπάρχει πλέον λόγος νὰ χρονοτριβῶμεν εἰς τὴν ἑξαρσιν τῶν ἀθλιότητων τῆς κεφαλαιοκρατίας. Ἡ κοινὴ γνώμη εἶναι ἐνδομύχως πεπεισμένη περὶ τούτου. Ἄν δὲν ἐξεδηλώθη μέχρι σήμερον, τοῦτο ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸν κακὸν χειρισμὸν τοῦ ἔργου τῆς διαφωτίσεως καὶ ἀφυπνίσεως, τὸ ὁποῖον ἔγινε μὲ συνθήματα μᾶλλον ἐκφοβίζοντα παρὰ προσελκύοντα τὰς εὐρείας ἰδίως μικροαγροτικὰς καὶ μικροαστικὰς τάξεις. Εἶναι εὐνόητον ὅτι ὑπὸ τοιούτους ὅρους ἡ ἰδέα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ὅσονδήποτε βαθέως καὶ ἂν ἦτο ἐρριζωμένη εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκδηλωθῇ εὐρύτερον. Παρέμεινε πάντοτε λανθάνουσα διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ὅταν θὰ διαμορφωθῇ ἀτμόσφαιρα ἐμπιστοσύνης καὶ πεποιθήσεως, ὅτι ἡ κοινωνικὴ μεταρρύθμισις δὲν θὰ ἀποβῇ σύστημα βίας καὶ καταδυναστεύσεως, ἀλλὰ καθεστὼς ἐλευθερίας, οἰκονομικῆς εὐημερίας καὶ κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Μία τοιαύτη ὅμως ἀτμόσφαιρα τότε μόνον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ δημιουργηθῇ ὅταν κοντὰ εἰς τὸ σχέδιον τῆς κατεδαφίσεως θὰ κατηρτίζετο ἀντιστοίχως καλῶς συγκεκροτημένον σχέδιον ἀνοικοδομήσεως καὶ ἀνορθώσεως ἐπὶ τῶν νέων βάσεων.

Εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς αὐτὸ φθάνομεν εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως. Οἱ σκοποὶ αὐτῆς εἶναι τρεῖς : ἡ ἐξασφάλισις τῆς οἰκονομικῆς ὑπάρξεως ὅλων τῶν ἀτόμων, ἡ δικαιότερα διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος καὶ ἡ ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ εὐημερία. Ἐκ τούτων οἱ δύο πρῶτοι θὰ ἠδύναντο λόγῳ τῆς ἀμοιβαίας ἀναγκαιότητός των νὰ ὑπαχθοῦν ὑπὸ τὸν ἐνιαῖον χαρακτηρισμὸν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Πρόκειται οὐσιαστικῶς περὶ τῶν σημείων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀπέτυχεν ἡ κεφαλαιοκρατία, διὰ τῆς ἀνίσου

καὶ ἀδίκου διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος, τῆς ὑποδουλώσεως καὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως ἀτόμων ἀπὸ ἄτομα, τῆς ὑποαπασχολήσεως καὶ τῆς ὑποπαραγωγῆς.

Δέον νὰ τονισθῇ ὅτι, ἡ κοινωνικὴ μεταρρύθμισις ἀποβλέπει βεβαίως εἰς τὸ νὰ κάμῃ τοὺς ἀνθρώπους ὄχι δυστυχεῖς, ἀλλ' εὐτυχεῖς. Δὲν ἐπιδιώκει, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς δικαιοτέρας διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος, νὰ καταστήσῃ τοὺς ἀνθρώπους εἴλωτας καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸν ἐκπρολεταρισμὸν εἰς ὁλόκληρον τὴν κοινωνίαν. Δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ αἰσθήματος τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ μόνον, ἀδιαφοροῦσα ἐὰν τὸ πραγματικὸν εἰσόδημα τοῦ ἐργάτου θὰ κατέλθῃ. Δὲν θέλει νὰ ατερήσῃ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ πολυτιμοτέρου θείου δώρου τῆς ἐλευθερίας.

Τοῦναντίον, κάθε εἰλικρινῆς κοινωνικὴ μεταρρύθμισις δὲν περιορίζεται εἰς τὴν ἐξαγγελίαν ἀπλῶς ἐνὸς προγράμματος κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ περιλαμβάνει ταῦτο χρόνως καὶ τὴν ἐπιδίωξιν τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς εὐημερίας. Ἐπιζητεῖ δηλαδὴ τὴν πραγματοποίησιν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἐξύψωσιν τῆς εὐημερίας τοῦ λαοῦ. Κοινωνικὴ μεταρρύθμισις πραγματοποιοῦσα μόνον τὸν πρῶτον σκοπὸν ἄνευ τοῦ δευτέρου εἶναι καθαρὰ φενάκη, δημιουργὸς δυστυχίας. Πράγματι, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς προάγουσα τὴν κοινωνὴν εὐημερίαν μεταρρύθμισις ἐπιτυγχάνουσα μὲν τὴν δικαιοτέραν διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος, προκαλοῦσα ὅμως ταῦτοχρόνως μείωσιν τοῦ πραγματικοῦ εἰσοδήματος τοῦ ἐργάτου, κατάργησιν τῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐκπρολεταρισμὸν ὁλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ;

Θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ τονίσωμεν τοῦτο ἰδιαίτέρως, διότι πολλὰ κοινωνιστικὰ προγράμματα προπαγανδίζουν τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην εἰς βάρος τῆς ἀληθοῦς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς εὐημερίας, παραβλέποντα ὅτι μὲ τὴν πολιτικὴν των ταύτην τὸ μόνον ποὺ θὰ ἐπιτύχουν εἶναι νὰ καταστήσουν τοὺς ἀνθρώπους δυστυχεῖς. Οὕτω μόνον διὰ

τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο τούτων σκοπῶν ἢ μεταρρυθμίσεις δύναται νὰ εἶναι συντελεστική τῆς κοινῆς εὐημερίας.

Οἱ παλαιότεροι ἄστοι οἰκονομολόγοι, οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὸ θέμα τοῦτο, κατέκρινον πάντοτε τὸν σοσιαλισμὸν ὥς ἀνίκανον νὰ συνδυάσῃ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ ταῦτο-χρόνως τοὺς σκοποὺς τούτους. Ἰσχυρίσθησαν μάλιστα ὅτι πρόκειται περὶ μὴ δυναμένων νὰ συνδυασθοῦν σκοπῶν καὶ ὅτι θὰ ἔπρεπε τελικῶς νὰ ἐκλεγῇ ἓν ἐκ τῶν δύο : μικρότερα κατανάλωσις καὶ εὐημερία, ἀλλὰ δικαιότερα διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος ἢ πλουσιώτερος ἐφοδιασμὸς τῆς κατανάλωσεως καὶ εὐημερία, ἀλλ' ἄνισος διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος ;

Προσεκτικωτέρα ὁμῶς ἔρευνα τοῦ ζητήματος, βάσει τῶν νεωτέρων διδαγμάτων τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πείρας, ἀποδεικνύει ὅτι τὰ πράγματα δὲν εἶναι ὅπως θέλουν νὰ τὰ παρουσιάζουν οἱ παλαιότεροι ἄστοι οἰκονομολόγοι. Δὲν πρόκειται περὶ δύο ἀποκλειόντων ἀλλήλους σκοπῶν, ἀλλὰ τούναντίον περὶ δύο συμβιβαζομένων ἐπιδιώξεων, αἱ ὁποῖαι δύνανται μάλιστα νὰ πραγματοποιηθοῦν μόνον ἐπὶ κοινωνιστικῆς βάσεως. Διότι ἐπὶ τῆς ἀτομιστικῆς, ὥς διεμορφώθησαν ὁ ἀτομισμὸς καὶ ἡ κεφαλαιοκρατία, οὔτε ἡ μία οὔτε καὶ ἡ ἄλλη εἶναι πλέον δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ.

Λόγῳ τῆς μεγάλης σημασίας τῶν σκοπῶν τούτων, βάσει τῶν ὁποίων πρέπει νὰ διαμορφωθῇ τὸ πρόγραμμα τῆς κοινωνιστικῆς μεταρρυθμίσεως, θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ ἀσχοληθῶμεν δι' ὀλίγων μὲ ἓνα ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ἰδιαιτέρως.

II. Η ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ

Ὡς διεπιστώσαμεν εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, ἡ άτομιστικὴ ὀργάνωσις δὲν ἐγγυᾶται τὴν οἰκονομικὴν ὑπαρξιν τῶν ἀτόμων, δι' αὐτὸ δὲ ἀπεκλήθη καὶ σύστημα τῆς οἰκονομικῆς αὐτοευθύνης. Βαθμηδὸν ὅμως, λόγῳ τῆς μεγάλης ἐπεκτάσεως τοῦ φαινομένου τῆς μονίμου καὶ κυκλικῆς ἀνεργίας καὶ τῆς δημιουργίας στρατιᾶς ἀνέργων μετὰ τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἄνευ οὐδενὸς πόρου ζωῆς, τὸ Κράτος ἐξηναγκάσθη νὰ ἀναγνώρισῃ σιωπηρῶς τὸ δικαίωμα τῆς ὑπάρξεως ὅλων τῶν ἀτόμων καὶ τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτῆς. Προέβη εἰς τὴν χορήγησιν ἐπιδομάτων ἢ εἰς τὴν κατασκευὴν μεγάλων ἔργων πρὸς ἀπασχόλησιν, κατ' ἀπόκλινσιν ἀπὸ τῆς γενικῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομικῆς αὐτοευθύνης.

Διὰ τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα ἡ ἀναγνώρισις τοῦ δικαίωματος τῆς ὑπάρξεως καὶ ἡ ἐξασφάλισις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Κράτους δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς μέτρον ἀνωτέρας βίας, ἀλλ' εἶναι ἀκριβῶς ὁ βασικὸς σκοπὸς τοῦ. Ἡ ἐξασφάλισις τῆς οἰκονομικῆς ὑπάρξεως πάντων τῶν ἀτόμων ἀποτελεῖ πρωταρχικὴν ἐπιδίωξιν τοῦ σοσιαλιστικοῦ Κράτους. Τοῦτο σημαίνει δύο τινά :

Πρῶτον, ὅτι τὸ Κράτος ἀναλαμβάνει τὴν συντήρησιν ὅλων τῶν ἀτόμων τῶν δυνάμενων ἢ μὴ νὰ ἐργασθοῦν, συνεπῶς καὶ τὴν συντήρησιν τῶν γερόντων, τῶν ἀναπήρων καὶ τῶν ἀπροστατεῦτων παιδιῶν. Δεύτερον, ὅτι πᾶν ἄτομον ἵκανὸν πρὸς ἐργασίαν δὲν δικαιούται εἰσοδήματος, ἐφ' ὅσον τοῦ παρέχεται ἐργασία καὶ δὲν τὴν ἀποδέχεται. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἑμμεσον ὑποχρέωσιν πρὸς ἐργασίαν. Τυπικῶς οὐδεὶς εἶναι ὑπο-

χρεωμένος νὰ ἐργάζεται, ἐφ' ὅσον ὁμῶς εἶναι ἱκανὸς πρὸς ἐργασίαν καὶ τοῦ προσφέρεται ἀπασχόλησις ἀλλὰ δὲν τὴν δέχεται, στερεῖται τῆς ἐγγυήσεως τοῦ Κράτους διὰ τὴν οἰκονομικὴν τοῦ ὕπαρξιν κοί χάνει τὸ δικαίωμα εἰσοδήματος. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν οὐσιαστικῶς μόνον ἐξ ἐργασίας προερχόμενον εἰσόδημα ὑφίσταται, ἔπεται ὅτι τὰ δυνάμενα νὰ ἐργασθοῦν ἄτομα ἐξαναγκάζονται ἐμμέσως πρὸς ἐργασίαν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει σαφῶς ὅτι τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος ἐξασφαλίζει τὴν οἰκονομικὴν ὕπαρξιν ὅλων τῶν ἀτόμων, ὑπὸ δύο ὁμῶς ὅρους : ἐφ' ὅσον εἶναι ἀνίκανα πρὸς ἐργασίαν ἄνευ ἀπασχολήσεως, ἐφ' ὅσον δὲ εἶναι ἱκανὰ πρὸς ἐργασίαν ἔναντι καταβολῆς ἐργασίας. Μόνον εἰς τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν τὸ Κράτος ἀδυνατεῖ νὰ ἐξεύρη ἐργασίαν εἰς τὰ τελευταῖα ταῦτα ὑποχρεοῦται εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς οἰκονομικῆς ὑπάρξεως καὶ αὐτῶν (περίπτωσις τυχὸν γενικωτέρας ὑποαπασχολήσεως).

Ἡ ἐξασφάλισις τῆς οἰκονομικῆς ὑπάρξεως ὅλων τῶν ἀτόμων ὑπὸ τοῦ Κράτους, δηλαδή ὑπὸ τῆς ὁλότητος, ἀποτελεῖ βασικὴν ἠθικὴν ἀπαίτησιν, κατόπιν τοῦ εὐρυτάτου κοινωνικοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων τοῦ συντελεσθέντος ἰδίως κατὰ τὴν τελευταίαν ἑκατονπεντηκονταετίαν καὶ τῆς συνεργασίας καὶ ἀλληλεξαρτήσεως πάντων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας εἰς τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς. Ἡ ἀνεργία δὲν ἀποτελεῖ ἐνοχὴν τοῦ ἀνέργου, ἐφ' ὅσον ζητεῖ οὗτος ἀπασχόλησιν καὶ δὲν εὕρισκει, ἀλλὰ ἐλάττωμα τῆς οἰκονομικῆς ὁργανώσεως. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἡ κοινωνία πρέπει νὰ εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὴν οἰκονομικὴν τοῦ ὕπαρξιν.

Συμφώνως πρὸς αὐτὰ ἡ ἐξασφάλισις ὑπὸ τοῦ Κράτους τῆς οἰκονομικῆς ὑπάρξεως ἀποτελεῖ γενικωτέραν ἠθικὴν ἐπιταγὴν καὶ πλήρῳσιν ἑνὸς μεγάλου ἠθικοῦ κενοῦ, ἀπαντωμένου χαρακτηριστικῶς εἰς τὸν ἀτομισμόν.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ δικαιώματος τῆς ὑπάρξεως καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῆς ὑπὸ τοῦ Κρά-

τους συνδέεται στενῶς μὲ τὴν κατάργησιν τῆς ἀτομιστικῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομικῆς ἰσχύος καὶ τῆς ἀνίσου διανομῆς τοῦ πλούτου, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει τὸ μὴ ἐξ ἐργασίας εἰσόδημα καὶ τὴν ἄνισον διανομὴν τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος. Δημιουργεῖ κατέχοντας καὶ μὴ κατέχοντας, περισσότερα κατέχοντας καὶ ὀλιγώτερα κατέχοντας. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ἐξασφάλις τῆς οἰκονομικῆς ὑπάρξεως συνδέεται στενῶς μὲ τὸν δεύτερον κύριον σκοπὸν τοῦ σοσιαλισμοῦ, τὴν δικαίαν διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος.

III. Η ΔΙΚΑΙΑ ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

Ἡ πραγματοποίησις μιᾶς δικαίας διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος ἀποτελεῖ πρωταρχικὴν ἐπιδίωξιν πάσης σοσιαλιστικῆς μεταρρυθμίσεως, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Mises ὑποστηρίζει ὅτι «σοσιαλισμὸς οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ ἡ θεωρία μιᾶς δικαίας διανομῆς καὶ σοσιαλιστικὴ κίνησις τίποτε περισσότερον ἀπὸ τὴν ἐπιδίωξιν τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ ἰδεώδους τούτου. Πάντα τὰ σοσιαλιστικὰ σχέδια ἀναχωροῦν ὡς ἐκ τούτου ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς διανομῆς καὶ καταλήγουν πάλιν εἰς τὸ πρόβλημα τῆς διανομῆς. Διὰ τὸν σοσιαλισμὸν τὸ πρόβλημα τῆς διανομῆς εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς οἰκονομίας».

Ἐν σχέσει πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο τίθεται τὸ σπουδαῖον ἐρώτημα : τί εἶναι δικαία διανομὴ καὶ πῶς δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ αὕτη ;

Ἡ μακροχρόνιος καὶ εὐρυτάτη συζήτησις ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ συντείνῃ εἰς τὴν διαλεύκανσίν τοῦ περιέπλεξεν ἀντιθέτως τοῦτο περισσότερον. Καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἄλλως, δεδομένου ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ζητήματος δυναμένου νὰ ἐρευνηθῇ ἀντικειμενικῶς, ἀλλὰ περὶ προβλήματος ἠθικῆς, εἰς τὸ ὁποῖον θέσιν ἔχουν μόνον ὑποκειμενικαὶ ἀξιολογικαὶ κρίσεις. Δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ ὅλας τὰς προταθείσας λύσεις τοῦ προβλήματος, ἐκ τῶν ὁποίων κάθε μία διεκδικεῖ καὶ τὴν ὑπεροχὴν, ἀλλὰ θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν σύντομον ἀνάπτυξιν τῶν τριῶν κυριωτέρων ἐξ αὐτῶν.

Πρώτη εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομικῆς ἰσότητος. Αὕτῃ βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀντιλήψεως, ὅτι ἡ διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος πρέπει νὰ εἶναι ἴση δι' ὅλα τὰ

ἄτομα ἀνεξαρτήτως καταβολῆς ἐργασίας καὶ ἀνεξαρτήτως ἱκανότητος, δεδομένου ὅτι ἡ αὐστηρὰ ἔννοια μιᾶς δίκαιας διανομῆς ἀποτελεῖ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν φυσικῶν ἀδικιῶν καὶ τὴν δημιουργίαν ἰσότητος ἐκεῖ ἔνθα ἡ φύσις ἐγέννησεν ἀνισότητα. Διότι κατὰ τί πταίει ὁ ἀνίκανος πρὸς ἐργασίαν ἢ ὁ ἀσθενικῆς κράσεως ἢ ὁ πνευματικῶς ἀνάπηρος; Πρέπει ὅλοι αὐτοὶ νὰ δυστυχοῦν καὶ νὰ βλέπουν εὐτυχοῦντας ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἡ φύσις ἐπροίκισε μὲ διάφορα χαρίσματα; Ἡ ἄρσις συνεπῶς τῆς ἀνισότητος ἀποτελεῖ ἀνάγκην ἐπιβεβλημένην καὶ διὰ τοῦτο ὅχι μόνον πρέπει νὰ καταργηθῇ ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς εἰσόδημα, ἀλλ' ἐκ παραλλήλου νὰ ἐπιβληθῇ πλήρης οἰκονομικὴ ἰσότης.

Εἶναι προφανές ὅτι ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι ὅχι μόνον ἄδικος ἀλλὰ καὶ ἀνεφάρμοστος. Εἶναι ἄδικος, διότι εἰς τὸν οἰκονομικὸν βίον δὲν συμμετέχει ὁ ἄνθρωπος μόνον ὡς καταναλωτής, ἀλλὰ καὶ ὡς παραγωγός. Διὰ νὰ ὑπάρξῃ κατανάλωσις πρέπει νὰ προηγηθῇ παραγωγή. Ἡ παραγωγή ὅμως συνοδεύεται καὶ ἀπὸ ὠρισμένας θυσίας, αἱ ὁποῖαι τελικῶς ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐργασίαν. Τότε μόνον συνεπῶς δυνάμεθα νὰ ὁμιλῶμεν περὶ πραγματικῆς οἰκονομικῆς ἰσότητος ὅταν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅχι μόνον τὴν κατανάλωσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄλλο σκέλος τοῦ οἰκονομικοῦ βίου, τὴν παραγωγὴν καὶ δὴ τὴν ἐργασίαν. Ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ ὡς οἰκονομικὴ ἰσότης ἡ ἴση διανομὴ εἰσοδήματος ἀδιακρίτως εἰς φυγοπόνους καὶ φιλοπόνους, ἀπατεῶνας καὶ τιμίους, ἀβούλους καὶ ἐπινοητικούς, εἰς ἀσχολουμένους εἰς σκληρὰς κοὶ ἐπικινδύνους ἐργασίας καὶ εἰς καταγινομένους εἰς ἐλαφρὰς καὶ εὐχαρίστους ἀπασχολήσεις. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἴση διανομὴ σημαίνει οἰκονομικὴν ἀνισότητα. Συνεπῶς δὲν δύναται νὰ ληφθῇ ὡς κριτήριον τῆς οἰκονομικῆς ἰσότητος ἡ ἴση διανομή. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι ἀνεφάρμοστος διότι ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν βασικὴν ἐπιδίωξιν πάσης

οικονομικῆς ὀργανώσεως, ἄρα καὶ τῆς σοσιαλιστικῆς, τὴν μεγαλυτέραν παραγωγικότητα, τὴν χρησιμοποίησιν δηλαδὴ τῶν ἀνεπαρκῶν παραγωγικῶν δυνάμεων κατὰ τὸν πλέον λολογισμένον τρόπον, ὥστε νὰ ἐπιτευχθῇ τὸ μεγαλύτερον παραγωγικὸν ἀποτέλεσμα. Διότι ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος τῆς διανομῆς εἶναι ἀνεφάρμοστος, ἄνευ τῆς ἐπιβολῆς ἀναγκαστικῆς ἐργασίας. Ἀλλ' ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἡ κατάργησις τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐργασίας δὲν θὰ καθίστα μόνον τοὺς ἀνθρώπους δυστυχεῖς ἀλλὰ ἐκ παραλλήλου θὰ συνετέλει εἰς τὴν μεγάλην μείωσιν τῆς παραγωγικότητος καὶ τὴν σοβαρὰν πτώσιν τοῦ ἐπιπέδου τῆς ζωῆς.

Ἐκ τούτων προκύπτει ὅτι ἡ υἱοθέτησις τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομικῆς ἰσότητος ἀφ' ἑνὸς συντελεῖ εἰς τὴν μείωσιν τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν δημιουργίαν κοινωνικῆς ἀδικίας ἀντὶ τῆς ἐπιδιωκομένης δικαιοσύνης.

Δευτέρα εἶναι ἡ ἀρχή, ἡ καστος ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν τοῦ (κομμουνιστικῆς ἀρχῆς). Καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ εἰς τὴν προηγουμένην ἀρχήν, ἀγνοεῖται ἐντελῶς ἡ προσωπικὴ συμβολὴ εἰς τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς, μετὴν διαφορὰν ὅτι ἀντὶ τῆς ἰσότητος τῆς διανομῆς υἱοθετεῖται ἡ ἀνισότης αὐτῆς μετὰ βάσιν ὠρισμένον κριτήριον τῶν ἀναγκῶν ἐκάστου. Γεννᾶται ὅμως ἀμέσως τὸ ἐρώτημα, ποῖαι εἶναι αἱ ἀνάγκαι ἐκάστου καὶ πῶς δύνανται νὰ ἐξακριβωθοῦν; Αἱ ἀνάγκαι εἶναι, ὡς γνωστόν, ἀπεριόριστοι, λόγῳ δὲ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν παραγωγικῶν μέσων εἴμεθα καὶ θὰ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ περιορίζωμεν αὐτάς καὶ νὰ ἱκανοποιοῦμεν μέρος αὐτῶν, ἀναλόγως τῶν παραγομένων ἀγαθῶν. Ποῖος ὅμως καὶ πῶς θὰ καθορίσῃ ποίας ἀνάγκας καὶ εἰς ποῖον βαθμὸν θὰ τὰς ἱκανοποιήσῃ ἕκαστον πρόσωπον;

Ἡ ἀπάντησις εἶναι: τὸ Κράτος. Τοιοῦτον ὅμως ἔργον ἀποτελεῖ καθαρὰν χίμαιραν, λόγῳ τῶν ἀνυπερβλήτων

δυσχερειῶν τὰς ἐποίας παρουσιάζει. Δυνατὸς μόνον θὰ ᾔτο ὁ καθορισμὸς τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν κατὰ γενικὰς κατηγορίας προσώπων, μὲ βάσιν τὴν ἡλικίαν, τὸ γένος, τὰς φυσικὰς ἱκανότητας κλπ. καὶ ἡ διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος ἀναλόγως αὐτῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως ταύτην ἀνακύπτουν αἱ ἴδιαι ἀκριβῶς ἀντιρρήσεις, τὰς ὁποίας ἐγνωρίσαμεν εἰς τὴν προηγουμένην ἀρχήν. Ἐν πρώτοις παραμερίζεται καὶ ἐδῶ τὸ μέγεθος τῆς συμβολῆς ἐκάστου εἰς τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ πηγὴν σοβαρᾶς ἀδικίας. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀναπότρεπτος ἐπιβολὴ τοῦ συστήματος τῆς ἀναγκαστικῆς ἐργασίας παραλύει τὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς.

Τρίτη εἶναι ἡ ἀρχή, ἡ καστος ἀναλόγως τῆς προσωπικῆς τοῦ συμβολῆς εἰς τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς (σοσιαλιστικὴ ἀρχή). Ἦδη ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων προκύπτει ὅτι ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι ἡ περισσότερον προσεγγίζουσα πρὸς τὸ ἰδεώδες αἶσθημα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, διότι λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν ἀτομικὴν ἐκάστου συμμετοχὴν εἰς τὴν παραγωγικὴν προσπάθειαν. Ἡ διανομὴ δὲν εἶναι ἴση ἀλλὰ προσαρμόζεται πρὸς τὴν προσωπικὴν θυσίαν ἐκάστου διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος. Κριτήριον εἶναι ἡ συμβολὴ εἰς τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὑπάρχει διαφορισμὸς εἰς τὴν διανομήν, μὲ ἄλλους λόγους ἄλλοι λαμβάνουν περισσότερα καὶ ἄλλοι ὀλιγώτερα, εἰς ἀντιστάθμισμα τῆς μεγαλυτέρας ἢ μικροτέρας συνδρομῆς των εἰς τὴν παραγωγήν. Ἡ ἀρχὴ αὕτη παρουσιάζει τὸ μέγιστον πλεονέκτημα ὅτι παρέχει ἀντικειμενικὸν κριτήριον εἰς τὴν διανομήν, ἀνταποκρινόμενον εἰς τρεῖς βασικὰ ἀπαιτήσεις: τὸ κοινὸν αἶσθημα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐργασίας καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς μεγαλυτέρας παραγωγικότητος.

Ὅτι ἱκανοποιεῖ τὸ κοινὸν αἶσθημα περὶ κοινωνικῆς δικαιοσύνης δὲν νομίζομεν ὅτι θὰ ὑπάρχη τις ἀμφισβητῶν

τοῦτο. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θεωρεῖται σήμερον ὡς κοινωνικὴ ἀδικία εἶναι τὸ μὴ ἐξ ἐργασίας εἰσόδημα. Ἀντιθέτως τὸ μεγαλύτερον εἰσόδημα ὅταν προέρχεται ἐκ μεγαλυτέρας ποσοτικῶς ἢ ποιοτικῶς συμβολῆς εἰς τὴν παραγωγὴν κρίνεται ὡς ἀπολύτως δικαιολογημένον καὶ θεμιτόν. Εἶναι δὲ τοῦτο εὐνόηιον, διότι εἰς κάθε περίπτωσιν ἀτομικῆς παραγωγῆς ἀποκτᾷ τις τὴν πείραν ὅτι ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ προσωπικὴ προσπάθεια τόσον μεγαλύτερον εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα. Τὸ μέγεθος τῆς παραγωγῆς ἐνὸς ἀπομονωμένου γεωργοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ποσότητα καὶ τὴν ποιότητα τῶν καλλιεργητικῶν του προσπαθειῶν (ἐὰν ὑποθέσωμεν τοὺς λοιποὺς συντελεστάς ὡς δεδομένους). Διὰ ποῖον λοιπὸν λόγον εἰς τὴν κοινὴν παραγωγικὴν προσπάθειαν δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ληθῇ ὑπ' ὅψιν ὡς μέτρον τῆς διανομῆς τὸ μέγεθος τῶν παραγωγικῶν προσπαθειῶν ἐκάστου ; Τὸ μόνον ἐπίμαχον σημεῖον εἶναι πῶς θὰ ἐξευρεθῇ τὸ μέγεθος τοῦτο. Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ οἱ ἄστοι οἰκονομολόγοι ἰσχυρίζονται ὅτι εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν λόγῳ τῆς φύσεώς της ἐλλείπει κάθε μέτρον τῆς προσωπικῆς συμβολῆς. Ἡ προταθεῖσα λύσις ὑπὸ τινων σοσιαλιστῶν περὶ χρησιμοποίησεως τύπου τινὸς ὠριαίας ἐργασίας ὡς μονάδος μετρήσεως καὶ ὁ ὑπολογισμὸς βάσει αὐτῆς ὅλων τῶν ποσοτήτων καὶ ποιοτήτων ἐργασίας (μία ὥρα ποιοτικῶς ἀνωτέρας ἐργασίας ἀντιστοιχεῖ π.χ. πρὸς δύο ὥρας τυπικῆς ἐργασίας) δὲν εὐσταθεῖ. Τοῦτο δὲ διότι ἀποτελεῖ αὐθαίρετον κριτήριον, τὸ ὁποῖον ἀφ' ἐνὸς μὲν δὲν μετρᾷ τὸ πραγματικὸν μέγεθος τῆς συμβολῆς τῆς ἐργασίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ματαιώνει τὴν λελογισμένην χρησιμοποίησιν τῆς ἐργασίας καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς μεγαλυτέρας παραγωγικότητος. Μία λύσις ὑφίσταται, ἡ οἰκονομικὴ, ἢ λαμβάνουσα ὑπ' ὅψιν τὸν βασικὸν παράγοντα τῆς οἰκονομίας, τὴν στενότητα. Τὰ διάφορα οἰκονομικὰ μεγέθη διακρίνονται ὅχι ἐκ τῆς ποιότητός των, ἀλλ' ἐκ τῆς στενότητός των. Δὲν ἔχει σημασίαν διὰ τὸν οἰκονομικὸν μηχανισμόν.

νισμόν ἢ ποιότητος ἑνὸς μεγέθους αὐτοῦ (π.χ. τῆς ἐργασίας), ἀλλ' ἢ στενότητος. Ἡ ποιότης ἀποκτᾷ σημασίαν μόνον μέσῳ τῆς στενότητος. Διὰ τοῦτο ἀπαντῶμεν πολλάκις ποιοτικῶς ἀνωτέρας ἐργασίας ἐχούσας μικροτέραν τιμὴν ἀπὸ ποιοτικῶς κατωτέρας, λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ στενότης τῶν πρώτων εἶναι ἀσθενεστέρα τῆς τῶν τελευταίων. Διὰ τὴν λειτουργίην λοιπὸν ὁ οἰκονομικὸς μηχανισμὸς τοῦ σοσιαλισμοῦ ἱκανοποιητικῶς καὶ νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ καλύτερος συνδυασμὸς τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ ἡ μεγαλυτέρα παραγωγικότης, πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς μέτρον τῆς συμβολῆς τῆς ἐργασίας ἐκάστου εἰς τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς ἢ ἐκ τοῦ οἰκονομικοῦ μηχανισμοῦ προκύπτουσα στενότης τῆς. Ἀναλόγως τῆς στενότητος ταύτης σχηματίζεται ὁ μισθός, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ καὶ τὸ μέσον τῆς διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος. Ἀποτέλεσμα τούτου εἶναι ὁ διαφορισμὸς τῶν μισθῶν καὶ συνεπῶς καὶ τῆς διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος ἀναλόγως τῆς ἐκ τῶν συνθηκῶν τῆς οἰκονομίας προκύπτουσης στενότητος ἐκάστου εἵδους ἐργασίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καὶ τὸ μόνον ἀντικειμενικὸν κριτήριον τῆς συμβολῆς ἐκάστου εἰς τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς. Εἶναι ἐνδεχόμενον ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ νομίσῃ τις ὅτι ὁ βάσει τῆς στενότητος τῆς ἐργασίας διαφορισμὸς τῶν μισθῶν θὰ ἠδύνατο νὰ ὁδηγήσῃ εἰς σημαντικὴν ἀνισότητα. Ὡς θὰ ἴδωμεν ὅμως εἰς τὸ περὶ μισθῶν κεφάλαιον, ὁ διαφορισμὸς τῶν μισθῶν εἰς καλῶς λειτουργοῦν σοσιαλιστικὸν καθεστῶς εἶναι λίαν περιορισμένος, ὁ ἀπομένων δὲ χρησιμεύει ὡς ἀντιστάθμισμα τῆς ποικιλοῦσης θυσίας εἰς ἐργασίαν, συντελῶν οὕτω εἰς ἐπίτευξιν πληρεστέρας ἰσότητος.

Διὰ τοῦ συστήματος τούτου λύεται τὸ πρόβλημα τοῦ συμβιβασμοῦ τῶν τριῶν βασικῶν ἀπαιτήσεων, τὸ ὁποῖον ὁ παλαιότερος σοσιαλισμὸς δὲν κατάρθωσε νὰ λύσῃ, τῆς δίκαιας διανομῆς, τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐργασίας καὶ τῆς μεγαλυτέρας παραγωγικότητος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὅτι ἡ νεωτέρα σοσιαλι-

στική ὀργάνωσις δέον νὰ ἔχῃ ὡς κύριον σκοπὸν τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς ταύτης εἰς τὴν διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος, διότι μόνον δι' αὐτῆς καθίσταται δυνατὴ ἡ πραγματοποίησις τῶν σκοπῶν τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ ἰδίως τῆς εὐημερίας.

Ἐν τούτοις δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς «ἕκαστος ἀναλόγως τῆς συμβολῆς του» δύναται νὰ γίνῃ κατὰ τρόπον ἀποκλειστικὸν καὶ ἀμιγῆ. Δέον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐκ παραλλήλου μέχρις ἐνὸς σημείου θὰ ἐπηρεάσουν τὴν διανομὴν καὶ ἄλλαι ἀρχαί, ὡς ἡ κομμουνιστικὴ «ἕκαστος ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν του» καὶ ἡ ἀτομιστικὴ «ἕκαστος ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς του δυνάμεως», μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τὸν τόνον εἰς ὀλόκληρον τὴν λειτουργίαν τῆς διανομῆς θὰ δίδῃ ἡ σοσιαλιστικὴ ἀρχὴ «ἕκαστος ἀναλόγως τῆς συμβολῆς του».

Εἴμεθα βέβαιοι ὅτι εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν καὶ εἰς οὐδὲν καθεστῶς εἶναι δυνατὴ ἡ ἀμιγῆς ἐφαρμογὴ μιᾶς μόνον τῶν ἀνωτέρω ἀρχῶν. Ὑφίσταται μὲν πάντοτε μία, κυριαρχοῦσα, δευτερευόντως ὅμως συνυπάρχουν καὶ αἱ λοιπαί. Οὕτως εἰς τὸ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς ἀπαντῶμεν ὡς κυριαρχοῦσαν τὴν ἀτομιστικὴν ἀρχὴν «ἕκαστος ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς του ἰσχύος», ἀλλὰ ταύτοχρόνως ἀνευρίσκομεν μερικῶς ἐκπληρουμένας καὶ τὰς ἄλλας ἀρχάς. Πράγματι, ἡ χορήγησις μισθολογικῶν ἐπιδομάτων λόγῳ τέκνων, αἱ φορολογικαὶ μειώσεις καὶ ἀπαλλαγαί, ἀναλόγως τῶν οἰκογενειακῶν βαρῶν τοῦ φορολογουμένου, ἡ οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις ὠρισμένων τάξεων ὑπὸ τοῦ Κράτους, ἀποτελοῦν οὐσιαστικῶς μερικὴν πραγματοποίησιν τῆς κομμουνιστικῆς ἀρχῆς. Ἐπίσης εἰς διαφόρους μορφάς τῆς ἐργατικῆς ἀμοιβῆς ἀπαντῶμεν εὐρύτατα ἐφαρμοζομένην τὴν σοσιαλιστικὴν ἀρχήν.

Τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς βασιζέται βεβαίως ἐπὶ τῆς σοσιαλιστικῆς ἀρχῆς, ταύτοχρόνως ὅμως εὕρισκε εἰς αὐτὸ μερικὴν ἐκπλήρωσιν τόσον ἡ κομμουνιστικὴ ὅσον καὶ ἡ ἀ-

τομιστικῇ ἀρχῇ. Ἡ πρώτη ἔρχεται εἰς ἐνίσχυσιν τῆς σοσιαλιστικῆς ἀρχῆς, ἐκεῖ ἔνθα αἱ ἀνάγκαι τοῦ προσφέροντος τὰς προσωπικὰς τοῦ ὑπηρεσίας εἰς τὴν παραγωγὴν εἶναι μεγάλαι καὶ δὲν δύνανται νὰ ἱκανοποιηθοῦν ἐπαρκῶς ἀπὸ τὴν βάσει τῆς στενότητος τῆς ἐργασίας εἰσπραττομένην ἀμοιβὴν τοῦ. Τυπικὴ περίπτωσις εἶναι ἡ τῶν μεγάλων οἰκογενειακῶν βαρῶν καὶ δὴ τῶν πολυαρίθμων τέκνων. Ἐδῶ τὸ Κράτος εἶναι ὑποχρεωμένον νὰ ἀποκλίνῃ ἀπὸ τὴν σοσιαλιστικὴν ἀρχήν, παρέχον ἐπιδόματα ἀναλόγως τῶν οἰκογενειακῶν βαρῶν.

Ἡ δευτέρα πραγματοποιεῖται μερικῶς εἰς ἄρκετὰ εὐρεῖαν κλίμακα διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ ἐπιχειρήσεως εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν βιοτεχνίαν, τὸ μικρεμπόριον καὶ τὰς οἰκίας. Τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστὼς εἰς τὴν καθαρὰν μορφήν τοῦ ἀγνοεῖ τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν λοιπῶν ὑλικῶν παραγωγικῶν μέσων. Χάριν ὅμως τῆς ἐπιτεύξεως καὶ τοῦ τρίτου σκοποῦ τῆς εὐημερίας εἶναι ὑποχρεωμένον νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν ἐπ' αὐτῶν. Ἡ ἀναγνώρισις αὕτη, ὥς θὰ δῖαπιστώσωμεν εἰς προσεχὲς κεφάλαιον, οὐδόλως παραβλάπτει τὸ ἰδεώδες τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, καθόσον θὰ ἐπιδιωχθῇ ὅπως ὅλοι ἀποβοῦν μικροῖδιοκτῆται καὶ ἐκλείψουν διαφοραὶ ἰδιοκτησίας ἐπιτρέπουσαι τὸν σχηματισμὸν τάξεων. Ἐν τούτοις ὁ θεσμὸς τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας ἀποτελεῖ ἐλαφρὰν ἀπόκλινσιν ἐκ τῆς σοσιαλιστικῆς ἀρχῆς καὶ μερικὴν πραγματοποίησιν τῆς ἀτομιστικῆς ἀρχῆς, δεδομένου ὅτι εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς παραγωγῆς ἡ συμμετοχὴ δὲν θὰ γίνεται μόνον ἀναλόγως τῆς προσωπικῆς ἐκάστου συμβολῆς εἰς τὸ ἔργον της, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκονομικῆς δυνάμεως, τῆς διαθέσεως δηλαδὴ περιωρισμένου ἐδάφους καὶ κεφαλαίου, τῶν ὁποίων αἱ ὑπηρεσίαι, λόγῳ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, θὰ ἔχουν τιμὴν καὶ θὰ ἀποφέρουν περιωρισμένον μὲν πάντως ὅμως εἰσόδημα.

Ἡ συνύπαρξις καὶ τῶν δύο ὑπολοίπων ἀρχῶν μετὰ τῆς σοσιαλιστικῆς ἀρχῆς δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι νοθεύει τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα, δεδομένου ὅτι παραμένει πάντοτε κυριαρχοῦσα ἡ σοσιαλιστικὴ ἀρχή. Ἀμιγῆς καὶ ἀποκλειστικὴ ἰσχὺς τῆς σοσιαλιστικῆς ἀρχῆς καὶ ἀδύνατος εἶναι ἀλλὰ καὶ ἐπιζήμιος διὰ τὴν ἀτομικὴν καὶ κοινω. νικὴν εὐημερίαν.

IV. Η ΕΥΗΜΕΡΙΑ

Ὡς μᾶς ἐδόθη εὐκαιρία νὰ τονίσωμεν καὶ ἀλλαχοῦ, κάθε ὑγιῆς κοινωνικὴ μεταρρύθμισις ἀποβλέπει εἰς τὴν βελτίωσιν καὶ ὄχι εἰς τὴν χειροτέρευσιν τῆς καταστάσεως, ἐπιδιώκει νὰ καταστήσῃ τοὺς ἀνθρώπους εὐτυχεῖς καὶ ὄχι δυστυχεῖς. Ἐρωτᾶται ὁμῶς : ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ ἰδεώδους τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς οἰκονομικῆς ὑπάρξεως τῶν ἀτόμων καὶ τῆς δικαιότερας διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος εἶναι εἰς θέσιν νὰ καταστήσῃ πράγματι τοὺς ἀνθρώπους εὐτυχεῖς ; Ἐξασφαλίζει ἓνα μεταρρύθμισις ἐπιδιώκουσα τὸ ἰδεῶδες τοῦτο ἀληθῆ εὐημερίαν ; Διότι τί βελτίωσιν θὰ ἀπετέλει ἡ πραγματοποίησις τοῦ ἰδεώδους τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης ἐὰν συνεπήγετο ἀπώλειαν τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας καὶ μείωσιν τοῦ εἰσοδήματος, ὥστε καὶ οἱ μικρότεροι σημερινοὶ εἰσοδηματῖαι νὰ ὑποστοῦν ἐλάττωσιν τοῦ εἰσοδήματός των ; Τὰ ἐρωτήματα ταῦτα εἶναι βασικά, διότι ἐπ' αὐτῶν στηρίζεται ὁλόκληρος ἡ πολεμικὴ τῶν ὁπαδῶν τοῦ ἀστικοῦ καθεστώτος ἐναντίον πάσης σοσιαλιστικῆς μεταρρυθμίσεως. Οὗτοι ἰσχυρίζονται ὅτι ὑπὸ τοῦ σοσιαλισμοῦ ἡ δικαιότερα διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος δέον νὰ ἐξαγορασθῇ διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς παραγωγικότητος καὶ τῆς ἀπώλειας τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ταυτόχρονος ἐπίτευξις ἀμφοτέρων, λέγουν, εἶναι ἀδύνατος, ὁπότε τίθεται τὸ ἐρώτημα, τί εἶναι προτιμότερον, δικαιότερα διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος καὶ μικρότερα εὐημερία ἢ ἄνιστος διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος καὶ μεγαλυτέρα εὐημερία ;

Δι' ἡμᾶς εἶναι φανερόν, ὅτι οὐδεμία σοσιαλιστικὴ μεταρρύθμισις θὰ ἦτο δικαιολογημένη ἐφ' ὅσον θὰ ἐμείωνε τὴν εὐημερίαν. Μόνον ἡ μεταρρύθμισις ἡ συνδυάζουσα

δικαιοτέραν διανομήν τοῦ εἰσοδήματος μὲ βελτίωσιν τῆς εὐημερίας εἶναι ἡ μόνη ἐνδεδειγμένη.

Αἱ ἀνωτέρω σκέψεις ὁδηγοῦν εἰς τὸ τελικὸν ἐρώτημα: εἶναι δυνατόν νὰ διαμορφωθῇ ἡ σοσιαλιστικὴ μεταρρύθμισις κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ ἐπιτυχῇται ἡ ταυτόχρονος πραγματοποίησις καὶ τῶν δύο ἰδεωδῶν, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εὐημερίας;

Εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητον, ὅτι τὰ παλαιότερα σοσιαλιστικὰ προγράμματα οὐδόλως ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὴν ἀπαίτησιν αὐτήν· ἐπεδίωκον τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς δικαιοσύνης, παρημέλουν ὅμως τὴν εὐημερίαν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ αὐτῆς ἡ κριτικὴ τῶν ὁπαδῶν τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος δὲν ὑπῆρξεν ἀδικαιολόγητος. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ εἰς πολλὰ τῶν νεωτέρων σοσιαλιστικῶν προγραμμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνευρίσκει τις πολλὰς ὠραίας λέξεις καὶ ὑποσχέσεις, τίποτε ὅμως τὸ πειστικόν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν πραγματοποίησιν τῆς εὐημερίας.

Τὸ πρόβλημα ἄρα τῆς κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως εἶναι ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο ἰδεωδῶν: τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εὐημερίας. Οἱ σοσιαλισταὶ μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν καθόλου ἢ ἐλάχιστα εἶχον ἀσχοληθῇ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς συγκροτήσεως τῆς σοσιαλιστικῆς ὁργανώσεως, περιορισθέντες εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ καθεστῶτος. Μόνον κατόπιν τῆς σφοδρᾶς πολεμικῆς τῆς ἀσκηθείσης ἐκ μέρους τῶν ἀστῶν οἰκονομολόγων περὶ τοῦ ἀπραγματοποιήτου τοῦ σοσιαλισμοῦ ἐξηναγκάσθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ μηχανισμοῦ τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας. Αἱ γενόμεναι μελέται ἐβασίσθησαν ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, δὲν ἀποτελοῦν δὲ ὡς ἐκ τούτου προχειρολογίας καὶ πολιτικὴν προπαγάνδαν, ἀλλὰ ἀντικειμενικὴν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν, ἡ ὁποία δέον νὰ ληφθῇ σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν εἰς οἵανδήποτε σοσιαλιστικὴν μεταρρύθμισιν.

Αἱ μελέται αὗται ἀποδεικνύουν πράγματι ὅτι εἶναι δυνατός ὁ συνδυασμός τῶν δύο σκοπῶν τῆς δικαιοσύνης καὶ εὐημερίας, ὅτι τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς καταλλήλως ὀργανούμενον δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν. Τὸ καθεστῶς αὐτὸ θὰ παρεκκλίνῃ βεβαίως ἀπὸ διάφορα ἀφελῇ κατασκευάσματα τῶν σοσιαλιστικῶν προγραμμάτων τοῦ παρελθόντος, τοῦτο ὅμως δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν, διότι δὲν ἐνδιαφέρει ὁ μηχανισμός ἀλλ' ἡ πραγματοποίησις τῶν σκοπῶν, οἱ ὅποιοι ἐπιδιώκονται δι' αὐτοῦ.

Ὡς ἐτονίσσαμεν καὶ ἀνωτέρω, τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον χωλαίνουν αἱ διάφοροι σοσιαλιστικαὶ προτάσεις καὶ τὰ ἀντίστοιχα προγράμματα εἶναι τὸ ζήτημα τῆς εὐημερίας. Ἀκριβῶς δὲ τὸ θέμα τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν ἔδῳ εἶναι πῶς δύναται ὑπὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ εὐημερία.

Διὰ νὰ ἀπαντήσωμεν ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος τούτου δέον προηγουμένως νὰ καθορίσωμεν τι ἐννοοῦμεν λέγοντες «εὐημερία». Ἡ εὐημερία εἶναι ἔννοια πολὺ εὐρεῖα, ἀναφερομένη εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Ἐδῶ ἐνδιαφερόμεθα διὰ δύο μόνον στοιχεῖα τῆς εὐημερίας, τὰ ὁποῖα ἔχουν βασικὴν σημασίαν διὰ τὴν κοινωνικὴν μεταρρύθμισιν, τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν μεγαλυτέραν παραγωγικότητα. Μὲ τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα ἀσχολούμεθα, ἐκτενῶς κατωτέρω.

1. Ἡ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ θέμα συζητήσεως ὅλων τῶν ἐποχῶν καὶ ὅλων τῶν καθεστώτων· ἐν τούτοις δὲν ὑφίσταται ὁμοφωνία ὡς πρὸς τὸν ὅρισμόν της, καὶ τοῦτο διότι τὸ περιεχόμενόν του ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ὑποκειμενικῆς κρίσεως τῶν ἐκάστοτε συζητητῶν. Εἰς πολλοὺς συγγραφεῖς ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας λαμβάνει ἀρνητικὸν χαρακτήρα. Οὕτως ἀπὸ ὠρισμένους ἐξ αὐτῶν ἐλευ-

θερία θεωρεῖται ἡ ἀπουσία βίας, ἐνῶ ἀπὸ ἄλλους ἡ ἀνεμπόδιστος ἀνάπτυξις τῶν δυνατοτήτων ἐκάστου, φθάνει νὰ μὴ θίγουν αὗται τὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων. Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι εὐρυτάτη ἔννοια, διακρίνεται δὲ συνήθως εἰς κοινωνικὴν, οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν. Ἡμεῖς ἐδῶ δὲν πρόκειται νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ ὅλας τὰς μορφὰς τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ μόνον μὲ τὴν οἰκονομικὴν μορφήν αὐτῆς.

Καθ' ἡμᾶς πραγματικὴ οἰκονομικὴ ἐλευθερία ὑφίσταται ὅταν ἐξασφαλίζονται εἰς ὅλους ὅχι μόνον οἱ αὐτοὶ ὅροι ἀναπτύξεως τῶν ἀτομικῶν δυνατοτήτων τῶν ἀλλὰ καὶ ἴσοι οἰκονομικοὶ καὶ κοινωνικοὶ ὅροι ἐκκινήσεως.

Ἐπομένως ἐφ' ὅσον δὲν ἐξασφαλίζονται εἰς ὅλα τὰ ἄτομα ἴσοι ὅροι οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐκκινήσεως δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ πραγματικῆς ἐλευθερίας, δεδομένου ὅτι δὲν παρέχεται κατὰ φυσικὸν λόγον εἰς ὅλους ἕδαφος ἀναπτύξεως τῶν προσωπικῶν δυνατοτήτων καὶ ἱκανοτήτων τῶν. Πράγματι, πῶς εἶναι δυνατόν τὸ παιδί ἐνὸς ἐργάτου νὰ θεώρηθῇ ἐλεύθερον, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ παιδί ἐνὸς πλουσίου, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ πρῶτον εἶναι ὑποχρεωμένον, παρὰ τὰ τυχόν μεγάλα φυσικά του χαρίσματα, ἀπὸ ἡλικίας δώδεκα ἐτῶν νὰ ἀναλάβῃ ἐργασίαν εἰς ἐργοστάσιον ἢ ἀνθρακωρυχεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον εἰργάσθῃ καθ' ὅλην τοῦ τὴν ζωὴν ὁ παπποῦς του καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐργάζεται ὁ πατέρας του; Ἀντιθέτως, τὸ παιδί τοῦ πλουσίου δύναται καὶ τὰς μικροτέρας του φυσικὰς ἱκανότητάς νὰ καλλιεργήσῃ καὶ νὰ ἀναπτύξῃ εἰς τὸ maximum λόγῳ τῶν ἀφθόνων οἰκονομικῶν του μέσων.

Ἡ ἀνισότης εἰς τοὺς οἰκονομικοὺς καὶ κοινωνικοὺς ὅρους ἐκκινήσεως ὁμοιάζει μὲ ἀγῶνα δρόμου, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ δρομεῖς δὲν ἐκκινοῦν ὅλοι ἀπὸ τὴν αὐτὴν ἀφετηρίαν, ἀλλ' ἀπὸ σημεῖα διάφορα, κείμενα μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ τέρματος. Εἶναι εὐνόητον ὅτι εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτὸν εὐνοοῦνται ὅσοι ἐκκινοῦν ἀπὸ σημεῖα κείμενα πλησιέστε-

ρον πρὸς τὸ τέρμα καὶ ἀδικοῦνται ὅσοι ἐκκινοῦν ἀπὸ τὴν ἀφετηρίαν ἢ ἀπὸ σημεῖα κείμενα μακρὰν τοῦ τέρματος.

Εἰς τὸ ζήτημα τῶν ὄρων ἐκκινήσεως ἀποδίδομεν μεγάλην σημασίαν, καθόσον φρονοῦμεν ὅτι ἐκεῖ ἀκριβῶς ἐντοπίζεται τὸ κυριώτερον μειονέκτημα τῆς ἀτομιστικῆς ὁργανώσεως καὶ ὅτι αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τὴν μεταβάλλει ἀπὸ ὁργάνωσιν ἐλευθερίας εἰς ὁργάνωσιν ἀνελευθερίας καὶ πιέσεως.

Πράγματι, ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς τὸ ἀτομιστικὸν σύστημα δὲν παρεμβάλλει ἐμπόδια εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν προσωπικῶν ἱκανοτήτων τῶν ἀτόμων δὲν ἐξασφαλίζει ὁμῶς ἀφ' ἑτέρου καὶ ἴσους ὄρους ἐκκινήσεως. Μὲ ἄλλας λέξεις ἡ ἐλευθερία τῶν ἐκκινούντων ὑπὸ δυσμενεστέρους ὄρους εἶναι περιορισμένη, ἐνῷ τῶν ἐκκινούντων ὑπὸ εὐνοϊκοὺς ὄρους εἶναι πλήρης. Ὡς τελικὸν δὲ ἀποτέλεσμα τῆς καταστάσεως αὐτῆς ἐπέρχεται ἡ καταδυνάστευσις τῶν μὲν ὑπὸ τῶν δέ, τῶν μὴ κατεχόντων ὑπὸ τῶν κατεχόντων, τῶν οἰκονομικῶς ἀδυνάτων ὑπὸ τῶν οἰκονομικῶς ἰσχυρῶν. Δι' αὐτὸ δικαίως ὑπεστηρίχθη πάντοτε ὑπὸ τῶν σοσιαλιστῶν ὅτι «εἰς τὸ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς δὲν ὑφίσταται ἀληθῆς ἐλευθερία διὰ τὴν μᾶζαν τῶν ἐργαζομένων μὲ ἡμερομίσθιον, οἱ ὅποιοι οὕτω εὐρίσκονται εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ κεφαλαίου».

Ἀπὸ τὴν ἄλλην πάλιν πλευρὰν τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα ἐξασφαλίζει μὲν ἴσους ὄρους ἐκκινήσεως καὶ συνεπῶς δημιουργεῖ τὴν βάσιν τῆς πραγματικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν μεγαλυτέραν εὐημερίαν πρέπει νὰ ἐγγυᾶται καὶ τὰς δύο βασικὰς οἰκονομικὰς ἐλευθερίας, τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐργασίας καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς καταναλώσεως, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ πραγματικὴ ἐλευθερία. Μὲ τὰς δύο ταύτας βασικὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἐλευθερίας ἡσχολήθημεν ἐπαρκῶς εἰς προηγούμενον κεφάλαιον· ἐδῶ θὰ περιορισθῶμεν εἰς ὀλίγας συμπληρωματικὰς παρατηρήσεις.

Ἐν πρώτοις ἡ ἐλευθερία τῆς ἐργασίας ἀποτελεῖ τὴν

βάσιν πάσης ἐλευθερίας. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηται τις ἐλεύθερος ὅταν δὲν δύναται νὰ διαθέσῃ τὸν ἑαυτὸν του, ὅταν δὲν δύναται νὰ ἐκλέξῃ τὸ ἐπάγγελμα τῆς ἀρεσκείας του καὶ τὸν τόπον τῆς ἐργασίας του, ὅταν δὲν δύναται νὰ ἀναπτύξῃ τὰς προσωπικὰς του δυνατότητας: Ἡ ροπὴ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐργασίας καὶ γενικῶς τῆς ἀπασχολήσεως εἶναι ἔμφυτος εἰς τὸν ἄνθρωπον, διὰ τοῦτο παντοῦ καὶ πάντοτε οὗτος ἠγωνίσθη διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐλευθερίαν αὐτήν. Κατάργησις τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐργασίας σημαίνει δουλείαν ἢ δουλοπαροικίαν. Τόσον πολὺ δὲ εἶναι ἐρριζωμένη ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐργασίας εἰς τὰς μάζας, ὥστε ὁ κορυφαῖος μαρξιστὴς Kautsky (Von der Demokratie zur Staatssklaverei) ἔγραφε τὸ 1920 τὰ ἑξῆς: «Οὐδὲν προλεταριάτον τὸ ὁποῖον ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν ἀγελαίαν κατάστασιν, εἶναι δηλαδὴ ὥριμον διὰ σοσιαλισμόν, θὰ ᾗτο διατεθειμένον νὰ δεχθῇ μορφήν ἐργασίας ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον προσομοιάζουσιν πρὸς στρατιωτικὴν ἀναγκαστικὴν ἐργασίαν, εἴτε ἐντὸς τῆς ἐπιχειρήσεως εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἀναγκαστικῆς τοποθετήσεως εἰς ὠρισμένην ἐπιχείρησιν».

Τὸ αὐτὸ δέον νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὸ ἄλλο σκέλος τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας, τὴν κατανάλωσιν. Δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερος περιορισμὸς τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὸ σύστημα τῆς ὑποχρεωτικῆς κατανάλωσεως. Ἡ ἱστορία τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον διδάσκει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἠγωνίσθη πάντοτε διὰ τὴν αὔξησιν τῆς ποσότητος καὶ ποικιλίας καὶ διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς ποιότητος τῶν μέσων πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν του. Αὐτὰ ὑπῆρξαν τὰ ἐλατήρια τῆς οἰκονομικῆς προόδου καὶ τοῦ οἰκονομικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐξηκολούθει νὰ ὠθῆται ἀπὸ αὐτὰ θὰ ἠδύνατο μὲ τὰς νέας τεχνικὰς μεθόδους τῆς παραγωγῆς νὰ ἐργάζεται μόνον δύο ἢ τρεῖς ὥρας ἡμερησίως διατηρῶν τὸ πρὸ διακοσίων ἐτῶν ἐπίπεδον ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν. Τοῦ-

ναντίον, ὠθούμενος οὗτος ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ ἐλατήρια δὲν ἐπωφελεῖται τῶν τεχνικῶν προόδων τῆς παραγωγῆς διὰ νὰ ἐλαττώσῃ τὴν παραγωγικὴν τοῦ δρᾶσιν καὶ νὰ ἀναπαυθῇ, ἀλλὰ κάθε ἐξοικονομουμένην παραγωγικὴν δύναμιν τὴν χρησιμοποιεῖ λελογισμένως διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν του. Ἐρωτᾶται λοιπόν, πῶς εἶναι δυνατόν, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν ὀρμητικότητα τῆς ροπῆς ταύτης τοῦ ἀνθρώπου, νὰ φαντασθῶμεν ὅτι οὗτος εἶναι πιθανὸν νὰ ἀνεχθῇ σύστημα ὑποχρεωτικῆς καταναλώσεως, τὸ ὁποῖον θὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιλογῆς καὶ θὰ καταργήσῃ τὴν ποικιλίαν τῶν μέσων καὶ θὰ τὸν ἀποστερήσῃ τῆς στοιχειωδεστέρας ἐλευθερίας καὶ τῆς μεγαλυτέρας ἀπολαύσεως τὴν ὁποίαν δύναται νὰ ἔχῃ; Ὅρθως δὲ ὁ γάλλος οἰκονομολόγος M. Bourguin (*Les systèmes socialistes et l'évolution économique*, 1904) παρατήρησε σχετικῶς τὰ ἑξῆς: «Κάθε εἶδος ἐλευθερίας ἀπειλεῖται εἰς ἓνα καθεστῶς, τὸ ὁποῖον ὑποτάσσει πᾶσαν κατανάλωσιν εἰς τὴν καλὴν θέλησιν τῶν παντοδυνάμων ἡγετῶν τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς διανομῆς. Τί ἀπομένει εἰς τὸ ἄτομον, ἐὰν ἡ ἱκανοποίησις τῶν ἀναγκῶν του καὶ τῶν προτιμήσεών του ἐγκαταλειφθῇ εἰς τὴν διάκρισιν τῆς δημοσίας ἀρχῆς; Ἐὰν κάθε ἔκφρασις τῆς ἀτομικῆς ἢ συλλογικῆς ὀραστηριότητος, ἀκόμη καὶ πνευματικῆς ἢ ἠθικῆς μορφῆς, ἀντικατοπτριζομένη εἰς τὴν χρῆσιν ἢ κατανάλωσιν ὑλικῶν ἀγαθῶν, κάθε ἐλευθερία τοῦ τύπου, τῶν ἐκλογῶν, τῶν συγκεντρώσεων, τοῦ θεάτρου, τῆς διδασκαλίας, τῆς θρησκείας, εὐρίσκεται ἔρμαιον τῆς αὐθαιρεσίας τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα διευθύνουν τὰς οἰκονομικὰς λειτουργίας;»

Ἐπιμένομεν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου τῆς ἐλευθερίας, διότι τὸ θεωροῦμεν βασικῆς σημασίας διὰ τὸ μέλλον σοσιαλιστικὸν καθεστῶς, δεδομένου ὅτι, καθ' ἡμᾶς, καὶ ἡ τύχη του θὰ κριθῇ ἀπὸ τὴν ἐξασφάλισιν ἢ μὴ αὐτῆς.

Τοῦτο ἔχει μεγίστην σημασίαν, διότι οἱ παλαιότεροι

σοσιαλισταὶ καὶ τὰ παλαιότερα σοσιαλιστικὰ προγράμματα ἐδέχοντο τὴν κατάργησιν καὶ τῶν δύο αὐτῶν βασικῶν ἐλευθεριῶν, τῆς ἐργασίας καὶ τῆς καταναλώσεως. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως εἶναι ὅτι καὶ σήμερον ἀκόμη, ὡς παρατηρεῖ ὁ Hayek (*Freedom und economic system*, 1939), ὅχι ὀλίγοι ἀπὸ τοὺς πλέον προοδευτικοὺς ἡγέτας τοῦ σοσιαλισμοῦ δέχονται φανερά ὅτι ἡ ἐπίτευξις τῶν σκοπῶν τῶν εἶναι ἀδύνατος ἄνευ ὁλοσχεροῦς ἀκρωτηριασμοῦ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας.

Εἰς αὐτοὺς νομίζομεν ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσουν ὡς ἀπάντησις τὰ γραφέντα ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιώδους γάλλου σοσιαλιστοῦ Jaurès περὶ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος: «Καὶ ἡμεῖς ἐπίσης ἔχομεν ἐλευθέραν ψυχὴν. Καὶ ἡμεῖς ἐπίσης αἰσθανόμεθα ἀποστροφὴν ἐναντίον πάσης ἐξωτερικῆς βίας! Ἐὰν δὲ εἰς τὴν κοινωνικὴν τάξιν τὴν ὁποῖαν ὀνειροπολοῦμεν δὲν θὰ συνηντῶμεν εὐθὺς τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἀληθινὴν, τὴν πλήρη, τὴν ζωντανὴν ἐλευθερίαν, ἐὰν δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ περιπατήσωμεν καὶ νὰ τραγουδήσωμεν μέχρι παραληρήματος κάτω ἀπὸ τοὺς οὐρανούς, νὰ ἀναπνεύσωμεν τοὺς πλατεῖς αἰθέρας καὶ νὰ δρέψωμεν τὰ ἄνθη τῆς τύχης, θὰ ὠπισθοχωροῦμεν πρὸς τὴν σημερινὴν κοινωνίαν, παρ' ὅλας τὰς ἀνωμαλίας τῆς, παρ' ὅλας τὰς ἀδικίας τῆς, παρ' ὅλας τὰς καταπιέσεις τῆς· διότι ἐὰν εἰς αὐτὴν ἡ ἐλευθερία εἶναι ψεῦδος, εἶναι ψεῦδος τὸ ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι συμφωνοῦν ἀκόμη νὰ ἀποκαλοῦν ἀλήθειαν, ἢ ὁποῖα κάποτε θωπεύει τὴν καρδίαν. Προτιμότερα ἢ μόνωσις, μὲ ὅλους τοὺς κινδύνους τῆς, ἀπὸ τὸν κοινωνικὸν βίον· προτιμότερα ἢ ἀναρχία ἀπὸ οἷονδῃ ποτε δεσποτισμόν. Δι' ἡμᾶς ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἀχώριστος ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν».

Λίαν χαρακτηριστικὰ ἐπίσης εἶναι σχετικῶς καὶ τὰ λεχθέντα παλαιότερον ὑπὸ τοῦ Proudhon (*Qu'est-ce que la propriété?*) «Ἐλευθερία! χωρὶς Ἑσὲ ἡ ἐργασία εἶναι μαρτύριον καὶ ἡ ζωὴ μακρὸς θάνατος. Δι' Ἑσὲ μόνον ἀ-

γωνίζεται ἡ ἀνθρωπότης ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Καταργήσατε τὴν ἐλευθερίαν καὶ ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἄθλιος δοῦλος κατέργου σύρων τὰς ἀλύσεις τῶν διαψευσθεισῶν ἐλπίδων τοῦ μέχρι θανάτου».

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Jaurès ἔχει δίκαιον· προτιμότερα ἢ παραμονὴ εἰς τὸ σημερινὸν ἄθλιον σύστημα ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴν ἐνὸς σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος, ἀπὸ τὸ ὅποιον θὰ λείπη καὶ ἡ ἐλευθερία.

Τὰ πράγματα ἐν τούτοις δὲν εἶναι οὔτε ὅπως τὰ παρουσιάζουν ὠρισμένοι σοσιαλισταί, οὔτε ὅπως τὰ μεγαλοποιοῦν οἱ ἄστοι οἰκονομολόγοι. Ὁ σοσιαλισμὸς δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος μὲ τὴν ἐλευθερίαν, τούναντίον μάλιστα ἡμεῖς φρονοῦμεν ὅτι μόνον εἰς ἓν σοσιαλιστικὸν καθεστῶς δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ ἀληθῆς ἐλευθερία καὶ ἀληθῆς δημοκρατία. Τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ σοσιαλιστικοῦ συστήματος.

Οἱ ἀντίπαλοι κάθε σοσιαλιστικῆς μεταρρυθμίσεως ἰσχυρίζονται ὅτι ἄλλη λύσις, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν θεσμόν τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας καὶ καταναλώσεως, δὲν ὑφίσταται. Καὶ ἂν ἀκόμη, λέγουν, τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος θελήσῃ νὰ υἱοθετήσῃ ἀρχικῶς τὸν θεσμόν τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας καὶ καταναλώσεως θὰ καταλήξῃ ἀναγκαστικῶς εἰς τὴν κατάργησίν του. Ἡμεῖς ἐν τούτοις φρονοῦμεν, βάσει τῶν νεωτέρων διδασμάτων τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πείρας, ὅτι ὁ θεσμὸς τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐργασίας καὶ τῆς καταναλώσεως ὅχι μόνον εἶναι ἀπλῶς δυνατὸς ἀλλ' ἀποτελεῖ καὶ τὴν μόνην βάσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας δύναται νὰ στηριχθῇ ἡ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ βιωσιμότης τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος. Ἐπὶ πλέον, τὸ καὶ σπουδαιότερον ὅλων, δι' αὐτοῦ δὲν ἐξασφαλίζεται μόνον τὸ ἐν σκέλος τῆς εὐημερίας, δηλαδή ἡ ἐλευθερία, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄλλο, ἡ μεγαλυτέρα δηλαδή παραγωγικότης. Δὲν ζητοῦμεν συνεπῶς τὴν ἀναγνώρισιν ὑπὸ τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐργασίας καὶ τῆς κατανα-

λώσεως χάριν αὐτῆς μόνης τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ χάριν τῆς μεγαλυτέρας παραγωγικότητος. Τοιοῦτο σοσιαλιστικὸν σύστημα ὅχι μόνον εἶναι πραγματοποιήσιμον, ἀλλ' ἀποτελεῖ καὶ τὴν μόνην βιώσιμον μορφήν τὴν συνδυάζουσιν δικαιοσύνην καὶ εὐημερίαν καὶ καθιστῶσαν τοὺς ἀνθρώπους εὐτυχεῖς.

2. Η ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΑ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΣ

Ἡ παραγωγικότης ἀποτελεῖ τὸ ἕτερον σκέλος τῆς εὐημερίας εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς. Διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐκτιμήσωμεν δεόντως τὴν ἐξέχουσαν σημασίαν τοῦ παράγοντος τούτου, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἐξῆς βασικά στοιχεῖα :

Χαρακτηριστικὸν πάσης οἰκονομίας εἶναι ἡ ἀνεπάρκεια, ἡ στενότης τῶν μέσων πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν. Τὰ παραγωγικά μέσα τὰ ὅποια διαθέτει ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἰδίως ἡ ἐργασία, εἶναι περιορισμένα, ἐνῶ αἱ ἀνάγκαι εἶναι συνεχῶς πολλαπλασιασθαὶ καὶ οὕτω πρακτικῶς ἀπεριόριστοι. Εἶναι εὐνόητον ὅτι ἐνῶπιον τῆς καταστάσεως ταύτης ἡ πρώτη σκέψις ἡ ὅποια γεννᾶται εἰς τὸν νοῦν κάθε σῶφρονος ἀνθρώπου εἶναι : πῶς διὰ τῶν περιορισμένων παραγωγικῶν μέσων θὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ μεγαλυτέρα παραγωγικότης. Τὸ πρόβλημα τοῦτο παρουσιάζει δύο ὅψεις :

Πρῶτον, τί θὰ παραχθῇ καὶ πόσον θὰ παραχθῇ. Τὸ ζήτημα τοῦτο στηρίζεται ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ κάλυψις ὅλων τῶν ἀναγκῶν, αἱ δὲ προτιμώμεναι δὲν ἱκανοποιοῦνται ὁλοσχερῶς. Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δίδει τὴν λύσιν εἰς τὴν κατανομήν τῶν παραγωγικῶν μέσων εἰς τοὺς διάφορους τομεῖς πρὸς παραγωγήν τῶν καταλλήλων ἀγαθῶν, διὰ τὴν θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν.

Δεύτερον, πῶς θὰ παραχθῇ. Ἡ πλευρὰ αὕτη τοῦ

προβλήματος ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα, δεδομένου ὅτι ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ἀνεπάρκεια παραγωγικῶν μέσων, διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ μεγαλυτέρα παραγωγικότης πρέπει νὰ ἀποφευχθῇ κάθε σπατάλη δυνάμεων, πρέπει διὰ τῶν μικροτέρων παραγωγικῶν δυνάμεων νὰ ἐπιτυγχάνεται ἐκάστοτε τὸ μεγαλύτερον δυνατὸν ἀποτέλεσμα. Μὲ ἄλλας λέξεις δέον νὰ ἐξευρίσκειται πάντοτε ἡ οἰκονομικώτερα μέθοδος παραγωγῆς, ὁ οἰκονομικώτερος συνδυασμὸς τῶν παραγωγικῶν μέσων. Λέγομεν δὲ ὁ οἰκονομικώτερος καὶ ὁχι ὁ τεχνικώτερος, διότι ὁ τεχνικώτερος δὲν εἶναι πάντοτε καὶ ὁ οἰκονομικώτερος. Ἡ οἰκονομία ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν της ἐκ τῆς ιδιότητος αὐτῆς τοῦ προβλήματός της, τῆς ἐξοικονομήσεως δηλαδή παραγωγικῶν δυνάμεων.

Διὰ νὰ ἐπιτυγχάνῃ ἓν καθεστῶς τὴν μεγαλυτέραν παραγωγικότητα πρέπει νὰ διαθέτῃ τὰ κατάλληλα μέσα πρὸς διαρκῇ καθορισμὸν καὶ τῶν δύο πλευρῶν τοῦ προβλήματος, δηλαδή τοῦ πόσον καὶ πῶς θὰ παραχθῇ. Πράγματι, ἡ μὴ ἱκανοποιητικὴ λύσις τῆς πρώτης πλευρᾶς τοῦ προβλήματος θὰ συνεπήγετο τὴν θεραπείαν δευτερευουσῶν ἀναγκῶν καὶ τὴν μὴ ἢ ἀνεπαρκῇ ἱκανοποίησιν πρωτευουσῶν. Τοῦτο ὅμως σημαίνει σπατάλην ἀνεπαρκῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ μὴ ἐπιτυχίαν τοῦ maximum τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν. Ὅμοίως ἡ παραμέλησις τῆς δευτέρας πλευρᾶς τοῦ προβλήματος θὰ κατέληγεν εἰς τὴν παραγωγὴν ὀλιγωτέρων ἢ ποιοτικῶς κατωτέρων ἀγαθῶν, δηλαδή εἰς τὴν σπατάλην ἀνεπαρκῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Ὡς ἐσημειώσαμεν εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, ἡ λύσις καὶ τῶν δύο πλευρῶν τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος τῆς μεγαλυτέρας παραγωγικότητος ἐπιτυγχάνεται εἰς τὴν ἰδεωδῶς λειτουργοῦσαν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν αὐτομάτως διὰ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον. Οἱ καταναλωταὶ ἐκδηλώνουν τὰς ἐπιθυμίας των (ποίας ἀνάγκας καὶ μέχρι ποίου σημείου θέλουν νὰ

τάς ικανοποιήσουν) εἰς ἓν δημοψήφισμα τὸ ὁποῖον διενεργεῖται καθημερινῶς εἰς τὴν ἀγοράν. Εἰς τὸ δημοψήφισμα τοῦτο κάθε τραπεζογραμμάτιον ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ ψηφοδέλτιον, οἱ δὲ κάτοχοι αὐτῶν διὰ τῆς ζητήσεως εἶναι ὥς νὰ ψηφίζουν περὶ τοῦ εἴδους καὶ τοῦ μεγέθους τῆς παραγωγῆς. Οἱ παραγωγοὶ ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ψηφοφορίας, τὰ ὁποῖα διατυποῦνται εἰς τὰς τιμὰς τῶν διαφόρων ἀγαθῶν, προσαρμόζουν τὴν παραγωγὴν πρὸς ταῦτα καὶ προσπαθοῦν νὰ ἐφαρμόσουν τὰς οἰκονομικωτέρας μεθόδους παραγωγῆς, διὰ νὰ ἐλαττώσουν τὰ ἔξοδα καὶ ἐπιτύχουν τὸ μεγαλύτερον κέρδος.

Τοιουτοτρόπως εἰς τὴν ἰδεώδη ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν, τὴν βασιζομένην εἰς τὸν ἐλεύθερον ἀνταγωνισμόν, ἐπιτυγχάνονται χάρις εἰς τὸν μηχανισμόν τῶν τιμῶν αὐτομάτως τρία τινά, τὰ ὁποῖα ἔχουν μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν λύσιν τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος. Πρῶτον, ἡ παραγωγή κατευθύνεται πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῶν καταναλωτῶν. Δεύτερον, τὰ ἔξοδα παραγωγῆς ἐκάστου προϊόντος περιορίζονται εἰς τὸ ἐλάχιστον ἐκ τῆς προσπάθειας τῶν παραγωγῶν, ὅπως αὐξήσουν τὴν διαφορὰν μεταξὺ ἐξόδων καὶ τιμῶν, δηλαδὴ τὸ κέρδος τῶν. Τρίτον, αἱ τιμαὶ ρέπουν διαρκῶς πρὸς τὰ ἔξοδα παραγωγῆς τῶν ἀγαθῶν, λόγῳ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν παραγωγῶν, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τῆς ἰδεώδους ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως.

Εἰς τὸ δημοψήφισμα ὅμως αὐτὸ ὅλοι οἱ ψηφοφόροι δὲν προσέρχονται μὲ ἰσάριθμα ψηφοδέλτια, ἀλλὰ ἄλλοι μὲ ὀλιγώτερα, ἄλλοι μὲ περισσότερα καὶ ἄλλοι μὲ πλῆθος ἐξ αὐτῶν. Τοιουτοτρόπως οἱ μὲν διαθέτουν μεγάλην ἐκλογικὴν δύναμιν, οἱ δὲ μικράν. Ὡς ἐκ τούτου τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ δημοψηφίσματος δὲν διατυπώνει ἰσοψήφως τὰς ἐπιθυμίας τῆς ὁλότητος, ἀλλ' ἀνίσως. Τοῦτο σημαίνει ὅτι, ἡ βάσει αὐτοῦ κατευθυνομένη παραγωγή δὲν ἐπιτυγχάνει πραγματικῶς τὸ *maximum* τῆς ικανοποιήσεως τῶν ἀναγ-

κῶν, ἀλλ' ὄριον κατώτερον. Πράγματι, ἡ ἀνίσως κατανε-
μημένη ἐκλογικὴ δύναμις, ὀφειλομένη εἰς τὴν ἄνισον δια-
νομὴν τοῦ εἰσοδήματος, ἐπιτρέπει εἰς τοὺς ἰσχυροὺς νὰ
ἀνταγωνίζωνται τὰς στοιχειώδεις ἀνάγκας τῶν ἀδυνάτων
ψηφοφόρων, προτάσσοντες τὰς ἰδικὰς τῶν ἀνάγκας πο-
λυτελείας. Ἀλλ' οὕτω, ἀντὶ ἡ παραγωγή νὰ στραφῇ πρὸς
τὴν κατεύθυνσιν τῆς δημιουργίας ἀγαθῶν εὐρείας κατα-
ναλώσεως, τὰ ὁποῖα παρέχουν ἐντονωτέραν ἱκανοποίησιν
ἀναγκῶν, καταγίνεται εἰς τὴν κατασκευὴν εἰδῶν πολυτε-
λείας, τὰ ὁποῖα προσφέρουν ἀσθενεστέραν ἱκανοποίησιν.
Τοῦτο σημαίνει ὅτι καὶ ὅταν ἐπιτυγχάνεται ἡ μεγαλυτέρα
παραγωγικότης δὲν ἐξασφαλίζεται τὸ *maximum* τῆς ἱκα-
νοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν, λόγῳ τῆς μεγάλης ἀνισότητος
εἰς τὴν διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος. Τὸ *maximum* τῆς ἱκα-
νοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν πραγματοποιεῖται τότε μόνον
ὅταν ἐξασφαλίζεται ἡ μεγαλυτέρα παραγωγικότης, ἐκ πα-
ραλλήλου δὲ ἐπιτυγχάνεται ἰσότης τῶν ὀριακῶν ἱκανο-
ποιήσεων τῶν προερχομένων ἐκ τῶν παραγομένων ἀγα-
θῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον προϋποθέτει σχετικὴν ὁμοιομορ-
φίαν εἰσοδημάτων.

Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ ἐντοπίζεται τὸ βασικὸν ἐλάτ-
τωμα τῆς ἀτομιστικῆς ὁργανώσεως, καὶ δι' αὐτὸ κυρίως
ἐπιδιώκεται ἡ κατάργησίς της. Ἐπιπροσθέτως ὁμως, ὡς διε-
πιστώσαμεν εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς κρίσεως τῆς κεφα-
λαιοκρατίας, οὔτε καὶ ἡ δευτέρα πλευρὰ τοῦ οἰκονομικοῦ
προβλήματος εὐρίσκει πλέον εἰς αὐτὴν τὴν ἱκανοποιητικω-
τέραν λύσιν, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν ὁργανικῶν ἀλ-
λοιώσεων αὐτῆς καὶ τῶν διαφόρων ἀναποφεύκτων κρατι-
κῶν παρεμβάσεων. Προβάλλει τότε τὸ ἐρώτημα: Ἐφ' ὅ-
σον ἡ ἀτομιστικὴ ὁργάνωσις ὄχι μόνον τὸ ἰδεῶδες τῆς κοι-
νωνικῆς δικαιοσύνης δὲν ἐκπληροῖ, ἀλλ' οὔτε καὶ τὸ τῆς
μεγαλυτέρας παραγωγικότητος, διὰ ποῖον λόγον νὰ ἐπι-
μένωμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ μηχανισμοῦ της; Τοῦτο
πράττομεν διότι μᾶς ἐνδιαφέρει ὁ μηχανισμὸς της διὰ τὴν

λύσιν τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς. Μόνον ἡ σοσιαλιστικὴ ὀργάνωσις, ἡ ὁποία θὰ στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, θὰ δυνηθῇ νὰ λύσῃ ἱκανοποιητικῶς τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα καὶ νὰ ὑπερβάλλῃ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως καὶ αὐτὴν τὴν ἰδεώδη μορφήν τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως. Μόνον διὰ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν ἐπιτυγχάνεται ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο ἰδεωδῶν, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εὐημερίας, καὶ μόνον δι' αὐτοῦ ἐξασφαλίζεται ἡ ἐλευθερία καὶ τὸ *maximum* τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν.

Αἱ προηγούμεναι παρατηρήσεις μας ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἔδειξαν ἤδη διὰ ποίους λόγους ἄλλη λύσις εἶναι ἀδύνατος. Ἐδῶ συμπληρωματικῶς τονίζομεν τὰ ἑξῆς :

Οἱ παλαιότεροι σοσιαλισταὶ ἡσχολήθησαν μὲ τὴν δριμύτην κριτικὴν τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ καθεστώτος καὶ μὲ τὴν νομοτέλειαν τὴν ὀδηγοῦσαν εἰς τὴν κατάρρευσίν του, οὐδόλως ὅμως ἢ πολὺ ὀλίγον κατέγιναν εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ σοσιαλιστικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον θὰ ἤρχετο νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ κεφαλαιοκρατικόν. Ὅσοι ἐκ τῶν σοσιαλιστῶν ἔθιξαν τὸ ζήτημα ἀπέβλεψαν εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ συστήματος τοῦ χρήματος καὶ τῶν τιμῶν καὶ τὴν ἀντικατάστασίν των διὰ φυσικῶν ὑπολογιστικῶν μονάδων καὶ δὴ τῆς ἐργασίας (Marx, Engels, Lenin, Neurath). Τὸ σύστημα αὐτὸ ἐπεκρίθη ἐπιτυχῶς ὑπὸ τοῦ Mises (*Gemeinwirtschaft*, 2α ἔκδ. 1932) καὶ ἄλλων, ἐγένετο δὲ ἀντιληπτὸν ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ του θὰ κατέληγεν εἰς πλήρη ἀποτυχίαν, ὥστε σήμερον νὰ μὴ ἀπαντᾶται οὔτε εἰς ὁπαδὸς αὐτοῦ μεταξὺ τῶν οἰκονομολόγων. Ἀντὶ ἄλλης κριτικῆς περιοριζόμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ἐδῶ μερικὰ σημεῖα ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Mises : « Ἄνευ οἰκονομικοῦ ὑπολογισμοῦ δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ οἰκονομία. Εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ οἰκονομία ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν, καθόσον εἶναι ἀδύνατος ὁ οἰκονομικὸς ὑπολογισμὸς... Δὲν θὰ ὑπῆρχε μέσον ἐξευρέ-

σεως τοῦ τί εἶναι λελογισμένον, καὶ οὕτω δὲν θὰ ἡδύνατο ἡ παραγωγή νὰ βασισθῇ ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς ἀρχῆς... Ἄς λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὴν κατασκευὴν ἑνὸς σιδηροδρομικοῦ δικτύου. Πρέπει τοῦτο νὰ πραγματοποιηθῇ, καὶ ἂν ναί, ποῖα ἀπὸ τὰς πολλὰς διακλαδώσεις δέον νὰ προτιμηθῇ ; Εἰς τὴν ἀνταλλακτικὴν καὶ χρηματικὴν οἰκονομίαν ὁ ὑπολογισμὸς δύναται νὰ γίνῃ εἰς χρημᾶ... Καταργουμένου τούτου κάθε οἰκονομικὸς ὑπολογισμὸς καθίσταται ἀδύνατος... Τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος θὰ θελήσῃ νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα τῆς κατασκευῆς ἢ μὴ διὰ δυναμικῆς ἀποφάσεως. Ἡ ἀπόφασις ὅμως αὕτη τὸ πολὺ θὰ βασίζεται εἰς ἀορίστους ἐκτιμήσεις· ποτὲ δὲν θὰ στηριχθῇ ἐπὶ ἀκριβοῦς οἰκονομικοῦ ὑπολογισμοῦ... Σοσιαλισμὸς εἶναι ἡ κατάργησις τοῦ λελογισμένου τῆς οἰκονομίας».

Τόσον ὅμως οἱ σοσιαλισταὶ ὅσον καὶ οἱ ἄστοι οἰκονομολόγοι δὲν ἐσταμάτησαν ἐπὶ τῶν πρωτογόνων αὐτῶν σχεδίων, ἀλλ' ἐπενόησαν σοσιαλιστικὰ συστήματα βασιζόμενα ἐπὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν. Τὰ συστήματα ταῦτα ἀναγνωρίζουν τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐργασίας καὶ τῆς καταναλώσεως καὶ δέχονται κατὰ βάσιν τὸν προσανατολισμὸν τῆς παραγωγῆς ὡς πρὸς τὸ τί καὶ πόσον θὰ παραχθῇ ἀναλόγως τῶν τιμῶν. Διὰ νὰ ὑπάρξῃ ὅμως λελογισμένη κατεύθυνσις τῆς παραγωγῆς, δυναμένη νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν μεγαλύτεραν παραγωγικότητα, πρέπει νὰ εἶναι ἐφικτὸς ὁ ὑπολογισμὸς τῶν ἐξόδων παραγωγῆς, διότι οὐσιαστικῶς δὲν εἶναι αἱ τιμαὶ οὔτε καὶ τὰ ἔξοδα τὰ ὁποῖα χρησιμεύουν ὡς κριτήριον κατευθύνσεως τῆς παραγωγῆς, ἀλλ' ἡ μεταξὺ τῶν διαφορὰ. Πρὸς ὑπολογισμὸν ὅμως τῶν ἐξόδων πρέπει νὰ ὑφίστανται τιμαὶ τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς καὶ δὴ τόσον τῆς ἐργασίας, ὅσον καὶ τοῦ κεφαλαίου καὶ τοῦ ἐδάφους. Εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς αὐτὸ παρεμβαίνει ἡ κριτικὴ τῶν ἀστῶν οἰκονομολόγων, ἰσχυριζομένων ὅτι εἶναι μὲν δυνατὸς ὁ σχηματισμὸς τιμῆς τῆς ἐργασίας, εἶναι ὅμως ἀνέφικτος ἡ διαμόρφωσις ἐλευθέρως τιμῆς τοῦ

κεφαλαίου καὶ τοῦ ἐδάφους. Ἐφ' ὅσον ὁμως οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα, κάθε ὑπολογισμὸς ἐξόδων παραγωγῆς ἀποδεικνύεται οὐτοπία εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν, βασιζομένην ἐπὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, καὶ συνεπῶς θὰ ἔπρεπε νὰ ἰσχύη καὶ δι' αὐτὴν τὸ ὑπὸ τοῦ Mises λεχθέν: σοσιαλισμὸς εἶναι οἰκονομία ἄνευ ὑπολογισμοῦ.

Πράγματι, ἐὰν τοῦτο ᾔτο ἀληθές, τότε δὲν θὰ ᾔτο ἐπιτετραμμένον νὰ ὑποστηριχθῇ σοβαρῶς ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία θὰ ᾔτο ἱκανὴ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ maximum τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ κατεσπαταλῶντο σπανίζουσαι παραγωγικαὶ δυνάμεις, λόγω ἑλλείψεως ἀκριβοῦς οἰκονομικοῦ μέτρου.

Πῶς θὰ ᾔτο δυνατόν νὰ κρίνωμεν ποῖα μέθοδος παραγωγῆς εἶναί οἰκονομικῶς συμφερωτέρα καὶ ποῖα ἀγαθὰ παραγωγῆς εἶναι προτιμότερα, ἐφ' ὅσον δὲν θὰ ὑπῆρχον τιμαὶ τῶν ἀγαθῶν παραγωγῆς καὶ δὲν θὰ ὑφίστατο τόκος; Πῶς θὰ ἐπραγματοποιεῖτο ὁ περιορισμὸς τῆς ἀνεξαντλήτου καταναλώσεως, μέχρι τοῦ σημείου εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἐπῆρκουν τὰ διαθέσιμα παραγωγικὰ μέσα διὰ τὴν κάλυψιν τῆς, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ τιμαὶ τῶν ἐτοίμων προϊόντων δὲν θὰ ἀνταπεκρίνοντο πρὸς τὰ πραγματικὰ ἔξοδα παραγωγῆς;

Οἱ ἄστοι οἰκονομολόγοι Robbins (Economic planning and international order, 1937), Hayek (Collectivist economic planning, 1935), Halm (Further considerations on the possibility of adequate calculation in a socialist community, εἰς Hayek, Collectivist economic planning, 1935) καὶ ἄλλοι τονίζουν τὸ ἀδύνατον τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ τόκου καὶ τῆς ἐγγείου προσόδου εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν καὶ συνεπῶς ἀρνοῦνται εἰς αὐτὴν λελογισμένην βιωσιμότητα. Εἰδικώτερον ὁ Halm διατείνεται ὅτι ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ τόκου εἰς μίαν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν, μολονότι τόσο ἀπαραίτητος, εἶναι δυστυχῶς ἀδύνατος. Αὕτῃ δὲ λέγει εἶναι καὶ ἡ κυριωτέρα ἀντίρρησης ἐναντίον τοῦ

σοσιαλιστικοῦ καθεστῶτος. Ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Halm ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν σχηματισμὸς τόκου εἰς πιστωτικὴν ἀγορὰν εἶναι ἀδύνατος. Εἰς αὐτὴν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ προσφορὰ καὶ ζήτησις ἐφ' ὅσον ἐξ ὑπαρχῆς τὸ κεφάλαιον εὐρίσκεται εἰς τὴν κατοχὴν ἐκείνου ὃ ὁποῖος πρόκειται νὰ τὸ χρησιμοποίῃ, εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν εἰς τὴν κεντρικὴν σοσιαλιστικὴν ἀρχήν. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἐφ' ὅσον ὁ τόκος εἶναι ἀνέφικτον νὰ καθορισθῇ αὐτομάτως θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προσδιορισθῇ ὑπὸ τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐπίσης θὰ ἦτο ἐντελῶς ἀκατόρθωτον. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ κεντρικὴ ἀρχὴ θὰ ἐγνώριζε πλήρως πόσα κεφαλαιουχικὰ ἀγαθὰ ὠρισμένου εἴδους κατέχει ἢ θὰ ἠδύνατο νὰ προμηθεύσῃ δι' ἀναγκαστικοῦ περιορισμοῦ τῆς καταναλώσεως. Θὰ ἐγνώριζε τὴν ἱκανότητα τῶν ὑφισταμένων ἐγκαταστάσεων εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς παραγωγῆς· ἀλλὰ δὲν θὰ ἐγνώριζε πόση θὰ ἦτο ἡ στενότης τοῦ κεφαλαίου. Τοῦτο δὲ διότι ἡ σπάνις τῶν μέσων παραγωγῆς πρέπει πάντοτε νὰ συσχετίζεται πρὸς τὴν ζήτησιν αὐτῶν, τῆς ὁποίας αἱ διακυμάνσεις προκαλοῦν μεταβολὰς εἰς τὴν ἀξίαν τῶν ἐν λόγῳ ἀγαθῶν, ἐν προκειμένῳ τοῦ κεφαλαίου, καὶ ἐὰν ἀκόμη ἡ προσφορὰ παρέμενε σταθερά... Ἡ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία ἐξ ἴσου δὲν παρέχει μίαν τοιαύτην διαδικασίαν σχηματισμοῦ τιμῶν διὰ κεφαλαιουχικὰ ἀγαθὰ, ὅπως δὲν δύναται νὰ ἐξασφαλίσῃ διαδικασίαν προσδιορισμοῦ τοῦ τόκου. Ἡ κεντρικὴ ἀρχὴ ἢ ἰδίᾳ παράγει τὰς μηχανὰς τὰς ὁποίας χρειάζεται καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ τὰς προμηθευθῇ εἰς τὴν ἀγορὰν κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν. Ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ δυνατόν νὰ προσδιορισθοῦν τὰ ἔξοδα παραγωγῆς τῶν κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν, διότι τὰ ἴδια εἶναι προϊόν ἐργασίας καὶ κεφαλαίου καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὀφείλει νὰ ἀποδοθῇ ἐκ τῶν προτέρων μίᾳ ἀξίᾳ εἰς τὸ κεφάλαιον ἐπιτρέπουσα τὸν προσδιορισμὸν τῶν ἐξόδων

τοῦ χρησιμοποιουμένου κεφαλαίου. Ἡ χρησιμοποίησις ἐνὸς ἐπινοηθέντος ἐπιτοκίου πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ὑπολογισμοῦ μιᾶς ἀξίας τῶν κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν, ἡ ὁποία δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς δεδομένη κατὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ ἐπιτοκίου σημαίνει φαῦλον κύκλον. Ἀλλὰ ἐφ' ὅσον αἱ τιμαὶ τῶν κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν δὲν δύνανται νὰ ἐξακριβωθοῦν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσδιορισθῇ κατὰ πόσον δεδομένα περιθώρια μεταξὺ ἐξόδων ἐργασίας καὶ τιμῶν ἀγαθῶν δεόν νὰ ἀποδοθοῦν εἰς μεγαλύτεραν ἢ μικροτέραν ποσότητα κεφαλαίου. Εἶναι ἀνεφικτον διὰ τὴν κεντρικὴν ἀρχὴν νὰ εὔρη μέτρον συγκρίσεως τῶν ἀξιῶν τῶν κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν διαφόρων κατηγοριῶν... Ἀλλὰ ἐφ' ὅσον εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ θεωρῶμεν πᾶν συγκεκριμένον κεφαλαιουχικὸν ἀγαθὸν ὡς ἰδιαίτερον συντελεστὴν τῆς παραγωγῆς μὴ δυνάμενον νὰ συγκριθῇ μὲ οἷονδήποτε ἄλλον πλήττομεν σοβαρῶς τὴν ἀρχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ διαδικασίᾳ τῶν τιμῶν πρέπει νὰ εἶναι ὁμοιογενής, ἄνευ ἐκπληρώσεως τῆς ὁποίας εἶναι ἀσύλληπτος μία λελογισμένη διεύθυνσις τῆς παραγωγῆς εἰς τὴν ἀγοραίαν οἰκονομίαν».

Ἡ ἐπιχειρηματολογία αὕτη παρουσιάζεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἀρκετὰ σοβαρά, ἐφ' ὅσον δὲ δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ δοθῇ εἰς αὐτὴν ἀνατρεπτικὴ ἀπάντησις, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναμένῃ τις ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα ἐκ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς σοσιαλιστικῆς μεταρρυθμίσεως.

Οἱ νεώτεροι ὅμως σοσιαλισταὶ οἰκονομολόγοι, τοὺς ὁποίους εἰς τὸ σύγγραμμά μας «Θεωρητικὴ Οἰκονομικὴ» ἀπεκαλέσαμεν νεοσοσιαλιστάς, ἔδωσαν πρὸ ὀλίγων μόλις ἐτῶν τὴν ἀπάντησιν αὐτὴν. Μεταξὺ αὐτῶν κυριώτεροι εἶναι οἱ ἀγγλοσάξονες οἰκονομολόγοι H. D. Dickinson, (Economics of socialism, 1939), O. Lange (On the economic theory of socialism, ἔκδοσις B. Lippincott 1938) καὶ F. Taylor (On the economic theory of socialism, ἔκδοσις B. Lippincott 1938).

Ἐν πρώτοις ὥς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ τόκου παρατηροῦμεν ὅτι ὁ Halm μεγαλοποιεῖ τὰ πράγματα. Ὁ τόκος εἰς τὴν άτομιστικὴν ὀργάνωσιν εἶναι ἡ τιμὴ τοῦ κεφαλαίου, ἡ ὁποία ἐπιφέρει τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ προσφερομένων καὶ ζητουμένων ποσοτήτων κεφαλαίου, σχηματίζεται δὲ εἰς τὴν γενικὴν λειτουργίαν τῶν τιμῶν. Καὶ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν ὁ τόκος θὰ σχηματισθῇ αὐτομάτως ἀπὸ τῆς στιγμῆς κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ κεντρικὴ οἰκονομικὴ ἐπιτροπὴ θὰ καθορίσῃ τί ποσὸν θέλει νὰ ἀποταμιεύσῃ πρὸς δημιουργίαν νέου πραγματικοῦ κεφαλαίου, πρὸς χρηματοδότησιν δηλαδὴ τῆς οἰκονομικῆς προόδου. Τοῦτο δὲ διότι μόλις καθορισθῇ ἡ προσφορὰ κεφαλαίου εἰς ὠρισμένον αὐθαирέτως ὀρισθέντα τόκον θὰ καθορισθῇ καὶ ἡ ζήτησις κεφαλαίου, βῆσει τοῦ τόκου αὐτοῦ, ὁπότε ἐὰν μὲν ἡ τελευταία εἶναι μεγαλυτέρα τῆς πρώτης, ὁ τόκος θὰ πρέπῃ νὰ ἀνέλθῃ, ἐὰν δὲ μικρότερα θὰ πρέπῃ νὰ κατέλθῃ. Ἡ μόνη διαφορὰ μετὰ τὴν άτομιστικὴν ὀργάνωσιν εἶναι ὅτι τὸ μέγεθος τῆς ἀποταμιεύσεως δὲν καθορίζεται ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν θέλησιν τῶν καταναλωτῶν, ἀλλ' ἀπὸ τὰς ἀποφάσεις τοῦ Κράτους. Ἐν τούτοις ὅμως καὶ εἰς τὴν άτομιστικὴν ὀργάνωσιν δὲν ἔχουσιν τὰ πράγματα ὥς τὰ παρουσιάζει ὁ Halm, καθόσον καὶ ἐκεῖ σημαντικὸν τμῆμα τῆς ἀποταμιεύσεως δὲν πραγματοποιεῖται ἐλευθέρως ἀπὸ τὰς ἀποφάσεις τῶν καταναλωτῶν, λόγῳ τῆς μεγάλης ἀνισότητος εἰς τὴν διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος. Οὕτως, οἱ μικροεισοδηματῖαι θὰ κατηνάλισκον περισσότερα ἐὰν εἶχον μεγαλύτερα εἰσοδήματα, οἱ δὲ μεγαλοεισοδηματῖαι θὰ ἀπειαμίευν ὀλιγώτερα ἐὰν τὰ εἰσοδήματά των ᾔσαν μικρότερα. Τοῦτο σημαίνει ὅτι σημαντικὸν τμῆμα τῆς ἀποταμιεύσεως πραγματοποιεῖται ἀναγκαστικῶς, λόγῳ τῆς ἀνίσου διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος. Ἐκ παραλλήλου τὸ Κράτος διὰ τῆς φορολογίας προκαλεῖ ἀναγκαστικὴν ἀποταμίευσιν, καθ' ὃ ποσοστὸν χρησιμοποιοῖ τὸ προϊόν της δι' ἐκτέλεσιν ἔργων. Αἱ τράπεζαι ἐπίσης συντελοῦν εἰς ἀναγκαστικὴν ἀποταμίευσιν, ἐφ' ὃ

σον παρέχουν δημιουργουμένας πιστώσεις, δηλαδή πιστώσεις μὴ ἀνταποκρινομένας εἰς πραγματικὰς ἀποταμιεύσεις. Ποῦ λοιπὸν ὑπάρχει ἡ κολοσσιαία διαφορά, τὴν ὁποίαν εὐρίσκει ὁ Halm μεταξύ ἀτομιστικῆς καὶ σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας εἰς τὸ ζήτημα τοῦ τόκου καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως; Ὡς πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ τόκου οὐδεμία οὐσιαστικὴ διαφορά κατὰ τὴν γνώμην μας ὑφίσταται, ὡς πρὸς τὸ μέγεθος δὲ τῆς ἀποταμιεύσεως νομίζομεν ὅτι ἡ λήψις τῆς ἀποφάσεως ὑπὸ τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον θὰ ἔχη ὅλα τὰ μέσα κεντρικῆς παρακολουθήσεως τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ τεχνικοῦ ρυθμοῦ, εἶναι οἰκονομικῶς βασιμωτέρα ἀπὸ τὰς ἀναρχουμένας ἰδιωτικὰς, κρατικὰς καὶ τραπεζικὰς ἐνεργείας τῆς ἀτομιστικῆς οἰκονομίας, ἔνθα ἐλλεῖπει ἡ κεντρικὴ κατεύθυνσις. Ἐξ ἄλλου δέον νὰ ληθῇ σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν ὁ βασικὸς ρόλος τῆς κεντρικῆς κατευθύνσεως τῆς ἀποταμιεύσεως εἰς τὰς κυκλικὰς διακυμάνσεις καὶ κρίσεις, αἱ ὁποῖαι λόγῳ ἀκριβῶς τοῦ κεντρικοῦ χειρισμοῦ τῆς ἀποταμιεύσεως θὰ καταστῇ δυνατόν εἰς μίαν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν ἢ νὰ ἐξουδετερωθοῦν ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἐξασθενήσουν σοβαρῶς.

Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ζήτημα τὸ θιγόμενον ὑπὸ τοῦ Halm, τῆς ἀδυναμίας δηλαδή τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς ἀξίας τῶν κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν (τῶν ἀγαθῶν παραγωγῆς), δεδομένου ὅτι ταῦτα εὐρίσκονται ὅλα εἰς χεῖρας τοῦ Κράτους, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ σχηματισθῇ δι' αὐτὰ ἰδιαιτέρα τιμή, παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς: "Ὅπως καὶ δι' ὅλα τὰ ἀγαθὰ, οὕτω καὶ διὰ τὰ κεφαλαιουχικὰ θὰ ὁρισθοῦν τιμαί, αἱ ὁποῖαι θὰ καταστήσουν δυνατόν τὸν ὑπολογισμόν τῶν ἐξόδων παραγωγῆς. Ἐφ' ὅσον εἰς τὰς βασιζομένας ἐπ' αὐτῶν τῶν ἐξόδων τιμὰς τῶν παραγομένων ἀγαθῶν θὰ ὑφίσταται μεγαλυτέρα ζήτησις ἀγαθῶν καὶ συνεπῶς μεγαλυτέρα ἀντίστοιχος ζήτησις παραγωγικῶν μέσων, δύο πράγματα δύναται νὰ συμβοῦν, ἢ νὰ κατασκευασθοῦν περισσότερα κεφαλαιουχικὰ ἀγαθὰ, ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπει τοῦ-

το ἢ διαθέσιμος ἀποταμίευσις, ἥ εἰς ἐναντίαν περίπτωσιν νὰ ὑψωθοῦν αἱ τιμαὶ αὐτῶν. Ἄς μὴ λησμονώμεν ὅτι κάθε ζήτησις ἐτοίμων ἀγαθῶν ἀποτελεῖ ἐμμέσως ταυτόχρονον ζήτησιν παραγωγικῶν μέσων. Ἡ μὴ ὑπαρξίς ἀγορᾶς ὑλικῶν παραγωγικῶν μέσων, διότι ταῦτα θὰ εὐρίσκωνται εἰς χεῖρας τῶν διαφόρων κρατικῶν ὀργανισμῶν καὶ ἐπιχειρήσεων, οὐδόλως παραβλάπτει τὸν μηχανισμόν, δεδομένου ὅτι αἱ τιμαὶ αὐτῶν ἀποτελοῦν ἀπλῶς μέσα ὑπολογισμοῦ τῆς ἀξίας τῶν διαφόρων παραγωγικῶν μέσων μεταξὺ τῶν διαφόρων ὀργανισμῶν εἰς τὰς συναλλαγὰς των καὶ δι' ἓνα ἕκαστον ἐξ αὐτῶν, κατὰ τὴν ἐξεύρεσιν τῶν ἐξόδων παραγωγῆς τῶν παραγομένων προϊόντων.

Τὸ ζήτημα λοιπὸν τῆς ἐξευρέσεως μέτρου ὑπολογισμοῦ τῶν ἐξόδων παραγωγῆς εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν εἶναι δι' ἡμᾶς λελυμένον. Ἄς ἴδωμεν τώρα πῶς λειτουργεῖ εἰς αὐτὴν εἰς τὰς γενικὰς του γραμμὰς ὁ μηχανισμὸς τῶν τιμῶν.

Δι' αὐτοῦ, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν, συντελεῖται ἡ ρύθμισις τῆς καταναλώσεως καὶ τῆς παραγωγῆς καὶ ἐπέρχεται διηνεκῶς ἡ ἀμοιβαία προσαρμογὴ αὐτῶν. Αἱ τιμαὶ ὑπὸ τὸ ἀτομιστικὸν σύστημα δὲν προσαρμόζουσι μόνον τὸν ἓνα παράγοντα πρὸς τὸν ἄλλον, τὴν ζήτησιν καὶ κατανάλωσιν πρὸς τὴν προσφορὰν καὶ τὴν παραγωγήν, ἀλλὰ ταύτοχρόνως καὶ τὴν προσφορὰν καὶ τὴν παραγωγήν πρὸς τὴν ζήτησιν καὶ κατανάλωσιν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν.

Ἐν πρώτοις δεόν νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ τιμὴ ἰσορροπίας εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν, μολονότι, ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς προσεχὲς κεφάλαιον, τὸ Κράτος ἔχει εἰς χεῖρας τοῦ τὸ μονοπώλιον ὀλοκλήρου σχεδὸν τῆς προσφορᾶς, ἐν τούτοις ἐπειδὴ δὲν ἀποβλέπει εἰς κέρδη ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ ἔξοδα παραγωγῆς, δηλαδή ἐκπληροῦται ἡ «ἀρχὴ τῶν ἐξόδων».

Ὅπως εἰς τὴν ἀτομιστικὴν οὕτω καὶ εἰς τὴν σοσιαλι-

στικήν ὀργάνωσιν πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος τῶν τιμῶν δὲν πρέπει νὰ συσχετίσωμεν τὴν ζήτησιν ἐτοίμων ἀγαθῶν πρὸς τὴν προσφορὰν τῶν ἀλλὰ πρὸς τὴν προσφορὰν τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων, δηλαδή τῶν ἀγαθῶν τῶν ἀναγκαίων διὰ τὴν παραγωγήν τῶν ζητουμένων ἐτοίμων ἀγαθῶν. Τοῦτο καθίσταται ἐφικτὸν διὰ τῆς ἀναλύσεως τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν εἰς συνδυασμοὺς ποσοτήτων ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ τῆς μεταμορφώσεως τῆς ζητήσεως ἐτοίμων ἀγαθῶν εἰς ζήτησιν ὑπηρεσιῶν παραγωγικῶν μέσων. Τοιοῦτοτρόπως αἱ τιμαὶ καθορίζονται διὰ τῆς σχέσεως προσφορᾶς καὶ ζητήσεως, ἀντὶ ὅμως νὰ τεθῇ ἡ ζήτησις ἐτοίμων ἀγαθῶν ἔναντι τῆς προσφορᾶς τῶν ἀγαθῶν τούτων, τίθεται ἔναντι τῆς προσφορᾶς τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων, αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦνται εἰς ὠρισμένας ποσότητας διὰ τὴν παραγωγήν τῶν.

Τώρα, διὰ νὰ παρακολουθήσωμεν τὸν μηχανισμόν τῶν τιμῶν εἰς τὴν σοσιαλιστικήν ὀργάνωσιν ἀναχωροῦμεν ἀπὸ μίαν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν ἔχουν ὀρισθῇ τυχαίως αἱ τιμαὶ τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν. Βάσει τῶν τιμῶν αὐτῶν θὰ καθορισθῇ δι' ἕκαστον ἀγαθὸν ἡ ζήτησις. Ἐὰν εἰς ἑκάστην τῶν τιμῶν αὐτῶν δὲν πραγματοποιεῖται ἐξίσωσις μεταξὺ προσφερομένων καὶ ζητουμένων ποσοτήτων, τότε ἐφ' ὅσον μὲν αἱ προσφερόμεναι ποσότητες εἶναι μεγαλύτεραι θὰ κατέλθουν αἱ τιμαί, ἐφ' ὅσον δὲ εἶναι μικρότεραι θὰ ἀνέλθουν, μέχρις ὅτου δι' ἕκαστον ἀγαθὸν ἐπέλθῃ ἐξίσωσις μεταξὺ προσφορᾶς καὶ ζητήσεως. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν πραγματοποιεῖται σύστημα προσωρινῆς καὶ ὅχι ὀριστικῆς ἰσορροπίας. Τοῦτο δὲ διότι μέχρι τῆς στιγμῆς ἐλάβομεν ὑπ' ὄψιν τὰς προσφερομένας ποσότητας τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν, ἀνεξαρτήτως τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τὴν παραγωγήν τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων, ἀνεξαρτήτως δηλαδή τῆς ζητήσεως τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων, τὴν ὁποίαν δημιουργεῖ ἡ ζήτησις τῶν.

Διὰ τὴν νὰ πραγματοποιηθῇ ὀριστικὴ ἰσορροπία πρέπει διὰ τῶν τιμῶν νὰ ἐπέλθῃ πλήρης προσαρμογὴ τῶν ἀνεπαρκῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων πρὸς τὴν ζήτησιν ἐτοίμων ἀγαθῶν.

Ὡς ἐσημειώσαμεν καὶ ἀνωτέρω, ἡ ζήτησις ἐτοίμων ἀγαθῶν δὲν σημαίνει ἀπλῶς ζήτησιν τῶν ἀγαθῶν τούτων, ἀλλὰ ταύτοχρόνως ἔμμεσον ζήτησιν τῶν ἀναγκαίων ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν. Ἐπίσης ἡ προσφορὰ ἐτοίμων ἀγαθῶν ἀποτελεῖ ἐξ ἴσου ἔμμεσον προσφορὰν ὑπηρεσιῶν παραγωγικῶν μέσων. Ἐκ τούτων προκύπτει ὅτι ὀριστικὴ ἰσορροπία εἰς τὴν προσφορὰν καὶ ζήτησιν ἐτοίμων ἀγαθῶν δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ, ἐὰν δὲν ἐπέλθῃ τελικὴ ἰσορροπία μεταξὺ ἐμμέσου ζήτησεως καὶ προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν παραγωγικῶν μέσων.

Τοιοιούτρόπως, ἐὰν ἐπανεέλθωμεν ἐπὶ τῆς προηγουμένης ὑποθέσεως τοῦ τυχαίου καθορισμοῦ τῶν τιμῶν τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν, παρατηροῦμεν ὅτι δι' αὐτοῦ δὲν προσδιορίζονται μόνον αἱ ζητούμεναι καὶ προσφερόμεναι ποσότητες τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἀνίστοιχοι ποσότητες τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων, συνεπῶς δὲ καὶ αἱ τιμαὶ αὐτῶν. Ἐὰν ὁμῶς αἱ οὕτω καθορισθεῖσαι τιμαὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων δὲν ἐπιφέρουν ἐξίσωσιν μεταξὺ προσφερομένων καὶ ζητούμενων ποσοτήτων αὐτῶν, θὰ ἀύξομειωθοῦν μέχρις ὅτου ἐξισωθοῦν μεταξὺ τῶν. Πρώτη προϋπόθεσις λοιπὸν τῆς ὀριστικῆς ἰσορροπίας εἶναι ὁ σχηματισμὸς τιμῶν ἰσορροπίας προσφορᾶς καὶ ζήτησεως τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων. Δευτέρα προϋπόθεσις εἶναι ὁ σχηματισμὸς τιμῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν ἀνταποκρινομένων πρὸς τὰς τιμὰς τῶν εἰς αὐτὰ περιεχομένων ποσοτήτων τῶν ὑπηρεσιῶν παραγωγικῶν μέσων, δηλαδὴ πρὸς τὰ ἔξοδα παραγωγῆς αὐτῶν.

Εἰς τὸ κοινωνιστικὸν σύστημα αἱ κρατικαὶ ὁργανώσεις τῆς παραγωγῆς, συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ συ-

στήματος τούτου, δὲν ἀποβλέπουν εἰς κέρδος, ἀλλ' εἰς τὴν μεγαλυτέραν παραγωγικότητα καὶ τὸν καλύτερον ἐφοδιασμόν τῶν καταναλωτῶν δι' ἐτοίμων ἀγαθῶν Βάσει τῆς κατεθυνούσης ταύτης ἀρχῆς, ἡ ὁποία ὑποκαθιστᾷ τὴν ἀρχὴν τοῦ κέρδους, αἱ τιμαὶ ἀσκοῦν τὸν αὐτὸν ρυθμιστικὸν ρόλον ἐπὶ τῆς παραγωγῆς, ὥς εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν.

Ἐν πρώτοις οἱ προΐστάμενοι τῶν ὀργανώσεων τῆς παραγωγῆς ὠθούμενοι ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω ἀρχὴν θὰ καταβάλλουν πάντοτε προσπάθειας νὰ ἀνεύρουν τὸν εὐνοϊκότερον συνδυασμὸν τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς, διὰ νὰ περιορίσουν εἰς τὸ ἐλάχιστον τὰ ἔξοδα αὐτῆς.

Δεύτερον οἱ προΐστάμενοι τῶν ὀργανώσεων τῆς παραγωγῆς θὰ αὐξάνουν, ἐλαττώνουν ἢ διακόπτουν τὴν παραγωγήν, οὕτως ὥστε διὰ τῆς αὐξομειώσεως τῆς προσφορᾶς ἐτοίμων ἀγαθῶν αἱ τιμαὶ αὐτῶν νὰ προσαρμόζονται ἐκάστοτε πρὸς τὰ ἔξοδα παραγωγῆς τῶν. Τοιοῦτοτρόπως τῶν προϊόντων ἐκείνων τῶν ὁποίων αἱ τιμαὶ ζητήσεως εἶναι ὑψηλότεραι τῶν ἐξόδων ἡ παραγωγή θὰ ἐπεκτείνεται, ἐκείνων δὲ τῶν ὁποίων αἱ τιμαὶ εἶναι χαμηλότεραι τῶν ἐξόδων θὰ περιστέλλεται ἢ θὰ διακόπτεται.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον λύεται εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν τὸ πρόβλημα τί καὶ πόσον θὰ παραχθῇ καί, πῶς θὰ ἐξευρεθῇ ὁ οἰκονομικώτερος τρόπος διὰ τὴν παραγωγήν του.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ ὀργάνωσις δύναται νὰ λειτουργήσῃ λελογισμένως ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν καὶ μάλιστα ἀρτιώτερον τόσον ἀπὸ τὴν συγκεκριμένην ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν ἰδεατήν.

Ὡς πρὸς τὴν συγκεκριμένην μορφήν τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως, ἡ ἀνωτερότης τῆς σοσιαλιστικῆς ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἐλλείπουν ἀπ' αὐτὴν αἱ ποικίλαι ὀργανικαὶ δεσμεύσεις τῆς ἀγορᾶς, αἱ προερχόμε-

ναι ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν διαφόρων μονοπωλιακῶν ὀργανώσεων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀρχῆς τῶν ἐξόδων καὶ προκαλοῦν τὸ φαινόμενον τῆς μονίμου ἀνεργίας. Ἐπὶ πλέον ἡ κεντρικὴ ρύθμισις τοῦ ὄγκου τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ ἡ κεντρικὴ κατεύθυνσις τῆς παραγωγῆς δύνανται νὰ δημιουργήσουν ἀλεξίκυκλον οἰκονομίαν, μὴ ὑποκειμένην δηλαδὴ εἰς κυκλικὰς διακυμάνσεις καὶ κρίσεις.

Καὶ ἔναντι ὅμως τῆς ἰδεατῆς μορφῆς τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ καλῶς ὀργανωμένη σοσιαλιστικὴ οἰκονομία παρουσιάζει ἀνωτερότητα, λόγῳ τῆς κεντρικῆς κατευθύνσεως, τῆς καλυτέρας ἐποπτείας καὶ τῆς μεγαλυτέρας ἱκανότητος ἀναπροσαρμογῆς τῆς παραγωγῆς. Αἱ ἰδιότητες αὗται ἀσφαλῶς συντελοῦν εἰς τὴν ἀποφυγὴν σπατάλης παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τὴν αὔξησιν τῆς παραγωγικότητος καὶ δι' αὐτῆς τοῦ maximum τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν, βασικοῦ παράγοντος τῆς εὐημερίας.

V. Η ΑΤΟΜΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ

Ὁ σοσιαλισμὸς ἄλλοτε ἦτο ταυτὸσημος πρὸς πλήρη κατάργησιν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς ἐπιχειρήσεως καὶ πλήρη ἐξαφάνισιν τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας. Τὰ πάντα ὤφειλον νὰ εἶναι ὑποτεταγμένα εἰς τὴν κεντρικὴν διεύθυνσιν καὶ θέλησιν, ἡ ὁποία καταρτίζει τὸ πρόγραμμα τῆς παραγωγῆς τῶν διαφόρων ἀγαθῶν, πρόγραμμα καθορίζον τόσο τὸ εἶδος, τὴν ποιότητα καὶ τὴν ποσότητα αὐτῶν, ὅσον καὶ τὰς μεθόδους παραγωγῆς των. Οἱ διευθύνοντες τῶν διαφόρων ὁργανισμῶν τῆς παραγωγῆς ὀφείλουσαν νὰ ἐκτελέσουν τὸ πρόγραμμα τοῦτο ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀλλαγῆς ἢ πρωτοβουλίας. Εὐρίσκονται δηλαδὴ εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν ἔναντι τῆς κεντρικῆς διευθύνσεως, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ τὸ προσωπικὸν μιᾶς βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως ἔναντι τοῦ διευθυντοῦ του.

Ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῆς ἀρχῆς τῆς παραγωγικότητος καὶ τῆς συνεχοῦς πραγματοποιήσεως τεραστίας οἰκονομικῆς προόδου ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἀτομιστικῆς ὁργανώσεως καὶ τῆς κεφαλαιοκρατίας δὲν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν ἀπλῶς τὴν λειτουργίαν τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας εἰς τὸ σύστημα τοῦτο. Τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ἀτομιστικῆς ὁργανώσεως δὲν εἶναι μόνον, ὅτι ὅσον περισσότερον πλησιάζει πρὸς τὴν καθαρὰν μορφήν τῆς τόσο καλῦτερον πραγματοποιεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς μεγαλυτέρας παραγωγικότητος, ἀλλὰ ταυτόχρονον ὅτι διδὲι ἐξαιρετικὴν θέσιν εἰς τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὴν ὁργανωτικὴν ἐργασίαν, ἡ ὁποία ἀποβλέπει εἰς τὴν διαρκὴ βελτίωσιν τῶν μεθόδων παραγωγῆς καὶ δι' αὐτῆς

εἰς τὴν αὖξησιν τῆς παραγωγικότητος καὶ τὴν πραγματοποίησιν οἰκονομικῆς προόδου. Διότι δὲν ἀρκεῖ ἔν οἰκονομικόν σύστημα νὰ ἐγγυᾶται τὸ *maximum* τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν, βάσει τῶν διαθεσίμων παραγωγικῶν μέσων καὶ μεθόδων παραγωγῆς, ἀλλ' ἐπὶ πλεόν πρέπει νὰ ἐξασφαλίζῃ τὴν χρησιμοποίησιν πάσης ἀτομικῆς πρωτοβουλίας καὶ ἐπινοίας διὰ τὴν βελτίωσιν τῶν μεθόδων τούτων πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ ὑφισταμένου ἐκάστοτε ὁρίου τοῦ *maximum* τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν. Δὲν ἀρκεῖ μὲ ἄλλας λέξεις ἢ ἐπίτευξις τῆς μεγαλυτέρας παραγωγικότητος βάσει τῶν ὑφισταμένων μεθόδων καὶ μέσων, ἀλλ' ἐπὶ πλεόν χρειάζεται καὶ ἡ διηνεκὴς προσπάθεια πρὸς αὖξησιν τῆς παραγωγικότητος διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν μεθόδων. Ὁλόκληρος ἡ ἱστορία τῆς ἐξελίξεως τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ἀποδεικνύει ὅτι πάντοτε ὁ ἄνθρωπος ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἐπινόησιν μεθόδων πρὸς ἐξοικονόμησιν παραγωγικῶν δυνάμεν καὶ αὖξησιν τῆς παραγωγικότητος, καὶ ὅτι ἄλλοτε μὲν ἐπέτυχεν τοῦτο περισσότερον, ἄλλοτε δὲ ὀλιγώτερον, ἢ ροπή του ὅμως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν οὐδέποτε ἐξέλιπεν. Ἡ τελευταία ἑκατονπεντηκονταετία ὑπῆρξεν ἀκριβῶς ἡ κατ' ἐξοχὴν περίοδος τῆς ἐντατικῆς ἐπινοήσεως νέων μεθόδων καὶ νέας ὁργανώσεως τῆς παραγωγῆς.

Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν τὰ ἀνωτέρω δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν οἰκονομικόν τι σύστημα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς εὐημερίας ἐκ τῆς μεγαλυτέρας μόνον παραγωγικότητος, βάσει τῶν δεδομένων μεθόδων καὶ μέσων παραγωγῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἱκανοτήτων του πρὸς βελτίωσιν αὐτῶν. Πράγματι, πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ θεωρηθῇ οἰκονομικὴ τις ὁργάνωσις ὡς ἐξασφαλίζουσα οἰκονομικὴν εὐημερίαν τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν θὰ παρεῖχε καμμίαν ἐγγύησιν περὶ τῆς δυνατότητος τῆς μελλοντικῆς βελτιώσεως τῶν μεθόδων παραγωγῆς ;

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀπλῶς τὸ *maximum* τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ πραγματοποιηῇ

μία ὀργάνωσις, ἀλλὰ καὶ ἡ συνεχῆς ἀποτελεσματικὴ ἐπιδιώξεις τῆς ἐξυψώσεως αὐτοῦ.

Τοῦτο εἶναι ἀνεπίτευκτον ἐφ' ὅσον δὲν ἀναγνωρισθῇ κεντρικὴ θέσις εἰς τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὴν ὀργανωτικὴν ἐργασίαν.

Εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν, ὥς μᾶς ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ τονίσωμεν, ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία κατέχει πρωτεύουσαν θέσιν, διὰ τοῦτο ἄλλως τε ἐχαρακτηρίσθη καὶ ἀτομιστικὴ, διότι εἶναι ἡ ὀργάνωσις ἡ κατ' ἐξοχὴν στηριζομένη εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ ἀτόμου. Τὰ ἑκατομμύρια τῶν ἐπιχειρηματιῶν, οἱ ὅποιοι ἡγοῦνται τῶν διαφόρων ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, ὅχι μόνον ἀναπτύσσουν τὴν μεγαλυτέραν δραστηριότητα, πρὸς πραγματοποιήσιν τοῦ οἰκονομικωτέρου συνδυασμοῦ τῶν παραγωγικῶν μέσων, ἀλλὰ καὶ προσπαθοῦν συνεχῶς νὰ ἐπιτύχουν βελτίωσιν τῶν μεθόδων παραγωγῆς (ὀργανωτικῆς καὶ τεχνικῆς) πρὸς ἐλάττωσιν τῶν ἐξόδων.

Εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν τὰ πράγματα μεταβάλλονται, ἐφ' ὅσον πραγματοποιεῖται πλήρης κατάργησις τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν ὑλικῶν παραγωγικῶν μέσων (κεφαλαίου καὶ ἐδάφους) καὶ ἐφ' ὅσον τὸ Κράτος ἀναλαμβάνει γραφειοκρατικῶς τὴν κατεύθυνσιν τῆς παραγωγῆς.

Ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία ἐξαφανίζεται καὶ παραμένει μόνον ἡ σχετικὴ πρωτοβουλία τῆς Κεντρικῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία ἀποφασίζει περὶ τῶν μεταρρυθμίσεων καὶ νεωτερισμῶν εἰς τὰς μεθόδους τῆς παραγωγῆς. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὰ ἑκατομμύρια ἐκεῖνα τῶν ἐπιχειρηματιῶν, τὰ ὁποῖα νυχθημερόν ἀναπτύσσουν τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν δραστηριότητα καὶ πρωτοβουλίαν εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς παραγωγῆς καὶ τὴν βελτίωσιν τῶν μεθόδων τῆς, ἀντικαθίστανται ἀπὸ τὴν ὑπαλληλικὴν πρωτοβουλίαν ὀλίγων μελῶν τῆς Κεντρικῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιτροπῆς, τῆς ὁποίας τὰς ἐντολὰς ὀφείλουν νὰ ἐκτελοῦν καὶ αὐτοὶ

ἀκόμη οἱ διευθύνονται τῶν μεγάλων ὀργανισμῶν τῆς παραγωγῆς, ἔστω καὶ ἂν διαφωνοῦν πρὸς αὐτάς. Ἡ ἰδιωτικὴ ἐφευρετικότης καὶ ἐπίνοια ὅχι μόνον δὲν ἐνισχύεται, ἀλλὰ καὶ ἀπαγορεύεται πρακτικῶς.

Εἰς παλαιότερους σοσιαλιστάς ἐκδηλοῦται κάποια ὑποτίμησις τῆς ἐπιχειρηματικῆς καὶ γενικώτερον τῆς ὀργανωτικῆς ἐργασίας. Οὐσιαστικῶς ἀναγνωρίζεται μόνον ἡ ὑλική, ἡ ἐκτελοῦσα ἐργασία, ὡς δημιουργοῦσα ἀξίαν. Ἡ ἐπιχειρηματικὴ καὶ ὀργανωτικὴ ἐργασία δὲν κρίνεται οἰκονομικῶς χρήσιμος, διὰ τοῦτο δὲ δὲν ἀναγνωρίζεται εἰς αὐτὴν δικαίωμα ἀμοιβῆς, θεωρουμένου ὀλοκλήρου τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους ὡς μὴ ἐξ ἐργασίας εἰσοδήματος. Εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ νεώτεροι σοσιαλισταὶ ἐδέχθησαν βαθμὴν ὅτι καὶ ἡ ἐργασία τοῦ ἐπιχειρηματίου ἢ τοῦ διευθύνοντος μίαν ἐπιχείρησιν συμβάλλει οἰκονομικῶς εἰς τὴν παραγωγὴν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι οὐδέποτε ἀπέδωσαν τὴν πρέπουσαν σημασίαν εἰς τὴν ὀργανωτικὴν ἐργασίαν.

Εἰς τὸ σύγγραμμά μας «Θεωρητικὴ Οἰκονομικὴ» νομίζομεν ὅτι ἐτονίσσαμεν δεόντως τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς ὀργανωτικῆς ἐργασίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδώσαμεν τὴν πρέπουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν διαφόρων συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς. Ἐκεῖ μεταξὺ τῶν ἄλλων γράφομεν σχετικῶς τὰ ἑξῆς:

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι γενικῶς εἰς τὴν θεωρητικὴν οἰκονομικὴν δὲν ἐδόθη ἡ ἀπαιτουμένη προσοχὴ εἰς τὴν ὀργανωτικὴν ἐργασίαν. Πάντες σχεδὸν οἱ οἰκονομολόγοι περιωρίσθησαν εἰς τὴν ἔξαρσιν τῆς ἐκτελοῦσης ἐργασίας ὡς συντελεστοῦ τῆς παραγωγῆς. Ὡς ὁμῶς ἀπέδειξεν ἡ μέχρι τοῦδε ἐξέλιξις, ἡ τάσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ παράγῃ ὀλιγώτερον διὰ τῆς ἐκτελοῦσης καὶ περισσότερον διὰ τῆς ὀργανωτικῆς ἐργασίας, διὰ τῆς ἐπινοήσεως δηλαδὴ ἀποδοτικωτέρων μεθόδων παραγωγῆς. Μὲ ἄλλους λόγους δὲν παράγει μόνον ἡ ὑλικὴ ἐργατικὴ δύναμις, ἀλλὰ καὶ ἡ πνευματικὴ, ὁ ἄνθρωπος δὲ διαρκῶς ἀπέβλεψεν εἰς τὴν αὕξη-

σιν τοῦ ποσοστοῦ τῆς πνευματικῆς ἐργατικῆς δυνάμεως εἰς τὴν παραγωγήν. Ἡ μεγαλυτέρα αὕτη συμμετοχὴ τῆς πνευματικῆς δυνάμεως ἐκδηλοῦται ὡς μεγαλυτέρα ἀπόδοσις τῆς ὑλικῆς ἐργατικῆς δυνάμεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔκαμε πολλοὺς νὰ νομίσουν ὅτι ἡ πρώτη οὐδόλως συμμετέχει εἰς τὴν παραγωγήν, ἡ ὁποία οὐσιαστικῶς εἶναι οὕτω λειτουργία μόνον τῆς ὑλικῆς ἐργατικῆς δυνάμεως.

Ἀπεναντίας ἡ συμμετοχὴ ἀκριβῶς τῆς πνευματικῆς δυνάμεως ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἀποταμιευμένης ἐργασίας εἰς τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς εἶναι ἡ φέρουσα εἰς τὴν μεγαλυτέραν αὔξησιν τῆς παραγωγικότητος.

Εἶδομεν ἄνωτέρω, ὅτι ἡ ἐξ ἀντικειμενικῶν λόγων αὔξεις τῆς παραγωγικότητος τῆς διαθεσίμου ἐργατικῆς δυνάμεως ὀφείλεται εἰς τὴν ὁργανωτικὴν ἐργασίαν. Ἐκ τούτου θὰ ἡδύνατό τις νὰ συναγάγῃ ὅτι, ὅσον περισσοτέρα εἶναι ἡ ὁργανωτικὴ ἐργασία, τόσοι περισσότεροι δυνατὴ καθίσταται διὰ διαφόρων συνδυασμῶν ἡ αὔξεις τῆς ἀποδόσεως τῆς ἐκτελούσης ἐργασίας. Τοῦτο ὁμῶς δὲν εἶναι ἀπολύτως ὀρθόν, διότι δὲν ἐνδιαφέρει τόσοι ἡ ποσότης τῆς ὁργανωτικῆς ἐργασίας, ὅσον ἡ ποιότης αὐτῆς. Σημασίαν ἔχει ἡ ἱκανότης ἐπινοήσεως νέων παραγωγικῶν μεθόδων καὶ ὁργανώσεως τῆς παραγωγῆς, βάσει τῆς οἰκονομικῆς ἀρχῆς, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ μεγαλυτέρου ἀποτελέσματος διὰ τῶν μικροτέρων θυσιῶν. Τότε μόνον ἡ ποσότης ἐνδιαφέρει εἰς τὴν ὁργανωτικὴν ἐργασίαν, ὅταν συνοδεύεται καὶ ἀπὸ ποιότητα.

Δέον νὰ τονισθῇ ἰδιαιτέρως, ὅτι ἡ ὁργανωτικὴ ἐργασία εἶναι ἀσυγκρίτως περισσότερον σπανίζουσα ἀπὸ τὴν ἐκτελοῦσαν, ὅπως δὲ καὶ εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην, ἡ στενότης ποικίλλει ἀναλόγως τῆς ποιότητος. Κατωτέρας ποιότητος ὁργανωτικὴ ἐργασία σπανίζει ὀλιγώτερον ἀπὸ τὴν ἄνωτέρας ποιότητος. Πρὸς τούτοις ἡ στενότης τῶν διαφορῶν ποιότητων τῆς ὁργανωτικῆς ἐργασίας ποικίλλει κατὰ περιόδους, εἷς τινὰς μάλιστα τούτων ὑφίσταται πλήρης ἀ-

νυπαρξία καλυτέρων ποιοτήτων ὀργανωτικῆς ἐργασίας. Οὕτω π.χ. εἰς τὸν Μεσαίωνα παρατηρεῖται πλήρης σχεδὸν ἀπουσία ὀργανωτικῆς ἐφευρετικῆς ἐργασίας μὲ ἀποτέλεσμα τὴν σχετικὴν στασιμότητα τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Ἡ ὕπαρξις καλυτέρων ποιοτήτων ὀργανωτικῆς ἐργασίας ἐκδηλοῦται εἰς τὴν ἐφαρμογὴν νεωτέρων παραγωγικῶν συνδυασμῶν αὐξανόντων τὴν ἀπόδοσιν τῆς διαθεσίμου ἐκτελούσης ἐργασίας. Ὅσον περισσοτέρα ὀργανωτικὴ ἐργασία τῆς κατηγορίας ταύτης ὑφίσταται, τόσοι περισσότεροι νέοι ἀποδοτικώτεροι παραγωγικοὶ συνδυασμοὶ προτείνονται, ἐὰν δὲ οἱ ὀλιγώτερον ἐπωφελεῖς τούτων δὲν πραγματοποιοῦνται τοῦτο ὀφείλεται εἰς ἀνεπάρκειαν τῆς ἀποταμιεύσεως.

Ἡ σπουδαιότης τῆς ὀργανωτικῆς πρωτοβουλίας διὰ τὴν παραγωγὴν εἶναι μία πραγματικότης, τὴν ὅποιαν δὲν δύναται νὰ παρίδῃ τὸ νέον σοσιαλιστικὸν Κράτος. Ὡς ἐκ τούτου τὸ νέον σοσιαλιστικὸν Κράτος πρέπει νὰ δώσῃ τὴν πρέπουσαν θέσιν εἰς τὴν ἀτομικὴν καὶ ὀργανωτικὴν πρωτοβουλίαν ἐὰν δὲν θέλῃ νὰ φυτοζωήσῃ. Δύο ζητήματα συνάπτονται πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦτο, τὸ ζήτημα τῆς μικρᾶς ἐπιχειρήσεως καὶ τὸ ζήτημα τῆς ὀργανωτικῆς πρωτοβουλίας εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ἐπιχείρησιν.

Προτοῦ ὅμως εἰσέλθωμεν εἰς τὴν μελέτην τοῦ προβλήματος τῆς μικρᾶς ἐπιχειρήσεως ὀφείλομεν νὰ καθορίσωμεν τι ἐννοοῦμεν λέγοντες «μεγάλῃ ἐπιχείρησις» καὶ τι «μικρά». Ἐν πρώτοις δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι παρ' ἡμῖν ὁ ὅρος «ἐπιχείρησις» ἀναφέρεται εἰς δύο ἐννοίας. Ἡ μία εἶναι οἰκονομική, ἀφορῶσα τὸν συνδυασμὸν τῶν παραγωγικῶν μέσων πρὸς ἐπιδίωξιν οἰκονομικοῦ ἀποτελέσματος (σχέσις ἐξόδων καὶ εἰσπράξεων), ἐνῶ ἡ ἄλλη εἶναι τεχνική, ἀφορῶσα τὸν τεχνικὸν συνδυασμὸν τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ τὴν τεχνικὴν παραγωγὴν ὠρισμένου προϊόντος. Ἐδῶ ἀσχολούμενοι μὲ τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχειρήσεως ἀναφερόμεθα εἰς τὴν τεχνικὴν ἐννοιαν.

Εἰς τὴν οἰκονομικὴν πρακτικὴν διακρίνονται αἱ ἐπιχειρήσεις ἀπὸ ἀπόψεως μεγέθους εἰς πολλὰς κατηγορίας. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν μᾶς εἶναι ἀρκετὴ ἡ διάκρισις μεταξὺ μεγάλης καὶ μικρᾶς ἐπιχειρήσεως. Ὡς κριτήριον δὲν λαμβάνεται τὸ μέγεθος τοῦ συγκεντρωμένου κεφαλαίου ἢ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀσχολουμένων ἐργατῶν, ἀλλὰ τὸ κατὰ πόσον ἡ διευθύνουσα ἐργασία ἀποτελεῖ ἰδιαιτέραν ἀνεξάρτητον ἀπασχόλησιν ἢ συμπίπτει μὲ τὴν ἐκτελοῦσαν. Οὕτως, εἰς τὴν μικρὰν ἐπιχείρησιν δὲν ὑφίσταται ἰδιαιτέρα διευθύνουσα ἐργασία ἀπασχολουμένη ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλ' ἡ διευθύνουσα ἐργασία εἶναι ταῦτοχρόνως καὶ ἡ ἐκτελοῦσα. Ἀντιθέτως εἰς τὴν μεγάλην ἐπιχείρησιν ἡ διευθύνουσα καὶ ἡ ἐκτελοῦσα ἐργασία εἶναι χωρισμέναι, κάθε μία δὲ ἀποτελεῖ ἰδιαιτέραν αὐτοτελεῖ ἐνέργειαν. Οὐσιαστικῶς ἡ διάκρισις αὕτη συμπίπτει μὲ τὴν διάκρισιν μεταξὺ μεγάλης καὶ μικρᾶς ἐπιχειρήσεως, ἀναλόγως τῆς συγκεντρώσεως ὠρισμένου κεφαλαίου καὶ ἐργατικῶν δυνάμεων, δεδομένου ὅτι ἡ διάκρισις αὕτη ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσιν διὰ τὸν ἀποχωρισμὸν τῆς διευθυνοῦσης ἀπὸ τὴν ἐκτελοῦσαν ἐργασίαν.

Ἀνέκαθεν εἰς τοὺς σοσιαλιστικοὺς κύκλους ἐπεκράτησεν ἡ ἀντίληψις, ὅτι εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν γίνεται κατασπατάλησις παραγωγικῶν δυνάμεων, λόγῳ τῆς μεγάλης διαδόσεως τῆς μικρᾶς ἐπιχειρήσεως, δεδομένου ὅτι αὕτη εἶναι ὀλιγώτερον παραγωγικὴ τῆς μεγάλης. Ἀντιθέτως ἡ σοσιαλιστικὴ ὀργάνωσις διευθυνομένη κεντρικῶς θὰ καταργήσῃ ὅλας τὰς μικρὰς ἐπιχειρήσεις καὶ θὰ συγκεντρώσῃ τὴν παραγωγὴν εἰς ὀλίγας μεγάλας, αἱ ὁποῖαι χρησιμοποιοῦσαι ὅλας τὰς νεωτέρας τεχνικὰς μεθόδους θὰ ἐπιτυγχάνουν οὕτως ἀναλογικῶς μεγαλύτερα παραγωγικὰ ἀποτελέσματα. «Ἡ μεγάλη ἐπιχείρησις εἶναι ἡ καθιστῶσα ἀναγκαίαν τὴν σοσιαλιστικὴν κοινῶνίαν» λέγει ὁ Kautsky (Die Agrarfrage, 1899). Ὑπεστηρίχθη μάλιστα ἀπὸ σοσιαλι-

στικῆς πλευρᾶς ὅτι, λόγω τῆς ὑπεροχῆς τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως ἔναντι τῆς μικρᾶς, ὥφειλε νὰ σημειωθῇ καὶ εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν συνεχῆς συγκέντρωσις τῆς παραγωγῆς εἰς ὅλον ἐν ὀλιγωτέρας μεγάλας ἐπιχειρήσεις ἀντὶ τῶν μικρῶν καὶ μέσων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ συνετέλει εἰς τὴν συσσώρευσιν τοῦ κεφαλαίου καὶ τοῦ πλούτου εἰς χεῖρας ὀλίγων (Marx).

Τὸ ζήτημα τῆς ἀπολύτου ὑπεροχῆς τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως ἔναντι τῆς μικρᾶς ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα, διότι ἀπὸ τὴν λύσιν αὐτοῦ θὰ ἐξαρτηθῇ κατὰ πόσον εἰς τὴν νέαν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν θὰ καταστῇ σκόπιμος ἡ διατήρησις τῆς μικρᾶς ἐπιχειρήσεως καὶ ἐπομένως καὶ τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας εἰς εὐρυτέραν κλίμακα.

Ἄς ἴδωμεν λοιπὸν ἐγγύτερον πῶς ἔχουν τὰ πράγματα. Γενικῶς, οἱ λόγοι οἱ εὐνοοῦντες τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως ἔναντι τῆς μικρᾶς εἶναι οἱ ἑξῆς :

Διὰ τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως ἐπιτυγχάνεται συστηματικὸς ἐσωτερικὸς καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας, συντελῶν εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἀπόδοσιν κάθε ἐργατικῆς δυνάμεως. Γίνεται λελογισμένη χρησιμοποίησις νεωτέρων εὐθηνοτέρων μεθόδων παραγωγῆς. Χρησιμοποιοῦνται μηχανήματα εἰς εὐρυτέραν κλίμακα, συντελοῦντα διττῶς εἰς τὴν αὕξησιν τῆς ἀποδόσεως, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱ μηχαναὶ κατεργασίας παράγουν ὑπὸ ὠρίσμένους ὅρους εὐθηνότερον, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὰς μηχανὰς κινήσεως ἐπὶ αὐξούσης συνολικῆς τῶν δυνάμεως τὸ κόστος ἐκάστης ὑπ' αὐτῶν παραγομένης μονάδος δυνάμεως καθίσταται μικρότερον. Τέλος ἐπιτυγχάνονται οἰκονομίαι εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν λειτουργιῶν τῆς ἐπιχειρήσεως : εὐθηνότερα προμήθεια πρώτων καὶ βοηθητικῶν ὑλῶν, ἐπωφελεστέρα διάθεσις τῶν προϊόντων, οἰκονομίαι εἰς τὰ γενικὰ ἔξοδα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δὲν δύναται νὰ συναχθῇ ὅτι ταῦτα ἰσχύουν δι' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς παραγωγῆς, οὔτε ὅτι ἐκεῖ ὅπου ἰσχύουν ἔχουν ἀπεριόριστον ἐφαρμογὴν. Πρὸς

τοῦτο πρέπει νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ βιομηχανίας, μεγαλεμπορίου καὶ συγκοινωνιῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ γεωργίας, βιοτεχνίας καὶ μικρεμπορίου ἀφ' ἑτέρου.

Ὡς πρὸς τὴν βιομηχανίαν κλπ., παρατηροῦμεν ὅτι οἱ ἀνωτέρω λόγοι εὐνοοῦν τὴν προϊοῦσαν ἀνάπτυξιν τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως μέχρις ὅμως ἑνὸς σημείου, πέραν τοῦ ὁποίου ἀρχίζουν νὰ ἐμφανίζωνται μειονεκτήματα ἔναντι τῶν πλεονεκτημάτων, αὐτὰ δὲ ἀκριβῶς εἶναι τὰ ἀνακόπτοντα τὴν περαιτέρω μεγέθυνσιν τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων. Τοιοῦτοτρόπως δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ἑνὸς optimum εἰς τὸ μέγεθος τῶν βιομηχανικῶν κλπ. ἐπιχειρήσεων, πέραν τοῦ ὁποίου πᾶσα μεγέθυνσις εἶναι ἐπιζημία. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ optimum τοῦτο δὲν εἶναι κοινὸν δι' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ διαφέρει κατὰ κλάδους, κατὰ χώρας, κατὰ τόπους κλπ. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τοὺς ἑξῆς λόγους :

Ἐν πρώτοις ἡ ὑπερμεγέθυνσις τῆς ἐπιχειρήσεως δημιουργεῖ ἀδυναμίαν τοῦ ἐπιχειρηματίου ἢ τοῦ διευθύνοντος, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν ψυχὴν αὐτῆς, νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὸ ἔργον τῆς κατευθύνσεως τῶν κυριωτέρων λειτουργιῶν τῆς, ἀπαιτοῦν ἐξαιρετικὴν πρωτοβουλίαν καὶ ἱκανότητα. Τοῦτο ἐκδηλοῦται διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῆς ἀποδοτικότητος τῆς ἐπιχειρήσεως.

Ἐκ παραλλήλου ἡ μεγάλη ἐπιχείρησις, βασιζομένη ἐπὶ τῆς πληθοπαραγωγῆς, προϋποθέτει καὶ μεγάλην ἀγοράν, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ δύναται νὰ διαθέτῃ τὰ προϊόντα της. Ἡ ἀγορὰ ὅμως αὕτη δὲν ὑφίσταται παντοῦ, κατ' ἀκολουθίαν εἰς μίαν περιορισμένην ἀγοράν ἢ παραγωγή μικρότερας ἐντοπίας ἐπιχειρήσεως καθίσταται εὐθηνότερα ἀπὸ τὴν εἰσαγωγὴν προϊόντων μεγαλυτέρας ἐπιχειρήσεως βαρυνομένων διὰ μεταφορικῶν καὶ ἄλλων ἐξόδων.

Τέλος, διὰ τοὺς ἰδίους λόγους ἡ μεγάλη ἐπιχείρησις προϋποθέτει τὴν δημιουργίαν ἐξ αὐτῆς ἐξαρτωμένων ἢ αὐτοτελῶν (ἐμπορικῶν) ἐπιχειρήσεων, αἱ ὁποῖαι θὰ ἀναλά-

βουν τὸ ἔργον τῆς διανομῆς τῶν παραγομένων προϊόντων εἰς τοὺς καταναλωτάς. Τοῦτο ὅμως συνδέεται μὲ πρόσθετα ἔξοδα, τὰ ὁποῖα ἐπιβαρύνουν τὰς τιμὰς τῶν προϊόντων τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως.

Τὰ ἐκτεθέντα δεικνύουν σαφῶς ὅτι ἀκόμη καὶ εἰς τὴν βιομηχανίαν ὑπάρχουν ὅρια εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ μεγέθους τῆς ἐπιχειρήσεως, εἰς ὠρισμένους μάλιστα κλάδους τῆς τὸ μέγεθος αὐτὸ εἶναι ἀρκετὰ μικρόν.

Ὡς πρὸς τὴν γεωργίαν, τὴν βιοτεχνίαν καὶ τὸ μικρεμπόριον τὰ πράγματα παρουσιάζονται ἐντελῶς διάφορα. Εἰδικώτερον διὰ τὴν γεωργίαν παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς: Εἰς αὐτὴν φαίνεται σχετικῶς ὑπερέχουσα ἢ μικρὰ ἢ μέση ἐπιχειρήσεις καὶ ἐκμετάλλευσις. Τοῦτο ὀφείλεται κατὰ βάσιν εἰς τὸ ὅτι εἰς ὁλόκληρον τὴν παραγωγικὴν διαδικασίαν τὸν τόνον δίδει εἰς τὴν γεωργίαν ἢ φύσις καὶ ὄχι ὁ ἄνθρωπος ἢ τὸ κεφάλαιον. Αἱ ὑφιστάμεναι διαφοραὶ μεταξὺ βιομηχανίας καὶ γεωργίας αἱ εὐνοοῦσαι εἰς τὴν τελευταίαν τὴν μικρὰν ἐκμετάλλευσιν εἶναι αἱ ἑξῆς: Πρῶτον, ἡ βιομηχανικὴ παραγωγή δύναται νὰ εἶναι ἀδιάκοπος, ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τὴν γεωργίαν ἡ φύσις εἶναι ἡ καθορίζουσα τὴν ἑναρξιν, τὸν ρυθμὸν καὶ τὸ τέρμα τῆς ἐργασίας. Δεύτερον, εἰς τὴν γεωργίαν ὑφίσταται διαρκῶς ἀλλαγὴ ἐργασίας πρόκειται περὶ διαδοχικῶς ἐναλλασσομένης καὶ οὐχὶ παραλλήλως καταβαλλομένης διαφόρου ἐργασίας. Ἡ ιδιότης αὕτη δὲν ἐπιτρέπει τὸν καταμερισμὸν τῆς ἐργασίας εἰς εὐρεῖαν κλίμακα. Τρίτον, τὸ ἀκίνητον τοῦ ἐδάφους καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν συγκέντρωσιν τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας εἰς τὴν γεωργίαν, αἱ ἐργατικαὶ χεῖρες καὶ αἱ μηχαναὶ μετατίθενται ἐκάστοτε εἰς τὸ πρὸς ἐκμετάλλευσιν τμήμα τοῦ ἐδάφους, δημιουργοῦσαι ἔξοδα. Τέταρτον, ἡ χρησιμοποίησις τοῦ κεφαλαίου ἔχει περιορισμένην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς παραγωγῆς, λόγῳ τῆς ἐντονωτέρας ἰσχύος εἰς τὴν γεωργίαν τοῦ νόμου «τῆς μὴ ἀναλόγου ἀποδόσεως».

Πέμπτον, ἡ ἐπίβλεψις τῆς ποιότητος τῆς ἐργασίας εἰς τὴν βιομηχανίαν γίνεται κατὰ κανόνα αὐτομάτως, ἐνῶ εἰς τὴν γεωργίαν αὕτη, λόγῳ τῆς φύσεως τῆς ἐργασίας, εἶναι δυσχερής.

Οἱ ἀνωτέρω λόγοι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τάσιν ἡ ὁποία ὑφίσταται εἰς τὴν βιομηχανίαν πρὸς συγκέντρωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως, συντελοῦν εἰς τὸ νὰ ἐκδηλοῦται εἰς τὴν γεωργίαν ἡ τάσις πρὸς τὴν αὐτάρκη οἰκογενειακὴν ἐκμετάλλευσιν. Ἡ ἐξέλιξις τῆς γεωργίας εἰς ὅλας τὰς χώρας παρουσίασε ροπὴν πρὸς τὴν οἰκογενειακὴν καλλιέργειαν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ κατεύθυνσις αὕτη ἀνεκόπη πολλάκις εἰς τὴν ἱστορίαν· τοῦτο ὅμως ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα κρατικῆς ἐπεμβάσεως καὶ ὄχι φυσιολογικῆς ἐξελίξεως. Τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν δὲν ἡδυνήθη νὰ ἀνατρέψῃ, λόγῳ τῶν προαναφερθέντων αἰτίων, οὔτε ἡ νεωτέρα τεχνικὴ ἐπανάστασις.

Ἐκεῖ ὅπου καὶ εἰς τὴν γεωργίαν παρουσιάζει σχετικὴν ὑπεροχὴν ἡ μεγάλη ἐκμετάλλευσις εἶναι ἡ σιτηροκαλλιέργεια, ἐφ' ὅσον εἶναι πρόσφορος ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους (πεδιάδες). Ἡ ὑπεροχὴ ὅμως αὕτη ἔναντι τῆς μικρᾶς ἐκμεταλλεύσεως ἐξαφανίζεται ἐφ' ὅσον εἰς τὴν τελευταίαν περίπτωσιν ἡ τάξις τῶν μικρογεωργῶν εἶναι τεχνικῶς μορφωμένη καὶ χρησιμοποιεῖται εὐρέως ὁ θεσμὸς τῶν συνεταιρισμῶν. Ἐὰν εἰς τὴν Ρωσίαν αἱ μεγάλοι σοσιαλιστικαὶ ἐκμεταλλεύσεις (Κολχόζ καὶ Σοβχόζ) συνετέλεσαν εἰς τὴν αὔξησιν τῶν ἀποδόσεων ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ παρελθόν, τοῦτο ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸ ὅτι ἐφήρμοσαν νέα παραγωγικὰ συστήματα καὶ ἐχρησιμοποίησαν εὐρέως μηχανικὰ μέσα, ἐνῶ αἱ παλαιαὶ ἐκμεταλλεύσεις διενηργοῦντο ὑπὸ τὴν πρωτοβουλίαν μιᾶς καθυστερημένης γεωργικῆς τάξεως καὶ μὲ ἀνεπαρκῆ κεφαλαιουχικὸν ἐξοπλισμόν. Εἰς τὰς διαφόρους ὅμως εὐρωπαϊκὰς χώρας οἱ ἀγρόται καὶ μορφωμένοι εἶναι καὶ ἐπαρκῶς χρησιμοποιοῦν κεφαλαιουχικὰ μέσα εἴτε μονομερῶς εἴτε συνεταιριστικῶς.

Ἐκεῖ ὅμως ὅπου ἡ μικρὰ ἐκμετάλλευσις εἶναι ἀδιαμφισβητήτως πλεονεκτικωτέρα τῆς μεγάλης εἶναι εἰς τὴν καλλιέργειαν πολυτίμων προϊόντων, βιομηχανικῶν φυτῶν, φυτειῶν καὶ τὴν ζωοκομίαν καὶ γενικῶς εἰς τὴν μικτὴν γεωργικὴν οἰκονομίαν. Τοιαύτη δὲ εἶναι ἡ οἰκονομία ὅλων σχεδὸν τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν.

Ἐκ μέρους ὠρισμένων σοσιαλιστῶν κατεβλήθη προσπάθεια νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι καὶ εἰς τὴν γεωργίαν ἐπικρατοῦν αἱ ἴδιαι συνθήκαι, ὅπως καὶ εἰς τὴν βιομηχανίαν, διὸ ὑπερέχει δηλαδή ἡ μεγάλη ἐπιχείρησις. Ἐάν, λέγουν οὗτοι, εἰς τὴν πραγματικότητά δὲν συμβαίνει τοῦτο, ὀφείλεται εἰς τὴν ὑπερεργασίαν καὶ τὴν ὑποκατανάλωσιν τῶν καλλιεργητῶν πρὸς συγκράτησιν τῆς αὐτοτελείας των. Ὡς ὅμως ἀπέδειξαν οἱ David (Sozialismus und Landwirtschaft, 2α ἔκδ. 1922), Aereboe (Agrarpolitik, 1928) κ. ἄ., αἱ ἀπόψεις αὗται τῶν ἐν λόγῳ σοσιαλιστῶν δὲν εὐσταθοῦν. Διὰ τοὺς λόγους δὲ ἀκριβῶς αὐτοὺς οἱ σοσιαλισταί, μετὰ τὸ πέρασ τοῦ προηγουμένου παγκοσμίου πολέμου, ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς μικρᾶς αὐτοκαλλιεργουμένης ἰδιοκτησίας εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως, ἀποβλέψαντες εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ ἐδάφους ὡς μέσου ἀποκτήσεως ἄνευ ἐργασίας εἰσοδήματος καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀκτημόνων ἀγροτῶν.

Ὡς πρὸς τὴν βιοτεχνίαν καὶ τὸ μικρεμπόριον παρατηροῦμεν ὅτι πρόκειται περὶ κλάδων δράσεως τῆς μικρᾶς ἐπιχειρήσεως. Οὕτως, ἡ βιοτεχνία ἡ εἰδικευμένη εἰς τὴν παραγωγὴν ὅχι τυποποιημένων προϊόντων, ἀλλὰ προσωπικοῦ γούστου, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ἀσχολουμένη εἰς ἐπιδιορθώσεις, μικροεγκαταστάσεις κλπ., διενεργεῖται καλλίτερον ὑπὸ τὴν μορφήν μικρῶν ἐπιχειρήσεων, διότι ἐξυπηρετεῖ τελειότερον τὰς προτιμήσεις τῶν καταναλωτῶν. Ὁ χαρακτηρ αὐτὸς τῆς βιοτεχνίας, ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς μικρᾶς ἐπιχειρήσεως, ἔχει μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν οἰκονομικὴν τῆς ὑπόστασιν, καὶ τὴν μὴ ἀπορρόφησιν τῆς ὑπὸ

τῆς μεγάλης βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως. Πρὸς τούτοις δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ ἡ βιοτεχνία ἐξεμεταλλεύθη δέοντως τὰς νεωτέρας τεχνικὰς προόδους καὶ κατώρθωσε νὰ μειώσῃ τὰ ἔξοδα παραγωγῆς, ἀνταγωνιζομένη ἐν πολλοῖς τὴν βιομηχανίαν. Κυρίως ἡ διάδοσις τῶν ἡλεκτροκινητήρων, ἐν συνδυασμῷ μὲ διαφόρους μηχανὰς κατεργασίας, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τοῦτο. Ὁ νεώτερος βιοτέχνης ἔπαυσε νὰ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χειροτέχνης καὶ μετεβλήθη εἰς μικροβιομήχανον.

Διὰ τὸ μικρεμπόριον ἰσχύουν περίπου τὰ λεχθέντα διὰ τὴν βιοτεχνίαν. Καὶ εἰς αὐτὸ παίζει ἐξέχοντα ρόλον ἡ ἱκανοποίησις τῶν προσωπικῶν προτιμήσεων τῶν καταναλωτῶν, πρὸς τὰς ὁποίας δὲν δύναται νὰ ἀνταποκριθῇ πάντοτε ἡ μεγάλη ἐπιχείρησις. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ὑπεροχὴ τῆς μικρεμπορικῆς ἐπιχειρήσεως ἔναντι τῆς μεγάλης καὶ λόγῳ τῆς περιφερειακῆς διανομῆς τῆς πρώτης, ἡ ὁποία ἀπαλλάσσει τοὺς καταναλωτὰς ἀπὸ τὸν κόπον καὶ τὴν ἀπώλειαν χρόνου νὰ προμηθεύωνται τὰ εἶδη τῶν εἰς τὰ εἰς τὸ κέντρον συνήθως τῆς πόλεως κείμενα μεγάλα καταστήματα. Μολονότι δὲ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ἡ μεγάλη ἐπιχείρησις ἵδρυσε περιφερειακὰ ὑποκαταστήματα, ἐξαρτώμενα ἐξ αὐτῆς, δὲν κατώρθωσε τελικῶς νὰ ἐκτοπίσῃ τὴν μικράν. Ἐξ ἄλλου ἡ ἵδρυσις τῶν ὑποκαταστημάτων τούτων δεικνύει ἀκριβῶς τὴν ὑπεροχὴν τῆς μικρᾶς ἐπιχειρήσεως (τεχνικῶς).

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀνασκοπήσεως προκύπτουν τὰ ἑξῆς :

Π ρ ῶ τ ο ν, ἡ μεγάλη ἐπιχείρησις ὑπερέχει τῆς μικρᾶς κυρίως εἰς τὴν βιομηχανίαν, τὸ μεγαλεμπόριον καὶ τοὺς μεγάλους συγκοινωνιακοὺς κλάδους (π. χ. σιδηρόδρομοι, λόγῳ τῆς φύσεώς των). Ἀντιθέτως, εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν βιοτεχνίαν καὶ τὸ μικρεμπόριον ὑπερέχει ἐν τῷ συνόλῳ ἡ μικρὰ ἐπιχείρησις.

Δ ε ύ τ ε ρ ο ν, γενικῶς ἡ μικρὰ ἐπιχείρησις εἶναι ἐπικρατεστέρα εἰς τοὺς κλάδους τοὺς παράγοντας προϊόντα ποιό-

τητος εἰδικευμένης καὶ περιορισμένης ζητήσεως, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἱκανοποίησιν εὐμεταβόλων προτιμήσεων. Ἀντιθέτως ἡ μεγάλη ἐπιχειρήσις εἶναι ἐπικρατεστέρα εἰς τοὺς κλάδους τοὺς βασιζομένους εἰς τὴν πληθοπαραγωγὴν τυποποιημένων, μεγάλης καὶ σταθερᾶς ζητήσεως προϊόντων.

Τρίτον, καὶ ἐκεῖ ἔνθα ὑπερέχει ἡ μεγάλη ἐπιχείρησις δὲν ἔπεται ὅτι κάθε αὖξησης τοῦ μεγέθους της σημαίνει καὶ αὖξησιν τῆς ἀποδοτικότητός της, καθόσον ὑπάρχει ἓνα optimum εἰς τὸ μέγεθος ἐκάστης ἐπιχειρήσεως, ξαρτώμενον ἀπὸ ὠρισμένους, ὡς εἶδομεν, παράγοντας, πέραν τοῦ ὁποίου ἐλαττώνεται ἡ ἀποδοτικότης αὐτῆς.

Τὰ συμπεράσματα αὐτὰ δεικνύουν σαφῶς ὅτι αἱ ἀντιλήψεις ὠρισμένων σοσιαλιστῶν, περὶ τῆς ἀντιπαραγωγικότητος τῶν μικρῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ὡς ἐκ τούτου περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀντικαταστάσεώς των ἀποκλειστικῶς ὑπὸ γιγαντιαίων ἐπιχειρήσεων, εἶναι ἀστήρικτοι. Τοῦναντίον κάθε σοσιαλιστικὴ ὀργάνωσις, ἐὰν θέλῃ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ maximum τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν, πρέπει νὰ διατηρήσῃ τὴν μικρὰν ἐπιχείρησιν εἰς ὅλους τοὺς κλάδους, ὅπου αὕτη εἶναι βιώσιμος. Τοῦτο ἐνδείκνυται ὅχι μόνον ἐκ λόγων τεχνικῶν, ἀλλὰ ἰδιαίτερος καὶ λόγῳ τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας τῆς μικρᾶς ἐπιχειρήσεως, ἡ ὁποία εἶναι τόσον ἄφθονος εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν καὶ θὰ ἐκινδύνευε νὰ ἐξαφανισθῇ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν ἐξ ὀργανωτικῶν σφαλμάτων. Ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἡ κοινωνικὴ μεταρρύθμισις ἀφορᾷ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὅτι ἐὰν δὲν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς πιθανὰς ἀντιδράσεις των, κινδυνεύομεν νὰ ἴδωμεν ἀνατρεπόμενον τὸ ὅλον ἔργον καὶ νὰ ὑποστώμεν πικρὰς ἀπογοητεύσεις. Δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ προσδιορίσωμεν τεχνικῶς καὶ μαθηματικῶς ποῖον μέγεθος ἐπιχειρήσεως εἶναι τὸ ἀποδοτικώτερον, πρέπει ἐπὶ πλέον νὰ ὑπολογίσωμεν καὶ ποῖα θὰ εἶναι ἡ δραστηριότης τόσον τῆς διευθυνούσης ὅσον καὶ τῆς ἐκτελούσης

ἐργασίας, εἰς τὸ μέγεθος αὐτὸ τῆς ἐπιχειρήσεως ποία θὰ εἶναι ἡ ὀργανωτικὴ πρωτοβουλία καὶ ἡ ἐργατικὴ ἱκανότης καὶ θέλησις τῶν ἀπασχολουμένων εἰς αὐτήν. Ἐπὶ τοῦ σημεῖου αὐτοῦ εἵμεθα πεπεισμένοι ὅτι ἡ κατάργησις τῶν φυσιολογικῶν μικρῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἡ ἀντικατάστασις αὐτῶν ὑπὸ μεγάλων, ὅσονδήποτε τελείων τεχνικῶς, θὰ ἐπιφέρῃ ἀνατροπὴν τοῦ προσωπικοῦ παράγοντος, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν σοβαρὰν μείωσιν τῆς παραγωγικότητος. Διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐκτιμήσωμεν δεόντως τὰ πράγματα πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὸ σύστημα ἐργασίας εἰς τὰς ἀπειραρίθμους μικρὰς ἐπιχειρήσεις. Ἐν πρώτοις ὁ ἰδιοκτῆτης τῆς ἐπιχειρήσεως ἀναπτύσσει πᾶσαν δυνατὴν προσωπικὴν ἐνέργειαν καὶ δραστηριότητα διὰ τὸ πρόγραμμα καὶ τὴν κατεύθυνσιν τῆς παραγωγῆς, εἰς τῆς ὁποίας τὸ ἐκτελεστικὸν μέρος συμμετέχει καὶ ὁ ἴδιος. Πρὸς τούτοις, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ οἰκογενειακῶν ἐργατικῶν χειρῶν, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν μικρὰν γεωργικὴν ἐκμετάλλευσιν, παρομοίαν δραστηριότητα ἀπαντῶμεν καὶ εἰς αὐτάς. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας καὶ τὰ μέλη τῆς συνδέονται μὲ τὴν γῆν, ἡ ὁποία τοὺς ἀνήκει, τὴν πονοῦν καὶ ἀφοσιώνονται εὐχαρίστως εἰς τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς. Δι' αὐτοὺς ἡ ἐργασία δὲν εἶναι κόπος καὶ μόχθος, ἀλλ' ἱκανοποίησις. Καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις ὅμως ἐκεῖνας, εἰς τὰς ὁποίας ὁ παραγωγὸς προσλαμβάνει ἔξωθεν ἐργάτας τινὰς ὡς βοηθοὺς εἰς τὸ ἔργον του, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν βιοτεχνίαν, τὸν τόνον εἰς τὴν παραγωγὴν δίδει ὁ ἴδιος, τὸν ἀκολουθοῦν δὲ οἱ βοηθοὶ του κατ' ἀνάγκην μὲν διότι εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψίν του εὐχαρίστως δὲ διότι μετὰ τῶν ὑπάρχει πνεῦμα συναδελφότητος καὶ ἰσότητος καὶ ὄχι ἀντιθέσεως καὶ διαμάχης, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν μεγάλην ἐπιχείρησιν μετὰ προϋσταμένων καὶ ἐργατῶν.

Εἰς ὅλας τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις, ἡ μικρὰ ἐπιχείρησις ἐξασφαλίζει τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν, τὴν μεγαλυ-

τέραν παραγωγικότητα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς συμπνοίας καὶ συνεργασίας. Καθιστᾷ τὴν ἐργασίαν εὐχάριστον καὶ συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μεγαλυτέρας ἐργατικῆς βουλήσεως, χωρὶς νὰ κουράζῃ τὸν ἐργάτην καὶ νὰ τὸν μεταβάλλῃ εἰς ἄθυρμα τοῦ μεγάλου ἐργοστασίου.

Ἦδη ἀπὸ σοσιαλιστικῆς πλευρᾶς ὑπεστηρίχθη ὅτι ἡ κεφαλαιοκρατία ἀφ' ἑνὸς διὰ τοῦ ἐκπρολεταρισμοῦ τῶν ἐργατῶν καὶ τῆς κερδοσκοπικῆς ἐκμεταλλεύσεως καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς μηχανοποιήσεως καὶ τυποποιήσεως τῆς ἐργασίας, ἀφῆρσε πᾶσαν εὐχαρίστησιν καὶ ἀγάπην τοῦ ἐργάτου πρὸς αὐτήν, ἐνῷ ἄλλοτε ὁ ἐργάτης καὶ χειροτέχνης ἦσαν εὐτυχεῖς ἐργαζόμενοι. Δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ ἐξετάσωμεν ἰδιαιτέρως τὸ θέμα τοῦτο, θεωροῦμεν ὅμως σκόπιμον νὰ τονίσωμεν ὅτι, ὁ σοσιαλισμὸς ὁ ἀποβλέπων εἰς τὴν ἐξοστράκισιν τῆς μικρᾶς ἐπιχειρήσεως καὶ τὴν διατήρησιν μόνον γιγαντιαίων ἐπιχειρήσεων δὲν θὰ ἐλαττώσῃ τὸ κακόν, διὰ τὸ ὅποῖον κατηγορεῖ τὴν κεφαλαιοκρατίαν, διότι οὐσιαστικῶς θὰ ἐπεκτείνῃ τὸν ἐκπρολεταρισμὸν καὶ εἰς τοὺς μὴ προλεταρίους καὶ θὰ μηχανοποιήσῃ τὴν ἐργασίαν καὶ εἰς τοὺς τομεῖς ἐκείνους, εἰς τοὺς ὁποίους φυσιολογικῶς διετῆρει τὸν προσωπικὸν της χαρακτήρα. Ἡ μικρὰ ὅμως ἐπιχείρησις, ἰδίως δὲ ἡ μικρὰ γεωργικὴ ἐκμετάλλευσις, δὲν θὰ στερηθῇ καὶ πολλῶν πλεονεκτημάτων τῆς μεγάλης ἐκμεταλλεύσεως χάρις εἰς τὴν συνεταιριστικὴν ὀργάνωσιν ἢ ὁποία θὰ γίνῃ εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς. Αὕτη θὰ εἶναι συστηματικὴ καὶ λελογισμένη, θὰ λάβῃ δὲ ἀναγκαστικὸν χαρακτήρα περιλαμβάνουσα ὅλους τοὺς ἐνδιαφερομένους ὑποχρεωτικῶς. Δὲν θὰ ἀναφέρεται δὲ μόνον εἰς ἓνα τομέα τῆς οἰκονομίας των, ὡς συμβαίνει συχνὰ σήμερον, ἀλλὰ εἰς ὅλας τὰς φάσεις της, τὴν προμήθειαν πρώτων ὑλῶν, τὴν διάθεσιν προϊόντων, τὴν κοινὴν ἐπεξεργασίαν των, τὰς μηχανάς, τὴν πίστιν κλπ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ μέχρις ἑνὸς σημείου συνένω-

σις τῶν πλεονεκτημάτων τῆς μεγάλης καὶ μικρᾶς ἐκμεταλλεύσεως εἰς τὴν μικράν.

Τὰ ἀνωτέρω δεικνύουν σαφῶς ὅτι ἡ νέα σοσιαλιστική ὀργάνωσις, τόσον ἐκ λόγων οἰκονομικῶν ὅσον καὶ κοινωνικῶν, ἔχει κάθε συμφέρον ὄχι μόνον νὰ διατηρήσῃ τὴν μικράν ἐπιχείρησιν, ἀλλὰ καὶ νὰ τὴν προαγάγῃ καὶ νὰ τὴν ἐνισχύσῃ, διότι εἶναι οἰκονομικῶς βιώσιμος. Τὸ μόνον ζήτημα τὸ ὁποῖον γεννᾶται εἶναι πῶς θὰ συμβιβασθῇ ἡ ὑπαρξίς τῆς μικρᾶς ἐπιχειρήσεως μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Μὲ τὸ θέμα ὁμῶς τοῦτο καὶ μὲ ὅλα τὰ προβλήματα τὰ ἀναφυόμενα ἐξ αὐτοῦ θὰ ἀσχοληθῶμεν εἰς ἰδιαίτερον κεφάλαιον.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων προκύπτει ὅτι εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν θὰ παραμείνῃ εἰς εὐρύς ἰδιωτικὸς τομεὺς ὑπὸ τὴν μορφήν μικρᾶς ἐπιχειρήσεως, καταλαμβάνων τὴν γεωργίαν, τὴν βιοτεχνίαν καὶ τὸ μικρεμπόριον. Ὅλοι οἱ ἄλλοι κλάδοι, βιομηχανία, συγκοινωνία, πῖστις κλπ., θὰ ἀποτελέσουν τὸν δημόσιον τομέα, ὑπὸ τὴν μορφήν μεγάλων ἐπιχειρήσεων. Αἱ ἐπιχειρήσεις αὗται θὰ διοικοῦνται ὑπὸ μισθωτῶν διευθυντῶν καὶ συμβουλίων. Ἐπὶ τοῦ σημείου ἀκριβῶς αὐτοῦ ἀνακύπτει ἐκ νέου τὸ σπουδαῖον ἐρώτημα τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας. Ἡ μέχρι σήμερον πεῖρα τῶν δημοσίων ἐπιχειρήσεων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ὑπῆρξεν ἐλάχιστα ἐνθαρρυντική. Ἡ ἔλλειψις προσωπικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ πρωτοβουλίας ἠνάγκασε τὰς δημοσίας ἐπιχειρήσεις, πρὸ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἰδιωτικῶν, νὰ περιορισθοῦν εἰς μονοπωλιακοὺς καὶ ἡμιμονοπωλιακοὺς τομεῖς, ὅπου παράγουν ἀνενόχλητοι μὲ ἡυξημένα ἔξοδα. Ἐὰν ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπιχείρησις μιμηθῇ τὴν σημερινὴν δημοσίαν, τότε πρέπει νὰ ἀναμένωμεν πτώσιν τῆς παραγωγικότητος καὶ κάθοδον τοῦ ἐπιπέδου τῆς ζωῆς εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς. Ὡς ἐκ τούτου πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ὅλως ἰδιαίτερα σημασία εἰς τὸν παράγοντα τῆς προσωπικῆς πρωτοβουλίας εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ἐπιχείρη-

σιν. Ἡ γραφειοκρατικὴ σύνθεσις καὶ ἡ ὀργάνωσις ὑπὸ τὴν ἐπίρροιν πολιτικῶν κριτηρίων θὰ ἀποτελέσῃ τὴν καταστροφὴν τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπιχειρήσεως καὶ δι' αὐτῆς τοῦ σοσιαλιστικοῦ Κράτους.

Τρεῖς εἶναι καθ' ἡμᾶς οἱ ὅροι, οἱ ὅποιοι θὰ ἀπομακρύνουν τοὺς κινδύνους αὐτοὺς καὶ θὰ δώσουν τὴν πρέπουσαν θέσιν εἰς τὴν προσωπικὴν πρωτοβουλίαν εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ἐπιχείρησιν : ἡ ἐπιλογή τῶν διευθυνόντων βάσει ἀποκλειστικῶς ἰδιωτικοοικονομικῶν κριτηρίων, ἡ σύνδεσις τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτῶν μὲ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς παραγωγῆς καὶ ἡ παροχὴ εὐρυτέρας ἐλευθερίας δράσεως εἰς αὐτούς. Μὲ τὰ ζητήματα ὅμως αὐτὰ θὰ ἀσχοληθῶμεν εἰς εἰδικὸν κεφάλαιον.

VI. Η ΜΙΚΡΑ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ

Ἡ μηχανοποίησις τῆς παραγωγῆς καὶ ἡ κεφαλαιοκρατικὴ διαμόρφωσις τῆς οἰκονομίας εἶχαν ὥς συνέπειαν τὸν ἐκπρολεταρισμὸν καὶ τὴν μαζοποίησιν μεγάλου μέρους τοῦ πληθυσμοῦ. Τοῦτο, ὡς εἶδομεν καὶ εἰς τὸ πρῶτον μέρος, ὠδήγησεν εἰς πνευματικὴν κατὰπτωσιν καὶ ἰδεολογικὴν ἐξουθενώσιν τῶν μαζῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπεστερήθησαν παντὸς ὕλικου ἐρείσματος καὶ χώρου αὐτονόμου κινήσεως, ἐξερριζώθησαν ἀπὸ τὸν γύρω τους κόσμον, ἀπεξενώθησαν ἀπὸ τὰς παραδεδομένας μορφὰς ζωῆς καὶ μετεβλήθησαν εἰς ἄψυχὰ ἐξαρτήματα τῆς μηχανῆς. Ὁ προλετάριος ζῇ σήμερον ἡμέραν μὲ τὴν ἡμέραν ἔρμαιον τῶν ἀπροσώπων δυνάμεων τῆς ἀγορᾶς, χωρὶς νὰ ἔχη κάτι ἰδικόν του διὰ νὰ τὸ διαμορφώσῃ ὅπως αὐτὸς θέλει καὶ χωρὶς νὰ δύναται νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν ἀτομικότητά του καὶ νὰ συνδεθῇ μὲ τὸν γύρω του κόσμον. Ἐχασε κάθε ἵχνος ἀνεξαρτησίας, κάθε μέσον ἐξασφαλίσεως καὶ ἐκφράσεως τῆς προσωπικότητός του, κάθε τι δυνάμενον νὰ τὸν προσδέσῃ μονιμώτερον πρὸς τὴν γῆν, πρὸς τὸ περιβάλλον του, πρὸς τὴν ζωὴν.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ζωὴ ἀπεγυμνώθη ἀπὸ κάθε νόημα διὰ τὰς εὐρυτέρας μάζας τῶν προλεταρίων. Ὁ κόσμος παρουσιάζει πλέον δι' αὐτοὺς μόνον τὴν ἄξενον, ἄχαρι καὶ συμπτωματικὴν του ὄψιν. Μὲ ἄλλας λέξεις αἱ μᾶζαι αὗται εὐρέθησαν μετέωροι, ἐστερημέναι παντὸς ἐσωτέρου δεσμοῦ πρὸς τὸ κοινωνικὸν καὶ φυσικὸν περιβάλλον, ἐνώπιον ἡθικοῦ καὶ ψυχικοῦ κενοῦ.

Ἀλλὰ ἡ ζωὴ, περιοριζομένη εἰς τὴν φυσικὴν, τὴν ὕλι-

κὴν τῆς μόνον ὄψιν, γίνεται διὰ τὸν ἄνθρωπον βάρος ἀβάστακτον.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς ἀντιξοότητας τῆς ἐφημέρου ζωῆς, δὲν δύναται νὰ κρατηθῇ ἐπ' αὐτὴν εἰς τὴν γῆν καὶ νὰ εὐτυχῇ χωρὶς νὰ πιστεύῃ εἰς ὠρισμένας ἀξίας, αἱ ὁποῖαι νὰ δίδουν διέξοδον καὶ νὰ μορφοποιῶν τὴν ἐσωτερικὴν του ἔφεσιν πρὸς κάτι μονιμώτερον, χωρὶς νὰ διαθέτῃ ἓνα τομέα ἀποκρυσταλλώσεως τῆς ἀτομικότητός του, κάτι ἐντελῶς ἰδικόν του, τὸ ὁποῖον νὰ ἀγαπήσῃ καὶ νὰ πονέσῃ καὶ μὲ τὸ ὁποῖον νὰ ζυμωθῇ αὐτὸς καὶ ἡ γενεὰ του. Ὁ ἀκτῆμων μισθωτὸς τῆς κεφαλαιοκρατικῆς περιόδου, ὁ ὁποῖος ζῇ «μεροδούλι-μεροφάϊ» εἰς ξένην οἰκίαν καὶ ἐργάζεται μὲ ξένα ἐργαλεῖα καὶ μὲ ξένα ὑλικά, πότε εἰς τὴν μίαν καὶ πότε εἰς τὴν ἄλλην ἐπιχείρησιν, τῆς ὁποίας τὸν ἰδιοκτήτην οὐδὲ κατ' ὄψιν πολλάκις γνωρίζει, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ αἰσθάνεται τὴν χαρὰν τῆς ἐργασίας καὶ τῆς δημιουργίας, τὴν θαλπωρὴν τῆς οἰκιακῆς ἐστίας, νὰ εὐρίσκη νόημα εἰς τὰ γύρω του ἀντικείμενα καὶ νὰ ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀξίαν τῆς ζωῆς. Παύει νὰ εἶναι δι' αὐτὸν ἡ ζωὴ ὅπως διὰ τὸν ποιητὴν «τὸ μέγα καλὸ καὶ πρῶτο». Πῶς ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας νὰ συνδεθῇ ὁ προλετάριος μὲ τὸν γύρω του κόσμον, ποῦ νὰ ἐμφυσήσῃ τὴν ἰδίαν του πνοήν, ποῦ νὰ ἀνεγείρῃ τὸ ἠθικόν του οἰκοδόμημα ;

Ὁ σοσιαλισμὸς λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ μόνον εἰς τὴν ὑλικὴν πλευρὰν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος, ὀφείλει νὰ ἐπιτύχῃ καὶ τὴν ἠθικὴν λύτρωσιν, τὴν δημιουργίαν ἑνὸς νέου κόσμου ἰδεωδῶν ἐπὶ τοῦ κληροδοτηθέντος ὑπὸ τῆς κεφαλαιοκρατίας πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ χάους. Διὰ τοῦτο ἡ λύσις τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος πρέπει νὰ παρέχῃ τὴν ὑλικὴν βάσιν καὶ διὰ τὴν ἠθικὴν ἀνασύνταξιν τῆς κοινωνίας, νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰ ἐρείσματα τὰ ὁποῖα θὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ οἰκοδομήσῃ τὰς ἀξίας του.

Τὸ οἰκονομικὸν σύστημα τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν διὰ τὴν εὐρυτέραν διάδοσιν τῆς παιδείας καὶ γενικώτερον τῶν ἀγαθῶν τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐγγυᾶται εἰς ὅλους τὴν ἐξασφάλισιν ὁμοίων ὄρων ἐκκινήσεως, σταθερότητα ἐξελίξεως καὶ βεβαιότητα ἐπὶ τὸ μέλλον. Συγχρόνως ἐμποτίζει τὰ ἄτομα μὲ τὸ αἶσθημα τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ στηριχθοῦν τὰ νέα κοινωνικὰ ἰδεώδη.

Ἀλλὰ διὰ νὰ φέρῃ τὸν ἄνθρωπον ἢ διὰδοσις τῶν μέσων τῆς παιδείας εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν ἱστορίαν του καὶ νὰ τοῦ γνωρίσῃ τὰς μορφὰς τῆς πνευματικῆς του ἀνεξίξεως, διὰ νὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ ἢ ἐξασφάλισις τῶν μέσων διαβιώσεως τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητός του, διὰ νὰ ἀναζωογονήσῃ ἢ ἰδέα τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης τὸν ψυχικόν του κόσμον, πρέπει ὁ σοσιαλισμὸς νὰ ὁδηγήσῃ εἰς λύτρωσιν ἐκ τῶν δεινῶν τοῦ ἐκπρολεταρισμοῦ καὶ τῆς μαζοποιήσεως. Δὲν πρέπει μὲ ἄλλας λέξεις νὰ ἀπογυμνώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ κάθε ἰδιοκτησίαν καὶ νὰ δημιουργήσῃ τὸν τύπον τοῦ φερεοίκου, εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ὁποίου, ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον πρόκειται περὶ τοῦ μέσου ἀνθρώπου τοῦ αἰῶνος μας, δὲν δύναται νὰ ριζώσῃ καμμία ἀξία. Ὅφείλει νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς ἕκαστον τὸν ὑλικὸν χώρον, τὸν ὁποῖον οὗτος νὰ δύναται νὰ διαμορφώσῃ συμφῶνως πρὸς τὰς προτιμήσεις του καὶ τὴν προσωπικὴν του ἰδιοτυπίαν καὶ ὁ ὁποῖος θὰ ἀποτελῇ δι' αὐτὸν ψυχικὸν καταφύγιον. Δέον νὰ παρασχεθῇ εἰς ἕκαστον ἓνα τεμάχιον γῆς, μία μικρὰ οἰκία, ἓν μικρὸν ἐργαστήριον, τὸ ὁποῖον θὰ τὸν συνδέῃ στενώτερον πρὸς τὸν γύρω τοῦ κόσμον, θὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ κάποιαν σχετικὴν ἀνεξαρτησίαν ἔναντι τῆς ἀπροσώπου μηχανῆς τῆς οἰκονομίας, θὰ τοῦ δίδῃ εὐκαιρίαν ἐκδηλώσεως τῆς ἀτομικότητός του καὶ θὰ ἀποτελῇ ἓν ὑλικὸν στοιχεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ πλάθῃ καὶ θὰ ἀναπαύῃ τὴν ψυχὴν του. Μόνον οὕτω ὁ ἄνθρωπος

θὰ δυνηθῇ νὰ συγκροτήσῃ ἓνα κόσμον ἀξιῶν καὶ νὰ συνδεθῇ πρὸς τὸ φυσικὸν καὶ κοινωνικὸν τοῦ περιβάλλοντος.

Πολλαὶ ὁμῶς τῶν προτεινομένων ἀπὸ σοσιαλιστικῆς πλευρᾶς λύσεων παρουσιάζουν ἀκριβῶς τὸ μειονέκτημα ὅτι ἀντὶ νὰ ἀμβλύνουν τὸν ἐκπρολεταρισμὸν καὶ τὴν μαζοποίησιν κινδυνεύουν τὸναντίον νὰ ὀδηγήσουν εἰς γενίκευσίν των. Ὑπάρχει δηλαδή εἰς τὸ μέλλον ὁ κίνδυνος νὰ μεταβληθοῦν ὅλοι εἰς προλεταρίους, νὰ συμπεριληφθοῦν ὅλοι εἰς μίαν ἐνιαίαν μᾶζαν καὶ νὰ καταστοῦν ἄψυχα ἐξαρτήματα τῆς κολοσσιαίας κοινωνιστικῆς μηχανῆς. Τοῦτο θὰ ἦτο ἀναπόφευκτος συνέπεια τῆς πλήρους καταργήσεως τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ πάντων τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ ἐπὶ ὅλων τῶν τομέων τῆς οἰκονομίας. Ὅλοι θὰ ἐκριζωθοῦν ἀπὸ τὴν γῆν καὶ θὰ γίνουν προλεταριοί. Ἀλλ' οὕτω μεγεθύνομεν τὸ δημιουργηθὲν ὑπὸ τῆς νέας τεχνικῆς καὶ τῆς μηχανοποιήσεως κενόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι ἀδύνατον νὰ οἰκοδομήσωμεν νέας ἠθικὰς ἀξίας εἰς ἀντικατάστασιν ἐκείνων αἱ ὁποῖαι ἐχάθησαν διὰ τῆς μαζοποιήσεως. «Καταργήσατε—λέγει ὁ Proudhon—τὴν ἀτομικότητα τῶν ὄντων καὶ θὰ μεταβάλετε τὴν ἀνθρωπότητα εἰς μᾶζαν πολυπόδων».

Ἀντιθέτως ἡ ἀναγνώρισις καὶ γενίκευσις τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας ἐνισχύει τὴν ἀτομικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Ὑπὸ τὰς συγχρόνους τουλάχιστον συνθήκας, ἡ παραχώρησις εἰς ἕκαστον μέλος τῆς κοινωνίας ὠρισμένης ἰδιοκτησίας ἀποτελεῖ ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπίνης πρωτοβουλίας καὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς ἀτομικότητος ἐκάστου. Ἡ μικρά ἀγροτικὴ ἢ ἀστικὴ ἰδιοκτησία καὶ ἐπιχειρήσεις δημιουργεῖ τὸν ἀναγκαῖον ὕλικόν χῶρον διὰ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτρέπει τὴν τυποποίησιν αὐτοῦ καὶ ἀποτελεῖ προπύργιον κατὰ τῆς μαζοποιήσεως. Σημειωτέον ὅτι ἡ προσκόλλησις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν γῆν, εἰς τὸ σπήτι του, εἰς τὸ ἐργαστήριόν του, εἶναι ἐνστικτώδης καὶ ἀνιδιο-

τελής. Ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται τὸν γεωργικὸν τοῦ κληρὸν ἢ τὴν ιδιόκτητον οἰκίαν τοῦ ὡς κάτι ἰδικόν του, ὡς κάτι ἀπολύτως συνυφασμένον πρὸς τὴν προσωπικότητά του, καὶ τὸ ὅποῖον συγχρόνως τὸν ἐξασφαλίζει καὶ τοῦ γεννᾷ τὸ αἶσθημα τῆς στοργῆς καὶ τὴν χαρὰν τῆς ἀφοσιώσεως.

Διὰ τοῦτο ὅχι μόνον δὲν πρέπει νὰ ἐπεκτείνωμεν τὸν ἐκπρολεταρισμὸν καὶ τὴν μαζοποίησιν, ὅχι μόνον δὲν πρέπει νὰ καταργήσωμεν τὰς βιωσίμους μικρὰς ἐπιχειρήσεις χάριν τῆς δημιουργίας ἀνθρωποφάγων κολοσσῶν, ἀλλὰ τὸναντίον ἐπιβάλλεται νὰ δημιουργήσωμεν μίαν εὐρυτάτην βάσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ παύσῃ ὁ ἄνθρωπος νὰ αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν τοῦ προλετάριον, θὰ ἀποκτήσῃ ὄντοτητα καὶ θὰ δυνηθῇ νὰ δημιουργήσῃ τὸ νέον κοσμοθεωρητικὸν τοῦ οἰκοδόμημα καὶ τὰς νέας τοῦ ἠθικὰς ἀξίας. Δὲν πρέπει μὲ ἄλλας λέξεις νὰ κάμωμεν «προλεταρισμὸν» ἀλλὰ σοσιαλισμόν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων συνάγεται ὅτι ἡ δημιουργία μικρᾶς ιδιοκτησίας δι' ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς ἐργαζομένους ἀποτελεῖ τὴν ἰδεώδη βάσιν τῆς νέας σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. Ἡ μεγάλη καὶ ἡ μέση ἰδιωτικὴ ιδιοκτησία ἐπὶ ὅλων τῶν παραγωγικῶν μέσων θὰ καταργηθῇ, ἐνῶ ἀντιθέτως ἡ μικρὰ ιδιοκτησία θὰ ἐπεκταθῇ καὶ ἐπὶ τῶν προλεταρίων. Ἐκ παραλλήλου θὰ τονωθῇ καὶ θὰ ἐνισχυθῇ ἡ μικρὰ ἀγροτικὴ, βιοτεχνικὴ καὶ μικρεμπορικὴ ἐπιχείρησις, βασιζομένη ἐπὶ τῆς μικρᾶς ιδιοκτησίας. Τοιοῦτοτρόπως θὰ ἐξαλειφθῇ ὁ κίνδυνος τοῦ ἐκπρολεταρισμοῦ, θὰ καταπολεμηθῇ ἡ μαζοποίησις καὶ θὰ δημιουργηθῇ ἡ βάσις τῆς πνευματικῆς ἐξυψώσεως, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ, ὡς εἵπομεν, ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν διὰ μίαν πραγματικὴν εὐημερίαν τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ὁ σοσιαλισμὸς θὰ σημειώσῃ πλήρη ἀποτυχίαν ὡς οἰκονομικὸν σύστημα, ἐὰν δὲν ἀποβλέψῃ εἰς τὴν ταυτόχρονον οἰκονομικὴν, κοινωνικὴν καὶ πνευματικὴν ἐξύψωσιν τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ θελήσῃ

νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν μαζοποίησιν, μεταβάλλων τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς δικαιοτέρας διανομῆς εἰς ὁμοίμορφα ἀνδρείκελα.

Ἐὰν ρίψωμεν ἓν βλέμμα εἰς τὴν σημερινὴν διάρθρωσιν τῆς κοινωνίας θὰ διαπιστώσωμεν ὅτι ὅσοι ἀπέφυγαν τὴν μαζοποίησιν κατῴρθωσαν νὰ διατηρήσουν ἓνα κόσμον ἠθικῶν ἀξιῶν, μέσα εἰς τὸν ὁποῖον κινοῦνται, αὐτοὶ δὲ εἶναι οἱ μικροῖδιοκτῆται, ἀγρόται, βιοτέχναι καὶ μικρέμποροι. Αὐτοὶ ἀπετέλεσαν τὴν εὐτυχέστεραν τάξιν τῆς νεωτέρας κοινωνίας, παρ' ὅλας τὰς ἀντιξόους περιστάσεις, καὶ τὴν τάξιν αὐτὴν ἐξύμνησαν διάφοροι κοινωνιολόγοι καὶ οἰκονομολόγοι, ἀποκαλέσαντες αὐτὴν «ὕγιᾶ μεσαίαν τάξιν».

Μία κοινωνικὴ μεταρρύθμισις, ἡ ὁποία ἐπιζητεῖ εἰλικρινῶς τὴν εὐημερίαν τῶν ἀνθρώπων, δὲν δύναται νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν ἀπογύμνωσιν τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ παντὸς σταθεροῦ οἰκονομικοῦ στοιχείου καὶ πάσης ἠθικῆς ἀξίας. Ὡς ὑπόδειγμα πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν «ὕγιᾶ μεσαίαν τάξιν», τὴν τάξιν ἐκείνην, ἡ ὁποία ἐκυριάρχησε τοῦ Μεσαιῶνος εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην καὶ ἐθεωρήθη ὡς εὐτυχήσασα. Διὰ τούτων δὲν θέλομεν βεβαίως νὰ ὑποστηρίξωμεν τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν μεσαιωνικὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ὁργάνωσιν, τοῦτο οὔτε δυνατόν οὔτε σκόπιμον εἶναι· θέλομεν ἅπλως νὰ καταδείξωμεν ὅτι τότε μόνον θὰ ἐξασφαλίσωμεν πραγματικὴν εὐημερίαν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ὅταν κατορθώσωμεν νὰ δημιουργήσωμεν δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους προϋποθέσεις οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς ὁμοίας πρὸς τὰς τῆς μεσαιᾶς τάξεως καὶ ὅχι ὁμοίας πρὸς τὰς τῶν προλεταρίων. Τοιαύτας δὲ προϋποθέσεις δύναται νὰ παράσχη μόνον ἡ ἀναγνώρισις τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας δι' ὅλους τοὺς ἐργαζομένους. Τοῦτο ἀνταποκρίνεται ἀπολύτως εἰς τὴν ἔμφυτον ροπὴν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς συνένωσιν τοῦ μὲ τὸ ἔδαφος καὶ τὴν φύσιν.

Εἶναι παράδοξον πῶς τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας ἀπὸ κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀπόψεως

παρεγνώρισαν ὅλοι σχεδὸν οἱ σοσιαλισταὶ ὑποστηρίζοντες τὴν τελικὴν πλήρη κατάργησιν τῆς. Μόνον ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς καταργήσεώς τῆς ὑπάρχει διαφωνία μεταξύ των.

Οὕτως εἰς τοὺς παλαιότερους σοσιαλιστάς δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν δύο παρατάξεις. Μίαν ἢ ὁποία ἐπιζητεῖ τὴν ἄμεσον καὶ πλήρη κατάργησιν πάσης μορφῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων, καὶ μίαν ἄλλην ἢ ὁποία ἀναγνωρίζει τὴν δυσχέρειαν τοῦ ἐγχειρήματος καὶ δέχεται ὑπὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς τὴν διατήρησιν τοῦ θεσμοῦ τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας ἐπὶ ὠρισμένον ὅμως χρονικὸν διάστημα, μέχρις ὅτου διαμορφωθῇ κοινὴ σοσιαλιστικὴ συνείδησις, ἐπιτρέπουσα τὴν κοινωνικοποίησιν καὶ τῆς μικρᾶς αὐτῆς ἰδιοκτησίας.

Εἰς τὴν πρώτην παράταξιν ἀνήκουν οἱ παλαιοὶ μεγάλοι σοσιαλισταὶ Marx, Engels, Rodbertus, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο πρῶτοι δὲν περιορίζονται μόνον εἰς τὴν πλήρη κατάργησιν τῆς ἰδιοκτησίας, ἀλλ' ἐπὶ πλέον ζητοῦν καὶ τὴν διάλυσιν κάθε δεσμοῦ καὶ κάθε πίστεως τοῦ ἀνθρώπου, ζητοῦν μὲ ἄλλους λόγους τὴν κατάλυσιν τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς θρησκείας.

Οὕτως ὁ Marx (Das Kapital, 6η ἔκδ. 1921) ὑποστηρίζει ὅτι : « Ἡ συγκέντρωσις τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ ἡ κοινωνικοποίησις τῆς ἐργασίας θὰ φθάσουν μέχρις ἐνὸς σημείου πέραν τοῦ ὁποίου καθίστανται ἀσυμβίβαστοι μὲ τὸ κεφαλαιοκρατικὸν περίβλημα. Τότε τοῦτο θὰ διαρραγῇ. Ἡ ὥρα τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἰδιοκτησίας θὰ σημάνῃ. Οἱ ἀπαλλοτριωταὶ θὰ ἀπαλλοτριωθοῦν ».

Ὅμοίως εἰς τὸ κομμουνιστικὸν μανιφέστον (Marx - Engels) ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος παράγραφος : « Ἀγανακτεῖτε διότι θέλομεν νὰ καταργήσωμεν τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν. Ἀλλ' εἰς τὴν ἰσχύουσαν κοινωνίαν σας ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἔχει καταργηθῇ διὰ τὰ 9]10 τῶν μελῶν τῆς. Ὑφίσταται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν ὑπάρχει διὰ τὰ 9]10.

Οὕτω μᾶς κατηγορεῖτε ὅτι θέλομεν νὰ καταργήσωμεν μίαν ἰδιοκτησίαν ἢ ὁποία ἔχει ὡς ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν τὴν ἀκτημοσύνην μιᾶς τεραστίας πλειοψηφίας τῆς κοινωνίας».

Ὁ Rodbertus (Schriften, νέα ἔκδ. 1899·1913) ἐπίσης γράφει σχετικῶς : «ἡ προσοδοφόρος ἰδιοκτησία (ἢ ἀποφέρουσα πρόσδοτον ἄνευ ἐργασίας εἰς τὸν κάτοχόν της) θὰ καταργηθῇ, ἀντιθέτως ἡ ἰδιοκτησία ἐπὶ τοῦ προϊόντος θὰ θεμελιωθῇ σταθερώτερον. Τὸ ἔδαφος καὶ τὸ κεφάλαιον θὰ γίνουν κοινὸν ἀγαθὸν τῆς κοινωνίας, ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἀποφέρουν τὰ παραγωγικὰ ταῦτα μέσα μετὰ τὴν ἀναπαραγωγὴν τοῦ κεφαλαίου θὰ εἶναι ἰδιοκτησία τῶν ἐργατῶν ἀναλόγως τῆς καταβληθείσης ἐργασίας».

Ὁ Engels (Grundsätze des Kommunismus, 1847) παρατηρεῖ χαρακτηριστικῶς τὰ ἑξῆς : «Ποίαν ἐπίδρασιν θὰ ἀσκήσῃ ἐπὶ τῆς οἰκογενείας ἡ κομμουνιστικὴ κοινωνικὴ ὀργάνωσις ; Θὰ καταστήσῃ τὴν σχέσιν τῶν δύο φύλων ἰδιωτικὴν ὑπόθεσιν, ἢ ὁποία ἀφορᾷ μόνον τοὺς ἐνδιαφερομένους καὶ εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἔχει νὰ ἀναμιχθῇ ἡ κοινωνία. Αὕτη δύναται νὰ πράξῃ τοῦτο, διότι ἐφ' ὅσον κατήργησε τὴν ἰδιωτικὴν ἰδιοκτησίαν καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀνατροφὴν τῶν παιδιῶν καὶ οὕτω κατέστρεψε τὰ δύο θεμέλια τοῦ μέχρι τοῦδε γάμου, τὴν ἐξάρτησιν τῆς γυναικὸς ἀπὸ τὸν ἄνδρα καὶ τῶν τέκνων ἀπὸ τοὺς γονεῖς μέσῳ τῆς ἰδιωτικῆς ἰδιοκτησίας... Ἀνατροφή ὅλων τῶν παιδιῶν, ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν δύνανται νὰ στερηθοῦν τῆς μητρικῆς περιθάλψεως, εἰς ἐθνικὰ ἰδρύματα καὶ δι' ἐθνικῶν ἐξόδων».

Κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Sombart (Der proletarische Sozialismus, 1924), «ἡ διάλυσις τῆς οἰκογενείας ὑπὸ τὴν μέχρι τοῦδε μορφήν της εἰς τὴν ἀστικὴν της ἐκδήλωσιν εἶναι ὁ ρητὸς σκοπός, τὸν ὁποῖον ἔχουν ἐγκολπωθῇ ὅλοι οἱ θεωρητικοὶ τοῦ προλεταριακοῦ σοσιαλισμοῦ. Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ὑπῆρξαν καὶ ἐκπρόσωποι τοῦ προλεταριακοῦ σοσιαλισμοῦ, οἱ ὁποῖοι θερμῶς ὑπεστήριξαν τὴν διατήρησιν τῆς οἰκογενείας ὑπὸ τὴν σημερινήν της μορφήν».

Καὶ εἶναι τοῦτο εὐνόητον δεδομένου ὅτι ἡ οἰκογένεια ὑπῆρξεν ὁ μοναδικὸς θεσμὸς ὁ ὁποῖος ἀντέστη εἰς τὴν τεχνικὴν ἐπανάστασιν καὶ τὴν ἀνατροπὴν τῶν ἠθικῶν ἀξιών, διὰ τοῦτο δὲ πρέπει νὰ διατηρηθῇ καὶ ἐνισχυθῇ ὡς τὸ ζωντανότερον κοινωνικὸν κύτταρον.

Εἰς τὴν δευτέραν παράταξιν ἀνήκουν ὠρισμένοι σοσιαλισταί, τοῦ τέλους τοῦ 19ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος, οἱ ὁποῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθοῦν, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν πραγμάτων, τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος, ὡς θεσμὸν ὅμως μεταβατικόν, μέχρις ὅτου θὰ ἐπήρχετο ἡ ὠριμότης διὰ τὴν πλήρη κοινωνικοποίησιν.

Σχετικῶς ὁ γάλλος οἰκονομολόγος Bourguin παρατήρησε τὸ 1904 εἰς τὸ βιβλίον του «*Les systèmes socialistes et l'évolution économique*» τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά :

«Οἱ περισσότεροι τῶν σοσιαλιστῶν τῶν χωρῶν τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας, ὡς τῆς Γαλλίας, τοῦ Βελγίου καὶ τῆς νοτίου Γερμανίας, δηλοῦν ὅτι ἡ ἰδιοκτησία αὕτη, οὐσιαστικῶς διάφορος τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἰδιοκτησίας χαρακτηριζομένης ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευσιν ξένης ἐργασίας, εἶναι ἀξία σεβασμοῦ καὶ θὰ γίνῃ σεβαστή. Ἐγγυῶνται τὴν διατήρησιν τῆς μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἡ ἀτομιστικὴ αὕτη μορφή, τελευταῖον ἔχνος πεπαλαιωμένου τρόπου παραγωγῆς, θὰ ἐξαφανισθῇ ἀπὸ τὸν φυσικὸν ροῦν τῶν πραγμάτων».

Εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ του τούτου ὁ Bourguin παραθέτει γνώμας ἐπιφανῶν σοσιαλιστῶν, τινὰς τῶν ὁποίων θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ ἀναφέρωμεν καὶ ἐδῶ :

Ὁ J. Guesde γράφει «Ἐκεῖ ὅπου τὸ παραγωγικὸν μέσον εὐρίσκεται ἀκόμη εἰς κατάστασιν ἀρκετὰ στοιχειώδη, ὥστε νὰ ἀξιοποιηθῇ ἀπὸ τὸν ἰδιοκτήτην του, ὑποκλινόμεθα πρὸ τῆς πραγματικῆς αὐτῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, τὴν ὁποίαν μᾶς κατηγοροῦν ὡσαύτως ὅτι ἀπειλοῦμεν».

Ὁ G. Deville παρατηρεῖ: «Ἐκεῖ ὅπου τὰ μέσα ἐργασίας εὐρίσκονται εἰς τὰς χεῖρας ἐκείνου, ὁ ὁποῖος τὰ ἐκμεταλλεύεται ἂν καὶ εὐρίσκονται εἰς χεῖρας τοῦ ὑπὸ μορφὴν ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, τὸ ἐργατικὸν κόμμα θὰ ἀφήσῃ νὰ ἐπενεργήσουν τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἐξαλείφουν ὅλον ἐν περισσότερον αὐτὴν τὴν μορφὴν τῆς ἰδιοκτησίας».

Ὁ βέλγος σοσιαλιστὴς Vandervelde λέγει: «Οἱ σοσιαλισταὶ δὲν ἔχουν ὡς σκοπὸν νὰ χωρίσουν τὴν ἐργασίαν ἀπὸ τὴν ἰδιοκτησίαν, ὅταν αὗται εὐρίσκονται ἡνωμένοι, ἀλλ' ἀπεναντίας νὰ τὰς συνενώσουν ὅταν εὐρίσκονται χωρισμένοι. Ὁ σοσιαλισμὸς ἐπιδιώκει μόνον τὴν ἀπαλλοτρίωσιν τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἰδιοκτησίας καὶ δὲν σκέπτεται καθόλου νὰ ἐπιβάλλῃ διὰ τοῦ καταναγκασμοῦ εἰς τοὺς κατόχους τῆς προσωπικῆς ἰδιοκτησίας μίαν συνεργασίαν, τὴν ὁποῖαν δὲν θὰ ἤθελον».

Παρομοίας ἀπόψεις συναντῶμεν καὶ εἰς ἄλλους σοσιαλιστάς. Οὕτω ὁ Comrèpe Morel, εἰσηγητὴς τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς μελέτην τοῦ ἀγροτικοῦ ζητήματος, τοῦ Parti Socialiste Unifié εἰς τὰ διάφορα συνέδρια τοῦ κόμματος τούτου ὑποστηρίζει τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά:

«Οἱ μικροὶ ἰδιοκτῆται εἶναι δι' ἡμᾶς ἄνθρωποι ὅμοιοι μὲ τοὺς ἐργάτας τοῦ ἐργοστασίου. Ὁ ἰδιοκτῆτης ἑνὸς ἢ δύο ἑκταρίων δὲν εὐρίσκεται πολὺ ὑπεράνω ἑνὸς προλεταρίου.... Καὶ ἐκεῖνος μεταξὺ ἡμῶν ὁ ὁποῖος θὰ διεκήρυσσεν ἑαυτὸν ὁπαδὸν τῆς πλήρους κοινωνικοποιήσεως ὅλων τῶν παραγωγικῶν μέσων, ἀκόμη καὶ ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχει χωρισμὸς μεταξὺ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας, θὰ διέπραττε τὴν πλέον ἀσυγχώρητον τῶν σοσιαλιστικῶν αἰρέσεων, ἡ ὁποῖα δὲν θὰ εἶχε παρὰ ἓνα σκοπόν: νὰ ἐγείρῃ τὴν ἀντεπανástασιν ἐναντίον μας... Τὸ σοσιαλιστικὸν κόμμα δὲν εἶπε ποτέ (εἰς τοὺς ἀγρότας) ὅτι θέλει νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν ἰδιοκτησίαν των, οὔτε καὶ ὅτι θέλει νὰ τὴν κοινωνικοποιήσῃ...»

Εἰς τὸ ἐκδοθὲν ὁμῶς μεταγενεστέρως βιβλίον του (La question agraire et le socialisme en France, 1912) ὁ Compière Morel προσθέτει τὰ ἑξῆς: «Ὁ ἀλτρουϊσμός μόνον, ἡ ἀφοσίωσις εἰς τὴν ὁλότητα, θὰ δημιουργήσῃ εἰς τὰς ψυχὰς μίαν μυστικοπαθὴ καὶ γόνιμον ἑξαρσιν. Οὕτω δὲν θεωρεῖται πλέον ὅτι μόνον ἡ μεγάλη ἰδιοκτησία πρέπει νὰ καταργηθῇ, ἀλλὰ πᾶσα ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, τόσον ἡ ἰδιοκτησία τοῦ χωρικοῦ, ὅσον καὶ ἡ τοῦ ἄρχοντος. Ἡ κατοχὴ τοῦ ἐδάφους πρέπει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν κοινωνίαν. Τοῦτο θὰ εἶναι μία ἀπόσπασις ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν ὀλίγων ἐκείνου τὸ ὅποῖον ἀνήκει εἰς ὅλους. Οἱ καρποὶ ἀνήκουν εἰς ὅλους, ἡ γῆ εἰς οὐδένα. Εἰς τοὺς ἀγροὺς ὅπως καὶ εἰς τὸ ἐργοστάσιον ὁ ἐργάτης ὀφείλει νὰ διαρρήξῃ τὸν ζυγὸν τῆς κεφαλαιοκρατίας ὁ ὁποῖος τὸν καταπιέζει. Εἰς τοὺς ἀγροὺς ὅπως καὶ εἰς τὸ ἐργοστάσιον ὁ σοσιαλισμός θὰ ἔλθῃ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν ἄνθρωπον διὰ τὸ καλὸν τῆς ἀνθρωπότητος».

Ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Bourguin εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ σοσιαλισταὶ παραμένουν ἐντὸς τῆς λογικῆς τοῦ συστήματός των, λέγοντες ὅτι δὲν θέλουν νὰ προηγηθοῦν τῶν γεγονότων. Πράγματι δὲν ἐγκαταλείπουν τὸ πρόγραμμα τῆς ἀπολύτου καὶ πλήρους κοινωνικοποιήσεως τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ τοῦ ἐδάφους, ἀλλ' ἀπλῶς ἀναβάλλουν τὴν πραγματοποίησιν του ὡς πρὸς τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν δι' ὀριμώτερον χρόνον. Δὲν δέχονται τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν καὶ ἐπιχείρησιν, ὡς ὀριστικὸν θεσμὸν τοῦ σοσιαλιστικοῦ συστήματος ἀλλ' ἀπλῶς ὡς ἀναγκαῖον μεταβατικὸν μέτρον πρὸς τὴν πλήρη κοινωνικοποίησιν.

Κατὰ τὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ προηγουμένου παγκοσμίου πολέμου μέχρι τῆς ἐκρήξεως τοῦ παρόντος πολλοὶ σοσιαλισταὶ καὶ σοσιαλιστικαὶ κινήσεις ἐνεφανίσθησαν, ζητοῦσαι μεταξὺ ἄλλων καὶ τὴν διατήρησιν τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ ἐπιχειρήσεως εἰς τὸ νέον σοσιαλιστικὸν Κράτος. Ἐν τούτοις ὁμῶς αἱ τάσεις αὗται δὲν δύ-

ναι νὰ θεωρηθοῦν ὡς καθαρῶς σοσιαλιστικαί, δεδομένου ὅτι δὲν περιορίζονται μόνον εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ ἐπιχειρήσεως, ἀλλὰ προχωροῦν καὶ εἰς τὴν διατήρησιν ἐκτεταμένου ἰδιωτικοῦ τομέως μὲ μεγάλῃν ἰδιοκτησίαν καὶ ἐπιχείρησιν, ἰδίως εἰς τὴν βιομηχανίαν. Τοιοῦτον εἶναι τὸ πρόγραμμα τὸ ἐκπονηθὲν ὑπὸ τῆς C. G. T. εἰς Γαλλίαν. Τοῦτο προβλέπει μὲν κοινωνικοποίησιν τῶν παραγωγικῶν μέσων, αὕτη ὅμως οὔτε γενικὴ εἶναι οὔτε καθολικὴ. Οὐσιαστικῶς περιορίζει τὴν κοινωνικοποίησιν εἰς τὴν πίστιν καὶ τὰς «βιομηχανίας κλεῖδας», ὡς εἶναι ἡ ἐξόρυξις πρώτων ὑλῶν, ἡ παραγωγὴ ἐνεργείας, τὰ συγκοινωνιακὰ μέσα καὶ αἱ πολεμικαὶ βιομηχανίαι. Αἱ ὑπόλοιποι βιομηχανίαι παραμένουν εἰς ἰδιωτικὰς χεῖρας μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τίθενται ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ Κράτους.

Παρόμοια προγράμματα ἐξεπονήθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὑπὸ διαφόρων πολιτικῶν ὀργανώσεων τόσον ἐν Γαλλίᾳ, ὅσον καὶ εἰς ἄλλα Κράτη. Μεταξὺ αὐτῶν θεωροῦμεν σκόπιμον, ὡς πλέον ἀντιπροσωπευτικόν, νὰ ἀναφέρωμεν τὸ «Plan du Travail», γενόμενον δεκτὸν ὑπὸ τοῦ Βελγικοῦ Ἑργατικοῦ Κόμματος, κατὰ τὸ συνέδριόν του τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1933. Τὸ πρόγραμμα τοῦτο εἶναι ἐμπνευσμένον ἀπὸ τὸν Βέλγον οἰκονομολόγον de Man (L'idée socialiste, suivi du Plan de Travail, 1935). Τοῦτο προβλέπει τὴν κοινωνικοποίησιν μόνον τῆς πίστεως καὶ τῶν κυριωτέρων βιομηχανιῶν, ἐχουσῶν ἤδη μονοπωλιακὸν χαρακτήρα, ὡς εἶναι αἱ παράγουσαι πρώτας ὕλας καὶ κινήτηριον δύναμιν. Πάντες οἱ λοιποὶ κλάδοι ἀποτελοῦν ἰδιωτικὸν τομέα τῆς οἰκονομίας, εἰς τὸν ὅποιον δὲν θὰ ἐπέλθῃ μεταβολὴ τις εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν. Εἰς μὲν τοὺς κλάδους τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος ἔνθα ὑφίσταται στενότης μεταξὺ διευθυνούσης καὶ ἐκτελούσης ἐργασίας, ὡς καὶ εἰς τοὺς βιοτέχνους, μικρογεωργοὺς καὶ μικροῖδιοκλήτας θὰ παρασχεθῇ προστασία τῆς ἰδιοκτησίας. Εἰς

ἄλλους δὲ τοὺς κεφαλαιοκρατικῶς ὀργανωμένους παραγωγικοὺς κλάδους, ἐκτὸς ἐκείνων οἱ ὅποιοι θὰ κοινωνικοποιηθοῦν, θὰ παραμείνῃ τὸ καθεστῶς τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ, ἀπηλλαγμένον τῶν ἐμποδίων τῆς μονοπωλιακῆς κεφαλαιοκρατίας. Εἰς τὸν τομέα αὐτὸν προβλέπεται νὰ ἀφεθῇ ἐλεύθερον τὸ σύστημα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ νὰ δώσῃ ὅ,τι δύναται νὰ δώσῃ ἀπὸ ἀπόψεως ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος τῆς πρωτοβουλίας καὶ ἐφευρετικότητος, καὶ ἐξευρέσεως ἡύξημένης παραγωγικότητος καὶ ἀποδοτικότητος.

Τὰ ἀνωτέρω φρονοῦμεν ὅτι εἶναι ἀρκετά, διὰ νὰ δείξουν τὰς τάσεις τῶν σοσιαλιστῶν ἢ σοσιαλιζόντων κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ παρόντος πολέμου.

Βάσει τῆς ἀνασκοπήσεως, τὴν ὁποίαν ἐπεχειρήσαμεν, θὰ ἡδυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν τοὺς σοσιαλιστὰς εἰς τρεῖς κατηγορίας :

Π ρ ῶ τ ο ν, εἰς τοὺς ζητοῦντας ἄμεσον, πλήρη καὶ καθολικὴν κατάργησιν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ τοῦ ἐδάφους, ἄνευ ἀναγνώρισεως, ἔστω καὶ προσωρινῶς, μικρᾶς ἰδιοκτησίας ἐπ' αὐτῶν

Δ ε ύ τ ε ρ ο ν, εἰς τοὺς ἀποβλέποντας μὲν εἰς τὴν πλήρη καὶ καθολικὴν κατάργησιν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ τοῦ ἐδάφους δεχομένους ὅμως προσωρινῶς, μέχρις ὅτου ἐπέλθῃ φυσιολογικὴ ὥριμότης, τὴν διατήρησιν μικρᾶς ἰδιοκτησίας εἰς τὴν γεωργίαν, βιοτεχνίαν καὶ μικρεμπόριον.

Τ ρ ί τ ο ν, εἰς τοὺς ἐπιδιώκοντας τὴν κοινωνικοποίησιν ἐνὸς περιορισμένου τομέως τῆς οἰκονομίας (πίστεως καὶ μονοπωλιακῶν βιομηχανιῶν), τὴν ἀναγνώρισιν δὲ εἰς τοὺς ὑπολοίπους τομεῖς τόσον τῆς μεγάλης ὅσον καὶ τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ ἐπιχειρήσεως.

Κατὰ τὴν γνώμην μας οὐδεμία τῶν κατευθύνσεων τούτων εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς εὐθείας ὁδοῦ, τὴν ὁποίαν διεγράψα-

μεν, ὀδηγηθέντες ἐκ τῶν πραγμάτων, εἰς προηγούμενα κεφάλαια.

Πράγματι, αἱ μὲν δύο πρῶται κατηγορίαι διότι ζητοῦν εἴτε ἀμέσως εἴτε βραδύτερον, τὴν πλήρη κοινωνικοποίησιν τῆς παραγωγῆς καὶ τὴν ἀποστέρησιν ὅλων καὶ τῆς μικροτέρας ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ τοῦ ἐδάφους. Ὡς ἐτονίσσαμεν καὶ ἄνωτέρω, ἡ πραγματοποίησις τοῦ συστήματος τούτου θὰ ἐσήμαινε γενίκευσιν τοῦ ἐκπρολεταρισμοῦ καὶ τῆς μαζοποιήσεως μὲ κίνδυνον διαιωνίσεως τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς κρίσεως, τὴν ὁποίαν διατρέχομεν.

Ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν κατεύθυνσιν, παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη οὐσιαστικῶς εἶναι σοσιαλίζουσα, ὅχι ὁμῶς καὶ πραγματικῶς σοσιαλιστική. Αὕτη, δεχομένη τὴν μεγάλην καὶ μέσην ἰδιοκτησίαν καὶ ἐπιχειρήσιν, υἱοθετεῖ πραγματικῶς τὴν ἐκμετάλλευσιν ξένης ἐργασίας διὰ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων, ὅποτε παρεκκλίνει τῆς γραμμῆς τοῦ σοσιαλισμοῦ, παρ' ὅλας τὰς μεταρρυθμίσεις τὰς ὁποίας ἐφαρμόζει. Σοσιαλισμός ἄνευ δικαιοτέρας διανομῆς καὶ ἄνευ καταργήσεως τῆς ἐκμεταλλεύσεως ξένης ἐργασίας διὰ τῶν παραγωγικῶν μέσων δὲν εἶναι σοσιαλισμός.

Κατὰ τὴν γνώμην μας μία λύσις ὑπάρχει: ἀφ' ἑνὸς ἡ πλήρης κατάργησις καὶ κοινωνικοποίησις τῆς μεγάλης καὶ μέσης ἰδιοκτησίας καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀναγνώρισις, ἐπέκτασις καὶ ἐνίσχυσις τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ ἐπιχειρήσεως εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς οἰκονομίας.

Ἡ λύσις αὕτη τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος εἶναι ἡ μόνη συνδυάζουσα τὴν πραγματοποίησιν τῆς κοινωνιστικῆς ἰδεολογίας μὲ τὴν ἐξασφάλισιν οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς εὐημερίας καὶ τὴν δημιουργίαν τῶν προϋποθέσεων πρὸς ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἐξύψωσιν τῶν ἀτόμων καὶ κατάπαυσιν τῶν δεινῶν τοῦ ἐκπρολεταρισμοῦ.

“Όλα τὰ στοιχεῖα ἀνεπτύξαμεν ἐπαρκῶς ἀνωτέρω ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται νὰ ἐπανέλθωμεν ἐπ’ αὐτῶν.

Εἰς τὴν λύσιν τοῦ συνδυασμοῦ μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ ἐπιχειρήσεως καὶ σοσιαλιστικῆς ἰδιοκτησίας καὶ ἐπιχειρήσεως δὲν μᾶς ὁδηγεῖ μόνον ἡ ἀνάλυσις τῶν διαφόρων οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν παραγόντων, ἀλλὰ καὶ ἡ πείρα. Τὸ μόνον κράτος τὸ ὁποῖον ἐπεχείρησε νὰ ἐφαρμόσῃ ἄκρατον σοσιαλιστικὸν σύστημα, κατὰ τὴν νεωτέραν περίοδον, εἶναι ἡ Ρωσία.

Εἰς αὐτὴν ἐπεχειρήθη ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1928 ἡ πλήρης κοινωνικοποίησις τῆς γεωργίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σχεδὸν ἐπετεύχθη ὁλοκληρωτικῶς μέχρι τέλους τοῦ 1938, ὁπότε τὰ 94 ο]ο περίπου τῶν γεωργῶν εἶχον προσχωρήσει εἰς τὴν κοινωνιστικὴν ἐκμετάλλευσιν. Παρ’ ὅλας ὁμῶς τὰς προσπάθειας ὅπως ἐξαφανισθῇ κάθε εἶδος ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἀπὸ τὴν γεωργίαν δὲν κατωρθώθη τοῦτο, διότι προσέκρουσεν εἰς τὴν ἀντίδρασιν τῶν χωρικῶν. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ 1935, κατόπιν δὲ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1936, ἀνεγνωρίσθη εἰς τοὺς γεωργοὺς τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὰ Κολχόζ (σοσιαλιστικοὺς παραγωγικοὺς συνεταιρισμοὺς) τὸ δικαίωμα ἰδιοκτησίας ἐπὶ μιᾶς οἰκίας περιβαλλομένης ὑπὸ μικροῦ γεωργικοῦ κλήρου καὶ ἐπὶ περιορισμένου ἀριθμοῦ ζώων, ἀπεριορίστων δὲ πτηνῶν καὶ κονίκλων. Ἡ ἰδιοκτησία αὕτη ἀνήκει εἰς τὸν κληροῦχον ἐφόσον ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι μέλος τοῦ Κολχόζ. Πρὸς τούτοις ὁ κληρὸς οὗτος περιέρχεται κληρονομικῶς εἰς τοὺς κατιόντας ἢ ἀνιόντας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κατόχου.

Ὅμοίως τὸ ἴδιον Σύνταγμα ἀναγνωρίζει διὰ τοὺς κατόικους τῶν πόλεων δικαίωμα ἀτομικῆς διαθέσεως ὅχι μόνον ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος καὶ τῶν ἀντικειμένων προσωπικῆς χρήσεως ἀλλὰ καὶ «ἐπὶ τῆς κατοικίας των καὶ τῶν βοηθητικῶν τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας».

Οὐσιαστικῶς λοιπὸν καὶ εἰς τὴν Σοβιετικὴν Ρωσίαν ἔχομεν ἀναγνώρισιν τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ ἐπιχειρή-

σεως, μετὰ ὅμως ἀπὸ πολυετῆ περίοδον προσπαθειῶν πρὸς ἀποφυγὴν τῆς. Ἡ πίεσις τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἐξελίξεως ἦτο ἐκείνη ἡ ὁποία ὠδήγησεν εἰς τὸν θεσμὸν τῆς μικρᾶς ιδιοκτησίας.

Ἦδη πρὸ ἐνὸς περιῖπου αἰῶνος, ὁ ἀναρχικὸς J. P. Proudhon, ὁ ὁποῖος ὅμως ταύτοχρόνως ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ, διεῖδε τὸ πρῶτον, ὁρθῶς, τὰ μειονεκτήματα καὶ τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας καὶ ἐζήτησε τὴν διατήρησιν μὲν τοῦ θεσμοῦ, τὴν κατάργησιν ὅμως τοῦ ὑφισταμένου συστήματος τῆς ιδιοκτησίας. Ὁ Proudhon (*Qu'est ce que la propriété*, 1840) ἀναχωρεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχήν, ὅτι μόνον ἡ ἐργασία εἶναι παραγωγικὴ, ὡς ἐκ τούτου δὲ τὸ μὴ ἐξ ἐργασίας προερχόμενον εἰσόδημα, ὀφειλόμενον εἰς τὴν ιδιοκτησίαν, εἶναι ἀδικαιολόγητον. Ὁ ιδιοκτήτης ἀποσπᾷ ὠφέλειαν ἐκ τῆς ἐργασίας ἄλλων καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ ιδιοκτησία ἀποτελεῖ κλοπὴν. Εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ αὐτῆς ὀφείλεται καὶ τὸ λεχθὲν ὑπ' αὐτοῦ «*la propriété c'est le vol*», τὸ ὁποῖον ἔδωσε λαβὴν νὰ πιστευθῇ ἐσφαλμένως ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων, ὅτι ὁ Proudhon ὑπῆρξε πολέμιος πάσης ἀτομικῆς ιδιοκτησίας. Κατ' αὐτὸν εἰς ἕκαστον ἄτομον δέον νὰ περιέρχεται ὑπὸ τὴν μορφήν ιδιοκτησίας τὸ ποσοστὸν τῶν ἀγαθῶν τὸ ὁποῖον ἐκέρδισεν ἐκ τῆς ἐργασίας του. Ἐπὶ τῆς βάσεως αὐτῆς θέλει νὰ θεμελιώσῃ ὁ Proudhon τὸ νέον σύστημα ιδιοκτησίας. Κατ' αὐτὸν «ἡ ιδιοκτησία οὐδέποτε θὰ ἐκλείψῃ, δεδομένου ὅτι ἡ βᾶσις τῆς καὶ τὸ περιεχόμενόν της στηρίζονται ἐπὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Ὡς διηνεκές κίνητρον πρὸς ἐργασίαν, ὡς παράγων ἄνευ τοῦ ὁποίου ἡ ἐργασία θὰ ἐμειοῦτο καὶ θὰ ἀπέθνησκεν, ἡ ιδιοκτησία πρέπει νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἀνθρώπων».

Οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ Proudhon νομιζομεν ὅτι εἶναι λίαν χαρακτηριστικοὶ διὰ τὴν σημασίαν τῆς ιδιοκτησίας, ἡ ὁποία ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω συνθήκας δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν

μικράν ιδιοκτησίαν. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ κοινωνικὸν σύστημα τὸ ὁποῖον δέχεται ὁ Proudhon ὡς ἀντισοσιαλιστής, δὲν εἶναι σοσιαλιστικόν, εὐρίσκεται δὲ οὕτω μακράν τῆς ἐδῶ διαγραφομένης κατευθύνσεως, τῆς διατηρήσεως δηλαδή τῆς μικρᾶς ιδιοκτησίας μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστῶτος, δίδει ὅμως τὸ κριτήριον βάσει τοῦ ὁποῖου δεόν νὰ διαμορφωθῇ ἡ ιδιωτικὴ ιδιοκτησία εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος. Τὸ κριτήριον αὐτὸ εἶναι ἡ μὴ δημιουργία εἰσοδήματος ἐκ τῆς ἐργασίας τρίτων, ἡ μὴ ἐκμετάλλευσις ξένης ἐργασίας διὰ τῆς ιδιοκτησίας ἐπὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων. Γεννᾶται ὅμως τὸ ἐρώτημα: ἡ ἀναγνώρισις τῆς μικρᾶς ιδιοκτησίας καὶ ἐπιχειρήσεως δὲν ἀποτελεῖ διάσπασιν τῆς ἀρχῆς τῆς διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος «ἕκαστος ἀναλόγως τῆς συμβολῆς του», δὲν σημαίνει εἴσοδον ἐκ τοῦ παραθύρου τοῦ μὴ ἐξ ἐργασίας εἰσοδήματος; Ἐφ' ὅσον θὰ ὑφίσταται ιδιοκτησία ἐπὶ παραγωγικῶν μέσων καὶ σύστημα χρηματικῶν ἐξόδων καὶ τιμῶν δὲν θὰ δημιουργηθῇ μὴ ἐξ ἐργασίας εἰσόδημα διὰ τῆς εἰσπράξεως, διὰ μέσου τῶν τιμῶν, τόκου καὶ ἐγγείου προσόδου; Συνεπῶς ἐμμέσως δὲν θὰ ἐξακολουθῇ νὰ ὑφίσταται ἐκμετάλλευσις ξένης ἐργασίας διὰ τῆς ιδιοκτησίας ἐπὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων;

Διὰ νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτό, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν εἰδικώτερον τὸ ζήτημα τῆς μικρᾶς ιδιοκτησίας καὶ ἐπιχειρήσεως, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως ἐκτάσεως, ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως μεγέθους.

Δέον νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ μικρὰ ιδιοκτησία, συμφώνως πρὸς τὸ ἐδῶ διαγραφόμενον σύστημα, δὲν περιορίζεται εἰς ἓνα μόνον, ἀλλ' ἐπεκτείνεται εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς οἰκονομίας. Δὲν ἀφορᾷ μόνον τὴν γεωργίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν βιοτεχνίαν καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ τὰ ἀστικά ἀκίνητα. Μὲ ἄλλας λέξεις δὲν πρόκειται νὰ δημιουργηθῇ μία τάξις μικροϊδιοκτητῶν ἑναντι μιᾶς ἄλλης προλεταρίων, ἀλλὰ πᾶς ἐργαζόμενος καθίσταται μικροϊδιοκτήτης, εἴτε ἀγρότης

εἶναι οὗτος, εἴτε βιοτέχνης, εἴτε ἀπλοῦς ἐργάτης, δεδομένου ὅτι ἡ μικροῖδιοκτησία ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἀστικῶν ἀκινήτων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δημιουργοῦμεν κοινὴν βάσιν δι' ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ ἄτομα, ὥστε νὰ ἀποφεύγωνται σοβαραὶ διαφοραί. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ μέγεθος τῆς μικροῖδιοκτησίας θὰ εἶναι σαφῶς καθωρισμένον καὶ ὅτι θὰ ἀπαγορεύεται ἡ αὔξησις αὐτοῦ δι' ἀγορᾶς, δωρεᾶς ἢ κληρονομίας.

Ἄς ἴδωμεν τώρα πῶς παρουσιάζεται τὸ πρόβλημα τῆς μικροῖδιοκτησίας κατὰ τομεῖς.

Ἐν πρώτοις, ὡς πρὸς τὴν γεωργίαν, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ μικροῖδιοκτησία καὶ ἡ μετ' αὐτῆς συνδυαζομένη μικροκαλλιέργεια θὰ ἀποτελέσουν τὴν κυριαρχοῦσαν μορφήν. Πάντα τὰ μεγάλα ἀγροκτήματα τὰ ἀνήκοντα, ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς κεφαλαιοκρατίας, εἰς ἰδιώτας, ἢ θὰ διανεμηθοῦν εἰς ἀκτήμονας καλλιεργητάς, ἢ θὰ κρατικοποιηθοῦν. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ εἰς τὴν γεωργίαν ἔν τμημα τῆς γῆς θὰ παρამείνῃ εἰς χεῖρας τοῦ Κράτους ὑπὸ τὴν μορφήν μεγάλων ἀγροκτημάτων, διὰ νὰ χρησιμεύσουν κυρίως ὡς πειραματικαὶ καλλιέργειαι, αἱ ὁποῖαι θὰ ἀποτελέσουν φορεῖς τῆς γεωργικῆς προόδου καὶ παράδειγμα πρὸς μίμησιν ἀπὸ τοὺς μικροαγρότας ἰδιοκτήτας.

Ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ ἀγροτικοῦ κλήρου παρατηροῦμεν τὰ ἀκόλουθα: Τοῦτο δέον νὰ εἶναι τοιοῦτον, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζωνται δύο τινά: ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ αὐτάρκεια τῆς ἀγροτικῆς οἰκογενείας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ δυνατότης τῆς καλλιεργείας αὐτοῦ ὑπὸ μόνον τῶν μελῶν τῆς ἀγροτικῆς οἰκογενείας, ἄνευ τῆς προσφυγῆς κατὰ κανόνα εἰς ξένας ἐργατικὰς χεῖρας. Ἐκ τούτου προκύπτει ὅτι τὸ μέγεθος τοῦ ἀγροτικοῦ κλήρου δὲν δύναται νὰ εἶναι ἐννιαῖον, ἀλλὰ θὰ ποικίλλῃ ἀναλόγως τῆς γονιμότητος καὶ καταλληλότητος τοῦ ἐδάφους τῶν διαφόρων περιφερειῶν, μὲ κριτήριον πάντοτε τὴν αὐτάρκειαν ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν αὐτοκαλλιέργειαν. Εἶναι εὐνόητον ὅτι τὸ Κράτος εἰς τοὺς καλ-

λιεργητάς τούτους θά ἀναγνώριση δικαίωμα ἰδιοκτησίας ἐπὶ μιᾷ χωρικῇ κατοικίας καὶ τοῦ ἀπαραιτήτου πραγματικοῦ κεφαλαίου, ἐργαλείων, ζώων κλπ. Διὰ τὴν χρησιμοποίησιν μηχανῶν, ἀποθηκῶν καὶ ἐκμετάλλευσιν ἄλλων πλεονεκτημάτων τῆς μεγάλης ἐκμεταλλεύσεως δεόν νά ἱδρυθοῦν συνεταιρισμοί, ἀναγκαστικῆς ὁμῶς μορφῆς, οἱ ὅποιοι θά περιλαμβάνουν ὅλας τὰς γεωργικὰς λειτουργίας.

Ἡ μικρὰ αὕτη ἀγροτικὴ ἰδιοκτησία μεταβιβάζεται εἰς τοὺς ἀκτήμονας κατιόντας ἢ ἀνιόντας, εἰς περίπτωσιν θανάτου, ἀκεραίως, ἄνευ τεμαχισμοῦ, λόγῳ τοῦ κινδύνου τῆς διαδοχικῆς κατατμήσεως αὐτῆς καὶ ἐλαττώσεως οὕτω τῆς παραγωγικότητος. Ἡ ἰδιοκτησία αὕτη δὲν δύναται νά ἐκποιηθῇ ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου της, δύναται ὁμῶς νά ἀπαλλοτριωθῇ ὑπὸ τοῦ Κράτους, ἐν περιπτώσει νωθρότητος τοῦ καλλιεργητοῦ. Αἱ ἀγροτικαὶ ἰδιοκτησίαι οὐδέποτε δύνανται νά ὑπερβοῦν τὰ κατὰ τόπους ὑπὸ τοῦ Κράτους προβλεπόμενα ὅρια.

Ἐφ' ὅσον ἀναγνωρίζομεν τὴν ἰδιοκτησίαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, δεόν νά ἀναγνωρίσωμεν κατ' ἀνάγκην καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν ἐπὶ τοῦ προϊόντος. Τὰ παραγόμενα δηλαδὴ ὑπὸ τῶν κληρούχων προϊόντα θά ἀνήκουν εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους, θά ἔχουν τὸ δικαίωμα νά καταναλώσουν ὅσαδὴ ποτε ἐκ τούτων θέλουν, τὰ δὲ ὑπόλοιπα νά τὰ πωλήσουν. Ἡ διάθεσις ὁμῶς αὐτῶν δὲν θά γίνεται εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀγοράν, ἀλλὰ διὰ μέσου τῶν συνεταιρισμῶν, πρὸς τοὺς ἀρμοδίους κρατικοὺς ἢ ἡμικρατικοὺς ὀργανισμοὺς, οἱ ὅποιοι εἶναι οἱ μόνοι ἀγορασταὶ τῶν γεωργικῶν προϊόντων. Τὸ Κράτος θά καθορίζῃ ἐκάστοτε τὰς τιμὰς ἀγορᾶς ἐκάστου προϊόντος, αἱ ὅποια θά ποικίλλουν κατὰ περιφέρειας, καὶ ἀναλόγως τῆς ἐπιτυχίας τῆς καλλιεργείας, ἢ ὅποια ἄλλοῦ μὲν δύναται, λόγῳ εὐνοϊκῶν καιρικῶν συνθηκῶν, νά εἶναι λίαν ἀποδοτικὴ, ἄλλοῦ δὲ λόγῳ ζημιῶν ἢ θεομηνιῶν νά εἶναι περιορισμένη ἢ μηδαμινή. Τοιοῦτοτρόπως θά ἐκλείψῃ ὁ κίνδυνος, ἐκ λόγων ἀνεξαρτήτων τῆς

προσωπικῆς προσπαθείας τῶν ἀγροτῶν, ἄλλοι μὲν νὰ ὠφελοῦνται, ἄλλοι δὲ νὰ ζημιοῦνται ἐκ τοῦ καθορισμοῦ τῶν κρατικῶν τιμῶν, δεδομένου ὅτι δὲν καθορίζεται ἐνιαία τιμὴ δι' ἕκαστον προϊόν, ἀλλὰ διαφορική. Ἡ ἀγορὰ τῶν προϊόντων ὑπὸ τοῦ Κράτους ὡς μόνιμος θεσμός δὲν ξενίζει κανένα πλέον σήμερον, μετὰ τὴν συστηματικὴν ἐφαρμογὴν τῆς πολιτικῆς ταύτης κατὰ τὴν τελευταίαν προπολεμικὴν δεκαετίαν.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς τὴν ἀγροτικὴν μικροῖδιοκτησίαν ὁ κίνδυνος τῆς ἀπ' εὐθείας ἐκμεταλλεύσεως ξένης ἐργασίας ἀποσοβεῖται, καθόσον αὕτη ἐφαρμόζει τὴν οἰκογενειακὴν καλλιέργειαν, ἀποτελοῦσαν αὐτάρκη, ἀπὸ ἀπόψεως ἐργατικῶν χειρῶν, ἐκμετάλλουσιν. Εἰς ὠρισμένας βεβαίως ἐποχὰς (π.χ. θερισμοῦ) εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ χρειάζεται καὶ ἐξωτερικὴ βοήθεια, αὕτη ὅμως ἀφ' ἑνὸς μὲν εἶναι προσωρινή, ἀφ' ἑτέρου δὲ δίδεται ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς μικροῖδιοκτῆτας καλλιεργητὰς καὶ μάλιστα κατὰ σύστημα ἀμοιβαιότητος. Τοῦτο δεικνύει ὅτι ἀκτήμονες ἀγροεργάται, οἱ ὅποιοι νὰ προσφέρουν τὴν ἐργασίαν τῶν εἰς μικροῖδιοκτῆτας, δὲν θὰ ὑπάρχουν καὶ συνεπῶς δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἀμέσου ἐκμεταλλεύσεως ξένης ἐργασίας εἰς τὴν γεωργίαν, διὰ τῆς διατηρήσεως τοῦ θεσμοῦ τῆς μικροῖδιοκτησίας.

Ὡς πρὸς τὴν βιοτεχνικὴν καὶ ἐμπορικὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν καὶ ἐπιχείρησιν παρατηροῦμεν ὅτι θὰ πρέπει νὰ ὀρισθῇ ἀνώτατον ὄριον, τὸ ὅποῖον νὰ μὴ δύναται νὰ ὑπερβῇ ἢ ἀξία τοῦ πραγματικοῦ κεφαλαίου, ἐγκαταστάσεων, μηχανημάτων, παρακαταθηκῶν, ἐμπορευμάτων κλπ., ἀνηκόντων εἰς αὐτήν. Τὸ ὄριον τοῦτο δέον νὰ καθορισθῇ εἰς χρηματικὸν ποσόν, οὐχὶ δὲ εἰς ἀριθμὸν μηχανημάτων, ἐργαλείων κλπ., καθόσον δὲν ἐπιτρέπει τοῦτο ἡ μεγάλη ἀνομοιογένειά των καὶ ἡ διαφορὰ τῆς ἀξίας των. Ποῖον ἀκριβῶς δέον νὰ εἶναι τὸ ὄριον τοῦτο εἶναι ζήτημα εἰδικόν, χρήζον ἰδιαιτέρας μελέτης. Πάντως τοῦτο δέον νὰ

καθορισθῇ βάσει δύο στοιχείων: Π ρ ὠ τ ο ν, ἡ ἀξία τοῦ πραγματικοῦ κεφαλαίου πρέπει νὰ εὐρίσκεται εἰς κάποιαν σχέσιν πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἀξίας τῆς μικρᾶς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας, ἢ ὅποια θὰ ἀναγνωρισθῇ, καὶ δ ε ὕ τ ε ρ ο ν, πρέπει νὰ εἶναι τοιοῦτον, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζῃ τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ἀποδοτικότητα τῆς μικρᾶς ἐπιχειρήσεως.

Ἡ μικρὰ βιοτεχνικὴ καὶ ἐμπορικὴ ἐπιχειρήσις, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της, δὲν ἀποτελεῖ κατὰ κανόνα οἰκογενειακὴν ἐκμετάλλευσιν, ὡς ἡ ἀγροτικὴ, ἀλλὰ συνήθως ἀπασχολεῖται εἰς αὐτὴν ἓν μόνον μέλος τῆς οἰκογενείας, εὐρισκόμενον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προσλαμβάνῃ βοηθοὺς ἐκ τῶν ἑξῶ.

Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως αὐτὴν ἀνακύπτει τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητος ἀμέσου ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἐργασίας τρίτων ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν παραγωγικῶν μέσων. Ἐν τούτοις ἡ ἀνωμαλία αὕτη εἶναι περισσότερον φαινομενικὴ παρὰ πραγματικὴ διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους :

Π ρ ὠ τ ο ν, διότι διὰ νὰ προσελκύσουν οἱ μικροβιοτέχναι τοὺς ἐργάτας ποὺ χρειάζονται πρέπει νὰ τοὺς πληρώσουν μισθοὺς ἴσους πρὸς τοὺς τῶν κρατικῶν ἐπιχειρήσεων, ἐὰν δὲ εἶναι ἀνίκανοι εἰς τοῦτο, τότε ἢ θὰ ἀρκεσθοῦν μόνον εἰς τὴν προσωπικὴν τῶν ἐργασίαν ἢ θὰ ἀναγκασθοῦν νὰ κλείσουν τὴν ἐπιχείρησιν. Ἐκ παραλλήλου, διὰ μέσου τῶν μισθῶν διατηρεῖται ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ μεγάλων καὶ μικρῶν ἐπιχειρήσεων καὶ φυσιολογικῶς περιορίζονται αὗται ἐκεῖ ὅπου οἰκονομικῶς εἶναι ἀποδοτικά.

Δ ε ὕ τ ε ρ ο ν, εἶναι δυνατὴ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ συνεργατικοῦ συστήματος, κατὰ τὸ ὅποιον οἱ βοηθοὶ τοῦ χειροτέχνου δὲν λαμβάνουν ἀπλῶς ἡμερομίσθιον, ἀλλὰ συμμετέχουν ἐπίσης καὶ εἰς τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως. Τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι εὐκόλως ἐφαρμόσιμον εἰς τὴν μικρὰν ἐπιχείρησιν, καθόσον οἱ βοηθοὶ λαμβάνουν μέρος εἰς ὅλας

τὰς συναλλαγὰς, αἱ ὁποῖαι ἐξ ἄλλου εἶναι ἀρκετὰ περιορισμένοι, καὶ ἀσκοῦν ἔλεγχον, οὕτως εἶπεῖν, ἐπ' αὐτῶν, ὥστε νὰ μὴ δύναται ὁ προϊστάμενός των νὰ τοὺς ἀποκρύψῃ ὠρισμένα κέρδη. Τὸ πλεονέκτημα αὐτὸ ἐλλείπει ἀκριβῶς ἀπὸ τὰς μεγάλας κεφαλαιοκρατικὰς ἐπιχειρήσεις, ὅπου ὁ ἐργάτης δὲν ἔχει καμμίαν ἐπαφὴν μὲ τὸ «μυστηριώδες λογιστήριον», δι' αὐτὸν δὲ τὸν λόγον ἡ ἀπόπειρα ἐφαρμογῆς τοιοῦτου συστήματος εἰς τὰς μεγάλας ἐπιχειρήσεις, εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος, ἀπέτυχε παρὰ τὰς μεγάλας ἐλπίδας τινῶν, περὶ λύσεως δι' αὐτοῦ τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος. Αὐτὸς ὅμως ὁ λόγος ἐκλείπει εἰς τὰς μικρὰς σοσιαλιστικὰς ἐπιχειρήσεις, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ ἐφαρμόσουν τὸ σύστημα τοῦτο μετ' ἐπιτυχίας.

Τρίτον, αἱ ἐργασίαι τῆς μικρᾶς ἐπιχειρήσεως εἶναι ἀναγκάως περιορισμένοι, ἄρα περιορισμένα καὶ τὰ κέρδη, ἀφαιρουμένων τῶν ἀποσβέσεων καὶ τῆς προσηκούσης προσωπικῆς ἀμοιβῆς τοῦ ἰδιοκτῆτου.

Ἐκ παραλλήλου τὸ Κράτος ἀσκεῖ ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῶν τιμῶν καὶ τῆς ποιότητος τῶν παραγομένων ἢ διανεμομένων ὑπὸ τῶν μικρῶν ἐπιχειρήσεων προϊόντων καὶ ὑπηρεσιῶν, δεδομένου ὅτι αὗται, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν γεωργίαν, διαθέτουν τὰ εἶδη των ἀπ' εὐθείας πρὸς τοὺς καταναλωτάς, ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ Κράτους.

Δι' αὐτῶν λύεται, φρονοῦμεν, ἀπολύτως τὸ ζήτημα τοῦ κινδύνου τῆς ἀπ' εὐθείας ἐκμεταλλεύσεως ξένης ἐργασίας καὶ τῆς ἀμέσου δημιουργίας μὴ ἐξ ἐργασίας εἰσοδήματος.

Ἰδιαιτέρον ζήτημα γεννᾶται ὡς πρὸς τὸν τόκον καὶ τὴν ἔγγειον πρόσδοδον, τὴν περιεχομένην εἰς τὰς τιμὰς τῶν εἰδῶν τῶν παραγομένων ἢ διατιθεμένων ὑπὸ τῶν μικρῶν ἐπιχειρήσεων. Τόσον ὁ εἶς, ὅσον καὶ ἡ ἄλλη, ἀποτελοῦν ἐμμέσως μὴ ἐξ ἐργασίας εἰσόδημα, εὕρισκόμενον εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἰδεολογίαν τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Ἡ ἀνωμαλία αὕτη ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν εἶναι τόσον μεγάλη, ὅσον φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ δύναται νὰ ἀρθῇ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστῶτος.

Ἡ καλυτέρα λύσις εἶναι ἡ ἐπιβολὴ φορολογίας ἐπὶ τῶν μικροεπιχειρηματιῶν, ἡ ὁποία εἰδικώτερον διὰ τοὺς γεωργοὺς πρέπει νὰ ἔχῃ διαφορικὸν χαρακτήρα, ὡς καὶ ἡ ἔγγειος πρόσοδος. Ἡ φορολογία αὕτη δὲν ἀποτελεῖ μόνον μέσον πρὸς ἀπορρόφησιν ὑπὸ τοῦ Κράτους τμήματος τοῦ τόκου καὶ τῆς ἐγγείου προσόδου, ἀλλ' εἰς τὸ κοινωνικὸν καθεστῶς, τὸ δεχόμενον τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐργασίας καὶ τὸν διαφορισμὸν τῶν μισθῶν, ἀποτελεῖ ἐκ παραλλήλου ἀναγκαίως καὶ μέσον περιορισμοῦ τοῦ εἰσοδήματος τῶν μεγάλων μισθωτῶν. Τοῦτο δέ, διότι αἱ εἰδικευμένοι ἢ ἰδιοφυεῖς ὑπηρεσίαι, λόγῳ τῆς μεγάλης στενότητος αὐτῶν, εἶναι δυνατόν νὰ λαμβάνουν ὑψηλοτάτας ἀμοιβάς.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι, ἡ φορολογία ἡ ἀποβλέπουσα εἰς μείωσιν τῶν μεγαλυτέρων διαφορῶν τῶν εἰσοδημάτων ἀποτελεῖ μόνιμον ἀναγκαῖον παράγοντα εἰς τὰ φιλελεύθερα σοσιαλιστικὰ συστήματα.

Εἰδικώτερον, ὡς πρὸς τὴν φορολόγησιν τοῦ τόκου καὶ τῆς ἐγγείου προσόδου τῶν μικροεπιχειρηματιῶν θὰ ἡδύνατο νὰ παρατηρηθῇ ὅτι διὰ τοῦ μέτρου τούτου θὰ ἐδημιουργεῖτο κίνδυνος ἀποθαρρύνσεως τῆς τόσον ἀναγκαίας ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, ἀφοῦ τὸ μέγα μέρος τῆς παραγωγῆς θὰ στηρίζεται ἐπ' αὐτῆς (ἡ γεωργία, ἡ βιοτεχνία, τὸ μικρεμπόριον καὶ τμήμα ἴσως τῆς βιομηχανίας). Ἡ παρατήρησις αὕτη εἶναι ἀξία πάσης προσοχῆς, θὰ πρέπει δὲ πᾶν σοσιαλιστικὸν Κράτος, ἀποβλέπον εἰς τὴν μεγαλυτέραν παραγωγικότητα, νὰ ἀποφύγῃ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν εἴσπραξιν ὁλοκλήρου τοῦ τόκου καὶ τῆς ἐγγείου προσόδου ἀπὸ ἑκαστον μικροεπιχειρηματίαν. Τοῦτο δὲ διότι εἰς τὴν προσπάθειάν του ταύτην εὐκόλως δύναται νὰ ὑπερβῇ τὰ ὅρια καὶ μαζί μὲ

τὸν τόκον καὶ τὴν ἔγγειον πρόσοδον νὰ ἀποσπάσῃ καὶ τμήμα τοῦ εἰσοδήματος, ἀναλογοῦν εἰς τὰς προσωπικὰς ὑπηρεσίας τῶν μικροεπιχειρηματιῶν.

Ἡ ἀπορρόφησις ὅμως τοῦ τόκου καὶ τῆς ἐγγείου προσόδου ὑπὸ τοῦ Κράτους κατὰ τρόπον συντηρητικὸν ἀπομακρύνει τὸν κίνδυνον ἐξουθενώσεως τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας. Διότι ἐφ' ὅσον διὰ τῆς ἐπινοήσεως νέων συνδυασμῶν καὶ νέων μεθόδων παραγωγῆς διὰ τῆς πληρεστέρας ὀργανώσεως τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τῆς καταβολῆς καλλιτέρας καὶ πλέον ἐπιμεμελημένης ἐργασίας ἐπέρχεται αὔξησις τοῦ εἰσοδήματος, αὕτη δὲν θὰ θίγεται ὑπὸ τῆς φορολογίας, τῆς ἀποβλεπούσης ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀπορρόφησιν τοῦ τόκου καὶ τῆς ἐγγείου προσόδου.

Ἐξ ἄλλου ἅς μὴ λησμονῶμεν ὅτι καὶ οἱ ἀπλοῖ ἐργάται, συμφώνως μὲ τὸ σύστημα τὸ διαγραφόμενον ἐδῶ, θὰ ἔχουν ἀστικὴν ἰδιοκτησίαν καὶ δι' αὐτῆς ἐμμέσως θὰ ἀπολαμβάνουν ἔγγειον πρόσοδον καὶ τόκον ἐνσωματούμενον εἰς τὰς ὑπηρεσίας τὰς παρεχομένας ὑπὸ τῆς ἰδιοκτησίας τῶν. Ἐπὶ πλέον δὲ θὰ συμμετέχουν εἰς τὰ ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἐξόδων παραγωγῆς κέρδη τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπιχειρήσεως.

Ἅλτερον σπουδαῖον ζήτημα γεννῶμενον ἐδῶ εἶναι πῶς θὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ ἰσορροπία μεταξὺ τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέως τῶν ἐπιχειρήσεων, μεταξὺ δηλαδή σοσιαλιστικῆς καὶ ἰδιωτικῆς ἐπιχειρήσεως. Ἐγγυτέρα ἐξέτασις τῶν πραγμάτων δεικνύει ὅτι οὐδεμία ἀνωμαλία ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἀναφύεται, ὃ δὲ μηχανισμὸς τῆς οἰκονομίας λειτουργεῖ οὕτω ἁρμονικῶς, ἄρκεῖ νὰ πληροῦνται αἱ δύο ἀκόλουθοι προϋποθέσεις :

Πρῶτον νὰ ἐξασφαλίζεται ἐλεύθερος ἀνταγωνισμὸς ἀφ' ἑνὸς μὲν μεταξὺ τῶν μικρῶν ἐπιχειρήσεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ μεταξὺ μεγάλων καὶ μικρῶν.

Δεύτερον, τὸ ποσὸν τῶν ὑλικῶν παραγωγικῶν μέσων τῶν ἀνηκόντων εἰς ἕκαστον μικροῖδιοκτήτην ἐπιχει-

ρηματίαν δέον νά μή ὑπερβαίνει ὥρισμένον ὄριον, πέραν τοῦ ὁποίου θά ὑπῆρχε κίνδυνος δημιουργίας σοβαροῦ μή ἐξ ἐργασίας εἰσοδήματος.

Διὰ τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ ἐπιτυγχάνονται δύο τινά : 'Αφ' ἑνὸς ὁ ἀνταγωνισμός μεταξὺ τῶν μικρῶν ἐπιχειρήσεων ὥθεϊ αὐτομάτως τὰς τιμὰς πρὸς τὰ ἔξοδα παραγωγῆς καὶ ἀποφεύγεται οὕτως ἡ εἴσπραξις μεγαλυτέρων κερδῶν καὶ ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν καταναλωτῶν. 'Αφ' ἑτέρου ὁ ἀνταγωνισμός μεταξὺ μεγάλων καὶ μικρῶν ἐπιχειρήσεων περιορίζει αὐτομάτως τὰς μικρὰς ἐπιχειρήσεις εἰς τοὺς τομεῖς ἐκείνους τῆς οἰκονομίας, ὅπου αὗται εἶναι φυσιολογικῶς ἀποδοτικαὶ καὶ οὕτως ἀποφεύγεται ἡ κατασπατάλησις παραγωγικῶν δυνάμεων. Ὅπου αἱ μικραὶ ἐπιχειρήσεις δὲν εἶναι βιώσιμοι θά ἐξαφανίζωνται ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν μεγάλων καὶ συνεπῶς ἡ παραγωγή θά περιέρχεται εἰς ἀποδοτικωτέρας ἐπιχειρήσεις.

Τέλος, ἃς ἔλθωμεν εἰς τὴν τελευταίαν περίπτωσιν τῆς μικρᾶς ιδιοκτησίας ἐντὸς τοῦ σοσιαλιστικοῦ πλαισίου, τὴν ἀστικὴν. Ὡς ἐπανειλημμένως ἐτονίσσαμεν, τὸ νέον σοσιαλιστικὸν καθεστῶς δὲν πρόκειται νά ἀναγνωρίσῃ μίαν τάξιν μικροϊδιοκτητῶν ἔναντι μιᾶς τάξεως ἀκτημόνων ἐργατῶν, προλεταρίων. Τούναντιον θά ἐπιδιώξῃ τὴν ἐπέκτασιν τῆς μικρᾶς ιδιοκτησίας καὶ ἐπὶ τῶν προλεταρίων, ὥστε κάθε ἐργαζόμενος νά γίνῃ μικροϊδιοκτήτης καὶ νά μή ὑπάρχῃ οὕτω πλέον προλετάριος. Πρὸς τοῦτο ἀφ' ἑνὸς θά ἀπαλλοτριώσῃ ὅλας τὰς μεγάλας καὶ μέσας ἀστικὰς ιδιοκτησίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ θά ὀρίσῃ ἀνώτατον ὄριον μικρᾶς ιδιοκτησίας, τὸ ὁποῖον οὐδεὶς νά δύναται νά ὑπερβῇ. Τὸ ὄριον τοῦτο θά κανονισθῇ ἀρχικῶς βάσει τῶν διαθεσίμων κατοικιῶν, βραδύτερον δὲ διὰ τῆς δημιουργίας νέων προσηρμοσμένων πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς μικροαστικῆς στέγης οἰκημάτων θά δύναται νά αὐξηθῇ. Ὁλόκληρος ὁ ἀστικὸς πληθυσμός θά ἐγκατασταθῇ οὕτως εἰς ιδιοκτήτους

οἰκίας. Τοῦτο σημαίνει ὅτι, ἕκαστος ἰδιοκτῆτης θὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα τροποποιήσεων, βελτιώσεων καὶ προσαρμογῆς τῆς οἰκίας τοῦ πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ. Θὰ ἀπαγορεύεται μὲν ἡ πώλησις, θὰ ἐπιτρέπεται ὅμως ἡ ἀνταλλαγὴ οἰκιῶν, οὕτως ὥστε ἕκαστος νὰ ἐγκατασταθῇ ἐλευθέρως ὅπου προτιμᾷ. Πάντως θὰ ἀπαγορεύεται ἡ αὔξησις τῆς ἀστικής ἰδιοκτησίας πέραν τοῦ καθωρισμένου ὁρίου.

Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ σύστημα αὐτὸ κατὰ τὴν πρώτην ἐφαρμογὴν τοῦ θὰ παρουσιάσῃ δυσχερείας καὶ ἀνωμαλίας, ὀλίγος ὅμως χρόνος ἰσχύος αὐτοῦ θὰ εἶναι ἀρκετὸς διὰ νὰ ἐπιφέρῃ πλήρη προσαρμογὴν, τὴν ὁποίαν θὰ βοηθήσῃ καὶ τὸ Κράτος, διὰ τῆς ἀνεγέρσεως νέων οἰκημάτων, πρὸς στέγασιν ἀφ' ἑνὸς τοῦ νέου πληθυσμοῦ καὶ πρὸς βελτίωσιν ἀφ' ἑτέρου τῶν συνθηκῶν κατοικίας.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναπτύξεως προκύπτει ὅτι ἡ μικρὰ ἰδιοκτησία, ὡς διαμορφοῦται εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος, δὲν ἀποτελεῖ παραφωνίαν πρὸς τὴν ἀρχὴν «ἕκαστος ἀναλόγως τῆς συμβολῆς τοῦ», δεδομένου ὅτι ὅλοι οἱ ἐργαζόμενοι εἶναι μικροῖδιοκτῆται, ὅσοι δὲ ἐξ αὐτῶν χρησιμοποιοῦν τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν καὶ ὡς ἐπιχείρησιν, διὰ τῆς φορολογίας καὶ δι' ἄλλων μέτρων δὲν θὰ κατορθώσουν νὰ ἀποκομίσουν ἀξιόλογον μὴ ἐξ ἐργασίας εἰσόδημα. Πάντως πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ κοινωνικός βίος δὲν εἶναι εὐπλαστός ὕλη, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ δυνάμεθα νὰ δώσωμεν κατὰ βούλησιν γεωμετρικὰ σχήματα, ὡς ἐκ τούτου, ὅπως μᾶς ἐδόθη εὐκαιρία νὰ τονίσωμεν καὶ ἀλλαχοῦ, ἡ ἀμιγῆς ἐφαρμογὴ οἰασδῆποτε ἀρχῆς εἶναι ἀδύνατος, ἡ ἀποκλειστικὴ δὲ ἐπιδίωξις τῆς θὰ ἐσημεινεν ἄγνοιαν τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων.

Ἀπομένει τώρα νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα τῆς ματαιώσεως τῆς ἀναβιώσεως τῆς μεγάλης ἰδιοκτησίας.

Ἦδη ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἀνεφέραμεν καταφαίνεται ὅτι ἡ ἀνασύστασις τῆς μεγάλης ἢ μέσης ἰδιοκτησίας εἶναι ἀδύνατος λόγῳ τῶν τιθεμένων ὑπὸ τοῦ Κράτους ἀνωτά-

των ὀρίων μικρᾶς ιδιοκτησίας. Οὐδείς δικαιούται νὰ ἀγοράσῃ ἢ νὰ πωλήσῃ ιδιόκτητον ἀκίνητον. Μόνον ἐπὶ κινήτων παραγωγικῶν μέσων ἐπιτρέπονται συναλλαγαί, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τὸ μέγιστον ποσὸν εἶναι καθωρισμένον κατὰ κλάδους, ἐλεγχόμενον ὑπὸ τοῦ Κράτους. Τὸ τελευταῖον τοῦτο θὰ ἔδιδεν ἴσως λαβὴν εἰς τὸ νὰ διατυπωθοῦν ἀμβιβολίαι ἂν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποσοβηθῇ τελικῶς ἡ ἀναβίωσις τῆς μεγάλης ιδιοκτησίας ἐπὶ κινήτων καὶ ἐπὶ χρήματος. Ὁ κίνδυνος ὅμως αὐτὸς νομίζομεν ὅτι πρακτικῶς εἶναι ἀνύπαρκτος διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους: Π ρ ῶ τ ο ν, διότι δὲν θὰ ὑπάρχουν μεγάλα εἰσοδήματα, ἢ καὶ ἂν κατ' ἐξαιρέσιν ὑφίστανται ὀλίγα (ἐξαιρετικῶς ὑψηλοὶ μισθοὶ δι' ὀρισμένας σπανιζούσας ἐργασίας), ταῦτα θὰ φορολογοῦνται κατὰ τὸ ἀρμόζον μέτρον, ὥστε τὸ ἀπομένον ποσὸν νὰ προσεγγίξῃ πρὸς τὰ μέτρια εἰσοδήματα. Ὁ ἔλεγχος εἶναι εὐχερὴς, δεδομένου ὅτι οἱ μισθοὶ θὰ καταβάλλωνται ἀπὸ κρατικὰς ὁργανώσεις. Συνεπῶς ἡ ἱκανότης ἀποταμιεύσεως καὶ συγκεντρώσεως πλούτου θὰ εἶναι μικρά. Δ ε ὕ τ ε ρ ο ν, διότι θὰ ἀπαγορεύεται ἡ συγκέντρωσις κεφαλαίου χρήσεως (πλείονα αὐτοκίνητα, ἔπιπλα κλπ.), εἰς εὐρυτέραν κλίμακα. Τ ρ ί τ ο ν, διότι θὰ ἐπιτρέπεται καὶ θὰ ἐνισχύεται μὲν ἡ ἀποταμίευσις, θὰ ἀπαγορεύεται ὅμως καὶ ἡ συγκέντρωσις ἐξαιρετικῶς μεγάλων ποσῶν. Ὅλαι αἱ ἀποταμιεύσεις δέον νὰ κατατίθενται εἰς τὰς κρατικὰς τραπεζάς, αἱ ὁποῖαι θὰ χορηγοῦν τόκον. Πρὸς ἀποφυγὴν συσσωρεύσεως τραπεζογραμμάτων εἰς ιδιωτικὰ ταμεῖα, σκόπιμος εἶναι ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν μέσων πληρωμῆς ἀνὰ ἐκάστην δεκαετίαν, ὁπότε θὰ ἐμφανίζωνται συσσωρευμένοι ἀποταμιεύσεις καὶ θὰ φορολογοῦνται.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ ἀνωτέρω μέτρα ἔχουν θέσιν ἀπλῶν ἐνδείξεων καὶ ὥς ἐκ τούτου δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν οὔτε ὥς ἀπαραίτητα, οὔτε ὥς ἐξαντλοῦντα τὸ θέμα.

Ἐὰν τώρα συγκρίνωμεν τὸν θεσμόν τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος μὲ τὸν τοῦ

ἀστικοῦ καθεστῶτος, θὰ διαπιστώσωμεν σημαντικὴν διαφορὰν, παρ' ὅλους τοὺς περιορισμοὺς τοὺς ὁποίους ὑπέστη οὗτος κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν ἐντὸς τοῦ ἀστικοῦ πλαισίου. Ἡ κυριωτέρα διαφορὰ δὲν ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἡ ἰδιοκτησία τοῦ σοσιαλιστικοῦ συστήματος εἶναι περιορισμένη καὶ ἐλεγχόμενη, ἀλλὰ εἰς τὸ ὅτι μεταβάλλεται εἰς ὄργανον ἰσότητος καὶ κοινωνικῆς ἁρμονίας καὶ ὄχι ἀνισότητος καὶ ἐκμεταλλεύσεως, ὡς εἶναι εἰς τὴν κεφαλαιοκρατίαν. Ἡ ἰδιοκτησία οὕτω καθίσταται σπουδαῖος κοινωνικὸς θεσμός, ἐξασφαλίζων τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν εὐημερίαν ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἰσότητα.

VII. Η ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΣ

Εἶδομεν ἄνωτέρω ὅτι εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα τὸ ὁποῖον ἀκολουθοῦμεν ἡ παραγωγή εἶναι χωρισμένη εἰς δύο τομεῖς: ἓνα ἰδιωτικόν, περιλαμβάνοντα τὰς μικρὰς ἐπιχειρήσεις, καὶ ἓνα δημόσιον, περικλείοντα τὰς μεγάλας καὶ μέσας ἐπιχειρήσεις.

Τὸ θέμα τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐδῶ εἶναι ὁ δημόσιος τομεὺς τῆς παραγωγῆς καὶ εἰδικώτερον ἡ ὀργάνωσις τῆς δημοσίας ἢ σοσιαλιστικῆς ἐπιχειρήσεως. Τὸ θέμα τοῦτο ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα, καθόσον ἐὰν ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ δημοσία ἐπιχείρησις ὅπωςδήποτε καὶ ἂν ὀργανωθῇ θὰ εἶναι ἀπὸ ἀπόψεως παραγωγικότητος καὶ ἀποδοτικότητος ἀναμφισβητήτως κατωτέρα τῆς ἰδιωτικῆς, κινδυνεύομεν νὰ ἐφαρμόσωμεν μίαν μεταρρύθμισιν, ἡ ὁποία θὰ περιορίσῃ τὴν παραγωγὴν καὶ συνεπῶς θὰ καταβιβάσῃ τὸ ἐπίπεδον τῆς ζωῆς καὶ αὐτῶν τῶν ἀσθενεστέρων μικροεισοδηματιῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως αὐτὴν ἡ ἱκανοποίησις ἐκ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς δικαιοτέρας διανομῆς δὲν θὰ ᾔτο νομίζομεν ἄρκετὸν ἀντιστάθμισμα διὰ τὴν μείωσιν τῶν εἰσοδημάτων καὶ πολὺ φοβούμεθα ὅτι ἡ μεταρρύθμισις ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ἀνετρέπετο.

Προτοῦ εἰσέλθωμεν εἰδικώτερον εἰς τὸ ζήτημα τῆς ὀργανώσεως τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπιχειρήσεως, σκόπιμον εἶναι νὰ ρίψωμεν ἓν βλέμμα εἰς τὰς ὑπὸ τὸ ἀτομιστικὸν καθεστὼς λειτουργούσας δημοσίας ἐπιχειρήσεις, διὰ νὰ σχηματίσωμεν μίαν ἰδέαν περὶ τῆς δράσεώς των. Εἰς τὴν ἰσχύουσαν οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν, ὥς ἀνεφέραμεν εἰς προηγούμενον κεφάλαιον. δίπλα ἀπὸ τὸν εὐρὺν ἰδιωτικὸν το-

μέα ἐπιχειρήσεων, ἔχομεν ἓνα περιορισμένον τομέσ δημοσίων ἐπιχειρήσεων. Ἐνδιαφέρον εἶναι νὰ ἴδωμεν εἰς ποίους κλάδους δρᾷ συνήθως ἡ δημοσία ἐπιχείρησις. Αὕτη εἶναι συνηθεστέρα εἰς τὰς ἐξῆς περιπτώσεις :

Π ρ ὠ - τ ο ν ἐκεῖ ὅπου τὸ Δημόσιον θέλει νὰ δημιουργήσῃ ἔσοδα καὶ προτιμᾷ ἀντὶ τῆς φορολογίας τὴν ἵδρυσιν κρατικοῦ μονοπωλίου, π.χ. μονοπώλια πυρείων, ἄλατος, οἶνοπνεύματος, πετρελαίου, καπνοῦ. Δ ε ύ τ ε ρ ο ν ἐκεῖ ὅπου λόγῳ τῆς φύσεως τῆς οἰκονομίας ὁ ἀνταγωνισμὸς εἶναι ἢ ἀδύνατος ἢ ἀποτελεῖ μεγάλην σπατάλην, δηλαδή ἐκεῖ ὅπου ὑφίσταται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μονοπωλιακὴ ἐξισφάλισις, π.χ. ὁ τηλέγραφος, τὸ τηλέφωνον, οἱ σιδηροδρομοί, οἱ τροχιόδρομοι, τὰ ταχυδρομεῖα, ἡ παροχὴ φωταερίου, ἡλεκτρικοῦ ρεύματος, ὕδατος κλπ. Πρόκειται περὶ ὑπηρεσιῶν εὐρυτάτης χρήσεως, διὰ τοῦτο ἀπεκλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀγγλοσαξόνων «δημόσιαι ὠφέλειαι» (Public utilities). Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας τὸ Κράτος ἢ νομικὰ τρόσωπα δημοσίου δικαίου (Δῆμοι, Κοινότητες) ἀναλαμβάνουν τὰς ἐπιχειρήσεις ταύτας πρὸς προσπάσπισιν τῶν καταναλωτῶν ἐκ πιθανῆς ἐκμεταλλεύσεως ἀπὸ μέρους ἰδιωτῶν ἐπιχειρηματιῶν. Τ ρ ί τ ο ν, ἐκεῖ ὅπου λόγῳ τοῦ μεγάλου μεγέθους τοῦ ἔργου καὶ τῆς μὴ προβλέψεως ἀξιολόγου κέρδους ἢ ἰδιωτικὴ ἐπιχείρησις ἀποφεύγει νὰ ἀναμιχθῇ, μολονότι τὸ ἔργον εἶναι ἀπὸ κοινωνικοοικονομικῆς ἀπόψεως παραγωγικόν, π.χ. διάνοιξις διωρύγων, ἀποξήρανσις, ἐκχέρσωσις καὶ ἄρδευσις γαιῶν, ἀναδάσωσις κλπ.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐὰν ἡ δημοσία ἐπιχείρησις ἐπεξετείνετο εἰς ὅλους τοὺς οἰκονομικοὺς κλάδους καὶ κατέκτα συνεχῶς ἔδαφος ἔναντι τῆς ἰδιωτικῆς, ἡ ἀτομιστικῆς ὀργάνωσις θὰ ἔχανε βαθμηδὸν τὴν μορφήν της καὶ θὰ μετεβάλλετο αὐτομάτως εἰς κοινωνιστικὴν, δεδομένου ὅτι τὸ Κράτος θὰ ἐγίνετο ἡγέτης τῆς παραγωγῆς καὶ ἰδιοκτῆτης τῶν παραγωγικῶν ἰμῆσων. Τοῦτο ὅμως δὲν συνέβη εἰς τὴν πραγματικότητα, καθόσον, ὥς προκύπτει ἐκ τῶν ἀνωτέρω,

ἡ δημοσία ἐπιχείρησις περιωρίσθη κατὰ κανόνα εἰς τοὺς τομεῖς ἐκείνους τῆς οἰκονομίας οἱ ὅποιοι κατέχουν, ἐκ λόγων φυσικῶν ἢ νομικῶν, μονοπωλιακὴν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον θέσιν. Ἀντιθέτως ἐκεῖ ἔνθα ὑφίσταται ἐλεύθερος ἀνταγωνισμὸς ἀπέφυγεν αὕτη νὰ ἐμφανισθῇ.

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς δημοσίας ἐπιχειρήσεως ἔχουν ἀναπτυχθῇ δύο ἀντίθετοι γνῶμαι :

Κατὰ τὴν μίαν γνώμην ἡ δημοσία ἐπιχείρησις ὑστερεῖ σημαντικῶς τῆς ἰδιωτικῆς, ἀπόδειξις ὅτι ἀπέφυγε πάντοτε τὸν ἐλεύθερον ἀνταγωνισμόν. Τοῦτο δὲ διότι ἐλλείπει εἰς αὐτὴν ἡ εὐκίνησις, ἡ ἱκανότης προσαρμογῆς καὶ τὸ ἀτομικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὸ ἀποτέλεσμα, λόγῳ τῆς γραφειοκρατικῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δημοσιοὑπαλληλικῆς ὁργανώσεως της. Τόσον ὁ διευθύνων ὅσον καὶ τὸ προσωπικὸν τῆς δημοσίας ἐπιχειρήσεως εἶναι δημόσιοι ὑπάλληλοι ἀπολαύοντες μονιμότητος, λαμβάνοντες ἀμοιβὰς καὶ προαγόμενοι ἀνεξαρτήτως κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τῶν ὑπ' αὐτῶν παρεχομένων ὑπηρεσιῶν. Τοιοῦτοτρόπως οὗτοι, κατὰ κανόνα, δὲν ἔχουν τὸν ἀπαιτούμενον ζῆλον οὔτε ἀναπτύσσουν μεγάλην δραστηριότητα. Ἀντιθέτως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἰδιωτικοῦ ὑπαλλήλου ὁ μισθὸς εἶναι συνάρτησις τῶν ὑπηρεσιῶν του, ἡ βελτίωσις τῆς θέσεώς του δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν χρόνον, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν δραστηριότητά του, εἰς περίπτωσιν δὲ ἀνεπαρκείας διατρέχει οὗτος ἄμεσον κίνδυνον ἀπολύσεως. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ροπὴ πρὸς μεγαλύτεραν ἀπόδοσιν εἶναι εἰς τοὺς ἰδιωτικοὺς ὑπαλλήλους μεγαλυτέρα ἀπὸ ὅ,τι εἶναι εἰς τοὺς δημοσίους. Ἐπὶ πλέον οἱ διευθύνται τῶν δημοσίων ἐπιχειρήσεων δὲν ἐκλέγονται ἀποκλειστικῶς βάσει τῶν ὁργανωτικῶν καὶ τεχνικῶν ἱκανότητων των, ἀλλὰ καὶ βάσει ἄλλων, ἰδίως πολιτικῶν, κριτηρίων εἰς βάρος τῶν πρώτων. Εἰς αὐτοὺς ἀκριβῶς τοὺς λόγους ἀποδίδεται ἡ μικροτέρα παραγωγικότης τῆς δημοσίας ἐπιχειρήσεως ἔναντι τῆς ἰδιωτικῆς.

Κατὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην, ἡ δημοσία ἐπιχείρησις

εἶναι ἀνωτέρα τῆς ἰδιωτικῆς ἢ τοῦλάχιστον δὲν ὑστερεῖ ταύτης. Τοῦτο ἀποδίδεται κυρίως εἰς τὸν ἀσκούμενον συστηματικὸν ἔλεγχον ὑπὸ τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, ὁ ὁποῖος ἐλλείπει ἀπὸ τὰς ἀνώνυμους ἐταιρείας. Εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἀπαντοῦν οἱ ἐπικριταὶ τῆς δημοσίας ἐπιχειρήσεως, ὅτι ἀκριβῶς ὁ πολύπλοκος ἔλεγχος εἶναι ὁ ἀφαιρῶν τὴν ἐλευθερίαν κινήσεως καὶ τὴν ἀπαιτουμένην ἰκανότητα προσαρμογῆς, θέτων τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην εἰς μειονεκτικὴν θέσιν ἔναντι τῆς ἰδιωτικῆς.

Κατὰ τὴν γνώμην μας καὶ αἱ δύο ἀπόψεις εἶναι ὑπερβολικαί, διότι δὲν εἶναι ἀντικειμενικαί, ἐπηρεαζόμεναι ἀπὸ τὰς βλέψεις τῶν ἐκφερόντων αὐτάς. Ἐξ ἄλλου ἡ σύγκρισις δὲν γίνεται ὡς θὰ ἔπρεπε μεταξὺ ὠρισμένης τινὸς δημοσίας καὶ ὠρισμένης τινὸς ἰδιωτικῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλ' ἀορίστως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς θετικὰ συμπεράσματα.

Τὴν δημοσίαν ἐπιχείρησιν δὲν πρέπει νὰ συγκρίνωμεν μὲ οἷονδήποτε τύπον ἰδιωτικῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλὰ μόνον μὲ τὴν ἀνώνυμον ἐταιρείαν. Τοῦτο δὲ διότι οὐσιαστικῶς αἱ ἐπιχειρήσεις, αἱ ὁποῖαι εἰς μίαν μεταρρύθμισιν θὰ ἐκoinωνικοποιοῦντο, θὰ ἦσαν ἀνώνυμοι ἢ παραπλήσια πρὸς αὐτάς ἐταιρεῖαι. Πράγματι ὅλαι σχεδὸν αἱ μεγάλοι βιομηχανικαί, συγκοινωνιακαὶ καὶ ἐμπορικαὶ ἐπιχειρήσεις εἶναι ἀνώνυμοι ἐταιρεῖαι, δηλαδή ἀπρόσωποι ἐπιχειρήσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὑφίσταται χωρισμὸς μεταξὺ ἰδιοκτῆτου καὶ διευθύνοντος τὴν ἐπιχείρησιν. Ὁ διευθύνων τὴν ἀνώνυμον ἐταιρείαν εἶναι πεπειραμένον πρόσωπον, συνήθως μὴ κατέχον μετοχάς, μὲ πρωτοβουλίαν καὶ ἐλευθερίαν κινήσεως, ἐλεγχόμενον μόνον ὑπὸ τῶν ἐκπροσώπων τῶν μετόχων. Τὸν κίνδυνον τῆς παραγωγῆς βαστάζει τὸ καταβεβλημένον ἀπὸ τοὺς μετόχους κεφάλαιον, οἱ ὁποῖοι οὐσιαστικῶς εἶναι ἀποξενωμένοι τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον δεόν νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅλως ἰδιαιτέρως εἰς τὴν ἀνώνυμον ἐταιρείαν εἶναι ὅτι ὁ διευθυντὴς τῆς, μολονότι

δὲν εἶναι ἰδιοκτήτης, ἀναπτύσσει πρωτοβουλίαν καὶ δραστηριότητα σχεδὸν ἀνάλογον πρὸς τὴν τοῦ ἰδιοκτήτου ἐπιχειρηματίου, λόγῳ τῆς ὀργανώσεως καὶ τοῦ κυριαρχοῦντος πνεύματος εἰς τὴν ἐπιχείρησιν αὐτήν. Ἐν πρώτοις ἡ ἀνώνυμος ἐταιρεία δὲν ἐκλέγει τὸν διευθυντὴν τῆς ἐκ πολιτικῶν ἢ ἄλλων ἐξωοικονομικῶν λόγων, ἀλλὰ ἀποκλειστικῶς βάσει ἰδιωτικοοικονομικῶν κριτηρίων. Οὐδέποτε οἱ μέτοχοι ἢ ἐκπρόσωποί των ζητοῦν νὰ μάθουν τὰς πολιτικὰς ἢ θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις τοῦ ὑποψηφίου διευθυντοῦ, τὸ μόνον ἐνδιαφέρον δι' αὐτοὺς εἶναι κατὰ πόσον οὗτος παρέχει ἐγγυήσεις ἐπιτυχοῦς καὶ ἐπικερδοῦς διευθύνσεως τῆς ἐπιχειρήσεως. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἀνέρχονται εἰς τὰς διευθύνσεις μεγάλων ἐπιχειρήσεων πρόσωπα ἱκανά, προικισμένα μὲ ἐπιχειρηματικὴν ἱκανότητα καὶ πρωτοβουλίαν, τὰ ὅποια ὥς μὴ διαθέτοντα ἴδια κεφάλαια δὲν θὰ κατάρθωναν ἄλλως νὰ ἀναπτύξουν τὰς ἱκανότητάς των. Πρὸς προσέλκυσιν τῶν προσώπων αὐτῶν ἡ ἀνώνυμος ἐταιρεία δὲν φείδεται ἀμοιβῶν διὰ τοῦτο συνήθως οἱ καταβαλλόμενοι εἰς τοὺς διευθυντὰς μισθοὶ εἶναι ὑψηλότατοι, πολλάκις δώσαντες ἀφορμὴν εἰς ἐπικρίσεις. Πρὸς τούτοις, δὲν ἀρκεῖ ἡ ἐπιχειρηματικὴ ἱκανότης διὰ νὰ καταστῇ αὕτη ἐπιωφελής· δέον νὰ συνοδεύεται καὶ ἀπὸ ἐπιχειρηματικὴν βούλησιν. Εἰς τὰς προσωπικὰς ἐπιχειρήσεις λόγῳ τῆς συμπτώσεως ἰδιοκτησίας καὶ διευθύνσεως, αἱ ἰδιότητες αὐταὶ συνυπάρχουν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἐπιχειρηματίου. Ἡ ἀνώνυμος ἐταιρεία διεγείρει τὴν ἐπιχειρηματικὴν βούλησιν τοῦ διευθύνοντος διὰ δύο μέσων, διὰ τῆς συμμετοχῆς τοῦ διευθύνοντος εἰς τὸ κέρδος διὰ ποσοστῶν καὶ διὰ τοῦ ἐπικρεμαμένου πάντοτε κινδύνου τῆς ἀπολύσεως, εἰς περιπτώσιν κακῆς διαχειρίσεως. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ διευθυντὴς τῆς ἀνωνύμου ἐταιρείας δὲν εἶναι ἀπλῶς πρόσωπον μεγάλης ἐπιχειρηματικῆς ἱκανότητος, ἀλλὰ καὶ μεγάλης ἐπιχειρηματικῆς βουλήσεως, πρᾶγμα τὸ ὅποιον συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἐντόνου ἐπιχειρηματικῆς δραστη-

ριότητος. Ὅτι βεβαίως ὑπάρχουν ἀνώνυμοι ἑταιρεῖαι γραφειοκρατικῶς ὀργανωμένοι, δεσμεύουσαι τὸν διευθυντὴν τῶν εἰς τὴν ἐκδήλωσιν εὐρυτέρας πρωτοβουλίας καὶ δράσεως, οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ. Αὗται ὅμως δὲν ἀποτελοῦν τὸν κανόνα, ἀλλὰ τὰς ἐξαιρέσεις.

Ἄς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὴν δημοσίαν ἐπιχείρησιν. Εἰς αὐτὴν ἀπαντῶμεν δύο κυρίως τύπους, τὴν μὴ αὐτόνομον καὶ τὴν αὐτόνομον.

Ἡ μὴ αὐτόνομος δημοσία ἐπιχείρησις εἶναι οὐσιαστικῶς παράρτημα δημοσίας ὑπηρεσίας, ὀργανωμένη καὶ διευθυνομένη γραφειοκρατικῶς. Εἶναι εὐνόητον ὅτι ὁ τύπος οὗτος δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ ὑστερῇ σοβαρῶς τῆς ἀνώνυμου ἑταιρείας, ἂν καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ὅτι ὁμοιάζει πρὸς αὐτὴν αἰσθητικῶς, λόγω κυρίως τοῦ ἀπροσώπου χαρακτῆρος ἀμφοτέρων. Εἰς τὴν πραγματικότητά ὅμως διαφέρει ἀπὸ αὐτὴν τεραστίως. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται οὐσιαστικῶς εἰς τὴν ἐπιλογὴν τῶν προσώπων καὶ τὴν ὀργάνωσιν. Ἐν πρώτοις τὰ πρόσωπα τὰ ὅποια καλοῦνται ὡς διευθυνταὶ τῶν δημοσίων τούτων ἐπιχειρήσεων δὲν ἐκλέγονται συνήθως βάσει ἀποκλειστικῶς ἰδιωτικοοικονομικῶν κριτηρίων, ἀλλὰ ἢ εἶναι παλαιότεροι δημόσιοι ὑπάλληλοι ἢ πρόσωπα πολλάκις τοποθετούμενα ἐκ λόγων πολιτικῆς ἐπιρροῆς. Δέον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἄλλο εἶναι δημοσία ὑπηρεσία καὶ ἄλλο ἐπιχείρησις, διὰ τοῦτο πρόσωπα εὐδοκίμησαντα εἰς δημοσίας ὑπηρεσίας ἀπέτυχον παταγῶδως εἰς τὴν διεύθυνσιν δημοσίων ἐπιχειρήσεων. Θὰ ἐλέγομεν μάλιστα ὅτι δημόσιος ὑπάλληλος ἐπιτυχὼν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ εἶναι τὸ πλεον ἀκατάλληλον πρόσωπον διὰ τὴν ἡγεσίαν μιᾶς ἐπιχειρήσεως. Ἰὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ διὰ τὰ πρόσωπα τὰ προτιμώμενα ἐκ λόγων πολιτικῆς ἐπιρροῆς. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ προοδεύσῃ μία ἐπιχείρησις, όταν ὁ διευθύνων αὐτὴν ἐξελέγη λόγω τῶν πολιτικῶν καὶ ὅχι τῶν ἐπιχειρηματικῶν ἱκανοτήτων του; Ἐπὶ πλεον οἱ μισθοὶ τοὺς ὁποίους καταβάλλει τὸ Δημόσιον καὶ εἰς αὐ-

τούς τούς ἀνωτάτους ὑπαλλήλους του εἶναι, συγκρινόμενοι μέ τούς μισθοὺς τῶν διευθυντῶν τῶν ἀνωνύμων ἐταιρειῶν, γλίσχροι, συνεπῶς τὰ ἱκανώτερα πρόσωπα προσελκύονται ὑπὸ τῶν ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, διὰ δὲ τὸ Δημόσιον ἀπομένουν τὰ ὀλιγώτερον ἱκανά. Δὲν εἶναι ὅμως μόνον τοῦτο, καθόσον ἡ ὀργάνωσις τῆς μὴ αὐτονόμου δημοσίας ἐπιχειρήσεως εἶναι τοιαύτη ὥστε καὶ ἓν ἱκανὸν πρόσωπον νὰ μὴ δύναται νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἀπαιτουμένην ἐπιχειρηματικὴν βούλησιν καὶ δραστηριότητα. Ἐν πρώτοις ὁ δύσκαμπτος γραφειοκρατικὸς τῆς χαρακτῆρ καὶ οἱ αὐστηροὶ κανονισμοί, ὁ διαρκὴς ἔλεγχος κλπ. παραλύουν τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ διευθύνοντος. Ἐκ παραλλήλου ἡ δημοσιοὑπαλληλικὴ μονιμότης τῆς ὁποίας ἀπολαύει οὗτος, ἡ μὴ σύνδεσις τοῦ ἐνδιαφέροντός του πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιχειρήσεως, ἡ εὐκολία τῶν προαγωγῶν, βάσει κυρίως τῆς ἀρχαιότητος, ἐξασθενοῦν σοβαρῶς τὴν ἐπιχειρηματικὴν του βούλησιν. Πρὸς τούτοις λόγῳ τῆς γραφειοκρατικῆς ὀργανώσεως καὶ τοῦ διηνεκοῦς ἐλέγχου δὲν ὑπάρχει εἰς πράγματι ὑπεύθυνος, ἀλλὰ καταμερίζεται ἡ εὐθύνη χάνουσα οὕτω τὴν ὑπόστασιν τῆς. Ἀνάλογα παρατηροῦνται καὶ εἰς ὁλόκληρον τὸ ὑπόλοιπον προσωπικὸν τῆς μὴ αὐτονόμου δημοσίας ἐπιχειρήσεως, τὸ ὁποῖον λόγῳ τῆς μονιμότητος καὶ τῶν δημοσιοὑπαλληλικῶν προνομίων ἀναπτύσσει μικροτέραν ἐργατικὴν βούλησιν καὶ φροντίδα.

Ἀποτέλεσμα τῆς καταστάσεως αὐτῆς εἶναι ἡ μικρὰ παραγωγικότης καὶ ἀποδοτικότης τῆς μὴ αὐτονόμου δημοσίας ἐπιχειρήσεως, ἡ ὁποία συνετέλεσεν εἰς τὴν δυσφήμισιν γενικῶς τῆς δημοσίας ἐπιχειρήσεως καὶ τὴν δημιουργίαν ἐν μέρει τῆς ἐντυπώσεως περὶ ἀνεπαρκείας τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπιχειρήσεως.

Ἡ αὐτόνομος δημοσία ἐπιχειρήσεις διακρίνεται ἀπὸ τὴν μὴ αὐτόνομον κατὰ τὸ ὅτι ἀποτελεῖ ἀνεξάρτητον ὀργανισμόν εὐρισκόμενον βεβαίως ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς κεντρικῆς διοικήσεως, ἀπολαύοντα ὅμως μεγαλυτέρας δικαιο

δοσίας καὶ δυνάμενον νὰ κινηθῇ ἐλευθέρως εἰς εὐρυτέραν κλίμακα. Ἡ αὐτόνομος δημοσία ἐπιχείρησις ἀποτελεῖ προσπάθειαν ἀπογραφειοκρατικοποιήσεως τῆς δημοσίας ἐπιχειρήσεως καὶ προσεγγίσεως πρὸς τὴν ἀνώνυμον ἐταιρείαν. Δι' αὐτῆς κατορθοῦται ὁ διορισμός ὡς διευθυντῶν ἱκανωτέρων προσώπων, δεδομένου ὅτι καθίσταται δυνατὴ ἡ καταβολὴ μισθῶν ὑψηλοτέρων τῶν δημοσιοῦπαλληλικῶν, παρέχεται δὲ εἰς αὐτοὺς εὐρυτέρα δικαιοδοσία δράσεως καὶ πρωτοβουλίας. Ἡ ὀργάνωσις λαμβάνει τὸν χαρακτηρὰ ἰδιωτικῆς ἐπιχειρήσεως, δεδομένου ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ προσωπικὸν δὲν ἀπολαύει δημοσιοῦπαλληλικῆς μονιμότητος. Τοιοῦτοτρόπως ἡ αὐτόνομος δημοσία ἐπιχείρησις, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως διευθύνοντος ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ὑπολοίπου προσωπικοῦ καὶ ὀργανώσεως, πλησιάζει σημαντικῶς πρὸς τὴν ἀνώνυμον ἐταιρείαν, ὑπερέχει δὲ ἀναμφισβητήτως τοῦ μὴ αὐτονόμου τύπου.

Ἡ προσπάθεια ὁμῶς πρὸς βελτίωσιν τῆς δημοσίας ἐπιχειρήσεως δὲν ἐσταμάτησεν ἐδῶ. Ἐπεχειρήθη τὸ ὑνάντιον ἢ περαιτέρω χαλάρωσις τῆς ἐξαρτήσεώς της ἀπὸ τὸ Κράτος καὶ ἡ ὀργάνωσις της ἐπὶ περισσότερον ἰδιωτικοοικονομικῶν βάσεων. Πρὸς τοῦτο ἐδόθη εἰς αὐτὴν ὁ τύπος τῆς ἀνωνύμου ἐταιρείας, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι αἱ μετοχαὶ της παρεχωρήθησαν εἰς ὀργανισμοὺς δημοσίου δικαίου ἀντὶ εἰς ἰδιώτας. Τὰ πλεονεκτήματα τῆς διαρρυθμίσεως αὐτῆς τῆς δημοσίας ἐπιχειρήσεως εἶναι ὅτι διοχετεύεται οὕτω εἰς τὴν δημοσίαν ἐπιχείρησιν τὸ ἰδιωτικοοικονομικὸν πνεῦμα ὀργανώσεως καὶ λειτουργίας, τὸ ὁποῖον συντελεῖ εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς παραγωγικότητός της. Ὁ διευθυντὴς καὶ ὁλόκληρον τὸ προσωπικὸν διορίζονται καὶ ἀπολύονται βάσει τῶν κανόνων τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἡ πρωτοβουλία καὶ ἡ εὐθύνη τοῦ διευθύνοντος αὐξάνουν οὐσιωδῶς, τὸ δὲ ἐνδιαφέρον του προσδένεται πρὸς τὸ κέρδος τῆς ἐπιχειρήσεως διὰ τῆς παροχῆς ποσοστῶν ἐπ' αὐτοῦ. Ἀξισημείωτον εἶναι ὅτι διὰ τοῦ τύπου τούτου τῆς δημοσίας ἐπι-

χειρήσεως αἱ πολιτικάί καὶ κομματικάί ἐπιρροαὶ ἐπ' αὐτῆς ἀναγκαστικῶς περιορίζονται λόγῳ τοῦ ὅτι αὕτη δὲν εὐρίσκεται εἰς ἄμεσον ἐξάρτησιν ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν ἢ τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν. Ὁ ἔλεγχος ἀσκεῖται ἐκ μέρους τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου, ἐκλεγομένου ὑπὸ τῶν ὀργανισμῶν οἱ ὅποιοι κατέχουν τὰς μετοχάς.

Ἐὰν τώρα συγκρίνωμεν τὴν δημοσίαν πρὸς τὴν ἰδιωτικὴν ἐπιχείρησιν ἀπὸ ἀπόψεως ἀποδοτικότητος καὶ παραγωγικότητος καταλήγομεν εἰς τὰ ἑξῆς συμπεράσματα :

Π ρ ὠ τ ο ν, ἡ σύγκρισις δέον νὰ περιορισθῇ μεταξὺ ἀνωνύμου ἐταιρείας καὶ αὐτονόμου δημοσίας ἐπιχειρήσεως, διότι μόνον οἱ δύο αὐτοὶ τύποι δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀνταγωνιζόμενοι ἀλλήλους. Ὅπου σχεδὸν ἅλως τε πρόκειται δημοσία ἐπιχείρησις νὰ ἀντικαταστήσῃ ἰδιωτικὴν, αὕτη εἶναι ἀνώνυμος ἐταιρεία, ἀφοῦ τὸ μέγιστον ποσοστὸν τῶν μεγάλων ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων ἔχει τὸν τύπον τῆς ἀνωνύμου ἐταιρείας. Ἐξ ἄλλου διὰ νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς εὐδοκιμήσεως τῆς δημοσίας ἐπιχειρήσεως δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸν γραφειοκρατικὸν μὴ αὐτόνομον τύπον τῆς, ἀλλὰ τὸν τελειοποιημένον αὐτόνομον τύπον αὐτῆς. **Δ ε ὕ τ ε ρ ο ν,** ἡ καλῶς ὀργανωμένη αὐτόνομος δημοσία ἐπιχείρησις οὐδαμοῦ ὑστέρησε τῆς ἀνωνύμου ἐταιρείας, εἷς τινὰς μάλιστα τομεῖς καὶ ὑπερτέρησεν αὐτῆς. Ὅπου ἡ αὐτόνομος δημοσία ἐπιχείρησις παρουσίασε σχετικὴν ἀδράνειαν, τοῦτο ὠφείλετο κυρίως εἰς ἀποτυχίαν τῆς ἐπιλογῆς τῶν ἡγετῶν τῆς. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ ἀναφέρωμεν τὴν γνώμην τοῦ μῆ σοσιαλιστοῦ ἐλβετοῦ καθηγητοῦ M. Saitzew, ὁ ὅποιος εἰς εἰδικὴν ἐμπεριστατωμένην μελέτην τοῦ περὶ τῆς δημοσίας ἐπιχειρήσεως (*Die öffentliche Unternehmung der Gegenwart*, 1930) ἀποφαίνεται ὅτι «ἡ σύγκρισις τῆς δημοσίας ἐπιχειρήσεως πρὸς τὴν ἀνώνυμον ἐταιρείαν δὲν εἶναι οὔτε ἀπολύτως οὔτε εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις εἰς βάρος τῆς ἐκλογικευμένης δημοσίας ἐπιχει-

ρήσεως.... Ἡ ἐκλογικευμένη δημοσία ἐπιχειρήσεις καὶ ἡ νεωτέρα ἀνώνυμος ἐταιρεία πλησιάζουν εἰς πολλὰ σημεῖα... Διεπιστώσαμεν ὅτι εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις καὶ ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις ἰδιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις ἀντικαθίστανται ὑπὸ δημοσίων· τὸ ἐρώτημα ἦτο ἐὰν ἡ δημοσία διαχείρισις εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν οὕτω δημιουργουμένην ἀποστολὴν της. Φρονῶ ὅτι ἀπέδειξα ὅτι εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις καὶ κυρίως τότε οὐδόλως ἢ πολὺ μικρὰ οἰκονομικὰ ἐμπόδια ὑφίστανται ὅταν γίνε-ται ἐκλογίκευσις τῆς δημοσίας ἐπιχειρήσεως κατὰ τὴν ὑποδειχθεῖσαν πρώτην μέθοδον».

Ὁλόκληρος ἡ ἀνωτέρω συγκριτικὴ ἀνάλυσις τῆς δημοσίας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς ἐπιχειρήσεως ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἀνωνύμου ἐταιρείας ἐγένετο πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διαπιστώσεως ὅτι ἡ αὐτόνομος καὶ «ἐκλογικευμένη» δημοσία ἐπιχειρήσεις εἶναι τοῦλάχιστον ἰσαξία τῆς ἀνωνύμου ἐταιρείας. Τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς ὑπόθεσιν, ἀλλὰ συμπέρασμα ἀντληθὲν ἐκ τῆς πείρας τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως, ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς ὁποίας εἰς καλῶς ὀργανωμένα Κράτη ἰδρύθησαν καὶ εὐημεροῦν πολυάριθμοι αὐτόνομοι δημόσιαι ἐπιχειρήσεις. Τὸ γεγονός τοῦτο μᾶς δίδει, νομίζομεν, τὸ δικαίωμα νὰ ὑποστηρίξωμεν, ὅτι ἐφ' ὅσον ἡ ἐκλογικευμένη αὐτόνομος δημοσία ἐπιχειρήσεις εἶναι ἰσόπαλος πρὸς τὴν ἀνώνυμον ἐταιρείαν, διὰ ποῖον λόγον ἡ ἀντικατάστασις τῶν μεγάλων καὶ μέσων ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, αἱ ὁποῖαι κατὰ μέγιστον ποσοστὸν εἶναι ἀνώνυμοι ἐταιρεῖαι, ὑπὸ αὐτονόμων δημοσίων ἐπιχειρήσεων εἶναι δυνατόν νὰ προκαλέσῃ μείωσιν τῆς παραγωγικότητος; Τὸ ὅτι ἡ διαδοχὴ τῶν ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων ἀπὸ μὴ αὐτονόμους δημοσίας με γραφειοκρατικὴν ὀργάνωσιν ἐπιχειρήσεις θὰ ἐπροκάλειπτῶσιν τῆς παραγωγῆς καὶ μείωσιν τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος εἶναι ἀναμφισβήτητον, τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ὁ τύπος αὐτὸς τῆς δημοσίας ἐπιχειρήσεως εἶναι ἀναπότρεπτος, δεδομένου ὅτι καὶ ὑπὸ τοῦ σημερινοῦ ἀκόμη Κρά-

τους αποφεύγονται αἱ γραφειοκρατικῶς ὀργανωμένοι δημόσιαι ἐπιχειρήσεις. Τὸνναντίον μάλιστα εἴμεθα τῆς γνώμης ὅτι αἱ ἰδιωτικοοικονομικῶς ὀργανωμένοι δημόσιαι ἐπιχειρήσεις, ἐφ' ὅσον θὰ περιλαμβάνουν ὁλόκληρον τὴν παραγωγὴν τῶν διαφόρων οἰκονομικῶν κλάδων, λόγῳ τῆς συνεργασίας, τοῦ συντονισμοῦ καὶ τῆς λελογισμένης διαμορφώσεως τῶν μεθόδων παραγωγῆς θὰ εἶναι ἀσφαλῶς παραγωγικώτεραι τῶν ἰδιωτικῶν. Διὰ τούτων ἐρχόμεθα ἀκριβῶς εἰς τὰ δύο σπουδαῖα ζητήματα τὰ ἀφορῶντα τὴν σοσιαλιστικὴν ἐπιχείρησιν, τὸ ζήτημα δηλαδή τῆς ὀργανώσεως ἀφ' ἑνὸς καὶ τὸ ζήτημα τοῦ συντονισμοῦ καὶ τῆς κατευθύνσεως ἀφ' ἑτέρου, μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολούμεθα κατωτέρω

Ὡς πρὸς τὴν ὀργάνωσιν τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπιχειρήσεως, μετὰ τὰ ἐκτεθέντα περὶ δημοσίας ἐπιχειρήσεως, ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν σχετικῶς ὀλίγα. Εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπιχείρησις πρέπει νὰ λάβῃ τὴν μορφήν τῆς σημερινῆς αὐτονόμου δημοσίας ἐπιχειρήσεως. Ἡ ὀργάνωσις τῆς δέον νὰ γίνῃ ἐπὶ ἰδιωτικοοικονομικῶν βάσεων, δεδομένου ὅτι ὁλόκληρος ὁ μηχανισμὸς τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας θεμελιούται ἐπὶ παρομοίων βάσεων (κριτήριον τὰ ἔξοδα παραγωγῆς). Τὸ ἐργατικὸν καὶ ὑπαλληλικὸν προσωπικὸν δὲν θὰ ἀποκτήσῃ δημοσιούπαλληλικὴν ιδιότητα, οὔτε θὰ ἀπολαύῃ μονιμότητος εἰς τὴν ἐπιχείρησιν. Ἐκ παραλλήλου θὰ ὑφίσταται, ὡς ἐσημειώσαμεν εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, διαφορισμὸς μισθῶν κυρίως καὶ ἀναλόγως τῆς στενότητος τῆς ἐργασίας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ προσωπικὸν δὲν ἀποκτᾷ τὴν συνείδησιν τῆς μονιμότητος καὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς προαγωγῆς τὴν παρατηρουμένην εἰς τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας καὶ ἀναγκάζεται εἰς ἀνάπτυξιν μεγαλυτέρας ἐργατικῆς βουλήσεως. Εἰς τοῦτο θὰ παίξουν σπουδαῖον ρόλον καὶ αἱ μέθοδοι πληρωμῆς αὐτοῦ.

Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ὄλων εἶναι ἡ διεύθυνσις τῆς

ἐπιχειρήσεως καὶ τὸ ἐπικρατοῦν πνεῦμα εἰς αὐτήν. Καὶ πρῶτον τὸ πρόσωπον τοῦ διευθύνοντος. Ὁ διευθύνων ἀποτελεῖ τὸν σπουδαιότερον παράγοντα τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπιχειρήσεως εἰς τὴν προβλεπομένην ὀργάνωσιν τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας, αὐτὴν τὴν ψυχὴν τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπιχειρήσεως. Αὐτὸς θὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν σημερινὸν ἐπιχειρηματίαν, ὃ ὁποῖος παρ' ὅλην τὴν ἀποδιδομένην εἰς αὐτὸν ἐκμετάλλευσιν τῆς κοινωνίας προσέφερε διὰ τῆς πρωτοβουλίας καὶ τῆς ἐπινοίας του πολλὰ εἰς αὐτήν.

Τὸ κυριώτερον λοιπὸν ζήτημα εἶναι ἐδῶ τὸ τῆς ἐπιλογῆς τῶν ἡγετῶν τῶν ἐπιχειρήσεων. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ θὰ ἐκινδύνευσεν νὰ σημειώσῃ σχετικὴν ἀποτυχίαν τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος ἐὰν δὲν θὰ ἐχρησιμοποιεῖ εἰς τὴν ἐπιλογὴν αὐτῶν καθαρῶς ἰδιωτικοοικονομικὰ κριτήρια. Ἡ ἀνάμιξις τῆς πολιτικῆς θὰ ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ εἰς καταστρεπτικὰ ἀποτελέσματα. Πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἐπιχειρηματικὴ καὶ ὀργανωτικὴ ἱκανότης δὲν εἶναι ἐπίκτητος, ἀλλ' ἀποτελεῖ φυσικὸν τάλαντιον, ἰδιοφυΐαν. Ὁ ἐπιχειρηματίας δὲν γίνεται ἀλλὰ γεννᾶται, ὅλοι δὲ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουν τὸ ἐπιχειρηματικὸν δαιμόνιον, ἀλλ' οὔτε καὶ οἱ προικισμένοι μὲ αὐτὸ τὸ ἔχουν εἰς τὸν ἴδιον βαθμόν. Ὅταν λέγωμεν ἐδῶ ἐπιχειρηματικὸν δαιμόνιον δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως ἀπλῶς τὸ κερδοσκοπικὸν πνεῦμα, ἀλλὰ τὴν ὀργανωτικὴν ἱκανότητα καὶ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ ἐπιχειρηματίου, ἡ ὁποία εἶναι στοιχεῖον ἀπαραίτητον εἰς κάθε εἶδος παραγωγῆς, εἰς κάθε σύστημα καὶ εἰς κάθε ἐποχὴν. Ἐφ' ὅσον τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος θὰ ὀδηγηθῇ ἀπὸ καθαρῶς ἰδιωτικοοικονομικὰ κριτήρια εἰς τὴν ἐπιλογὴν τῶν ἡγετῶν τῶν σοσιαλιστικῶν ἐπιχειρήσεων, εὐκόλως θὰ ἐξεύρῃ τὰ καταλληλότερα πρόσωπα. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως μάλιστα αὐτῆς ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπιχείρησις θὰ εὐρίσκεται εἰς πλεονεκτικωτέραν θέσιν ἀπὸ τὴν σημερινὴν δημοσίαν ἐπιχείρησιν, δεδομένου ὅτι δὲν θὰ

ὀφίσταται τὸν ἀνταγωνισμόν τῆς ἀνωνύμου ἐταιρείας ἢ ὅποια σήμερον προσελκύει τὰ ἱκανώτερα πρόσωπα.

Δέον νὰ τονισθῇ ὅτι τὸ πεδίον δράσεως τῶν ἡγετῶν τῶν σοσιαλιστικῶν ἐπιχειρήσεων θὰ εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι εὐρύ. Βεβαίως ἡ κατεύθυνσις τῆς παραγωγῆς θὰ διδεται ἐκ τοῦ κέντρου δι' ὅλας τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἰδίου κλάδου, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σημείου ὅμως αὐτοῦ θὰ ἀφήνεται καὶ πρέπει νὰ ἀφήνεται ἐλευθερία εἰς τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὴν ὀργανωτικὴν δραστηριότητα τῶν ἡγετῶν τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ σημασία τοῦ ἡγετικοῦ παράγοντος δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμηθῇ. Ἡ μέχρι τοῦδε πεῖρα πολλὰ διδάσκει ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς. Ἀντὶ ἄλλου παραθέτομεν χαρακτηριστικὸν ἀπόσπασμα ἐκ μελέτης τοῦ ἄγγλου οἰκονομολόγου E. A. G. Robinson (The structure of competitive industry, 1934) ἀναφερόμενον εἰς τὴν σημερινὴν ἐπιχειρηματικὴν ὀργάνωσιν: «Θὰ ἦτο μέγα λάθος νὰ φαντασθῇ τις ὅτι εἷς ἐνιαῖος τύπος ὀργανώσεως ἢ ἓν ἐνιαῖον ὀργανωτικὸν σύνθημα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελῇ τὴν λύσιν διὰ κάθε ἐπιχειρηματικὸν πρόβλημα. Ἡ ὀργάνωσις εἶναι ἀπλῶς τὸ πλαίσιον μέσα εἰς τὸ ὁποῖον οἱ πραγματικῶς ζωντανοὶ ἄνθρωποι δέον νὰ τοποθετηθοῦν. Ὁργάνωσις ἢ ὅποια θὰ προσηρμόζετο εἰς τὸν Ford, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ ἦτο ἀκατάλληλος διὰ τὸν Andrew Carnegie. Εἰς πολλὰς βιομηχανίας δύναται τις σήμερον νὰ μετρήσῃ εἰς τὰ δάκτυλα τὸν ἀριθμὸν τῶν σπουδαιοτέρων ἐπιχειρήσεων. Σχεδὸν δὲ ὅλοι αὐταὶ αἱ ἐπιχειρήσεις διοικοῦνται ἀπὸ μίαν προσωπικότητα, τὴν ὁποῖαν δύναται νὰ θεωρήσῃ τις ὡς τὸν δημιουργὸν τῆς ἐπιχειρήσεως. Χιλιάδες κριτικῶν ὁμιλοῦν περὶ τῶν δυνάμεων τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς βρεττανικῆς καὶ τῆς ἀμερικανικῆς βιομηχανίας αὐτοκινήτων, ἀλλ' οὐδεὶς θὰ ἐσκέπτετο ποτὲ αὐτὰς τὰς τόσον συχνὰ κενὰς φράσεις νὰ χρησιμοποιήσῃ εἰς μίαν σύγκρισιν ἀγγλικῶν καὶ αὐστραλια-

κῶν ομάδων cricket. Ἐν τούτοις ἡ σύγκρισις τοῦ Ford καὶ Morris, τοῦ Austin καὶ Chrysler δὲν ἔχει περισσοτέραν ἀνάγκην ἀπὸ νεφελώδεις ψευδοεπιστημονικὰς ἀκαταληψίας ἀπὸ ὅτι ἡ σύγκρισις διαφόρων παικτῶν cricket. "Ὅταν ὁμιλοῦμεν περὶ τοῦ μεγέθους optimum εἰς τὴν βιομηχανίαν αὐτοκινήτων ἐννοοῦμεν κατ' ἀνάγκην τὸ μέγεθος ἐκεῖνο τῆς ἐπιχειρήσεως, τὸ ὁποῖον δύνανται νὰ διοικήσουν ὁ Ford μὲ τὸ ἐπιτελεῖον του ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ ὁ Austin μὲ τοὺς ἀνθρώπους του ἀπὸ τὸ ἄλλο».

Τὰ ἀνωτέρω δεικνύουν σαφῶς ποίαν σημασίαν ἔχει διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐπιχειρήσεως ἡ προσωπικότης τοῦ ἡγέτου.

Ἡ γνώμη ὠρισμένων σοσιαλιστῶν, ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία θὰ ἀποτελέσῃ ὀργάνωσιν εἰς τὴν ὁποίαν αἱ λειτουργίαι τῆς ἐπιβλέψεως καὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ ἀπλουστεύονται συνεχῶς θὰ δύνανται ἐκ περιτροπῆς νὰ ἀσκοῦνται ὑπὸ πάντων, οὕτως ὥστε νὰ παύσουν αὗται βαθμηδὸν νὰ ἀποτελοῦν δικαιοδοσίαν ὠρισμένης μόνον τάξεως προσώπων, εἶναι ἐσφαλμένη. Τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ οὐσιαστικῶς καὶ αὐτὸς ὁ Lenin, ζητήσας τελικῶς τὴν ἀναντίρρητον ὑποταγὴν τῶν μαζῶν εἰς τὴν ἐνιασίαν θέλησιν τῶν ἡγετῶν τῆς παραγωγικῆς λειτουργίας.

Ἡ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία, ὅπως καὶ κάθε ἄλλη οἰκονομία, ἔχει ἀνάγκην ἡγετικῶν ἱκανοτήτων, αἱ ὁποῖαι ὅχι μόνον δὲν εἶναι κοιναί εἰς πάντας, ἀλλὰ καὶ σπανίζουσιν εἰς μέγαν βαθμόν. Ἡ ἐπιτυχία ἄρα τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος θὰ ἐξαρτηθῇ κατὰ πολὺ ἀπὸ τὴν ἐπιλογὴν καὶ τὴν τοποθέτησιν τῶν ἡγετικῶν στελεχῶν εἰς τοὺς διαφόρους οἰκονομικοὺς κλάδους.

Δὲν ἀρκεῖ ὅμως μόνον τοῦτο. Χρειάζεται πρὸς τούτοις νὰ χορηγηθῇ καὶ εὐρεΐα, ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, ὀργανωτικὴ δικαιοδοσία εἰς τὰ ἡγετικά στελέχη, ὥστε νὰ δύνανται ταῦτα νὰ ἀναπτύξουν πλήρως ὅλας τὰς ἱκα-

νότητάς των. Ἡ γραφειοκρατική ὀργάνωσις, ἡ δέσμευσις τῶν κινήσεων τῶν διευθυνόντων, ἡ ἀφαίρεσις ἀπ' αὐτῶν τῆς εὐθύνης καὶ ἡ δημοσιοὑπαλληλοποίησις των θὰ ἐφόνευον τὴν ὀργανωτικὴν πρωτοβουλίαν των καὶ θὰ παρέλυσον τὴν δραστηριότητά των. Εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν, ὡς ἐιονίσθη, τὸ κέντρον καταρτίζει τὸ πρόγραμμα καὶ χαράσσει τὴν γενικὴν κατεύθυνσιν μὲ τὴν συμμετοχὴν τῶν διευθυνόντων τὰς ἐπιχειρήσεις ἢ τῶν ἐκπροσώπων των, ἡ περαιτέρω ὁμῶς εἰδικωτέρα λειτουργία αὐτῆς πρέπει νὰ ἀνατίθεται εἰς τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὴν ἐνεργητικότητα τῶν διευθυνόντων, οἱ ὅποιοι καὶ θὰ φέρουν ἀκεραίας τὰς σχετικὰς εὐθύνας.

Ὑπάρχει παρὰ ταῦτα καὶ τρίτος παράγων, ἀναγκαῖος διὰ τὴν κινητοποίησιν τῶν ἐπιχειρηματικῶν ἱκανοτήτων: ἡ συμμετοχὴ τοῦ διευθύνοντος εἰς τὸ κέρδος τῆς ἐπιχειρήσεως. Τὸ πρᾶγμα ἤχεϊ κάπως παραδόξως προκειμένου περὶ σοσιαλιστικῆς ὀργανώσεως καὶ δικαίως προβάλλει τὸ ἐρώτημα: Θὰ ὑπάρχη λοιπὸν κέρδος καὶ εἰς τὰς σοσιαλιστικὰς ἐπιχειρήσεις; Καὶ ἂν ὑπάρχη, ἡ ἀρχὴ τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης ἐπιτρέπει τὴν συμμετοχὴν εἰς αὐτὸ τοῦ διευθυντοῦ τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπιχειρήσεως;

Κατ' ἀρχὴν ἐπιδιώξις κέρδους δὲν ὑφίσταται εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν, ἡ ὁποία ἐφαρμόζει τὴν ἀρχὴν τῶν ἐξόδων, τὴν σύμπτωσιν δηλαδὴ τῶν τιμῶν τῶν ἀγαθῶν μὲ τὰ ἔξοδα παραγωγῆς αὐτῶν. Τοῦτο ὁμῶς δὲν ἀποκλείει τὴν ἐμφάνισιν κέρδους ἢ ζημίας. Πράγματι, ἐφ' ὅσον γίνεται δεκτὴ ἡ ἐλευθερία τῆς καταναλώσεως καὶ ἡ διαμόρφωσις τῶν τιμῶν συντελεῖται βάσει τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, δυνατόν αὐταὶ προσκαίρως νὰ εἶναι ὑψηλότεραι ἢ χαμηλότεραι ἀπὸ τὰ ἔξοδα παραγωγῆς, ἀπὸ τὴν διακύμανσιν δὲ αὐτὴν καθοδηγεῖται ἡ διοίκησις τῆς παραγωγῆς εἰς τὴν προσαρμογὴν τῆς πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς καταναλώσεως. Εἰς τὸ συμπτωματικὸν αὐτὸ κέρδος δὲν

δύναται νὰ ἔχη συμμετοχὴν τινὰ ὁ διευθύνων τὴν ἐπιχείρησιν, καθόσον εἶναι τυχαῖον, δὲν ὀφείλεται εἰς ἰδικὴν τοῦ πρωτοβουλίαν ἢ δραστηριότητα. Ἐκτὸς ὅμως τούτου παρουσιάζεται εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν καὶ ἓν δεύτερον εἶδος κέρδους, τὸ διαφορικόν. Τοῦτο συνίσταται ὄχι εἰς τὴν διαφορὰν μεταξὺ τιμῆς καὶ ἐξόδων, ἀλλὰ μεταξὺ διαφόρων ἐξόδων παραγωγῆς. Ὡς γνωστόν, κάθε ἐπιχείρησις δὲν παράγει τὸ αὐτὸ προϊόν μὲ τὰς ὁμοειδεῖς ἐπιχειρήσεις διὰ τῶν ἰδίων ἐξόδων, ἀλλὰ διὰ διαφόρων, λόγῳ ὁργανωτικῶν καὶ ἄλλων διαφορῶν. Ἡ τιμὴ σχηματίζεται βάσει τῶν μεγαλυτέρων ἐξόδων τῆς ὀριακῆς ἐπιχειρήσεως, τὰ ὁποῖα καλοῦνται καὶ ὀριακά. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὅλαι αἱ μὲ ὀλιγώτερα ἔξοδα παράγουσαι ἐπιχειρήσεις, ὥς διαθέτουσαι τὰ προϊόντα τῶν εἰς τὴν ἐνιαίαν τιμὴν, πραγματοποιοῦν ἓν κέρδος συνιστάμενον εἰς τὴν διαφορὰν τῶν ἐξόδων τῶν πρὸς τὰ ὀριακά. Πότε ὅμως πραγματοποιεῖται διαφορικόν κέρδος; Κυρίως τότε, ὅταν οἱ διευθύνται τῶν ἐπιχειρήσεων εἶναι ὁργανωτικαὶ φυσιογνωμαὶ καὶ ἐξ ἄλλου δεικνύουν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἐλάττωσιν τῶν ἐξόδων παραγωγῆς. Δὲν ἀρκεῖ ὁ διευθυντὴς νὰ ἔχη ὁργανωτικὰς μόνον ἱκανότητας, πρέπει ἐπὶ πλέον νὰ ἔχη καὶ ἀνεπτυγμένην ὁργανωτικὴν βούλησιν. Τὴν τελευταίαν αὐτήν, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ ἀνθρώπων καὶ ὄχι περὶ ὑπερανθρώπων, δὲν θὰ δυνηθῶμεν ποτὲ νὰ τὴν κεντρίσωμεν ὀλοκληρωτικῶς, παρὰ μόνον συνδέοντες τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μὲ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς παραγωγῆς, δηλαδὴ ἀναγνωρίζοντες τὴν συμμετοχὴν αὐτοῦ εἰς τὸ διαφορικόν κέρδος. Διὰ τοῦ μέσου αὐτοῦ θὰ ἐπιτύχωμεν τὴν πλήρη ἀνάπτυξιν τῆς ὁργανωτικῆς πρωτοβουλίας καὶ δραστηριότητος τοῦ διευθύνοντος.

Ἡ συμμετοχὴ ὅμως τῶν διευθυντῶν εἰς τὸ διαφορικόν κέρδος δὲν ἀποτελεῖ διάσπασιν τῆς σοσιαλιστικῆς ἀρχῆς τῆς διανομῆς «ἕκαστος ἀναλόγως τῆς συμβολῆς του»· Ἡ ἀπάντησις εἶναι «ὄχι». Διότι τὸ κέρδος τὸ ὁποῖον καρποῦ-

ται οὗτος εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν εἶναι κέρδος συμπτωματικόν, τυχαίως προκῦψαν κέρδος, ἀλλὰ κέρδος τὸ ὁποῖον αὐτός ὁ ἴδιος ἐδημιούργησε διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἐξόδων παραγωγῆς, ἐπιτευχθείσης χάρις εἰς τὴν ὀργανωτικὴν πρωτοβουλίαν του καὶ τὴν ἐπίνοιάν του. Πρόκειται μὲ ἄλλας λέξεις περὶ προσωπικῆς του συμβολῆς εἰς τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς. Ἄλλως τε δὲν πρόκειται νὰ εἰσπράττῃ ὁλόκληρον τὸ διαφορικὸν κέρδος, ἀλλὰ μόνον ποσοστὸν τι αὐτοῦ. Ἐπὶ πλέον ἐπειδὴ εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις εἶναι δυνατόν τὸ ποσοστὸν τοῦτο, λόγῳ τοῦ μεγέθους τοῦ διαφορικοῦ κέρδους, νὰ εἶναι ὑπερβολικόν, δύναται νὰ περικοπῇ διὰ προοδευτικῆς φορολογίας, ἡ ὁποία ἐξ ἄλλου θὰ εἶναι συνήθης εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργανώσιν, πρὸς περιστολὴν τῶν ὑψηλοτέρων μισθῶν σπανιζουσῶν προσωπικῶν ὑπηρεσιῶν. Τὸ οὐσιώδες εἶναι ὅτι ἐὰν θέλωμεν νὰ διατηρήσωμεν ἀκμαίαν τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν καὶ νὰ ἐκμεταλλευθῶμεν δεόντως τὸ σπανίζον ὀργανωτικὸν πνεῦμα πρέπει νὰ εἰσαγάγωμεν τὴν συμμετοχὴν τοῦ διευθύνοντος εἰς τὸ διαφορικὸν κέρδος τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπιχειρήσεως. Τοιοῦτοτρόπως ἐξασφαλίζομεν τὴν ἀέναν δραστηριότητα τῆς οἰκονομικῆς προόδου.

Δέον νὰ τονισθῇ ἐκ παραλλήλου ὅτι εἰς τὸ κέρδος αὐτὸ θὰ συμμετέχουν κατὰ ὠρισμένον ποσοστὸν καὶ οἱ ἐργάται τῆς ἐπιχειρήσεως, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς μεγαλυτέρας ἐργατικῆς βουλήσεως καὶ τοῦ πνεύματος περισυλλογῆς συμβάλλουν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῶν ἐξόδων παραγωγῆς. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ θεσμοῦ τούτου δὲν δημιουργεῖ δυσχερείας εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ἐπιχείρησιν, καθ' ὅσον ὁ ἐργάτης δὲν διάκειται δυσπίστως πρὸς τὰς λογιστικὰς μεθόδους τῆς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δικαίως συμβαίνει εἰς τὰς ἀντιστοίχους περιπτώσεις τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἐπιχειρήσεως. Τὸ σύστημα αὐτὸ δύναται αἰσθητῶς νὰ αὐξήσῃ τὴν ἐργατικὴν βούλησιν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον γενικῶς τῶν ἐργατῶν εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς παραγωγῆς.

Ἦδη ἡ ὀργάνωσις τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπιχειρήσεως, βάσει τῶν ἀνωτέρω προϋποθέσεων, δημιουργεῖ ἓνα ὀργανισμόν, ὁ ὁποῖος εἶναι τοῦλάχιστον ἰσόπαλος πρὸς τὴν ἀνώνυμον ἐταιρείαν τοῦ ἀτομιστικοῦ συστήματος. Ἡ σοσιαλιστικὴ ὁμῶς ἐπιχείρησις ἔχει ἐπὶ πλέον καὶ ὠρισμένα ἄλλα πλεονεκτήματα, τῶν ὁποίων στερεῖται ἡ ἀτομιστικὴ καὶ τὰ ὁποῖα τῆς ἐξασφαλίζουν ἀναμφισβητήτως τὴν ὑπεροχήν. Ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς:

Πρῶτον, ὁ συντονισμὸς τῆς παραγωγῆς. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ κατανάλωσις δὲν παραμένει ὁμοιόμορφος ἀλλὰ παρουσιάζει συνεχεῖς μεταπτώσεις καὶ ἀλλοιώσεις καὶ ὅτι εἰς ἓν σύστημα ἐλευθέρας καταναλώσεως πρέπει ἡ παραγωγή νὰ προσαρμόζεται κατ' ἀρχὴν πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῆς καταναλώσεως. Εἰς τὸ ἀτομιστικὸν σύστημα, ὅπου ὑπάρχουν πολυάριθμοι ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων ἐπιχειρήσεις, εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν κλάδον, ἡ προσαρμογὴ ἐπιτυγχάνεται μὲν, ἀλλὰ μὲ διακυμάνσεις πολὺ εὐρείας. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι κάθε ἐπιχειρηματίας ἐνεργεῖ διὰ τὴν ἐπέκτασιν ἢ μείωσιν τῆς παραγωγῆς αὐτοτελῶς, ἄνευ συνεννοήσεως μετὰ τῶν συναδέλφων του (ἐξαιρέσει τῆς περιπτώσεως τῆς μονοπωλιακῆς ὀργανώσεως). Εἶναι κατὰ ταῦτα ἐπόμενον αἱ ἐκάστοτε ἀναφυόμεναι ἀνάγκαι ἀναπροσαρμογῆς νὰ ὑπερακοντίζωνται καὶ νὰ δημιουργοῦνται διακυμάνσεις τῆς παραγωγῆς πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω συντελοῦσαι εἰς τὴν ἐλάττωσιν τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος. Εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν, ὅπου ὅλαι αἱ ὁμοειδεῖς ἐπιχειρήσεις εὐρίσκονται εἰς χεῖρας τοῦ Κράτους, τὸ φαινόμενον τῶν διακυμάνσεων αὐτῶν θὰ περιορισθῇ, δεδομένου ὅτι αἱ ἀποφάσεις ἀναπροσαρμογῆς θὰ λαμβάνωνται ἐνιαίως δι' ὅλας τὰς ἐπιχειρήσεις, κατόπιν μελέτης τῆς ἐκάστοτε καταστάσεως καὶ τῆς πείρας. Συνεπῶς ἡ παραγωγικότης τῶν σοσιαλιστικῶν ἐπιχειρήσεων συνολικῶς λαμβανομένων, θὰ εἶναι πάντοτε μεγαλύτερα.

Ἐκτὸς τούτου ὅμως, ἡ σοσιαλιστικὴ ὀργάνωσις, λόγω τῆς συγκεντρωτικῆς κατευθύνσεως τῶν παραγωγικῶν κλάδων, θὰ δυνηθῇ νὰ καταπολεμήσῃ ἀποτελεσματικῶς τὰς κυκλικὰς διακυμάνσεις καὶ νὰ ἀποσοβήσῃ τὰς περιόδους τῆς οἰκονομικῆς ὑφέσεως, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦν ὑποαπασχόλησιν καὶ σοβαρὰν μείωσιν τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν. Εἰς εἰδικὸν κεφάλαιον, ὅπου θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὸ θέμα τοῦτο, θὰ δείξωμεν πῶς ἐπιτυγχάνεται τοῦτο εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν, πρᾶγμα ἀκατόρθωτον εἰς ἀντίστοιχον βαθμὸν εἰς τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς, λόγω τῆς αὐτοτελείας τῶν παραγωγῶν.

Δ ε ύ τ ε ρ ο ν, ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐξόδων. Ἡ ἀρχὴ αὕτη, κατὰ τὴν ὁποῖαν αἱ τιμαὶ τῶν ἀγαθῶν δέον νὰ ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰ ἔξοδα παραγωγῆς των, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκπληροῦνται εἰς μίαν ἀνταγωνιστικὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν. Ὡς ὅμως ἐτονίσσαμεν εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, ἡ σύγχρονος ἀτομιστικὴ οἰκονομία ἀπὸ πολλοῦ ἔπαυσε νὰ εἶναι καθαρὰ ἀνταγωνιστικὴ, λόγω κυρίως τῶν δημιουργηθεῖσων μονοπωλιακῶν ὀργανώσεων εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς παραγωγῆς. Κύριος σκοπὸς τῶν ὀργανώσεων αὐτῶν εἶναι ἡ συγκράτησις τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων εἰς ὄριον ἀνώτερον τῆς ἰσορροπίας, δηλαδὴ τῶν ἐξόδων παραγωγῆς. Ἀποτέλεσμα τούτου ὑπῆρξεν, ὡς εἶδομεν, ἡ δημιουργία ὑποαπασχολήσεως καὶ ἀνεργίας, ἡ ἀδράνεια δηλαδὴ παραγωγικῶν μέσων καὶ ἡ κατασπατάλησις σπανιζουσῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν, ὅπου ὅλαι αἱ μεγάλαι καὶ μέσαι ἐπιχειρήσεις εὐρίσκονται εἰς χεῖρας τοῦ Κράτους, καὶ ὅπου δὲν ἐπιδιώκεται ἡ πραγματοποίησις κέρδους, ἀλλ' ἐφαρμόζεται γενικῶς ἡ ἀρχὴ τῶν ἐξόδων, ἀποκλείεται ἡ ἐκ τοῦ λόγου τούτου ὑποαπασχόλησις καὶ ἀνεργία καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς προκύπτουσα μείωσις τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος.

Τρίτον, ἡ συστηματοποίησις τῆς τεχνικῆς προόδου καὶ τῶν νέων μεθόδων παραγωγῆς. Ὡς γνωστόν, τὴν μεγαλύτεραν συμβολὴν εἰς τὴν τεραστίαν αὐξήσιν τῆς παραγωγικότητος τῶν τελευταίων 150 ἐτῶν παρέσχεν ἡ τεχνικὴ πρόοδος. Αἱ ἐφευρέσεις ὅμως καὶ ἡ τεχνικὴ πρόοδος δὲν ἐκαλλιεργήθησαν πάντοτε συστηματικῶς καὶ λελογισμένως, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀσυστηματοποιήτως καὶ σποραδικῶς. Αὐτὸ ὀφείλεται εἰς τὴν φύσιν τῆς ἀτομιστικῆς ὁργανώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ἄτομον ἔχει πάντοτε τὴν πρωτοβουλίαν. Τοῦτο συνετέλεσεν ὥστε ὠρισμένοι νεώτεροι μέθοδοι παραγωγῆς νὰ κρατοῦνται μυστικά ὑπὸ μεμονωμένων ἐπιχειρήσεων διὰ λόγους κερδοσκοπικοὺς καὶ νὰ μὴ διαδίδωνται ταχέως, με ἀποτέλεσμα τὴν διατήρησιν τῶν ἐξόδων εἰς ὑψηλότερον ὅριον καὶ τὴν μὴ ἐξοικονόμησιν παραγωγικῶν δυνάμεων. Πρὸς τούτοις, αἱ μεμονωμένοι καὶ ἀνεξάρτητοι ἔρευναι διὰ τὴν βελτίωσιν τῶν μεθόδων παραγωγῆς ἐπιβραδύνουν τὸν ρυθμὸν τῆς προόδου, ἐνῶ, ἐὰν ὑπῆρχε συνεργασία καὶ ἀνταλλαγὴ συμπερασμάτων, θὰ ἐπετυγχάνοντο ταχύτερα καὶ σπουδαιότερα ἀποτελέσματα. Ὅλα αὐτὰ τὰ μειονεκτήματα ἐκλείπουν αὐτομάτως εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν. Τὸ Κράτος θὰ συγκεντρώσῃ ὅλα τὰ ἐρευνητικὰ καὶ πειραματικὰ ἐργαστήρια θὰ τὰ ἐνισχύσῃ παντοιοτρόπως καὶ θὰ τὰ κατευθύνῃ ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον, ὥστε αἱ ἔρευναι νὰ εἶναι λελογισμένοι καὶ συντονισμένοι. Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀποτελεσμάτων θὰ γίνεται ἐπίσης κατόπιν μελέτης τῶν οἰκονομικῶν καὶ τεχνικῶν συνθηκῶν, ὁμοίως λελογισμένως καὶ συντονισμένως. Τοιοῦτοτρόπως ἡ τεχνικὴ πρόοδος θὰ προάγεται, ἐνῶ ταυτοχρόνως θὰ ἐξασφαλίζεται ἡ ἐκάστοτε εἰσαγωγή τῆς εἰς τὸν οἰκονομικὸν βίον κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ μὴ προκαλοῦνται γενικώτεραι διαταραχαί.

Τὰ ἀνωτέρω, χωρὶς νὰ ἐξαντλοῦν τὸ θέμα, εἶναι,

φρονούμεν αρκετά, διὰ νὰ δείξουν ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπιχείρησις ὄχι μόνον δὲν ὑστερεῖ τῆς ἰδιωτικῆς, ἀλλὰ καὶ ὑπερέχει ταύτης, ἀρκεῖ νὰ πραγματοποιηθοῦν ὅλαι αἱ ἀπαραίτητοι προϋποθέσεις τῆς ὀργανώσεως καὶ τοῦ συντονισμοῦ.

VIII. ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Ἡ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία ἀποκαλεῖται συνήθως καὶ προγραμματικὴ οἰκονομία, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ὁλόκληρος ἡ παραγωγὴ εἶναι συγκεντρωμένη εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον τὴν κατευθύνει καὶ τὴν συντονίζει. Ἡ υἱοθέτησις ὅμως τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, ὁ ὁποῖος, ὡς εἶδομεν, ἀποτελεῖ τὸ μόνον σύστημα, βάσει τοῦ ὁποῖου δύναται νὰ λειτουργήσῃ ἱκανοποιητικῶς ἡ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία, δημιουργεῖ τὴν ἐντύπωσιν ἀπολύτου αὐτοματισμοῦ, ὥστε ἐπιφανειακῶς νὰ παρουσιάζεται ἡ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία ὡς οὐδόλως ἢ ἐλάχιστα διαφέρουσα τῆς ἀτομιστικῆς ἀπὸ ἀπόψεως μηχανισμοῦ. Ἡ ἐντύπωσις ὅμως αὕτῃ δὲν εἶναι πραγματικὴ. Διότι ναὶ μὲν ὁ μηχανισμὸς τῶν τιμῶν εἶναι ὁ προσαρμόζων ἀμοιβαίως τὰς παραγωγικὰς δυνατότητας καὶ τὴν προσφορὰν πρὸς τὴν κατανάλωσιν καὶ τὴν ζήτησιν καὶ ὁ ἐπιτρέπων τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀρχῆς τῶν ἐξόδων, ἐν τούτοις εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν δὲν εἶναι οὗτος ἐπαρκὴς διὰ νὰ λύσῃ αὐτομάτως τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα, ἀλλ' ἔχει ἀνάγκην συμπληρώσεως. Ἡ συμπλήρωσις αὕτῃ γίνεται ὑπὸ τῆς Κεντρικῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἀρχὴν καταρτίσεως τοῦ οἰκονομικοῦ προγράμματος καὶ κεντρικῆς οἰκονομικῆς κατευθύνσεως. Ἡ δραστηριότης τῆς Ἐπιτροπῆς δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀναπτυσσομένη ἐκτὸς ἢ ἐναντίον τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, ἀλλ' ἐντὸς τοῦ πλαισίου αὐτοῦ. Πρόκειται οὐσιαστικῶς περὶ συμπληρώσεως καὶ συντονισμοῦ τοῦ συστήματος τῶν τιμῶν καὶ ἐξόδων. Ἡ συμπλήρωσις αὕτῃ εἰς τὸν καθαρὸν ἀνταγωνιστικὸν τύπον τῆς ἀτομιστικῆς ὁργανώσεως δὲν εἶναι νοητὴ, διότι τὸ σύστημα

τοῦτο βασίζεται ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ πλήρους αὐτοματισμοῦ. Ὅπου δὲ συνηντήσαμεν συνασπισμούς καὶ προγραμματικὰς ἐνεργείας εἰς τὸ ἀτομιστικὸν σύστημα, ὅπως αἱ μονοπωλικά καὶ ὀργανώσεις τῶν ἐπιχειρηματιῶν, διεπιστώσαμεν μείωσιν τῆς ἀποδοτικότητος τοῦ συστήματος καὶ πτώσιν τῆς παραγωγικότητος. Δι' αὐτῶν δὲν θέλομεν νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι κάθε ἐπέμβασις καὶ κάθε προγραμματικὴ δραστηριότης, εἰς τὸ ἀτομιστικὸν σύστημα, εἶναι ἐπιβλαβεῖς. Διὰ νὰ εἶναι ὅμως ὠφέλιμος μία ἐπέμβασις, πρέπει νὰ μὴ εἶναι ἀσύμμορφος πρὸς τὸν μηχανισμόν τῶν τιμῶν, ἀλλὰ σύμμορφος πρὸς αὐτόν, νὰ ἐντάσσεται μὲ ἄλλους λόγους ἁρμονικῶς εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ. Αἱ περιπτώσεις ὅμως αὐταί, λόγω τῆς φύσεως τοῦ ἀτομιστικοῦ συστήματος (ἄτομον ἡγέτης τῆς παραγωγῆς, ἀνταγωνισμός κλπ.), εἶναι σχετικῶς ὀλίγαι. Διὰ τοῦτο ἡ ἐπέμβασις τοῦ Κράτους, εἰς τὸ ἀτομιστικὸν σύστημα, ἀπεδείχθη περισσότερον ὠφέλιμος ἐκεῖ ὅπου εἶχε διορθωτικὸν χαρακτήρα, ἀπέβλεπε δηλαδὴ νὰ ἀπομακρύνῃ ἐμπόδια, παρακωλύοντα τὴν ὁμαλὴν λειτουργίαν τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν. Ὁ τομεὺς εἰς τὸν ὁποῖον, ὑπὸ τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς, δύναται νὰ ἀσκηθῇ συστηματικώτερα προγραμματικὴ πολιτικὴ εἶναι ἡ πίστις, ἡ ὁποία ὅμως θὰ ἔπρεπε οὐσιαστικῶς νὰ περιέλθῃ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κράτους ἢ ἡμικρατικοῦ τινος ὀργανισμοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἐσήμαινε κατ'οὐσίαν ἓν βῆμα πρὸς τὸν σοσιαλισμόν. Ὅπου δὲν ὑφίστανται αἱ ἀναγκαῖαι προϋποθέσεις καὶ ἀσκεῖται ἀσύμμορφος ἐπέμβασις τοῦ Κράτους, ἐκεῖ παρατηροῦνται πάντοτε διαταραχαί, καταλήγουσαι εἰς μείωσιν τῆς παραγωγικότητος.

Τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος εὐρίσκεται εἰς ἄλλην ἐντελῶς θέσιν ἔναντι τῆς οἰκονομίας, μολονότι βασίζεται ἐπὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν. Τοῦτο δὲ διότι ἡγέτης τῆς παραγωγῆς εἶναι τὸ Κράτος καὶ ὄχι τὰ ἄτομα. Ἡ παραγωγή ἢ εἶναι συγκεντρωμένη εἰς χεῖρας τοῦ (βιομηχανία, μεταφοραί, πίστις), ἢ κατευθύνεται τελικῶς ὑπ' αὐτοῦ (γε-

ωργία). Διότι ὁ μηχανισμὸς τῶν τιμῶν εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος δὲν ρυθμίζει τὴν παραγωγὴν αὐτομάτως καὶ νομοτελειακῶς, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν ἀτομιστικὴν οἰκονομίαν, ἀλλὰ χρησιμεύει ὡς βάσις ὑπολογισμοῦ τῶν ἐξόδων παραγωγῆς καὶ ὡς γνώμων προσαρμογῆς τῆς παραγωγῆς πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῶν καταναλωτῶν. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ σύστημα καταλήγει καὶ εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς, τὸ ἀκολουθοῦν τὴν ἀρχὴν τῶν ἐξόδων, νὰ καταστῇ ἀρκετὰ αὐτόματον. Ἐν τούτοις ὑφίσταται σημαντικὴ διαφορὰ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀτομιστικοῦ. Εἰς μὲν τὸ ἀτομιστικὸν ἕκαστος ἐπιχειρηματίας λαμβάνει ὡς δεδομένης τὰς τιμὰς τῶν ἀγαθῶν καὶ τὰς τιμὰς τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς, μὴ δυνάμενος νὰ τὰς ἐπηρεάσῃ, ἐνῶ εἰς τὸ σοσιαλιστικόν, τὸ Κράτος εἶναι οὐσιαστικῶς μονοπωλητὴς τῆς παραγωγῆς (περίπτωσις βιομηχανίας) ἢ μονοπωλητὴς τῆς ζητήσεως (περίπτωσις γεωργίας), δυνάμενον ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας νὰ ἐπηρεάσῃ κατὰ βούλησιν τὸν μηχανισμόν τῶν τιμῶν, δηλαδή τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν κατανάλωσιν. Ὡς ὅμως καὶ ἀνωτέρω ἐτονίσσαμεν, ἐφ' ὅσον ἐπιδιώκει τὴν ἐκ πλήρῳσιν τῆς ἀρχῆς τῶν ἐξόδων, ἡ αὐθαιρεσία τοῦ ἰδίου περιορίζεται καὶ ἔρχεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ὁ αὐτοματισμός.

Ἄς δεχθῶμεν ὅτι, κατὰ βάσιν, τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος ἀκολουθεῖ (ἔχον κάθε συμφέρον) τὴν ἀρχὴν τῶν ἐξόδων, ἐρωτᾶται ποῖα εἶναι τὰ συμπληρωματικὰ καθήκοντά του, ἐν σχέσει πρὸς τὸν μηχανισμόν τῶν τιμῶν. Ταῦτα εἶναι δύο : πρῶτον ὁ καθορισμὸς τοῦ τί, πόσον καὶ πῶς θὰ παραχθῇ καὶ δεύτερον, ὁ καθορισμὸς τοῦ ὄγκου τῆς ἀποταμιεύσεως, δηλαδή τοῦ ρυθμοῦ τῆς οἰκονομικῆς προόδου.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ζήτημα, παρατηροῦμεν τὰ ἀκόλουθα :

Ἐδέχθημεν ἤδη εἰς προηγούμενα κεφάλαια δύο τομεῖς τῆς παραγωγῆς ὑπὸ τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς, ἕνα δημόσιον καὶ ἕνα ἰδιωτικόν. Ἡ ὑπαρξὶς τοῦ ἰδιωτικοῦ τε-

μέως θά ἡδύνατο νά γεννήσῃ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι οὗτος τελεῖ ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας, ὅπως καὶ ὑπὸ τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς, ὅτι δηλαδή εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ Κράτους καὶ κατευθύνεται αὐτομάτως ὑπὸ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν. Ἡ ἐντύπωσις ὅμως αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη, διότι τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ τομέως τούτου εὐρίσκεται ὑπο τὴν ἄμεσον ἐξάρτησιν τοῦ Κράτους.

Οὕτως εἰς τὴν γεωργίαν, τὰ προϊόντα τῆς δὲν περιέρχονται ἀπ' εὐθείας εἰς τοὺς καταναλωτάς, ἀλλὰ διὰ μέσου τοῦ Κράτους. Τὸ Κράτος εἶναι ὁ μοναδικὸς ἀγοραστής τῶν διαφόρων γεωργικῶν προϊόντων (μονοπώλιον ζητήσεως), τὰ ὅποια κατόπιν διοχετεύει εἰς τὴν ἀγοράν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ Κράτος καθορίζει τὰς τιμὰς τῶν γεωργικῶν προϊόντων καὶ δι' αὐτῶν τὸ μέγεθος τῆς παραγωγῆς των. Βεβαίως δὲν ἀποκλείεται ὁ ἐπηρεασμὸς τῆς παραγωγῆς καὶ δι' ἄλλων μέσων (ἀπαγόρευσις ἢ ἀναγκαστικὸς περιορισμὸς καλλιέργειας κλπ.). Ἐπίσης καὶ τὸ μικρεμπόριον ἐξαρτᾶται ἀμέσως ἐκ τοῦ Κράτους, δεδομένου ὅτι προμηθευταὶ τοῦ εἶναι βιομηχανικαὶ ἢ μεγαλεμπορικαὶ κρατικαὶ ἐπιχειρήσεις. Ἐκεῖ ὅπου διατηρεῖται σχετικὴ ἀνεξαρτησία εἶναι ἡ βιοτεχνία, ἡ ὅποια λαμβάνει τὰς παραγωγείας τῆς ἀπ' εὐθείας ὅπὸ τοὺς καταναλωτάς, κατευθυνόμενη οὕτω εἰς τὴν παραγωγήν τῆς αὐτομάτως ὑπὸ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν.

Τὰ ἀνωτέρω δεικνύουν σαφῶς ὅτι ὁ καλούμενος ἰδιωτικὸς τομεὺς εὐρίσκεται εἰς χεῖρας ἰδιωτῶν, δὲν κατευθύνεται ὅμως αὐτομάτως ὑπὸ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, ἀλλὰ μέσον τοῦ Κράτους.

Ὁ κρατικὸς τομεὺς, ὡς εἶδομεν, περιορίζεται εἰς τὴν βιομηχανίαν, τὴν πίστιν καὶ τὴν συγκοινωνίαν, δὲν συνίσταται ὅμως εἰς ἐνιαίαν κατὰ κλάδους γιγαντιαίαν ἐπιχειρήσεις συγκεντρωνούσας ὁλόκληρον τὴν παραγωγήν, ἀλλ' εἰς πλείονας εἰς ἕκαστον [κλάδον ἐπιχειρήσεις, ἀποτελούσας αὐτοτελεῖς παραγωγικοὺς ὁργανισμούς Αὗται ἀπο-

λαύουν τεχνικῆς καὶ λογιστικῆς αὐτονομίας ὑπολογίζουσαι τὰ ἔξοδα παραγωγῆς τῶν προϊόντων των ἰδιαιτέρως. Ἐν τούτοις δὲν ἔχουν ἀπόλυτον ἀνεξαρτησίαν οὔτε εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν αὐτόματον ἐπιρροὴν τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, ὡς συμβαίνει εἰς τὰς ἰδιωτικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἀτομιστικοῦ καθεστώτος, τοῦτο δὲ διότι τὰς παραγγελίας τῶν προϊόντων των δὲν δέχονται ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν ἀγοράν, ἀλλὰ διὰ μέσου τοῦ Κράτους. Καὶ ἐδῶ τὸ Κράτος παρουσιάζεται ὡς ἔχον τὸ μονοπώλιον ζητήσεως, διὰ τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἐπιχειρήσεις, ὅπως καὶ διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέως. Τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον ἐκ λόγων προγράματος καὶ συντονισμοῦ.

Ἐν ἀπὸ τὰ κυριώτερα μειονεκτήματα τοῦ ἀτομιστικοῦ συστήματος εἶναι ἡ ἔλλειψις συντονισμοῦ τῆς παραγωγῆς τῶν ὁμοειδῶν ἐπιχειρήσεων, ἡ ὁποία καταλήγει εἰς εὐρύτερας διακυμάνσεις τῆς παραγωγῆς, συντελούσας εἰς τὴν μείωσιν τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος. Τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος ἔχει μεταξὺ τῶν ἄλλων τὸ πλεονέκτημα τοῦ συντονισμοῦ τῆς παραγωγῆς, δεδομένου ὅτι κατέχει τὸ μονοπώλιον τῆς ζητήσεως καὶ διὰ τοὺς δύο τομεῖς, ἐπὶ πλεόν δὲ καὶ τὸ μονοπώλιον παραγωγῆς διὰ τὸν δημόσιον τομέα. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τελικῶς τὸ Κράτος καθορίζει τὸ πόσον καὶ ἐνδεχομένως τὸ πῶς θὰ παραχθῇ. Πράγματι τὸ Κράτος ἔχει ὑπ' ὄψιν του τὰς προκυπτούσας τιμὰς ἐκ τῆς ἐπικρατοῦσης σχέσεως προσφορᾶς καὶ ζητήσεως. Κάθε ἀγαθὸν ἔχει καὶ τὴν τιμὴν του. Ἄν θεωρηθῇ ἡ προσφορὰ ὡς δεδομένη, τότε ὕψους τῆς τιμῆς θὰ σημαίνῃ αὐξησιν τῆς ζητήσεως, πτώσις δὲ αὐτῆς μείωσιν τῆς ζητήσεως. Ἡ Κεντρικὴ Οἰκονομικὴ Ἐπιτροπὴ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἀρχὴν κατευθύνσεως καὶ συντονισμοῦ, κρίνουσα τὰς διακυμάνσεις τῶν τιμῶν ὡς ἔνδειξιν τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν καταναλωτῶν θὰ ὁδηγηθῇ ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν προσαρμογὴν τῆς παραγωγῆς πρὸς τὰς νέας ἀπαιτήσεις των. Ὁρισμένων δηλαδὴ εἰδῶν θὰ αὐξήσῃ τὴν παραγωγὴν, ἄλλων θὰ ἐλαττώσῃ καὶ ἄλ-

λων θὰ διακόψη ἐντελῶς. Εἰς τὴν πρακτικὴν ἢ διαδικασίαν αὕτη θὰ γίνεταί περίπου ὡς ἑξῆς : Οἱ ὀργανισμοὶ καὶ τὰ καταστήματα πωλήσεως, ἀναλόγως τῶν μεταβολῶν τῆς ζητήσεως, θὰ προσαρμόζουσι τὰς τιμὰς, διὰ νὰ ἐπιτυχάνεται ἐκάστοτε ἰσορροπία μεταξὺ ζητήσεως καὶ ὑφισταμένης προσφορᾶς. Βάσει τῶν δεδομένων αὐτῶν οἱ ἐν λόγῳ ὀργανισμοὶ θὰ ἀποστέλλουσι εἰς τὰς προμηθευούσας αὐτὰς ἐπιχειρήσεις τὰς νέας τῶν παραγγελίας καὶ τὰς τιμὰς τῆς ἀγορᾶς. Αἱ προμηθεύουσαι ὁμῶς ἐπιχειρήσεις δὲν ἔχουσι τὸ δικαίωμα ἀμέσου ἐκτελέσεως τῶν παραγγελιῶν, ἀλλ' εἶναι ὑποχρεωμέναι νὰ διαβιβάσουσιν ταύτας εἰς τὴν Κεντρικὴν Οἰκονομικὴν Ἐπιτροπὴν, ἡ ὁποία ἀφοῦ συγκεντρῶσιν ὅλα τὰ στοιχεῖα τῶν τιμῶν καὶ τῆς συνολικῆς ζητήσεως δι' ἕκαστον προϊόν θὰ προβῇ εἰς τὴν κατανομὴν τῆς παραγωγῆς αὐτοῦ εἰς τὰς διαφόρους ὁμοειδεῖς ἐπιχειρήσεις. Ὡς πρὸς τὰ παραγωγικὰ μέσα, παρατηροῦμεν ὅτι ταῦτα ἔχοντα τιμὰς θὰ χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῶν κατὰ μέρος ἐπιχειρήσεων, ἀναλόγως τῆς ὁργανώσεώς των, κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ ἐπιτυχάνωνται ἐκάστοτε τὰ μικρότερα ἔξοδα παραγωγῆς. Εἰς τὴν μετακίνησιν τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ ἰδίως τῆς ἐργασίας ἡ Κεντρικὴ Οἰκονομικὴ Ἐπιτροπὴ δὲν θὰ ἔχη καμμίαν ἀνάμειξιν, δεδομένου ὅτι ἐδέχθημεν τὸ σύστημα τῆς ἐλευθέρου ἐργασίας καὶ τῆς προσαρμογῆς αὐτῆς, βάσει τῆς τιμῆς της, δηλαδὴ τοῦ μισθοῦ.

Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν τομέα καὶ ἰδίως τὴν γεωργίαν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τὴν κατεύθυνσιν τῆς παραγωγῆς ἡ Κεντρικὴ Οἰκονομικὴ Ἐπιτροπὴ πραγματοποιεῖ διὰ τῶν τιμῶν, ὁδηγουμένη ἀπὸ τὴν ζήτησιν καὶ τὰς τιμὰς τῆς ἀγορᾶς καὶ ὀρίζουσα ἰδιαιτέρας τιμὰς διὰ τοὺς παραγωγοὺς κατὰ περιφέρειας καὶ προϊόντα, ἀναλόγως τῶν κατευθύνσεων τὰς ὁποίας θεωρεῖ σκόπιμον νὰ δώσῃ εἰς τὴν παραγωγὴν πρὸς καλλιτέραν ἐξυπηρέτησιν τῶν καταναλωτῶν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς, τὸ βασιζόμενον ἐπὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, δὲν λύεται τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα αὐτομάτως ὑπὸ τοῦ μηχανισμοῦ τούτου, ὥς εἰς τὸ ἀτομιστικόν, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ Κράτος διὰ τῆς Κεντρικῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιτροπῆς καταρτίζει μὲ δείκτην τὰς τιμὰς τὸ πρόγραμμα τῆς παραγωγῆς. Τὸ πρόγραμμα ὁμῶς αὐτὸ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν καλλιτέραν προσαρμογὴν πρὸς τὴν κατανάλωσιν καὶ τὸν συντονισμόν τῆς παραγωγῆς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποσοβεῖ τὴν κατασπατάλησιν σημαντικῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, τὴν παρατηρουμένην εἰς τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς.

Τὸ δεύτερον ζήτημα, τοῦ καθορισμοῦ δηλαδὴ τοῦ ὄγκου τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ρυθμοῦ τῆς οἰκονομικῆς προόδου, ἀποτελεῖ βασικὸν πρόβλημα τῆς σοσιαλιστικῆς ὀργανώσεως. Ὡς ἐτονίσαμεν εἰς προηγούμενα κεφάλαια, ἡ ἰδιωτικὴ ἀποταμίευσις θὰ εἶναι περιωρισμένη εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν, ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ τῆς ἐξαφανίσεως τῶν μεγάλων εἰσοδημάτων καὶ τοῦ σχετικῶς μικροῦ διαφορισμοῦ ὅλων τῶν εἰσοδημάτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τοῦ ὅτι τὰ κίνητρα τῆς ἀποταμιεύσεως τὰ ὑφιστάμενα εἰς τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς, ὥς ἡ ἐξασφάλισις τοῦ μέλλοντος τοῦ ἀποταμιεύοντος, ἡ κληροδότησις μεγάλης περιουσίας εἰς τοὺς ἀπογόνους, ἡ ἀπόκτησις ἀκινήτου πλούτου, ἡ αὐτοχρηματοδότησις μεγάλων ἐπιχειρήσεων, παύουν ὑφιστάμενα εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν. Τὰ ἀπομένοντα κίνητρα εἶναι ἡ αὐτοχρηματοδότησις τῆς μικρᾶς ἐπιχειρήσεως εἰς μικρὸν κίνητὸν πραγματικὸν κεφάλαιον (ἐργαλεῖα, ζῶα κλπ.) καὶ ὁ τόκος. Ὁ τελευταῖος ὁμῶς διὰ νὰ ἐπηρεάσῃ σοβαρῶς τὴν ἀποταμιευτικὴν βούλησιν πρέπει νὰ εἶναι ἀρκετὰ ὑψηλός, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν φαίνεται πιθανὸν εἰς μίαν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας τὸ μέγιστον μέρος τῆς ἀποταμιεύσεως διενεργεῖται ἀναγκαίως ὑπὸ τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον ἔχει εἰς χεῖρας του καὶ τοὺς

κυρίους κεφαλαιουχικούς κλάδους, βιομηχανίαν δηλαδή καὶ συγκοινωνίας. Διὰ τούτων ἐρχόμεθα εἰς τὸ κύριον ζήτημα, δηλαδή ἐφ' ὅσον τὸ Κράτος εἶναι ὁ κύριος ἀποταμιευτής, βάσει τίνων κριτηρίων θὰ καθορίσῃ τὸ μέγεθος τῆς ἀποταμιεύσεως, ἢ μὲ ἄλλους λόγους ποῖον τμῆμα τῆς παραγωγῆς θὰ ἀφιερωθῇ εἰς τὴν δημιουργίαν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν καὶ ποῖον εἰς τὴν παραγωγὴν κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν, δηλαδή ποῖον τμῆμα τοῦ εἰσοδήματος θὰ χρησιμοποιηθῇ διὰ τὴν κατανάλωσιν καὶ ποῖον διὰ τὴν ἐπένδυσιν.

Πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἀπὸ κοινωνικοοικονομικῆς ἀπόψεως ἀποταμίευσις σημαίνει ἀντίστοιχον ἐπένδυσιν, ἀντίστοιχον δηλαδή δημιουργίαν κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν. Ἀποταμίευσις ἄνευ ἐπενδύσεως δὲν νοεῖται κοινωνικοοικονομικῶς. Μόνον ἰδιωτικοοικονομικῶς δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ἀποταμίευσιν ἄνευ ἐπενδύσεως, ἡ ὁποία ὁμῶς δὲν ἐνδιαφέρει ἐδῶ.

Τὸ ζήτημα τοῦ καθορισμοῦ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀποταμιεύσεως, τῆς ἀναλογίας δηλαδή τῆς παραγωγῆς μεταξύ κεφαλαιουχικῶν καὶ καταναλωτικῶν ἀγαθῶν, εἶναι σπουδαιότατον, διότι ἀπὸ αὐτὸ ἐξαρτῶνται ὁ ρυθμὸς τῆς οἰκονομικῆς προόδου ἀφ' ἐνὸς καὶ ἡ ἰσορροπία τῆς οἰκονομίας ἀφ' ἑτέρου.

Εἰς τὸ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς τὰς ἀποφάσεις περὶ καταναλώσεως καὶ ἀποταμιεύσεως λαμβάνουν οὐσιαστικῶς τὰ ἄτομα ἐλευθέρως. Βεβαίως ὑφίσταται καὶ ἡ ἀναγκαστικὴ ἀποταμίευσις ὑπὸ τὴν δημοσιονομικὴν (φόροι, χρησιμεύοντες διὰ τὴν κατασκευὴν ἔργων) καὶ τὴν νομισματικὴν (δημιουργοῦμεναι πιστώσεις) μορφήν. Τὸ μεγαλύτερον ὁμῶς μέρος τοῦ ὄγκου τῆς ἀποταμιεύσεως προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τῶν ἰδιωτῶν. Εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς ὅπου, ὡς εἶδομεν, ἡ ἰδιωτικὴ ἀποταμίευσις εἶναι μᾶλλον περιορισμένη, τὸν ὄγκον τῆς ἀποταμιεύσεως καθορίζει τελικῶς τὸ Κράτος. Αὐτὸ τελι-

κῶς ἀποφασίζει τί θὰ καταναλωθῇ, τί θὰ ἀποταμιευθῇ, τί θὰ ἐπενδυθῇ. Διὰ τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς προσδιορίζεται ταύτοχρόνως καὶ ὁ ρυθμὸς τῆς οἰκονομικῆς προόδου. Πράγματι μετὰ τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ φθειρομένου κεφαλαιουχικοῦ ἐξοπλισμοῦ (μηχανῶν, ἐργαλείων, συγκοινωνιακῶν μέσων) πᾶσα συντελουμένη ἐπένδυσις, δημιουργία δηλαδή κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν, ἀποτελεῖ αὔξησιν τῆς παραγωγικῆς καὶ καταναλωτικῆς ἱκανότητος, δηλαδή οἰκονομικὴν πρόοδον. Συνήθως γίνεται διάκρισις μεταξύ δύο εἰδῶν οἰκονομικῆς προόδου, τῆς ποσοτικῆς καὶ τῆς ποιοτικῆς. Ἡ ποσοτικὴ συνίσταται εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ πραγματικοῦ κεφαλαίου (κεφαλαιουχικοῦ ἐξοπλισμοῦ) ἀντιστοίχως πρὸς τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ δὲ ποιοτικὴ εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ πραγματικοῦ κεφαλαίου, εἰς βαθμὸν ἀνώτερον τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ. Τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς νεωτέρας ἐξελίξεως ὑπῆρξεν ἡ ραγδαία οἰκονομικὴ πρόοδος. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας τὸ νέον σοσιαλιστικὸν Κράτος δὲν θὰ θελήσῃ νὰ ὑστερήσῃ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, θὰ ἐπιδιώξῃ δὲ τὴν πραγματοποίησιν ἐξ ἴσου ἐντόνου οἰκονομικῆς προόδου. Συγγραφεῖς τινες τῆς ἀστικῆς παρατάξεως φρονοῦν ὅτι τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος δὲν θὰ ἔχῃ οὔτε τὴν ἱκανότητα οὔτε τὴν θέλησιν διὰ μίαν ἐντονωτέραν οἰκονομικὴν πρόοδον, τούναντίον μάλιστα προοιωνίζονται οἰκονομικὴν ὀπισθοδρόμησιν δι' αὐτό. Ἡμεῖς ὅμως ἔχομεν ἀντίθετον ἀκριβῶς γνώμην, συμφωνοῦντες μὲ τὸν ἀμερικανὸν οἰκονομολόγον A. Meyers (*Modern economic problems*, 1939), ὁ ὅποιος ἰσχυρίζεται ὅτι «αἱ αὐθαίρετοι ἀποφάσεις τοῦ σοσιαλιστικοῦ Κράτους ὑπάρχει κίνδυνος νὰ καταλήξουν εἰς ἐντόνως ταχεῖαν ἀνάπτυξιν τοῦ κεφαλαιουχικοῦ ἐξοπλισμοῦ, παρὰ εἰς μεγάλην ἐπιβράδυνσιν αὐτῆς. Μηχανικοὶ καὶ τεχνικοὶ ἐμπειρογνώμονες εἰς τὰς διαφόρους βιομηχανίας θὰ ἀνυπομονοῦν πάντοτε νὰ υἱοθετήσουν νέα μηχανήματα, τὰ ὅποια βάσει καθαρῶς τεχνικῶν κριτηρίων θὰ εἶναι ἀποδοτικώτερα τῶν

παλαιῶν μηχανημάτων, μὲ τὰ ὅποια ἐργάζονται. Τὸ ρωσικὸν πείραμα ἀποτελεῖ ἐπιβεβαιωτικὴν μαρτυρίαν τοῦτου. Οἱ ἐργάται ἐκλήθησαν νὰ «σφίξουν τὰς ζώνας των» δι' ἓν νέον πενταετὲς σχέδιον μετὰ τὸ πρῶτον, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐκβιομηχανίσεως τῆς χώρας, τὴν ὁποίαν πολλοὶ παρατηρηταὶ κρίνουν ὡς ἔχουσιν ὑπερβολικὰ ταχὺν ρυθμόν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀντικταστιάσεως παλαιῶν μηχανημάτων ὑπὸ νέων ἢ προσθήκης εἰς τὸ συνολικὸν πραγματικὸν κεφάλαιον, ἢ καθαρὰ προσαύξεις εἰς ἀξίαν τοῦ προϊόντος, ἢ προερχομένη ἀπὸ τὰς νέας μηχανάς, πρέπει νὰ εἶναι ἀρκετὴ νὰ ἀντισταθμίσῃ τὴν ἀναβολὴν τῆς καταναλώσεως, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ ἄλλα συνεπαγόμενα ἔξοδα».

Πρέπει νὰ θεωρῇται βέβαιον ὅτι τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος θὰ ἔχῃ τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν θέλησιν τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς ἐπενδύσεως εἰς ἱκανοποιητικὸν βαθμόν. Εἰς μίαν σοσιαλιστικὴν δημοκρατίαν εἶναι φυσικὸν περὶ τοῦ ρυθμοῦ τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς οἰκονομικῆς προόδου νὰ ἀποφασίζῃ τελικῶς ὁ λαός, εἰς τὸν ὅποιον τὰ διάφορα πολιτικὰ κόμματα θὰ παρουσιάζουν μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ πρόγραμμα διαφόρων ἔργων. Οὐσιαστικῶς ὁ λαός θὰ ψηφίζῃ περὶ τῶν ἔργων καὶ δι' αὐτῶν καὶ περὶ τοῦ ρυθμοῦ τῆς ἀποταμιεύσεως. Ἀκριβῶς δὲ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὅποιον φρονοῦμεν ὅτι ἡ ψήφος τοῦ λαοῦ δὲν θὰ εἶναι περιοριστικὴ τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ εἰς μίαν σοσιαλιστικὴν δημοκρατίαν, παρὰ τὰς ἀντιθέτους γνώμας ὠρισμένων ἀστῶν οἰκονομολόγων.

Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἀποταμιεύσεως θὰ καθορίζεται ὑπὸ τοῦ Κράτους διὰ τοῦ τόκου. Ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν ἐπενδύσεως θὰ καθορίσῃ τοῦτο ποσοστὸν τόκου, τὸ ὅποιον θὰ βαρύνῃ τὰς τιμὰς τῶν προϊόντων, μὲ ἀποτέλεσμα τὸν περιορισμὸν τῆς καταναλώσεως καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν παραγωγικῶν δυνάμεων διὰ τὴν παραγωγὴν κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν. Ἐκ παραλλήλου τὸ Κράτος εἰσ-

πράττον τιμὰς ὑψηλοτέρας τῶν ὑπολοίπων ἐξόδων παραγωγῆς κατὰ τὸ ποσοστὸν τοῦ τόκου ἐξευρίσκει τὸ χρηματικὸν ἀποταμιευτικὸν κεφάλαιον διὰ τὴν χρηματοδότησιν τῶν ἐλευθέρων παραγωγικῶν δυνάμεων, πρὸς δημιουργίαν τῶν νέων κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν. Δέον νὰ σημειωθῇ δι' ἐκτὸς τοῦ τόκου, τὸ Κράτος δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ δι' ἀποταμίευσιν καὶ ἐπένδυσιν τὸ τμῆμα τῆς εἰσπραττομένης ὑπ' αὐτοῦ ἐγγείου προσόδου καὶ μέρος τῶν φορολογικῶν του εἰσπράξεων.

Ἔτερον ζήτημα, ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸ ἀνωτέρω, εἶναι πῶς θὰ ἐπενδυθῇ ἡ ἀποταμίευσις. Ἐδῶ δέον νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ δύο τομέων τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας : ἑνὸς ἀναφερομένου εἰς τὴν δημιουργίαν ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν ἀποκτωμένων ἢ χρησιμοποιουμένων ὑπὸ τῶν καταναλωτῶν διὰ τῆς ἀγορᾶς ἔναντι τιμῆς καὶ ἑνὸς ἀφιερωμένου εἰς τὴν δημιουργίαν ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν παρεχομένων δωρεὰν εἰς τοὺς καταναλωτάς.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν τὸ ποῦ, πῶς καὶ εἰς ποίαν κλίμακα θὰ ἐπενδυθῇ ἡ ἀποταμίευσις καθορίζεται αὐτομάτως ὑπὸ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, ἐφ' ὅσον θὰ ἔχη ὁρισθῇ ὁ τόκος. Μόλις ἡ Κεντρικὴ Οἰκονομικὴ Ἐπιτροπὴ γνωστοποιήσῃ τὸ ὕψος τοῦ τόκου καὶ κατανείμῃ συντονιστικῶς τὰς παραγγελίας εἰς τὰς διαφόρους ἐπιχειρήσεις, θὰ προσδιορισθῇ αὐτομάτως ἡ ζήτησις εἰς κεφαλαιουχικά ἀγαθὰ τῶν παλαιῶν καὶ νέων ἐπιχειρήσεων καὶ ἔργων. Ἐκ τούτων θὰ ἱκανοποιηθῇ μόνον ἡ ζήτησις μέχρι τοῦ σημείου εἰς τὸ ὁποῖον ἐξασφαλίζεται ἡ κάλυψις τῶν ἐξόδων παραγωγῆς ἢ ὡς λέγεται εἰς τὴν οἰκονομικὴν γλῶσσαν, ὅπου ἡ ὀριακὴ ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου εἶναι ἴση πρὸς τὸν τόκον.

Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν τῆς δωρεὰν χρησιμοποίησεως τῶν ὑπηρεσιῶν κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν ὑπὸ τῶν καταναλωτῶν, τὸ μέγεθος τῆς ἐπενδύσεως δὲν καθορίζεται αὐτομάτως, ἀλλὰ βάσει τῆς αὐθαιρέτου κρίσεως τοῦ Κρά-

τους (ἴδρυσις σχολείων, νοσοκομείων, λαϊκῶν θεάτρων, πάρκων κλπ.). Ἀνάλογόν τι ὅμως συμβαίνει καὶ εἰς τὸ ἀστικὸν καθεστώς, ὥστε τὰ ἀναφυόμενα προβλήματα εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος νὰ μὴ εἶναι νέα, ὡς τοιαῦτα δὲ θὰ εὔρουν λύσεις παρομοίας πρὸς τὰς σημερινάς, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα ἡ δρᾶσις τοῦ Κράτους εἰς τὸν τομέα τοῦτον θὰ εἶναι πολὺ εὐρυτέρα.

Μέχρι τῆς στιγμῆς τὸ ζήτημα τοῦ καθορισμοῦ τοῦ ὄγκου τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ ἐπενδύσεως παρουσιάσθη ὡς ἀπλοῦν, μὴ δυνάμενον νὰ ἔχη ἄλλας συνεπείας, ἐκτὸς τοῦ ἐπηρεασμοῦ τῆς οἰκονομικῆς προόδου. Ἐν τούτοις ὅπισθεν αὐτοῦ κρύπτεται ἓν τεράστιον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἐὰν δὲν λυθῇ ἱκανοποιητικῶς δύναται νὰ προκαλέσῃ σοβαρὸν κλονισμὸν τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας.

Τὸ ζήτημα τοῦτο συνίσταται εἰς τὸ ποῖον εἶναι τὸ optimum ὄριον τοῦ ὄγκου τῆς ἀποταμιεύσεως, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζεται ἱκανοποιητικὴ οἰκονομικὴ πρόοδος, ἐν συνδυασμῷ πρὸς διατήρησιν τῆς οἰκονομικῆς ἰσορροπίας. Ἡ κατανομὴ τῶν παραγωγικῶν μέσων μεταξὺ τῶν δύο τομέων, τῆς παραγωγῆς καταναλωτικῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς παραγωγῆς κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν προϋποθέτει ὅτι ἓν τμήμα τοῦ εἰσοδήματος συνεχῶς ἀποταμιεύεται ἐπενδύμενον εἰς κεφαλαιουχικὰ ἀγαθὰ. Τὰ παραγωγικὰ μέσα τὰ ἀφιερωμένα εἰς τὴν κατασκευὴν κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰδικευμένα, μὴ δυνάμενα νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ τὴν παραγωγὴν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν. Τὰ παραγωγικὰ ταῦτα μέσα παράγουν κεφαλαιουχικὰ ἀγαθὰ, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι παραλλήλως σχηματίζονται ἀποταμιεύσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπενδύονται εἰς αὐτά. Τοῦτο σημαίνει ὅτι, ἐφ' ὅσον αἱ πραγματοποιούμεναι ἀποταμιεύσεις εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὰς ἀναμενομένας ὑπὸ τῆς παραγωγῆς κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν, οὐδεμίᾳ διατάραξις προξενεῖται εἰς αὐτήν, ἐφ' ὅσον ὅμως αὗται εἶναι μεγαλύτεραι ἢ μικρότεραι, τότε διαταράσσεται ἡ οἰκονομικὴ ἰσορροπία καὶ

προκαλοῦνται ἀνωμαλῖαι εἰς τὴν παραγωγὴν, αἱ ὁποῖαι εἶναι τόσον ἐντονώτεραι, ὅσον εὐρύτεραι εἶναι αἱ ἀποκλίσεις τῆς πραγματοποιηθείσης ἀποταμιεύσεως ἀπὸ τὴν ἀναμενομένην.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ἐν σοσιαλιστικὸν Κράτος πρέπει νὰ ὀρίσῃ τοιοῦτον βαθμὸν ἀποταμιεύσεως, ὥστε νὰ καθίσταται ἐφικτὴ ἡ διατήρησις αὐτοῦ εἰς τὸ αὐτὸ ὄριον μακροχρονίως. Ἀπότομος προσωρινὴ μεγάλη αὔξησις τῆς ἀποταμιευτικῆς ἐνεργείας πρὸς τὸν σκοπὸν ταχείας δημιουργίας μεγάλου κεφαλαιουχικοῦ ἐξοπλισμοῦ καὶ ἐπανόδου κατόπιν εἰς περιωρισμένον ρυθμὸν ἀποταμιεύσεως εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ ὀδηγήσῃ εἰς κρίσιν, ἀνεργίαν καὶ ἀδράνειαν μεγάλου τμήματος τῆς παραγωγῆς κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν. Τοῦτο δὲ διότι διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ μεγάλου κεφαλαιουχικοῦ ἐξοπλισμοῦ ἰδρύνονται ἐργοστάσια καὶ κατασκευάζονται εἰδικευμέναι ἐγκαταστάσεις βάσει τῆς ἐντονωτέρας ἀποταμιεύσεως. Ταῦτα διὰ νὰ συνεχίσουν εἰς τὸ μέλλον τὴν παραγωγὴν τῶν προϋποθέτουν, ὥς ἀνεφέραμεν καὶ ἀνωτέρω, ἀμείωτον τὸν ὄγκον τῆς ἀποταμιεύσεως. Ἐφ' ὅσον ὅμως οὗτος περιορισθῇ, σοβαρὸν τμήμα τούτων ἀναγκαίως θὰ παραμείνῃ ἀδρανές. Τὸ φαινόμενον τοῦτο γίνεται περισσότερον ἔκδηλον εἰς τὰ ἀπώτερα παραγωγικὰ μέσα (ἐργοστάσια μηχανῶν, ναυπηγεῖα, βαρεῖαν βιομηχανίαν).

Δὲν ἀρκεῖ λοιπὸν ὁ καθορισμὸς ἐντόνου ρυθμοῦ ἀποταμιεύσεως πρὸς πραγματοποίησιν οἰκονομικῆς προόδου· πρέπει ἐπὶ πλέον νὰ ἐξασφαλισθῇ καὶ ἡ διατήρησις αὐτοῦ μακροχρονίως, ἄλλως ἀνατρέπεται ἡ ἰσορροπία μεταξὺ παραγωγῆς κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν καὶ καταναλωτικῶν ἀγαθῶν καὶ ἡ ταχεῖα οἰκονομικὴ πρόοδος συνοδεύεται ἀπὸ σχετικὴν ὀπισθοδρόμησιν. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας θὰ ἦτο προτιμότερος καὶ διὰ τοὺς καταναλωτὰς καὶ διὰ τὸ Κράτος ὁ καθορισμὸς βραδυτέρου ρυθμοῦ ἀποταμιεύσεως,

δυναμένου νὰ διατηρηθῇ μακροχρονίως, καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν οἰκονομικὴν ἰσορροπίαν.

Τὰ ἀνωτέρω δεικνύουν ὅτι, ὅσον προσωρινῶς ἐντονώτερος εἶναι ὁ ρυθμὸς τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς ἐπενδύσεως, τόσοι περισσότεροι διασπᾶται ἡ οἰκονομικὴ ἰσορροπία καὶ τόσοι ὀξύτερα θὰ ἐκδηλωθῇ ἡ οἰκονομικὴ κρίσις, μόλις ὁ ρυθμὸς τῆς ἀποταμιεύσεως φθάσῃ εἰς τὸ κανονικὸν τοῦ ὅριον. Ἀντιθέτως, κανονικὸς ρυθμὸς (δυνάμενος δηλαδὴ νὰ διατηρηθῇ μακροχρονίως) ἀποταμιεύσεως ἐξασφαλίζει οἰκονομικὴν ἰσορροπίαν καὶ ἀποσοβεῖ εὐρυτέρας οἰκονομικὰς διακυμάνσεις.

Τὰ ἐκτεθέντα δὲν σημαίνουν ὅμως ὅτι τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος δὲν δύναται νὰ ἐξασφαλίσῃ ταχύτεραν οἰκονομικὴν πρόοδον, μὲ διατήρησιν τῆς οἰκονομικῆς ἰσορροπίας. Τοῦτο εἶναι ἐφικτόν, ἀποτελεῖ δὲ ἓν ἀπὸ τὰ πλεονεκτήματα τῆς προγραμματικῆς οἰκονομίας τοῦ σοσιαλισμοῦ. Βασικὴ προϋπόθεσις τοῦ ὅλου προβλήματος εἶναι ἡ ἐξασφάλις τῆς συνεχείας εἰς τὸν ρυθμὸν τῆς ἀποταμιεύσεως. Ὁ ὅρος αὐτὸς εἶναι δυνατόν νὰ πληρωθῇ καὶ εἰς τὴν περίπτωσηί τοῦ καθορισμοῦ ταχύτερου ρυθμοῦ ἀποταμιεύσεως καὶ ἐπενδύσεως, ἐφ' ὅσον οὗτος εὐρίσκεται ἐντὸς τοιούτων ὁρίων ὥστε τὸ ὑπερβάλλον τὴν κανονικὴν ἀποταμίευσιν ποσοστὸν νὰ δύναται εἰς τὸ μέλλον νὰ ἀντικαθίσταται ὑπὸ τῆς αὐτομάτου αὐξήσεως τῆς κανονικῆς ἀποταμιεύσεως, λόγω τῆς ἐκ τῆς οἰκονομικῆς προόδου ἐπερχομένης αὐξήσεως τοῦ εἰσοδήματος καὶ τῆς ἀποταμιευτικῆς ἱκανότητος. Αἱ νέαι ἐπενδύσεις καὶ ἡ ἐφαρμογὴ νέων τεχνικῶν μεθόδων συντελοῦν εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος, ἄρα καὶ εἰς τὴν τόνωσιν τῆς ἀποταμιευτικῆς ἱκανότητος. Τοῦτο σημαίνει ὅτι, ἐὰν ἀρχικῶς ἐνταθῇ ἡ ἀποταμίευσις εἰς ὅριον ἀνώτερον τοῦ κανονικοῦ, δυνάμενον μεταγενεστέρως νὰ διατηρηθῇ μονίμως ἐκ τοῦ ἡυξημένου εἰσοδήματος, ὥστε τὸ ὅριον τοῦτο νὰ καταστῇ κανονικόν, ἡ ἰσορροπία τῆς παραγωγῆς μεταξύ κεφαλαίου-

χικῶν καὶ καταναλωτικῶν ἀγαθῶν δὲν διασπᾶται, ἐξασφαλίζεται δὲ οὕτω συνεχῆς οἰκονομικὴ πρόοδος, ἄνευ μεταπτώσεων. Τὸ οὐσιῶδες εἶναι νὰ ἐξευρεθῇ ποῖον εἶναι τὸ ὄριον τῆς ἰσορροπίας, αὐτὸ δὲ θὰ ἀποτελέσῃ ἔν ἀπὸ τὰ κυριώτερα ἔργα τῆς Κεντρικῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ κρίσιμον σημεῖον τοῦ προγράμματος τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω θεμελιωδῶν ζητημάτων ὑφίστανται καὶ ἄλλα δευτερεύοντα, ὑπαγόμενα εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς σοσιαλιστικῆς ὁργανώσεως.

Εἶδομεν ὅτι ἡ παραγωγικὴ λειτουργία τοῦ σοσιαλιστικοῦ Κράτους κατευθύνεται βάσει τῶν ἐνδείξεων τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι εἶναι ὑποχρεωμένον νὰ ἀκολουθῇ ἀπαρεγκλίτως εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς καὶ εἰς ὅλα τὰ ἀγαθὰ τὴν ἀρχὴν τῶν ἐξόδων. Τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος, ἔχον συγκεντρωμένον εἰς χεῖρας τοῦ ὠρισμένου τμήματος τῆς παραγωγῆς, κατευθύνον δὲ κατὰ βούλησιν τὸ ὑπόλοιπον, δύναται, κινούμενον ἀπὸ ἐλατήρια προγραμματοποιήσεως εἰς εὐρυτέραν κλίμακα τῆς ἀρχῆς τῆς δικαιοτέρας διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος, νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν παραγωγὴν καὶ τὰς τιμὰς ὠρισμένων εἰδῶν πρὸς κατεύθυνσιν διάφορον τῆς προκυπτούσης ἀντικειμενικῶς ἐκ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν.

Ἡ κατάργησις οὐσιαστικῶς τοῦ μὴ ἐξ ἐργασίας εἰσοδήματος (δεδομένου ὅτι τὸ ἐκ τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας προερχόμενον εἶναι λίαν περιορισμένον καὶ ἔχει καθολικὸν χαρακτήρα) καὶ ὁ διὰ τῆς φορολογίας περιορισμὸς τῶν ὑψηλοτέρων τυχόν ἐξ ἐργασίας εἰσοδημάτων δημιουργεῖ μικρὰς μόνον διαφορὰς εἰσοδημάτων, ὥστε νὰ δύναται νὰ ὁμιλήσῃ τις περὶ σχετικῆς ὁμοιομορφίας αὐτῶν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ ζήτησις θὰ στραφῇ πρὸς εἶδη πρώτης ἀνάγκης καὶ κοινῆς εὐμαρείας (ἤλεκτρικὸν φῶς, καλλιτέρα ἐπίπλωσις, ραδιόφωνα, ἐνδεχομένως αὐτοκίνητα), θὰ ἐγκαταλείψῃ δὲ σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου τὰ εἶδη

πολυτελείας. Τοιουτοτρόπως αἱ τιμαὶ τῶν διαφόρων ἀγαθῶν θὰ ἀποτελοῦν ἀρκετὰ ἀκριβῆ ἔνδειξιν τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν καταναλωτῶν διὰ τὰ ἀγαθὰ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς, ὅπου, ὡς εἶδομεν, αἱ τιμαὶ δὲν ἐκδηλώνουν τὰς ἐπιθυμίας τῶν καταναλωτῶν διὰ τὰ ἀγαθὰ, ἀλλ' ἀντικατοπτρίζουν οὐσιαστικῶς τὴν ἀνισοσκελίαν τῶν εἰσοδημάτων. Ἐν τούτοις καὶ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν, λόγῳ τῆς ἀποδοχῆς διαφορισμοῦ τινος τῶν εἰσοδημάτων καὶ τῆς μικρᾶς ἐπιχειρήσεως, θὰ ἦτο ἴσως ἐνδεχόμενον εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις νὰ διαφύγουν ὠρισμένα μεγαλύτερα κάπως εἰσοδήματα τὴν φορολογίαν καὶ ἐποπτείαν τοῦ Κράτους. Τὰ εἰσοδήματα ταῦτα ἀναγκασίως, μὴ δυνάμενα νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἀκινήτων, ἢ θὰ ἀπεταμιεύοντο ἢ θὰ διετίθεντο καταναλωτικῶς. Εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίπτωσιν θὰ ἐδημιούργουν ἴσως ζήτησιν πολυτελεστέρων προϊόντων, ἢ ὅποια θὰ ἔδει νὰ προκαλέσῃ, διὰ τῆς ὑψώσεως τῶν τιμῶν, μεγαλυτέραν παραγωγὴν αὐτῶν. Τὸ Κράτος ἐδῶ δέον νὰ μὴ ἀκολουθήσῃ τὸν ἀρχὴν τῶν ἐξόδων, ἐπεκτεῖνον ἀντιστοίχως τὴν παραγωγὴν τῶν πολυτελῶν αὐτῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ νὰ προβῇ εἰς μεγαλυτέραν ὕψωσιν τῶν τιμῶν, μικρὰν δὲ αὔξησιν τῆς παραγωγῆς τῶν εἰδῶν αὐτῶν. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν ἀποσπῶνται ἀξιόλογοι παραγωγικαὶ μονάδες ἀπὸ τοὺς ζωτικοὺς τομεῖς τῆς παραγωγῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπορροφᾶται ἐμμέσως ὑπὸ τοῦ Κράτους τὸ τυχὸν διαφυγὸν ὑπερβάλλον εἰσόδημα.

Ἐκτὸς ὅμως αὐτοῦ τὸ Κράτος θὰ ἠδύνατο εἰς ὠρισμένους περιπτώσεις καὶ εἰς ἄλλα εἶδη νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ μέτρον τοῦτο ἐκ λόγων ὠρισμένης σκοπιμότητος, ἀρκεῖ βεβαίως νὰ μὴ ἐπεκταθῇ εἰς εὐρυτέραν κλίμακα, ὥστε νὰ καταργήσῃ οὐσιαστικῶς τὴν ἐλευθερίαν τῆς καταναλώσεως. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ μέτρου τούτου εἶναι ὁμοία πρὸς τοὺς φόρους πολυτελείας, τοὺς ὁποίους ἐπιβάλλει καὶ τὸ ἀστικὸν Κράτος.

Τέλος δέον νὰ μὴ λησμονήσωμεν καὶ ἄλλα τινὰ προγραμματικά καθήκοντα τοῦ σοσιαλιστικοῦ Κράτους, τὸ κυριώτερον τῶν ὁποίων εἶναι ἡ συντονισμένη ἔρευνα νέων τεχνικῶν μεθόδων καὶ ἡ λελογισμένη ἐφαρμογή των εἰς τὴν παραγωγήν. Ὡς ἐσημειώσαμεν καὶ εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ἀνοίγεται σπουδαῖον πεδὶον δράσεως εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἐξασφαλίσῃ μεγάλην καὶ σταθερὰν οἰκονομικὴν πρόοδον, ἀπηλλαγμένην ἀπὸ ὀξείας διακυμάνσεως.

Ὡς πρὸς τὴν Κεντρικὴν Οἰκονομικὴν Ἐπιτροπὴν, ἡ ὁποία θὰ εἶναι μόνιμος, ἐπιφορτισμένη μὲ τὴν κατάρτισιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματος τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας, τονίζομεν ὅλως ἰδιαιτέρως ὅτι πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ ὄργανον αὐτοτελές, ἀπηλλαγμένον πολιτικῶν καὶ κομματικῶν ἐπιρροῶν, τὸ ὁποῖον θὰ ἔχῃ ὡς ἔργον πρῶτον τὴν προσαρμογὴν τοῦ κυβερνητικοῦ προγράμματος εἰς τὸν μηχανισμόν τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας καὶ δεύτερον τὸν συντονισμόν καὶ τὴν κατεύθυνσιν ὁλοκλήρου τοῦ μηχανισμοῦ τῆς παραγωγῆς, βάσει τῶν ὄρων τοὺς ὁποίους ἀνεπτύξαμεν ἄνωτέρω.

Ἡ συγκέντρωσις αὕτη τῆς οἰκονομικῆς κατευθύνσεως εἰς τὰς χεῖρας ἑνὸς ὁργάνου δημιουργεῖ τὴν ἰδεώδη βάσιν ἐπιτυχίας μᾶς προγραμματικῆς οἰκονομίας, ταῦτοχρόνως ὁμῶς ἐγκλείει καὶ σοβαροὺς κινδύνους, δεδομένου ὅτι τὰ τυχόν σφάλματα θὰ εἶναι μεγάλης βαρύτητος ὡς ἀναφερόμενα εἰς ὁλόκληρον τὸν οἰκονομικὸν μηχανισμόν. Πρὸς ἀποφυγὴν αὐτῶν πρέπει νὰ πληρωθοῦν ἀπαραιτήτως δύο βασικαὶ προϋποθέσεις : Π ρ ῶ τ ο ν, πρέπει τὰ μέλη τῆς Κεντρικῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιτροπῆς νὰ ἐκλέγωνται μεταξὺ τῶν ἱκανωτέρων καὶ φωτισμένων οἰκονομικῶν στελεχῶν, ὅχι βάσει πολιτικῶν ἢ κομματικῶν κριτηρίων, ἀλλ' ἀποκλειστικῶς βάσει τῶν ἱκανοτήτων των. Δ ε ύ τ ε ρ ο ν, πρέπει τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς αὐτῆς νὰ κατοχυρω-

θοῦν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἀποκλείεται κάθε πολιτική ἢ κομματική ἐπιρροή ἐπ' αὐτῶν. Ἐὰν δὲν τηρηθοῦν αὐστηρῶς οἱ ὅροι οὗτοι, τότε θὰ πρέπει νὰ φοβούμεθα ὅτι ἡ σοσιαλιστική μεταρρύθμισις γρήγορα θὰ φυλλορροήσῃ.

ΙΧ. ΑΙ ΗΘΙΚΑΙ ΒΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ

Ὁ σοσιαλισμός, παρ' ὅλας τὰς προσπάθειας τὰς ὁποίας κατέβαλεν ὁ Μαρξισμός νὰ τὸν ἀποχωρίσῃ ἀπὸ κάθε ἠθικὴν ιδεολογίαν ἢ ἀξίωμα καὶ νὰ τὸν παρουσιάσῃ ὡς ἐπιστημονικὴν διδασκαλίαν, προβλέπουσαν νομοτελει-
ακῶς τὴν κατάληξιν τῆς οἰκονομικῆς ἐξελιξέως εἰς τὴν σο-
σιαλιστικὴν ὀργάνωσιν, δὲν ἔχασε τὴν μορφήν τῆς ἠθικῆς
διδασκαλίας. Ὁ L. Pohle (Kapitalismus und Sozialismus,
4η ἔκδ. 1931) παρατηρεῖ σχετικῶς τὰ ἑξῆς: «Εἴμεθα σήμε-
ρον συνηθισμένοι νὰ βλέπωμεν εἰς τὸν σοσιαλισμὸν μίαν
οἰκονομικὴν θεωρίαν ἢ ἓν οἰκονομικὸν σύστημα. Ἡ οἰκονο-
μικὴ θεωρία, ἡ ὁποία συνήθως συνδυάζεται γενικῶς μὲ τὸν
σοσιαλισμὸν, δὲν ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν του. Εἶναι ἔνδυμα
μὲ τὸ ὁποῖον ἐκαλύφθη ὁ σοσιαλισμός σχετικῶς ἀργά, ἐξ
αἰτίας τοῦ ὁποίου ἡ πραγματικὴ του διαμόρφωσις ἐκφεύ-
γει ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν πολλῶν. Τόσον λόγῳ τοῦ ἐσωτερι-
κοῦ του πυρῆνος ὅσον καὶ λόγῳ τῆς προελεύσεώς του ὁ
σοσιαλισμός δέον νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς θεωρία μιᾶς ιδεώ-
δους κοινωνικῆς ὀργανώσεως, δηλαδὴ ὡς μία ιδέα φυσι-
κοῦ δικαίου ἢ φιλοσοφίας δικαίου, ὡς μία ἠθικοπλαστικὴ
ἀρχή, ἡ ὁποία χρησιμεύει ὡς κριτήριον τῆς ὑφισταμένης
κοινωνικῆς τάξεως καὶ εἰδικώτερον ὡς κριτήριον τῆς δια-
νομῆς τοῦ εἰσοδήματος. Εἰς τὰς φιλοσοφικὰς ιδέας περὶ
δικαίου, αἱ ὁποῖαι ἐμπεριέχονται εἰς τὸν σοσιαλισμὸν, προ-
σετέθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων αἱ κοινωνικοοικονομικαὶ θεω-
ρίαι, αἱ χαρακτηριζόμεναι πολλάκις σήμερον ὡς ἡ οὐσία
τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐνῶ εἰς τὴν πραγματικότητα, ὅπως καὶ
πολλὰ ἄλλα συνδεόμενα μὲ τὴν σοσιαλιστικὴν κίνησιν, εἴ-
ναι προσθῆκαι καὶ προσαυξήσεις γενόμεναι μεταγενεστέ-

πως, εις τὰς ὁποίας μόνον δευτερεύουσα σημασία δύναται νὰ ἀποδοθῇ. Ὁ ἰσχυρισμός ὅτι ὁ σοσιαλισμός διὰ τοῦ Μαρξισμού μετεβλήθη εἰς ἐπιστημονικὴν διδασκαλίαν, στηριζομένην ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῆς βάσεως ἀντικειμενικῶν γεγονότων, ἀπηλλαγμένην ἀπὸ κάθε ἠθικὸν ἰδεώδες, εἶναι αὐταπάτη».

Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ συμφωνοῦμεν ἐν μέρει μὲ τὸν Pohle: ὁ σοσιαλισμός εἶναι εἰς τὴν ἀφετηρίαν τοῦ διδασκαλία διαπνεομένη ἀπὸ ἠθικοπολιτικὰ ἰδεώδη. Ἐρωτᾶται λοιπὸν ποῖα εἶναι τὰ ἰδεώδη ταῦτα; Ἦδη, εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, ἀσχολούμενοι μὲ τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀνεφέραμεν τρεῖς ἀρχάς, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ δύο ἀποτελεῦν τὰ ἠθικοπολιτικὰ ἰδεώδη αὐτοῦ. Ταῦτα εἶναι ἡ ἐξασφάλις τῆς οἰκονομικῆς ὑπάρξεως ὅλων τῶν ἀτόμων καὶ ἡ δικαιοτέρα διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος. Ἦδη τὸ πρῶτον ἰδεώδες ἐμπεριέχει οὐσιαστικῶς καὶ τὸ δεύτερον, δεδομένου ὅτι ἡ πραγματοποίησις τοῦ εἶναι ἀδύνατος ἄνευ τῆς δικαιοτέρας διανομῆς. Διὰ νὰ παύσουν νὰ πένωνται καὶ νὰ λιμοκτονοῦν ἄτομα ἱκανὰ πρὸς ἐργασίαν, τὴν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἄλλοι ζοῦν πλουσιοπαρόχως, πρέπει τὸ Κράτος νὰ ἀναλάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν μιᾶς δικαιοτέρας διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος, ἡ ὁποία οὐσιαστικῶς δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς κοινωνικοποιήσεως τῶν παραγωγικῶν μέσων. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἡ πραγματοποίησις τῆς ἀρχῆς τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς οἰκονομικῆς ὑπάρξεως ὁδηγεῖ εἰς τὴν πραγματοποίησιν καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς δικαιοτέρας διανομῆς. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ διότι ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐξασφαλίσεως πηγάζει ἡ νέα ἠθικὴ καὶ τὸ νέον πνεῦμα, τὸ ὁποῖον εἰσάγει ὁ σοσιαλισμός, φρονοῦμεν, ὅτι τὴν κυρίαν ἠθικὴν βάσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ὁ σοσιαλισμός, ἀποτελεῖ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐξασφαλίσεως. Αὕτη εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι τι ἄλλο ἢ ἡ ἀρχὴ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης. Τελικῶς λοιπὸν ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη εἶναι τὸ νέον κύριον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον εἰ-

σάγει ὁ σοσιαλισμός, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐκπηγάζει ἡ νέα ἠθικὴ θεμελίωσις

Ἡ ἄτομισμός ἀποτελεῖ σύστημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη εἶναι ἄγνωστος. Οὗτος βασιίζεται ἀκριβῶς ἐπὶ μιᾷ ἀντιθέτου ἀρχῇ, τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῆς πάλης τῶν ἀτόμων, ὃ ὁποῖος καταλήγει εἰς τὴν συντριβὴν τῶν ἀδυνάτων ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν καὶ τὴν καταδυνάστευσιν τῶν ὀλιγώτερον ἱκανῶν ὑπὸ τῶν ἱκανωτέρων. Ὡς παρατηρεῖ ὁ Gustave le Bon (*Psychologie du socialisme*, 8η ἔκδ. 1917), «εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτὸν ὁ ἀδυνατώτερος εἶναι πάντοτε ἄοπλος ἀπέναντι τοῦ ἰσχυροῦ καὶ ὁ ἰσχυρότερος οὐδόλως διστάζει νὰ τὸν συντρίψῃ. Φεουδαρχικοὶ βαρῶνοι, χρηματιστικοὶ βαρῶνοι ἢ βιομηχανικοὶ βαρῶνοι πολὺ ὀλίγον ἐφείσθησαν μέχρι τοῦδε ἐκείνων τοὺς ὁποίους αἱ περιστάσεις ἔρριπτον εἰς τὰς χεῖρας των». Αἱ παρατηρήσεις αὗται εἶναι, νομίζομεν, λίαν χαρακτηριστικαὶ διὰ τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς, τὸ ὁποῖον ἐμφορεῖται ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῆς πάλης, ἅρα τῆς συντριβῆς καὶ τῆς ὑποταγῆς. Ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη εἶναι, ἐπαναλαμβάνομεν, ἄγνωστος εἰς τὸ καθαρῶς ἀτομιστικὸν σύστημα. Εἰς αὐτὸ γνωστὴ εἶναι μόνον ἡ φιланθρωπία καὶ ἡ ἐλεημοσύνη, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν προέρχονται ἐξ αἰσθημάτων κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἀλλ' ὀφείλονται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς οἶκτον ἢ ἐπίδειξιν. Ἐν τούτοις ἡ νεωτέρα ἐξέλιξις ἀπέδειξεν ὅτι ὁ ἀτομισμός δὲν παρέμεινε τελικῶς εἰς τὴν ἄκρατον ἀρχὴν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ἐξανασθῆναι ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν πραγμάτων νὰ κάμῃ βαθμηδὸν σημαντικὰς παραχωρήσεις εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης. Αἱ παραχωρήσεις αὗται εἶναι οὐσιαστικῶς δολόκληρος ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ, αἱ κοινωνικαὶ ἀσφαλίσεις, κλπ. Ἐδῶ παρατηροῦμεν ὅτι περιορίζεται ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῆς πάλης, ἡ ὁδηγοῦσα εἰς τὴν πλήρη ἀδιαφορίαν τοῦ Κράτους καὶ τῆς κοινωνίας διὰ τὴν οἰκονομικὴν ὑπαρξιν τῶν ἀτόμων καὶ υἱοθετεῖται ὁλονέν εἰς

εὐρυτέραν κλίμακα, ἡ ἀρχὴ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἀντίθετος πρὸς τὴν πρώτην. Ἡ μακροχρόνιος καὶ συνεχῶς προϊούσα αὐτὴ μεταστροφή δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι γίνεται βάσει σχεδίου τινὸς καὶ ἐλευθέρων ἀποφάσεων τοῦ νομοθέτου. Κατὰ τὴν γνώμην μας, πρόκειται περὶ μιᾶς νομοτελειακῆς ἐξελίξεως, ἡ ὁποία ἀναγκαίως ὀδηγεῖ ἐκ τοῦ ἀτομισμού εἰς τὸν σοσιαλισμόν. Ἴδου δὲ πῶς συμβαίνει τοῦτο. Ἀνέκαθεν, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐδημιουργήθη ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν διαφόρων οἰκονομικῶν μονάδων, παρουσιάσθη τὸ φαινόμενον τοῦ κοινωνικοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων καὶ τῆς ἀλληλεξαρτήσεως τῶν μονάδων αὐτῶν. Ὁ καταμερισμὸς αὐτὸς τῶν ἔργων ἐπεξετάθη σημαντικῶς, μέχρις ὅμως τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος δὲν εἶχε λάβει μεγάλας διαστάσεις. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν νέων τεχνικῶν μεθόδων εἰς τὴν βιομηχανίαν, τὴν γεωργίαν καὶ τὴν συγκοινωνίαν, ὁ κοινωνικὸς καταμερισμὸς τῶν ἔργων κατέστη τεράστιος, ὁσημέραι ἐπεκτεινόμενος. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι εἰς τὴν Μεγάλῃν Βρεττανίαν κατὰ τὸ ἔτος 1931 ὁ ἀριθμὸς τῶν διαφόρων ἐπαγγελματίων ἀνῆρχετο εἰς 35.000. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ἀλληλεξάρτησις καὶ ἡ ἀλληλοσυμπλήρωσις μεταξὺ τῶν διαφόρων ὑποκειμένων τῆς οἰκονομίας ἔγινεν ἐξαιρετικὰ πολύπλοκος καὶ λεπτή. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὠδήγησεν ἀναγκαστικῶς εἰς τὴν βαθμιαίαν ἀλλὰ προϊούσαν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ ἐχθρικοῦ πρὸς αὐτὴν ἀτομιστικοῦ καθεστῶτος. Πράγματι, ἀφ' ἧς στιγμῆς τὸ δίκτυον τοῦ κοινωνικοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων ἔγινε τόσο πολυσχιδὲς καὶ λεπτόν, ἡ μὴ ἐξεύρεσις ἀπὸ τὸ ἄτομον ἀπασχολήσεως τὴν στιγμὴν καθ' ἣν τοῦτο προσφέρει τὴν ἐργασίαν του, δὲν σημαίνει ὑπαιτιότητα τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ τῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία βασιίζεται ἐπὶ τοῦ καταμερισμοῦ αὐτοῦ. Δὲν πταίει τὸ ἄτομον, ἀλλ' ἡ κοινωνικοοικονομικὴ διάρθρωσις. Ἡ κοινωνία

λοιπὸν εἶναι οὐσιαστικῶς ὑπεύθυνος διὰ τὸ ἄτομον, τὸ ὁποῖον δὲν εὐρίσκει ἀπασχόλησιν. Διὰ τοῦτο ἡ κοινωνία πρέπει νὰ εἶναι ἀλληλέγγυος πρὸς τὸ ἄτομον, ὅταν αὐτὸ παραμένῃ ἄνεργον καὶ ἀβοήθητον. Αὐτοὶ εἶναι οὐσιαστικῶς οἱ λόγοι οἱ ὁποῖοι ὠδήγησαν βαθμηδὸν εἰς τὴν ὁλονὲν εὐρυτέραν ἐπέκτασιν τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης. Ὅσον περισσότερον ἐπεξετείνεται ὁ κοινωνικὸς καταμερισμὸς τῶν ἔργων καὶ ὅσον περισσότερον ἐξεδηλοῦντο τὰ μειονεκτήματα τοῦ διὰ τὰ ἄτομα, τόσοι περισσότερον εἰσεχώρει τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης καὶ περιορίζετο τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ὑπὸ τὴν πίεσιν ἰδίως τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Σήμερον ἐφθάσαμεν εἰς ἓν σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον εἰς εὐρυτάτην κλίμακα ἔχει διεισδύσει ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη κυρίως ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς. Ἡ ἐξέλιξις ὅμως δὲν ἐσταμάτησεν ἐδῶ· φρονοῦμεν ὅτι ἡ ἐπέκτασις τοῦ πνεύματος τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης θὰ συνεχισθῇ καὶ θὰ καταλάβῃ ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ οἰκονομικοῦ βίου, ὅποτε πλέον θὰ ἔχωμεν σοσιαλισμόν. Διότι σοσιαλισμὸς εἶναι οὐσιαστικῶς σύστημα πλήρους κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης. Τὴν ἀνταγωνιστικὴν ἀρχὴν ἀντικαθιστᾷ ἡ ἠθικὴ ἀρχὴ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης. Βεβαίως σοσιαλισμὸς δὲν εἶναι μόνον κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη, εἶναι καὶ δικαιοτέρα διανομή, ἡ δευτέρα ὅμως αὕτῃ ἠθικῇ ἀρχῇ, ὥς ἐτονίσσαμεν, ἐκπηγάζει αὐτομάτως ἐκ τῆς πρώτης, τὴν ὁποίαν καὶ συμπληρώνει.

Ἡ νέα λοιπὸν ἠθικὴ ἀρχὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη, ἡ ὁποία ἐκτοπίζει τὴν ἀνταγωνιστικὴν ἀρχὴν τοῦ ἀτομισμοῦ. Αὐτὸ εἶναι τὸ νέον πνεῦμα, τὸ νέον ἀξίωμα, τὸ νέον ἔδεῶδες, τὸ ὁποῖον διαφέρει τεραστίως ἀπὸ τὸ παλαιὸν ἀνταγωνιστικόν.

Ἡ ἐπιτυχία τῆς σοσιαλιστικῆς μεταρρυθμίσεως θὰ ἐξαρτηθῇ κατὰ πολὺ ἀπὸ τὴν ἱκανότητα τοῦ σοσιαλιστικοῦ Κράτους νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς πολίτας τοῦ τὴν ἀρχὴν τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης. Ἐκαστος πρέπει νὰ κατανο-

ήση ὅτι ἐργαζόμενος συμπράττει εἰς τὴν δημιουργίαν ἐνὸς κοινωνικοῦ προϊόντος, τὸ ὁποῖον θὰ κατανεμηθῇ δικαίως μεταξὺ τῶν συμβαλλόντων εἰς τὴν παραγωγήν του. Ἀνταγωνιστικὰ συμφέροντα, ἀγῶνες, πιέσεις καὶ ἐκμεταλλεύσεις ξένης ἐργασίας δὲν ὑφίστανται, διότι εἴτε τὸ Κράτος εἶναι ἰδιοκτῆτης τῶν παραγωγικῶν μέσων εἴτε ἡ μικρὰ ἰδιοκτησία εἶναι κατανεμημένη κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἀποκλείεται κάθε ἐκμετάλλευσις. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας πρέπει νὰ θεμελιωθῇ τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης εἰς κάθε πολίτην τοῦ σοσιαλιστικοῦ Κράτους. Πρέπει ὅλοι νὰ διαπαιδαγωγηθοῦν εἰς αὐτὸ τὸ πνεῦμα καὶ νὰ ἀναπτύξουν τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀμοιβαίου κοινωνικοῦ καθήκοντος, τῆς ἀμοιβαίας κοινωνικῆς ἐξασφαλίσεως. Τὸ πνεῦμα αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον, ἐκτὸς τῶν ἄλλων μέσων τὰ ὁποῖα ἀνεφέραμεν εἰς προηγούμενα κεφάλαια, θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἀκόμη μεγαλυτέρας ἐργατικῆς βουλήσεως καὶ δραστηριότητος τοῦ πληθυσμοῦ. Ὡς παρατήρησεν ὁ Κ. Bücher (*Sozialisierung*, 1919) «ἡ κοινωνικοποίησις ἀπαιτεῖ πιστοὺς εἰς τὸ καθῆκον ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν νὰ ὑποτάσσωνται εἰς ἓνα ὑψηλότερον γενικώτερον σκοπὸν».

Ὑπάρχουν οἱ φρονούντες ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπὸ ἀπόψεως ψυχουσυνθέσεως ἀμετάβλητος, οἷαδῆποτε δὲ προσπάθεια ἐπηρεασμοῦ του ἐκ τῶν ἔξωθεν πρὸς δημιουργίαν διαφόρου νοοτροπίας καὶ ἰδεολογίας εἶναι καταδικασμένη εἰς ἀποτυχίαν. Εἴμεθα καὶ ἡμεῖς πεπεισμένοι ὅτι πλήρης μεταβολὴ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι οὕτοπια, ὃ ἐπηρεασμὸς ὅμως καὶ ἡ διάπλασις αὐτῆς εἶναι μέχρις ἐνὸς σημείου δυνατά. Τοῦτο ἐπεβεβαίωσε καὶ ἡ πεῖρα τῆς ἱστορίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνευρίσκομεν πλεῖστα παραδείγματα ἐπηρεασμοῦ τῆς νοοτροπίας τῶν ἀνθρώπων μέχρι τυποποιήσεως αὐτῆς καὶ ἰδίως τῆς νέας γενεᾶς. Διὰ ποῖον λόγον δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ἀναλογόν τι καὶ ἓν σοσιαλιστικὸν Κράτος ;

Χ. ΤΟ ΕΚΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ

Ὁ σοσιαλισμὸς δὲν ἀποβλέπει μόνον εἰς τὴν δικαιοτέραν διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος καὶ εἰς τὴν αὕξησιν τῆς παραγωγικότητος, ἀλλὰ, ὡς εἶδομεν καὶ εἰς προηγούμενα κεφάλαια, ἐπιδιώκει γενικώτερον καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἐπιπέδου τῆς εὐημερίας τοῦ πληθυσμοῦ. Αἱ ἐπιδιώξεις τοῦ σοσιαλισμοῦ εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἀποτελοῦν σοβαρώτατον ἐκπολιτιστικὸν ἔργον, ἀποβλέπον εἰς τὴν ἠθικὴν ἐξύψωσιν τῶν ἀτόμων, εἰς τὴν ἠθικὴν, πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν τῶν ἀγωγὴν, εἰς τὴν γενικὴν τῶν δηλ. μόρφωσιν, οὕτως ὥστε νὰ καταστοῦν ἱκανὰ νὰ θεραπεύουν ἀνωτέρας πολιτιστικὰς ἀνάγκας. Διὰ τοῦτο ὁ σοσιαλισμὸς ἀποδίδει ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὰς καλουμένας συλλογικὰς ἀνάγκας, δηλαδή τὰς ἀνάγκας ἐκείνας αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται νὰ ἱκανοποιηθοῦν μονομερῶς ὑπὸ τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων διὰ μεμονωμένων ἀγαθῶν ἀλλὰ συλλογικῶς διὰ κοινῶν ἀγαθῶν.

Εἰς κάθε μορφήν οἰκονομικῆς ὀργανώσεως, στηριζομένης ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ὑφίστανται συλλογικαὶ ἀνάγκαι, καλύπτομεναι ὑπὸ συλλογικῶν ἀγαθῶν. Καὶ εἰς τὸ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς ὑφίστανται συλλογικαὶ ἀνάγκαι ἱκανοποιούμεναι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Κατὰ τὰς τελευταίας μάλιστα δεκαετηρίδας διαπιστώνει τις συνεχῇ αὕξησιν τῶν συλλογικῶν αὐτῶν ἀναγκῶν καὶ ἀντίστοιχον αὕξησιν τῆς παραγωγῆς συλλογικῶν ἀγαθῶν, ἡ ὁποία διενεργεῖται κυρίως ὑπὸ τοῦ Κράτους. Διὰ τοῦτο δύναται νὰ ὁμιλήσῃ τις δικαίως περὶ αὐξοῦσης κρατικῆς δραστηριότητος πρὸς ἱκανοποίησιν συλλογικῶν ἀναγκῶν. Ἐν τούτοις τὸ ἀστικὸν Κράτος δὲν ἔδωκε τὴν πρέπουσαν σημασίαν εἰς τὰς συλλογικὰς

αὐτὰς ἀνάγκας, αἱ ὅποῖαι οὐσιαστικῶς δὲν εἶναι ἄλλο τι ἢ ἀνάγκαι πολιτισμοῦ, ἀνάγκαι τῶν ἐργαζομένων τάξεων, δηλαδή τῶν μαζῶν. Ἰκανοποιήσις δὲ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν σημαίνει ἐξύψωσιν τοῦ ὕλικου καὶ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τῆς ζωῆς τῶν μαζῶν. Διὰ τοῦτο τινὲς ὑπεστήριξαν ὅτι διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν συλλογικῶν ἀναγκῶν ἐπέρχεται τρόπον τινὰ δημοκρατικοποίησις τῶν ἀναγκῶν.

Τὸ πνεῦμα τῆς κεφαλαιοκρατίας εἶναι κατὰ βάσιν, ὡς εἶδομεν, ἀντίθετον πρὸς τὴν ἐπέμβασιν αὐτὴν τοῦ Κράτους καὶ τὴν διεύρυνσιν τοῦ κύκλου τῆς οἰκονομικῆς του δραστηριότητος πρὸς ἱκανοποίησιν συλλογικῶν ἀναγκῶν. Ἐὰν δὲ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τὸ Κράτος ἀνέπτυξε σημαντικὴν δραστηριότητα ἐπὶ τοῦ πεδίου αὐτοῦ τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν πίεσιν τῶν πραγμάτων, εἰς τὴν ἀντίδρασιν τῶν διαφόρων κοινωνικῶν ρευμάτων καὶ τῶν μαζῶν, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὴν πρόθεσιν ὅπως διὰ τῶν μέτρων αὐτῶν συγκρατηθῇ ὅσον τὸ δυνατόν μακρότερον εἰς τὴν ζωὴν τὸ καταρρέον κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς καὶ ἀποφευχθῇ ἡ κοινωνικοποίησις. Παρ' ὅλα ὁμως ταῦτα τὸ κεφαλαιοκρατικὸν Κράτος πόρρω ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ ἔχη δημιουργήσει εἰς βαθμὸν ἱκανοποιητικὸν τὰς στοιχειώδεις προϋποθέσεις πρὸς κάλυψιν τῶν συλλογικῶν ἀναγκῶν τῶν μαζῶν. Μόνον τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος, τοῦ ὁποῦ αὐτὸ τοῦτο τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ ἱκανοποίησις συλλογικῶν ἀναγκῶν, δύναται νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, δύναται δηλαδή διὰ τῆς ἐπεκτάσεως καὶ τῆς συστηματικῆς ἱκανοποιήσεως τῶν συλλογικῶν ἀναγκῶν νὰ ἐξυψώσῃ ἠθικῶς καὶ πολιτιστικῶς τὰς μάζας. Ἡ εὐρυτέρα θεραπεία τῶν συλλογικῶν τούτων ἀναγκῶν τῶν μαζῶν ἀποτελεῖ τὸ συμπλήρωμα τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας, τὴν ὁποίαν ἐθεωρήσαμεν εἰς προηγούμενον κεφάλαιον ὡς τὴν ἀναγκαίαν βάσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ ἔπρεπε νὰ στηριχθῇ τὸ οἰκοδόμημα τῶν νέων ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ἀξιών, τὸ ὁποῖον θὰ πληρώσῃ τὸ ὑπάρχον εἰς τὰς προλεταριακὰς μάζας τῆς κεφαλαιο-

κρατίας κενόν. Διότι ἐνῶ ἡ γενικὴ καθιέρωσις τῆς μικρᾶς ιδιοκτησίας ἐξασφαλίζει τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἰδίας ἀτομικότητος ἐκάστου καὶ δημιουργεῖ τὸν ὑλικὸν χῶρον τῆς ἐλευθέρας διαμορφώσεως τῆς προσωπικότητός του, ἡ ὑπὸ τοῦ Κράτους συστηματικὴ ἱκανοποίησις τῶν συλλογικῶν ἀναγκῶν καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ παιδαγωγικοῦ τοῦ ἔργου καὶ τὴν ἐνστάλαξιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πολιτῶν τῶν νέων ἠθικῶν ἀξιών.

Αἱ συλλογικαὶ ἀνάγκαι διακρίνονται εἰς δύο κατηγορίας: εἰς ὑλικὰς καὶ εἰς πνευματικὰς. Καὶ τὰς δύο ταύτας κατηγορίας ἀναγκῶν θὰ ἐπιδιώξῃ νὰ ἱκανοποιήσῃ προοδευτικῶς κατὰ τὸν καλῦτερον τρόπον τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος. Ὡς μᾶς ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ τονίσωμεν εἰς προηγούμενον κεφάλαιον ἡ κάλυψις μόνον τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν, ἔστω καὶ κατὰ τὸν πληρέστερον τρόπον, δὲν εἶναι ἀρκετὴ διὰ νὰ γίνῃ ὁ ἄνθρωπος εὐτυχής. Ἀπαιτεῖται ἐκ παραλλήλου καὶ ἡ ἱκανοποίησις τῶν πνευματικῶν ἢ λανθανουσῶν πνευματικῶν τοῦ ἀναγκῶν διὰ νὰ καταστή οὗτος πραγματικῶς εὐτυχής. Ὡς ὁμως ἐτονίσσαμεν, ἐπὶ τοῦ πεδίου αὐτοῦ ἀκριβῶς ἀπέτυχεν ἡ κεφαλαιοκρατία, διότι ἐκτὸς τῶν ἄλλων ὑπῆρξεν ἀνίκανος νὰ παράσχῃ τὰ μέσα τῆς θεραπείας τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν τῶν μαζῶν. Τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος, εἰς τῶν κυριωτέρων λόγων τῆς δημιουργίας τοῦ ὁποῦ εἶναι ἡ ἱκανοποίησις τῶν συλλογικῶν ἀναγκῶν τοῦ πληθυσμοῦ, θὰ ἐπιδιώξῃ ἀκριβῶς τὴν δημιουργίαν τῶν καλυτέρων προϋποθέσεων πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν.

Καὶ ὥς πρὸς μὲν τὰς ὑλικὰς συλλογικὰς ἀνάγκας τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος θὰ προβῇ εἰς τὴν συστηματικὴν ἐκτέλεσιν διαφόρων ἔργων, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπιτρέψουν τὴν πληρεστέραν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν εἰς ὁλόκληρον τὸν πληθυσμόν. Τοιαῦτα ἔργα εἶναι τὰ συγκοινωνιακά, τοῦ φωτισμοῦ, τῆς ὑδρεύσεως, τῆς ὑγιεινῆς, τῶν πάρκων, τῶν γυμναστηρίων κλπ.

Ὡς πρὸς τὰς πνευματικὰς δὲ ἀνάγκας, τονίζομεν ὅτι εἰς αὐτὰς θὰ ἀποδοθῇ ὅλως ἰδιαιτέρα σημασία ὑπὸ τοῦ σοσιαλιστικοῦ Κράτους, διότι, ὥς καὶ ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν, διὰ τῆς ἱκανοποιήσεως κυρίως τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν θὰ ἐπιτύχῃ τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος τὴν ἐκπολιτιστικὴν καὶ ἠθικὴν ἐξύψωσιν τῶν μαζῶν. Οὕτω θὰ ἀποδώσῃ ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὸ ζήτημα τῆς παιδείας καὶ ἐν γένει τῆς μορφώσεως ὁλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ. Θὰ προσπαθήσῃ δηλ. ἀναλόγως τῶν μέσων τὰ ὁποῖα θὰ διαθέτῃ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ μορφωτικὸν τοῦ ἔργον ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον πέραν τοῦ ὁρίου τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως. Τὸ εὐρὺ αὐτὸ μορφωτικὸν τοῦ ἔργον θὰ γίνεταί ἐπὶ τῇ βάσει ὠρισμένης κατευθύνσεως, θὰ ἀποβλέπῃ δὲ εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἠθικοῦ καὶ ψυχικοῦ κόσμου τῶν ἀτόμων διὰ τὴν προσδοχὴν τῶν νέων ἠθικῶν ἀξιῶν καὶ τοῦ σοσιαλιστικοῦ πνεύματος. Ἐπὶ πλέον χάριν τῶν εὐρυτέρων πολιτιστικῶν τοῦ ἐπιδιώξεων τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος θὰ δημιουργήσῃ εἰς μεγάλην κλίμακα πολιτισμένα μέσα ψυχαγωγίας καὶ ἀναψυχῆς τοῦ πληθυσμοῦ.

Ἰδιαιτέραν ἐξ ἄλλου σημασίαν θὰ δώσῃ τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος εἰς τὴν ἐργασίαν. Μᾶς ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ τονίσωμεν ὅτι εἰς ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους λόγους τῆς καταπτώσεως τῶν μαζῶν ὑπὸ τὸ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς εἶναι ἡ μηχανοποίησις καὶ ὁ λεπτομερὴς καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας, ὁ ὁποῖος μετέβαλε τοὺς ἐργαζομένους ἀπὸ πνευματικὰ ὄντα εἰς ἄψυχα ἐργαλεῖα. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι διὰ τῶν διαφόρων τεχνικῶν τελειοποιήσεων ἐπεζητήθη ὁ αὐτοματισμὸς τῶν μηχανῶν μέχρι τοιούτου σημείου, ὥστε νὰ ἀπαλλαγῇ ὁ ἐργάτης ἀπὸ τὰς μηχανικὰς καὶ πνευματοκτόνους κινήσεις καὶ νὰ μεταβληθῇ εἰς ἐλεγκτήν, νὰ γίνῃ δηλαδή ἀπὸ δοῦλος κύριός της. Τοῦτο ὅμως ἐλάχιστα μόνον κατωρθώθη, καὶ ἐκ τεχνικῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι τὸ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς, λόγῳ τῆς φύσεώς του, ἀπέβλεψε πάντοτε εἰς τὴν αὔξησιν τῆς

παραγωγικότητος, ἀδιαφορήσαν ἐὰν αὕτη ἐγίνετο εἰς βάρος τῆς πνευματικῆς καὶ σωματικῆς ἀκεραιότητος τοῦ ἐργάτου. Τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος, τὸ ὁποῖον ὡς βασικὸν σκοπὸν ἔχει τὴν ἀνύψωσιν τῆς εὐημερίας τῶν ἐργαζομένων, δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ χρησιμοποιήσῃ ὅλα τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ καταστήσουν τὴν ἐργασίαν εἰς ὅλους τοὺς παραγωγικοὺς κλάδους καὶ ἰδίως εἰς τὴν βιομηχανίαν εὐχάριστον. Δὲν θὰ ἀποβλέψῃ μόνον εἰς τὸ νὰ αὐξήσῃ τὰ μέσα πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν, ἀλλὰ ταῦτοχρόνως θὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐλαφρώσῃ καὶ νὰ ἀνακουφίσῃ τὸν ἀνθρώπινον πόνον καὶ μόχθον, ὃ ὁποῖος καταβάλλεται διὰ τὴν παραγωγὴν τῶν μέσων αὐτῶν. Διότι, πράγματι, δὲν πρέπει νὰ ἀντιλαμβανώμεθα τὴν εὐημερίαν τοῦ ἀνθρώπου μόνον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν του, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς καταβαλλομένης προσπάθειας τοῦ πρὸς δημιουργίαν τῶν μέσων πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν. Εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο σημεῖον ἡ κεφαλαιοκρατία ἀπέδωσε ἐλαχίστην σημασίαν. Ναὶ μὲν, παρὰ τὴν ἄνισον διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος, κατώρθωσε νὰ βελτιώσῃ κάπως τὸ ὕλικόν ἐπίπεδον τῆς ζωῆς τῶν ἐργαζομένων τάξεων, δὲν κατέβαλεν ὅμως καμμίαν σοβαρὰν προσπάθειαν διὰ τὴν ἀνακούφισιν τοῦ πόνου καὶ τοῦ μόχθου τῆς ἐργασίας των. Ἔκαμε μόνον οἰκονομίαν ἀγαθῶν καὶ ὄχι οἰκονομίαν ἀνθρώπων. Ὁ σοσιαλισμὸς ἀντιθέτως δὲν θὰ κάμῃ μόνον οἰκονομίαν ἀγαθῶν, ἀλλ' ἐκ παραλλήλου καὶ οἰκονομίαν ἀνθρώπων. Λέγοντες τὰ ἀνωτέρω δὲν διαπνεόμεθα ἀπὸ τὴν ἄκρατον αἰσιοδοξίαν τοῦ Engels, ὃ ὁποῖος ὑπεστήριξεν ὅτι εἰς τὸν σοσιαλισμὸν «ἡ ὀργάνωσις τῆς παραγωγῆς θὰ εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἡ παραγωγικὴ ἐργασία ἀπὸ μέσον ὑποδουλώσεως θὰ μεταβληθῇ εἰς μέσον λυτρώσεως τῶν ἀνθρώπων, δεδομένου ὅτι εἰς κάθε ἄτομον θὰ παρέχῃ τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαμορφώσῃ καὶ νὰ ἀναπτύσσῃ ὅλας τοὺς τὰς ἱκανότητάς, σωματικὰς καὶ πνευματικὰς, πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις, καὶ θὰ μεταβληθῇ ἀπὸ

βάρος εις εὐχαρίστησιν». Πιστεύομεν ὅμως ὅτι, ἐάν ἡ ἐργασία ὑπὸ τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς δὲν θὰ μεταβληθῇ τελικῶς ἀπὸ βάρος εις εὐχαρίστησιν (ὁπότε θὰ ἔπαυε νὰ εἶναι ἐργασία), πάντως θὰ παύσῃ νὰ εἶναι τυραννία τοῦ ἐργάτου.

Εἰς τοῦτο θὰ συντελέσῃ σημαντικῶς καὶ ἡ συστηματοποίησης τῆς τεχνικῆς προόδου, τῶν ὀργανωτικῶν βελτιώσεων καὶ ἡ λελογισμένη χρησιμοποίησις αὐτῶν εις τὴν παραγωγήν. Διότι αἱ βελτιώσεις αὗται δὲν θὰ χρησιμοποιηθοῦν ἐξ ὀλοκλήρου διὰ τὴν αὔξησιν τῆς παραγωγῆς καὶ τὴν διατήρησιν τῶν ἰδίων ὥρων ἐργασίας, ἀλλὰ κατὰ ὠρισμένον ποσοστὸν διὰ τὴν οἰκονομικὴν πρόοδον, κατὰ ὠρισμένον δὲ ποσοστὸν διὰ τὴν σχετικὴν ἐλάττωσιν τῶν ὥρων ἐργασίας. Τοῦτο ἐπραγματοποιήθη ἐν μέρει καὶ ἐπὶ τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ καθεστώτος, κατόπιν ὅμως σφοδρῶν καὶ μακροχρονίων ἀγώνων τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Ἀντιθέτως, εις τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς τοῦτο θὰ ἀποτελέσῃ μίαν τῶν ὠραιότερων ἐπιδιώξεων τοῦ Κράτους κατὰ τρόπον λελογισμένον καὶ συστηματικὸν ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνθρωποοικονομίας. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο πᾶσα τεχνικὴ καὶ ὀργανωτικὴ πρόοδος δὲν θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο ἀποκλειστικῶς εις τὴν αὔξησιν τῆς παραγωγῆς, ἀλλ' ἐν μέρει καὶ εις τὴν σχετικὴν μείωσιν τῶν ὥρων ἐργασίας. Τοῦτο κατὰ τὸν Simiand (*Le salaire, l'évolution sociale et la monnaie*, 1933) ἀνταποκρίνεται καὶ πρὸς μίαν φυσικὴν ροπὴν τοῦ ἀνθρώπου, διότι, ὡς τονίζει, ὁμαδικοὶ ψυχολογικοὶ νόμοι ὁδηγοῦν τὰ ἄτομα νὰ προτιμοῦν ἀντὶ μεγάλης αὐξήσεως τοῦ εἰσοδήματός των ἔναντι τῶν αὐτῶν ὥρων ἐργασίας, μικροτέραν αὔξησιν τοῦ εἰσοδήματος ἔναντι μειώσεως τῶν ὥρων ἐργασίας.

Ἡ μείωσις αὕτη τῶν ὥρων ἐργασίας δὲν θὰ ἀντιστοιχῇ ὅμως πρὸς ἀληθινὴν ἀνύψωσιν τῆς εὐημερίας τοῦ λαοῦ, ἐάν αἱ ὥραι ἀναπαύσεως χρησιμοποιοῦνται κακῶς (εἰς τὴν οἰνοποσίαν, χαρτοπαιξίαν κλπ.). Διὰ τοῦτο ἡ ἐκπολιτιστικὴ δρᾶσις τοῦ σοσιαλιστικοῦ Κράτους θὰ προβλέψῃ καὶ

διὰ τὴν χρησιμοποίησιν ὠρισμένων ὥρων ἀναπαύσεως πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ πνευματικοῦ, καλλιτεχνικοῦ, αἰσθητικοῦ κλπ. ἐπιπέδου, ὡς καὶ τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς τοῦ λαοῦ. Θὰ προβλεφθῇ ἡ φοίτησις τῶν ἐργαζομένων εἰς λαϊκὰ πανεπιστήμια, ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα, εἰς σχολὰς καλῶν τεχνῶν, εἰς βιβλιοθήκας, εἰς κέντρα σωματικῆς ἀγωγῆς κλπ.

Τὸ σημερινὸν Κράτος ἀδιαφορεῖ πῶς χρησιμοποιεῖ ὁ ἐργάτης τὰς ὥρας τῆς ἀναπαύσεώς του, ἐξερχόμενος τοῦ ἐργοστασίου. Ἀλλὰ ἐάν ὁ ἐργαζόμενος ἐγκαταλείπῃ τὸ ἐργοστάσιον διὰ νὰ καταφύγῃ εἰς καπηλεῖα ἢ χαρτοπαίγνια, ἐκλείπει σχεδὸν πᾶν κοινωνικὸν ὄφελος ἐκ τῆς μείωσews τῶν ὥρων ἐργασίας. Ἡ ἐγκληματικὴ αὕτη ἀδιαφορία τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ Κράτους διὰ τὸν ἐργάτην θὰ ἐκλείψῃ εἰς τὸν σοσιαλισμὸν καὶ θὰ ἀντικατασταθῇ μὲ τὸ στοργικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ Κράτους διὰ τὰς ὥρας ἀναπαύσεως τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν μείωσιν τῶν ὥρων ἐργασίας, τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος θὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν τεχνικὴν καὶ ὀργανωτικὴν πρόοδον ἐν μέρει καὶ πρὸς αὔξησιν τοῦ ὁρίου ἡλικίας ἐνάρξεως ἐργασίας εἰς τὸ ἐργοστάσιον καὶ πρὸς μείωσιν τοῦ ὁρίου ἡλικίας παραμονῆς εἰς αὐτό.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστὼς θὰ ἐπιδιώξῃ τὴν παράτασιν τῆς περιόδου ἐκπαιδεύσεως τῶν παιδιῶν. Μέχρις ὠρισμένης ἡλικίας ὅλα τὰ παιδιά θὰ φοιτοῦν ὑποχρεωτικῶς εἰς τὰ σχολεῖα. Μετὰ ταῦτα, ἀναλόγως τῆς ἐπιδόσεως καὶ ἰδιοφυΐας των, θὰ φοιτοῦν εἴτε εἰς ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα πρὸς ὀριστικὸν τεχνικὸν προσανατολισμὸν των, εἴτε εἰς ἄλλας ἀνωτέρας σχολὰς. Οὕτως ἕκαστος θὰ γίνεται ἀναλόγως τῆς ἐπιδόσεως καὶ τῆς ἰδιοφυΐας του εἴτε ἐργάτης, εἴτε γεωργός, εἴτε τεχνικός, εἴτε ἐπιστήμων.

Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ὁ ἐργαζόμενος θὰ ἐγκαταλείπῃ τὸ ἐργοστάσιον ὅταν φθάσῃ εἰς ὠρισμένον ὄριον

ήλικίας. Οί οὕτως ἀποχωροῦντες ἀπὸ τὰ ἐργοστάσια θὰ εὐρίσκουν εὐκαιρίαν νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ ἄλλα ἔργα ἐλαφρότερα, πνευματικῆς, αἰσθητικῆς ἢ τεχνικῆς φύσεως, διότι τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος θὰ φροντίζει διὰ τὴν καταπολέμησην τῆς ἄνευ λόγου ἀργίας

Οὕτω τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος μὲ τὴν εὐρείαν ἀντίληψιν τοῦ περὶ τῆς εὐημερίας τοῦ λαοῦ θὰ κατορθώσῃ νὰ δημιουργήσῃ τὰς ὕλικας, ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς ἐκείνας προϋποθέσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ καταστήσουν τὸν ἄνθρωπον ἱκανὸν νὰ αἰσθάνεται βαθέως τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐργασίας, μὲ ἄλλας λέξεις εὐτυχίᾳ, καὶ θὰ θεμελιώσῃ τὴν κοινωνίαν ἐπὶ οἰκονομικῶν, κοινωνικῶν καὶ ἠθικῶν βάθρων ἀνωτέρου πολιτισμοῦ, ἀξίων τοῦ ἀνθρώπου.

ΧΙ. ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Προτού εισέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος τοῦ συμβιβαστοῦ τοῦ σοσιαλισμοῦ μὲ τὴν δημοκρατίαν θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ καθορίσωμεν τί ἐννοοῦμεν λέγοντες δημοκρατίαν.

Μὲ τὸν καθορισμὸν τοῦ περιεχομένου τῆς δημοκρατίας ἔχουν ἀσχοληθῇ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπειρία συγγραφέων. Ἐνῷ ὅμως τὴν οὐσίαν τῆς δημοκρατίας τὴν αἰσθάνονται καὶ τὴν ἀντιλαμβάνονται καὶ οἱ πλεον ἀπλοῖκοι ἄνθρωποι, εἰς τοὺς περισσοτέρους συγγραφεῖς συναντᾷ τις στρυφνοὺς καὶ νομικίζοντας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὀρισμούς, οἱ ὅποιοι χάνονται εἰς τύπους καὶ παραμελοῦν τὴν οὐσίαν. Δὲν προτιθέμεθα νὰ ἀσχοληθῶμεν ἐδῶ εὐρύτερον μὲ τὸ θέμα τοῦ ὀρισμοῦ τῆς δημοκρατίας· ἀπλῶς μόνον δίδομεν κατωτέρω ἓνα ὀρισμὸν, στηριζόμενον περισσότερον εἰς τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν τοῦ θεσμοῦ παρὰ εἰς τὴν νομικὴν του διαμόρφωσιν.

Δημοκρατία εἶναι τὸ πολίτευμα κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ κυρίαρχος ἐξουσία (ἡ ἀρμοδιότης τῆς κυριαρχίας) δὲν ἀνήκει εἰς προνομιοῦχον ἄτομον, ἄτομα ἢ τάξιν, ἀλλ' εἰς τὸ σύνολον τῶν πολιτῶν. Ἡ βούλησις δὲ τοῦ συνόλου τοῦ λαοῦ δὲν δύναται νὰ καθορισθῇ ἄλλως ἢ διὰ τῆς πλειοψηφίας τῶν ἐνηλίκων, «διότι οὐδεμία ἄλλη μέθοδος ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς πλειοψηφίας εὐρέθη, ἐν ἀδυναμίᾳ ὁμοφωνίας, πρὸς καθορισμὸν τῆς βουλήσεως τοῦ συνόλου κατὰ τρόπον εἰρηνικὸν καὶ νόμιμον» (Lord Bryce, *Modern Democracies*, 1929).

Ἡ Δημοκρατία ὅμως, ὡς πολίτευμα τῆς πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ, προϋποθέτει τὴν μειοψηφίαν ὡς ἀναγκαίαν, ὑπὸ

τὴν ἔννοιαν ὅτι καὶ ἡ τελευταία δὲν ἔχει ἀπολύτως ἀδικον καὶ ἐπομένως πρέπει νὰ μὴ ἐμποδισθῇ εἰς τὸ νὰ ἐπιδιώξῃ διὰ νομίμων μέσων νὰ γίνῃ πλειοψηφία (Kelsen, Allgemeine Staatslehre, 1925). Ἡ ἐλευθέρα ἐπομένως ἐκδήλωσις τῆς γνώμης εἶναι οὐσιώδης στοιχεῖον τῆς δημοκρατίας. Ἡ δημοκρατία, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ αὐταρχικὰ καθεστώτα, ἀναγνωρίζει τὸ ἄτομον ὡς προσωπικότητα, ἡ ὁποία δὲν εἶναι μόνον μέσον πρὸς ἐπιδίωξιν ξένων σκοπῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοσκοπός.

Ἀντιθέτως δὲν εἶναι στοιχεῖον τῆς δημοκρατίας ἡ ἀναγνώρισις ὡς ἱεροῦ καὶ ἀπαραβιάστου τοῦ δικαιώματος τῆς ἰδιοκτησίας, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἀνεγνώρισε τοῦτο ἡ Διακήρυξις τοῦ 1789 καὶ τὰ φιλελεύθερα Συντάγματα τοῦ 19ου αἰῶνος.

Ἡ μετὰ τὴν ἰσότητος καὶ ἐλευθερίας ἀντινομία κατὰ τὰς κρατούσας ἰδέας τοῦ 18ου αἰῶνος, ὃ ὁποῖος ἐγέννησε τὰς πρώτας συγχρόνους δημοκρατίας (τῆς Β. Ἀμερικῆς) καὶ τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν, ἐπιστεύθη ὅτι ἠδύνατο νὰ λυθῇ, δυνάμει τοῦ νόμου τῆς φυσικῆς ἰσορροπίας καὶ ἁρμονίας, αὐτομάτως διὰ τῆς ἐλευθέρας δράσεως ἐλευθέρων ἀτόμων (πολιτικὴ δημοκρατία, φιλελευθερισμός). Ἡ πεῖρα ὅμως τοῦ 19ου αἰῶνος κατέδειξεν ὅτι ἡ τοιαύτη ἐλευθερία ταχέως ὀδηγεῖ εἰς οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀνισότητα καὶ ὅτι ἡ αἰσιοδοξία τοῦ φιλελευθερισμοῦ δὲν ἐδικαιώθη ἐκ τῶν πραγμάτων.

Βαθμηδὸν εἰς τὸ ἰδεώδες τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας ἤρχισεν ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνος νὰ ὑποκαθίσταται τὸ ἰδεώδες τῆς κοινωνικῆς δημοκρατίας. Ἡ τελευταία ἐπιδιώκει τὴν διὰ τῆς νομίμου ὁδοῦ (πλειοψηφίας τῶν ἐνηλίκων) ἄρσιν τῶν ἀνισοτήτων καὶ ἀδικιών, τὰς ὁποίας ἐγέννησεν ἡ ἄκρατος ἀτομιστικὴ οἰκονομία, διὰ συντονισμοῦ τῆς οἰκονομικῆς δράσεως τῶν ἀτόμων, καὶ κατάργησιν τῆς ἐκμεταλλεύσεως ξένης ἐργασίας διὰ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς. Εἶναι ἀληθές. ὅτι ἡ ἄρσις

της οικονομικής και κοινωνικής ανισότητος δύναται νὰ ἀποτελῇ πρόγραμμα καὶ αὐταρχικοῦ καθεστώτος, ἀλλὰ οἱ πιστεύοντες εἰς τὴν δημοκρατίαν ἀποκρούουν τοῦτο, διότι ὀρθῶς πιστεύουν ὅτι οἰαδήποτε κοινωνικὴ μεταρρύθμισις ἂν δὲν γίνῃ κτῆμα τῆς συνειδήσεως τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῶν πολιτῶν, ὡς προῖδον ἐλευθέρας καὶ ἡθελημένης σκέψεως καὶ ἀποφάσεως, δὲν δύναται νὰ εἶναι πραγματικὰ βιώσιμος. Ἡ κοινωνικὴ εὐημερία δὲν δύναται νὰ ἐπιβληθῇ μονομερῶς ἐκ τῶν ἄνω, διότι συνδέεται μὲ αὐτὴν τὴν συνείδησιν τοῦ ἀτόμου καὶ τότε μόνον εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ ὅταν γίνῃ κοινὴ συνείδησις. Τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς δημοκρατίας εἶναι ὅτι ἀποτελεῖ κυβερνητικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον τὰς κοινωνικὰς ἐπιδιώξεις τοῦ στηρίζει ἐπὶ τῆς συναινέσεως τοῦλάχιστον τῆς πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ καὶ ὅχι ἐπὶ αὐθαιρέτου ἐπιβολῆς αὐτῶν. Ἐντὸς τοῦ δημοκρατικοῦ πλαισίου ἡ διαμόρφωσις τῆς ζωῆς ἐκάστου ἀτόμου ἢ ὁμάδος ἀτόμων συντελεῖται βάσει τῶν ὑποκειμενικῶν τῶν προτιμήσεων καὶ ροπῶν καὶ ὅχι βάσει κατ' ἐπιταγὴν ὑποδειγμάτων.

Ἦδη εἰς τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον μέρος τῆς παρούσης μελέτης μᾶς ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ τονίσωμεν ὅτι ἡ κεφαλαιοκρατικὴ δημοκρατία εἶναι φαινομενικὴ καὶ ὅχι οὐσιαστικὴ, εἶναι πολιτικὴ (καὶ τοῦτο μόνον κατὰ τύπους) καὶ ὅχι οικονομικὴ δημοκρατία. Διὰ νὰ ὑπάρξῃ πραγματικὴ δημοκρατία δύο ὅροι εἶναι ἀπαραίτητοι: ἐλευθερία καὶ ἰσότης. Ὅταν οἱ δύο αὐτοὶ ὅροι λείπουν δὲν ὑπάρχει ἀληθὴς δημοκρατία, ἀλλὰ μόνον ψευδοδημοκρατία. Αὐτὸ ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ τὴν κεφαλαιοκρατικὴν δημοκρατίαν, ἡ ὁποία οὔτε πραγματικὴν ἐλευθερίαν οὔτε πραγματικὴν ἰσότητα ἐξασφαλίζει.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο θεωροῦμεν ἀπαραίτητον νὰ τονίσωμεν ὅτι ἐνῶ ἡ κεφαλαιοκρατικὴ δημοκρατία στηρίζεται φαινομενικῶς ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας, εἰς τὴν πραγματικότητά

συμβαίνει τὸ ἀντίθετον. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ συστήματος ἐπιβιώσεως τοῦ φεουδαρχισμοῦ ὑπὸ ἄλλην μορφήν. Εἰς τὴν κεφαλαιοκρατίαν ἡ φεουδαρχία δὲν στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὡς εἰς τὸν Μεσαίωνα, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου, δὲν εἶναι δηλαδὴ ἐδαφικὴ φεουδαρχία, ἀλλὰ κεφαλαιοκρατικὴ φεουδαρχία, κυρίως δὲ βιομηχανικὴ φεουδαρχία. Τὴν θέσιν τῆς παλαιᾶς ἐδαφικῆς δουλοπαροικίας κατέλαβον οἱ νέοι βιομηχανικοὶ δουλοπάροικοι, οἱ προλετάριοι. Τοιουτοτρόπως ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἰσότης αἱ ἐξασφαλιζόμεναι ὑπὸ τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας εἶναι μόνον φαινομενικαί. Διότι πῶς εἶναι δυνατόν νὰ θεωρῇται ἐλεύθερος ὁ ἀνίσχυρος ἐργάτης ὁ ἀποζῶν ἐκ μόνου τοῦ ἐξ ἐργασίας εἰσοδήματός του καὶ μὴ ἔχων καμμίαν ἄλλην ἐξασφάλισιν ζωῆς, ἔναντι τοῦ πανισχύρου βιομηχανικοῦ φεουδάρχου; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ θεωροῦνται ἐλεύθεροι οἱ προλετάριοι ὅταν οἱ μεγάλοι κεφαλαιοῦχοι, παρὰ τὴν μειοψηφίαν των, κατορθώσουν μὲ τὴν δύναμιν τοῦ πλούτου των νὰ ἐπηρεάζουν τὴν κοινὴν γνώμην καὶ τὰς ἐκάστοτε κυβερνήσεις καὶ τελικῶς νὰ ἐπιβάλλουν τὰς θελήσεις των; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ θεωροῦνται ἐλεύθεροι οἱ ἀποζῶντες ἐκ τοῦ ἐργατικοῦ των εἰσοδήματος, ὅταν εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀγορὰν τῶν προϊόντων τὰ μεγάλα εἰσοδήματα τῶν πλουσίων ἀνταγωνίζονται τὰ ἰδικὰ των μικρὰ εἰσοδήματα; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ θεωροῦνται ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐλεύθεροι καὶ ἴσοι ὅταν ἐκκινοῦν εἰς τὴν ζωὴν μὲ ἀνίσους κοινωνικὰς καὶ οἰκονομικὰς προϋποθέσεις;

Ὁ ἄγγλος σοσιαλιστὴς οἰκονομολόγος Dickinson παρατηρεῖ σχετικῶς τὰ ἑξῆς: «Ὁ ἔλεγχος ἐπὶ τῆς δημοσίας γνώμης, ὁ ὁποῖος ἀσκεῖται διὰ τῆς ἰδιοκτησίας τῶν κεφαλαίων τῶν ἐφημερίδων, ἡ δύναμις τῆς κατακτήσεως τῶν ψηφοφόρων, τὴν ὁποίαν κατέχουν τοπικῶς οἱ μεγάλοι ἐργοδότης, ἡ δύναμις τῆς ἐπιβολῆς τοῦ γοήτρου τοῦ πλούτου ἐπὶ ἀμφιταλαντευομένων καὶ ἀδιαφόρων ψηφοφόρων, ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν ἐμπαιγμὸν τῆς δημοκρατίας ὑπὸ τὸ

κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς... Ποία εἶναι ἡ πηγή καὶ ἡ προέλευσις τῆς τυραννίας; Ἡ ἐκμετάλλευσις. Ἐνθρῳποι τυραννοῦν ἄλλους ἄνθρώπους εἰς πολιτικὰς ἢ οἰκονομικὰς σχέσεις, διὰ νὰ ἀποσπάσουν τὰς ὑπηρεσίας τῶν ἄλλως παρὰ δι' ἐκουσίας συναινέσεως καὶ συνεργασίας».

Τὰ ἀνωτέρω δεικνύουν ὅτι ἡ κεφαλαιοκρατικὴ δημοκρατία ὄχι μόνον δὲν εἶναι οἰκονομικὴ δημοκρατία, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἀληθὴς πολιτικὴ δημοκρατία.

Πραγματικὴ δημοκρατία εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία συνδυάζει τὴν πολιτικὴν μὲ τὴν οἰκονομικὴν δημοκρατίαν. Αἱ δύο αὐταὶ πλευραὶ τῆς δημοκρατίας εἶναι ἀλληλένδετοι καὶ ἀλληλεξάρτητοι. Ἐνευ οἰκονομικῆς δηλαδὴ δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀληθὴς πολιτικὴ δημοκρατία καὶ ἄνευ πολιτικῆς δὲν δύναται νὰ ἐξασφαλισθῇ ἀληθὴς οἰκονομικὴ δημοκρατία.

Συνδυασμὸν δὲ τῶν δύο τούτων πλευρῶν τῆς δημοκρατίας πραγματοποιεῖ μόνον ἡ σοσιαλιστικὴ δημοκρατία. Αὐτὸς εἶναι ἀκριβῶς ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον πολλοὶ σοσιαλισταὶ θεωροῦν τὴν δημοκρατίαν καὶ τὸν σοσιαλισμὸν ταύτοσήμους. «Δημοκρατία ἄνευ σοσιαλισμοῦ καὶ σοσιαλισμὸς ἄνευ δημοκρατίας εἶναι ἀδύνατος. Ἡ δημοκρατία ἀποτελεῖ τὸ μέσον διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἀλλὰ ταύτοχρόνως καὶ ὁ σοσιαλισμὸς ἀποτελεῖ τὸ μέσον διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς δημοκρατίας».

Ἐν τούτοις τὰ πράγματα δὲν εἶναι τόσο ἀπλᾶ, ὅσον φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως, καθόσον ἀπὸ δύο ἀντιθέτους παρατάξεις ὑποστηρίζεται τὸ ἐναντίον, ὅτι δηλαδὴ ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι ἀσυμβίβαστος μὲ τὴν δημοκρατίαν. Εἰς τὴν πρώτην παράταξιν ἀνήκουν οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας, εἰς τὴν δευτέραν οἱ κομμουνισταί.

Ὡς ἐκπροσώπους τῆς πρώτης παρατάξεως περιορίζομεθα νὰ ἀναφέρωμεν ὠρισμένους ἐπιφανεῖς οἰκονομολό-

γους, κατὰ τοὺς ὁποίους καὶ ἂν διὰ δημοκρατικῆς ὁδοῦ ἐ πικρατήσῃ ὁ σοσιαλισμός, θὰ ὀδηγήσῃ κατ' ἀνάγκην εἰς τὸν αὐταρχισμόν. Προκρίνομεν τοὺς οἰκονομολόγους, καθ ὅσον ἡ σοσιαλιστικὴ μεταρρύθμισις ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὸ κοινωνικοοικονομικὸν πεδίον καὶ συνεπῶς ἡ γνώμη τῶν οἰκονομολόγων εἶναι περισσότερον βαρύνουσα.

Καὶ πρῶτον ἀναφέρομεν τὸν λονδίνειον καθηγητὴν Hayek. Οὗτος εἰς τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1939 ἐκδοθεῖσαν με- λέτην του *Freedom and economic system* ὑποστηρίζει τὰ ἑξῆς : «Ὅλαι αἱ μορφαὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ συνεπάγονται προγραμματισμόν (planning) ὑπ' αὐτὴν τὴν εἰδικὴν ἔν- νοιαν. Ἡ κοινωνία δὲν δύναται νὰ λάβῃ εἰς τὴν κατο- χὴν της ὅλα τὰ ὑλικά μέσα παραγωγῆς, χωρὶς καὶ τὸ δι- καίωμα τῆς ἀποφάσεως ἐπὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ τρόπου τῆς χρησιμοποίησέως των... Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ὅτι κάθε δικτατορία καταλήγει ἀναποφεύκτως εἰς τὴν ἐξόντωσιν τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ὅτι ὁ προγραμματισμός ὀδηγεῖ εἰς δι- κτατορίαν, διότι ἡ δικτατορία εἶναι τὸ ἀποτελεσματικώτε- ρον ὄργανον καταναγκασμοῦ καὶ ἐπιβολῆς ἰδεωδῶν καὶ ὡς τοιαύτη εἶναι ἀπαραίτητος διὰ νὰ καταστήσῃ τὸν κεντρι- κὸν προγραμματισμόν δυνατόν εἰς εὐρείαν κλίμακα... Τὸ τραγικὸν εἶναι ὅτι ἡ αὐταρχικὴ διεύθυνσις δὲν δύναται νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, ἀλλ' εἶναι ὑπο- χρεωμένη νὰ γίνῃ «ὀλοκληρωτικὴ» ὑπὸ τὴν αὐστηράν ση- μασίαν τῆς λέξεως. Ὁ οἰκονομικὸς δικτάτωρ ταχέως θὰ ἴδῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἐξηναγκασμένον, ἀκόμη καὶ παρὰ τὴν θέλησίν του, νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν δικτατορίαν ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς πολιτικῆς καὶ πολιτιστικῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ».

Ὁ σουηδὸς οἰκονομολόγος Cassel παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς (*From protectionism through planned economy to dictatorship*, 1934) : «Ἡ προγραμματικὴ οἰκονομία θὰ τείνῃ πάντοτε νὰ μεταβληθῇ εἰς δικτατορίαν. Ἡ δὲ οἰκονομικὴ δικτατορία εἶναι περισσότερον ἐπικίνδυνος ἀπὸ ὅ,τι συνήθως πιστεύε-

ται. 'Εφ' ὅσον ἄπαξ ἐγκαθιδρυθῇ αὐταρχικός ἔλεγχος δὲν θὰ εἶναι πάντοτε δυνατόν νὰ περιορισθῇ οὗτος ἐπὶ τοῦ οἰκονομικοῦ πεδίου. 'Εάν ἀφίσωμεν νὰ καταστραφῇ ἡ οἰκονομικὴ ἐλευθερία καὶ αὐτοπεποίθησις, αἱ δυνάμεις αἱ ἀντιπροσωπεύουσαι τὴν ἐλευθερίαν θὰ ἔχουν χάσει τόσον πολὺ τὴν ἰσχύν των, ὥστε δὲν θὰ εἶναι πλέον ἱκαναὶ νὰ προβάλουν ἀποτελεσματικὴν ἀντίστασιν εἰς μίαν προοδευτικὴν ἐπέκτασιν τοιαύτης καταστροφῆς, ἐπὶ τῆς συνταγματικῆς καὶ τῆς δημοσίας ἐν γένει ζωῆς. 'Εάν δὲ ἡ ἀντίστασις αὕτη βαθμηδὸν ἀδρανήσῃ, θεμελιώδεις ἀξίαι, ὡς ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία, ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως καὶ τοῦ λόγου καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς ἐπιστήμης, ἐκτίθενται εἰς ἄμεσον κίνδυνον».

Ὁ γνωστὸς κοινωνιολόγος καὶ οἰκονομολόγος καθηγητῆς v. Wiese ἀναφέρει ἐπίσης τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά (Staatssozialismus, 1916). «Ὅσον περισσότερον σοσιαλιστικὴ εἶναι μία κοινωνικὴ ὀργάνωσις τόσον περισσότερον - ἔστω καὶ ἐὰν ἐγκαθιδρύθῃ διὰ δημοκρατικῆς ὁδοῦ - θὰ εἶναι ἡναγκασμένη νὰ ἀναπτυχθῇ ἐπὶ αὐταρχικῆς βάσεως».

Θὰ ἡδυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν παρομοίας ἀπόψεις ὁλοκλήρου σειρᾶς ἀστῶν συγγραφέων, ἀρκούμεθα ὁμῶς εἰς τοὺς ἀνωτέρω ὡς τοὺς περισσότερον ἀντιπροσωπευτικούς.

Εἰς τὴν δευτέραν παράταξιν ἀνήκουν οἱ κομμουνισταί. Οὗτοι ἔχοντες ὡς πρόγραμμα τὴν αὐταρχικὴν ὀργάνωσιν τῆς παραγωγῆς τῆς ἐργασίας καὶ τῆς καταναλώσεως ἀναγνωρίζουν οἱ ἴδιοι ὅτι παρόμοιον σύστημα, τοῦλάχιστον ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν, δὲν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ δημοκρατικῆς βάσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως αὐταρχικοῦ πολιτικοῦ καθεστώτος, τῆς καλουμένης «δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου», ἡ ὁποία ἀναγκαίως μεταβάλλεται εἰς δικτατορίαν τῶν διευθυνόντων.

Ἡ παράθεσις τῶν συμπιπτουσῶν γνωμῶν τῶν δύο ἀντιθέτων παρατάξεων μᾶς διευκολύνει πολὺ εἰς τὴν ἀπάν-

τησιν. Πράγματι, οἱ ἄστοι οἰκονομολόγοι, ὑποστηρίζοντες ὅτι εἶναι ἀδύνατος ἡ πραγματοποίησις τοῦ σοσιαλισμοῦ ἄνευ δικτατορίας, ἔχουν ἀπολύτως δίκαιον, διότι ἀναφέρονται οὐσιαστικῶς εἰς τὴν αὐστηρὰν μορφήν τοῦ κοινωνισμοῦ, τὸν κομμουνισμόν, ὃ ὁποῖος ζητεῖ τὴν αὐταρχικὴν διεύθυνσιν ὀλοκλήρου τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Τὸ ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι ἀσυμβίβαστον μὲ τὴν δημοκρατίαν καὶ μόνον ὑπὸ δικτατορικὸν καθεστῶς εἶναι δυνατόν, ἀναγνωρίζουν καὶ οἱ ὅπαδοι τοῦ συστήματος αὐτοῦ, δεχόμεθα δὲ ἀπολύτως καὶ ἡμεῖς. Ὡς ἐκ τούτου τὰ ἐπιχειρήματά των οὐδόλως θίγουν τὸν φιλελεύθερον σοσιαλισμόν. Τὸ αὐτὸ δέον νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὴν κομμουνιστικὴν παράταξιν, ἡ ὁποία ἐπιδιώκει τὴν αὐταρχικὴν κατεύθυνσιν ὀλοκλήρου τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Αὕτη εἶναι δυνατὴ μόνον ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ αὐταρχικοῦ καθεστώτος. Τοῦτο ὅμως οὐδόλως ἀποτελεῖ ἐπιχείρημα περὶ τοῦ ἀδυνάτου ἐνὸς φιλελευθέρου σοσιαλιστικοῦ συστήματος ἐντὸς δημοκρατικοῦ πλαισίου.

Οἱ ἄστοι οἰκονομολόγοι, ὑποστηρίζοντες τὰ ἀνωτέρω, δὲν ἔχουν συνήθως ὑπ' ὄψιν τὰς νεωτέρας ἐργασίας περὶ τῶν θεσμῶν καὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς φιλελευθέρας σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας. Τοῦτο δὲ εἶναι εὐεξήγητον, διότι μέχρις ἀκόμῃ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν δὲν εἶχε γίνῃ καμμία προσπάθεια σοβαρᾶς μελέτης τοῦ μηχανισμοῦ τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας ἀπὸ σοσιαλιστικῆς πλευρᾶς, ὥστε νὰ ὑπάρχουν σαφεῖς ἀντιλήψεις ἐπὶ τῶν θεσμῶν καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ φιλελευθέρου σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος. Αἱ διαφοροὶ παλαιότεραι σοσιαλιστικαὶ μελέται καὶ τὰ πολιτικὰ προγράμματα κατεγίνοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἀορίστους γενικότητας, μὴ δυναμένας ὡς ἐκ τούτου νὰ χρησιμεύσουν ὡς ἀσφαλῆς βάσις διὰ μίαν κατηγορηματικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Σήμερον ὅμως εὕρισκόμεθα εἰς τὴν πλεονεκτικὴν θέσιν νὰ γνωρίζωμεν ποῖος εἶναι ὁ ἀρτιώτερος μηχανισμὸς τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας, πῶς λει-

τουργεῖ οὗτος καὶ ποῖοι οἱ θεσμοὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται. Μία προσπάθεια πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν εἶναι καὶ ἡ προηγηθεῖσα ἀνάλυσις τοῦ «δημιουργικοῦ σοσιαλισμοῦ». Συνεπῶς εἰς τὸ ἐρώτημα: εἶναι δυνατὴ ἡ δημοκρατία ὑπὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς, εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἀπαντήσωμεν ἀδιστακτῶς εἶναι. ὅχι δὲ ἀπλῶς εἶναι, ἀλλὰ καὶ ὅτι μόνον ἐπὶ σοσιαλιστικῆς βάσεως δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ ἀληθὴς δημοκρατία.

Δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὸ πρόβλημα τῆς δημοκρατίας, ἐν σχέσει πρὸς τὸς διαφόρους ἀποχρώσεις τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀλλὰ μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὸν δημιουργικὸν σοσιαλισμόν. Ὁ σοσιαλισμὸς αὐτός, ὡς εἶδομεν, ἀναγνωρίζει μεταξὺ τῶν ἄλλων τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐργασίας καὶ τῆς καταναλώσεως, βασιζεται δὲ ἐπὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν. Ὑπὸ τοὺς ὅρους αὐτοὺς ὁ δημιουργικὸς σοσιαλισμὸς, ὅχι μόνον συμβιβάζεται μὲ τὴν πολιτικὴν δημοκρατίαν, ἀλλ' ἐπὶ πλέον μόνον ὑπὸ τὸ καθεστῶς αὐτὸ δύναται οὗτος νὰ λειτουργήσῃ. Τοῦτο δὲ διότι ὁ δημιουργικὸς σοσιαλισμὸς ἀποτελεῖ τὴν οἰκονομικὴν δημοκρατίαν, ἡ ὁποία εἶναι τὸ ἀμοιβαίως ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας. Ἐφ' ὅσον γίνεται δεκτὸν ὅτι ὑπὸ τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς τῆς ἀνισότητος καὶ ἀδικίας, δηλαδὴ ἐπὶ μὴ δημοκρατικῆς οἰκονομικῆς βάσεως, εἶναι δυνατὴ ἡ πολιτικὴ δημοκρατία, πῶς ἐπιτρέπεται νὰ ἐκφράζῃ τις ἀμφιβολίας περὶ τῆς δυνατότητός της ἐπὶ δημοκρατικῆς οἰκονομικῆς βάσεως;

Καὶ τώρα ἂς ἐξετάσωμεν εἰδικώτερον αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ ζητήματος. Ἐρωτᾶται: πότε θὰ ᾔτο δυνατόν ἡ λειτουργία τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος νὰ προσκόψῃ ἐπὶ ἐμποδίων ὀφειλομένων εἰς τὴν οἰκονομικὴν μεταρρύθμισιν; Εἰς δύο περιπτώσεις: Πρῶτον, ὅταν τὸ Κράτος θὰ ᾔτο ὑποχρεωμένον νὰ ἐπιβάλῃ συνεχῶς οἰκονομικὰ μέτρα ἀντίθετα ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ. Δεύτερον, ὅταν θὰ ἀφίνετο ἡ πρωτοβουλία τῆς οἰκονομικῆς κατευθύνσεως εἰς

τὸν λαόν, ἢ συχνὴ ὁμῶς καὶ ἀπότομος ἀλλαγὴ τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ θὰ ἐπροκάλει συνεχεῖς οἰκονομικὰς μεταπτώσεις, ὀδηγούσας εἰς μόνιμον οἰκονομικὴν κρίσιν.

Ἀμφότεραι ὁμῶς αἱ περιπτώσεις αὗται δὲν ἰσχύουν εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν δημοκρατίαν, τοῦτο δὲ διότι σῦντη, εἰς τὴν οἰκονομικὴν τῆς πλευράν, δὲν ἀκολουθεῖ οὔτε αὐταρχικὰ συστήματα εἰς τὴν ἀμοιβαίαν προσαρμογὴν παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως, οὔτε κατευθύνσεις δυναμένας νὰ παρουσιάσουν ἀποτόμους καὶ σπασμωδικὰς μεταβολάς. Ἐφαρμόζει εἰς τὴν κατεύθυνσιν τῆς οἰκονομίας τὸν δημοκρατικώτερον θεσμόν, τὸ καθημερινὸν δημοψήφισμα τῶν καταναλωτῶν, βάσει τοῦ ὁποίου ρυθμίζει τὴν παραγωγὴν. Τὸ σύστημα τοῦτο διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπὸ τὸ δημοψήφισμα τῶν καταναλωτῶν τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ὀργανώσεως, διότι, ὡς διεπιστώσαμεν ἀλλαχοῦ, ἐλλείπει ἀπ' αὐτὸ ὁ δημοκρατικὸς χαρακτήρ, λόγῳ τῆς ἀνίσου ἐκλογικῆς δυνάμεως τῶν ψηφοφόρων, δηλαδὴ τοῦ ἀνομοιομόρφου ἐφοδιασμοῦ τῶν καταναλωτῶν διὰ χρηματικῶν μονάδων ὀφειλομένου εἰς τὴν ἄνισον διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος. Τὸ καθημερινὸν δημοψήφισμα τῶν καταναλωτῶν εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν εἶναι πραγματικὸν δημοκρατικὸν δημοψήφισμα, δεδομένου ὅτι ὅλοι οἱ ψηφοφόροι προσέρχονται μὲ ἀρκετὰ ὁμοιόμορφον ἐκλογικὴν δύναμιν, λόγῳ τῆς δικαιοτέρας διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος. Βάσει τοῦ δημοψηφίσματος τούτου εἶδομεν ὅτι κατευθύνεται ἡ παραγωγὴ καὶ ἐξασφαλίζεται ἡ ἐλευθερία τῆς καταναλώσεως. Τίθεται λοιπὸν τὸ ἐρώτημα, διὰ ποῖον λόγον δὲν θὰ λειτουργήσῃ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα ἀρτιώτερον βασιζόμενον ὡς πρὸς τὸ οἰκονομικὸν πεδίον ἐπὶ τοῦ δημοκρατικώτερου τῶν θεσμῶν; Δέον νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ ἄποψις καθ' ἣν ὑπάρχει δῆθεν κίνδυνος μεγάλων μεταπτώσεων τῆς οἰκονομίας καὶ δημιουργίας διαρκοῦς κρίσεως ἐκ τῶν συχνῶν καὶ ἀποτόμων μεταβολῶν τῶν προτιμήσεων τῶν καταναλωτῶν εἶναι ἀπολύτως ἀβάσιμος. Τοῦτο δὲ καθ'

• ὅσον ἔχομεν τὴν πεῖραν τοῦ ἀναρχομένου κεφαλαιοκρατικού καθεστώτος, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ προτιμήσεις τῶν καταναλωτῶν δὲν παρουσιάζουν συχνὰς καὶ ἀποτόμους μεταπτώσεις, μολονότι λόγῳ τῆς ἀνίσου διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος καὶ τῆς δημιουργίας συνεχῶς νέων τύπων ἀγαθῶν ὑπὸ τῶν ἀνταγωνιζομένων ἀλλήλους ἐπιχειρηματιῶν, θὰ ἡδύνατο νὰ προκαλῇ τοιαύτας μεταπτώσεις. Ὁ κίνδυνος ὅμως αὐτὸς ἐκλείπει ἐντελῶς εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν, ὅπου εἶναι συγκεντρωτικῶς ὀργανωμένη ἡ παραγωγή καὶ ὑφίσταται ἰσοτέρα διανομὴ εἰσοδήματος. Ὑπὸ τοὺς ὅρους αὐτοὺς αἱ προτιμήσεις τῶν καταναλωτῶν μεταβάλλονται βαθμηδὸν καὶ βραδέως, ἡ δὲ παραγωγικὴ μηχανὴ ἔχει ὅλον τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον προσαρμογὴν.

Ἀνάλογα ἰσχύουν καὶ διὰ τὴν ἐργασίαν, ἡ ὁποία, ὡς ἐτονίσσαμεν, δὲν διατίθεται αὐταρχικῶς, ἀλλ' ἐλευθέρως, βάσει τῆς τιμῆς τῆς διαμορφουμένης εἰς τὴν ἀγορὰν ἐργασίας.

Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς ὁ οἰκονομικὸς αὐταρχισμὸς εἶναι περισσότερον ἀνύπαρκτος εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν δημοκρατίαν παρὰ εἰς τὴν κεφαλαιοκρατικὴν δημοκρατίαν.

Τὰ ἀνωτέρω δεικνύουν σαφῶς ὅτι οἱ ἰσχυρισθέντες τὸ ἀσυμβίβαστον τῆς δημοκρατίας καὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ δὲν εἶχον ἢ δὲν ἤθελον νὰ ἔχουν σαφὴ ἀντίληψιν τῶν προϋποθέσεων τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας.

Ἐν μόνον ζήτημα ἀπομένει, τὸ ὁποῖον θὰ ἡδύνατο νὰ δημιουργήσῃ προβλήματα εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν δημοκρατίαν, ἡ ἀποταμίευσις. Μὲ τὸ θέμα τοῦτο ἡσχολήθημεν ἐπανειλημμένως εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, ὥστε νὰ μὴ παρίσταται ἀνάγκη νὰ ἐπιμείνωμεν ἐπ' αὐτοῦ. Ὡς γνωστὸν εἰς τὴν νεωτέραν κοινωνικὴν οἰκονομίαν, τὸ μέγεθος τῆς ἀποταμιεύσεως ἀποτελεῖ τὸ μέτρον κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ κοινωνία εἶναι ἀποφασισμένη εἰς περιορισμὸν τῆς παρούσης

καταναλώσεως χάριν τῆς αὐξήσεως τῆς μελλούσης καταναλώσεως. δηλαδή τῆς οἰκονομικῆς προόδου. Ἡ ἀποταμίευσις λοιπόν: ἀποτελεῖ περιορισμὸν τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν μεγαλύτερον ἀπὸ τὸν ὑπὸ τῶν δεδομένων ἐκάστοτε παραγωγικῶν δυνάμεων ἐπιβαλλόμενον. Ἐρωτᾶται λοιπόν: θὰ ἔχῃ ἡ σοσιαλιστικὴ δημοκρατία τὴν δύναμιν τῆς πραγματοποιήσεως ἐπαρκοῦς ἀποταμιεύσεως, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζεται ἱκανοποιητικὴ οἰκονομικὴ πρόοδος; Ὡς ἀνεπτύξαμεν εἰς προηγούμενα κεφάλαια, δι' ἡμᾶς δὲν ὑφίσταται ἡ παραμικροτέρα ἀμφιβολία ὅτι τὴν δύναμιν αὐτὴν θὰ ἔχῃ ἡ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία καὶ ἐξ ἄλλων λόγων, ἀλλὰ καὶ διότι τὸ πρόγραμμα τῆς ἀποταμιεύσεως δὲν θὰ παρουσιάζεται εἰς τὸν λαὸν ὑπὸ τῶν διαφορῶν πολιτικῶν κομμάτων, ὑπὸ τὴν ἀρνητικὴν πλευρὰν τῆς στερήσεως, ἀλλ' ὑπὸ τὴν θετικὴν, τῆς δημιουργίας δηλαδή νέων ἔργων πάσης μορφῆς, τὰ ὅποια θὰ ἐξυψώσουν τὸ ἐπίπεδον τῆς ζωῆς. Ἡ ἀνθρωπότης ἀνέκαθεν ἔδειξεν ὅτι ἔχει ὄχι μόνον τὴν ἱκανότητα ἀλλὰ καὶ τὴν ἔμφυτον ροπὴν πρὸς ἀποταμίευσιν, ὥστε νὰ διερωτᾶται τις διὰ ποῖον λόγον θὰ παύσῃ νὰ τὴν ἔχῃ εἰς μίαν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει σαφῶς ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς δὲν εἶναι μόνον ἀπλῶς συμβιβάσιμος μὲ τὴν δημοκρατίαν, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν μορφήν τὴν ὁποίαν τὸν ἐδέχθημεν, ἡ δημοκρατία ἀποτελεῖ τὸ μόνον πολιτικὸν σύστημα, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον δύναται νὰ λειτουργήσῃ. Ἐκ παραλλήλου ὅμως καὶ ἡ ἀληθὴς δημοκρατία δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ μόνον ἐπὶ σοσιαλιστικῆς βάσεως. Διὰ τοῦτο σοσιαλισμὸς καὶ δημοκρατία δὲν εἶναι ἀπλῶς δύο συμβιβάσιμα ἀλλὰ καὶ ἀμοιβαίως ἀπαραίτητα συστήματα.

Ἐν τέλει, θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ τονίσωμεν ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ δημοκρατία ὁδηγεῖ εἰς τὴν διεθνῇ κοινωνικὴν ἀλληλεγγύην, τὴν συνεργασίαν καὶ τὴν συναδέλφωσιν τῶν λαῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ ἡ

κεφαλαιοκρατική δημοκρατία τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ. Ὁ σοσιαλισμός, ὡς ἐτὼνίσαμεν, εἶναι σύστημα κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης ὅπου τὸ ἀνταγωνιστικὸν καὶ καταδυναστευτικὸν πνεῦμα τῆς κεφαλαιοκρατίας ἐκτοπίζεται, τὴν θέσιν του δὲ καταλαμβάνει τὸ πνεῦμα τῆς κοινῆς συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας, Τὸ πνεῦμα αὐτὸ μὲ τὸ ὅποιον θὰ ἐμποτισθοῦν βαθμηδὸν ὅλοι οἱ πολῖται τῶν νέων σοσιαλιστικῶν Κρατῶν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἐπεκταθῇ καὶ εἰς τὴν διεθνῇ κοινωνίαν. Ἡ ἐσωτερικὴ συνεργασία καὶ ἀλληλεγγύη θὰ γίνῃ διεθνῆς συνεργασία καὶ ἀλληλεγγύη, ὁδηγοῦσα εἰς τὴν εἰρήνευσιν τῶν λαῶν.

XII. Η ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρέπει νὰ τονισθῇ, ὅτι διὰ νὰ ἐπιτύ-
χη ἡ σοσιαλιστικὴ μεταρρύθμισις καὶ νὰ ἀποδώσῃ καρ-
ποὺς πρέπει νὰ εἶναι ἡθελημένη ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ὄχι βι-
αίως ἐπιβεβλημένη, διότι, ὡς λέγει ὁ βέλγος σοσιαλιστὴς
de Man (*L'idée socialiste*, 1935), «ὁ πρῶτος ὅρος τῆς δημι-
ουργίας μιᾶς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας εἶναι ἡ ὕπαρξις σο-
σιαλιστῶν... Ὁ σοσιαλισμὸς ζῇ εἰς τοὺς θεσμοὺς μόνον
καθ' ὃ μέτρον ζῇ εἰς τοὺς ἀνθρώπους». Ἐξ ἄλλου, ὡς ἐπα-
νειλημμένως ὑπεστηρίξαμεν, οὐδεὶς λόγος χρήσεως βίας ὑ-
πάρχει καὶ μόνον οἱ ἀνίδεοι τῆς πραγματικότητος ἢ κακοὶ
σοσιαλισταὶ δύνανται νὰ ἐπιδιώκουν σήμερον πλεόν τὴν
βιαιάν ἐπιβολὴν τοῦ σοσιαλισμοῦ. Μᾶς ἐδόθη εὐκαιρία, εἰς
προηγούμενον κεφάλαιον, νὰ ἐξάρωμεν τὸ γεγονός, ὅτι
δὲν εἶναι μόνον αἱ ἐργατικαὶ μᾶζαι, αἱ ὅποῖαι σήμερον
διαπνέονται ἀπὸ τὴν ἰδεολογίαν τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἀλλὰ
καὶ οἱ ἀγρόται, καὶ οἱ βιοτέχναι, καὶ οἱ μικρέμποροι. Ἡ
μεγάλῃ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ ὅλων τῶν χωρῶν, εἴτε βιομη-
χανικαὶ εἴτε ἀγροτικαὶ εἶναι αὗται, εὐρίσκεται οὐσιαστι-
κῶς καὶ πρέπει νὰ εὐρίσκεται πρὸς τὸ μέρος τοῦ σοσιαλι-
σμοῦ, διότι ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἡ σοσιαλιστικὴ μεταρρύθμι-
σις θὰ εἶναι πρὸς ὄφελός της. Ἐὰν αὕτη δὲν ἐξεδηλώθῃ
μέχρι σήμερον ὀλοκληρωτικῶς, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν κα-
κὸν χειρισμὸν τοῦ σοσιαλιστικοῦ ἀγῶνος ἐκ μέρους τῆς
κομμουνιστικῆς παρατάξεως, ἡ ὅποια ἠκολούθει περισσό-
τερον τακτικὴν ἀπειλῶν καὶ ἐκφοβισμοῦ παρὰ διαφωτίσε-
ως καὶ προσηλυτισμοῦ τῶν ἐνδιαφερομένων τάξεων, ἰδίως
δὲ τῆς γεωργικῆς.

Ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν εἷς τῶν φωτισμένων σοσια-

λιστῶν, ὁ E. Heimann (Socialism and democracy, εἰς F. Mackenzie, Planned society, 1937) «ὁ ἀγρότης ἐκδηλώνει παντοῦ μίαν ἐνστικτώδη ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν, διὰ τῆς ὁποίας αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του εἶναι προσωπικῶς ἐρριζωμένοι εἰς τὸ πεδίον τῆς ἐργασίας των καὶ κοινωνικῶς ἀνεξάρτητοι. Ἡ ἀφοσίωσις αὕτη κεῖται πολὺ βαθύτερον ἀπὸ ἀπλοῦς ὑπολογισμοὺς εἰσοδήματος καὶ στάθμης τῆς ζωῆς. Τὸ δὲ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ κεφαλαιοκρατία ἀπειλεῖ τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν των δὲν τοὺς ὠθεῖ εἰς τὸν κομμουνισμόν, ὁ ὁποῖος ἐξ ἴσου ἀπειλεῖ τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν των. Διὰ τοῦτο εἶναι μάταιον νὰ ἐπιδιώκεται ὁ προσηλυτισμὸς τῶν χωρικῶν τῶν παλαιῶν χωρῶν εἰς τὸν κομμουνισμόν».

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ σοσιαλιστικὰ κόμματα, ὅπου ὁ πῆρχον τοιαῦτα, ἀναγνωρίζοντα προσωρινῶς τοῦλάχιστον τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν εἰργάσθησαν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς προσηλυτίσεως τῶν ἀγροτῶν καὶ μικροαστῶν εἰς τὸν σοσιαλισμόν με ἀρκετὴν ἐπιτυχίαν. αὕτη ὅμως δὲν ὑπῆρξε πλήρης, λόγῳ τῆς ἀντιδράσεως, τὴν ὁποίαν ἐπροκάλει ἡ κομμουνιστικὴ ἐπαναστατικὴ προπαγάνδα, ἡ ὁποία καθίστα τὰς τάξεις αὐτάς ἐπιφυλακτικὰς ἀπέναντι καὶ τῶν σοσιαλιστῶν. Τοιοῦτοτρόπως ὅχι μόνον δὲν διηκούλυναν τὸ λανθάνον αἷσθημα συμπαθείας πρὸς τὴν σοσιαλιστικὴν ἰδεολογίαν τῶν λαϊκῶν τάξεων, ἀλλὰ τούναντίον τὸ παρημπόδισαν νὰ ἐκδηλωθῇ. Φρονοῦμεν ὅτι ἦλθε πλέον ἡ στιγμή τῆς ἐκδηλώσεως καὶ ἀναπτύξεώς του, ἀρκεῖ νὰ ἀλλάξῃ ἡ τακτικὴ τοῦ ἀγῶνος, νὰ ἐγκαταλειφθοῦν ὅλα ἐκεῖνα τὰ πεπαλαιωμένα ταραχοποιὰ καὶ ἐκφοβιστικὰ συνθήματα καὶ νὰ καταβληθῇ προσπάθεια καταλήλου καὶ συστηματικῆς διαφωτίσεως. Κατ' αὐτὸν μόνον τὸν τρόπον θὰ δυνηθῶμεν νὰ δημιουργήσωμεν ἡθελημένον σοσιαλισμόν, «σοσιαλισμόν με σοσιαλιστάς».

Ὡς ἔγραφε μετὰ τὸ τέλος τοῦ προηγουμένου παγκοσμίου πολέμου ὁ Kautsky (Terrorismus und Kommunismus,

1919) «ὁ παγκόσμιος πόλεμος ἐνεκαινίασε μίαν ἐποχὴν, ἡ ὁποία θὰ ἀποτελῇ τὸ τέλος τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἐξελιξεως καὶ τὴν ἀρχὴν μιᾶς σοσιαλιστικῆς ἐξελιξεως. Δὲν θὰ μεταπηδήσωμεν δι' ἑνὸς ἄλματος ἀπὸ τὸν κεφαλαιοκρατικὸν κόσμον εἰς τὸν κόσμον τοῦ σοσιαλισμοῦ. Οὗτος δὲν εἶναι μηχανισμὸς κατασκευαζόμενος συμφώνως πρὸς ἓν προδιαγεγραμμένον πρόγραμμα καὶ λειτουργῶν κατ' ὅπιν, ἀφ' ἧς ἤθελε τεθῇ εἰς κίνησιν, πάντοτε ὁμοιομόρφως : εἶναι μία λειτουργία κοινωνικῆς συνεργασίας, ἔχουσα ἰδίους καθωρισμένους νόμους, ὅπως κάθε κοινωνικὴ δρᾶσις, ἀλλὰ καὶ δυναμένη ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν νόμων τούτων νὰ προσλάβῃ τὰς πλέον ποικίλας μορφὰς καὶ νὰ προσανατολισθῇ πρὸς μίαν κατεύθυνσιν τὴν ὁποίαν δὲν θὰ εἴμεθα ἀκόμη σήμερον εἰς θέσιν νὰ προβλέψωμεν».

«Ἀκόμη σήμερον δὲν πρόκειται νὰ ἔχωμεν νὰ εἰσάγωμεν κατὰ λαϊκὴν ἀπόφασιν ἐκ τῶν προτέρων ἐτοιμοὺς οὐτοπίας· ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συμβαίνει ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας «εἶναι ἡ ἐξαπόλυσις τῶν στοιχείων», τὰ ὁποῖα προορίζονται νὰ πραγματοποιήσουν τὴν ἀρχὴν τῆς σοσιαλιστικῆς ἐξελιξεως. Ἐὰν θέλωμεν νὰ ἀποκαλέσωμεν τοῦτο παγκόσμιον ἐπανάστασιν, διότι λαμβάνει χώραν εἰς ὅλοκληρον τὸν κόσμον, τότε εὕρισκόμεθα πρὸ τῆς παγκοσμίου ἐπαναστάσεως. Αὕτη ὅμως δὲν θὰ συντελεσθῇ διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς δικτατορίας, οὔτε διὰ κανονιοβολισμῶν καὶ πυροβολισμῶν, οὔτε διὰ τῆς καταστροφῆς τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀντιπάλων, ἀλλὰ διὰ τῆς δημοκρατίας καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Μόνον δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου θὰ φθάσωμεν εἰς τὰς ἀνωτέρας μορφὰς τῆς ζωῆς, τῶν ὁποίων ἡ διαμόρφωσις συνιστᾷ τὴν ἱστορικὴν προσπάθειαν τοῦ προλεταριάτου».

Αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις τοῦ ὀξυδερκοῦς Kautsky εἶναι λίαν ψυχολογημέναι καὶ πραγματιστικά. Ὁ σοσιαλισμὸς πρέπει νὰ πραγματοποιηθῇ διὰ τῆς πειθοῦς ἐπὶ

δημοκρατικῆς βάσεως καὶ ὅχι δι' ἐπαναστάσεων καὶ δικτατοριῶν.

Καὶ τώρα γεννᾶται ἓνα σπουδαῖον ἐρώτημα : μέχρι ποίου σημείου θὰ φθάσῃ ἡ κοινωνικοποίησις τῶν παραγωγικῶν μέσων ; θὰ εἶναι γενικὴ ἢ μερικὴ καὶ ἐὰν εἶναι μερικὴ ποῖα εἶναι τὰ ὅριά της ; Ἐκ τῆς προηγηθείσης ἀναλύσεως προκύπτει αὐτομάτως ἡ ἀπάντησις. Συμφώνως πρὸς τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐξεθέσαμεν, ἡ κοινωνικοποίησις θὰ περιορισθῇ εἰς τοὺς καθαρῶς κεφαλαιουχικοὺς κλάδους, δηλαδή εἰς τὴν μεγάλην καὶ μέσην βιομηχανίαν, τὸ μεγαλεμπόριον, τὰς συγκοινωνίας καὶ τὴν πῖστιν, τοὔτέστιν εἰς τοὺς τομεῖς τοῦ προλετριάτου. Ἀντιθέτως, ἡ γεωργία, ἡ βιοτεχνία, τὸ μικρεμπόριον καὶ αἱ μικρομεταφοραί, ὡς μὴ κεφαλαιουχικοὶ κλάδοι, θὰ παραμείνουν ὡς ἰδιωτικὸς τομεὺς, ὁ ὁποῖος θὰ ἐξασφαλισθῇ καὶ θὰ ἐνισχυθῇ ὑπὸ τοῦ Κράτους, διὰ νὰ καταστῇ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον ἀποδοτικὸς. Πρὸς τοῦτοις ἰδιωτικὸν τομέα θὰ ἀποτελέσῃ καὶ ἡ μικρὰ ἀστικὴ ἰδιοκτησία, δεδομένου ὅτι πᾶς ἐργαζόμενος, εἴτε ἀγρότης εἴτε βιοτέχνης εἴτε βιομηχανεργάτης, θὰ εἶναι μικροῖδιοκτήτης. Ὡς πολλάκις ἐτονίσσαμεν, ἡ ὕπαρξις τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ τομέως οὐδόλως προσκρούει πρὸς τὴν σοσιαλιστικὴν ἰδεολογίαν, τοῦναντίον μάλιστα συντελεῖ εἰς τὴν οὐσιαστικωτέραν πραγματοποίησίν της.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ἡ μεταρρύθμισις θὰ εἶναι μὲν ριζικὴ ἀπὸ ἀπόψεως ἰδεολογικῆς, ὅχι ὅμως καὶ ἀπὸ ἀπόψεως πραγματικῆς, δεδομένου ὅτι θὰ περιορίζεται εἰς τὴν κοινωνικοποίησιν τμήματος μόνον τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ ὅχι τοῦ συνόλου αὐτῶν. Προσέτι ἀναλόγως τῆς διαμορφώσεως κάθε χώρας, ἄλλοῦ θὰ εἶναι εὐρυτέρα καὶ ἄλλοῦ στενωτέρα. Οὕτως εἰς τὰς βιομηχανικὰς χώρας, ἔνθα τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ ἀσχολεῖται εἰς τὴν βιομηχανίαν, ἡ μεταρρύθμισις θὰ εἶναι περισσότερον ἐκτεταμένη, δεδομένου ὅτι ὅλοι οἱ βιομηχανικοὶ κλά-

δοι θά κρατικοποιηθοῦν. Ἀντιθέτως, εἰς τὰς γεωργικὰς μὲ μικρὰν ἰδιοκτησίαν χώρας, ἡ μεταρρύθμισις θά εἶναι περιωρισμένη εἰς τὴν ὀλίγην βιομηχανίαν, τὴν πίστιν, τὸ μεγαλεμπόριον καὶ τὰ ὀλίγα σχετικῶς συγκοινωνιακὰ μέσα. Ἐκεῖ ὅπου ἡ μεταρρύθμισις θά εἶναι γενικὴ εἶναι αἱ μεγάλαι βιομηχανικαὶ χώραι, εἰς τὰς ὁποίας ἐκ παραλλήλου ἐπικρατεῖ μεγάλη ἀγροτικὴ ἰδιοκτησία. Τυπικὸν παράδειγμα τῆς περιπτώσεως αὐτῆς εἶναι ἡ Μεγάλη Βρετανία.

Μετὰ τὸν καθορισμὸν τῶν ὁρίων τῆς κοινωνικοποιήσεως τίθεται ἔνδεύτερον ἐρώτημα : πῶς θά γίνη ἡ κοινωνικοποίησις, ἀμέσως ἢ βαθμηδόν ; Τὸ ζήτημα αὐτὸ ἔχει μελετηθῆ εὐρύτερον, ἰδίως εἰς τὴν Γερμανίαν, μετὰ τὸ πέρασ τοῦ παρελθόντος πολέμου, ὅποτε εἶχεν ἐκδηλωθῆ ζωηρά κινήσεις πρὸς κοινωνικοποίησιν. Γενικῶς, δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ τριῶν γνῶμῶν :

Κατὰ τὴν πρώτην ἡ σοσιαλιστικὴ μεταρρύθμισις δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄμεσος, καθόσον λόγῳ τῆς γενικότητός της καὶ τοῦ ἀπαρασκεύου τοῦ Κράτους νὰ ἀναλάβῃ ἕνα τόσον τεράστιον ἔργον εἶναι αὕτη λίαν ἐπικίνδυνος. Διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν σοσιαλισμὸν πρέπει νὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ προγραμματικὴν διαρρύθμισιν τῆς κεφαλαιοκρατικῆς οἰκονομίας, ἄνευ ἄρσεως τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων. Οἱ παλαιοὶ ἰδιοκτῆται παραμένουν κύριοι τῶν ἐπιχειρήσεων των, τὸ Κράτος ὅμως ἀναλαμβάνει τὴν συστηματικὴν ἐποπτείαν καὶ κατεύθυνσίν των, βάσει ὀρισμένου προγράμματος. Τοῦτο δὲ τόσον μᾶλλον καθόσον ὑποστηρίζεται ὅτι τὰ κύρια οἰκονομικὰ πλεονεκτήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ δεόν νὰ ἀναμένωνται ὅχι ἀπὸ τὴν δικαιοτέραν διανομήν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν προγραμματικὴν τάξιν τῆς παραγωγῆς. Ἡ ἄποψις αὕτη ὑπεστηρίχθη κυρίως εἰς τὴν Γερμανίαν ἀπὸ τοὺς Rathenau, Wissel καὶ Neurath, ὅσονδήποτε ὅμως καὶ ἂν φαίνεται ἐλκυστικὴ δὲν εἶναι βάσιμος, καθόσον παραγνωρίζει τὴν πραγματικότητα. Ἡ προγραμματικὴ κατεύθυνσις τῶν ἐπιχειρήσεων ὑπὸ τοῦ

Κράτους ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ κέρδους, τὴν ὁποίαν ἀκολουθοῦν αὐτομάτως οἱ ἐπιχειρηματῆραι καὶ ἡ ὁποία εἰς μίαν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν ἀποτελεῖ τὸν καλῦτερον δείκτην διὰ τὴν προσαρμογὴν τῆς παραγωγῆς. Ἡ βάσει ἄλλων κριτηρίων ἐπιβολὴ κατευθύνσεως τῆς παραγωγῆς ὑπὸ τοῦ Κράτους, δημιουργεῖ σύγκρουσιν καὶ διαρκεῖς προστριβὰς μεταξὺ ἐπιχειρηματιῶν καὶ Κράτους, ἀγούσας εἰς τὴν ἐξάρθρωσιν τῆς παραγωγῆς. Ἐξ ἄλλου ἡ πεῖρα τῶν τελευταίων 20 ἐτῶν ἐκ τῶν διαφόρων κρατικῶν ἀποπειρῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου ὑπῆρξε διδακτικωτάτη. Ἡ κεφαλαιοκρατικὴ οἰκονομία δὲν ἀνέχεται ἐκ τῶν ἔξω τὴν ἐπιβολὴν προγράμματος.

Κατὰ τὴν δευτέραν γνώμην, ἡ κοινωνικοποίησις πρέπει νὰ εἶναι ἄμεσος καὶ γενικὴ, ὅχι βαθμιαία καὶ διαδοχική, πρέπει δηλαδὴ νὰ πραγματοποιηθῇ διὰ μιᾶς βολῆς. Τὴν γνώμην αὐτὴν ὑπεστήριξε μεταξὺ τῶν ἄλλων τελευταίως ζωηρῶς ὁ σοσιαλιστὴς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Καλιφορνίας Lange (On the economic theory of socialism, ἔκδ. B. Lippincott 1938). «Μία σοσιαλιστικὴ κυβέρνησις (λέγει ὁ Lange), ἀποβλέπουσα εἰς σοσιαλισμόν, εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ ἀποφασίσῃ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σοσιαλιστικόν της πρόγραμμα διὰ μιᾶς ἢ νὰ τὸ ἐγκαταλείψῃ πλήρως». Τοῦτο δὲ τὸ δικαιολογεῖ ὡς ἑξῆς : «Ἐν οἰκονομικὸν σύστημα ἰδιωτικῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ἰδιωτικῆς ἰδιοκτησίας τῶν παραγωγικῶν μέσων δύναται νὰ λειτουργῇ ἐφ' ὅσον διατηρεῖται ἡ ἀσφάλεια τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τοῦ εἰσοδήματος τοῦ προερχομένου ἐξ αὐτῆς. Καὶ ἡ ἀπλήθμως ὕπαρξις κυβερνήσεως ἀποβλεπούσης εἰς τὴν ἐπιβολὴν τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀποτελεῖ διαρκῆ ἀπειλὴν διὰ τὴν ἀσφάλειαν αὐτὴν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον μία κεφαλαιοκρατικὴ οἰκονομία δὲν δύναται νὰ λειτουργήσῃ ὑπὸ σοσιαλιστικὴν κυβέρνησιν ἐκτὸς ἐὰν ἡ κυβέρνησις αὕτῃ εἶναι σοσιαλιστικὴ μόνον κατ' ὄνομα... Διὰ τοῦτο ἡ σοσιαλιστικὴ κυβέρνησις πρέπει ἢ νὰ ἐγγυηθῇ τὸ ἀπαραβίαστον τῆς ἰδιω-

τικῆς ἰδιοκτησίας καὶ ἰδιωτικῆς ἐπιχειρήσεως, ἵνα ἐπιτύχη τὴν ἀσφαλῆ λειτουργίαν τῆς κεφαλαιοκρατικῆς οἰκονομίας, παραιτούμενη οὕτω τῶν σοσιαλιστικῶν τῆς ἐπιδιώξεων, ἥ πρέπει νὰ προχωρήσῃ ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ σοσιαλιστικοῦ τῆς προγράμματος, μὲ τὴν μεγαλυτέραν ταχύτητα. Κάθε ἐνδοιασμός, κάθε ἀμφιταλάντευσις καὶ ἀναποφασιστικότης ὀδηγεῖ εἰς ἀναπόφευκτον οἰκονομικὴν καταστροφήν. Ὁ σοσιαλισμός δὲν εἶναι οἰκονομικὴ πολιτικὴ διὰ τοὺς δειλοὺς».

Οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ Lange περιέχουν ἄρκετον ποσοστὸν ἀληθείας, ἀναφέρονται ὁμῶς εἰς τὴν μίαν μόνον πλευρὰν τοῦ ζητήματος, παραμερίζοντες ἐντελῶς τὴν ἄλλην. Εἶναι πράγματι ἀληθές ὅτι ἡ ἰδεωδεστέρα λύσις θὰ ἦτο ἡ πραγματοποίησις τῆς κοινωνικοποιήσεως διὰ μιᾶς εἰς ὅλους τοὺς κλάδους καὶ τοὺς τομεῖς, ὅπου ἔχει προβλεφθῇ. Ἐρωτᾶται ὁμῶς: εἶναι τοῦτο δυνατόν; Κοινωνικοποίησις σημαίνει κρατικοποίησις καὶ ὑποκατάστασις ὅλων τῶν ἐπιχειρηματιῶν καὶ διευθυντῶν τῶν ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων ὑπὸ κρατικῶν ὀργάνων. Ἐπὶ πλέον σημαίνει πρόγραμμα, συντονισμόν καὶ κατεύθυνσιν. Εἶναι εἰς θέσιν τὸ Κράτος νὰ ἀναλόβῃ ἓνα τόσον τεράστιον ἔργον ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην; Φρονοῦμεν ὅτι αἱ συγχύσεις, τὰ σφάλματα καὶ αἱ ἀνωμαλῖαι, αἱ ὁποῖαι θὰ προκύψουν, θὰ εἶναι ἀσφαλῶς μεγαλύτεραι ἀπὸ ἐκεῖνας αἱ ὁποῖαι θὰ προήρχοντο ἀπὸ μίαν διαδοχικὴν, ἀλλ' ἄρκετὰ ταχεῖαν κοινωνικοποίησιν. Διὰ τούτων ὁμῶς ἐρχόμεθα εἰς τὴν τρίτην γνώμην.

Κατ' αὐτὴν ἡ κοινωνικοποίησις πρέπει βεβαίως νὰ εἶναι ταχεῖα, ἐπ' οὐδενὶ ὁμῶς λόγῳ ἐπιτρέπεται νὰ εἶναι ἄμεσος καὶ γενικὴ, λόγῳ τοῦ ἀπαρασκεύου τοῦ Κράτους. Ἡ ταχύτης τῆς θὰ ἐξαρτηθῇ ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὴν δημιουργίαν τῶν προϋποθέσεων πρὸς ἐπέκτασίν τῆς. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι κάθε βραδύτης ἀποβαίνει εἰς βάρος τῆς οἰκονομίας καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ καταβληθῇ πᾶσα δυνατὴ προσπάθεια ὁργανώσεως καὶ προσαρμογῆς, ὥστε ἡ

κοινωνικοποίησις νὰ προχωρῇ ταχέως καὶ ἀπροσκόπτως, ἐπ' οὐδενὶ ὅμως λόγῳ ὁ ρυθμὸς τῆς ἐπιτρέπεται νὰ ὑπερβῇ τὰς ἀντικειμενικὰς δυνατότητας, διότι τοῦτο θὰ προεκάλει σοβαρὰς καταστροφὰς καὶ πικρὰς ἀπογοητεύσεις.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσα ἐπιχειρηματολογία τοῦ Lange εἶναι ἐπὶ πλέον ὑπερβολικὴ, διὰ δύο κυρίους λόγους :

Πρῶτον, αἱ ἐπιχειρήσεις αἱ ὁποῖαι πρόκειται νὰ κοινωνικοποιηθοῦν δὲν εἶναι ἀτομικαί, ἀλλὰ κατὰ μέγιστον μέρος ἀπρόσωποι, ἔχουσαι τὴν μορφήν τῆς ἀνωνύμου ἐταιρείας. Ὡς ἐκ τούτου δὲν βλέπομεν διὰ ποῖον λόγον ὁ μισθωτὸς διευθυντὴς τῆς ἀνωνύμου ἐταιρείας θὰ ἐπηρεάζετο εἰς τὴν διοίκησιν τῆς ἐπιχειρήσεως, ἐπὶ τῇ προβλέψει ὅτι αὕτη θὰ ἥλλαζε μελλοντικῶς ἰδιοκτῆτην, ὅταν μάλιστα ἀπὸ τὴν καλὴν του συμπεριφορὰν καὶ τὴν δραστηριότητά του θὰ ἐξηρτᾶτο καὶ ἡ διατήρησις του εἰς τὴν θέσιν του ἀπὸ τὸν νέον κύριον. Φρονοῦμεν ὅτι ὅλα συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι ἡ λειτουργία, τοῦλάχιστον τῶν ἀπροσώπων ἐπιχειρήσεων, δὲν θὰ ἐπηρεάζετο σημαντικῶς ἐκ τῆς βαθμιαίας ἐφαρμογῆς τῆς κοινωνικοποιήσεως.

Δεύτερον, οἱ ἰδιοκτῆται τῶν ὁποίων κοινωνικοποιοῦνται αἱ ἐπιχειρήσεις δύνανται νὰ ἀποζημιωθῶνται. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπίσης ἔτυχεν εὐρυτέρας συζητήσεως. Ὅλοι ὅσοι εἶναι ὑπὲρ τῆς διαδοχικῆς κοινωνικοποιήσεως δέχονται καὶ τὴν ἀποζημίωσιν τῶν τέως ἰδιοκτητῶν, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι οἱ ἐπιχειρηματῆαι προβλέποντες τὴν ἄνευ ἀποζημιώσεως ἀπολλοτρίωσιν θὰ προέβαινον εἰς τὴν ληστρικὴν ἐκμετάλλευσιν καὶ οὐσιαστικὴν διάλυσιν τῶν ἐπιχειρήσεων. Εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου ἀναφέρεται καὶ δεύτερον, ἠθικῆς φύσεως, ὅτι δηλαδὴ δὲν εἶναι δίκαιον, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει συντελεσθῇ πλήρως ἡ κοινωνικοποίησις, ὠρισμένα πρόσωπα νὰ στεροῦνται πλήρως τῆς ἰδιοκτησίας των, ἐφ' ὅσον ἄλλα ἐξακολουθοῦν νὰ τὴν καρποῦνται ἐλευθέρως. Κυρίως ὅμως διὰ τὸν πρῶ-

τον λόγον, ἐφ' ὅσον προβλέπεται ὅτι ἡ κοινωνικοποίησις μέχρι τῆς πλήρους ὀργανώσεως τοῦ Κράτους καὶ τῆς ὁλοκληρώσεώς της θὰ ἀπαιτήσῃ ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα, μὴ δυνάμενον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀκριβῶς νὰ καθορισθῇ, ἡ ἀποζημίωσις τῶν τέως ἰδιοκτητῶν εἶναι ἀναπόφευκτος. Τὸ πρᾶγμα ἡχεῖ κάπως παραδόξως. Διότι πράγματι εὐλόγως θὰ διηρωτᾶτο τις, τί σοσιαλισμὸς εἶναι αὐτός, ὁ ὁποῖος ἀποζημιώνει τοὺς μεγαλοεπιχειρηματίας καὶ μεγαλοἰδιοκτήτας; Ἐν τούτοις τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι τόσον σοβαρόν, ὅσον φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως, δεδομένου ὅτι ἡ ἀποζημίωσις θὰ ἔχῃ προσωρινὴν μόνον ἰσχύν, μέχρι δηλαδὴ τῆς πλήρους κοινωνικοποιήσεως. Διὰ τοῦτο ὁ καλλίτερος τρόπος πραγματοποιήσεώς της εἶναι ἡ παροχὴ εἰς τοὺς δικαιούχους κρατικῶν τοκοφόρων ὁμολογιῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἀξία θὰ ἀνταποκρίνεται ἐκάστοτε πρὸς τὴν ἀξιαν περίπου τῆς ἀπαλλοτριωθείσης ἰδιοκτησίας. Αἱ ὁμολογίαι αὗται δὲν θὰ εἶναι ἐξαργυρώσιμοι ἀλλὰ μόνον διαπραγματεύσιμοι εἰς τὸ χρηματιστήριον, θὰ ἰσχύουν δὲ μόνον μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς πλήρους κοινωνικοποιήσεως, ὁπότε οἱ κάτοχοί των θὰ λάβουν ἔναντι αὐτῶν τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν, ἡ ὁποία θὰ χορηγηθῇ εἰς πάντας.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀποζημίωσις αὕτη, εἶναι μᾶλλον θεωρητικὴ, ἀποτελεῖ ὅμως τὸ μόνον ἀνεκτὸν μέτρον εἰς ἓνα σοσιαλιστικὸν Κράτος, μέχρι τῆς στιγμῆς τῆς πλήρους κοινωνικοποιήσεως τῆς μεγάλης καὶ μέσης ἰδιοκτησίας καὶ ἐπιχειρήσεως

Τελευταῖον προβάλλει καὶ ἐν ἀκόμῃ σπουδαῖον ἐρώτημα: ἀπὸ ποίους κλάδους θὰ πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἡ κοινωνικοποίησις; Ἡ ἀπάντησις εἶναι: ἀπὸ τοὺς πλεόν ὠρίμους, δηλαδὴ πρῶτον ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ὥς ἐκ τῆς φύσεώς των εἶναι περισσότερον πρόσφοροι διὰ τὴν κρατικὴν διοίκησιν καὶ δεύτερον ἀπὸ ἐκείνους τῶν ὁποίων ἡ κρατικὴ διοίκησις ἔχει πεῖραν καὶ εἶναι προητοιμασμένη νὰ τοὺς ἀναλάβῃ.

Εἰς τοὺς κλάδους τούτους ὑπάγονται κυρίως ὅλαι αἱ ὑπὸ τῶν ἀγγλοσαξόνων ἀποκαλούμεναι «δημόσιαι ὠφέλειαι» (public utilities), δηλαδή αἱ ἐπιχειρήσεις ὑδρεύσεως, παραγωγῆς ἡλεκτρικοῦ ρεύματος καὶ φωταερίου, οἱ σιδηρόδρομοι, οἱ τροχιόδρομοι, τὰ τηλέφωνα κλπ. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκουν ἐπίσης καὶ οἱ πιστωτικοὶ ὀργανισμοί, δεδομένου ὅτι ἡ πίστις εἶναι ἀρκετὰ συγκεντρωμένη, τὸ δὲ Κράτος, λόγῳ τῆς Ἐκδοτικῆς Τραπεζῆς καὶ διαφόρων κρατικῶν καὶ ἡμικρατικῶν πιστωτικῶν ὀργανισμῶν (Ταχυδρομικὰ Ταμιευτήρια), ἔχει ἀρκετὴν πεῖραν ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου. Ἡ πίστις μάλιστα πρέπει νὰ κοινωνικοποιηθῇ ἐκ τῶν πρώτων, διότι αὕτη ἀποτελεῖ τὸ μέσον κατευθύνσεως ὁλοκλήρου τῆς οἰκονομίας, θὰ ἔπρεπε δὲ ὅπως-δήποτε νὰ εἶχε περιέλθῃ ἤδη εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κράτους.

Μετὰ τοὺς κλάδους αὐτοὺς ἔρχονται τὰ ὀρυχεῖα καὶ αἱ μονοπωλιακαὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπιχειρήσεις, κατόπιν δὲ ἀκολουθοῦν ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς συνθέσεως ἐκάστης χώρας αἱ ὑπόλοιποι μεγάλαι ἐπιχειρήσεις.

Ἀφοῦ οὕτω περατωθῇ ἡ κοινωνικοποίησις τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων θὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ τῶν μέσων, μετὰ τὴν ὁποίαν θὰ ὑποδείξῃ ἡ πεῖρα. Σχετικῶς δεόν νὰ σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὴν κοινωνικοποίησιν τὸ Κράτος δὲν θὰ παραμείνῃ εἰς τὰ ἐπιχειρηματικὰ πλαίσια (τεχνικῶς) τὰ ὅποια εὕρισκε, ἀλλὰ θὰ θελήσῃ εἴτε ἀμέσως, εἴτε βραδύτερον, νὰ προβῇ εἰς συγχωνεύσεις ὁμοειδῶν ἐπιχειρήσεων ἢ μετατροπὰς αὐτῶν, ὥστε νὰ ἐπιτύχῃ τὸ ὀπίσθιον μέγεθος αὐτῶν, τὸ ἐξασφαλίζον τὴν μεγαλυτέραν παραγωγικότητα.

ΧΙΙΙ. Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τὸ σοσιαλιστικὸν ρεῦμα εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπῆρξε μέχρι σήμερον ἀσθενέστατον, ἀπόδειξις ὅτι, πλὴν τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος, τὸ ὁποῖον ἀντεπροσωπεύετο διὰ μικρᾶς μειοψηφίας εἰς τὴν Βουλὴν, οὐδὲν ἄλλο σοσιαλιστικὸν κόμμα ἐνεφανίσθη ποτὲ εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινοβούλιον. Εἰς ἄλλας χώρας τὴν ἰδίαν ἐποχὴν τὰ σοσιαλιστικὰ κόμματα ἐκτὸς τοῦ κομμουνιστικοῦ, ὑπῆρξαν ἰσχυρότατα καὶ πολυαριθμότατα εἰς ὁπαδούς. Θὰ ἡδύνατό τις λοιπὸν νὰ ἐρωτήσῃ, ἀφοῦ ἡ σοσιαλιστικὴ ἰδεολογία μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν δὲν εἶχε παρὰ ἐλαχίστην ἀπήχησιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ ποῖον λόγον θὰ ἔχῃ σήμερον ; Καὶ θὰ ἤμπορούσε τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἐφ' ὅσον ὁ πληθυσμὸς διάκειται ἐχθρικῶς ἢ τοῦλάχιστον ἀδιαφόρως πρὸς τὸν σοσιαλισμόν, κάθε προσπάθεια ἐπιβολῆς τοῦ σοσιαλισμοῦ διὰ τῆς λαϊκῆς θελήσεως πρέπει νὰ θεωρῇται διὰ τὸ προσεχὲς τοῦλάχιστον μέλλον ματαία.

Ἡμεῖς ἐν τούτοις πιστεύομεν τὸ ἀντίθετον. Φρονοῦμεν δηλαδή ὅτι εἰς τὰς ψυχὰς τῶν περισσοτέρων Ἑλλήνων ὑπάρχει ἡ ροπὴ πρὸς τὴν σοσιαλιστικὴν ἰδεολογίαν, ἡ ὁποία ὅμως δὲν ἐξεδηλώθη οὔτε ἡδύνατο νὰ ἐκδηλωθῇ ἐκ δύο λόγων, τοὺς ὁποίους ἐξετάζομεν ἀμέσως κατωτέρω :

Πρῶτον, ἡ Ἑλλὰς εἶναι χώρα μικρᾶς ἰδιοκτησίας ὑπὸ ὅλας τὰς μορφάς, τῆς ἀγροτικῆς, βιοτεχνικῆς, μικρεμπορικῆς, ἀστικῆς, δὲν εἶναι μὲ ἄλλους λόγους χώρα προλεταρίων. Τοῦτο ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν καθυστέρησιν τῆς ἀπὸ ἀπόψεως κεφαλαιουχικοῦ ἐξοπλισμοῦ. Ἡ βιομηχανία τῆς, προϊόν ἰδίως τῶν τριῶν τελευταίων δεκαετηρίδων, εἶναι περιωρισμένη, αἱ δὲ ὑπόλοιποι κεφαλαιουχικαὶ ἐπιχει-

ρήσεις ὀλίγαι. Εἶναι εὐνόητον ὅτι ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δημιουργηθῇ εὐρὺ προλεταριάτον, δυνάμενον νὰ βαρύνῃ ἐπὶ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ Ἐπὶ 8 περίπου ἑκατομμυρίων πληθυσμοῦ ὑπολογίζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν εἰς 500 περίπου χιλιάδας, ἐκ τῶν ὁποίων ὄχι ὀλίγοι δὲν δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς προλετάριοι. Ἐπὶ πλέον ἡ βιομηχανία καὶ ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς εἶναι συγκεντρωμένα κατὰ μέγιστον ποσοστὸν εἰς ὀλίγας μεγάλας πόλεις (Ἀθήνας, Πειραιᾶ, Θεσσαλονίκην, Πάτρας, Βόλον). Ὑπὸ τοιαύτας προϋποθέσεις εἶναι εὐνόητον ὅτι τὸ κήρυγμα τῆς κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως, τὸ ὁποῖον ἀπευθύνεται συνήθως πρὸς τὴν τάξιν τῶν προλεταρίων ὡς τὴν πλέον ἐνδιαφερομένην, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εὖρη εὐρυτέραν ἀπήχησιν λόγῳ τοῦ μικροῦ σχετικῶς ἀριθμοῦ αὐτῶν, ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλας βιομηχανικὰς χώρας. Ἐπὶ πλέον ὁ Ἕλλην ἐκ λόγων παραδόσεως, οἰκογενείας, θρησκείας κλπ. δυσκόλως γίνεται ὁπαδὸς ἐπαναστατικῶν καὶ ἀνατρεπτικῶν κινήσεων, ὅπως παρουσιάζετο ὁ προπαγανδιζόμενος παρ' ἡμῖν σοσιαλισμὸς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Τοιουτοτρόπως τὸ σοσιαλιστικὸν κίνημα δὲν εὗρισκεν ἐπαρκεῖς θιασώτας οὔτε καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἀκόμη τῶν προλεταρίων.

Δεύτερον, ἡ ἀκολουθηθεῖσα τακτικὴ πρὸς διάδοσιν τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας ὄχι μόνον ὑπῆρξεν ἐσφαλμένη, ἀλλὰ καὶ ἐδημιούργησε πλήρη σύγχυσιν, ἡ ὁποία ὠδήγησεν εἰς τὰ ἀντίθετα τῶν ἐπιδιωκομένων ἀποτελέσματα. Ὡς καὶ ἀνωτέρω δηλαδὴ ἀνεφέραμεν, παρ' ἡμῖν ἀξιόλογος σοσιαλιστικὴ κίνησις εἴτε ἐντὸς τοῦ κοινοβουλίου, εἴτε καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, πλὴν τῆς κομμουνιστικῆς, δὲν ἐσημειώθη. Ὡς ἐκ τούτου ὁλόκληρον τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τῆς κοινωνιστικῆς ἰδεολογίας ἔγινε μονοπώλιον τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος. Τοῦτο βεβαίως θὰ ἐστερεῖτο σημασίας ἐὰν τὸ κόμμα αὐτό, βάσει τοῦ προγράμματος τὸ ὁποῖον μέχρι ἐσχάτων ὑπεστήριζε, δὲν ἐπροπαγάνδιζε τὴν

ἐπανάστασιν, τὴν δικτατορίαν τοῦ προλεταριάτου, τὴν κατάργησιν πάσης μορφῆς ἰδιοκτησίας, κλπ. Καὶ μόνῃ ἢ ἀπαριθμήσιν τῶν κυρίων σημείων τοῦ προγράμματος ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀπομακρύνῃ, ὅχι μόνον τοὺς μικροῖδιοκτητὰς, ἀλλὰ καὶ ἀγρότας, ἀλλὰ μεγάλην μερίδα καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν προλεταρίων. Ἀφοῦ εἰς ἄλλας κατ' ἐξοχὴν προλεταριακὰς χώρας, τὸ κομμουνιστικὸν κήρυγμα δὲν εὔρε τὴν δέουσαν ἀπήχησιν μεταξὺ τῶν προλεταρίων, πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ ἀπήχησιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, χώραν μικροῖδιοκτητῶν;

Ἐὰν ὑπῆρχεν ἀξιόλογον σοσιαλδημοκρατικὸν κόμμα ἀποβλέπον εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν λαϊκῆς σοσιαλιστικῆς δημοκρατίας, βασιζομένης ἐπὶ τῆς μικροῖδιοκτησίας, προσηρμοσμένης πρὸς τὰς ἰδιαιτέρας ἑλληνικὰς συνθήκας, τὸ σοσιαλιστικὸν κίνημα θὰ εἶχε σήμερον τεράστιον ἀριθμὸν ἐνσυνειδήτων ὁπαδῶν. Πάντως, παρ' ὅλην τὴν ἀνυπαρξίαν μέχρις ἐσχάτων σοβαρᾶς σοσιαλιστικῆς κινήσεως, ὑπάρχουν πλεῖστοι ὅσοι ὁπαδοὶ αὐτῆς, ἀλλὰ χωρὶς καὶ οἱ ἴδιοι ἴσως νὰ τὸ γνωρίζουν, διότι ἡ σοσιαλιστικὴ ἰδεολογία εἶναι διάχυτος εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀτμόσφαιραν, διότι καὶ αὐτοὶ ἔχουν ἐμποτισθῇ μὲ αὐτήν. Ἐφ' ὅσον μάλιστα ἡ σοσιαλιστικὴ μεταρρύθμισις ὅχι μόνον δὲν πρόκειται νὰ τοὺς θίξῃ οἰκονομικῶς, ἀλλὰ τούναντίον θὰ τοὺς ἐνισχύσῃ, ἐφ' ὅσον ἐξασφαλίζει τὰς λαϊκὰς ἐλευθερίας, τὴν λαϊκὴν κυριαρχίαν καὶ τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα, οὗτοι ἀπὸ τῆς μιᾶς στιγμῆς εἰς τὴν ἄλλην δύνανται νὰ μεταβληθοῦν εἰς ἐνσυνειδήτους ὁπαδοὺς.

Πρὸς τοῦτο χρειάζεται πρωτίστως ἡ δημιουργία σοσιαλιστικῆς κινήσεως σοβαρᾶς καὶ διαφωτιστικῆς περὶ τῶν ἐπιδιώξεων της. Νὰ καταρτισθῇ δηλαδή ἐμπεριστατωμένον σοσιαλιστικὸν πρόγραμμα, συγκεκροτημένον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διδασμάτων τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πείρας καὶ προσηρμοσμένον πρὸς τὰς ἑλληνικὰς συνθήκας, πρόγραμμα τὸ ὁποῖον διὰ τῆς ἀρτιότητός του καὶ τῆς ἰσορροπίας

του θὰ ἐμπνεύσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς λαϊκὰς τάξεις. Δι' αὐτοῦ θὰ πεισθοῦν ὅλοι ὅτι ὁ σοσιαλισμός δὲν πρόκειται νὰ καθιερώσῃ τὸν αὐταρχισμόν, τὴν ἄρπαγὴν, τὴν βίαν καὶ τὴν ἀταξίαν, ἀλλὰ τὴν ἐλευθερίαν, τὴν εἰρήνην καὶ τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην, ὅτι δὲν πρόκειται νὰ καταργήσῃ τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν, ἀλλὰ τοῦναντίον διὰ τὴν ἐξασφάλισιν καὶ τὴν ἐνισχύσιν. Τοιοῦτο πρόγραμμα συνοδευόμενον ἀπὸ κατάλληλον διαφώτισιν θὰ ἐμαγνήτιζε τὰς λαϊκὰς μάζας καὶ θὰ συνετέλει εἰς τὴν συνειδητοποίησιν τῆς λανθανούσης σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας ἢ ὅποια εἶναι διάχυτος εἰς τὰς ψυχὰς των. Διότι πράγματι ποῖος ἐργάτης δὲν ποθεῖ ἐνδομύχως νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸν κεφαλαιοῦχον ἐκμεταλλευτὴν τῆς ἐργασίας του ἢ ποῖος ἀγρότης ἀπὸ τὸν τοκογλύφον ἢ τὸν ἔμπορον, οἱ ὅποιοι τοῦ ἀπομυζοῦν τὸν ἰδρώτα τοῦ προσώπου του; Ὅλοι ποθοῦν τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν παρασίτων τῆς κοινωνίας καὶ τὴν δημιουργίαν μιᾶς νέας κοινωνικῆς τάξεως, ἢ ὅποια δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὸν ἰσορροπημένον σοσιαλισμόν, τὸν δημιουργικὸν σοσιαλισμόν.

Καὶ τώρα ἐρωτᾶται: πῶς πρέπει νὰ διαμορφωθῇ τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα εἰς τὴν Ἑλλάδα;

Προτοῦ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ τονίσωμεν ὅτι εἶναι οὕτοια νὰ νομίζη τις ὅτι τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα, ἐφαρμοζόμενον, θὰ εἶναι ἀπολύτως ὁμοιόμορφον εἰς ὅλας τὰς χώρας: ὅπως καὶ ἡ κεφαλαιοκρατία οὕτω καὶ τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα θὰ παρουσιάσῃ τοπικὰς ἰδιομορφίας, αἱ ὅποια θὰ ὀφείλονται εἰς τὰς εἰδικὰς κοινωνικὰς καὶ οἰκονομικὰς συνθήκας ἐκάστης χώρας. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἰδεολογία καὶ ὁ μηχανισμός τοῦ σοσιαλιστικοῦ συστήματος εἶναι ἀνάγκη νὰ προσαρμοσθῇ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν του πρὸς τὰς εἰδικὰς συνθήκας τὰς ὁποίας παρουσιάζει ἡ Χώρα μας. Ἐνδείκνυται λοιπὸν νὰ ἐξετάσωμεν δι' ὀλίγων τὰς συνθήκας ταύτας:

Ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐτονίσσαμεν, τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς Ἑλλάδος εἶναι ὅτι εἶναι χώρα κυρίως γεωργική, εἰς τὴν ὅποیان ἐπικρατεῖ γενικῶς ἡ μικρὰ ἰδιοκτησία. Εἶναι χώρα πτωχή εἰς κεφαλαιουχικὸν ἐξοπλισμόν, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀσθενῶς κεφαλαιοκρατική. Ἡ κεφαλαιοκρατική τῆς ἐκδήλωσις συνίσταται ἐν πρώτοις εἰς τὴν βιομηχανίαν, ἡ ὅποια ἔλαβεν ἀξιόλογον μὲν ἀνάπτυξιν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας, χωρὶς ὅμως νὰ πραγματοποιήσῃ σπουδαίαν συγκέντρωσιν κεφαλαίου, δυναμένην νὰ συγκριθῇ πρὸς ἄλλας κεφαλαιουχικὰς χώρας. Ἐκ παραλλήλου εἰς τὴν ἐμπορικὴν τῆς ναυτιλίαν, ἡ ὅποια ἀποτελεῖ ἀξιόλογον κεφαλαιουχικὸν κλάδον. Σημαντικὴν ἐπίσης διὰ τὴν χώραν συγκέντρωσιν κεφαλαίου ἀντιπροσωπεύουν αἱ ἀνεγερθεῖσαι πολυκατοικίαι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς τὰς μεγαλύτερας πόλεις τῆς Ἑλλάδος, ὡς καὶ ὠρισμέναι μεγαλεμπορικαὶ καὶ συγκοινωνιακαὶ ἐπιχειρήσεις. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν τελευταίαν ἐξέλιξιν, ἡ κοινωνικὴ διάρθρωσις τῆς Χώρας δὲν ἔπαυσε νὰ βασίζεται εἰς τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν.

Διὰ νὰ μορφώσῃ τις γενικὴν ἰδέαν περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐν συγκρίσει πρὸς ξένας χώρας, παραθέτομεν τὸν κατωτέρω πίνακα :

Χῶραι	Ἔτος ἀπογραφῆς	Γεωργία ἐν γένει	Βιομηχανία ὀρυχία	Ἐμπόριον συγκοινων.	Προσωπικαὶ ὑπηρεσίαι ἐλευθέρια ἐπαγγέλμ.
Γαλλία	1921	41,50	30,70	15,50	12,00
Γερμανία	1925	30,50	41,40	16,50	17,60
Ἑλλάς	1928	61,10	18,07	13,06	7,77
Βουλγαρία	1926	81,79	9,24	4,12	3,85
Γιουγκοσλαυία	1921	82,81	8,04	3,92	5,23
Ρουμανία	1913	79,97	8,04	4,51	7,48
Τουρκία	1927	81,63	7,88	5,09	5,40
Ἰταλία	1931	47,38	29,55	12,87	10,20

Ὁ πίναξ οὗτος δεικνύει ὅτι ἡ Ἑλλάς ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας ὑπερέχει ἀπὸ ἀπόψεως γεωργικῆς, ἐνῶ ἀπὸ ἀπόψεως βιομηχανικῆς ὑστερεῖ σημαντικῶς. Ἀντιθέτως ὅμως ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς βαλκανικὰς χώρας ἀπὸ ἀπόψεως γεωργικῆς ὑστερεῖ, ὑπερέχει δὲ ἀπὸ ἀπόψεως βιομηχανικῆς. Ἡ Ἑλλάς μεταξὺ ὄλων τῶν βαλκανικῶν κρατῶν κατεῖχε τὴν ἐποχὴν τῆς συγκρίσεως τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν βιομηχανίαν, παρὰ ταῦτα ὅμως δὲν ἔπαυσε νὰ εἶναι χώρα γεωργική. Ἐν τῷ μεταξὺ διάφορο βαλκανικαὶ χώραι, ἰδίως δὲ ἡ Ρουμανία καὶ ἡ Γιουγκοσλαυΐα, ἐσημείωσαν ἀξιολογωτάτας προόδους εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν συγκέντρωσιν κεφαλαίου, ὥστε νὰ εἶναι συζητήσιμον σήμερον κατὰ πόσον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς διετήρησεν ἡ Ἑλλάς τὰ πρωτεῖα.

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἶναι κατὰ πόσον ὁ ἀνωτέρω πίναξ προδίδει εὐρυτέραν κεφαλαιοκρατικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἀντικειμενικὸς παρατηρητὴς δέον νὰ συμφωνήσῃ ὅτι ἡ βιομηχανικὴ ἀνάπτυξις ἡ ἀπυτελοῦσα τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς νεωτέρας κεφαλαιοκρατίας, ὅσαοδήποτε προόδους καὶ ἐὰν ἐσημείωσεν ἐν τῷ μεταξὺ, εἶναι καθυστερημένη. Δὲν ἀρκεῖ ὅμως αὐτό, ἀλλὰ δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι, ὡς ὀρθῶς ἐτόνισεν ὁ στατιστικολόγος καθηγητὴς E. Wagemann (*Der neue Balkan*, 1939) σχετικῶς μὲ τὴν ἑλληνικὴν στατιστικὴν τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀπασχολήσεως, τμῆμα τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν στατιστικὴν ὡς εἰς τὴν βιομηχανίαν ἀσχολουμένου πληθυσμοῦ καταγίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα μὲ τὴν βιοτεχνίαν. Κατὰ συνέπειαν τὸ ἀναφερόμενον ποσοστὸν τῶν εἰς τὴν βιομηχανίαν ἀσχολουμένων εἶναι μεγάλυτερον τοῦ πραγματικοῦ. Πρὸς τούτοις ἡ ἀνωτέρω στατιστικὴ ἔχει ἀνάγκην καὶ μιᾶς ἄλλης διορθώσεως. Φρονοῦμεν ὅτι οὔτε τὸ ποσοστὸν τῶν εἰς τὴν γεωργίαν ἀσχολουμένων ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἀλήθειαν, καθόσον εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι μεγαλύτερον. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὸ μεγα-

λύτερον μέρος τῶν ἀπασχολουμένων εἰς τὴν γεωργίαν γυναικῶν δηλώνει ἐκ συνηθείας κατὰ τὰς ἀπογραφὰς ὅτι εἶναι ἄνευ ἐπαγγέλματος. Διὰ τοῦτο ἡ στατιστικὴ παρουσιάζει ὅτι μόνον τὰ 20 % τοῦ γυναικείου πληθυσμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐργάζονται, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν εἰς τοὺς καλῶς γνωρίζοντας τὰς ἐλληνικὰς συνθήκας ὅτι εἰς τὰς ἀγροτικὰς περιφέρειας ὅλαι σχεδὸν αἱ γυναῖκες (ιδίως δὲ αἱ γυναῖκες) ἐργάζονται. Ἐκ τούτων προκύπτει ὅτι τὸ ὑπὸ τῆς στατιστικῆς παρουσιαζόμενον ποσοστὸν τοῦ ἐργαζομένου πληθυσμοῦ, ἀνερχόμενον εἰς 38,9 %, εἶναι κατώτερον τῆς πραγματικότητος. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ὑπὸ τῆς στατιστικῆς παρλειπόμενοι ἐργαζόμενοι εἶναι γεωργοί, ἔπεται ὅτι τὸ ποσοστὸν τῶν εἰς τὴν γεωργίαν ἀσχολουμένων εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι μεγαλύτερον τοῦ ὑπὸ τῆς στατιστικῆς ἀναφερομένου.

Προέβημεν εἰς τὴν ἀνωτέρω στατιστικὴν παρέκβασιν ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ νὰ τονίσωμεν τὰ σφάλματα τῆς στατιστικῆς, τὰ ὅποια δύνανται νὰ ὀδηγήσουν εἰς ἀνακριβῆ συμπεράσματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ νὰ ἐξάρωμεν ἀκόμη περισσότερον τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶναι χώρα γεωργικὴ, βιοτεχνικὴ καὶ μικρεμπορικὴ, δευτερευόντως δὲ βιομηχανικὴ, ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν γεωργίαν ἐπικρατεῖ ἡ μικρὰ ἰδιοκτησίᾳ, ἅρα εἶναι χώρα τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ μικρᾶς ἐπιχειρήσεως, εἶναι χώρα τῆς μικροῦ ἰδιοκτητικῆς τάξεως, τοῦ περιορισμένου δὲ σχετικῶς προλεταριάτου. Ἡ ιδιότης αὕτη δεόν νὰ βαρύνῃ τόσον ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ σοσιαλιστικοῦ συστήματος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅσον καὶ ἐπὶ τῆς ἀκολουθητέας τακτικῆς πρὸς διαφώτισιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας.

Ἄλλος σπουδαῖος παράγων, ὁ ὁποῖος δεόν νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν σοσιαλιστικὴν μεταρρύθμισιν, εἶναι ἡ οἰκονομικὴ ἐξάρτησις τῆς Χώρας ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Πράγματι, ἀρκεῖ νὰ ρίψωμεν ἓν βλέμμα εἰς τὸ ἰσοζύγιον πληρωμῶν μας, διὰ νὰ διαπιστώσωμεν τὸ μέγεθος τῆς ἐξαρτήσεως ταύτης. Οὕτω μέγα μέρος τοῦ ἐνεργητικοῦ τοῦ ἰσοζυγίου

αὐτοῦ συνίσταται εἰς ἐμβάσματα μεταναστῶν, κέρδη ἐμπορικῆς ναυτιλίας, δαπάνας ξένων περιηγητῶν εἰς Ἑλλάδα, εἰσοδήματα Ἑλλήνων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τὸ δὲ ὑπόλοιπον ἀναφερόμενον εἰς τὰ ἐξαγόμενα ἐμπορεύματα ἀπαρτίζεται κατὰ μέγιστον μέρος ἀπὸ δύο πολύτιμα καὶ δι' αὐτὸν τὸν λόγον εὐπαθῆ οἰκονομικῶς προϊόντα, τὸν καπνὸν καὶ τὴν σταφίδα. Ἐξ ἄλλου ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ παθητικοῦ τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν καὶ εἰδικώτερον τῆς εἰσαγωγῆς ἐμπορευμάτων, διαπιστώνει τις ὅτι τὴν πρώτην θέσιν κατέχουν τὰ γεωργικὰ καὶ ζωοκομικὰ ἐν γένει προϊόντα, μολονότι ἡ Χώρα μας εἶναι γεωργική. Τὸ σπουδαιότερον δὲ ὅλων εἶναι ὅτι κατὰ μέγα ποσοστὸν ἐξαρτώμεθα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως σιτηρῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον τόσον ὀδυνηρῶς ἠσθάνθημεν κατὰ τὸν παρόντα πόλεμον. Ἐπὶ πλεόν δέον νὰ τονισθῇ ἡ ἀνεπάρκεια τῆς ἑλληνικῆς ἀποταμιεύσεως διὰ τὴν ἐκτέλεσιν γενικωτέρων παραγωγικῶν ἔργων, τόσον ἀναγκαίων παρ' ἡμῖν, καὶ ἡ ἐκ τοῦ λόγου τούτου συχνή μας προσφυγὴ εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω δεικνύουν σαφῶς τὴν μεγάλην καὶ ἐξαιρετικὰ εὐπαθῆ ἐξάρτησιν τῆς χώρας μας ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Εἰς αὐτὰ δέον νὰ προστεθῇ εἰς ἄλλος παράγων μεγίστης σημασίας διὰ τὸ θέμα μας, τὸ μικρὸν μέγεθος τῆς χώρας μας. Τοῦτο ἔχει σημασίαν διὰ δύο λόγους: Ἀφ' ἑνὸς διότι τὸ ἐξωτερικὸν εὐκόλως δύναται νὰ λάβῃ οἰκονομικὰ μέτρα ἀποδοκιμασίας μιᾶς μεταρρυθμίσεως χωρὶς νὰ ὑποβληθῇ εἰς κανένα κόπον ἢ θυσίαν, λόγῳ τῆς μηδαμινότητος τοῦ ἐξωτερικοῦ μας ἐμπορίου ἔναντι τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου. Ἀφ' ἑτέρου διότι μία ριζικὴ μεταρρυθμῖσις συντελουμένη εἰς μίαν μικρὰν καὶ πτωχὴν χώραν, δὲν δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ τὰς ἄλλας καὶ νὰ τὰς ἐξαναγκάσῃ οὕτως εἰπεῖν ἐμμέσως εἰς μίμησίν της. Ἀντιθέτως, μία μεγάλη καὶ πλουσία χώρα μὲ μεγάλην συμμετοχὴν

εἰς τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον καὶ ἀποτελοῦσα διεθνή χρηματοδότην προβαίνουσα εἰς μίαν σοσιαλιστικὴν μεταρρύθμισιν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐπηρεάσῃ τεραστίως τὰς λοιπὰς χώρας πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν. Τοῦτο ἔχει σημασίαν διὰ τὸ πότε πρέπει νὰ γίνῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ σοσιαλιστικὴ μεταρρύθμισις, ζήτημα μὲ τὸ ὁποῖον θὰ ἀσχοληθῶμεν κατωτέρω.

Τέλος, ἄλλος παράγων ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ νέου σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος εἶναι ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἑλλήνος. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο ἔχουν λεχθῇ καὶ γραφῇ κατὰ καιροὺς πολλά, δὲν ἔχει γίνῃ ὅμως σχετικῶς καμμία σοβαρὰ καὶ ἐμπεριστατωμένη μελέτη. Ἐδῶ δὲν δυνάμεθα παρὰ νὰ θίξωμεν ἀπλῶς τὸ θέμα. Τὰ κύρια γνωρίσματα τοῦ Ἑλλήνος εἶναι τὰ ἑξῆς: Παρουσιάζει μεγάλην ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν, εἶναι ἐφευρετικὸς, εἶναι ἀτομιστής, ρέπει πρὸς τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν, διαπρέπει εἰς τὸ ἐμπόριον, ἀποφεύγει τὴν χειρωνακτικὴν ἐργασίαν, ἐπιδιώκει τὸ κέρδος καὶ εἶναι ἄρκετὰ ἀπειθάρχητος. Αἱ ἄνωτέρω ἰδιότητες θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθοῦν κατὰ τὸ πλεῖστον ὡς ἀντισοσιαλιστικαὶ δι' ἓνα σοσιαλιστικὸν καθεστῶς τῆς κλασσικῆς μορφῆς, ἀκριβῶς ὅμως τὸ καθεστῶς αὐτό, διότι δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὰς ἄνωτέρω ἰδιότητας, ὅχι μόνον παρ' ἡμῖν ἀλλὰ καὶ παντοῦ, εἶναι, καταδικασμένον εἰς ἀποτυχίαν.

Τελευταῖος παράγων, ὅχι ὀλιγώτερον σημαντικὸς τῶν ἄνωτέρω, εἶναι ἡ ἔλλειψις ὁργανώσεως εἰς τὴν κρατικὴν καὶ διοικητικὴν μας μηχανήν, ἔλλειψις ἡ ὁποία ἐδημιούργησε τὴν ψευδῇ ἐντύπωσιν ὅτι ὁ Ἕλλην ὑστερεῖ σημαντικῶς εἰς τὸν ὁργανωτικὸν τομέα καὶ ἡ ὁποία ἐξησθένησε τὸ αἶσθημα τῆς εὐθύνης ἀπὸ τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας καὶ ἐπομένως καὶ τῆς πειθαρχίας, στοιχείων ἀπαραιτήτων διὰ τὴν ἀκριβῆ καὶ ὀρθολογιστικὴν λειτουργίαν κάθε ὁργανισμοῦ, ἰδιαίτερώς δὲ τοῦ σοσιαλιστικοῦ Κράτους.

Κατόπιν τῆς ἀνωτέρω ἀνασκοπήσεως τίθενται τρία σπουδαῖα ἐρωτήματα : Πρῶτον, πῶς πρέπει νὰ διαμορφωθῇ τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ λειτουργήσῃ ἱκανοποιητικῶς. Δεύτερον, πότε ἐνδείκνυται νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ σοσιαλιστικὴ μεταρρύθμισις. Τρίτον, πῶς θὰ μεταβῶμεν εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ζήτημα, παρατηροῦμεν ὅτι ὁ δημιουργικὸς σοσιαλισμὸς τὸν ὁποῖον ἀνελύσαμεν εἰς προηγούμενα κεφάλαια δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς, κατὰ τὴν γνώμην μας, τὸ ἀποδοτικώτερον σοσιαλιστικὸν σύστημα, ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερον διὰ τὴν Ἑλλάδα εἶναι τὸ μόνον σοσιαλιστικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ λειτουργήσῃ ἱκανοποιητικῶς. Τοῦτο δὲ διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν γενικεύει τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν ἐπὶ ὅλων τῶν ἐργαζομένων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀναγνωρίζει ἐπὶ ὅλων τῶν κλάδων τὴν μικρὰν ἐπιχείρησιν. Ἐπὶ πλεόν ἀποδίδει ἐξέχουσαν σημασίαν εἰς τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν εἰς τὰς σοσιαλιστικὰς ἐπιχειρήσεις. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἱκανοποιεῖται ἀπολύτως τὸ βαθέως ἐρριζωμένον εἰς τὸν Ἑλληνα αἴσθημα τῆς ἰδιοκτησίας, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἀφήνεται ἐλεύθερον πεδῖον δράσεως εἰς τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὴν ἐφευρετικότητά του, στοιχεῖα στενῶς συνυφασμένα μὲ τὴν φύσιν του. Αὐτὰ μόνον βεβαίως δὲν εἶναι ἀρκετὰ διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ ἀπρόσκοπτος λειτουργία τοῦ σοσιαλιστικοῦ συστήματος, συμπληρωματικῶς θὰ χρειασθῇ καὶ ἡ διαπαιδαγώγησις τοῦ Ἑλλήνος εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης.

Ἐκ τῆς προηγηθείσης ἀναλύσεως προκύπτει ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ δημιουργικοῦ σοσιαλισμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα θὰ ἀποφέρῃ τὰ καλλίτερα ἀποτελέσματα μὲ τὰς μικροτέρας ἀναστατώσεις καὶ ἀνατροπὰς. Πράγματι, ἐφ' ὅσον ἡ Ἑλλὰς εἶναι χώρα τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ ἐπιχειρήσεως, ἡ μεταρρύθμισις θὰ περιορισθῇ εἰς τὰς ὀλίγας σχετικῶς μεγάλας καὶ μέσας βιομηχανικάς, ἐμπορικάς, συγκοι-

νωνιακάς καὶ πιστωτικάς ἐπιχειρήσεις, εἰς τὰ μεγάλα καὶ μέσα ἀστικά ἀκίνητα καὶ εἰς τὰ ἐλάχιστα ἐναπομείναντα μεγάλα ἀγροκτήματα. Ὀλόκληρος σχεδὸν ἡ γεωργία, ἡ βιοτεχνία καὶ τὸ μικρεμπόριον θὰ παραμείνουν ὥς ἔχουν καὶ θὰ ἐνισχυθοῦν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ μεταρρύθμισις θὰ πλήξῃ σχετικῶς μικρὸν ποσοστὸν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς οἰκονομίας. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ μετριάζεται αἰσθητῶς, ἀνληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι πολλαὶ ἰδιωτικαὶ βιομηχανικαὶ καὶ συγκοινωνιακαὶ ἐπιχειρήσεις εἴτε εὐρίσκονται καὶ σήμερον ἀκόμη ὑπὸ τὸν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον ἔλεγχον τοῦ Κράτους, εἴτε ἀνήκουν εἰς ὀργανισμοὺς ἐξαρτωμένους ἀπὸ τὸ Κράτος, εἴτε εὐρίσκονται εἰς χεῖρας ἀλλοδαπῶν.

Ἡ πρώτη περίπτωσις περιλαμβάνει ὅλας τὰς συγκοινωνιακάς ἐπιχειρήσεις, ἰδίως δὲ τοὺς σιδηροδρόμους καὶ τροchioδρόμους. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὰς παραγούσας κινητήριον ἐνέργειαν καὶ φωτισμὸν ἐπιχειρήσεις. Ἡ δευτέρα περίπτωσις ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἑθνικὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος, τῆς ὁποίας μέγα μέρος τῶν μετοχῶν κατέχουν ὀργανισμοὶ δημοσίου δικαίου. Ἡ Ἑθνικὴ ὁμῶς Τράπεζα ἔχει εἰς τὰ χαρτοφυλάκιά της μετοχὰς διαφόρων ἀνωνύμων ἐταιρειῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἔσκει ἐποπτεῖαν ἐπ' αὐτῶν. Τοιοῦτοτρόπως καὶ αἱ ἐταιρεῖαι αὗται εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐξάρτησιν τοῦ Κράτους. Τέλος, ἐπιχειρήσεις ἀνήκουσαι εἰς τοὺς ἀλλοδαποὺς εἶναι ἡ Ἡλεκτρικὴ Ἑταιρεία καὶ ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι κρατικοποιούμεναι δὲν θὰ ἐπρόκειτο νὰ θίξουν ἰδιωτικὰ συμφέροντα τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Εἰς συμπλήρωσιν τῶν ἀνωτέρω δέον νὰ τονίσωμεν, ὅτι καὶ αἱ αὐτοτελεῖς καὶ ἀνεξάρτητοι βιομηχανικαὶ ἐταιρεῖαι δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὥς ἀπολύτως ἰδιωτικαί, ὥς ἀνήκουσαι δηλαδή ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας τῶν. Τοῦτο δὲ διότι τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν αὐτῶν ὀφείλει τὴν ὕπαρξιν του εἰς τοὺς ὑψηλοὺς, πολλάκις μάλιστα ὑψηλοτάτους, προστατευτικοὺς δασμούς. Οἱ δασμοὶ ἐξασφα-

λίζουν τὴν λειτουργίαν τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτῶν, τὴν ἀποδοτικότητα τῶν καὶ τὰ ὑψηλά τινος κέρδη. Ποίους ὁμως πλήττει τελικῶς ἡ δασμολογικὴ προστασία; Τὴν κοινωνίαν. Αὕτη εἶναι ἡ φέρουσα ἐπὶ τῶν ὤμων τῆς τὸ βάρος. Αἱ περισσότεραι τῶν βιομηχανιῶν μας εἶναι ὡς γνωστὸν δασμόβιοι, δὲν εἶναι αὐτοφυεῖς, ὅπως εἰς τὴν Μεγάλῃν Βρετανίαν καὶ Γερμανίαν, συντηροῦνται καὶ λειτουργοῦν χάρις εἰς τὴν δασμολογικὴν προστασίαν. Τοῦτο ὁμως δεικνύει σαφῶς ὅτι αἱ ἐπιχειρήσεις αὐταὶ δὲν ἀνήκουν οὐσιαστικῶς εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας τῶν, ἀλλὰ εἰς τὴν κοινωνίαν ἡ ὁποία δέχεται νὰ καταβάλλῃ τιμὰς σημαντικῶς ὑψηλοτέραις ἀπὸ τὰς τιμὰς τῆς παγκοσμίου ἀγορᾶς. Διὰ τῶν ὑψηλοτέρων αὐτῶν τιμῶν κατορθώνουν αἱ δασμόβιοι βιομηχανίαι νὰ ἀναπτυχθοῦν, νὰ ἐπεκταθοῦν καὶ νὰ δημιουργήσουν κέρδη. Κατόπιν τούτων, ὅταν μίαν ἡμέραν ἡ κοινωνία ζητήσῃ τὴν κοινωνικοποίησιν τῶν βιομηχανιῶν αὐτῶν εἶναι εὐνόητον ὅτι φωνὴ διαμαρτυρίας δὲν δύναται οὔτε καὶ πρέπει νὰ ἀκουσθῇ, καθόσον περιέρχεται εἰς τὴν κοινωνίαν κάτι τὸ ὁποῖον οὐσιαστικῶς τῆς ἀνήκει.

Τὸ δεῦτερον ζήτημα εἶναι, πότε πρέπει νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ σοσιαλιστικὴ μεταρρύθμισις εἰς τὴν Ἑλλάδα. Συμφώνως πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀνεπτύξαμεν εἰς τὸ γενικὸν μέρος, κατ' ἀρχὴν πρέπει αὕτη νὰ συντελεσθῇ τὸ ταχύτερον. Ἐν τούτοις ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὰ ἐκτεθέντα περὶ τῆς ἰσχυρᾶς οἰκονομικῆς ἐξαρτήσεως τῆς Ἑλλάδος ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τῆς μικρότητος τῆς οἰκονομίας τῆς, φρονοῦμεν ὅτι θὰ ἦτο ἀσύνητον νὰ συστήσῃ τις ριζικὴν σοσιαλιστικὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν στιγμὴν καθ' ἣν αἱ χώραι μὲ τὰς ὁποίας αὕτη εἶναι οἰκονομικῶς στενῶς συνδεδεμέναι δὲν θὰ προέβαιναν εἰς ἀνάλογον ἐνέργειαν. Θὰ ἐκινδυνεύομεν νὰ ἴδωμεν ἐντὸς ὀλίγου τὸ ἔργον τῆς μεταρρυθμίσεως ἀνατρεπόμενον καὶ θὰ ὑφιστάμεθα πικροτάτας ἀπογοητεύσεις. Ὁ σοφὸς οἰκονομολόγος καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Βέρνης Α. Αμοη εἰς τὸ ἔρ-

γον του (Hauptprobleme der Sozialisierung, 1920) έκδο-
 θέν τὸ 1920, παρετήρησε τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά:
 «Ὅτι διὰ μίαν ἐπιτυχὴ κοινωνικοποίησιν εἶναι ἀπα-
 ραίτητος μεγαλυτέρα οἰκονομικὴ ἔκτασις μὲ πλουσί-
 ας καὶ ποικιλομόρφους παραγωγικὰς ἱκανότητας, δὲν
 εἶναι δύσκολον νὰ διῶδῃ τις. Οὐσιαστικῶς τόσον ἀπὸ
 ἀπόψεως ἰδέας, ὅσον καὶ πραγματικότητος, ἡ κοινωνικο-
 ποιήσις θὰ ἀπῆται διεθνῇ ἐξάπλωσιν ἐπὶ ὅλων τῶν λαῶν οἱ
 ὅποιοι εὐρίσκονται εἰς τακτικὴν καὶ στενὴν οἰκονομικὴν ἐ-
 πικοινωνίαν... Ὁ περιορισμὸς τῆς κοινωνικοποιήσεως
 εἰς περιωρισμένον στενὸν κύκλον, ὡς εἰς ἓνα Κράτος, ἔχει
 νόημα μόνον ὡς ἀπαρχὴ καὶ στάδιον ἐνάρξεως... Τὸ
 Κράτος ὅμως τοῦτο δέον νὰ ἔχῃ ὠρισμένον μέγεθος, δηλα-
 δὴ μίαν ἔκτασιν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἐδάφους καὶ ἀν-
 θρώπων, ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ διενεργῇ παραγωγὴν
 νεωτέρου ρυθμοῦ, μὲ ἀνεπτυγμένην τεχνικὴν καὶ οἰκονομι-
 κὴν ὀργάνωσιν, ὥστε νὰ παράγῃ ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα νὰ ἐ-
 ξαρκοῦν διὰ τὴν αὐτοσυντήρησιν εἴτε δι' ἀμέσου κατανα-
 λώσεως εἴτε δι' ἀνταλλαγῆς μὲ τὸ ἐξωτερικόν, τότε μό-
 νον δύνανται νὰ ἐκδηλωθοῦν τὰ ἀναμενόμενα πλεονεκτή-
 ματα ἐκ τῆς κοινωνικοποιήσεως. Ἐν μικρὸν Κρά-
 τος, κατὰ μέγιστον μέρος ἐξαρτώμενον
 οἰκονομικῶς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, θὰ ἠδύ-
 νατο ἐπίσης νὰ κοινωνικοποιήσῃ τὴν
 οἰκονομίαν του, αἱ δυσχέρειαι ὅμως τὰς
 ὁποίας θὰ εἶχε νὰ ὑπερνικήσῃ εἰς τὴν
 ὀργάνωσιν τῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὸ ἐξω-
 τερικόν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ξένων προϊ-
 ὶτων καὶ παραγωγικῶν δυνάμεων, ἰδί-
 ὡς δὲ κεφαλαίων, θὰ ἦσαν τόσον μεγά-
 λαι, ὥστε ἡ ἐπιτυχία τῆς κοινωνικοποι-
 ῆσεως θὰ ἐξετίθετο εἰς κίνδυνον».

Ὡς ὅμως μᾶς ἐδόθη εὐκαιρία ἐπανειλημμένως νὰ το-
 νίσωμεν, ἡ σοσιαλιστικὴ ἰδεολογία κατέκτησε παντοῦ τὰς

μάζας, ἡ δὲ κεφαλαιοκρατία ἔχει ὑποστῆ τοιαύτας ἀλλοιώσεις καὶ ἀβαρίας, ὥστε νὰ μὴ δύναται πλέον ὡς κεφαλαιοκρατία νὰ προχωρήσῃ. Ἡ μεταρρύθμισις ἐπίκειται εἰς ὅλας τὰς χώρας, κατὰστᾶσα ἀναπότρεπτος ἰδεολογικῶς καὶ πραγματικῶς. Πρέπει νὰ τὴν ἀναμένωμεν. Αἱ λύσεις αἱ ὅποιαι θὰ δοθοῦν θὰ εἶναι σοσιαλιστικαὶ ἢ τὸ ὀλιγώτερον σοσιαλιζουσαι. Ἡμεῖς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔχομεν καθήκον νὰ προετοιμάσωμεν καὶ νὰ διαφωτίσωμεν τὴν κοινὴν γνώμην, νὰ συντελέσωμεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς σοσιαλιστικῆς συνειδήσεως καὶ νὰ προπαρασκευάσωμεν τὸ ἔδαφος, ὥστε ἐκ τῶν πρώτων νὰ προβῶμεν εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν μεταρρύθμισιν.

Τὸ τρίτον ζήτημα εἶναι πῶς θὰ συντελεσθῇ ἡ μεταρρύθμισις παρ' ἡμῖν. Ἐπὶ τούτου ἰσχύουν ὅσα ἀνεφέραμεν σχετικῶς εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον. Ἀρκεῖ νὰ προσθέσωμεν ἐδῶ, ὅτι εἰς τὸν ρυθμὸν τῆς κοινωνικοποιήσεως θὰ ἐπηρεασθῶμεν ἐκτὸς τῶν τοπικῶν συνθηκῶν καὶ ἀπὸ τὸν ρυθμὸν τῆς κοινωνικοποιήσεως τῶν μεγαλυτέρων καὶ καλύτερον ὀργανωμένων καὶ οἰκονομικῶς ὑγιέστερον συγκροτημένων Κρατῶν.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. (Σελ. 111) *Ἡ σοσιαλιστικὴ ἀρχή.*

Ρητὴν διατύπωσιν τῆς σοσιαλιστικῆς ἀρχῆς ὑπὸ τὴν ἀρνητικὴν τῆς μορφῆς ἀπαντῶμεν εἰς τὴν δευτέραν πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὴν τοῦ ἀποστόλου Παύλου, εἰς τὴν ὁποῖαν οὗτος παραγγέλλει «εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω». Τοῦτο δὲ σημαίνει ἄλλο τι ἢ καταδίκην τοῦ μὴ ἐξ ἐργασίας εἰσοδήματος. Τόσον δὲ ἦτο ἐρριζωμένη εἰς τὸν ἀπόστολον Παῦλον ἡ ἀρχὴ αὕτη, ὥστε, ὡς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, ἐργάζετο καὶ αὐτὸς νυχθημερόν πρὸς πορισμὸν τοῦ ἄρτου του, διὰ νὰ διδάξῃ τοὺς πιστοὺς διὰ τοῦ παραδείγματός του τὸ καθήκον πρὸς ἐργασίαν.

Τὰ ἀνωτέρω, ἀλλὰ καὶ ἄλλα σημεῖα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, δεικνύουν σαφῶς ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς εὐρίσκεται πολὺ πλησίον πρὸς τὸ Χριστιανικὸν πνεῦμα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κεφαλαιοκρατίαν, ἡ ὁποία εὐρίσκεται πολὺ μακρὰν αὐτοῦ. Ὁρθῶς δὲ παρετήρησεν ὁ L. Blanc ὅτι «σοσιαλισμὸς εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον ἐν δράσει».

2. (Σελ. 130) *Ὁ μηχανισμὸς τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας καὶ ἡ σοσιαλιστικὴ θεωρία.*

Ὁ Marx ἀπέφυγε νὰ περιγράψῃ τὴν διαμόρφωσιν τῆς σοσιαλιστικῆς ὁργανώσεως ἀρνηθεὶς νὰ δώσῃ «συνταγὰς διὰ τὸ μαγειρεῖον τοῦ μέλλοντος». Εἰς δὲ ἐκ τῶν λόγων διὰ τοὺς ὁποίους ὁ Marx ὠμίλησε μετὰ περιφρονήσεως περὶ τῶν «οὐτοπιστῶν» σοσιαλιστῶν εἶναι ὅτι οὗτοι ἡσχολήθησαν κυρίως μὲ τὴν περιγραφὴν τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος τοῦ μέλλοντος. Τὸ παράδειγμα τοῦ Marx ἠκολούθησαν καὶ ὅλοι οἱ παλαιότεροι σοσιαλισταί.

Τὸ ζήτημα ἐν τούτοις τῆς ὁργανώσεως δὲν εἶναι ἐκ τῶν ἀμελητέων, διότι τὸ κυριώτερον πρόβλημα εἶναι τὸ πῶς θὰ λειτουργήσῃ ἡ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία. Διὰ τοῦτο εὐρίσκομεν λίαν δικαιολογημένους τοὺς ἐξῆς λόγους τοῦ νεοσοσιαλιστοῦ Lange (On the economic theory of socialism, ἔκδ. B. Lippincott 1938): «Οἱ σοσιαλισταὶ ἔχουν ἀσφαλῶς σπουδαίαν αἰτίαν διὰ νὰ εἶναι εὐγνώμονες πρὸς τὸν καθηγητὴν Mises, τὸν μεγάλον advocatus diaboli τῆς

ιδέας των. Διότι ἡ ἰσχυρά του πρόκλησις ἐξηνάγκασε τοὺς σοσιαλιστάς νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν σπουδαιότητα ἐνὸς καταλλήλου συστήματος οἰκονομικοῦ ὑπολογισμοῦ διὰ τὴν κατεύθυνσιν τῆς κατανομῆς τῶν παραγωγικῶν μέσων εἰς μίαν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν. Ἐπὶ πλεον κυρίως χάρις εἰς τὴν πρόκλησιν τοῦ καθηγητοῦ Mises πολλοὶ σοσιαλισταὶ ἀντελήφθησαν αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπαρξίν τοιοῦτου προβλήματος. Καὶ μολονότι ὁ καθηγητὴς Mises δὲν εἶναι ὁ πρῶτος ἀνακινήσας τὸ ζήτημα οὔτε δὲ καὶ ὅλοι οἱ σοσιαλισταὶ ἡγνόουν τοῦτο τόσον ὅσον πολλάκις ὑποστηρίζεται, εἶναι ἐν τούτοις ἀληθές ὅτι εἰδικῶς εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Εὐρώπην, εἰς τὸν καθηγητὴν Mises ὀφείλεται ἐξ ὁλοκλήρου ἡ συστηματικὴ ἔρευνα τοῦ προβλήματος ἐκ μέρους τῶν σοσιαλιστῶν. Τόσον εἰς ἑκφρασιν εὐγνωμοσύνης διὰ τὴν μεγάλην ὑπηρεσίαν, ἡ ὁποία παρεσχέθη ὑπ' αὐτοῦ, ὅσον καὶ εἰς ἀνάμνησιν τῆς πρωταρχικῆς σημασίας τοῦ ὑγινοῦς οἰκονομικοῦ ὑπολογισμοῦ, θὰ ἔπρεπε ἡ προτομὴ τοῦ καθηγητοῦ Mises νὰ κατέχῃ τιμητικὴν θέσιν εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ Ὑπουργείου τῆς Κοινωνικοποιήσεως ἢ τοῦ Κεντρικοῦ Συμβουλίου τοῦ Προγράμματος τοῦ σοσιαλιστικοῦ Κράτους. Φοβοῦμαι ὅτι ὁ καθηγητὴς Mises ἐλάχιστα θὰ ἡὐχαριστεῖτο ἀπὸ τὸν μόνον κατάλληλον τρόπον διὰ νὰ ὀποτιθῇ τὸ χρέος εὐγνωμοσύνης τῶν σοσιαλιστῶν πρὸς αὐτὸν καὶ εἶναι δύσκολον νὰ τὸν μεμφθῶμεν διὰ τοῦτο. Πρῶτον εἶναι πιθανόν εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν νὰ εὑρίσκετο πλησίον τῶν μεγάλων ἀρχηγῶν τῆς σοσιαλιστικῆς κινήσεως καὶ ἴσως ἡ γειτνίασις αὕτη νὰ μὴ ἦτο τῆς ἀρεσκείας του. Πρὸς τούτοις διὰ νὰ συμπληρωθῇ αὕτη ἡ ἀτυχία του, ἐνδεχόμενον εἰς σοσιαλιστὴς διδάσκαλος νὰ προέτρεπε τοὺς μαθητάς του κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ νὰ ἐπισκεφθοῦν τὸ ἄγαλμα τοῦ Mises, διὰ νὰ δώσῃ ἕν παράδειγμα τῆς «πανουργίας τῆς λογικῆς», ἡ ὁποία ἔφερε καὶ τοὺς πλέον σταθεροὺς ἀστοὺς νὰ ἐξυπηρετήσουν ἀκούσιως τὸν τὴν προλεταριακὴν ἰδέαν».

3. (Σελ. 153) *Ἡ μικρὰ ἀγροτικὴ ἐκμετάλλευσις.*

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν οἰκονομικὴν βιωσιμότητα καὶ τὴν κοινωνικὴν σημασίαν τῆς μικρῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας καὶ ἐκμεταλλεύσεως, ἰδιαίτερώς χαρακτηριστικαὶ εἶναι αἱ ἀκόλουθοι παρατηρήσεις τοῦ ἀντισοσιαλιστοῦ καθηγητοῦ Röpke (*Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart*, 1942) «...ἡ μικρὰ ἀγροτικὴ ἐκμετάλλευσις συνδέει κατὰ τρόπον ἰδεώδη τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐργασίαν, τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν κατανάλωσιν, τὸν χῶρον κατοικίας καὶ ἐργασίας, τὴν φύσιν καὶ τὸν ἄνθρωπον, τὴν χαροποιὸν ἐπαγγελματικὴν δραστη-

ριότητα καὶ τὴν ἄμεσον ἀπόλαυσιν τῆς ἀποδόσεώς της, τὴν ἐλευ-
 θέραν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος καὶ τὴν θερμότητα τῆς κοι-
 νωνικῆς ἐπαφῆς, καὶ ἀντιτάσσει εἰς τὴν βιομηχανοαστικὴν πλευρὰν
 τοῦ πολιτισμοῦ μας τὴν παράδοσιν καὶ τὴν σταθερότητα, τὴν οἰ-
 κονομικὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὸν αὐτοεφοδιασμόν, τὴν πολὺπλευ-
 ρον δραστηριότητα καὶ ἀνάπτυξιν, τὴν προσέγγισιν πρὸς τὴν φύ-
 σιν, τὸ μέτρον καὶ τὴν ἡρεμίαν, τὴν ἀνεπιτήδευτον διαβίωσιν εἰς
 τὰς πραγματικὰς πηγὰς τῆς ζωῆς, τὴν πληρότητα τῆς ὑπάρξεως
 καὶ τὴν ταπεινόφρονα συνάρτησιν εἰς τὴν ἅλυσιν τῆς γενέσεως καὶ
 τοῦ θανάτου».

«Ὁ ἄνευ χρεῶν χωρικὸς ἐπὶ ἐπαρκοῦς ἐδαφικῆς ἐκτάσεως εἶ-
 ναι ὁ πλέον ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος ἄνθρωπος μεταξὺ μας·
 οὔτε ἡ διατροφή οὔτε ἡ ἀνεργία ἀποτελοῦν ἀντικείμενον μερίμνης
 δι' αὐτόν καὶ ἡ ὑπαγωγή του εἰς τὰς ἰδιοτροπίας τῆς φύσεως, ἀν-
 τι τῶν ἰδιοτροπιῶν τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσε-
 ων, εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ πικραίνει τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου
 ἀλλὰ τὸναντίον νὰ τὴν ἐξευγενίζει. Ἡ ὑπαρξίς του εἶναι, ἀπὸ
 οἰασδῆποτε πλευρᾶς καὶ ἂν κρίνωμεν τὰ πράγματα, ἡ ἀνθρωπίνως
 ἱκανοποιητικώτερα, πλουσιώτερα καὶ πληρεστέρα».

«Εἰς τὴν πραγματικότητα, ἐν συμπεράσματι, ὁ μικροαγροτι-
 κὸς κόσμος μαζί με ἄλλους μικροτέρους τομεῖς τῆς κοινωνίας,
 παρουσιάζει σήμερον τὴν τελευταίαν μεγάλην νῆσον, ἡ ὁποία δὲν
 ἔχει ἀκόμη κατακλυσθῇ ἀπὸ τὸ ρεῦμα τῆς μαζοποιήσεως, τὸ τε-
 λευταῖον μέγα πεδῖον μορφῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ ἐργασίας, ἡ
 ὁποία παρουσιάζει ἐσωτερικὴν συνοχὴν καὶ εἶναι ζωτικῶς ἱκανο-
 ποιητικὴ».

«Ἡ λελογισμένη, προσηρμοσμένη πρὸς τὰς ἐκάστοτε συνθή-
 κας καὶ ὀρθολογικῶς ἐνσωματωμένη εἰς τὴν παγκόσμιον οἰκονο-
 μίαν μικρὰ ἀγροτικὴ ἰδιοκτησία ἀποτελεῖ τὴν μορφήν ἀγροτικῆς
 οἰκονομίας, ἡ ὁποία εἶναι ὄχι μόνον ἀπλῶς διατηρήσιμος, ἀλλὰ
 καὶ παρουσιάζει τὴν καλυτέραν ἀγροτικὴν διάρθρωσιν τῶν βιομη-
 χανικῶν χωρῶν».

Σχετικῶς μετὰ τὴν συζήτησιν περὶ τῆς ὑπὸ ὠρισμένης προϋπο-
 θέσεως ὑπεροχῆς τῆς μικρᾶς γεωργικῆς ἐκμεταλλεύσεως βλ. K.
 K a u t s k y, Die Sozialisierung der Landwirtschaft, 1921. T o u
 l s d i o u, Die Agiarfrage, 1899. P o h l e - H a l m, Kapitalismus
 und Sozialismus, 4η ἐκδ. 1931. J. H i t t i e r, L'agriculture moderne
 et sa tendance à s'industrialiser, εἰς Revue d'Économie Politique,
 1901. E. T h o m a s, The economics of small holdings, 1927. G
 H a l m, Gross und Kleinbetrieb, εἰς Handwörterbuch der Staats-

wissenschaften, 4η έκδ. A. T s c h a j a n o f f, Die optimalen Betriebsgrößen in der Landwirtschaft, 1930. H. B e l l o c, An essay on the restoration of property, 1936. *** L'expérience van Zeeland en Belgique, 1940. Federal Trade Commission, Relative efficiency of large, medium and small business, Washington, 1941. P. P a g e l Gross- und Kleinbetrieb in der Landwirtschaft, 1922. C o m p è r e - M o r e l, La petite propriété paysanne et le socialisme, 2α έκδ. 1931. Ξ. Ζ ο λ ώ τ α. 'Αγροτική Πολιτική, 1934.

4. (Σελ. 156) *Μικρά ιδιοκτησία και παραγωγή.*

Σχετικῶς πρὸς τὴν σημασίαν τῆς μικρᾶς ιδιοκτησίας διὰ τὴν παραγωγὴν, χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀκόλουθος παρατήρησις τοῦ Kautsky (Die soziale Revolution, 1902): «Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι οἱ ἀγρόται ἐργάζονται πολὺ περισσότερον ἀπὸ τοὺς μισθωτοὺς ἐργάτας τοῦ μεγάλου γαιοκτῆμονος. Ὁ χωρικός δὲν ἔχει σχεδὸν ποτὲ ἐλεύθερον καιρὸν, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὰς ὀλίγας ὥρας ἀναπαύσεώς του σκέπτεται πῶς θὰ ἡδύνατο νὰ βελτιώσῃ τὸ κτῆμα του. Δι' αὐτὸν δὲν ὑπάρχει ἄλλο τι ἀπὸ τὸ κτῆμα του».

5. (Σελ. 187) *Μικρά ιδιοκτησία καὶ σοσιαλισμός.*

Θὰ ἡδύνατο νὰ γεννηθῇ ἡ ἀπορία, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ ἡ μικρὰ ιδιοκτησία μὲ τοὺς περιορισμοὺς τοῦ καθεστώτος τοῦ δημιουργικοῦ σοσιαλισμοῦ ὡς ιδιοκτησία. Αὕτη ὅμως μόνον εἰς τοὺς μὴ γνωρίζοντας τὴν νεωτέραν ἐξέλιξιν τῆς ιδιοκτησίας δύναται νὰ γεννηθῇ, διότι ἡ ιδιοκτησία καὶ ὑπὸ τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς ἔχει ὑποστῇ ἤδη πλείστους ὅσους σοβαροὺς περιορισμοὺς. Ἀναφέρομεν ὡς παράδειγμα τὴν ἀγροτικὴν ιδιοκτησίαν, ὡς αὕτη ἐθεσπίσθη ὑπὸ τῆς ἀγροτικῆς νομοθεσίας τῶν διαφόρων κρατῶν μετὰ τὴν ἀγροτικὴν μεταρρύθμισιν. Συμφώνως πρὸς τοὺς νεωτέρους ἀγροτικοὺς νόμους οἱ ἀποκαθιστάμενοι ἀγρόται εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ καλλιεργοῦν αὐτοπροσώπως καὶ διὰ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας των τοὺς παραχωρηθέντας κλήρους, διότι ἄλλως κηρύσσονται ἔκπτωτοι. Ἡ ἐκμίσθωσις τοῦ κλήρου ἐπιτρέπεται μόνον ἐν περιπτώσει ἀσθενείας ἢ σωματικῆς βλάβης τοῦ κληροῦχου, κατόπιν ὁποφάσεως τῆς ἀρμοδίας ἀρχῆς. Ἰσχύουν δὲ καὶ διάφορα ἄλλα ἀπαγορευτικὰ μέτρα, ἀφορῶντα τὴν ἐκποίησην, τὸν τεμαχισμόν καὶ τὴν χρέωσιν τῶν μικρῶν ιδιοκτησιῶν, ἐνῶ ἐκ παραλλήλου προβλέπεται ἡ δυνατότης τῆς ἀφαιρέσεως τῆς ἀγροτικῆς ιδιοκτησίας ὑπὸ τοῦ Κράτους εἰς τὴν περίπτωσιν ἀνικάνων καλλιεργητῶν. Ἐξ ἄλλου εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας ἔχει ἐκδοθῇ σειρά

νόμων, ἐπιβαλλόντων περιορισμούς εἰς τὴν καλλιέργειαν καὶ διάθεσιν τῶν προϊόντων καὶ γενικῶς εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐκμετάλλευσιν τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας.

Εἶναι γνωστοὶ ἐπίσης οἱ διάφοροι περιορισμοί, οἱ ἐπιβαλλόμενοι ἐπὶ τῆς ἀστικῆς ἰδιοκτησίας (ἐνοικιοστάσια, περιορισμοὶ ὡς πρὸς τὴν οἰκοδόμησιν κλπ.).

Ἡ ἰδιοκτησία δὲν εἶναι τι τὸ ἀναλλοίωτον, ὡς ὅλοι δὲ οἱ θεσμοὶ λαμβάνει ἐκάστοτε ἐκείνην τὴν μορφήν, ἡ ὁποία ἀνταποκρίνεται περισσότερον πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἀνάγκην. Ὁρθῶς δὲ παρατηρεῖ ὁ Marx (*Das Kapital*, 6η ἔκδ. 1921): «Εἰς κάθε ἱστορικὴν περίοδον ἡ ἰδιοκτησία ἀνεπτύχθη διαφόρως καὶ ὑπὸ ποικίλας κοινωνικὰς συνθήκας· ὁ ὅρισμός τῆς ἀστικῆς ἰδιοκτησίας ἀποτελεῖ οὐσιαστικῶς ἐκθεσιν τῶν συνθηκῶν τῆς ἀστικῆς παραγωγῆς. Ὁ ὅρισμός τῆς ἰδιοκτησίας ὡς ἀνεξαρτήτου σχέσεως καὶ ἰδιαιτέρας κατηγορίας, ὡς ἀφηρημένης καὶ αἰωνίας ἰδέας, δὲν εἶναι ἄλλο τι ἢ μεταφυσικὴ ἢ νομικὴ φαντασιοπληξία».

Βλ. πρὸς τούτοις Α. Σ β ὡ λ ο υ, Ἡ ἰδιοκτησία κατὰ τὰ Συντάγματα τῆς τελευταίας εἰκοσαετίας, εἰς Ἀρχεῖον Ἰδιωτικοῦ Δικαίου 1942. Α. Δ ι ο μ ῆ δ η, Βυζαντιναὶ μελέται, 1942. Α. Ἀ γ γ ε λ ο π ο ὗ λ ο υ, Δημοσία Οἰκονομική, 1942. Ξ. Ζ ο λ ῶ τ α, Ἀγροτικὴ Πολιτική, 1934. Μ. Ν ο τ α ρ ᾱ, Ἡ ἀγροτικὴ ἀποκατάστασις τῶν προσφύγων, 1934. Μ. S e r i n g, Die agrarischen Umwälzungen im ausserrussischen Osteuropa, 1930. Ρ. J o u s s e, Les tendances des réformes agraires dans l'Europe Centrale, l'Europe Orientale et l'Europe Méridionale, 1925. Β. Α λ ι ν ι σ α τ ο ς, La réforme agraire en Grèce, 1932.

6. (Σελ. 188) Ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπιχείρησις.

Ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς δημοσίας ἐπιχειρήσεως καὶ τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπιχειρήσεως ὑπάρχει εὐρεῖα βιβλιογραφία. Ἐδῶ περιορίζομεθα νὰ ἀναφέρωμεν τὰς κυριωτέρας τῶν νεωτέρων μελετῶν: Η. N i e b u h r, Öffentliche Unternehmungen und Privatwirtschaft, 1928. Ρ. B o u l l o c h e, L'évolution de la notion d'utilité publique depuis la guerre, 1937. Ε. J a m e s, Les formes d'entreprises, 1935. J. G e r h a r d t, Unternehmertum und Wirtschaftsführung, 1930. G. J è z e, La réorganisation des chemins de fer d'intérêt général, εἰς Revue de Science et de Législation Financières, 1938. Α. P i g o u, Socialism versus capitalism, 1938. Ρ o h l e - H a l m, Kapitalismus und Sozialismus, 4η ἔκδ. 1931. Β. T r o t z k i, Kapitalismus oder Sozialismus, 1925. J. B e r n a r d - A u b e r t, Un nou-

veau mode d'intervention des collectivités : L'État actionnaire, 1937. W. Rathenau, Vom Aktienwesen, 1918. P. Leroy-Beaulieu, L'État moderne et ses fonctions, 4η έκδ. 1911. W. Gerber, Die öffentliche Unternehmung in privatwirtschaftlicher Form, 1920. N. Lenin, Die nächsten Aufgaben der Sowjet-Macht, 1919. Α. Ἀγγελόπουλου, Δημοσία Οικονομική, 2α έκδ. 1943. Σ. Κορώνη, Ἡ δημοσία ἐπιχειρήσεις εἰς τὴν Ἑλλάδα, 1940. Ι. Κούλη, Τὰ δημοσιονομικὰ μονοπώλια, 1939, Ξ. Ζολώτα, Φορολογία, ἀποταμίευσις καὶ ἐπένδυσις, 1939. Τοῦ ἰδίου, Ἡ δανειακὴ ἐπιβάρυνσις τῆς Ἑλλάδος, 1931.

7. (Σελ. 204) *Τὰ ἐργατικὰ ἐργοστασιακὰ συμβούλια.*

Ὁρισμένοι σοσιαλισταὶ θέλουν τὴν συμμετοχὴν τῶν ἐργατῶν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς νέας σοσιαλιστικῆς ἐπιχειρήσεως. Το αἶτημα αὐτὸ φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ὡς λογικὸν καὶ συντελεστικὸν τῆς δημοκρατικῆς πραγματοποιήσεως τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας. Ἐν τούτοις, ὡς ἀπέδειξεν ἡ μέχρι τοῦδε πείρα, τοῦλάχιστον ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα δὲν φαίνεται νὰ εἶναι σκόπιμον παρόμοιον μέτρον.

Ἦδη μετὰ τὸν παρελθόντα παγκόσμιον πόλεμον ἐγένετο ἀπόπειρα ἐφαρμογῆς τοῦ θεσμοῦ τούτου εἰς τὴν Γερμανίαν ὑπὸ τὸν τύπον τῶν ἐργατικῶν ἐργοστασιακῶν συμβουλίων (Betriebsräte). Συμφώνως πρὸς τὸν σχετικὸν νόμον ἀποστολῇ τῶν συμβουλίων τρῦτων ἦτο : «ἡ ἐξασφάλις τῶν κοινῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων τῶν ἐργατῶν ἔναντι τοῦ ἐργοδότη» καὶ «ἡ ἐνίσχυσις τοῦ ἐργοδότη εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν σκοπῶν τῆς ἐπιχειρήσεως».

Τὰ ἀποτελέσματα ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ θεσμοῦ τούτου δὲν ὑπῆρξαν ἱκανοποιητικά. Πράγματι τὰ ἐργατικὰ ἐργοστασιακὰ συμβούλια ἐλάχιστα ἠδυνήθησαν νὰ βοηθήσουν τὴν διοίκησιν τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀντιθέτως δὲ ἐδημιούργησαν σημαντικὰς δυσχερείας, διότι οἱ ἐργάται δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν ἰδέαν τοῦ συνόλου τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τῆς διοικήσεως, ἐφ' ὅσον ἀποτελοῦν τροχίσκους τῆς μηχανῆς. Ἡ διοίκησις ὁμως ἀπαιτεῖ ἐπιχειρηματικὴν ὀργανωτικὴν ἰδιοφυΐαν, ἡ ὁποία δὲν πρέπει νὰ παρεμποδίζεται ἀπὸ ἀκατάλληλα ὄργανα.

Φρονοῦμεν ὅτι καὶ ἡ ὀργάνωσις τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπιχειρήσεως θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποφύγῃ τὴν συμμετοχὴν τῶν ἐργατῶν εἰς τὴν διοίκησιν, διότι, ὡς παρατηρεῖ ὁ Naphtali (Monopolistische Unternehmungs-Organisationen und Arbeiterschaft, εἰς Die Arbeit, 1927) «Ἡ πρακτικὴ ἐδίδαξεν ἀπὸ μακροῦ ὅτι ὁ δρόμος διὰ μίαν ἀληθῆ

συνδιεύθυνσιν τῆς οἰκονομίας ὑπὸ τῶν ἐργατῶν δὲν ὀδηγεῖ διὰ τῶν ἐργατικῶν ἐργοστασιακῶν συμβουλίων». Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Lenin, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ ἔργον του «Staat und Revolution», 1918, ὁμιλεῖ διὰ τὸν χρόνον ὅπου «ὅλοι θὰ ἔχουν μάθει νὰ διοικοῦν τὸ Κράτος, ἐπομένως εἰς τὴν πραγματικότητά θὰ διοικοῦν ἄνευ ἐξαρτήσεώς τινος καὶ τὴν κοινωνικὴν παραγωγὴν», εἰς τὸ ἔργον του «Die nächsten Aufgaben der Sowjetmacht» 1919 γράφει τὰ ἑξῆς : «Κάθε μηχανοποιημένη μεγαλοβιομηχανία, δηλαδή ἀκριβῶς ἡ πηγὴ τῆς παραγωγῆς καὶ τὸ θεμέλιον τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀπαιτεῖ τὴν ἀπεριόριστον καὶ αὐστηροτάτην ἐνότητα τῆς θελήσεως, ἡ ὁποία κατευθύνει τὴν κοινὴν ἐργασίαν ἑκατοντάδων, χιλιάδων καὶ μυριάδων ἀνθρώπων. Ἀλλὰ πῶς δύναται νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ στενωτάτη αὕτη ἐνότης θελήσεως ; Διὰ τῆς ὑπαγωγῆς τῆς θελήσεως χιλιάδων εἰς τὴν θέλησιν ἑνὸς καὶ μόνου. Αὕτη ἡ ὑπαγωγή εἰς μίαν ἐνιαίαν θέλησιν, ὅταν ὑπάρχῃ ἰδεώδης κατανόησις καὶ πειθάρχῃσις τῶν συμμετεχόντων εἰς τὴν γενικὴν ἐργασίαν, δύναται νὰ ὑπενθυμίῃ μᾶλλον τὴν ἡπίαν διεύθυνσιν ἑνὸς διευθυντοῦ ὀρχήστρας. Δύναται ὁμῶς νὰ προσλάβῃ καὶ τὴν ὀξεῖαν μορφήν τῆς δικτατορίας, ὅταν δὲν ὑπάρχουν ἰδεώδης πειθάρχῃσις καὶ κατανόησις. Πάντως, ἢ οὕτως ἢ ἄλλως, ἡ ἄνευ ἀντιρρήσεων ὑποταγὴ εἰς μίαν ἐνιαίαν θέλησιν εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἐπιτυχίαν παραγωγικῶν λειτουργιῶν, ὀργανωμένων κατὰ τὸν τύπον τῆς μηχανοποιημένης μεγαλοβιομηχανίας».

Βλ. K. R e n n e r, Wege der Verwirklichung, 1929. N a p h t a l i, Monopolistische Unternehmungs - Organisationen und die Arbeiterschaft, εἰς Die Arbeit, 1927. J. G e r h a r d t, Marxismus, εἰς Handwörterbuch der Arbeitswissenschaft. B r i g l - M a t t h i a s, Das Betriebsräteproblem, 1926. Γ. Κ α σ ι μ ᾶ τ η, Συλλογικαὶ διαφοραὶ ἐργασίας.

8. (Σελ. 241) Ἡ ἔννοια τῆς δημοκρατίας.

Εἰς τὸν ὅρισμόν τῆς δημοκρατίας, τὸν ὁποῖον δίδομεν ὡς τοῦ πολιτεύματος τοῦ ἀναγνωρίζοντος ὡς ἀνώτατον ὄργανον τοῦ Κράτους, τὴν πλειοψηφίαν τῶν πολιτῶν, ἐλάβομεν ὑπ' ὄψιν νομικὸν κριτήριον. Πρὸς ὁλοκλήρωσιν ὁμῶς τῆς κατανοήσεως τῆς διακρίσεως Δημοκρατία - Αὐταρχία, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ κοινωνιολογικά καὶ ἠθικοπολιτικά κριτήρια. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀξιόλογος εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ Laun εἰς τὸ ἔργον του La démocratie, 1931, ἔνθα καὶ εὐρεῖα ἔρευνα τῶν θεωριῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν, ὡς γνωστόν, τὴν ἀφετη-

ρίαν τοῦ προβλήματος : δημοκρατία καὶ αὐταρχία. «Ἡ δημοκρατία, λέγει χαρακτηριστικῶς ὁ Laun, εἶναι τὸ μόνον καθεστῶς μεταξὺ ὄλων τῶν συστημάτων ὅπου ὁ πολιτικός ἀγὼν δηλαδὴ ὁ ἀγὼν διὰ τὴν κατανομὴν τῆς ἐξουσίας εἰς τὸ Κράτος, δύναται νὰ ἐπιδιωχθῇ ἐντελῶς ἐλευθέρως καὶ εἰρηνικῶς, ἥτοι ἄνευ ἀμέσου ἢ συγκεκαλυμμένης προσφυγῆς εἰς τὴν βίαν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἢ τὸν ἄλλον».

Περὶ τῆς διαφορᾶς πολιτικῆς δημοκρατίας καὶ κοινωνικῆς δημοκρατίας βλ. καὶ R a d b r u c h, Rechtsphilosophie, 1932.

Τὴν φιλοσοφικὴν οὐσίαν τῆς δημοκρατίας ἀποδίδει ὁ Kelsen (Allgemeine Staatslehre, 1925), ὡς ἐξῆς : «Διὰ τοὺς μὴ πιστεύοντας εἰς μεταφυσικά δόγματα, ὁ ἀναγκαῖος ἐξαναγκασμός πρὸς πραγμάτων τῶν κοινωνικῶν σκοπῶν δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθῇ ἄλλως ἀπὸ τὴν συναίνεσιν τοῦλάχιστον τῆς πλειοψηφίας ἐκείνων πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ὁποίων ἀποβλέπει ἡ ἀναγκαστικὴ τάξις. Ἡ τοιαύτη δὲ τάξις πρέπει νὰ ὀργανοῦται οὕτως, ὥστε ἡ μειοψηφία, ἡ ὁποία δὲν ἔχει ἀπολύτως ἄδικον, νὰ δύναται εἰς πάντα χρόνον νὰ γίνῃ πλειοψηφία». Ὅτι ἡ μειοψηφία δὲν πρέπει νὰ ἀποκλείεται τῆς ἀσκήσεως τῆς ἐξουσίας ἐκ τῶν προτέρων, τονίζει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτικά Δ. 4,9 ἔκδ. Teubner), ὀρίζων «ἔστι δημοκρατία μὲν ὅταν οἱ ἐλεύθεροι καὶ ἄποροι πλείονες ὄντες κύριοι τῆς ἀρχῆς ᾧσιν, ὀλιγαρχία δὲ ὅταν οἱ πλούσιοι καὶ εὐγενέστεροι». Ἑρμηνεύων δὲ ὁ ἴδιος τὸν ὀρισμὸν τοῦ λέγει ὅτι ἂν οἱ πλούσιοι εἶναι περισσότεροι, ὡς ἐν Κολοφῶνι, ἀλλ' ἀποκλείονται οἱ ὀλιγώτεροι ὡς πένητες, δὲν πρόκειται περὶ δημοκρατίας.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ὅμως πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ δημοκρατία εἶναι πολιτικὸν φαινόμενον τῶν νεωτέρων χρόνων, διότι αἱ ἀρχαῖαι δημοκρατίαι, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Bergson (Les deux sources de la morale, 1932) στηρίζόμεναι εἰς μίαν ἀριστοκρατικὴν μειονότητα τοῦ πληθυσμοῦ, τοὺς ἐλευθέρους πολίτας, ἐθεώρουν ὡς φυσικὸν τὸν θεσμὸν τῶν δούλων (τοῦ μεγαλυτέρου τμήματος τοῦ πληθυσμοῦ). Διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως δὲ τοῦ θεσμοῦ τῶν δούλων, ἀπηλλάσσοντο ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ περισσότερον ἀγωνιώδη προβλήματα τοῦ συγχρόνου Κράτους.

Βλ. ἐπίσης B e r n a t z k, Republik und Monarchie, 2α ἔκδ. 1919. G. J e l l i n e k, Staatslehre 1900. L. D u g u i t, Traité de Droit Constitutionnel, 1923. L o r d B r y c e, Modern Democracies, 1929. H. K e l s e n, Vom Wesen und Wert der Demokratie, 1920. E. H e i m a n n, Socialism and democracy εἰς F. Mackenzie, Planned society 1937. R. L a u n, La démocratie, 1933. H. B o u r-

g i n, La crise de la démocratie, 1929. J. B a r t h é l e m y, La crise de la démocratie contemporaine, 1931. F. N i t t i, La démocratie 1933. T. M a s a r y k, Les problèmes de la démocratie, 1930. S. T r e n t i n, Antidémocratie, 1931. Ι. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο Ὑ, Συνταγματικὸν Δίκαιον, 1897. Α. Σ β ῶ λ ο υ, Συνταγματικὸν Δίκαιον, 1934. Τοῦ Ἰ δ ί ο υ, Προβλήματα τῆς κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας, 1931. Μ. Δ έ ν δ ι α, Ἡ δημοκρατία, ἔννοια, ἐξέλιξις, κρίσις αὐτῆς, 1935. Χ. Σ γ ο υ ρ ί τ σ α, Τὸ δημοψήφισμα ἐν τῇ δημοκρατίᾳ, 1929. Η. Κ υ ρ ι α κ ο π ο ὕ λ ο υ, Τὰ σύγχρονα προβλήματα τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου, 1931.

9. (Σελ. 243) Σοσιαλισμὸς καὶ Δημοκρατία.

Ὁ Η. de M a n (Au delà du Marxisme, 1929) ἀναφερόμενος εἰς τὴν σχέσιν σοσιαλισμοῦ καὶ δημοκρατίας, παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς: «Δυνάμεθα πράγματι νὰ ἀναγάγωμεν τὸ πρόβλημα τοῦτο εἰς ἓν ἀπλοῦν ζήτημα τακτικῆς; Ἡ δημοκρατία δὲν εἶναι λοιπὸν ἄλλο τι ἢ ἐκλογικὴ τακτικὴ ἢ διοικητικὴ τεχνικὴ; Δὲν εἶναι ἀπεναντίας ψυχολογικὸς ὅρος, ἄνευ τοῦ ὁποίου δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ ὁ σοσιαλισμὸς, οὐσιῶδες στοιχεῖον τοῦ νομικοῦ του ἰδεώδους, αὐτὴ ἡ οὐσία τῶν ἰδεῶν του;»

«Ἡ ἀπάντησις δὲν εἶναι ἀμφίβολος δι' ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος βλέπει εἰς τὸν σοσιαλισμὸν ὅχι ἀπλὴν συνταγὴν διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ μίαν ἠθικὴν πίστιν, ἡ ὁποία ἐπιδιώκει νὰ ἐμπνεύσῃ ὅλας τὰς κοινωνικὰς σχέσεις. Ὡς ἐγκαταλείψωμεν λοιπὸν ἅπαξ διὰ παντὸς τὴν ὀλεθρίαν πεποίθησιν εἰς τὰ ἀνεξάρτητα τοῦ «σκοποῦ» «μέσα» ἃς συλλάβωμεν τὸ ρεῦμα τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν, ὥς μίαν ἐνότητα, τῆς ὁποίας ἡ ἔννοια ἀποκαλύπτεται εἰς τὴν ψυχολογικὴν πηγὴν τῆς καὶ ὅχι εἰς διανοητικοποιημένας πλάνας καὶ θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ δημοκρατία δὲν εἶναι δευτερεύων κλάδος τοῦ δένδρου τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἀλλ' ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς ρίζας του. Ὡς ἀντιπαρατάξωμεν εἰς τὴν κομμουνιστικὴν δολότητα ἐνὸς σοσιαλισμοῦ ἄνευ δημοκρατίας τὴν ὑπερήφανον ἀντίληψιν ἐνὸς ἀνθρωπιστικοῦ ἰδεώδους, τὸ ὁποῖον ἀντλεῖ ἐνσυνειδήτως τὴν δυνάμιν του εἰς αἰῶνας ἐπιδιώξεως τῆς ἰσότητος. Μόνον ὑπ' αὐτὸν τὸν ὅρον θὰ δυνηθῶμεν νὰ ὀρθώσωμεν ἐναντίον τοῦ κομμουνισμοῦ μίαν ἀντίληψιν ἀνωτέραν καὶ εἰς τὴν πραγματικότητα πλέον ριζοσπαστικὴν καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ».

Βλ. ἐπίσης Η. K e l s e n, Sozialismus und Staat, 1923. Η. C u n o w, Die Marx'sche Geschichts - Gesellschafts - und Staatstheorie. 1923. Μ. A d l e r, Politische oder soziale Demokratie, 1926. Ε.

H e i m a n n, Socialism and democracy, εἰς F. Mackenzie Planned society 1937. H. de M a n, L'idée socialiste 1935. M. K a l i n i n e, Que fait le pouvoir soviétique pour réaliser la démocratie? 1926. J. de L a V e g a, Démocratie et soviétisme, 1931. K. K a u t s k y Parlamentarismus und Demokratie 4η ἔκδ. 1922. T o ō i δ i o u, Demokratie oder Diktatur, 1919. M. A s c o l i and F. L e h m a n n ἔκδ. Political and economic democracy 1937. S. E v e r e t t, Democracy faces the future, 1935. A. H o l c o m b e, Government in a planned democracy 1934. J. M a r i o t t, Dictatorship and democracy, 1935. S. H o o k, The democratic and dictatorial aspects of socialism and communism εἰς F. Mackenzie, Planned Society, 1937. Α. Σ β ῶ λ ὀ υ, Συνταγματικὸν δίκαιον, 1934. Ι. 'Α ρ α β α ν τ ι ν ὀ ū, Ἑλληνικὸν συνταγματικὸν δίκαιον, 1897. Ν. Ν. Σ α ρ ι π ὀ λ ὀ υ, Περὶ πολιτείας. 1921. Δ. Β ε ζ α ν ῆ, Θεωρία τοῦ Κράτους, 1932. Π. Κ α ν ε λ λ ο π ο ὗ λ ο υ, Κάρολος Μάρξ, 1931.

10. (Σελ. 245) Χριστιανισμός, σοσιαλισμός καὶ δημοκρατία.

Ὁ H. de Man (Au delà du Marxisme, 1929) δεικνύει διὰ τῶν κατωτέρω τὸν σύνδεσμον τῆς δημοκρατικῆς καὶ τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδέας πρὸς τὸν χριστιανισμόν: «Ὅταν ὁ Bernard Shaw ὀρίζει τὸ δημοκρατικὸν αἶσθημα ὡς τὸ αἶσθημα τοῦ ἀπολύτου σεβασμοῦ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοὺς ὁμοίους του, ἐκφράζει τὴν αὐτὴν ἰδέαν μετὰ τὴν χριστιανικὴν πίστιν εἰς τὴν ὁμοιότητα τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Τοῦτο συνεπάγεται ὅτι κάθε ἀνθρώπινον ὃν πρέπει νὰ ἐκτιμᾷ ἑαυτό, νὰ κυβερνᾷ ἑαυτό καὶ νὰ ἀναλαμβάνῃ τὴν εὐθύνην τῶν πράξεων διὰ τῶν ὁποίων διαμορφώνει τὸ πεπρωμένον του. Μόνον εἰς μίαν κοινωνίαν τῆς ὁποίας οἱ θεσμοὶ καὶ αἱ συνήθειαι ἐδραιώθησαν ἀπὸ αἰῶνας χριστιανικοῦ αἰσθήματος, ὁ τελευταῖος καὶ ἀθλιέστερος τῶν πολιτῶν δύναται νὰ φθάσῃ εἰς μίαν ἀντίληψιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅλα τὰ ἀνθρώπινα ὄντα δικαιούνται νὰ διεκδικήσουν τὰ αὐτὰ δικαιώματα ἔναντι τῆς ὁλότητος».

Ἡ θέλησις ἰσχύος τῆς Ἐκκλησίας δὲν κατῴρθησε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπέκτασιν τῆς διεκδικήσεως πρὸς ἰσότητα ἀπὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸν πεδίον εἰς τὸ πεδίον τῆς κοινωνικῆς πρακτικῆς. Ἡ ἐπέκτασις αὐτὴ συνετελέσθη χωρὶς διακοπὴν, μετὰ μίαν θεμελιώδη βίαν. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ὅλαι αἱ κομμουνιστικαὶ ἀπόπειραι τοῦ μεσαίωνος, ὅλαι αἱ διεκδικήσεις πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἰσότητος, ὅλαι αἱ δημοκρατικαὶ μεταρρυθμίσεις προσεταρίσθησαν πολὺ πρὸ τῶν μεγάλων ἀστικῶν ἐπαναστάσεων τὴν θε-

μελιώδη ιδέαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αὐτὸς εἶναι ἐπίσης ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ σοσιαλισμὸς περιορίζεται ἀκόμη σήμερον εἰς τὰς χώρας χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Τέλος, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τὸ χριστιανικὸν αἶσθημα περαμένει μίᾳ ἀπὸ τὰς γονιμωτέρας πηγὰς τῶν δημοκρατικῶν καὶ σοσιαλιστικῶν πεποιθήσεων.. ».

«Ὁ χριστιανισμὸς, ἡ δημοκρατία καὶ ὁ σοσιαλισμὸς δὲν εἶναι ἐπομένως καὶ ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως παρὰ τρεῖς μορφαὶ μιᾶς καὶ μόνης ἰδέας. Μία ἀστείρευτος πηγὴ πνευματικῆς δράσεως ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν σοσιαλισμόν, ὁ ὁποῖος λαμβάνει συνείδησιν αὐτῆς τῆς ἐνότητος. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς, οἱ σκοποὶ τοῦς ὁποίους οὗτος ἐπιδιώκει, λαμβάνουν τὴν σημασίαν των, ὅχι πλέον μόνον ἀπὸ τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν τοῦ 19ου αἰῶνος ἀλλ' ἀπὸ εἴκοσι αἰώνων ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος.»

11. (Σελ. 255) Σοσιαλισμὸς καὶ ἀγρόται.

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν σημασίαν τῶν ἀγροτῶν διὰ τὴν σοσιαλιστικὴν μεταρρύθμισιν ὁ Engels (Neue Zeit, 1885) ἀπὸ ἄλλης πλευρᾶς παρετήρησε τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά : «Οὐδεμία ἐπανάστασις εἶναι δυνατὴ ἐναντίον τῶν μικροῖδιοκτητῶν ἀγροτῶν. Μὲ αὐτοὺς τὰ πάντα εἶναι δυνατόν, ἄνευ αὐτῶν τίποτε. Ἐὰν ὁ κόσμος τῶν χωρικῶν ὀρνηθῇ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐπανάστασιν, δὲν θὰ ἀκολουθήσῃ μόνον ἡ χρεωκοπία τῶν σοσιαλιστικῶν ἐλπίδων, ἀλλὰ καὶ ἡ πλέον σκληρὰ ἀντίδρσις».

12. (Σελ. 256) Σοσιαλισμὸς καὶ διανοούμενοι.

Σχετικῶς μὲ τὴν συμβολὴν τὴν ὁποῖαν θὰ παρέχουν οἱ διανοούμενοι εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σοσιαλισμοῦ, ὁ Kautsky (Terrtorismus und Kommunismus, 1919) παρατηρεῖ τὰ ἐξῆς :

«Ὑπὸ τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς παραγωγῆς, ὁ σοσιαλισμὸς δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ, χωρὶς τὴν συνδρομὴν τῶν διανοουμένων. Ἐνόσω ὁ σοσιαλισμὸς παρέμενεν εἰς τὸ στάδιον τῆς προπαγάνδας, ἐνόσω ἐπρόκειτο μόνον νὰ δοθῇ εἰς τὸ προλεταριᾶτον μίᾳ σαφῆς ἰδέα τοῦ ρόλου του εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τῆς ἱστορικῆς ἀποστολῆς του, ὁ σοσιαλισμὸς δὲν εἶχε ἀνάγκην τῶν διανοουμένων—τόσον τῶν ἀκαδημαϊκῶν ἀστικῆς προελεύσεως, ὅσον καὶ τῶν αὐτοδιδάκτων τῶν προερχομένων ἐκ τοῦ προλεταριάτου—παρὰ μόνον διὰ νὰ ἀναπτύξῃ καὶ νὰ ἐκλαϊκεύσῃ τὰς θεωρίας του. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶχε τότε σημασίαν ἦτο ἡ ποιότης καὶ ὅχι ἡ ποσότης».

«Τὸ πρᾶγμα διαφέρει τώρα ὅποτε εἰσερχόμεθα εἰς μίαν ἐποχὴν πρακτικῆς ἐφαρμογῆς τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἡ κεφαλαιοκρατικὴ παραγωγὴ καὶ τὸ κεφαλαιοκρατικὸν Κράτος δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξουν ἄνευ τῆς συνδρομῆς πολυαρίθμων δυνάμεων ἐπιστημονικῶς μορφωμένων καὶ ἀφωσιωμένων· αὗται εἶναι ἐξ Ἰσου ἀναγκαῖαι εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν παραγωγὴν καὶ εἰς τὸ Κράτος τὸ διοικούμενον ὑπὸ τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Ὁ σοσιαλισμὸς δὲν εἶναι δυνατὸς χωρὶς αὐτὰς τὰς δυνάμεις, ἀκόμη δὲ ὀλιγώτερον ἐναντίον αὐτῶν τῶν δυνάμεων».

«Εἰς ἀπὸ τοὺς προκαταρκτικοὺς ὅρους τῆς σοσιαλιστικῆς παραγωγῆς, ὀφείλων νὰ πραγματοποιηθῇ εἰς μίαν κοινωνίαν ὥριμον διὰ τὸν σοσιαλισμόν, εἶναι ὅπως οἱ διανοοῦμενοι μὴ ἀμφιβάλλουν περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ ὅπως εἶναι ἔτοιμοι νὰ συμμετάσχουν εἰς τὸ ἔργον οἰκοδομήσεως τοῦ σοσιαλισμοῦ, μόλις οὗτος κατορθώσῃ νὰ ἔχῃ ὀπισθὲν τοῦ τὴν ἀπαιτουμένην δύναμιν. Ὁ ὅρος αὐτὸς θὰ εἶναι πλέον πραγματοποιήσιμος, ἐὰν ὑφίστανται αἱ λοιπαὶ προϋποθέσεις τοῦ σοσιαλισμοῦ, οὕτως ὥστε ἡ γνῶσις τῆς πραγματικότητος νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς ἀμυήτους διανοουμένους εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν πίστιν».

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Ο ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΙΝ

I. Η ΓΕΝΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ

Δέον νά τονισθῇ ἰδιαιτέρως ὅτι αἱ τιμαὶ εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν ἔχουν σπουδαιοτάτην κοινωνικοοικονομικὴν ἀποστολήν, ἐκπληρουμένην αὐτομάτως, ἀποτελοῦσαι μέσον ἀνταλλαγῆς μεταξὺ ὑπηρεσιῶν τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς καὶ ἐτοίμων ἀγαθῶν. Ὡς γνωστόν, ἡ κυρία κοινωνικοοικονομικὴ λειτουργία συνίσταται εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων δι' ἐτοίμων ἀγαθῶν. Ἐφ' ὅσον ἡ ἀνταλλαγή εἶναι ἄμεσος ἢ σχέσις μεταξὺ τῶν ἀνταλλασσομένων ἀγαθῶν διαμορφοῦται ἀπ' εὐθείας βάσει τῆς στενότητός των. Ὄταν ὅμως ἡ ἀνταλλαγή εἶναι ἕμμεσος, τότε μεσολαβοῦν αἱ τιμαί, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται ὡς ἔχουσαι τὸν προορισμὸν νά ἐξισορροπήσουν τὴν στενότητα τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν πρὸς τὴν στενότητα τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων. Τοῦτο καθίσταται ἔμφανεστερον εἰς τὸ γεγονός ὅτι αἱ τιμαὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς χρησιμεύουν εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν τιμῶν τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν, αἱ ὁποῖαι πάλιν διατίθενται εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν τιμῶν τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς καὶ οὕτω καθεξῆς. Οὐσιαστικῶς δηλαδή αἱ τιμαὶ κινοῦνται ἐντὸς κύκλου, μὴ δυνάμεναι νά θεωρηθοῦν ὡς ἔχουσαι ἀπόλυτον μέγεθος, ἀλλὰ σχετικόν, καθόσον διαμορφοῦν.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ.— Ἡ κατανόησις τοῦ τμήματος τούτου προϋποθέτει τὴν γνῶσιν τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν τῆς ἀτομιστικῆς ὀργάνωσεως, ἀνάλυσιν τοῦ ὁποίου θά εὕρῃ ὁ ἀναγνώστης εἰς τὸ ἔργον τοῦ συγγραφέως «Θεωρητικὴ Οἰκονομική», 1942.

ται ἐν ἀλληλεξαρτήσῃ καὶ ἀλληλεπιδράσῃ, αἱ μὲν χρησιμεύουσιν εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν δὲ καὶ τὰνάπαλιν.

Ἐκ τοῦ γενικοῦ τούτου ρόλου τῶν τιμῶν ἀπορρέουν μερικώτεραι λειτουργίαι, θεμελιώδους σημασίας διὰ τὸν μηχανισμόν τῆς οἰκονομίας. Πρὸς καλυτέραν παρακολούθησιν τούτων δεόν νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν βασικὴν αἰτίαν τῆς γενέσεως τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων, δηλαδή εἰς τὴν στενότητα τῶν ἀγαθῶν, ἡ ὁποία, ὡς γνωστόν, ἀνάγεται εἰς τὴν στενότητα τῶν παραγωγικῶν μέσων.

Εἰς μίαν κοινωνικὴν οἰκονομίαν, ἔνθα τὰ παραγωγικὰ μέσα εἶναι περιωρισμένα, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ἀνάγκας, γεννῶνται τὰ ἐξῆς προβλήματα: Πρῶτον, τί, πόσον καὶ πῶς θὰ παραχθῇ, πῶς δηλαδή θὰ γίνῃ ἡ κατανομή τῶν παραγωγικῶν μέσων εἰς τὰ διάφορα εἶδη παραγωγῆς. Δεύτερον, πῶς θὰ γίνῃ ἡ διανομὴ τῶν παραχθέντων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ποῖος ὁ βαθμὸς τῆς ἱκανοποιήσεως καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἀναγκῶν.

Ἡ λύσις τῶν προβλημάτων τούτων δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ κατὰ δύο τρόπους:

Πρῶτον, ὅταν τὸ Κράτος ὀρίζῃ τὸ εἶδος καὶ τὴν ποσότητα ἐκάστου παραχθησομένου προϊόντος, ὡς καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἀναγκῶν. Ὁ κρατικὸς οὗτος καθορισμὸς τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς καταναλώσεως προσιδιάζει εἰς τὸ κομμουνιστικὸν κράτος.

Δεύτερον, ὅταν ἡ ρύθμισις τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς καταναλώσεως καὶ ἡ διανομὴ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος συντελοῦνται ἐλευθέρως διὰ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἔχομεν κρατικοὺς νόμους διέποντας τὴν οἰκονομικὴν λειτουργίαν. Τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν βούλησιν τοῦ Κράτους, ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται δι' ὠρισμένων νόμων. Οὗτοι ἀντικαθιστοῦν τὸν αὐτόματον ρυθμιστὴν τῆς οἰκονομίας, τὰς τιμὰς.

Ἀντιθέτως, εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν αἱ τιμαὶ αὐ-

τομάτως ἔχουν ἀναλάβει τὴν διανομὴν τῶν παραγωγικῶν μέσων εἰς τοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς παραγωγῆς καὶ τὴν προσαρμογὴν αὐτῆς πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς καταναλώσεως. Διὰ τῶν τιμῶν ἐπίσης συντελεῖται αὐτομάτως ἡ διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος καὶ δι' αὐτῶν τέλος προσαρμόζεται ἡ κατανάλωσις πρὸς τὴν παραγωγὴν.

Τινὲς τῶν νεωτέρων συγγραφέων, οἱ ὅποιοι διείδον τὸν ρόλον τοῦτον τῶν τιμῶν, ὑπεστήριξαν ὅτι αἱ τιμαὶ ἔχουν τὸ οἰκονομικὸν καθῆκον νὰ ἐπιφέρουν τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ τῶν περιορισμένων ἀγαθῶν καὶ τῶν ἀπεριορίστων ἀναγκῶν. Φρονοῦμεν ὅτι ἡ διατύπωσις αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη, καθόσον, ὥς καὶ ἀνωτέρω ἐτονίσσαμεν, αἱ τιμαὶ εἶναι σχετικαὶ καὶ ὁ γενικός των ρόλος συνίσταται εἰς τὴν ἐξισορρόπησιν τῆς σπάνιος τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων πρὸς τὴν στενότητα τῶν παραγομένων ἀγαθῶν. Τοῦτο παρουσιάζεται ἐναργέστερον εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς πλήρους ἀπουσίας τοῦ χρήματος καὶ τῆς ἀμέσου ἀνταλλαγῆς ὑπηρεσιῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ ἐτοίμων ἀγαθῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἔχομεν δύο κατηγορίας περιορισμένων ἀγαθῶν πρὸς ἀνταλλαγὴν. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ ζήτησις ἐτοίμων ἀγαθῶν ὑπὸ τῶν κατόχων ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀπεριόριστος, ἀλλὰ καθορίζεται ἀπὸ τὰς ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας διαθέτουν οὗτοι ἐν σχέσει πρὸς τὰ ὑφιστάμενα προϊόντα καὶ ἀντιστρόφως. Ἐκ τούτων ἔπεται ὅτι ὁ λόγος τῆς ἀνταλλαγῆς μεταξὺ τῶν δύο κατηγοριῶν καθορίζεται ἐκ τῆς στενότητός των. Ἡ ἰδία λειτουργία ἐξακολουθεῖ κατὰ βάσιν ὑφισταμένη καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς μεσολαβήσεως τῶν τιμῶν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ ἀνταλλαγή μεταβάλλεται ἀπὸ ἄμεσον εἰς ἔμμεσον. Αἱ τιμαὶ ἐν τῷ συνόλω των πρέπει νὰ ἐκδηλώνουν τὴν σχέσιν τῆς στενότητος τῶν δύο τούτων κατηγοριῶν ἀγαθῶν. Αἱ τιμαὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων πρέπει νὰ εἶναι ἴσαι πρὸς τὰς τιμὰς τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν, δεδομένων τῶν ποσοτήτων

ἀμφοτέρων διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ πραγματοποιήσις τῆς ἀνταλλαγῆς. Εἰς τὴν συγκεκριμένην οἰκονομίαν τὰ πράγματα παρσυσιάζονται πολὺπλοκα, λόγῳ τοῦ ὅτι αἱ τιμαὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων εἰσπράττονται ἰδιαιτέρως, ἀποτελοῦσαι τὸ εἰσόδημα, τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται μὲν ὡς αὐτόματος ζήτησις ἐτοίμων ἀγαθῶν, παρέχον τὴν ἐντύπωσιν ἀνεξαρτήτου παράγοντος. εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρά λόγος τῆς στενότητος τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων πρὸς τὴν στενότητα τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν. Κατὰ συνέπειαν εἶναι εὐνόητον ὅτι ἑκατέρα τῶν κατηγοριῶν τῶν τιμῶν δὲν δύναται νὰ λάβῃ οἷονδῆποτε ὕψος, ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ ἡ μὲν πρέπει νὰ ἀντιστοιχῇ πρὸς τὴν δέ. Δηλαδή τὸ ἄθροισμα ἑκατέρας τῶν κατηγοριῶν δεόν νὰ συμφωνῇ πρὸς τὸ τῆς ἄλλης. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὑφίσταται ἀλληλεξάρτησις πασῶν τῶν τιμῶν. Πράγματι, διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἰσότης τῶν ἐπιπέδων τῶν τιμῶν, δεόν εἰς τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ὠρισμέναι τιμαὶ θὰ ὑψώνωνται, ἄλλαι νὰ πίπτουν, οὕτως ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ πλήρης διάθεσις τῶν προσφερομένων ἀγαθῶν.

Τὸ γενικὸν ὅμως ἐπίπεδον τῶν τιμῶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ποσότητα τῶν μέσων πληρωμῆς τῶν εὐρισκομένων εἰς κυκλοφορίαν. Ἐὰν ταῦτα εἶναι πολλὰ, τὸ γενικὸν ἐπίπεδον τῶν τιμῶν θὰ εἶναι ὑψηλόν, ἐὰν ἀντιθέτως εἶναι ὀλίγα, τότε θὰ εἶναι χαμηλόν. Ὁ κανὼν οὗτος εἶναι ἀκριβής, ἐφ' ὅσον ἐξετάζονται συνολικῶς αἱ δύο κατηγορίαι τιμῶν, αἱ ἀφορῶσαι ἀφ' ἑνὸς τὸ εἰσόδημα καὶ ἀφ' ἑτέρου τὰ καταναλωτικὰ ἀγαθὰ. Ὁ κανὼν οὗτος μᾶς λέγει ἀπλῶς ὅτι τὸ ἄθροισμα τῶν δύο ὁμάδων τῶν τιμῶν δεόν νὰ ἐξισοροπῇται εἰς ὕψος καθοριζόμενον ἀπὸ τὰ κυκλοφοροῦντα μέσα πληρωμῆς, οὐδὲν ὅμως ὁρίζει ὡς πρὸς τὸ ὕψος κάθε μεμονωμένης τιμῆς οὔτε ἐπίσης ὡς πρὸς τὰς ἐπιδράσεις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ζητήσεως παντὸς ἀγαθοῦ.

Πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ τῆς κάθε τιμῆ πρέ-

πει νὰ λάβῃ τοιοῦτον ὕψος, ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ διάθεσις τοῦ ἀγαθοῦ τῷ ὁποῖον ἀφορᾷ. Ἡ ζήτησις παντὸς ἀγαθοῦ δὲν εἶναι ἀπεριόριστος, ὡς πολλάκις ὑποστηρίζεται, λόγῳ συγχύσεως αὐτῆς μὲ τὰς ἀνάγκας, ἀλλὰ περιορίζεται ὑπὸ τῶν διαθεσίμων μέσων πληρωμῆς, δηλαδὴ ὑπὸ τοῦ εἰσοδήματος. Ἐφ' ὅσον δηλαδὴ τὰ μέσα πληρωμῆς εἶναι περιορισμένα, ἀναγκαστικῶς καὶ ἡ ζήτησις τῶν ἀγαθῶν περιορίζεται. Ὁ βαθμὸς τῆς συμπίεσεως τῆς ζητήσεως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς τιμὰς. Οὕτως ὁ ρόλος ἐκάστης ἐπὶ μέρους τιμῆς εἶναι ἡ προσαρμογὴ τῶν ζητουμένων πρὸς τὰς προσφερομένας ποσότητας, ἐκ παράλληλου δὲ καὶ ἡ προσαρμογὴ τῶν προσφερομένων πρὸς τὰς ζητουμένας ποσότητας.

Κατόπιν τούτων δύνανται νὰ λεχθοῦν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ρόλον τῶν τιμῶν τὰ ἑξῆς:

Π ρ ὠ τ ο ν. Αἱ τιμαὶ προσαρμόζουσι τὰς ζητουμένας πρὸς τὰς προσφερομένας ποσότητας, τὴν κατανάλωσιν πρὸς τὴν παραγωγὴν.

Δ ε ὕ τ ε ρ ο ν. Αἱ τιμαὶ προσαρμόζουσι τὰς προσφερομένας πρὸς τὰς ζητουμένας ποσότητας, τὴν παραγωγὴν πρὸς τὴν κατανάλωσιν.

Τ ρ ί τ ο ν. Αἱ τιμαὶ διενεργοῦν τὴν διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος.

Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο προτιθέμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τὴν λειτουργίαν τῶν τιμῶν εἰς τὸ πλαίσιον τῆς σοσιαλιστικῆς ὁργανώσεως, ὡς τὴν ἐδέχθημεν εἰς τὴν προηγηθεῖσαν ἀνάλυσιν.

Πρὸς τοῦτο δέον προηγουμένως νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ κυριώτερα στοιχεῖα τῆς ὁργανώσεως αὐτῆς. Ὅπως εἰς τὴν ἀτομιστικὴν, οὕτω καὶ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν, αἱ τιμαὶ ἀναλαμβάνουσι τὸν ρυθμιστικὸν ρόλον τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς κατανάλωσεως. Ἡ μόνη διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι τὰ παραγωγικὰ μέσα, πλὴν τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ἐδάφους, ἀντὶ νὰ εὕρισκωνται εἰς χεῖρας ἰδιωτῶν ἀνήκουσι εἰς τὸ Κράτος. Ἡ κατεύθυνσις ὁμῶς αὐτῶν συντελεῖ.

ται βάσει τῶν ἰδίων κριτηρίων ὥς εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, δηλαδὴ διὰ τῶν τιμῶν. Ἐκ τούτων ἀποκομίζει τις τὴν ἐντύπωσιν ὅτι τὸ Κράτος ἢ οἱ ὑπ' αὐτοῦ συνιστώμενοι ὀργανισμοὶ παραγωγῆς εὐρίσκονται εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν, τὴν ὅποιαν κατέχει μία μονοπωλιακὴ ἐπιχειρήσις εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν. Ἐν τούτοις ὑφίσταται οὐσιώδης διαφορά, συνισταμένη εἰς τὸ ὅτι ἡ μὲν μονοπωλιακὴ ἐπιχειρήσις συνήθως ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μεγαλυτέρου κέρδους, ἐνῶ τὸ Κράτος ἐπιδιώκει τὸν καλύτερον ἐφοδιασμόν τῆς καταναλώσεως, βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς καλύψεως τῶν ἐξόδων παραγωγῆς.

Καὶ εἰς τὴν κοινωνιστικὴν ὀργάνωσιν αἱ τιμαὶ ἀποτελοῦν τὸ μέσον ἀνταλλαγῆς ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ ἐτοιμῶν ἀγαθῶν. Αἱ τιμαὶ ἔχουν τὸν προορισμὸν νὰ ἐξισορροπήσουν τὴν στενότητα τῶν ἐτοιμῶν ἀγαθῶν πρὸς τὴν στενότητα τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων. Κατὰ ταῦτα καὶ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν ἐξακολουθεῖ ὑφιστάμενος ὁ κύκλος τῶν τιμῶν, αἱ τιμαὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων χρησιμεύουν εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν τιμῶν τῶν ἐτοιμῶν ἀγαθῶν, αἱ δὲ τελευταῖαι χρησιμεύουν εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν τιμῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων κ.ο.κ.

Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ζήτησις ἐτοιμῶν ἀγαθῶν ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν προσφορὰν τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων, ὥς συμβαίνει καὶ εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν. Κατὰ συνέπειαν καὶ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν ἐκπληροῦται ἡ ἀρχὴ τῶν ἐξόδων, κατὰ τὴν ὅποιαν πᾶν ἔτοιμον ἀγαθὸν τείνει νὰ λάβῃ τιμὴν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὰ ἔξοδα παραγωγῆς αὐτοῦ. Εἶναι ἀδύνατον νὰ λειτουργήσῃ ἡ ὀργάνωσις αὕτη λελογισμένως ἄνευ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἀρχῆς τῶν ἐξόδων. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ αὐτῆς φαίνεται ὑπερέχον τὸ κοινωνιστικὸν σύστημα ἔναντι τοῦ ἀτομιστικοῦ, δεδομένου ὅτι μετὰ τὴν εὐριτέραν ἀνάπτυξιν εἰς τὸ τελευταῖον τῶν μονοπω-

λίῳν καὶ τοῦ μονοπωλιακοῦ ἀνταγωνισμοῦ. ὥς διεπιστώσαμεν, ἡ ἀρχὴ τῶν ἐξόδων ἐλάχιστα πραγματοποιεῖται. Μόνον ὁμως διὰ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἀρχῆς ταύτης συντελεῖται ἡ πλήρης καὶ πλέον λελογισμένη ἀπασχόλησις τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ ἐπιτυγχάνεται ἡ μεγαλύτερα παραγωγικότης καὶ ὁ καλύτερος ἐφοδιασμός τῆς καταναλώσεως.

Ἄς ἴδωμεν τώρα, πῶς διὰ τῶν τιμῶν συντελεῖται ἡ ρύθμισις τῆς καταναλώσεως καὶ τῆς παραγωγῆς καὶ ἐπέρχεται ἡ διηνεκῶς ἀμοιβαία προσαρμογὴ αὐτῶν. Αἱ τιμαὶ ὑπὸ τὸ ἀτομιστικὸν σύστημα δὲν προσαρμόζουσι μόνον τὸν ἑνᾶ παράγοντα πρὸς τὸν ἄλλον, τὴν ζήτησιν καὶ κατανάλωσιν πρὸς τὴν προσφορὰν καὶ παραγωγὴν, ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ τὴν προσφορὰν καὶ παραγωγὴν πρὸς τὴν ζήτησιν καὶ κατανάλωσιν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν.

Ἐν πρώτοις ὥς πρὸς τὴν ζήτησιν παρατηροῦμεν, ὅτι μόλις ὀρισθοῦν αἱ τιμαὶ τῶν ἐτοίμων προϊόντων θὰ καθορισθῇ καὶ ἡ ζήτησις ἐκ μέρους τῶν καταναλωτῶν, βάσει τῶν εἰσοδημάτων αὐτῶν. Αἱ τιμαὶ ἔχουσι τὸ οἰκονομικὸν καθῆκον νὰ ἐπιφέρουσι τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ προσφορᾶς καὶ ζητήσεως τῶν ἀγαθῶν. Ἐὰν αἱ καθορισθεῖσαι τιμαὶ εἶναι χαμηλότεραι ἀπὸ τὰς τιμὰς ἰσορροπίας, τότε θὰ ζητηθοῦν περισσότερα τῶν διαθέσιμων ἀγαθῶν, ὁπότε οἱ προϊστάμενοι τῶν ὀργανώσεων παραγωγῆς ἢ ἡ Κεντρικὴ Οἰκονομικὴ Ἐπιτροπὴ θὰ ἀναγκασθῇ νὰ ὑψώσῃ τὰς τιμὰς εἰς τὸ ὄριον τῆς ἰσορροπίας. Τὸ ἀντίθετον θὰ πράξῃ εἰς τὴν ἐναντίαν περίπτωσιν. Ἡ ζήτησις ὁμως ἐτοίμων ἀγαθῶν ἀποτελεῖ ταυτοχρόνως καὶ ἔμμεσον ζήτησιν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων, ὥς ἐκ τούτου θὰ πρέπη νὰ ὀρισθοῦν τιμαὶ καὶ δι' αὐτάς. Αἱ τιμαὶ τούτων θὰ καθορισθοῦν βάσει τῶν τιμῶν τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἐὰν αἱ τιμαὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων εἶναι ὑψηλότεραι τῶν τιμῶν ἰσορροπίας,

εἰς τὰς ὁποίας ἐπέρχεται σύμπτωσις ζητήσεως καὶ προσφορᾶς αὐτῶν, ἢ ζήτησις τῶν τελευταίων τούτων θὰ εἶναι μικροτέρα τῆς προσφορᾶς, ὁπότε τμῆμα τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων θὰ παραμείνῃ ἀχρησιμοποίητον. Πρὸς τούτοις οἱ προϊστάμενοι τῶν ὁργανώσεων τῆς παραγωγῆς θὰ ὑποβιβάσουν τὰς τιμὰς εἰς τὸ ὅριον τῆς ἰσορροπίας.

Πλήρης ἰσορροπία εἰς τὴν ἀγορὰν θὰ ἐπιτευχθῇ ὅταν τὸ σύμπλεγμα τῶν τιμῶν τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν εἶναι τοιοῦτον, ὥστε ἐκάστη τιμὴ παντὸς ἐτοίμου ἀγαθοῦ νὰ καλύπτῃ τὰ ἔξοδα παραγωγῆς αὐτοῦ καὶ ὅταν τὸ ἐπίπεδον τῶν τιμῶν τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων εὐρίσκεται εἰς τοιοῦτον ὕψος, ὥστε νὰ χρησιμοποιοῦνται ἅπασαι αἱ διαθέσιμοι παραγωγικαὶ δυνάμεις.

Ὅπως εἰς τὴν ἀτομιστικὴν, οὕτω καὶ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν ἡ ἐπίτευξις πλήρους μονίμου ἰσορροπίας λόγῳ τοῦ δυναμισμοῦ τῆς οἰκονομίας εἶναι ἀνέφικτος. Πᾶσαι ὁμῶς αἱ τιμαί, τόσον τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν, ὅσον καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων, ρέπουں συνεχῶς πρὸς τὸ ὅριον τῆς ἰσορροπίας. Εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὁργάνωσιν, ἔνθα ὑφίσταται διμερὴς ἀνταγωνισμὸς τόσον εἰς τὴν πλευρὰν τῆς ζητήσεως ὅσον καὶ εἰς τὴν πλευρὰν τῆς προσφορᾶς, τοῦτο γίνεται αὐτομάτως. Εἰς τὴν κοινωνιστικὴν οἰκονομίαν, ἔνθα ὁ ἀνταγωνισμὸς εἶναι μονομερὴς, εὐρίσκόμενος μόνον εἰς τὴν πλευρὰν τῆς ζητήσεως, τοῦτο ἐπιτυγχάνεται ὑπὸ τῶν προϊσταμένων τῶν ὁργανισμῶν παραγωγῆς, διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου τῆς δισδοχικῆς προσεγγίσεως. Ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τινων ὅτι ἐνῶ ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ προσέγγις πρὸς τὴν ἰσορροπίαν ἐμφανίζεται πραγματοποιουμένη καὶ εἰς τὰ δύο συστήματα ὑπὸ τοὺς ἰδίους ὁρους, ἐγγύτερον ἐξεταζομένη εἶναι σημαντικῶς διάφορος. Τοῦτο δὲ διότι δὲν ἐνδιαφέρει κατὰ πόσον δύναται ἐνδεχομένως νὰ ἐπιτευχθῇ μία ὑποθετικὴ ἰσορροπία, ἀλλὰ ποία μέθοδος ἐξασφαλίζει τὴν ταχυτέραν καὶ

πλήρη προσαρμογὴν πρὸς τὰς καθημερινῶς μεταβαλλομένας συνθήκας εἰς διαφόρους τόπους καὶ κλάδους. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ὑποθέτουν τινὲς ὅτι ἡ ἀτομιστικὴ ὀργάνωσις, εἰς τὴν ὁποίαν συνεχῶς συντελεῖται ἡ προσαρμογὴ αὕτη αὐτομάτως εἰς τὴν ἀγοράν, ὑπερέχει τῆς σοσιαλιστικῆς, ἔνθα ἡ μεταβολὴ τῶν τιμῶν διενεργεῖται ἐκ τῶν ἄνω (Hayek). Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο φρονοῦμεν ὅτι δὲν εὐσταθεῖ, τοῦλάχιστον διὰ τὴν σύγκρισιν μὲ τὴν πραγματικὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν, καθόσον ἡ ἀνάπτυξις τῶν μονοπωλιακῶν καὶ ἡμιμονοπωλιακῶν ὀργανώσεων καὶ αἱ διάφοροι ὀργανικαὶ δεσμεύσεις τῆς ἀγορᾶς εἶναι τοιαῦται ὥστε ἡ προσαρμογὴ νὰ μὴν εἶναι οὔτε πλήρης οὔτε τόσον αὐτόματος καὶ ταχεῖα, ὅσον τὴν φαντάζονται οἱ ἀπολογηταὶ τοῦ ἀτομισμού. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὑποπίπτουν εἰς ἓν οὐσιῶδες σφάλμα, ὅταν προβαίνουν εἰς κριτικὴν τοῦ κοινωνιστικοῦ συστήματος, δὲν συγκρίνουν δηλαδὴ τοῦτο πρὸς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν, ὡς αὕτη διεμορφώθη καὶ ἰσχύει εἰς τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ πρὸς τὴν καθαρὰν μορφήν αὐτῆς, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἰδεατὸν τύπον.

Ὡς πρὸς τὴν ρύθμισιν τῆς παραγωγῆς διὰ τῶν τιμῶν, παρατηροῦμεν τὰ ἀκόλουθα:

Εἶδομεν ὅτι εἰς τὸ ἀτομιστικὸν σύστημα ἡ παραγωγὴ ρυθμίζεται αὐτομάτως ὑπὸ τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῆς τιμῆς τοῦ ἐτοίμου ἀγαθοῦ καὶ τῶν ἐξόδων παραγωγῆς αὐτοῦ, ἥτοι τοῦ κέρδους.

Εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα αἱ κρατικαὶ ὀργανώσεις τῆς παραγωγῆς, συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ συστήματος τούτου, δὲν ἀποβλέπουν εἰς κέρδος, ἀλλ' εἰς τὴν μεγαλύτεραν παραγωγικότητα καὶ τὸν καλύτερον ἐφοδιασμὸν τῶν καταναλωτῶν δι' ἐτοίμων ἀγαθῶν. Βάσει τῆς κατευθυνούσης ταύτης ἀρχῆς, ἡ ὁποία ὑποκαθιστᾷ τὴν ἀρχὴν τοῦ κέρδους, αἱ τιμαὶ ἀσκοῦν τὸν αὐτὸν ρυθμιστικὸν ρόλον ἐπὶ τῆς παραγωγῆς, ὡς εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν.

Ἐν πρώτοις, οἱ προϊστάμενοι τῶν ὀργανώσεων τῆς παραγωγῆς ὠθούμενοι ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω ἀρχὴν θὰ καταβάλλουν πάντοτε προσπάθειας, ὥπως ἀνεύρουν τὸν εὐνοϊκώτερον συνδυασμὸν τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς, ἵνα περιορίσουν εἰς τὸ ἐλάχιστον τὰ ἔξοδα παραγωγῆς.

Δεύτερον, οἱ προϊστάμενοι τῶν ὀργανώσεων τῆς παραγωγῆς θὰ αὐξάνουν, ἐλαττώνουν ἢ διακόπτουν τὴν παραγωγὴν, οὕτως ὥστε διὰ τῆς αὐξομειώσεως τῆς προσφορᾶς ἐτοίμων ἀγαθῶν, αἱ τιμαὶ αὐτῶν νὰ προσαρμόζονται ἐκάστοτε πρὸς τὰ ἔξοδα παραγωγῆς των. Τοιοῦτοτρόπως τῶν προϊόντων ἐκείνων, τῶν ὁποίων αἱ τιμαὶ ζητήσεως εἶναι ὑψηλότεραι τῶν ἐξόδων, ἡ παραγωγή θὰ ἐπεκτείνεται, ἐκείνων δὲ τῶν ὁποίων αἱ τιμαὶ εἶναι χαμηλότεραι τῶν ἐξόδων θὰ περιστέλλεται ἢ θὰ διακόπτεται.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναλύσεως προκύπτει ὅτι ὁ ἀνταγωνιστικὸς σοσιαλισμὸς λειτουργεῖ ἐπὶ τῶν ἰδίων περίπου βάσεων ὥς καὶ ἡ ἀτομιστικὴ ὀργάνωσις. Ἡ κυριωτέρα διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ὁ ἀνταγωνισμὸς περιορίζεται εἰς τὴν πλευρὰν τῶν καταναλωτῶν, καταργουμένου τοῦ εἰς τὴν πλευρὰν τῶν παραγωγῶν, δεδομένου ὅτι εἰς τὴν πραγματικότητά ὑφίσταται εἰς παραγωγός, τὸ Κράτος, τὸ ὁποῖον μεταβάλλεται εἰς μονοπωλητὴν. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ μεγαλύτερον κέρδος ἀλλ' εἰς τὴν μεγαλυτέραν παραγωγικότητα καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀρχῆς τῶν ἐξόδων ὑπὸ τοῦ ρόλου τῶν τιμῶν, δὲν ἔχει ἰσχὺν ἡ θεωρία περὶ μονοπωλίου εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν, ἀλλ' ἡ γενικὴ θεωρία περὶ τιμῶν τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ, μὲ τὰς παραλλαγὰς τὰς ὁποίας ἐμνημονεύσαμεν.

II. ΑΙ ΤΙΜΑΙ ΤΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΤΩΝ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

1. ΤΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΚΑΙ Η ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ

Εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν ἡ διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος εἶναι οἰκονομικὴ καὶ οὐχὶ προσωπικὴ. Μὲ ἄλλους λόγους ἡ διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸν ἐφοδιασμὸν τῶν ὑποκειμένων τῆς οἰκονομίας διὰ τῶν ἀπαραιτήτων μέσων πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν των, ἀλλὰ γίνεται διὰ καθαρῶς οἰκονομικοὺς σκοποὺς. Φαίνεται δὲ ἐντελῶς παρὰδοξον, πῶς, ἐνῶ ὁλόκληρος ἡ παραγωγικὴ δραστηριότης ἀποβλέπει εἰς τὸν καλῦτερον καὶ πλουσιώτερον ἐφοδιασμὸν τῆς καταναλώσεως δι' ἀγαθῶν εἰς τὴν διανομὴν τὸ κριτήριον τοῦτο χάνεται. Τοῦτο συμβαίνει καθόσον ἡ διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος συντελεῖται διὰ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, τοῦ ὁποῖου ἡ κυρία λειτουργία εἶναι ἡ ἐξισορρόπησις τῆς στενότητος τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν πρὸς τὴν στενότητα τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων. Σχηματίζονται τιμαὶ τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν καὶ τιμαὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς, αἱ ὁποῖαι χρησιμεύουν ἐναλλάξ εἰς τὴν ἀμοιβαίαν πληρωμὴν των. Ὡς ἐκ τούτου τὸ σύνολον ἑκατέρας κατηγορίας τῶν τιμῶν δέον νὰ εἶναι ἴσον πρὸς τὸ τῆς ἄλλης, δεδομένων τῶν ποσοτήτων.

Τοῦτο συμβαίνει καθόσον εἰς τὴν πραγματικότητα πρόκειται περὶ συνεχοῦς ἀνταλλαγῆς ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων δι' ἐτοίμων ἀγαθῶν. Ἡ ἀνταλλαγὴ ὁμῶς αὕτη δὲν εἶναι ἄμεσος, ἀλλ' ἔμμεσος, μεσολαβεῖ δηλαδὴ μεταξὺ τούτων τρίτον ἀγαθόν, τὸ χρῆμα, τὸ ὁποῖον συντελεῖ εἰς

τὸν σχηματισμὸν τῶν τιμῶν. Οὐσιαστικῶς ὁμῶς ἡ λειτουργία τῆς ἀνταλλαγῆς παραμένει ἡ ἴδια, μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι μεταβάλλεται εἰς ἔμμεσον. Ὡς ἐκ τούτου διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἀνταλλαγή αὕτη πρέπει τὸ ἄθροισμα τῶν τιμῶν τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων νὰ εἶναι ἴσον πρὸς τὸ ἄθροισμα τῶν τιμῶν τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν. Τοῦτο πραγματοποιεῖται διὰ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, ἔνθα πᾶσαι αἱ τιμαὶ τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων σχηματίζονται εἰς μίαν ἐνιαίαν λειτουργίαν, εἰς σχέσιν ἀλληλεξαρτήσεως καὶ ἀλληλεπιδράσεως.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι τὸ χρηματικὸν κοινωνικὸν εἰσοδήμα συνίσταται εἴτε εἰς τὸ ἄθροισμα τῶν τιμῶν τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν, εἴτε εἰς τὸ ἴσον πρὸς τοῦτο ἄθροισμα τῶν τιμῶν τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει πρὸς πληρωμὴν τοῦ πρώτου καὶ ἀπόκτησιν τοῦ πραγματικοῦ εἰσοδήματος, ἀν τιπροσωπεύοντος τοῦτο. Ἡ παρατήρησις αὕτη μᾶς ὁδηγεῖ ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος εἰς τὰ ἀτομικὰ εἰσοδήματα. Αἱ ὑπηρεσίαι τῶν παραγωγικῶν μέσων δὲν διατίθενται ὑπὸ ἐνός, ἀλλὰ ὑπὸ πάντων τῶν ὑποκειμένων τῆς οἰκονομίας. Ἐκαστον τούτων διαθέτει ὑπηρεσίας μιᾶς ἢ πλειόνων κατηγοριῶν παραγωγικῶν μέσων. Αἱ ὑπηρεσίαι αὗται, ὡς εἶδομεν, ἔχουν τιμὰς, τὰς ὁποίας εἰσπράττουν τὰ διαθέτοντα αὐτὰς πρόσωπα. Αἱ τιμαὶ δὲ αὗται εἶναι αἱ ἀποτελοῦσαι τὰ ἀτομικὰ χρηματικὰ εἰσοδήματα, τὰ ὁποῖα μεταβάλλονται εἰς πραγματικά, διὰ τῆς προμηθείας τῶν ἀντιστοίχων ἀγαθῶν. Χρηματικὸν ἀτομικὸν εἰσοδήμα εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν τιμῶν τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων, τὰς ὁποίας ἄτομόν τι εἰσπράττει ἐκ τῆς διαθέσεως αὐτῶν. Ἀναφέρεται δὲ πάντοτε εἰς μίαν χρονικὴν περίοδον (ἑβδομάδα, μῆνα, ἔτος). Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ σχηματισμὸς τοῦ εἰσοδήματος ἀνάγεται εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν τιμῶν τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγω-

γικῶν μέσων, αὕτη δὲ εἰς τὸν γενικὸν σχηματισμὸν τῶν τιμῶν.

Δέον νὰ τονισθῇ ἐκ νέου, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τῆς οἰκονομικῆς διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος, ὅτι αἱ τιμαὶ αὗται δὲν σχηματίζονται πρὸς ἐξασφάλισιν ὠρισμένου προσωπικοῦ εἰσοδήματος, ἀλλ' ἀποκλειστικῶς πρὸς ἐξισορρόπησιν τῆς στενότητος τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν πρὸς τὴν στενότητα τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων. Δὲν καταβάλλονται αἱ τιμαὶ διὰ νὰ ζήσουν οἱ παρέχοντες τὰς ὑπηρεσίας τῶν παραγωγικῶν μέσων, ἀλλὰ λόγῳ τῆς στενότητος τῶν τελευταίων καὶ διὰ νὰ καταστῇ οὕτω δυνατὴ ἡ λειτουργία τοῦ οἰκονομικοῦ μηχανισμοῦ. Τὸ πρόβλημα τοῦ εἰσοδήματος εἰς τὴν οἰκονομικὴν λειτουργίαν δὲν εἶναι ὑποκειμενικόν, ἀλλ' ἀντικειμενικόν. Ὡς τοιοῦτο δὲ εἶναι συνυφασμένον μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ γενικοῦ σχηματισμοῦ τῶν τιμῶν, Ἐφ' ὅσον αἱ τιμαὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων σχηματίζονται πρὸς ἐξισορρόπησιν τῆς στενότητος αὐτῶν πρὸς τὴν στενότητα τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν καὶ αἱ τιμαὶ τῶν τελευταίων τούτων διαμορφοῦνται πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν (αἱ μὲν χρησιμεύουν εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν δέ), ἔπεται ὅτι ἀμφότεραι αὗται αἱ κατηγορίαι τιμῶν σχηματίζονται ἐν ἀλληλεξαρτήσει καὶ ἀλληλεπιδράσει εἰς ἐνιαίαν λειτουργίαν.

Ὡς γνωστὸν τὰ παραγωγικὰ μέσα εἶναι τρία, τρεῖς ὡς ἐκ τούτου εἶναι καὶ αἱ τιμαὶ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῶν, ὁ μισθὸς διὰ τὴν ἐργασίαν, ἡ ἔγγειος πρόσοδος διὰ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ἐδάφους καὶ ὁ τόκος διὰ τὸ ἀποταμιευτικὸν κεφάλαιον. Εἰς τὰς τρεῖς ταύτας κατηγορίας τιμῶν καὶ εἰσοδήματος δέον νὰ προσθέσωμεν καὶ μίαν τετάρτην, τὸ ἐπιχειρηματικὸν κέρδος, συνιστάμενον εἰς τὴν διαφορὰν μεταξὺ τιμῆς πωλήσεως καὶ τιμῆς ἀγορᾶς ἢ ἐξόδων τῶν ἀγαθῶν.

Τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα τὸ ὁποῖον ἐδέχθημεν διατηρεῖ κατὰ βάσιν τὸν αὐτόματον οἰκονομικὸν μηχανισμόν

της διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος, δηλαδή βασίζει τὴν διανομὴν τοῦ εἰσοδήματος ἐπὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν. Καὶ ἐδῶ τὰ εἰσοδήματα δὲν ἔχουν προσωπικόν, ἀλλ' ἀντικειμενικόν χαρακτήρα στενότητος. Ἐκ παραλλήλου δὲν καταργεῖται ἐντελῶς τὸ μὴ ἐξ ἐργασίας ἀτομικὸν εἰσόδημα (τόκος, ἔγγειος πρόσδοδος, κέρδος), ἐν τούτοις ὅμως ἀφ' ἐνὸς περιορίζεται σημαντικῶς, λόγῳ τῆς κοινωνικοποιήσεως τῶν βιομηχανικῶν καὶ συγκοινωνιακῶν παραγωγικῶν μέσων, ἀφ' ἑτέρου τὸ παραμένον τείνει νὰ παρουσιάσῃ δι' ὅλα τὰ ἄτομα σχετικὴν ὁμοιομορφίαν, δεδομένου ὅτι ὁ θεσμὸς τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας ἐπεκτείνεται ἐπὶ ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν ἐργαζομένων, ἐξασφαλίζων εἰς αὐτοὺς ἀμέσως ἢ ἐμμέσως μὴ ἐξ ἐργασίας εἰσόδημα.

Ὡς ἐτονίσσαμεν εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον, ἐφ' ὅσον τὸ μὴ ἐξ ἐργασίας εἰσόδημα δὲν ἀποτελεῖ προνόμιον ὠρισμένης τάξεως, ἀλλ' εἶναι καθολικόν, καὶ δὲν παρουσιάζει σημαντικὰς διαφορὰς ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον, εἰς οὐδεμίαν σύγκρουσιν ἔρχεται μὲ τὴν σοσιαλιστικὴν ἀρχὴν «ἐκαστος ἀναλόγως τῆς συμβολῆς τοῦ εἰς τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς», δεδομένου ὅτι τὸ βασικὸν εἰσόδημα εἶναι τὸ ἐξ ἐργασίας προερχόμενον. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς διανομῆς δὲν διαφέρει κατ' οὐσίαν ἀπὸ ἐκεῖνον τῆς πλήρους καταργήσεως τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς διανομῆς ὑπὸ τοῦ Κράτους εἰς τὸν πληθυσμόν, βάσει ὠρισμένου κριτηρίου, τμήματος τῶν ὑπ' αὐτοῦ εἰσπραττομένων τόκου καὶ ἐγγείου προσόδου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι, μολονότι ἡ σοσιαλιστικὴ ὁργάνωσις, τὴν ὁποίαν δεχόμεθα, πραγματοποιεῖ κατὰ βάσιν τὴν σοσιαλιστικὴν ἀρχὴν τῆς διανομῆς, ἐν τούτοις ἡ διανομὴ γίνεται βάσει τοῦ ἰδίου μηχανισμοῦ καὶ τῶν ἰδίων παραγόντων, μισθοῦ, τόκου καὶ ἐγγείου προσόδου, ὡς εἰς τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς.

Ὡρισμένοι νεώτεροι σοσιαλισταί, ἐκτὸς τῆς αὐτομάτου διανομῆς διὰ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, προβλέπουν παραλλήλως καὶ ἑτέραν συμπληρωματικὴν διανομὴν εἰσο-

δήματος, ἀποκαλουμένην κοινωνικήν. Αὕτη συνίσταται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κράτους διαμοίρασιν ὑπὸ τὴν μορφήν χρήματος εἰς τὰ ὑποκείμενα τῆς οἰκονομίας τμήματος τοῦ ὑπ' αὐτοῦ εἰσπραττομένου τόκου καὶ ἐγγείου προσόδου. Ἡ συμπληρωματικὴ αὕτη διανομὴ θὰ ἦτο ἴσως ἀναγκαία, εἰς ἣν περίπτωσιν τὸ Κράτος θὰ ἐγίνετο ἰδιοκτῆτης ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν ὑλικῶν παραγωγικῶν μέσων, καταργουμένης πάσης μορφῆς ἰδιοκτησίας ἐπ' αὐτῶν, ὅποτε θὰ εἰσέπραττε ὁλοσχερῶς τόσον τὸν τόκον ὅσον καὶ τὴν ἔγγειον πρόσodon. Ἡ ἀναγνώρισις ὅμως τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας ὡς καθολικοῦ θεσμοῦ περιορίζει τὴν ἱκανότητα αὐτὴν τοῦ Κράτους, δεδομένου ὅτι τὸ ὑπ' αὐτοῦ εἰσπραττόμενον τμήμα τόκου καὶ ἐγγείου προσόδου εἶναι ζήτημα ἐὰν θὰ ἐπαρκῇ διὰ τὴν χρηματοδότησιν τοῦ παραγωγικοῦ τομέως τῆς κρατικῆς δραστηριότητος. Ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅτι τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος ἀναλαμβάνει δύο σπουδαίας ὑποχρεώσεις ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἀτομιστικόν: Πρῶτον νὰ χρηματοδοτήσῃ καὶ διενεργήσῃ κατὰ μέγιστον μέρος τὴν οἰκονομικὴν πρόδον, λειτουργίαν διεξαγομένην εἰς τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς κυρίως ὑπὸ τῶν ἐπιχειρηματιῶν. Δεύτερον, νὰ διευρύνῃ τὸν κύκλον τῆς δωρεὰν ἱκανοποιήσεως συλλογικῶν (κοινωνικῶν) ἀναγκῶν.

Ἴδῃ, εἰς τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς τὸ Κράτος ἢ ὀργανισμοὶ δημοσίου δικαίου ἔχουν ἀναλάβει τὴν ἱκανοποίησιν τοιούτων ἀναγκῶν, π. χ. διὰ τῆς κατασκευῆς δρόμων, νοσοκομείων, πάρκων καὶ τῆς παροχῆς ἀσφαλείας, παιδείας, ψυχαγωγίας, φωτισμοῦ κλπ. Ἐφ' ὅσον τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος θὰ ἐπεκτείνῃ σοβαρῶς τὴν κοινωνικὴν κατανάλωσιν, θὰ ὑποχρεωθῇ νὰ χρησιμοποιοῦσιν σημαντικὸν τμήμα τοῦ ἐν λόγῳ εἰσοδήματος πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

Κατωτέρω θὰ ἐξετάσωμεν ἰδιαίτερώς ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν τὸν σχηματισμὸν τῶν τιμῶν τῶν διαφόρων συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς, αἱ

ὅποῖαι ἀποτελοῦν τὴν πηγὴν τοῦ εἰσοδήματος καὶ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν.

2. Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ Ο ΜΙΣΘΟΣ

Α. Η ΕΡΓΑΣΙΑ

Τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ἐργασίας εἶναι ἡ στενότης, ἡ ἀνεπάρκεια ἔναντι τῶν ἀνεξαντλήτων παραγωγικῶν δυνατοτήτων, πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν πρακτικῶς ἀπεριορίστων ἀναγκῶν. Ἡ ἐργασία εἶναι ὁ μόνος παράγων, ὁ ὁποῖος παντοῦ καὶ πάντοτε, ἀνεξαρτήτως οἰκονομικῆς ὀργανώσεως, εὐρίσκεται εἰς στενότητα. Αὕτη αὕτη ἡ ὑπαρξίς ἐργασίας σημαίνει στενότητα ἐργασίας. Ἐργασία εἰς ἀπερίριστον ποσότητα θὰ ἦτο ταυτόσημος μὲ «έντολήν», παραγωγὴν δηλαδή παντός ἀγαθοῦ ἐπιθυμουμένου ὑπὸ τῶν ὑποκειμένων τῆς οἰκονομίας, δι' ἀπλῆς διαταγῆς, ὡς ἐμφανίζει ἡ Παλαιὰ Γραφή τὴν θεϊκὴν δύναμιν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν θὰ ὑπῆρχεν οἰκονομία καὶ οἰκονομικὴ δραστηριότης, οὔτε στενότης ἀγαθῶν. Ἡ στενότης αὐτῶν δημιουργεῖται πρωτίστως ἐκ τῆς στενότητος τῆς ἐργασίας. Τὸ αὐτονόητον τῆς στενότητος τῆς ἐργασίας ἀνεγνώρισαν ρητῶς ἢ σιωπηρῶς ἀνέκαθεν πάντες οἱ οἰκονομολόγοι, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ αὐτὸς ὁ Marx.

Ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως ἡ ἐργασία ἀποτελεῖ τὸν μόνον μόνιμον συντελεστὴν τῆς παραγωγῆς. Οἱ δύο ἄλλοι συντελεσταί, τὸ ἔδαφος καὶ τὸ κεφάλαιον, εἶναι μὲν τεχνικῶς ἀπαραίτητοι εἰς τὴν παραγωγὴν, ἀλλὰ δὲν πληροῦν πάντοτε τὸν ὅρον τῆς στενότητος, ὡς ἐκ τούτου δέ, οἰκονομικῶς δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς μόνιμοι συντελεσταί αὐτῆς. Ὡς τονίζομεν καὶ εἰς τὸ ἔργον μας «Θεωρητικὴ Οἰκονομική», τὸ ἔδαφος εἶναι μὲν τεχνικῶς ἀπαραίτητον καὶ πρωτογενές, δὲν πληροῖ ὅμως μονίμως τὸν ὅρον τῆς στενότητος. Οὕτως, εἰς λίαν ἀραιοκατωρημένας περιοχάς, τὸ

ἔδαφος κατὰ κανόνα εἶναι ἐλεύθερον ἀγαθόν, μόνον δὲ ἀφ' ἧς στιγμῆς αὐξηθῇ αἰσθητῶς ὁ πληθυσμὸς προκύπτει ἡ στενότης τῶν καλυτέρων ἔδαφῶν, ἀπὸ ἀπόψεως γονιμότητος καὶ θέσεως.

Ὡς πρὸς τὸ πραγματικὸν κεφάλαιον παρατηροῦμεν ὅτι δὲν εἶναι πρωτογενές, ἀλλ' ἀποτελεῖ πάντοτε τὸν συνδυασμὸν ἐργατικῶν δυνάμεων καὶ ἐδαφικῶν ὕλῶν, ἐνδεχομένως δὲ καὶ ἀποταμιεύσεως. Ἡ τελευταία αὕτη, ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἀποταμιευτικοῦ κεφαλαίου, ἀποτελεῖ βεβαίως πρωτογενῇ συντελεστήν, δὲν πληροῖ ὅμως πάντοτε τὸν ὅρον τῆς στενότητος καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἔχει παγίαν οἰκονομικὴν ὄντοτητα. Μόνον εἰς τὴν περίπτωσιν προοδεύουσης οἰκονομίας δημιουργεῖται στενότης τοῦ ἀποταμιευτικοῦ κεφαλαίου, ἐνῶ εἰς μίαν στατικὴν οἰκονομίαν τὸ ἀποταμιευτικὸν κεφάλαιον εὐρίσκεται εἰς πλεονασμόν, ὡς ἐκ τούτου δὲ παύει νὰ ἀποτελῇ συντελεστήν τῆς παραγωγῆς.

Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς νεωτέρας ἐξελίξεως εἶναι ἡ οἰκονομικὴ πρόοδος, ἐκ παραλλήλου δὲ πάντα τὰ ἔδάφη τὰ εὐρισκόμενα πλησίον τῶν κέντρων καταναλώσεως λόγῳ τῆς πυκνότητος τοῦ πληθυσμοῦ ἔχουν ὀριστικῶς μεταβληθῇ εἰς οἰκονομικὰ ἀγαθὰ, δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι οἱ συντελεσταὶ τῆς παραγωγῆς εἶναι τρεῖς: ἡ ἐργασία, τὸ ἔδαφος καὶ τὸ ἀποταμιευτικὸν κεφάλαιον. Εἰδικώτερον τὸ πραγματικὸν κεφάλαιον, μολονότι παίζει σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν παραγωγήν, μὴ ὂν πρωτογενές δὲν ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον αὐτοτελῆ συντελεστήν τῆς παραγωγῆς. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι παραγνωρίζομεν τὴν ἐξέχουσαν σημασίαν τοῦ διὰ τὴν παραγωγήν καὶ τὴν οἰκονομικὴν πρόοδον.

Καὶ τώρα τίθεται τὸ ἐρώτημα: εἰς μίαν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν ὑπὸ ποίας συνθήκας παρουσιάζεται ἡ στενότης τῆς ἐργασίας; Ἐδῶ τὸ ζήτημα ἐντοπίζεται εἰς τὸ μέγεθος τῆς ἀποδόσεως τῆς δεδομένης ἐργατικῆς δυνάμεως.

Τοῦτο δύναται νὰ ἐξετασθῇ διὰ κάθε κατηγορίαν ἐργασίας χωριστά

Τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα, ὡς μᾶς ἐδόθη εὐκαιρία νὰ τονίσωμεν, τόσον ἐκ λόγων κοινωνικῶν ὅσον καὶ ἐκ λόγων οἰκονομικῶν, εἶναι ὑποχρεωμένον νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐλευθερίαν ἐργασίας. Τοιοῦτοτρόπως οἱ ὅροι ὑπὸ τοὺς ὁποίους τελεῖ εἰς αὐτὸ ἡ ἐκτελοῦσα ἐργασία δὲν εἶναι πολὺ διάφοροι τῶν τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως.

Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς: Ἐν πρώτοις ἡ διαθέσιμος ἐργατικὴ δύναμις τοῦ ἰδίου πληθυσμοῦ εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα εἶναι μεγαλυτέρα τοῦ ἀτομιστικοῦ, δεδομένου ὅτι εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο οἱ ἀποζῶντες ἐκ μὴ ἐξ ἐργασίας προερχομένου εἰσοδήματος (πλὴν τῶν ἀνικάνων πρὸς ἐργασίαν) θὰ ἀναγκασθοῦν νὰ ἐργασθοῦν.

Ἀπὸ τῆς ἄλλης ὁμῶς πλευρᾶς φαίνεται ἡ ἀπόδοσις τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως ὑστεροῦσα, τοῦτο δὲ διότι ἡ μία τῶν δύο κυρίων προϋποθέσεων, αἱ ὁποῖαι συντελοῦν ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἐλευθέρας ἐργασίας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μεγαλυτέρας ἐργατικῆς βουλήσεως, παρουσιάζεται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐξησθενημένη εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ἐργασίαν. Πράγματι εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα, λόγῳ τοῦ ὅτι οὐσιαστικῶς εἰς μόνον ἐργοδότης ὑφίσταται, τὸ Κράτος, τὸ ὁποῖον ἐγγυᾶται τὴν οἰκονομικὴν ὑπαρξιν τῶν ἀτόμων, εἶναι μὲν δυνατὴ ἀπόλυσις τοῦ ἐργάτου ἀπὸ μίαν ἐπιχείρησιν, γνωρίζει ὁμῶς οὗτος ὅτι κατ' οὐδὲν κινδυνεύει ἡ οἰκονομικὴ του ὑπαρξις. Ὁ φόβος ὁμῶς τῆς ἀπολύσεως καὶ τῆς ἐκ ταύτης λιμοκτονίας εἶναι ὁ συντελὼν ὑπὸ τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν εἰς τὴν διατήρησιν ὑψηλοτέρας ἀποδόσεως ἐργασίας. Ἀλλ' ὁ παράγων αὐτὸς θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντικατασταθῇ ἱκανοποιητικῶς διὰ τῆς διαπαιδαγωγήσεως εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν πνεῦμα καὶ τῆς ἐπιβολῆς διαφόρων ποινῶν.

Ὡς πρὸς τὴν ἑτέραν προϋπόθεσιν τῶν μεθόδων πλη-

ρωμῆς, παρατηροῦμεν ὅτι αὗται καὶ εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς, ὥς εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν, βασιζονται ἐπὶ τοῦ ἀξιώματος τῆς ἀμέσου ἢ ἐμμέσου σχέσεως μεταξὺ καταβαλλομένης ἐργατικῆς δυνάμεως καὶ ἀμοιβῆς. Τινὲς ὁμῶς ἐκφράζουν ἀμφιβολίαν, ἂν ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματος τούτου θὰ ἀποδώσῃ τοὺς ἰδίους καρποὺς ἀπὸ ἀπόψεως ἐργατικῆς βουλήσεως, νομίζοντες ὅτι ἡ ἐπίβλεψις καὶ ἡ παρακολούθησις τοῦ ἐργάτου θὰ γίνεταί, λόγω τῆς φύσεως τῆς ὀργανώσεως, κατὰ τρόπον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτον πλημμελεῖ. Τοῦτο ἀποδίδεται κυρίως εἰς τὴν ἔλλειψιν ἐνδιαφέροντος τοῦ ἐπιβλέποντος προσωπικοῦ, τὸ ὁποῖον καὶ ὑπὸ τὰς καλυτέρας συνθήκας δὲν δύναται νὰ ἀναπτύξῃ τὴν δραστηριότητα τοῦ ἰδιοκτῆτου ἐπιχειρηματίου. Ὑποστηρίζεται ὅτι τόσον οἱ ἐργάται ὅσον καὶ οἱ ἐπόπται αὐτῶν δὲν δύνανται νὰ παρακινουῦνται εἰς τὴν αὔξησιν τῆς ἐργατικῆς τῶν ἀποδόσεως, λόγω τῆς δημιουργίας δημοσιούπαλληλικῆς σχέσεως καὶ ἐξασφαλίσεως αὐτῶν. Τὸ μειονέκτημα ὁμῶς τοῦτο ἐξουδετεροῦται διὰ τῆς υἱοθετήσεως τοῦ τύπου τῆς αὐτονόμου σοσιαλιστικῆς ἐπιχειρήσεως, ὥς τὸν ἐξεθέσαμεν εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀπηλλαγμένος τῆς γραφειοκρατικῆς καὶ δημοσιούπαλληλικῆς δυσκινησίας.

Γενικώτερον πιστεύεται ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις θὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἀναπτυχθῇ πνεῦμα ἀγάπης πρὸς τὴν ἐργασίαν καὶ πρὸς τὸ ἰδεῶδες τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης τὸ ὁποῖον ἐλλεῖπει εἰς τὴν ἰσχύουσαν οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν. Τοιουτοτρόπως ἀναμένεται ἡ ἐκδήλωσις μεγαλυτέρας ἐργατικῆς βουλήσεως ὑπὸ τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα, ἡ ὁποία, παρὰ τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα, δὲν θὰ ὑστερῇ ἔναντι τοῦ ἀτομιστικοῦ.

Ἰδιαιτέρα προσοχὴ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ὀργανωτικῆς ἐργασίας εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν. Διεπιστώσαμεν ἤδη ποῖον σπουδαῖον ρόλον παί-

ζει ἡ ἐργασία αὕτη εἰς τὸν άτομισμόν, ὅπου εἶναι ὁ φορεὺς πάσης οἰκονομικῆς προόδου.

Ἐν πρώτοις δεόν νὰ τονισθῇ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἀπόψεις παλαιότερων τινῶν σοσιαλιστῶν, ὅτι ἡ ὀργανωτικὴ ἐργασία, ὅχι μόνον εἶναι ἀπαραίτητος εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀπὸ τὴν δραστηριότητά της θὰ ἐξαρτηθῇ ἡ ἐπιτυχία του. Περὶ αὐτῆς ὁμῶς ἐγράψαμεν ἀρκετὰ εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, ὥστε νὰ περιττεύῃ νὰ ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τοῦ ζητήματος. Θεωροῦμεν ὁμῶς σκόπιμον νὰ ἐπαναλάβωμεν καὶ ἐδῶ ὅτι, ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἡ μὴ ἀνεπτυγμένης ὀργανωτικῆς δραστηριότητος θὰ ἐξαρτηθῇ ἡ ζωὴ τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας, δεδομένου ὅτι εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ὀργανωτικῆς ἐργασίας χρεωστοῦμεν τὴν οἰκονομικὴν πρόδον.

Ἡ ἐργασία αὕτη εἰς ἓν σοσιαλιστικὸν Κράτος, ἀφ' ἑνὸς διὰ τῆς ὀργανώσεως τῆς παραγωγῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς δημιουργίας νέων ἢ ἐπεκτάσεως παλαιῶν συνδυασμῶν ἀποταμιευμένων ἐργατικῶν δυνάμεων καὶ ἐδαφικῶν ὑλῶν, θὰ ἀποτελέσῃ τὸν μοχλὸν τῆς οἰκονομικῆς προόδου.

Β. Ο ΜΙΣΘΟΣ

Ὁ ἐργατικὸς μισθὸς καὶ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν εἶναι τιμὴ σχηματιζομένη βάσει τῶν κανόνων τῆς γενικῆς λειτουργίας τῶν τιμῶν. Οὗτος ἀσκεῖ διπλὴν λειτουργίαν· πρῶτον εἶναι μέσον κατανομῆς τῆς ἐργασίας εἰς τὰς διαφόρους ἐπιχειρήσεις βάσει τῆς ὀριακῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας καὶ δεύτερον εἶναι μέσον διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ζήτημα, παρατηροῦμεν ὅτι καὶ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν δημιουργεῖται ἀγορὰ ἐργασίας μὲ ἐλεύθερον ἀνταγωνισμόν, τόσον ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς ζητήσεως ὅσον καὶ τῆς προσφορᾶς.

Ὁλόκληρος ὁ ἱκανὸς πρὸς ἐργασίαν πληθυσμὸς προσ-

φέρει τὴν ἐργασίαν του εἰς οἵανδῆποτε τιμὴν, δεδομένου ὅτι δὲν ἔχει ἄλλον πόρον ζωῆς. Τοῦτο σημαίνει ὅτι, ἡ προσφορὰ ἐργασίας καὶ ὑπὸ τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς εἶναι ἀνελαστική.

Ἡ ζήτησις ἐργασίας σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου προέρχεται ἀπὸ τὰς διαφόρους κρατικὰς ἐπιχειρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀνταγωνίζονται ἀλλήλας εἰς τὴν ἀγορὰν ἐργασίας. Ἡ ἀντιπαράταξις τῆς ζητήσεως αὐτῆς ἔναντι τῆς ὑφισταμένης προσφορᾶς εἶναι ἡ συντελοῦσα εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς τιμῆς τῆς ἐργασίας, τοῦ μισθοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ ὄριον ἰσορροπίας προσφορᾶς καὶ ζητήσεως ἐργασίας. Βάσει τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ γίνεται αὐτομάτως ἡ κατανομή τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως εἰς τὰς διαφόρους ἐπιχειρήσεις, ἀναλόγως τῆς ὀριακῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας. Τοῦτο σημαίνει ὅτι κάθε ἐπιχείρησις θὰ προσλάβῃ τόσας ἐργατικὰς δυνάμεις, ὥστε εἰς ἐκάστην περίπτωσιν τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας τοῦ τελευταίου ἐργάτου νὰ εἶναι ἴσον πρὸς τὸν μισθόν.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι, ὅπως εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν, οὕτω καὶ ἐδῶ, διαμορφοῦνται διάφοροι ἀγοραὶ ἐργασίας μὲ ἀνισοῦψεῖς μισθούς, ἀναλόγως τῆς σχέσεως προσφορᾶς καὶ ζητήσεως ἐκάστης κατηγορίας ἐργασίας, δηλαδή ἀναλόγως τῆς στενότητος αὐτῆς. Ἡ διανομή λοιπὸν τῆς ἐργασίας εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς παραγωγῆς δὲν συντελεῖται κατ' ἐπιταγὴν, ἀλλ' αὐτομάτως καὶ λελογισμένως ὑπὸ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν. Τὸ σύστημα τοῦτο δίδει σημαντικὴν ἐλαστικότητα εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν, συντελεῖ εἰς τὴν μεγαλυτέραν παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας, ταυτοχρόνως δὲ ἐξασφαλίζει τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκλογῆς τοῦ εἵδους καὶ τοῦ τύπου τῆς ἐργασίας, βασικὸν στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Ἐπὶ πλέον ἐπιτρέπει τὸν ἀκριβῆ οἰκονομικὸν ὑπολογισμὸν τῶν ἐξόδων παραγωγῆς, ὅρον ἀπαραίτητον διὰ τὴν λελογισμένην λειτουργίαν πάσης οἰκονομικῆς ὀργανώσεως.

Κατὰ δεύτερον λόγον ὁ μισθὸς ἀποτελεῖ μέσον τῆς διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος. Εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν τὴν κυρίαν πηγὴν εἰσοδήματος ἀποτελεῖ ὁ ἐργατικὸς μισθός, ὡς τοιοῦτος δὲ ἀποτελεῖ τὸ κυριώτερον μέσον τῆς διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος. Ἡ λύσις ὁμῶς τοῦ προβλήματος τῆς κατανομῆς τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων εἰς τοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς παραγωγῆς, διὰ τοῦ μισθοῦ, φαίνεται ἐρχομένη ἐκ πρώτης ὄψεως εἰς σύγκρουσιν μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσότητος, τῆς ὁποίας τὴν πραγματοποιήσιν ἐπιδιώκει κατὰ προσέγγισιν ὁ σοσιαλισμός. Ἐφ' ὅσον θὰ ὑπάρχουν διάφοροι ἀγοραὶ καὶ διάφοροι στενότητες ἐργασίας, θὰ ὑπάρχουν καὶ διάφοροι μισθοί, μὲ συνέπειαν τὴν δημιουργίαν ἀνισότητος εἰς τὴν διανομὴν. Ἡ ἀνισότης ὁμῶς αὕτη, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ σοσιαλιστὴς καθηγητὴς Lange (On the economic theory of socialism, ἔκδ. B. Lip-pincott, 1938), εἶναι φαινομενικὴ, καθόσον διὰ τὰς ἐπιπυνωτέρας, ἐπικινδυνωδεστέρας καὶ πλέον δυσαρέστους ἐργασίας οἱ μισθοὶ θὰ εἶναι ὑψηλότεροι πρὸς προσέλκυσιν τῶν ἀναγκαίων ἐργατῶν, δεδομένου ὅτι ἡ προσφορὰ εἰς αὐτὰς εἰς τοὺς κανονικοὺς μισθοὺς θὰ εἶναι μικρότερα, λόγῳ τοῦ εἴδους τούτου τῆς ἐργασίας. Ἀντιθέτως, οἱ μισθοὶ τῶν εὐκόλων καὶ εὐχαρίστων ἐργασιῶν θὰ εἶναι χαμηλότεροι, λόγῳ τῆς μεγαλυτέρας συρροῆς ἐργατῶν πρὸς αὐτάς. Τοιοτοτρόπως ὁμῶς ἡ ἀνισότης τῶν ἀμοιβῶν θὰ εἶναι φαινομενικὴ, δεδομένου ὅτι ὀπισθεν αὐτῆς κρύπτεται ἡ ἰσορροπία μεταξὺ ὀριακῆς παραγωγικότητος καὶ ὀριακῆς θυσίας τῆς ἐργασίας. Ἡ ἐκλογὴ μιᾶς ἀπασχολήσεως, προσφερούσης χαμηλοτέραν χρηματικὴν ἀμοιβήν, ταυτοχρόνως ὁμῶς ἀπαιτούσης καὶ μικροτέραν θυσίαν, δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς ἐξαγορὰ μεγαλυτέρας ἀναπαύσεως, ἀσφαλείας καὶ εὐχαριστήσεως κατὰ τὴν ἐργασίαν εἰς τιμὴν ἴσην πρὸς τὴν ἀφωρὰν τῆς χρηματικῆς ἀμοιβῆς τῆς λαμβανομένης εἰς τὴν εἰδικὴν ταύτην ἀπασχόλησιν καὶ τὰς ἄλλας.

Ἡ ἄποψις αὕτη, μολονότι βάσιμος, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἰσχύουσα γενικῶς ἐπὶ ὅλων τῶν ἀμοιβῶν, καθόσον αἱ ἀνισότητες αὐτῶν δὲν ὀφείλονται πάντοτε εἰς διαφορὸν στενότητα, προερχομένην ἐκ τῶν μνημονευθέντων λόγων. Μία τοιαύτη περίπτωσις εἶναι τῆς ἀμορφώτου καὶ μορφωμένης ἐργασίας. Ἐδῶ ὁ λόγος τῆς διαφόρου στενότητος δὲν εἶναι τὸ ἐπίπονον ἢ μὴ τῆς ἀπασχολήσεως, ἀλλ' ἡ εἰδίκευσις. Ἐν τούτοις ὅμως καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν αἱ διαφοραὶ δὲν φαίνονται νὰ παραμένουν τόσον σημαντικαὶ ὅσον εἰς τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς. Τοῦτο δὲ διότι τὴν μόρφωσιν τῶν εἰδικευμένων ἐργατῶν, οἱ ὅποιοι μακροχρονίως εἰσπράττουν τὰς ὑψηλοτέρας ἀμοιβάς, θὰ ἀναλάβῃ τὸ Κράτος, ἐνῶ εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν τὰ ἔξοδα τῆς μορφώσεως φέρουν οἱ ἐργάται. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ εἰδίκευσις θὰ εἶναι προσιτὴ εἰς πάντας, ἔπεται ὅτι ἡ στενότης τῶν κατηγοριῶν μορφωμένης ἐργασίας θὰ καταστῇ ἀσθενεστέρα καὶ τοιουτοτρόπως μικρότερα καὶ ἡ διαφορὰ μισθῶν.

Ἐπὶ πλεον δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι διὰ λόγους ἀκριβοῦς ὑπολογισμοῦ τῶν ἐξόδων παραγωγῆς καὶ λελογισμένης κατανομῆς τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, δέον ὅπως τὰ ἔξοδα ἐκπαιδεύσεως τῶν μορφωμένων ἐργατῶν βαρύνουν τοὺς κλάδους οἱ ὅποιοι τοὺς χρησιμοποιοῦν. Ὑπὸ τὰς συνθήκας ὅμως αὐτάς, ὁ δυνάμενος ὑπ' αὐτῶν νὰ καταβληθῇ μισθὸς διὰ τὴν μορφωμένην ἐργασίαν δὲν δύναται νὰ εἶναι σημαντικῶς ὑψηλότερος τοῦ τῆς ἀμορφώτου.

Δι' ὠρισμένας σπανιζούσας ἐργασίας, ὀφειλομένας εἰς ἰδιοφυΐαν καὶ γενικώτερον εἰς μὴ κοινὰ φυσικὰ χαρίσματα, αἱ τυχόν καταβαλλόμεναι ἀσυνήθως ὑψηλαὶ ἀμοιβαὶ δύνανται νὰ φορολογοῦνται δεόντως. Πάντως ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀναγνωρίζεται σήμερον σχεδὸν ὑπὸ ὅλων, ὁπαδῶν καὶ μὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ, εἶναι ὅτι ὁ διαφορισμὸς τῶν μισθῶν εἰς τὸ σύστημα τοῦτο βάσει τῆς στενότητος τῆς ἐρ-

γασίας, εἶναι ἀναπόφευκτος, χάριν τῆς ἱκανοποιητικῆς λειτουργίας τῆς οἰκονομίας.

3. ΤΟ ΕΔΑΦΟΣ ΚΑΙ Η ΕΓΓΕΙΟΣ ΠΡΟΣΟΔΟΣ

Α. ΤΟ ΕΔΑΦΟΣ

Προτοῦ ἀκόμη ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα τοῦ ἐδάφους εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς, σκόπιμον εἶναι νὰ τονίσωμεν ὅτι τὸ φαινόμενον τῆς στενότητος δὲν παρουσιάζεται εἰς τὸ ἔδαφος καθ' ὅμοιον τρόπον πρὸς τὴν ἐργασίαν. Εἰς τὴν τελευταίαν, ἡ στενότης εἶναι στοιχεῖον συνυφασμένον μὲ αὐτήν, οὐδέποτε δὲ δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ἐργασίαν εἰς ἵπλεονασμόν. Εἰς τὸ ἔδαφος, ἀντιθέτως, ἡ στενότης εἶναι χαρακτηριστικὸν ἐπίκτητον. Εἰς ἀραιοκατωκημένους περιφέρειας ἡ στενότης τοῦ ἐδάφους εἶναι ἀνύπαρκτος· αὕτη δημιουργεῖται τὸ πρῶτον διὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς καταλήψεως τῶν καλλιτέρων ἐδαφῶν ἀπὸ ἀπόψεως γονιμότητος καὶ θέσεως, ἐνῶ τὰ χειρότερα ἐδάφη δύνανται νὰ ἐξακολουθοῦν παραμένοντα ἐλεύθερα. Ἡ οὕτω δημιουργουμένη στενότης εἶναι ἀντικειμενική, ὀφειλομένη ἀποκλειστικῶς εἰς οἰκονομικοὺς λόγους, ἄρα εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς μορφῆς τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως. Λόγω τῆς μεγάλης αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς ζητήσεως τῶν ἐδαφικῶν προϊόντων, σήμερον ὑφίσταται στενότης ἐδάφους εἰς ὅλας τὰς πεπολιτισμένας χώρας. Τοῦτο σημαίνει ὅτι καὶ ὑπὸ ἓνα σοσιαλιστικὸν καθεστῶς θὰ ὑφίσταται ἐξ ἴσου στενότης ἐδάφους.

Εἰς προηγούμενον κεφάλαιον ἐτονίσσαμεν ὅτι ἀντενδεῖκνυται ἡ κοινωνικοποίησις τοῦ ἐδάφους τόσον διὰ λόγους οἰκονομικοὺς, ὅσον καὶ κοινωνικοὺς. Εἰδικώτερον, ἡ κοινωτικοποίησις τοῦ ἐδάφους καὶ ἡ ἀπ' εὐθείας ἢ ἡ ἐπίμορτος ἐκμετάλλευσις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Κράτους παρουσιάζει εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν περιπτώσεων σοβαρὰ μειονεκτήματα, λόγῳ τῶν ἰδιαιτέρων συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας τελεῖ

αὕτη. Αὐτὸς ὑπῆρξεν εἰς τῶν κυριωτέρων λόγων, διὰ τὸν ὁποῖον ἐθεωρήσαμεν ὡς ἀπαραίτητον τὴν ἀναγνώρισιν τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Μὲ τὰ προβλήματα τὰ ἀνακύπτοντα ἐκ τοῦ θεσμοῦ τούτου ἡσχολήθημεν ἤδη εἰς τὸ οἰκεῖον τμήμα, ὥστε νὰ περιτεύῃ ἡ ἐπάνοδος εἰς αὐτά.

Β. Η ΕΓΓΕΙΟΣ ΠΡΟΣΟΔΟΣ

Ἡ ἔγγειος πρόσοδος ὑπὸ τὸ ἀτομιστικὸν σύστημα παίζει εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν τιμῶν, ὡς τιμὴ τοῦ ἐδάφους, τὸν αὐτὸν ρόλον μὲ τὰς λοιπὰς τιμὰς τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν. Τὸ οἰκονομικὸν τῆς καθήκον εἶναι νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ ζητήσεως καὶ περιωρισμένης προσφορᾶς τῶν καλλιτέρων ἐδαφῶν (ἀπὸ ἀπόψεως γονιμότητος καὶ θέσεως) καὶ νὰ κατανεῖμῃ ταῦτα ἀναλόγως τῆς ἀρχῆς τῆς μεγαλυτέρας ὠφελείας. Ἡ ἔγγειος πρόσοδος εἶναι ἡ φροντίζουσα διὰ τὴν λελογισμένην ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐδάφους, αὕτη εἶναι ἡ ἐξαναγκάζουσα εἰς τὴν οἰκοδόμησιν μεγάλων κτιρίων ἐπὶ τῶν οἰκοπέδων τῆς ὁδοῦ Σταδίου καὶ ὅχι εἰς τὴν καλλιέργειάν των δι' ἀραβοσίτου ἢ ὁσπρίων. Ἡ ἔγγειος πρόσοδος ἀποτελεῖ ἔξοδον παραγωγῆς, τὸ ὁποῖον ὠθεῖ τὰ καλύτερα ἐδάφη εἰς τὰς ἀποδοτικώτερας ἐκμεταλλεύσεις.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης καὶ εἰς μίαν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν, βασιζομένην ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς καταναλώσεως, εἰς τὴν ὁποῖαν ὁλόκληρον τὸ ἔδαφος ἔχει κοινωνικοποιηθῇ, καταργηθείσης πάσης μορφῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἐπ' αὐτοῦ, ἡ ἔγγειος πρόσοδος θὰ ἀπετέλει οἰκονομικὴν ἀναγκαιότητα. Τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ κατανεῖμῃ λελογισμένως τὸ ἔδαφος εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν διαφόρων προϊόντων καὶ νὰ ὑπολογίσῃ ἀκριβῆ ἔξοδα παραγωγῆς εἶναι ὑποχρεωμένον νὰ διατηρήσῃ τὴν ἔγγειον πρόσοdon.

Τὸ διαθέσιμον ἔδαφος προσφέρεται καὶ εἰς τὴν κοινω-

νιστικήν ὀργάνωσιν ὑπὸ τοῦ Κράτους ἢ τῶν ὀργανώσεων αὐτοῦ εἰς τὴν παραγωγήν. Ἐρωτᾶται : θὰ χρησιμοποιηθῇ ὁλόκληρον διὰ παραγωγικοὺς σκοποὺς ἢ τμῆμα μόνον αὐτοῦ, ποίαν ἔντασιν θὰ λάβῃ ἡ καλλιέργεια, θὰ εἶναι πανταχοῦ ὁμοειδὴς ἢ διάφορος, πῶς θὰ γίνῃ ἡ κατανομή τῆς καλλιεργουμένης ἐπιφανείας; Τὸ πρόβλημα τοῦτο εἶναι μεγίστης σπουδαιότητος, ἀπὸ τὴν ὀρθὴν δὲ λύσιν του ἐξαρτᾶται ἡ λελογισμένη λειτουργία τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας καὶ ἡ ἀποφυγὴ σπατάλης σπανιζουσῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Ἡ μόνη ἐνδεδειγμένη λύσις εἶναι ὁ συνυπολογισμὸς τῆς ἐγγείου προσόδου εἰς τὰς τιμὰς. Διὰ τούτου θὰ ἐπέλθῃ ὕψωσις τῶν τιμῶν τῶν ἀγαθῶν εἰς ἀνάλογον βαθμὸν πρὸς τὴν περιεκτικότητά ἐκάστου εἰς ἑδαφικὰς ὕλας. Οὕτω καθίσταται δυνατὴ ἡ λελογισμένη κατανομή τοῦ ἐδάφους εἰς τοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς παραγωγῆς καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν εὐθηνότερων μεθόδων καὶ τοῦ εὐνοϊκωτέρου συνδυασμοῦ τῶν συντελεστῶν αὐτῆς.

Ὁ μὴ συνυπολογισμὸς τῆς ἐγγείου προσόδου εἰς τὰς τιμὰς τῶν ἀγαθῶν, ἀναλόγως τῆς εἰς ἑδαφικὰς ὕλας περιεκτικότητος αὐτῶν, θὰ προεκάλει σοβαρὰν ἔντασιν τῆς ζητήσεως ἑδαφικῶν προϊόντων, ἡ ὁποία θὰ ὠδήγει εἰς αὐξησιν τῆς παραγωγῆς αὐτῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν ὅμως τοῦτον θὰ ἀπεσπῶντο ἀπὸ ἄλλους οὐσιαστικῶς παραγωγικωτέρους τομεῖς παραγωγικὰ μέσα, τοιοῦτοτρόπως δὲ θὰ ἡλαττώνετο ἡ παραγωγικότης τῆς οἰκονομίας λόγῳ ἐλλείψεως ἀκριβοῦς μέτρου ὑπολογισμοῦ. Ἐπὶ πλέον θὰ ἐξέλειπε πᾶν μέτρον πρὸς καθορισμὸν τοῦ μεγέθους τῆς παραγωγῆς μεταξὺ τῶν διαφόρων ἑδαφικῶν προϊόντων. Τοῦτο δὲ διότι διὰ τοῦ συνυπολογισμοῦ τῆς ἐγγείου προσόδου εἰς τὰς τιμὰς αὐτῶν ἀναλόγως τῆς εἰς ἑδαφικὰς ὕλας περιεκτικότητός των ἐπέρχεται διαφορισμὸς τῶν τιμῶν τῶν ἑδαφικῶν προϊόντων, προκαλὼν ἀντιστοίχως διάφορον περιορισμὸν τῆς ζητήσεως αὐτῶν. Καταργουμένης ὁμως τῆς

ἐγγείου προσόδου, ὁ ἐκ τοῦ λόγου τούτου διαφορισμός τῶν τιμῶν καὶ τῆς ζητήσεως ἐκλείπει, ὁπότε ἡ ζήτησις ἐδαφικῶν προϊόντων θὰ ἀνέλθῃ ἀδιακρίτως τῆς εἰς ἐδαφικὰς ὕλας περιεκτικότητος τῶν προϊόντων, κατ' ἀναλογίαν δὲ θὰ αὐξηθῇ καὶ ἡ παραγωγή αὐτῶν. Τοιουτοτρόπως ὁμῶς οὐδεμία λελογισμένη διαχείρισις διενεργεῖται διὰ τὸν σχετικῶς ἀνεπαρκῆ συντελεστὴν ἔδαφος, δεδομένου ὅτι παράγονται πανταχοῦ ἐξ ἴσου, ἄνευ οὐδενὸς κριτηρίου, προϊόντα περιέχοντα περισσοτέρας καὶ ὀλιγωτέρας ἐδαφικὰς ὕλας.

Διὰ νὰ δείξωμεν σαφέστερον τὰς ἐκ τῆς καταργήσεως τῆς ἐγγείου προσόδου προκυπτούσας συνεπείας, ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τῆς καλλιεργητέας ἐκτάσεως ἐδάφους, προβαίνομεν εἰς τὴν ἐξῆς ὑπόθεσιν: Ἡ γεωργία τῆς σοσιαλιστικῆς ὁργανώσεως ἀσκεῖται ἐπὶ διαφόρων τμημάτων ἐδάφους μὲ ποικίλην γονιμότητα. Ὑποθέτομεν ὅτι εἶναι διαθέσιμα πέντε τμήματα ἐδάφους μὲ διάφορον γονιμότητα, ἐκ τῶν ὁποίων χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν καλλιέργειαν μόνον τὰ τέσσαρα. Τὰ ἔξοδα παραγωγῆς προϊόντος τινὸς κατὰ τόννον ἐπὶ ἐκάστου τούτων ἔχουν ὡς ἐξῆς :

Κατηγορίαι ἐδαφῶν	Παραγωγή εἰς τόννους	Ἐξοδα παραγωγῆς κατὰ τ. εἰς δραχμ.
A	100.000	600
B	200 000	700
Γ	200.000	800
Δ	100.000	900
E	100.000	1000

Τὸ σύνολον τῆς παραγωγῆς τῶν τεσσάρων πρώτων ἐδαφῶν ἀνέρχεται εἰς 600.000 τόννων. Συμφώνως πρὸς τοὺς οἰκονομικοὺς κανόνας τοὺς διέποντας τὴν ἀτομιστικὴν οἰκονομίαν, ἡ τιμὴ κατὰ τόννον θὰ ὤφειλε νὰ ἀνέλθῃ εἰς 900 δραχμάς, ὅσα εἶναι δηλαδή τὰ ἔξοδα τοῦ ὀριακοῦ

έδάφους, καθόσον έν έναντία περιπτώσει τουτο θά έπαυε καλλιεργούμενον. 'Η τιμή όμως αύτη περιέχει όλόκληρον τήν έγγειον πρόσοδον, ή όποία είς τό άνωτέρω παράδειγμα έμφανίζεται ως διαφορά μεταξύ έξόδων του όριακού και των άλλων έδαφών. 'Εάν τό σοσιαλιστικόν Κράτος ήθελε νά καταργήση τήν έγγειον πρόσοδον θά ώφειλε νά ύπολογίση άντί των όριακών τόν μέσον όρον των έξόδων, ό όποιος διά τά τέσσαρα πρώτα καλλιεργούμενα έδάφη είναι 750 δραχμαί. Διά της άποφάσεως όμως ταύτης θά έχανεν ή άρμοδία διεύθυνσις πᾶν μέτρον βάσει του όποιου θά καθώριζε τό μέγεθος της παραγωγής. Πράγματι ό ύπολογισμός της τιμής είς 750 δραχμάς θά προεκάλει αύξησιν της ζητήσεως του προϊόντος, όποτε ή άρμοδία διεύθυνσις θά έξηναγκάζετο νά συμπεριλάβη είς τήν καλλιέργειαν και τό πέμπτον έδσφος. Τουτο όμως θά προεκάλει άπόσπασιν παραγωγικών δυνάμεων έξ άλλων τομέων της παραγωγής, ένθα είναι άποδοτικώτεροι. Καί ναί μέν διά της συμπεριλήψεως του τελευταίου έδάφους θά ηύξάνετο κατά τι ό μέσος όρος των έξόδων και σύνεπώς ή τιμή, ή αύξησις όμως αύτη είναι σχετικώς μικρά διά νά περιορίση τήν ζήτησιν και νά άποσοβήση τήν σπατάλην των παραγωγικών δυνάμεων.

'Η διατήρησις ως έκ τούτου της έγγείου προσόδου άποτελεί οίκονομικήν άναγκαιότητα άκόμη και είς μίαν σοσιαλιστικήν όργάνωσιν έχουσιν κοινωνικοποιήσει τό έδσφος και καταργήσει πᾶσαν μορφήν ιδιωτικής ιδιοκτησίας έπ' αύτου, έφ' όσον έπιδιώκεται ή λελογισμένη χρησιμοποίησις των σπανιζουσών παραγωγικών δυνάμεων και ό καλύτερος έφοδιασμός της καταναλώσεως. 'Εξ άλλου τουτο δέν άντίκειται είς τήν ιδεολογίαν του σοσιαλισμοϋ, δεδομένου ότι ή έγγειος πρόσοδος θά εισπράττεται ύπό του Κράτους, τό όποιον θά τήν χρησιμοποίηση ή διά τήν ίκανοποίησιν συλλογικών άναγκών ή διά τήν διανομήν είς χρήμα είς τά ύποκείμενα της οίκονομίας.

Ἐξεθέσαμεν τὰ ἀνωτέρω διὰ νὰ καταδείξωμεν τὸ ἀπαραίτητον τῆς ἐγγείου προσόδου καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς πλήρους κοινωνικοποιήσεως τοῦ ἐδάφους. Ἐξ αὐτῶν προκύπτει ὅτι ἐφόσον ἡ ἔγγειος πρόσοδος εἶναι ἀπαραίτητος εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς πλήρους κοινωνικοποιήσεως τοῦ ἐδάφους, καθίσταται ἀκόμη περισσότερον ἀπαραίτητος εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς γενικῆς ἀναγνωρίσεως τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας ἐπ' αὐτοῦ.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, ὁ μόνος τρόπος ὀρθῆς κατευθύνσεως τῆς ἐδαφικῆς ἐκμεταλλεύσεως εἶναι ὁ συνυπολογισμὸς εἰς τὰ ἔξοδα παραγωγῆς καὶ τῆς ἐγγείου προσόδου. Ἡ ἰδιωτικὴ εἴσπραξις αὐτῆς εἶδομεν ὅτι δὲν ἀποτελεῖ παραφωνίαν εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα τὸ ὁποῖον ἀκολουθοῦμεν, κυρίως λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ μικρὰ ἰδιοκτησία ἀποτελεῖ καθολικὸν θεσμόν, ἀλλὰ καὶ διότι τὸ Κράτος δύναται φορολογικῶς νὰ τὴν ἀπορροφήσῃ μέχρι τοῦ ὅριου εἰς τὸ ὁποῖον θὰ κρίνῃ τοῦτο σκόπιμον.

4. Η ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΙΣ ΚΑΙ Ο ΤΟΚΟΣ

A. Η ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΙΣ

Ἡ ἀποταμίευσις ἢ φειδῶ εἶναι ὁ περιορισμὸς τῆς παρούσης καταναλώσεως ὑπὲρ τὸ ὄριον τὸ ὑπὸ τῆς στενότητος τῶν διαθεσίμων παραγωγικῶν μέσων διαγραφόμενον. Κάθε ὅμως ἀποταμίευσις δὲν εἶναι ἀπὸ κοινωνικοοικονομικῆς ἀπόψεως ἀποταμίευσις. Διὰ νὰ συμβῇ τοῦτο πρέπει νὰ πραγματοποιηθῇ ἐπένδυσις τῆς ἀποταμιεύσεως, νὰ χρησιμεύσῃ ἡ ἀποταμίευσις διὰ τὴν παραγωγὴν κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν (πραγματικοῦ κεφαλαίου).

Ἡ ἀποταμίευσις ἀποτελεῖ ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν καθε οἰκονομικῆς προόδου, ἡ ὁποία βασίζεται ἐπὶ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ κεφαλαιουχικοῦ ἐξοπλισμοῦ τῆς παραγωγῆς. Διὰ νὰ αὐξήσῃ ἡ παραγωγὴ κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν πρέ-

πει νὰ περιορισθῇ ἡ παραγωγή καταναλωτικῶν ἀγαθῶν διὰ νὰ παραμείνουν ἐλεύθεραι παραγωγικαὶ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι θὰ χρησιμοποιοῦν εἰς τὸν τομέα τῶν κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν, παρὰ μόνον διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως, ἡ ὁποία συντελεῖ εἰς ἐλάττωσιν τῆς ζητήσεως καταναλωτικῶν ἀγαθῶν καὶ αὔξησιν τῆς ζητήσεως κεφαλαιουχικῶν.

Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι ἡ ἀποταμίευσις ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν πάσης δημιουργίας πραγματικοῦ κεφαλαίου καὶ δι' αὐτοῦ πάσης παραγωγῆς ἀγαθῶν. Ἐν τούτοις ὅμως δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς μόνιμος συντελεστής τῆς παραγωγῆς. Τοῦτο δὲ διότι ἡ ἀποταμίευσις εἰς τὴν ἀτομικὴν ὀργάνωσιν δὲν διενεργεῖται εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν πρὸς παραγωγὴν κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ εἰς εὐρείαν κλίμακα, πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ οἰκονομικοῦ μέλλοντος τοῦ ἀποταμιεύοντος. Τοιοῦτοτρόπως εἶναι δυνατόν νὰ συντελῇται ἰδιωτικῶς ἀποταμίευσις μεγαλυτέρα ἀπὸ τῆς κοινωνικοοικονομικῶς ἀπαιτουμένης, δηλαδή τῆς ἀναγκαίας διὰ τὴν παραγωγὴν νέων κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο δύναται νὰ παρουσιασθῇ, ὅταν ὑπάρχῃ στασιμότης ἢ ὀπισθοδρόμησις τοῦ πληθυσμοῦ, δὲν ὑφίστανται δὲ (ἢ δὲν ὑφίστανται ἀρκεταί) προτάσεις δημιουργίας νέου πραγματικοῦ κεφαλαίου. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ στενότητος ἀποταμιεύσεως, ἀλλὰ περὶ περισσείας αὐτῆς. Ἡ στενότης τῆς ἀποταμιεύσεως θὰ ἀνακύψῃ ἀφ' ἧς στιγμῆς τὸ ἀναγκαιοῦν νὰ παραχθῇ πραγματικὸν κεφάλαιον (μηχαναί, ἐργαλεῖα, οἰκίαι, συγκοινωνιακὰ μέσα) ἀπαιτεῖ ἀποταμίευσιν μεγαλυτέραν τῆς ὑπαρχούσης, ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς ἢ ἀποταμίευσις ἀποκτᾷ οἰκονομικὴν ὄντοτητα καὶ μεταβάλλεται εἰς συντελεστὴν τῆς παραγωγῆς, ἀνεξαρτήτως τῆς μορφῆς τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἑκατονπεντηκονταετίαν διατρέχουσαν περίοδον ἐντόνου αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ οἰκονομικῆς προόδου,

ἡ δυνητικὴ ζήτησις ἀποταμιεύσεως πρὸς ἐπένδυσιν κατέστη πρακτικῶς ἀνεξάντλητος, λόγῳ δὲ τῶν συνεχῶς αὐξανομένων νέων ἐφευρέσεων καὶ τελειοποιήσεων ἡ στενότης τῆς ἀποταμιεύσεως ἀποτελεῖ πλέον μόνιμον φαινόμενον. Συνεπῶς ἡ ἀποταμίευσις μετεβλήθη εἰς συντελεστὴν τῆς παραγωγῆς. Τὸ γεγονός τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀγνοήσῃ οὐδεμία οἰκονομικὴ ὀργάνωσις, ἀκόμη δὲ ὀλιγώτερον ἡ σοσιαλιστικὴ, ἡ ὁποία ἀποβλέπει εἰς ἀνύψωσιν τοῦ ἐπιπέδου τῆς ζωῆς ὅλων καὶ εἰς εὐρυτέρας ἐπενδύσεις πρὸς ἱκανοποίησιν συλλογικῶν ἀναγκῶν. Ἀπὸ τὸ μέγεθος δὲ τῆς ἀποταμιεύσεως θὰ ἐξαρτηθῇ καὶ ὁ ρυθμὸς τῆς οἰκονομικῆς προόδου εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν. Ἐρωτᾶται λοιπόν, ποῖοι εἶναι οἱ παράγοντες οἱ προσδιορίζοντες τὴν ἀποταμίευσιν εἰς τὴν κοινωνιστικὴν ὀργάνωσιν καὶ ποῖα ἡ πιθανὴ ἔκτασις αὐτῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀτομιστικὴν.

Ἐν πρώτοις, ὡς παρετηρήσαμεν καὶ ἀνωτέρω, εἰς τὴν ὑφισταμένην οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν οἱ ἀποταμιεύοντες εἶναι ἰδιῶται, προβαίνουν δὲ εἰς τὴν ἐνέργειαν ταύτην κυρίως χάριν εἴτε τῆς ἐξασφαλίσεως τοῦ μέλλοντος εἴτε τῆς μεταγενεστέρας αὐξήσεως τοῦ εἰσοδήματος. Εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν, ἔνθα τὸ Κράτος ἔχει ἐγγυηθῇ τὴν οἰκονομικὴν ὑπαρξιν τῶν ἀτόμων, εἶναι δὲ ἰδιοκτῆτης τῶν κεφαλαιουχικῶν παραγωγικῶν μέσων, ἡ ἰδιωτικὴ ἀποταμίευσις θὰ εἶναι περιορισμένη. ἡ δὲ ἀποταμίευσις θὰ διενεργῇται κατὰ μέγιστον μέρος ὑπὸ τοῦ Κράτους. Ὁ μόνος τρόπος πρὸς πραγματοποιήσιν ταύτης εἶναι ὁ καθορισμὸς τιμῶν ὑψηλοτέρων τῶν ὑπολοίπων ἐξόδων παραγωγῆς, περιεχουσῶν καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ Κράτους καθοριζόμενον τόκον, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπιτρέψῃ τὸν περιορισμὸν τῆς καταναλώσεως καὶ οὕτω τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ ἀπόσπασιν παραγωγικῶν μέσων ἀπὸ τὸν τομέα τῆς καταναλώσεως εἰς τὸν τομέα τῆς παραγωγῆς πραγματικοῦ κεφαλαίου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι, ἡ ἀποταμίευσις εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν εἶναι εὐχερεστάτη, δυναμένη

νὰ ἐνταθῇ ἢ νὰ χαλαρωθῇ κατὰ βούλησιν ὑπὸ τοῦ Κράτους δι' ἀπλῆς αὐξομειώσεως τῶν τιμῶν. Ἐν τούτοις τὰ πράγματα δὲν εἶναι καὶ τόσον ἀπλᾶ ὅσον παρουσιάζονται ἐκ πρώτης ὄψεως, καθόσον ὅπως εἰς τὴν ἀτομιστικὴν οὕτω καὶ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν διὰ τὴν ἑκτασιν τῆς ἀποταμιευτικῆς ἐνεργείας σπουδαῖον ρόλον παίζει ἡ ἀποταμιευτικὴ ἱκανότης καὶ βούλησις.

Ὡς πρὸς τὴν πρώτην παρατηροῦμεν, ὅτι αὕτη θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπολύτως ἀπὸ τὸ μέγεθος τῆς παραγωγικότητος τῆς σοσιαλιστικῆς ὁργανώσεως. Ἐὰν ἡ παραγωγικότης αὐξηθῇ ἢ συγκρατηθῇ τοῦλάχιστον εἰς τὰ σημερινὰ τῆς ὅρια, ἡ ἱκανότης πρὸς φειδῶ θὰ παραμείνῃ ἐξ ἴσου ἔντονος, μολονότι ἡ περισσότερον ὁμοιόμορφος διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος θὰ συντελέσῃ κάπως εἰς τὴν ἄμβλυνσιν αὐτῆς. Ἐὰν ὅμως ἡ παραγωγικότης μειωθῇ, ὡς ἰσχυρίζονται οἱ περισσότεροι τῶν ἀστῶν οἰκονομολόγων, τότε βεβαίως θὰ περιορισθῇ ἡ ἀποταμιευτικὴ ἱκανότης. Πάντως ἀξιόλογος ἐνίσχυσις αὐτῆς, τοῦλάχιστον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς λειτουργίας μιᾶς σοσιαλιστικῆς ὁργανώσεως, δὲν δύναται νὰ ἀναμένεται.

Ἡ ἀποταμιευτικὴ βούλησις παρουσιάζεται ὑπὸ δύο κυρίως μορφάς. Οὕτως ἐφ' ὅσον θὰ πρόκειται περὶ κοινωνικῆς δικτατορίας, εἰς τὴν ὁποῖαν τὸ Κράτος μονομερῶς θὰ δύναται νὰ καθορίζῃ τὸν βαθμὸν τῆς φειδοῦς διὰ μέσου τῶν τιμῶν, ἡ ἀποταμιευτικὴ βούλησις δύναται νὰ καταστήλῃ ἔντονος, δεδομένου ὅτι οἱ ἰδιῶται θὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθοῦν πάντα περιορισμὸν τῆς καταναλώσεώς των, ἔστω καὶ ἂν οὗτος φθάνῃ τὸ ἐλάχιστον ὅριον συντηρήσεως.

Ἀντιθέτως εἰς τὴν περίπτωσιν μιᾶς σοσιαλιστικῆς δημοκρατίας οἱ ἄστοι οἰκονομολόγοι προβλέπουν ἐξασθένησιν τῆς ἀποταμιευτικῆς βουλήσεως, δεδομένου ὅτι ἡ ἑκτασις τῆς φειδοῦς θὰ καθορίζεται τελικῶς ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ, ὃς ὁποῖος θὰ ἐκλέγῃ τὰς κυβερνήσεις του. Εἰδικώτε-

ρον οἱ οἰκονομολόγοι Aftalion (Les fondements du socialisme, 1923) καὶ Pohle (Kapitalismus und Sozialismus, 4η ἔκδ. 1931) ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ ἀποταμίευσις θὰ ἀποτελῇ εἶδος τι ἐμμέσου φορολογίας, ἐφ' ὅσον θὰ διενεργῇται διὰ τῆς ἐπιβολῆς τιμῶν ἀνωτέρων τῶν ἐξόδων, ὡς τοιαύτη δὲ δὲν δύναται παρὰ νὰ προκαλῇ τοὺς ἰδίους ἀγῶνας καὶ τὰς ἰδίας δυσχερείας, τὰς ὁποίας ἀπαντῶμεν καὶ σήμερον διὰ τὴν ἔμμεσον φορολογίαν. Ἐν τούτοις τὰ πράγματα δὲν ἔχουν ἀκριβῶς οὕτως, ὡς εἶδομεν εἰδικώτερον εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τοῦ προγράμματος, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ παρὰ-πέμπομεν. Τέλος δέον νὰ τονισθῇ ὅτι ἐφ' ὅσον ἡ ἀποταμίευσις τότε μόνον ἀποκτᾷ κοινωνικοοικονομικὴν ὄντοτητα, ὅταν ὑφίσταται ἀνεπτυγμένη ὀργανωτικὴ ἐργασία, διατεθειμένη νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ὑπάρχουσαν ἀποταμίευσιν διὰ παραγωγικοὺς σκοποὺς, ἡ εὐρυτέρα σημασία της καὶ εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος θὰ ἐξαρτηθῇ τελικῶς ἐκ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς ποιότητος τῆς ὀργανωτικῆς ἐργασίας.

Β. Ο ΤΟΚΟΣ

Εἰς τοὺς μὴ γνωρίζοντας τὰ πράγματα ἐπικρατεῖ ἡ ἀντίληψις ὅτι ἀποκλειστικὸς ρόλος τοῦ τόκου εἰς τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς εἶναι νὰ ἀποφέρῃ εἰς τοὺς κατόχους κεφαλαίου μὴ ἐξ ἐργασίας εἰσόδημα. Τοῦτο ὅμως, ὡς διεπιστώσαμεν, ἀποτελεῖ συμπτωματικὸν στοιχεῖον, καθόσον ὁ κύριος ρόλος τοῦ τόκου εἶναι νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ τῆς ἀνεξαντλήτου δυννητικῆς ζητήσεως ἀποταμιευτικοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς περιορισμένης προσφορᾶς του. Εἰδικώτερον, ὁ τόκος κατανέμει τὸ ἀποταμιευτικὸν κεφάλαιον (τὴν ἀποταμίευσιν) εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς παραγωγῆς, ἀναλόγως τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητός των.

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ συγχέεται ὁ ρόλος τοῦ τόκου εἰς τὸν μηχανισμόν τῶν τιμῶν μὲ τοὺς εἰσπράττοντας αὐτὸν κεφαλαιούχους. Ἐφ' ὅσον ὁ τόκος ἀποτελεῖ μέσον ἐκ-

μεταλλεύσεως ξένης εργασίας, πρέπει νὰ καταργηθῇ ὡς πηγή ιδιωτικοῦ εἰσοδήματος, τοῦτο ὅμως δὲν ἀποκλείει νὰ παραμείνῃ ὡς ρυθμιστὴς ἐντὸς τῆς λειτουργίας τῶν τιμῶν. Ἡ ἀπόπειρα καταλύσεως τοῦ τόκου εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς θὰ ἐπροκάλει οἰκονομικὸν χάος. Ὁ τόκος ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ ρυθμιστοῦ εἶναι ἐξ ἴσου ἀναγκάσιος εἰς μίαν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν, ὅσον καὶ εἰς μίαν ἀτομιστικὴν. Σχετικῶς ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γενεύης W. Röpke (Die Lehre von der Wirtschaft, 1937) παρετήρησε τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά : «Τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος θὰ ἔπρεπε νὰ ἐφεύρῃ τὸν τόκον καὶ τὴν ἔγγειον πρόσοδον, ἐὰν ἤθελε νὰ διαμορφώσῃ λελογισμένην οἰκονομίαν, ἔστω καὶ διὰ καθαρῶς λογιστικοὺς σκοποὺς, θὰ ὤφειλε δηλαδή διὰ τὴν συνεργασίαν εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν σπανιζόντων συντελεστῶν κεφαλαίου καὶ ἐδάφους νὰ δημιουργήσῃ ἓνα μέτρον ἀξίας, ἐὰν ἤθελε νὰ ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον εἰς τὸν οἰκονομικὸν του ὑπολογισμόν νὰ τὰ μεταχειρισθῇ ὡς ἐλεύθερα ἀγαθὰ, ὅπως τὸν ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα καὶ οὕτω νὰ ὀνοίξῃ τὰς πύλας εἰς τὴν σπατάλην. Ἐὰν τὸ σοσιαλιστικὸν Κράτος εἰς τὸν οἰκονομικὸν του ὑπολογισμόν δὲν διατυπώνει δι' ἐνὸς δείκτου τὴν στενότητα τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς κεφαλαίου καὶ ἐδάφους τότε οὗτος θὰ καταστῇ ἀπελπιστικὰ ἐσφαλμένος. . . Διὰ τούτων ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ τόκος δὲν εἶναι εἷς ἀνόητος καὶ προκλητικὸς θεσμός, ἀπλῶς πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν μὲν καὶ πλουτισμὸν τῶν δέ, δὲν εἶναι ὄργανον τὸ ὁποῖον δυνάμεθα νὰ ἀποκόψωμεν, ὅπως τὴν ἀνθρωπίνην σκωληκοειδῆ ἀπόφυσιν, ἀλλ' ἀποτελεῖ ὄργανον ζωτικῆς σημασίας, τὸ ὁποῖον εἰς κάθε οἰκονομικὸν σύστημα ἔχει νὰ ἐκπληρώσῃ οὐσιώδη λειτουργίαν».

Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὸν ρόλον τοῦ τόκου εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν σύστημα, δεόν νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἐξῆς :

Ἐν πρώτοις ἡ ἀποταμίευσις καὶ τὸ μέγεθος αὐτῆς θὰ καθορίζωνται καὶ θὰ διενεργῶνται κατὰ μέγιστον μέρος

ὑπὸ τοῦ Κράτους. Κατὰ τοῦτο διαφέρει οὐσιωδῶς ἡ σοσιαλιστικὴ τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως, ἔνθα ἡ ἀποταμίευσις διενεργεῖται κατὰ βάσιν ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν. Ἰδιωτικὴ ἀποταμίευσις θὰ ὑφίσταται καὶ εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς, αὕτη ὅμως θὰ εἶναι δευτερευούσης σημασίας. Τοιοῦτοτρόπως τὸ μέγεθος τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῆς προσφορᾶς ἀποταμιευτικοῦ κεφαλαίου θὰ καθορίζεται ὑπὸ τῆς διευθυνούσης οἰκονομικῆς ἀρχῆς τοῦ σοσιαλιστικοῦ Κράτους. Ἐρωτᾶται: ἅπαξ τούτου ὀρισθέντος εἰς τί χρησιμεύει ἡ ὑπαρξίς τοῦ τόκου; Οὗτος εἶναι ἀναγκαῖος διὰ δύο λόγους: Ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ νὰ περιορίσῃ τὴν ζήτησιν κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν καὶ ἐμμέσως τὴν ζήτησιν ἀποταμιευτικοῦ κεφαλαίου, ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἱκανοποίησις αὐτῆς ἐκ τῆς ὑφισταμένης προσφορᾶς. Ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ νὰ κατανείμῃ τὸ κεφάλαιον εἰς τοὺς διαφόρους παραγωγικοὺς κλάδους, ἀναλόγως τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητός των, καὶ νὰ ἐπιφέρῃ τὸν πλέον λελογισμένον συνδυασμὸν τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς.

Ἄνευ ὑπολογισμοῦ τόκου εἰς τὰς τιμὰς τῶν κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν θὰ ἐπῆρχετο σοβαρωτάτη αὕξησις τῆς ζητήσεως τῶν ὑπηρεσιῶν των καὶ ἐμμέσως ἀποταμιευτικοῦ κεφαλαίου, ὥστε ἡ ὑφισταμένη προσφορὰ δὲν θὰ ἐπῆρκει εἰς τὴν κάλυψίν της, ὅποτε τὸ Κράτος θὰ ὥφειλε νὰ ἐπιβάλῃ ἕτερον σύστημα περιορισμοῦ τῆς ζητήσεως, π.χ. ποσόστωσιν. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως αὐτὴν θὰ ἐχάνετο κάθε μέτρον ἐκτιμήσεως τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν τῆς οἰκονομίας, αἱ ὁποῖαι καὶ εἰς μίαν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν ἐκδηλοῦνται διὰ τοῦ διαφορισμοῦ τῶν τιμῶν ζητήσεως. Βάσει ποίου ἀντικειμενικοῦ κριτηρίου θὰ ἀποφασίσῃ ἡ οἰκονομικὴ ἀρχὴ ἐὰν θὰ πρέπη νὰ χορηγήσῃ κεφάλαια καὶ εἰς τί ποσὸν εἰς τὴν βιομηχανίαν ραδιοφώνων, νὰ ἀποκλείσῃ δὲ τὴν βιομηχανίαν ὥρολογίων;

Ἡ ἀνυπαρξία τοῦ τόκου θὰ ὠδήγῃ εἰς σπατάλην τῶν

παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ ἀλόγιστον λειτουργίαν τῆς οἰκονομίας.

Διὰ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ τόκου προσδιορίζεται ἀμέσως ἡ ἐκλογή τῶν μεθόδων παραγωγῆς καὶ συνεπῶς αἱ τιμαὶ τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν, ἡ ζήτησις τῶν καταναλωτῶν πρὸς τὰ ἀγαθὰ ταῦτα καὶ οὕτω τελικῶς ἡ συνολικὴ ζήτησις ἀποταμιευτικοῦ κεφαλαίου.

Ὡς πρὸς τὸ ὕψος τοῦ τόκου δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι τοῦτο θὰ ἐξαρτηθῇ ἐκ τοῦ μεγέθους τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ ἐκ τῶν ὑφισταμένων εἰς κεφάλαια ἀναγκῶν (αὔξεις πληθυσμοῦ, ἐφευρέσεις, νέαι ἀνάγκαι κλπ.). Χαμηλότερος τόκος τοῦ τόκου ἰσορροπίας δὲν θὰ ἐπέτρεπε πλήρη ἱκανοποίησιν τῆς ἐνεργοῦ ζήτησεως, ὁπότε ἡ ἀρμοδία τραπεζικὴ ὀργάνωσις θὰ ἠναγκάζετο νὰ ὑψώσῃ τοῦτον εἰς τὸ ὄριον τῆς ἰσορροπίας. Ἀντιστρόφως ὑψηλότερος τόκος τοῦ ὁρίου ἰσορροπίας θὰ ἄφηνε ἀζήτητον μέρος τοῦ διαθεσίμου ἀποταμιευτικοῦ κεφαλαίου, ὁπότε ἡ τραπεζικὴ ὀργάνωσις θὰ ὠδηγεῖτο εἰς ἀνάλογον ὑποβιβασμὸν αὐτοῦ.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ὑπαρξίς τοῦ τόκου καὶ ὁ ὑπολογισμὸς τούτου εἰς τὰς τιμὰς τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν, ἐνῶ καθιστᾷ λελογισμένην τὴν λειτουργίαν τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας, οὐδόλως προσκρούει εἰς τὴν ἰδεολογίαν τῆς. Τοῦτο δὲ καθόσον ὁ τόκος εἰσπράττεται κυρίως ὑπὸ τοῦ Κράτους, χρησιμεύων διὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ νέου ἀποταμιευτικοῦ κεφαλαίου. Ἐκ παραλλήλου λόγῳ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας θὰ εἰσπράττεται τόκος ἀμέσως ἢ ἐμμέσως καὶ ἀπὸ ἰδιώτας. Τοῦτο ὅμως, ὡς ἐπανειλημμένως ἐτονίσσαμεν, δὲν δημιουργεῖ ἰδιαίτερα προβλήματα ἀπὸ ἀπόψεως κοινωνικῆς δικαιοσύνης, δεδομένου ὅτι ἡ μικρὰ ἰδιοκτησία δὲν ἀποτελεῖ προνόμιον μιᾶς τάξεως, ἀλλ' εἶναι καθολικὴ καὶ κατανεμημένη κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὁμοιομόρφως.

Ὅπως εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν οὕτω καὶ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐκλείψῃ ἡ στενότης

τοῦ κεφαλαίου. Αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ, νέαι μέθοδοι παραγωγῆς, μετακινήσεις τῆς ζητήσεως πρὸς κεφαλαιουχικώτερα ἢ ἀπαιτοῦντα κεφαλαιουχικώτερας μεθόδους παραγωγῆς ἀγαθὰ, ἀποτελεῖ οὐσιαστικῶς ἀνεξάντλητον πηγὴν ζητήσεως ἀποταμιευτικοῦ κεφαλαίου, ὥστε νὰ χρειάζεται πάντοτε τόκος ἄνω τοῦ μηδενὸς διὰ νὰ ἐπέρχεται ἰσορροπία μετὰ τὴν ἐκάστοτε ὑφισταμένην προσφορὰν.

5. ΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΝ ΚΕΡΔΟΣ

Τὸ πρῶτον ἐρώτημα τὸ ὁποῖον γεννᾶται ἐνταῦθα συνίσταται εἰς τὸ ἐξῆς: Εἶναι δυνατὴ ἡ ὕπαρξις ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν; Βεβαίως εἶναι δυνατὴ ὑπὸ δύο προϋποθέσεις: Πρῶτον ἡ σοσιαλιστικὴ ὁργάνωσις δεόν νὰ εἶναι τῆς ἐλευθέρως μορφῆς τὴν ὁποίαν περιεγράψαμεν καὶ δεύτερον πρέπει ἡ οἰκονομία αὐτῆς νὰ εἶναι δυναμικὴ.

Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὰ ἀνωτέρω παρατηροῦμεν τὰ ἐξῆς:

Ὅπως εἰς τὴν ἀτομιστικὴν οὕτω καὶ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν εἰς τὰ ἔξοδα παραγωγῆς περιλαμβάνεται ὁ ἐπιχειρηματικὸς μισθὸς διὰ τὴν ἐπιχειρηματικὴν ἐργασίαν, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν τεχνικὴν καὶ ἐμπορικὴν διεύθυνσιν τῆς παραγωγῆς. Τοῦτο δὲ διότι οἱ αἰδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ μορφή τῆς οἰκονομικῆς ὁργανώσεως, ὡς ἐσημειώσαμεν ἀλλαχοῦ, ἡ διευθύνουσα ἢ ὁργανωτικὴ ἐργασία εἶναι ἐξ ἴσου ἀπαραίτητος πρὸς τὴν ἐκτελοῦσαν. Ἀπομένει λοιπὸν νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ἐπιχειρηματικὸν κέρδος ὑπὸ τὰς διαφόρους μορφάς του.

Ἐν πρώτοις, μονοπωλιακὸν κέρδος κατ' ἀρχὴν δὲν θὰ ὑφίσταται, μολονότι ἡ κοινωνιστικὴ παραγωγή ἔχει ἐκ πρώτης ὄψεως μονοπωλιακὸν χαρακτήρα. Τοῦτο δὲ διότι αὕτη δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ μεγαλυτέρου κέρδους, ἀλλ' εἰς τὸν καλῦτερον ἐφοδιασμὸν τῆς καταναλώσεως βάσει τῆς ἀρχῆς τῶν ἐξό-

δων. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι εἰς ὠρισμένους περιπτώσεις δὲν δύνανται νὰ ἐπιβληθοῦν τιμαὶ ὑψηλότεραι τῶν ἐξόδων ἀποφέρουσαι πλεόνασμα, δυνάμενον νὰ χαρακτηρισθῇ εἴτε ὡς μονοπωλιακὸν κέρδος, εἴτε ὡς φορολογία.

Ὡς πρὸς τὸ $\sigma\upsilon\mu\pi\tau\omega\mu\alpha\tau\iota\kappa\acute{o}\nu\ \kappa\acute{\epsilon}\rho\delta\omicron\varsigma$ ἢ ζημίαν παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς: Τοῦτο θὰ εἶναι περιορισμένον ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν, ὅχι τόσον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ζητήσεως, ὅσον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς προσφορᾶς. Τοῦτο δὲ διότι εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν θὰ ὑφίσταται πρόγραμμα καὶ συνεννόησις μεταξὺ τῶν ὁμοειδῶν ἐπιχειρήσεων, ὡς πρὸς τὰς ἐπιβαλλομένας ἐκάστοτε αὐξομειώσεις εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ αὐτοῦ προϊόντος. Τοιοῦτοτρόπως ἡ παραγωγή θὰ προσαρμόζεται πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς καταναλώσεως μὲ μεγαλυτέραν ἀκρίβειαν παρὰ εἰς τὰς αὐτοτελῶς δρώσας ὁμοειδεῖς ἐπιχειρήσεις τῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως. Ἡ ἱκανότης αὕτη προσαρμογῆς θὰ περιορίσῃ σημαντικῶς τὸ συμπτωματικὸν κέρδος ἢ ζημίαν.

Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ὅμως τῆς ζητήσεως, τὰ πράγματα εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν δὲν φαίνονται νὰ μεταβάλλωνται αἰσθητῶς. Πράγματι, ἐφ' ὅσον ἡ μορφή τῆς σοσιαλιστικῆς ὀργανώσεως, τὴν ὁποίαν ὑπεθέσαμεν, βασίζεται ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς καταναλώσεως, ἡ μεταβλητότης τῆς τελευταίας θὰ ἐξακολουθήσῃ ὑφισταμένη καὶ εἰς τὴν ὀργάνωσιν ταύτην, συνεπῶς αἱ ἀπρόοπτοι ἀλλοιώσεις τῆς ζητήσεως θὰ δημιουργοῦν ἀναποφεύκτως συμπτωματικὰ κέρδη καὶ ζημίας.

Τέλος ἀπομένει νὰ ἐξετάσωμεν τὸ $\delta\upsilon\nu\alpha\mu\iota\kappa\acute{o}\nu\ \kappa\acute{\epsilon}\rho\delta\omicron\varsigma$. Πρὸς τοῦτο δέον προηγουμένως νὰ καθορίσωμεν ποῖος ὁ ρόλος τῆς ἐπιχειρηματικῆς πρωτοβουλίας εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν, καθόσον τὸ δυναμικὸν κέρδος εἶναι δημιούργημα τῆς ἐπιχειρηματικῆς πρωτοβουλίας.

Ἐρωτᾶται λοιπόν: ποῖος ὁ ρόλος τοῦ ἐπιχειρηματίου εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν;

Ἐκ πρώτης ὄψεως τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἤχει παραδόξως, δεδομένου ὅτι ὑπεθέσαμεν ὅτι εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν ἰδιοκτῆτης τῶν παραγωγικῶν μέσων εἶναι τὸ Κράτος, τὸ ὁποῖον ταύτοχρόνως εἶναι καὶ ἡγέτης τῆς παραγωγῆς. Τοῦτο ὅμως οὐδαμῶς σημαίνει ὅτι εἰς μίαν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν, ἀποβλέπουσαν εἰς τὸν καλύτερον ἐφοδιασμόν τῆς καταναλώσεως καὶ τὴν οἰκονομικὴν πρόοδον, θὰ ἐκριζωθῇ ἡ ἐπιχειρηματικὴ πρωτοβουλία, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὸν φορέα τῆς οἰκονομικῆς προόδου μέχρι σήμερον. Τὸ ζήτημα εἶναι πῶς διατηρουμένης τῆς ἐπιχειρηματικῆς πρωτοβουλίας θὰ ἐναρμονισθῇ αὕτη πρὸς τὸ πλαίσιον τῆς κοινωνιστικῆς ὀργανώσεως.

Ἐν πρώτοις παρατηροῦμεν ὅτι καὶ εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν, ὡς ἐξειλίχθη αὕτη, ὁ ἐπιχειρηματίας δὲν φέρει πάντοτε ὀλόκληρον τὸν κίνδυνον τῆς ἐπιχειρήσεως, εἰς τὰς ἀπροσώπους δὲ ἐταιρείας ὁ διευθύνων αὐτὴν πολλάκις δὲν εἶναι οὔτε μέτοχος. Παρὰ ταῦτα, παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ πρόοδος δὲν ἐμειώθη. Τοῦτο σημαίνει ὅτι διὰ νὰ ὑπάρξῃ ἐπιχειρηματικὴ πρωτοβουλία δὲν εἶναι ἀναγκαῖον ὁ διευθύνων νὰ εἶναι ἰδιοκτῆτης τῆς ἐπιχειρήσεως οὔτε καὶ νὰ ἀπολαμβάνῃ ὀλόκληρον τὸ κέρδος ἢ νὰ ὑφίσταται ὀλόκληρον τὴν ζημίαν αὐτῆς. Εἶναι ὅμως πάντως ἀπαραίτητον νὰ εἶναι συνδεδεμένος μέχρις ἑνὸς σημείου μὲ τὰ κέρδη καὶ τὰς ζημίας αὐτῆς. Ὁ σύνδεσμος αὗτός, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι μεγάλος, ἀρκεῖ διὰ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιχειρηματικῆς πρωτοβουλίας.

Ἐν δεύτερον ζήτημα εἶναι κατὰ πόσον εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν καθίσταται δυνατὴ ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἐπιχειρηματικῆς πρωτοβουλίας εἰς εὐρυτέραν κλίμακα, ἐφ' ὅσον ἡ κοινωνιστικὴ παραγωγή εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον προγραμματικὴ, κατευθυνομένη κεντρικῶς ἐκ τῶν ἄνω. Βεβαίως δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν προγραμματικὴν αἰκονομίαν οὐδεμίαν ἐπιτρέπουσαν πρωτοβουλίαν εἰς τὰ

ἐπὶ μέρους ὄργανα. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι, ὡς διεπιστώσαμεν, τὸ καλύτερον σύστημα λύσεως τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος εἰς μίαν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν. "Ὅσον μεγαλύτερα ἐλευθερία παρέχεται εἰς τὴν ἰδιοφυᾶ ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν, τόσον καλύτερον λύεται τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα καὶ ἐπιτυγχάνεται μεγαλύτερα οἰκονομικὴ πρόοδος. "Ὅσον ἀρτιωτέρα καὶ εὐχερεστέρα καθίσταται ἡ ἐκλογὴ τῶν διευθυνόντων τὴν παραγωγὴν βάσει τῶν φυσικῶν καὶ τεχνικῶν ἱκανοτήτων αὐτῶν τόσον πληρέστερον ἐπιτυγχάνεται ὁ ἀνωτέρω σκοπός. Ἀντιθέτως, ὅσον περισσότερο γραφειοκρατικὴ καὶ περιοριστικὴ τῆς πρωτοβουλίας καθίσταται ἡ διεύθυνσις τῆς παραγωγῆς, ὅσον περισσότερο ἡ ἐπιλογὴ τῶν ἡγετῶν τῆς παραγωγῆς δὲν γίνεται βάσει τῶν οἰκονομικῶν καὶ τεχνικῶν ἱκανοτήτων αὐτῶν, ἀλλ' ἄλλων κριτηρίων, τόσον πλημμελέστερος καθίσταται ὁ ἐφοδιασμός τῆς καταναλώσεως, μὲ κίνδυνον ἀνακοπῆς τῆς οἰκονομικῆς προόδου ἢ οἰκονομικῆς ὀπισθοδρομήσεως.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δύναται τις νὰ συμπεράνη ὅτι μία λελογισμένη σοσιαλιστικὴ ὁργάνωσις θὰ θελήσῃ νὰ ἐκμεταλλευθῇ δεόντως τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν καὶ θὰ πράξῃ τὸ πᾶν διὰ τὴν ἀνάπτυξίν της. Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐκτὸς βεβαίως τῶν γενικῶν κατευθύνσεων, τὰς ὁποίας θὰ δίδῃ τὸ ἀρμόδιον κεντρικὸν κρατικὸν ὄργανον εἰς τὴν παραγωγὴν, θὰ ἀφήνεται σχετικὴ ἐλευθερία εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τῶν διευθυνόντων τὰς διαφόρους ἐπὶ μέρους ἐπιχειρήσεις, μὲ τὰς ὁποίας οὗτοι εἶναι συνδεδεμένοι διὰ συμμετοχῆς δι' ἑνὸς ποσοστοῦ ἐπὶ τῶν κερδῶν.

Οὗτοι δέον νὰ ἔχουν μέχρις ἑνὸς ὁρίου ἐλευθερίαν τεχνικῶν καὶ ἐμπορικῶν συνδυασμῶν, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐπιτρέπουν μείωσιν τῶν ἐξόδων παραγωγῆς καὶ ἐφοδιασμὸν τῆς καταναλώσεως διὰ νεωτέρων μέσων καὶ καλυτέρων ποιότητων.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἐπιχειρηματικὴ πρωτοβού-

λία, ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τῆς τὰς ἐκάστοτε νεωτέρας τεχνικὰς μεθόδους καὶ τοὺς οἰκονομικοὺς συντελεστὰς τῆς ἀγορᾶς θὰ προβαίνει εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τῶν ἀποδοτικωτέρων συνδυασμῶν, καθισταμένη οὕτω κατὰ μέγιστον μέρος φορεὺς τῆς οἰκονομικῆς προόδου.

Ἡ δραστηριότης αὕτη τῆς ἐπιχειρηματικῆς πρωτοβουλίας θὰ δημιουργήσῃ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν τὸ δυνάμικόν καλούμενον κέρδος, κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀτομιστικὴν ὑπὸ τὰς δύο μορφὰς αὐτοῦ. Πρῶτον, ὡς διαφορικόν, συνιστάμενον εἰς τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν μικροτέρων ἐξόδων παραγωγῆς τῶν νεωτεριζουσῶν ἐπιχειρήσεων, ἐν σχέσει πρὸς τὰ ὀριακά, καὶ δεύτερον ὡς ἀπόλυτον, συνιστάμενον εἰς τὴν διαφορὰν μεταξὺ ἐξόδων καὶ τιμῶν τῶν διὰ πρώτην φορὰν παραγομένων ἀγαθῶν καὶ ποιότητων.

Ὅπως εἰς τὴν ἀτομιστικὴν, οὕτω καὶ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν τὸ δυνάμικόν κέρδος ἀποτελεῖ μόνιμον φαινόμενον, αἱ κατὰ μέρος ὁμῶς ἐμφανίσαις αὐτοῦ εἶναι παροδικαί. Γεννᾶται καὶ ἐξαφανίζεται διὰ νὰ γεννηθῇ ἐκ νέου διὰ τῆς ἐξελίξεως.

Εἰς τὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν τὸ ἐπιχειρηματικόν κέρδος εἰσπράττεται ὑπὸ τοῦ ἐπιχειρηματίου, ἐφ' ὅσον οὗτος εἶναι ὁ ἰδιοκτῆτης τῶν παραγωγικῶν μέσων. Τοῦτο εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὀργάνωσιν εἶναι ἀδύνατον, ἀφ' ἑνὸς διότι ἀντιβαίνει εἰς τὴν ἰδεολογίαν αὐτῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι ἰδιοκτῆτης τῶν παραγωγικῶν μέσων εἶναι τὸ Κράτος. Κατ' ἀκολουθίαν τοῦτο εἰσπράττει τὰ κέρδη, ἐκ παρᾶλλήλου δὲ φέρει καὶ τὰς τυχόν ζημίας. Ἐπειδὴ ὁμῶς, ὡς εἶδομεν, ἡ ἀνάπτυξις ζωηρᾶς ἐπιχειρηματικῆς πρωτοβουλίας εἶναι ἀπίθανος ἄνευ οὐδεμιᾶς συμμετοχῆς τοῦ διευθύνοντος εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς παραγωγῆς, οὗτος δέον νὰ συμμετέχῃ κατὰ ποσοστόν τι εἰς τὰ κέρδη αὐτῆς. Ποῖον τὸ ποσοστόν τοῦτο καὶ ποῖαι αἱ μέθοδοι ἐπιλογῆς, προαγωγῆς καὶ τονώσεως τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν διευθυνόντων εἶναι ζήτημα εἰδικόν.

III. ΤΟ ΧΡΗΜΑ

Ἐφ' ὅσον ἡ μορφή τῆς σοσιαλιστικῆς ὁργανώσεως τὴν ὁποίαν ἐδέχθημεν βασίζεται ἐπὶ τῶν τιμῶν, ἡ ὕπαρξις τοῦ χρήματος καθίσταται ἀναπόφευκτος. Τοῦτο δὲ διότι αἱ τιμαὶ εἶναι χρηματικαὶ καὶ ὥς ἐκ τούτου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθοῦν ἄνευ χρήματος. Ἡ παρατήρησις αὕτη εἶναι ἀναγκαία, καθόσον πολλοὶ σοσιαλισταὶ ἐπιζητοῦν νὰ ἐξοστρακίσουν τὸ χρήμα ἐκ τῆς σοσιαλιστικῆς ὁργανώσεως. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως αὐτὴν ἡ λειτουργία τῆς ὁργανώσεως ταύτης εἶναι ἐφικτὴ μόνον ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν κομμουνιστικὴν μορφήν, ἡ ὁποία, ὥς ἐτονίσσαμεν, οἰκονομικῶς καὶ κοινωνικῶς μειονεκτεῖ σοβαρῶς.

Τὸ χρήμα εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν ἀσκεῖ καὶ τὰς δύο λειτουργίας, τὰς ὁποίας ἀσκεῖ εἰς τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς, εἶναι μέτρον τῶν τιμῶν καὶ μέσον ἀνταλλαγῆς καὶ πληρωμῆς.

Ὡς μέτρον τῶν τιμῶν τὸ χρήμα εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν, δεδομένου ὅτι, ὀφίστανται τιμαὶ τόσον τῶν ἐτοιμῶν ἀγαθῶν ὅσον καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς. Οἱ διάφοροι ὁργανισμοὶ τῆς παραγωγῆς θὰ ᾔσαν ἀνίκανοι νὰ ἐξεύρουν τὰ ἔξοδα παραγωγῆς, νὰ κατανεῖμουν τὰ παραγωγικὰ μέσα λελογισμένως, ἀποφεύγοντες πᾶσαν σπατάλην, ἄνευ τῆς δυνατότητος ἀντικειμενικοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς ἀξίας ἐκάστης χρησιμοποιοιμένης ὑπηρεσίας, βάσει τοῦ χρήματος.

Ὡς μέσον ἀνταλλαγῆς καὶ πληρωμῆς τὸ χρήμα καὶ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἐλευθερίαν καταναλώσεως καὶ ἐπιλογῆς τῶν ἀγαθῶν, βα-

σικὴν ἀπαίτησιν τῆς ἐμφύτου εἰς τὸν ἄνθρωπον τάσεως πρὸς καλυτέραν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν του καὶ γενικῶς τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπίσης καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐργασίας καὶ ἀποφεύγει τὸ ἀντιπαθὲς εἰς τοὺς ἐργαζομένους σύστημα τῆς αὐταρχικῆς διαθέσεως τῆς ἐργασίας. Τέλος καθιστᾷ δυνατὴν τὴν διενέργειαν πληρωμῶν μεταξὺ τῶν διαφόρων ὀργανισμῶν τῆς παραγωγῆς, μεταξὺ ἰδιωτῶν καὶ μεταξὺ ὀργανισμῶν καὶ ἰδιωτῶν.

Ἡ μορφή τοῦ χρήματος εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν θὰ εἶναι παρομοία πρὸς τὴν σημερινήν, ἡ δὲ ὑφίστανται μὲ ἄλλους λόγους δύο εἴδη χρήματος: τὸ μετρητὸν καὶ τὸ λογιστικόν. Καὶ τὸ μὲν λογιστικόν θὰ περιορίζεται κυρίως εἰς τὰς συναλλαγὰς μεταξὺ τῶν διαφόρων ὀργανισμῶν, τὸ δὲ μετρητὸν εἰς τὰς συναλλαγὰς μεταξὺ ὀργανισμῶν καὶ ἰδιωτῶν ἢ ἰδιωτῶν μεταξὺ τῶν. Ἡ πλήρης κατάργησις τοῦ μετρητοῦ χρήματος, ὡς τὴν φαντάζονται σοσιαλισταί τινες, φαίνεται μᾶλλον ἀνέφικτος, λόγῳ τῆς δυσχερείας τὴν ὁποῖαν παρουσιάζει ἡ χρῆσις τοῦ λογιστικοῦ χρήματος εἰς τὰς μικροσυναλλαγὰς.

Ὡς πρὸς τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα γεννῶνται σχετικῶς μὲ τὸ νομισματικὸν σύστημα καὶ τὴν ἀκολουθητέαν νομισματικὴν πολιτικὴν, ταῦτα, λόγῳ τῆς φύσεως τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας, ὡς κεντρικῶς κατευθυνομένης, παρουσιάζονται ἐν τῷ συνόλῳ ἀπλούστερα ἀπ' ὅ,τι εἰς τὸ ἀτομιστικὸν καθεστῶς.

Καὶ εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν θὰ πρέπει νὰ καθορισθῇ ὠρισμένον νομισματικὸν σύστημα καὶ ὠρισμένη νομισματικὴ πολιτικὴ, ἡ ὁποῖα θὰ ἐξυπηρετῇ κατὰ τὸν προσφορώτερον τρόπον τὴν καλυτέραν λειτουργίαν καὶ προαγωγὴν τῆς οἰκονομίας.

Ὅπως εἰς τὸ ἀτομιστικὸν οὕτω καὶ εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς θὰ ὑφίστανται πιστωτικὰ ἰδρύματα, τράπεζαι, αἱ ὁποῖαι θὰ ἀναλαμβάνουν τὴν συγκέντρωσιν τόσον τῶν ἀποταμιεύσεων τοῦ Κράτους, ὅσον καὶ τῶν ἰδιωτῶν

καὶ τὴν διοχέτευσιν αὐτῶν εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς παραγωγῆς, βάσει τοῦ ἰσχύοντος ἐκάστοτε τόκου. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὁ πιστωτικὸς μηχανισμὸς δὲν διαφέρει ἀπὸ τὸν σημερινόν, ἐκτὸς τοῦ ὅτι πάντες οἱ πιστωτικοὶ ὀργανισμοὶ εὐρίσκονται εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κράτους καὶ κατευθύνονται κεντρικῶς ὑπὸ τῆς ἀρμοδίας οἰκονομικῆς ἀρχῆς.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. (Σελ. 297) *Ἡ λύσις τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος εἰς τὸν φιλελεύθερον σοσιαλισμόν.*

Τὸ ζήτημα τοῦ μηχανισμοῦ τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας, ὡς μᾶς ἐδόθη πολλάκις ἡ εὐκαιρία νὰ τονίσωμεν, οὐδόλως ἦ ἐλάχιστα ἀπησχόλησε τοὺς παλαιότερους σοσιαλιστάς. Ἐκ τῶν πρώτων ὁ Kautsky διείδε τὴν σπουδαιότητα τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν διὰ τὴν ὁμαλὴν λειτουργίαν ἐνὸς φιλελευθέρου σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος. Οὗτος ἤδη τὸ 1902 (Die soziale Revolution) ἐτόνισε τὸ ἀπαραίτητον τῆς ὑπάρξεως χρήματος καὶ τιμῶν εἰς μίαν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν βασιζομένην ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐργασίας καὶ τῆς καταναλώσεως: «Τὸ χρήμα εἶναι τὸ ἀπλούστερον μέχρι τοῦδε γνωστὸν μέσον, τὸ ὁποῖον καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἐξασφάλισιν τῆς κυκλοφορίας τῶν ἀγαθῶν καὶ τὴν διανομὴν των εἰς τὰ καθ' ἕκαστον μέλη τῆς κοινωνίας εἰς ἓνα μηχανισμόν τόσον πολύπλοκον, ὡς ἡ σύγχρονος παραγωγικὴ λειτουργία μὲ τὸν ὑπερβαλλόντως εὐρὺν καταμερισμὸν τῆς ἐργασίας. Εἶναι τὸ μέσον τὸ ὁποῖον καθιστᾷ δυνατόν εἰς ἓνα ἕκαστον νὰ ἱκανοποιῇ τὰς ἀνάγκας τοῦ κατὰ τὴν ἀτομικὴν του προτίμησιν (ἐννοεῖται ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς οἰκονομικῆς του δυνάμεως)...».

«Ἐφ' ὅσον οἱ ἐργάται δὲν δύνανται παρὰ τὴν θέλησίν των νὰ κατανεμηθοῦν εἰς τοὺς διαφόρους βιομηχανικοὺς κλάδους διὰ στρατιωτικῆς πειθαρχίας ἐνδεχόμενον πολὺ μεγάλος ἀριθμὸς ἐργατῶν νὰ συρρέῃ εἰς ὠρισμένους κλάδους τῆς βιομηχανίας, ἐνῶ εἰς ἄλλους νὰ ὑφίσταται ἔλλειψις αὐτῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ ἀναγκαία ἰσορροπία δύνανται νὰ πραγματοποιηθῇ μόνον διὰ τῆς μειώσεως τῶν ἡμερομισθίων ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει ὑπερβολικὴ συρροὴ ἐργατῶν καὶ διὰ τῆς ὑψώσεώς των εἰς τοὺς κλάδους ὅπου ὑπάρχει ἔλλειψις αὐτῶν, μέχρις ὅτου ἐπιτευχθῇ τὸ ὅριον ὅπου κάθε ἐπιχείρησις θὰ ἔχῃ τόσους ἐργάτας ὅσους δύνανται νὰ χρησιμοποιήσῃ».

Αἱ παρατηρήσεις αὗται τοῦ Kautsky, μολονότι θίγουν τὴν οὐσίαν τοῦ ζητήματος, δὲν δύνανται ἐν τούτοις νὰ θεωρηθοῦν ὡς δίδουσαι ἐπαρκῆ λύσιν τοῦ προβλήματος.

Είναι παράδοξον ὅτι ὁ πρῶτος δώσας ἱκανοποιητικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τοῦ μηχανισμοῦ τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας ὑπῆρξεν ἀντισοσιαλιστής, οὗτος εἶναι δὲ ὁ G. Cassel (*Theoretische Sozialökonomie* 1918). Οὗτος, μολονότι καταπολεμεῖ σφοδρῶς τὸν σοσιαλισμὸν (*Sozialismus oder Fortschritt*, 1929) ἐν τούτοις παραδέχεται, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλους ἀστοὺς οἰκονομολόγους, ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ λελογισμένη λειτουργία τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, ἀλλὰ φρονεῖ συγχρόνως ὅτι ἡ πραγματοποίησις αὐτῆς, λόγῳ τῆς φύσεως τῆς ὀργανώσεώς της καὶ τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ ἀτομικοῦ κινήτρου καὶ τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας, θὰ παραλύσῃ κάθε οἰκονομικὴν πρόοδον καὶ θὰ περιορίσῃ πάσας τὰς ἐλευθερίας. Διὰ τοῦτο, ὡς καὶ ὁ ἴδιος παρατηρεῖ, ἡ πρόθεσις του δὲν εἶναι «νὰ μελετήσῃ τὴν δυνατότητα πρακτικῆς πραγματοποίησεως μιᾶς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας». Λαμβάνει «ἓνα φανταστικὸν τύπον σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας». χαρακτηριστικὰ τῆς ὁποίας εἶναι «ἡ ἐλευθέρα ἀνταλλαγή τῶν προσωπικῶν ὑπηρεσιῶν ἔναντι τῶν μέσων προσωπικῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν» («ἐλευθερία ἐργασίας καὶ καταναλώσεως») καὶ ἡ χρησιμοποίησις τοῦ χρήματος, ὡς μέσου ἀνταλλαγῆς, διὰ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι «αἱ ἀρχαὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν τιμῶν θὰ διετηροῦντο ἐξ ὁλοκλήρου» καὶ «εἰς μίαν ἀντιλλακτικὴν οἰκονομίαν ὅπου ἡ κοινωνία θὰ εἶχε ἀναλάβει τὴν διεύθυνσιν τῆς παραγωγῆς καὶ θὰ ἐπεφύλαττεν εἰς ἑαυτὴν τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν ὑλικῶν παραγωγικῶν μέσων». Τονίζει ὅτι ἡ ἀρχὴ τῶν ἐξόδων ἀποτελεῖ ἓν «ἀντικειμενικὸν ἰδεῶδες, τὸ ὁποῖον διατηρεῖ τὴν ἰσχύν του εἰς πᾶσαν κοινωνικὴν οἰκονομίαν, ἀνεξαρτήτως τῶν θεσμῶν εἰς τὸ πλαίσιον τῶν ὁποίων ἐκτυλίσσεται ὁ οἰκονομικὸς βίος».

Οὕτω κατὰ τὸν Cassel ἡ σοσιαλιστικὴ κοινωνία «εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ ὑπολογίζῃ τὰς τιμὰς τῶν ἀγαθῶν τῶν προοριζομένων διὰ τοὺς καταναλωτὰς κατὰ πρῶτον λόγον σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς στενότητος». Ὅμοίως «αἱ τιμαὶ τῶν μέσων παραγωγῆς προσδιορίζονται κατὰ πρῶτον λόγον ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς στενότητος».

Ἀπὸ σοσιαλιστικῆς πλευρᾶς ἐκ τῶν πρώτων ἀσχοληθέντων μὲ τὸ πρόβλημα τῆς λειτουργίας τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας εἶναι ὁ E. Heimann (*Mehrwert und Gemeinwirtschaft*, 1922). Οὗτος τονίζει ὅτι «ἡ ἀγορὰ δὲν εἶναι κοινωνιολογικὴ ἀρχή, ὡς ἐνόμιζεν ὁ μαρξισμός, ἀλλ' ὄργανον δυνάμενον νὰ γίνῃ ἀντικείμενον χειρισμοῦ ὑπὸ ποικίλους τύπους κοινωνίας ἐν ᾧ ποικίλων σκοπῶν». Τείνει ὁμῶς νὰ ἀπλοποιήσῃ τὸν οἰκονομικὸν ὑπολογισμόν, μὴ δεχόμενος

τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ τόκου εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν. Τοῦτο βεβαίως ἀποτελεῖ ἐσφαλμένην ἄποψιν, δεδομένου ὅτι ἡ στενότης ἀποταμιευτικοῦ κεφαλαίου δὲν ἐκλείπει εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν. Υἱοθετῶν δὲ τὴν ἀντίληψιν τῶν ὁπαδῶν τῆς θεωρίας τῆς ὑποκειμενικῆς ἀξίας, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ παραγωγικὰ μέσα ἔχουν ἀξίαν κατ' ἀντανάκλασιν τῆς ἀξίας τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν, ὁ Heimann ὑποστηρίζει ὅτι διὰ τὸν οἰκονομικὸν ὑπολογισμόν θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις ἡ οἰκονομικὴ θεωρία τοῦ καταλογισμοῦ. Καί αὕτη ὅμως ἡ ἄποψις τοῦ Heimann δὲν εἶναι ὀρθή, καθόσον ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ καταλογισμοῦ δὲν προκύπτει ἀντικειμενικόν τι κριτήριον διὰ τὸν οἰκονομικὸν ὑπολογισμόν.

Ἡ σοβαρωτέρα καὶ ἐπιτυχεστέρα προσπάθεια πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς λελογισμένης λειτουργίας τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας ἐγένετο, ὡς ἀνεφέραμεν εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς παρούσης μελέτης, κυρίως ἀπὸ τοὺς οἰκονομολόγους F. Taylor (The guidance of production in a socialist state, ἔκδ. Lippincott, 1938), O. Lange, (On the economic theory of socialism, ἔκδ. Lippincott, 1938), H. Dickinson, (Economics of socialism, 1939), Zassenhaus (Über die ökonomische Theorie der Planwirtschaft, εἰς Zeitschrift für National - Ökonomie, 1934), E. Durbin, (Economic calculus in a planned economy, εἰς Economic Journal, 1936), R. Mossé (L'économie collectiviste, 1939). Οὗτοι κατ' ὁρθὴν πρᾶγματι νὰ παρουσιάσουν πλήρες σύστημα λελογισμένης λειτουργίας τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας, βασιζόμενον ἐπὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν. Ἡ ἐπιτυχία των ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε οἱ ἐπικριταὶ τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος νὰ μὴ ἔχουν πλέον νὰ ἀντιτάξουν σοβαρὰ ἐπιχειρήματα, ὡς πρὸς τὴν ἱκανοποιητικὴν λειτουργίαν τῆς οἰκονομίας του (βλ. κατωτέρω παρατήρησιν περὶ Hayek). Δέον ὅμως νὰ τονισθῇ χάριν τῆς ἀληθείας, ὅτι ἡ νεωτέρα αὕτη ἔρευνα βασιζέται οὐσιαστικῶς ἐπὶ τῆς λύσεως τὴν ὁποίαν ἔδωσεν ὁ Cassel.

Βλ. πρὸς τούτοις H. Dickinson, Price formation in a socialist community, εἰς Economic Journal, 1933. F. Hayek κ.ἄ. Collectivist economic planning, 1935. Toû Iδίου, Socialist calculation. The competitive solution, εἰς Economica, 1940. E. Heimann, Sozialistische Wirtschafts - und Arbeitsordnung, 1939. Toû Iδίου, Planning and the market system, εἰς F. Mackenzie Planned Society, 1937. C. Landauer, Planwirtschaft und Verkehrswirtschaft, 1931. Toû Iδίου, Value theory and economic planning, εἰς Plan Age, 1937. A. Lerner, Economic theory and so-

cialist economy, εἰς *Review of Economic Studies*, 1934. Τ ο Ὑ λ δ ί ο υ, Statics and dynamics in socialist economies, εἰς *Economic Journal*, 1937. Κ. Τ i s c h, *Wirtschaftsrechnung und Verteilung im zentralistisch organisierten sozialistischen Gemeinwirtschaft*, 1932. L. M i s e s, *Die Gemeinwirtschaft*, 2α ἔκδ. 1932. Α. P i g o u, *Socialism versus Capitalism*, 1937. L. P o h l e - G. H a l m, *Kapitalismus und Sozialismus*, 4η ἔκδ. 1931. Α. A f t a l i o n, *Les fondements du socialisme*, 1923. W. B e v e r i d g e, *Planning under socialisme* 1936. R. H a l l, *Economic system in a socialist state*, 1937. G. H a l m, *Ist der Sozialismus wirtschaftlich möglich?* 1929. Τ ο Ὑ λ δ ί ο υ, *Die Konkurrenz*, 1929. Ε. B a r o n e, *Il Ministro della produzione nello stato socialista*, εἰς *Giornale degli Economisti*, 1908. R o b b i n s, *Economic planning and international order*, 1937. M. D o b b, *Economic theory and the problem of a socialist economy*, εἰς *Economic Journal*, 1933. B. B r u t z k u s, *Economic planning in Soviet Russia*, 1935. W. C r o s b y - R o p e r, *The problem of pricing in a socialist state*, 1929. O. L e i c h t e r, *Die Wirtschaftsrechnung in der sozialistischen Gesellschaft*, 1923. J. M a r s c h a k, *Wirtschaftsrechnung und Gemeinwirtschaft*, εἰς *Archiv für Sozialwissenschaft*, 1924. R. M o s s é, *La Théorie de l'économie planifiée: étude de quelques travaux récents*, εἰς *Revue Internationale du Travail*, 1937. F. K n i g h t, *The place of marginal economics in a collectivist system*, εἰς *American Economic Review*, 1936. F. O p p e n h e i m e r, *Falsche Rechnungen*, 1920. Ξ. Ζ ο λ ώ τ α, *Θεωρητική οἰκονομική*, 1942.

2. (Σελ. 298) *Αὐταρχικός σοσιαλισμός καὶ μηχανισμός τῶν τιμῶν.*

Ὁ O. Lange (*On the economic theory of socialism*, ἔκδ. Lip-pincott, 1938) ὑποστηρίζει ὅτι καὶ ἐν αὐταρχικὸν σοσιαλιστικὸν σύστημα, μὴ ἀναγνωρίζον ἐλευθερίαν ἐργασίας καὶ καταναλώσεως, δύναται ἐπίσης νὰ βασισθῇ ἐπὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν πρὸς λύσιν τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος.

Ὑπὸ τὸ καθεστῶς τοῦτο ὅλαι αἱ τιμαὶ θὰ εἶναι λογιστικαὶ καὶ θὰ σχηματίζονται δυνάμει «μιάς κλίμακος προτιμήσεων τὴν ὁποίαν θὰ προσδιορίζη ἡ Κεντρικὴ Οἰκονομικὴ Ἐπιτροπὴ ὡς βάσιν τῆς ἐκτιμήσεως τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν». Ἐχουσα ὡς ἀφετηρίαν τὴν κλίμακα αὐτὴν ἡ Κεντρικὴ Οἰκονομικὴ Ἐπιτροπὴ θὰ καταρτίσῃ ὠρισμένους κανόνες, τῶν ὁποίων τὴν τήρησιν θὰ

ἐπιβάλη εἰς τὰς σοσιαλιστικὰς ἐπιχειρήσεις διὰ τὴν ἱκανοποιητικωτέραν πραγματοποίησιν τοῦ κεντρικοῦ σχεδίου. Αὗται δηλαδή θὰ φροντίσουν νὰ ἐξεύρουν καὶ νὰ ἐφαρμόσουν τὸν καταλληλότερον συνδυασμὸν τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς κατὰ τρόπον ἐξασφαλίζοντα τὰ μικρότερα μέσα ἔξοδα παραγωγῆς. Ἐπίσης, χάριν τῆς «ἐσωτερικῆς συνοχῆς τῆς προγραμματικῆς οἰκονομίας», ἐκάστη ἐπιχείρησις καὶ ἕκαστος βιομηχανικὸς κλάδος θὰ παράγῃ τόσην ποσότητα προϊόντος ὅση «λογιστικῶς» ἔχει τιμὴν συμπίπτουσαν πρὸς τὰ ὀριακά της ἔξοδα καὶ ἀφ' ἐτέρου οἱ διαχειριζόμενοι τὰ ἀπώτερα παραγωγικὰ μέσα θὰ τὰ κατευθύνουν μόνον πρὸς ἐκείνας τὰς βιομηχανίας, εἰς τὰς ὁποίας ἀπὸ τὴν κοστολόγησιν τῶν προϊόντων τῶν δύναται νὰ προκύψῃ τιμὴ σύμφωνος πρὸς τὴν ὀρισθεῖσαν τιμὴν ὑπὸ τῆς Κεντρικῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἡ Κεντρικὴ Οἰκονομικὴ Ἐπιτροπὴ «θὰ πρέπει ἀκόμη νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν παραμετρικὴν λειτουργίαν τῶν τιμῶν τὰς ὁποίας καθορίζει», θὰ πρέπει δηλαδή νὰ ἐπιβάλλῃ τιμὰς δεδομένας διὰ πάντας. Ὁ δὲ καθορισμὸς τῶν θὰ δύναται νὰ γίνῃ διὰ τῆς διαδοχικῆς προσεγγίσεως, ὅπως καὶ ὑπὸ τὸ σύστημα τοῦ φιλελευθέρου σοσιαλισμοῦ.

Αἱ καθοριζόμεναι λογιστικαὶ τιμαὶ θὰ ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι αὐθαίρετοι. Ἄλλως θὰ ἐπροκαλοῦντο σοβαραὶ ἀνωμαλίαι εἰς τὴν φυσικὴν ἐξέλιξιν τῆς παραγωγῆς. Θὰ εἶναι μὲν προγραμματικά, καθ' ὅσον θὰ στηρίζωνται εἰς τὴν κλίμακα προτιμήσεων τὴν ὁποίαν προσδιώρισεν ἡ Κεντρικὴ Οἰκονομικὴ Ἐπιτροπὴ, ἀλλὰ περαιτέρω, κατὰ τὸν Lange, αὗται θὰ διαμορφοῦνται ὡς τιμαὶ ἰσορρυπίας, δηλαδή ἐκάστη ἐξ αὐτῶν θὰ καθορίζεται οὕτως ὥστε νὰ ὀποτελῇ τὴν ἐνιαίαν τιμὴν εἰς τὴν ὁποίαν καὶ μόνον θὰ ἐξισοῦνται αἱ προσφερόμεναι καὶ ζητούμεναι ποσότητες τοῦ ἀγαθοῦ εἰς τὸ ὁποῖον αὕτη ἀναφέρεται.

«Πᾶσα τιμὴ διάφορος τῆς τιμῆς ἰσορροπίας θὰ ἀφίση πλεόνασμα ἢ ἔλλειμμα τοῦ ἀγαθοῦ εἰς τὸ τέλος τῆς λογιστικῆς περιόδου, διαταράσσον τὴν ὁμαλὴν λειτουργίαν τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας». Ἐπομένως αἱ λογιστικαὶ τιμαὶ θὰ εἶναι ὀριστικά τιμαί, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι πᾶσα ἀσυμφωνία μεταξὺ προσφορᾶς καὶ ζητήσεως θὰ ἀντιμετωπίζεται διὰ τῆς προσηκούσης μεταβολῆς τῆς τιμῆς. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸν Lange καὶ ὑπὸ ἕν καθεστῶς ἀναγκαστικῆς ἐργασίας καὶ καταναλώσεως ἡ ποσόστωσις ἀποκλείεται ὡς μέσον ἐξισώσεως τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως.

3. (Σελ. 301) *Ἡ κριτικὴ τοῦ ἀνταγωνιστικοῦ σοσιαλισμοῦ.*

Ἡ τελευταία διατύπωσις τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν ἀστῶν οἰκονομολόγων κατὰ τῆς νεωτέρας σοσιαλιστικῆς οἰκονομικῆς θεωρίας εὐρίσκεται εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ καθηγητοῦ Hayek (Socialist calculation. The competitive solution, εἰς *Economica* 1940) ἐπὶ τῶν ἔργων τῶν O. Lange, *On the economic theory of socialism*, ἔκδ. Lippincott 1938, F. Taylor, *The guidance of production in a socialist state*, ἔκδ. Lippincott 1938 καὶ H. Dickinson, *Economics of socialism*, 1939. Ὁ Hayek παρατηρεῖ ὅτι ἡ συζήτησις ἐπὶ τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας εἰσέρχεται εἰς μίαν τρίτην φάσιν, ἀναγνωρίζων διὰ τοῦτου ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ θεωρία ἐπετέλεσε τοιαύτας προόδους, ὥστε τὰ ἐπιχειρήματα τῶν παλαιότερων οἰκονομολόγων (Mises κλπ.) νὰ μὴ ἔχουν πλέον ἰσχύν. Ἡ συζήτησις ἔχει πλέον ὥς ἀντικείμενον τὸ δυνατόν τῆς λειτουργίας ἐνὸς ἀνταγωνιστικοῦ συστήματος σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας. Εἰς τὴν πρώτην φάσιν τῆς ἡ συζήτησις ἦτο περὶ τοῦ δυνατό ἐνὸς οἰκονομικοῦ ὑπολογισμοῦ εἰς μονάδας ἐνεργείας (ἢ ἄλλου φυσικοῦ μεγέθους), ἐνῶ εἰς τὴν δευτέραν φάσιν αὕτη περιεστράφη περὶ τὸν μαθηματικὸν οἰκονομικὸν ὑπολογισμόν.

Ὁ Hayek ἐρευνᾷ ἀπὸ τριῶν ἀπόψεων τὴν γενικὴν σημασίαν τοῦ ἀναπτυσσομένου εἰς τὰ ἀνωτέρω ἔργα μηχανισμοῦ τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας. Ἐξετάζει δηλαδὴ κατὰ πόσον τὸ φιλελεύθερον (ἀνταγωνιστικὸν) σοσιαλιστικὸν σύστημα: πρῶτον, ἐξακολουθεῖ νὰ ἀνταποκρίνεται «πρὸς τὰς ἐλπίδας αἱ ὁποῖαι ἐστηρίχθησαν ἐπὶ τῆς ὑποκαταστάσεως ἐνὸς προγραμματικοῦ σοσιαλιστικοῦ συστήματος εἰς τὸ χάος τοῦ ἀνταγωνισμοῦ», δεύτερον ἀποτελεῖ λύσιν τῆς «κυρίας δυσχερείας», (δηλαδὴ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν) καὶ τρίτον, εἶναι ὅπωςδῆποτε ἐφαρμόσιμον. Καταλήγει δὲ ἐν σχέσει καὶ πρὸς τὰ τρία αὐτὰ θέματα εἰς συμπεράσματα δυσμενῆ διὰ τὸ νεοσοσιαλιστικὸν σύστημα.

Ἐν πρώτοις φρονεῖ ὅτι τὸ σύστημα Taylor - Lange - Dickinson «θὰ ἀπογοητεύσῃ πικρῶς τοὺς ἐπιστήμονας προγραμματιστάς».

Σχετικῶς μὲ τὸν μηχανισμόν τῶν τιμῶν ἐκφράζει τὴν ἀμβολίαν κατὰ πόσον σύστημα ὥς τὸ προτεινόμενον δύναται «ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ πρακτικῶς δυνατό νὰ πλησιάσῃ ποτέ, ἔστω καὶ ἐξ ἀποστάσεως, τὴν ἀποτελεσματικότητα συστήματος, εἰς τὸ ὅποιον αἱ ἐκάστοτε ἀπαιτούμεναι μεταβολαὶ πραγματοποιοῦνται ὑπὸ τὴν αὐθόρμητον ἐνέργειαν τῶν ἀμέσως ἐνδιαφερομένων».

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐφαρμόσιμον τοῦ συστήματος τοῦ σχηματισμοῦ τῶν τιμῶν, ὁ Hayek ὑποστηρίζει ὅτι ὁ προκαθορισμὸς τιμῶν

ἐκ τῶν ἄνω δι' ὠρισμένην χρονικὴν περίοδον, νοητὸς δι' ἀγαθὰ ὁπωσδήποτε τυποποιημένα, δὲν νοεῖται ὅταν ἡ τυποποίησις ἀποκλείεται, διότι δὲν θὰ ὑπάρχη βάσις διὰ τὸν καθορισμὸν τιμῶν εἰς τὰς ὁποίας νὰ ἐξισοῦνται προσφορὰ καὶ ζήτησις.

Ἡ κριτικὴ τοῦ Hayek ἀφορᾷ ἐπίσης καὶ πολλὰ εἰδικώτερα σημεῖα τῆς σοσιαλιστικῆς θεωρίας. Ἐν πρώτοις οὗτος φρονεῖ ὅτι δὲν διευκρινίζεται ὑπὸ τῶν κρινομένων συγγραφέων ἓν οὐσιώδες σημεῖον: ἐὰν αἱ τιμαὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων θὰ καθορίζονται ἐκ τῶν προτέρων διὰ μίαν ὠρισμένην χρονικὴν περίοδον ἢ θὰ μεταβάλλονται ὁποτεδήποτε τοῦτο θὰ κρίνεται ἀναγκαῖον. Τονίζει δὲ ὡς ἔχον σπουδαίαν σημασίαν διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ προτεινομένου συστήματος τὸ κατ' αὐτὸν ἀναμφισβήτητον γεγονός, ὅτι θὰ ὑπάρχη οὐσιώδης διαφορὰ πολλῶν ἐκ τῶν σχηματιζομένων τιμῶν ὑπὸ τὸ σύστημα τοῦτο πρὸς τὰς τιμὰς τῆς ἐλευθέρας ἀγορᾶς λόγω τῆς βραδύτητος μὲ τὴν ὁποίαν θὰ ἐπέρχονται αἱ ἀναγκαῖαι μεταβολαὶ καὶ τῆς μὴ ὑπάρξεως διαφορισμοῦ τῶν τιμῶν ἀναλόγου πρὸς τὰς ποιοτικὰς διαφορὰς καὶ τὰς συνθήκας τόπου καὶ χρόνου.

Ἐπίσης ἐπικρίνει τὴν ἄοριστίαν τῶν κρινομένων ἔργων ἐν σχέσει πρὸς τὴν «βιομηχανικὴν μονάδα» (τὴν ἐπιχειρήσιν) καὶ τὴν διεύθυνσίν της. Συναφῶς ὁ Hayek θεωρεῖ προβληματικὴν τὴν συμμόρφωσιν τῶν διευθυνόντων τὰς ἐπιχειρήσεις πρὸς τὸν ἐπιβαλλόμενον κανόνα τῆς ἐπιτυχίας τῶν κατωτάτων ὀριακῶν ἐξόδων καὶ τῆς ἐξισώσεως τῶν πρὸς τὴν τιμὴν. Λόγω τῆς περιοδικότητος τοῦ καθορισμοῦ τῶν τιμῶν, οὗτοι δὲν θὰ ἔχουν τὴν εὐχέρειαν νὰ ὑποβιβάσουν τὴν τιμὴν διὰ νὰ διαθέσουν ὅλα τὰ προϊόντα των. Οὔτε θὰ δύνανται νὰ αὐξάνουν τὴν παραγομένην ποσότητα πάντοτε μέχρις ἐξισώσεως τῶν ἐξόδων πρὸς τὴν τιμὴν, διότι δὲν θὰ δύνανται νὰ προκαλέσουν αὕξησιν τῆς προσφορᾶς τῶν παραγωγικῶν μέσων.

Ὅτε τὸ θέμα τῶν νέων ἐπενδύσεων θεωρεῖ ὁ Hayek ἐπαρκῶς καὶ ἱκανοποιητικῶς λυόμενον καὶ ἐπαναλαμβάνει τὰς ἀντιρρήσεις, τὰς ὁποίας εἶχεν ἤδη διατυπώσει εἰς τὴν προηγουμένην κριτικὴν του (Collectivist economic planning, 1935). Τέλος ὁ Hayek ἀμφισβητεῖ καὶ τὸ κατ' οὐσίαν πραγματοποιήσιμον τῆς διδομένης φιλελευθέρας βάσεως εἰς τὸν ἀνταγωνιστικὸν σοσιαλισμόν. Ὑποστηρίζει δηλαδή ὅτι ἡ ἐλευθερία καταναλώσεως καὶ ἡ ἐλευθερία ἐργασίας ἰσχύουν κατ' οὐσίαν εἰς περιορισμένην ἀκτῖνα.

Εἰς τὴν ἀνωτέρω κριτικὴν τοῦ ὁ καθηγητῆς Hayek, κατὰ τὴν γνώμην μας, δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀντικειμενικὸς καὶ ἀμερόληπτος, παρ' ὅλον τὸ ἐπιστημονικὸν κύρος του, λόγω τῆς ριζικῆς ἀντιθέ-

σεώς του πρὸς τὸν σοσιαλισμὸν ὑπὸ πᾶσαν μορφήν. Ὁ Hayek κατόπιν τῆς υἱοθετήσεως τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Mises καὶ ἄλλων ἐναντίον τοῦ αὐταρχικοῦ σοσιαλισμοῦ, βλέπων ὅτι τὰ ἐπιχειρήματα αὐτὰ ἔπαυσαν ἰσχύοντα διὰ τὸ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διδαγμάτων τῆς νεωτέρας ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης καὶ πείρας προτεινόμενον φιλελεύθερον σοσιαλιστικὸν σύστημα, προσπαθεῖ νὰ προβάλῃ νέα ἐπιχειρήματα περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ φιλελεύθερου σοσιαλιστικοῦ συστήματος. Εἰς τὴν ἄποψιν αὐτὴν φρονούμεν ὅτι δίδεται ἱκανοποιητικὴ ἀπάντησις εἰς τὰ ἐκτεθέντα ὑφ' ἡμῶν περὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν. Εἴμεθα πεπεισμένοι ὅτι ὁ μηχανισμὸς τῶν τιμῶν, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος, ὅχι μόνον δύναται νὰ λειτουργήσῃ ἱκανοποιητικῶς, ἀλλὰ καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν καλυτέραν ρύθμισιν τῆς οἰκονομίας ἀπὸ ὅτι εἰς τὸ παραμυρφοθὲν διὰ τῆς ἐξελίξεως ἀτομιστικὸν καθεστῶς. Εἶναι παράδοξον πῶς ὁ Hayek καὶ οἱ ἄστοι ἐν γένει οἰκονομολόγοι ἐπικριταὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ διαπράττουν ἀσυναισθήτως (ἢ ἴσως καὶ ἐνσυνειδήτως) τὸ θεμελιώδες σφάλμα νὰ συγκρίνουν τὸ προτεινόμενον φιλελεύθερον σοσιαλιστικὸν σύστημα πρὸς τὴν ἰδεατὴν ἀτομιστικὴν ὀργάνωσιν καὶ ὅχι πρὸς τὴν πραγματικὴν, ὡς θὰ ὤφειλον.

Εἶναι πιθανὸν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ τοῦ φιλελεύθερου σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος νὰ παρουσιάσῃ μειονεκτήματά τινα ἀπὸ ἀπόψεως μηχανισμοῦ τῆς οἰκονομίας ἔναντι τῆς ἀ ν υ π ἄ ρ κ τ ο υ ἰ δ ε α τ ῆ ς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως, ἀσφαλῶς ὅμως θὰ ἔχῃ ὑπεροχὴν ἔναντι τῆς ἰσχυοῦσης πραγματικῆς ἀτομιστικῆς ὀργανώσεως, ἡ ὁποία, ὡς ἀνεπτύξαμεν ἐπαρκῶς ἀλλաχοῦ, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀνακαινισθῇ ἐκ λόγων κυρίως ὀργανικῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ κριτικὴ τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ ὁ Hayek ἐπὶ τῶν διαφόρων σημείων τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας ἰσχύει περισσότερον διὰ τὴν ὑφισταμένην ἀτομιστικὴν οἰκονομίαν, παρὰ διὰ τὴν σοσιαλιστικὴν. Διότι ἔμπράγματι πῶς ὑπάρχει ὁ πλήρης αὐτοματισμὸς τῆς οἰκονομίας καὶ ἡ πλήρης ἐλευθερία εἰς τὴν σημερινὴν ἀτομιστικὴν οἰκονομίαν; Ὡς ἐτονίσσαμεν, τὰ μονοπώλια, αἱ μονοπωλιακαὶ καὶ ἡμιμονοπωλιακαὶ ὀργανώσεις, αἱ διάφοροι ὀργανικαὶ δεσμεύσεις τῆς ἀγορᾶς καὶ αἱ ποικίλαι ἐπεμβάσεις τοῦ Κράτους κατέλυσαν εἰς μέγαν βαθμὸν τὸν αὐτοματισμὸν, τὴν εὐκαμψίαν καὶ τὴν ἱκανότητα προσαρμογῆς τῆς οἰκονομίας, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν σοβαρῶς ἡλαττωμένην παραγωγικότητα, ἐνῶ ἐκ παραλλήλου διατηρεῖται ἡ κοινωνικὴ ἀδικία.

5. (Σελ. 334) *Τὸ χρήμα εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν.*

Ἡ ἀνάγκη τῆς διατηρήσεως τοῦ χρήματος εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν δὲν ἀμφισβητεῖται ἀπὸ τὴν νεωτέραν σοσιαλιστικὴν θεωρίαν. Ἀπεναντίας, τὸ χρήμα εἶναι συνυφασμένον μὲ τὸν προτεινόμενον μηχανισμόν τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας, διότι ἡ μὲν λειτουργία του ὡς κοινοῦ μέτρου τῶν ἀξιῶν ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν τοῦ οἰκονομικοῦ ὑπολογισμοῦ ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται τὸ νεοσοσιαλιστικὸν σύστημα, ἡ δὲ ιδιότης του ὡς μέσου πληρωμῆς δίδει πραγματικὸν περιεχόμενον εἰς τὴν ἐλευθερίαν καταναλώσεως καὶ ἐργασίας.

Παλαιότερον ὅμως ὑπεστηρίχθη ἡ κατάργησις τοῦ χρήματος εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς. Κυριώτερος ὁπαδὸς τῆς ἀπόψεως ταύτης, τὴν ὁποίαν συνεμερίσθησαν οἱ περισσότεροι τῶν παλαιότερων σοσιαλιστῶν, εἶναι ὁ R. Owen. Οὗτος εἶναι ὁ πρῶτος ὁμιλήσας περὶ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν γραμματίων ἐργασίας (labour notes), δηλαδή πιστοποιητικῶν τῶν ὥρων καταβληθείσης ἐργασίας, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἔπρεπε, καταργουμένου τοῦ χρήματος, νὰ ἐφοδιαζῶνται οἱ ἐργάται, ἵνα προμηθεύωνται ἔναντι αὐτῶν ἀντικείμενα ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ὥρων ἐργασίας.

Εἰδικώτερον ὁ Marx (Zur Kritik des sozialdemokratischen Parteiprogramms, εἰς Neue Zeit 1890—1891) παρατηρεῖ σχετικῶς ὅτι «ὁ ἐργάτης λαμβάνει ἀπὸ τὴν κοινωνίαν μίαν ἀπόδειξιν ὅτι κατέβαλε τόσῃν ἢ τόσῃν ἐργασίαν καὶ ἀποσύρει διὰ τῆς ἀποδείξεως αὐτῆς ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν ἀπόθεμα καταναλωτικῶν ἀγαθῶν τόσα ὅσα ἀντιστοιχοῦν πρὸς ἴσην ἐργασίαν. Τὴν ἰδίαν ποσότητα ἐργασίας τὴν ὁποίαν κατέβαλε εἰς τὴν κοινωνίαν ὑπὸ μίαν μορφήν τὴν λαμβάνει ὀπίσω ὑπὸ ἄλλην».

Ὡς παρετήρησεν ὁ Cassel (Theoretische Sozialökonomie 5η ἔκδ. 1932) ἡ ἐπιδίωξις τῆς καταργήσεως τοῦ χρήματος «στηρίζεται εἰς παρεξήγησιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ χρήματος, εἰς ἄγνοιαν τῆς οὐσίας τῆς ἐννοίας τοῦ χρήματος. Τὸ χρήμα εἶναι οὐσιαστικῶς μία κλίμαξ ὑπολογισμοῦ ἐπιτρέπουσα εἰς τὴν ἀνταλλακτικὴν οἰκονομίαν νὰ ἐκφράζη ὅλας τῆς τὰς τιμὰς. Ἐρωτᾶται, πρέπει ἐπίσης ἡ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία νὰ χρησιμοποίησιν παρομοίαν κλίμακα, ἐφ' ὅσον πάντως ἀναγνωρίζει τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς ἀνταλλακτικῆς οἰκονομίας; Πολυάριθμοι σοσιαλισταὶ ἐκ τῶν πλέον φωτισμένων ἐνόμισαν ὅτι ἡδύναντο νὰ ἀντικαταστήσουν τὸν ὑπολογισμόν εἰς χρήμα δι' ἐνὸς ὑπολογισμοῦ εἰς ὠριαίαν ἐργασίαν. Τοῦτο ὅμως οὐδόλως μεταβάλλει τὰ πράγματα. Κατὰ τὰς συνήθεις προτάσεις, ἡ σοσιαλιστικὴ κοινωνία θὰ πρέπει νὰ παραδίδῃ ἔναντι

τῶν καταβληθεῖσων ὥρων ἐργασίας γραμμάτια, χρησιμεύοντα διὰ τὴν ἀγορὰν ἐμπορευμάτων, ἐχόντων τιμὰς ἐκφραζομένας εἰς ὥρας ἐργασίας. Ἀλλὰ τὰ γραμμάτια αὐτά, προφανῶς ἀναγκαῖα, ὑπὸ μίαν οἰανδῆποτε πρακτικὴν μορφήν, παίζουν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς τὸν ρόλον ὑλικοῦ χρήματος».

Πράγματι, αἱ ἀποδείξεις αἱ πιστοποιοῦσαι τὸν χρόνον καταβληθείσης ἐργασίας καὶ δίδουσαι δικαίωμα ἐπὶ ποσότητος καταναλωτικῶν ἀγαθῶν, ἀντιπροσωπευούσης ἴσον χρόνον ἐργασίας, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλοῦν οἱ παλαιότεροι σοσιαλισταί, οὐσιαστικῶς εἶναι χρήμα. Τοῦτο δὲ διότι τὰ πιστοποιητικὰ ἢ ἀποδείξεις αὐταὶ εἰς τὴν πραγματικότητα παίζουν τὸν ρόλον τοῦ χρήματος, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἀποτελοῦν μορφήν χρήματος δυσχεραίνουσιν τὴν λελογισμένην κεντρικὴν ρύθμισιν.

Ἐκ τῶν ἀκραιφνῶν μαρξιστῶν ὁ Kautsky εἶναι ὁ ἀντιληφθεὶς ὀρθῶς τὸν ρόλον τοῦ χρήματος εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν. Οὗτος παρατηρεῖ (*Die proletarische Revolution und ihr Programm* 1922) ὅτι : «Τὸ χρηματικὸν σύστημα εἶναι μία μηχανή, ἡ ὁποία εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν λειτουργίαν μιᾶς κοινωνίας μὲ εὐρείας διακλαδώσεις καταμερισμοῦ ἐργασίας...». Κατ' αὐτὸν ἄνευ χρήματος μόνον δύο εἴδη οἰκονομίας εἶναι δυνατὰ· μία πρωτόγονος οἰκονομία καὶ μία οἰκονομία ὅπου πάντα τὰ ἀγαθὰ εἶναι ἐλεύθερα.

Μεταξὺ τῶν ἀναγνωρίζοντων τὸ ἀπαραίτητον τοῦ χρήματος εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν ὑπάρχει διαφωνία ὡς πρὸς τὴν διατήρησιν τοῦ ὑπὸ τὴν μετρητὴν μορφήν. Οἱ ἀντιτιθέμενοι πρὸς τὴν ὑπαρξιν μετρητοῦ χρήματος εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστῶς δυσπιστοῦν πρὸς αὐτό, διότι, λόγῳ τῆς «ἔνωνυμίας του» καὶ τῆς ἄνευ τύπων μεταβιβάσεώς του, δύναται νὰ δημιουργήσῃ εὐκαιρίαν πρὸς κερδοσκοπίαν καὶ ἐκμετάλλευσιν εἰς σχέσεις μεταξὺ ἰδιωτῶν. Οὗτοι φρονοῦν ὅτι ὅλαι αἱ συναλλαγαὶ θὰ ἔπρεπε νὰ διενεργοῦνται διὰ τῆς μεταφορᾶς λογιστικῶν ἐγγραφῶν ἀπὸ ἐνὸς λογαριασμοῦ εἰς ἄλλον, εἰς βιβλία τηρούμενα εἰς ἓν κεντρικὸν Ἰδρυμα. Κατὰ τὴν γνώμην μας ἡ ἄποψις αὕτη εἶναι ὑπερβολικὴ, διότι εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ ἔλλειψις μετρητοῦ χρήματος θὰ ἐδημιούργει δυσχερείας εἰς τὰς μικροσυναλλαγὰς. Ὡς παρατηρεῖ ὁ Dickinson (*Economics of socialism*, 1939) παραμένουν πάντοτε τὰ προβλήματα τοῦ ταξιειδιώτου καὶ τῶν μικρῶν καθημερινῶν πληρωμῶν. Δὲν δύναται τις νὰ πληρώσῃ δι' ἐπιταγῆς τὸ τράμ, τὰ γραμματόσημα, τὰ τηλεφωνήματα καὶ τὰς ἐφημερίδας.

Πιθανὸν νὰ θελήσῃ τις νὰ ἀγοράσῃ σιγαρέττα ἢ γλυκίσματα ἢ ἄνθη, ἐνῶ εὐρίσκεται μακρὰν τοῦ καταστήματος τοῦ

συνεταιρισμοῦ τοῦ ἢ τυχόν νὰ γευματίσῃ καὶ νὰ πίνῃ ἐκτὸς τῆς οἰκίας τοῦ. Βεβαίως, δυνατόν ἐν καιρῷ αἱ μεταφοραὶ διὰ τοῦ τράμ, ἢ ταχυδρομικῆ ὑπηρεσίας καὶ αἱ ἐφημερίδες νὰ καταλήξουν εἰς τὸ νὰ παρέχωνται ἐλευθέρως. Ἐπίσης πιθανὸν ἢ ἐπέκτασις τοῦ συνεταιριστικοῦ μικρεμπορικοῦ συστήματος νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὰ ἄτομα εἰσερχόμενα εἰς ἕν οἰονδήποτε κατάστημα νὰ ἀγοράζουν ὅτιδήποτε εἰς οἰονδήποτε ποσότητα, ἀπλῶς ἐπὶ ἐπιδείξει τοῦ βιβλιαρίου των ἀποταμιεύσεως ἢ τῆς συνεταιριστικῆς των ταυτότητος. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, ἢ χρῆσις νομισμάτων καὶ τραπεζογραμματίων θὰ ἐξεφυλίζετο μέχρι σημείου πλήρους ἐξαφανίσεως. Ἀλλὰ καὶ πάλιν θὰ ἦτο δύσκολον νὰ κατορθωθῇ ἡ κατάργησις ὅλων τῶν περιπτώσεων πληρωμῶν εἰς μετρητὸν χρήμα. Ἐπὶ πλέον τὸ σύστημα τῆς πληρωμῆς δι' ἐπιταγῶν εἶναι ἀντιοικονομικὸν διὰ τὰς μικρὰς συναλλαγάς, δεδομένου ὅτι τὸ διαχειριστικὸν ἔξοδον τῶν συμψηφισμῶν δι' ἐπιταγῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ ὅχι ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν συναλλαγῶν.

Ἐξ ἄλλου, ἐξακολουθεῖ ὁ Dickinson, καὶ μὴ ὑπάρχοντος μετρητοῦ χρήματος, «ἐὰν τὰ ἄτομα ἤθελον πράγματι νὰ ἀποφύγουν τὸν κοινωνικὸν ἔλεγχον θὰ ἠδύναντο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα νὰ διαμορφώσουν ἴδιον ἀνεπίσημον ἀποδεικτικὸν χρήμα πρὸς χρῆσιν εἰς τυχηρὰ παίγνια ἢ ἰδιωτικὸν ἐμπόριον, ἀνταλλασσόμενον εἴτε διὰ πλαγίας ὁδοῦ πρὸς ἐπίσημον τραπεζικὸν χρήμα εἴτε εἰς ἀγαθὰ, τὰ ὅποια παρήχθησαν καὶ κατηναλώθησαν ἐκτὸς τῆς σφαίρας τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ Σελίς 3

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΙ ΜΟΡΦΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ ΚΑΙ Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

I.	Αι μορφαί τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως . . . »	11
	1. Γενικά »	11
	2. Ἡ ἀτομιστικὴ ὀργάνωσις »	13
	3. Ἡ κοινωνιστικὴ ὀργάνωσις »	24
	Α. Ὁ κομμουνισμὸς »	25
	Β. Ὁ σοσιαλισμὸς »	29
	Γ. Ὁ συνδικαλισμὸς »	33
	4. Ἡ διευθυνομένη ἢ προγραμματικὴ οἰκονομία . . . »	34
	5. Ὁ νεοφιλευθερισμὸς »	42
II.	Ἡ κρίσις τῆς κεφαλαιοκρατίας »	48
	1. Ἡ ἠθικὴ κρίσις τῆς κεφαλαιοκρατίας . . . »	48
	2. Ἡ οἰκονομικὴ κρίσις τῆς κεφαλαιοκρατίας . . . »	57
	Παρατηρήσεις »	77

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ο ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

I.	Οἱ σκοποὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ »	101
II.	Ἡ ἐξασφάλισις τῆς οἰκονομικῆς ὑπάρξεως . . . »	105
III.	Ἡ δικαία διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος . . . »	108
IV.	Ἡ εὐημερία »	117
	1. Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου »	119
	2. Ἡ μεγαλυτέρα παραγωγικότης »	126
V.	Ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία »	142

VI.	Ἡ μικρὰ ἰδιοκτησία ὡς κοινωνικὸς θεσμὸς .	Σελίς	160
VII.	Ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπιχείρησις	»	188
VIII.	Τὸ πρόγραμμα	»	209
IX.	Αἱ ἠθικαὶ βάσεις τοῦ σοσιαλισμοῦ	»	227
X.	Τὸ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον τοῦ σοσιαλισμοῦ	»	233
XI.	Σοσιαλισμὸς καὶ Δημοκρατία	»	241
XII.	Ἡ πραγματοποιήσις τοῦ σοσιαλισμοῦ	»	254
XIII.	Ὁ σοσιαλισμὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα	»	264
	Παρατηρήσεις	»	278

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Ο ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΙΝ

I.	Ἡ γενικὴ λειτουργία τῶν τιμῶν	»	293
II.	Αἱ τιμαὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς	»	303
	1. Τὸ εἰσόδημα καὶ ἡ διανομὴ του	»	303
	2. Ἡ ἐργασία καὶ ὁ μισθὸς	»	308
	A. Ἡ ἐργασία	»	308
	B. Ὁ μισθὸς	»	312
	3. Τὸ ἔδαφος καὶ ἡ ἔγγειος πρόσσοδος	»	316
	A. Τὸ ἔδαφος	»	316
	B. Ἡ ἔγγειος πρόσσοδος	»	317
	4. Ἡ ἀποταμίευσις καὶ ὁ τόκος	»	321
	A. Ἡ ἀποταμίευσις	»	321
	B. Ὁ τόκος	»	325
	5. Τὸ ἐπιχειρηματικὸν κέρδος	»	329
III.	Τὸ χρῆμα	»	334
	Παρατηρήσεις	»	337

ΟΥΣΙΩΔΗ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ. 77 στίχ. 25 ἀντὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συντελεῖται νὰ γραφῇ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν συντελεῖται.

Σελ. 225 στίχ. 21 ἀντὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας νὰ γραφῇ τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐλευθέρου ἐργασίας.

Σελ. 236 στίχ. 32 ἀντὶ ἐλεγκτὴν νὰ γραφῇ ἐλεγκτὴν τῆς μηχανῆς.

ΚΥΡΙΩΤΕΡΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

1. 'Η 'Ελλάς εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐκβιομηχανίσεως, 'Αθῆναι 1926.
Γερμανικὴ ἔκδοσις ὑπὸ τὸν τίτλον: Griechenland auf dem Wege zur Industrialisierung, Leipzig 1926.
2. 'Η ποσοτικὴ θεωρία τοῦ χρήματος καὶ αἱ διακυμάνσεις τῶν τιμῶν, 'Αθῆναι 1927.
3. Αἱ συναλλαγματικαὶ θεωρίαι, 'Αθῆναι 1927.
4. Νομισματικὰ καὶ συναλλαγματικὰ φαινόμενα ἐν 'Ελλάδι 1910 - 1927, 'Αθῆναι 1928.
5. De stabilisatie van het geldwezen in Griekenland, εἰς Economisch Statistische Berichten, 1928.
6. Αἱ νεώτεραι τάσεις τῆς θεωρητικῆς κοινωνικῆς οἰκονομικῆς, 'Αθῆναι 1929.
7. Νομισματικὴ σταθεροποίησις, 'Αθῆναι 1929.
8. 'Η φορολογικὴ ἐπιβάρυνσις ἐν 'Ελλάδι, 'Αθῆναι 1930.
9. 'Η θεωρία τοῦ Bücher περὶ οἰκονομικῶν σταδίων καὶ ἡ παγκόσμιος οἰκονομία, Θεσσαλονίκη 1930.
10. 'Η δανειακὴ ἐπιβάρυνσις τῆς 'Ελλάδος, 'Αθῆναι 1931.
11. Wirtschaftsstruktur und Wirtschaftsbeziehungen Griechenlands, ἀνατύπωσις ἐκ Mittel und Südost - Europäische Wirtschaftsfragen, Leipzig 1931.
12. Νομισματικαὶ μελέται, 'Αθῆναι 1931.
13. L'étalon-or en théorie et en pratique, Paris 1933.
14. 'Αγροτικὴ πολιτικὴ, 'Αθῆναι 1934.
15. Κατευθύνσεις τῆς οἰκονομικῆς μας πολιτικῆς, 'Αθῆναι 1936.
(Τουρκικὴ μετάφρασις 1938 ὑπὸ Γ. 'Εφηνιανίδου).
16. La question de l'or et le problème monétaire, ἀνατύπωσις ἐκ Travaux du Congrès des Sciences Économiques, Paris 1937.
17. La théorie économique traverse-t elle une crise? ἀνατύπωσις ἐκ Mélanges H. Truchy, Paris 1938.
18. Φορολογία, ἀποταμίευσις καὶ ἐπένδυσις, 'Αθῆναι 1939.
19. La cuestión de l'oro y el problema monetario, εἰς Revista de la Facultad de Ciencias Económicas, Lima 1939.
20. Προβλήματα ἐργασίας καὶ κεφαλαίου εἰς περίοδον πολεμικῶν ἀνωμαλιῶν, 'Αθῆναι 1940.
21. Θεωρητικὴ οἰκονομική, 'Αθῆναι 1942.
22. 'Η κρίσις τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως, 'Αθῆναι 1943.

